NAZIONALE
BIBLIOTECA
B. Prov.
coll.
3
125
VITT. EM. III
NAPOLI

19382
BIBLIOTECA PROVINCIALE
Armadio
Palchetto
Num.° d' ordine

109
2
4-12

B Tuv
Coll. 5/125.13

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

Chez J. LAFFITTE, banquier, rue du Mont-Blanc, n° 11.

N. E. LEMAIRE, Éditeur, boulevard italien, n° 22, en face des Bains chinois.

H. NICOLLE, libraire, rue de Seine, n° 12, Faub. St.-Germain.

BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, Faub. St.-Germ.

P. DIDOT, l'aîné, Imprimeur du Roi, rue du Pont de Lodi, n° 6.

F. DIDOT, Imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 24.

C. L. F. PANCKOUCKE, Imprim.-Libr., rue des Poitevins, n° 14.

Fr. Ign. FOURNIER, libraire, rue Mâcon, n° 10.

Aug. RENOUARD, libraire, rue Saint-André-des-Arcs, n° 55.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

PUBLII VIRGILII MARONIS

QUÆ EXTANT

OMNIA OPERA.

Digitized by Google

EXCUDEBAT PETRUS DIDOT,
NATU MAJOR, REGIS TYPOGRAPHUS.

VAI 1525509

P. VIRGILIUS
MARO

QUALEM OMNI PARTE ILLUSTRATUM

TERTIO PUBLICAVIT

CHR. GOTTL. HEYNE

CUI SERVIUM PARITER INTEGRUM

ET VARIORUM NOTAS CUM SUIS SUBJUNXIT

N. E. LEMAIRE

VOLUMEN PRIMUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXIX

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

TABULA

RERUM QUÆ IN HOC PRIMO VOLUMINE

CONTINENTUR.

ERUDITISSIMO LECTORI

S. P. D.

N. E. LEMAIRE.

Musæum ante omnes......
Æneid. lib. VI, v. 667.

En habes, lector eruditissime, primum Publii Virgilii, atque adeo poeseos latinæ volumen. Quis e sacro romanorum poetarum agmine in novam editionis lucem per nos ituro princeps incederet, non longa deliberatio fuit; longior, quo interpretationis comitatu prodiret. Nulli etenim plures quam Maroni interpretes contigerunt: verum ex ipsa copia non mediocre nascitur incommodum. Nam si ex tot doctorum virorum lucubrationibus petitas hinc inde notas seligeremus, necesse erat, aut ultra modum excrescere totius operis molem, aut multa rejici, digna tamen quæ admitterentur. Adde quod nonnulla sunt, in quibus enarrandis prolixam ope-

ram insumpserunt omnes fere interpretes; alia vero, nec ea minime adnotationibus egentia, quæ pæne cuncti neglexerunt. Suppetebat quidem unus, qui posset aliis omissa supplere, fidissimus ante ceteros et doctissimus, CHRIST. GOTTL. HEYNE; hic etenim nullam non vidit difficultatem, nullam non adiit, nullam ferme non solvit. Sed quo diligentiori cura perfectum opus edidit, eo difficilius erat inde quidquam decerpere, quod aliunde decerptis intersereres: namque is uno tenore, et perpetuis vere commentariis, sagacissimisque excursibus Virgilium illustravit; ita ut, si quid inde sumpseris, non sit, cur omnia non sumeres. Præterea, quod ceteri viderunt, ipse vidit; quod dixerunt, ipse dixit; immo paucioribus sæpe verbis dixit, quod ex infinitis aliorum notis non sine improbo labore colligeres. Supervacaneum igitur fuit ex pluribus petere, quod unus offerebat. Quid multa? Eo perduxit ille Virgilianam ἐξήγησιν, ut, quicumque novus accederet editor, aut illum integrum repræsentare, aut novam omnino commentationem illius exemplo instituere cogeretur. Quis enim ferret hodie multiformem variarum adnotationum congeriem, et quasi corpus undique collatis membris compositum, quum in promptu sit, uno proposito susceptus, una industria expolitus, uno ingenio ad finem perductus et absolutus tanti viri labor? Caperemus ergo duram admodum totius interpretationis refingendæ provinciam! Quorsum autem attinuit, si non meliora daturi essemus?

Et quo pacto meliora nos daturos sperare licuit? Etiamsi licuisset, (quod utinam atque iterum utinam!) quot annorum labores exsudandi! Præstat igitur, Lector humanissime, tibi dare quæ per se bona sunt, et tuo jampridem judicio comprobata. Neque displicebit etiam viris optimarum litterarum et genuini poetæ præsertim studiosis, quæ præcedit interpretationem diligens lectionum variarum disquisitio, cujus ope non unus duntaxat, qui placuerit editori, textus illis obveniet; sed totus tibi subjicietur Virgilius, qualem, quam diversum, quandoque eruditissimi homines perlegerint.

Afferimus igitur in publicum, quæcumque præstantissimi interpretis editione tertia continentur, ne uno quidem verbo, vel reciso, vel addito, nisi quid mendi subrepserit, quod pro natura nostra religiose cavimus. Attamen, ne huic nostræ editioni propria et peculiaris desit utilitas, quemadmodum in nostro J. Cæsare compingendo seduli plurima collegimus; (vid. Præfationem nostram ad Commentarios de Bello Gallico, p. xix et seqq.) ita ultimis Virgilii voluminibus proferentur hæc additamenta;

1° Servius integer, et nondum explorati codicis fide perpensus ac probatus: qui quidem solus ex vetustissimis Virgilii interpretibus (nam circa sæculi quarti exeuntis finem florebat), quum ad nos per tot injuriosas temporum vices explanationem vernacula lingua confectam attulerit, antiquo simul et latino debitam scriptori apud nos auctori-

tatem habet: non quod erravisse nunquam summum hominem, sed hominem tamen, putaverimus; nonne et Galli nos quibusdam in locis gallice scriptis hæremus interdum ancipites? Verum ætati Maronis propior, si quando in interpretandis sententiis devius, manuscripti semper gravissimam fidem obtinet, utpote omnibus, qui ad nos pervenerint, codicibus antiquior;

2° Excerpta ex optimis commentariis, quos Johann Heinrich Voss, vere poeta, germanicæ georgicorum versioni subjunxit, et quæ in latinum sermonem conversa primum apud nos emittimus;

3° Selectissimæ ex veteribus notæ, scilicet Donato, seu, ut volunt, Pseudo-Donato, Philargyrio, Pierio; atque inter recentiores, addent sese socios Heinsii, Cerda, Burmanni, et Ruæus; quibus etiam nos, si post tanta nomina venire nobis fas fuerit, nonnullas e triginta annorum lucubrationibus partes subjungemus, sive aliquid nondum animadversi vigilando et studendo deprehenderimus, sive in aliquo difficiliori loco, ceteri et præsertim Christ. Gottl. Heyne, quem cunctis præpositum fatemur, minus certa protulisse videantur;

4° Omnia quæ scripserunt de Virgilii vita Tib. Claud. Donatus, noster Ruæus, et post illos ipse Chr. Gottl. Heyne; ita ut historia Virgilii per Consules a Ruæo digesta probaverit, fortissimos heroas vatesque præclaros, si longo, dum vixerint, intervallo inter se distantes collocaverint coævi, nunc post mortem in eodem famæ curru impositos per

ora posterorum pares incedere, et Romæ fastos, non minus Maronis carminibus, quam triumphis Cæsarum superbire et illustrari;

5° Vita P. Virgilii Maronis, quam celeberrimus inter nostrates olim professores, Carolus *Le Beau*, ridiculis vulgi in mendacia et admirationem proni fabulis expurgavit, ratus scilicet maximi poetæ gloriam, quæ nullius possit vel laudibus crescere, vel obtrectatione minui, nullis exornandam esse miraculis.

His omnibus accedent, et totum concludent opus, testimonia de Virgilio et ejusdem operibus; Maronis epitaphia; codicum, editionum et versionum triplex elenchus; tabulæ, et locupletissimi nominum, rerum, verborum et notarum indices; de quibus, et de ceteris quæ singulorum auctorum sunt communia, vide, si placet, lector et judex æquissime, quæ sumus præfati ad primum C. J. Cæsaris volumen, pag. xxj et seqq.

Quid nunc mihi dicendum superest, nisi de typographo, cui novam hanc Virgilii editionem curandam commisimus? Neque diu multumve dubitanti sese obtulit, qui, quum Virgilianæ laudi laudem sociam jamdudum conjunxisset, hoc ipso me certiorem faciebat, minime sibi se defuturum, siquidem de Marone suo iterum ageretur. Quis enim *adeo obtusa* gerat *pectora*, ut ignoret, quam pura et ante alios accurata textus emendatione, quam magnifico sumptus apparatu splendidaque typorum elegantia, quam devoto erga poesin et vere fraterno

picturæ studio exornatum, latinorum vatum principem universæ admirationi suspiciendum olim proposuerit *Petrus* DIDOT (1). Jure igitur suo Virgilium sibi vindicabat; neque vero nesciebam, *fortis Alexandri vultum*, non alii fas esse, quam Apelli pingendum, alii quam Lysippo ducendum concredere: quumque ante oculos tot et tanta revolverentur monumenta, quæ in æternum orbi terrarum commendant gallicam typographicen, seu potius artem DIDOTICAM, non potui satis mihi temperare, quin illum compellarem his versibus, queis quondam magnificentius extuli PARMENSEM HOMERI TYPOGRAPHUM (2):

Ars tua te Divo rivalem fecit Homero :
Ille immortalem superis donavit Olympum;
Tu das huic vati vitæ immortalis honorem.

Ea sunt igitur, lector humanissime, tibi proposita; quæ si accepta habueris, amplissimum laboris operosi fructum retulisse nos arbitrabimur. Interea vale, et nostris incœptis fave.

---

(1) PUBLIUS VIRGILIUS MARO, in-fol.; Parisiis, apud *Petrum* DIDOT, anno 1798, cum viginti tribus tabulis ære cælatis, quarum finxere argumenta et delineationem absolvere, duo pictores egregii, jam tum nobiles alumni et spes maxima, nunc præcipuum decus et immortales scholæ gallicæ magistri, GÉRARD *et* GIRODET.

(2) BODONI, quem nominare satis est, ut typorum italorum laudes suo pretio æstimentur.

PRAEFATIO
TERTIAE EDITIONIS
ANNI MDCCCIII.

Quod nec expectabam nec sperabam, ut tertia vice ad Virgilium novis curis retractandum evocarer, id mihi propitii numinis beneficio contigit. Post primam enim editionem annis 1767 ad 1775 curatam, cum editio minor, ad solam interpretationem poetæ instituta, anno 1779 excusa esset, iterum operam meam ei commodavi in editione altera annis 1787—1789 vulgata, et aliquot annis postea Londini repetita; cum interea prelo repetita esset editio minor emendatior anno 1789. Judicia expertus sum virorum doctorum tam liberalia, ut ea ipsa mihi hoc tanquam onus imponere viderentur, ut, quantum possem, studium in emendanda et perficienda opera mea collocarem. Eaque in re tanto religiosius mihi versandum esse putavi, quanto melius ipse cognita ac perspecta haberem ea quæ in illa opera mea aut desideranda essent, aut aliter constituenda. Nequaquam enim ad Virgilium nova annotatione instruendum eo animo et consilio accesseram, quod postea sequutus sum. Nam cum, ante annos hos fere triginta quinque, a librario, sollerti et honesto viro, quæreretur, qui editionem Virgilii notis selectis et excerptis novisque nonnullis adspersis, instructam, cujus generis editiones ista ætate in magna existi-

matione habebantur, curaret: Ernestius negotium mihi imposuerat; cujus auctoritate et consilio victus illud in me recepi, etsi tum recens adhuc in hoc literarum genere, nec nisi nuper academico muneri admotus, cui, viribus corporis ingeniique longa multiplicique ærumna fractis, nondum parem me esse sentiebam. Cum ita, voluntate non satis proclivi, rem suscepissem, studium quoque meum retundebatur judicio, quod de illo genere notarum fovebam; etenim ad subtilem diligentiam illud vix adducere seu commentatorem seu lectorem posse videbatur, contentum utrumque iis copiis quæ ad manum essent, nec penitius in poetæ doctrinam, studium, artem, se insinuantem. Vix itaque opus ingressus, si ad præscriptum illud exsequi vellem, tædio ferendo me imparem esse sensi, primoque cunctanter meum sensum ac judicium sum sequutus, tandem in Æneide prorsus mihi ipsi obtemperavi. Ita autem evenit, ut opera mea aliquantum dispar esset comparatis Eclogis et Georgicis cum Æneide; nec nisi in repetitis editionibus ad eundem modulum omnia constituere allaboravi; etsi vel sic bene intellexi superesse nævos, quos penitus eluere vix liceret, in corpore ad aliam formam ab initio designato. Quod tamen licuit, satagere haud refugi, ut, quoties nova editio pararetur, non modo relegerem poetam cum meis annotationibus, sed etiam retractarem loca saltem potiora, et emendarem, quæ quidem emendanda esse videbam, etiam ea, de quibus monitus essem; ea autem præterirem, in quibus male essem reprehensus, ea relinquerem intacta, quibus meliora non allata vidissem, oblivisccrerque ea quæ ex animi

malevolentia illiberaliter in me essent effusa: quibus non tam dolui mei caussa, quam propter imminutam literarum nostrarum dignitatem, et ob detrimentum quod bonis moribus suæque quisque existimationi inter bonos ipse affert. Jam in præfatione prioris editionis professus eram, me inchoatam tantum et descriptam operam publice proponere, quæ tamen pro fundo esse possit studiis virorum doctorum conjunctis in perficiendo eo quod designatum a me erat; multo enim utilius fore, si una aliqua editio repetitis plurium studiis et curis emendetur et locupletetur, quam si plures iteratis itidem vicibus eadem recoxerint, aut *veterem querelam,* ut cum nostro loquar, iterum iterumque *cecinerint.* Nec tamen vel sic cuiquam invidebo suis auspiciis meliora in medium proferenti, qui id inprimis per omnem vitam cordi habuerim, ut alia potius ingenia excitarem et acuerem, quam ut meum, qualecunque illud sit, jactarem. Quamdiu enim in his studiis versatus sum, id egi, ut literæ emendarentur et perficerentur sive per me, sive per alios; et soleo lætari, quoties inter vulgaria haberi video ea quæ olim nove et audacter dicta haud raro displicebant seniorum judiciis. Neque omnino hanc rationem commentandi in veteres auctores classicos tanquam unice probandam et amplectendam venditavi; contra vero eum aliis in locis, tum in præfationibus studiose declaravi diversa diversis consiliis accommodata commentandi genera; et locum suum assignavi huic nostro; memoravi quoque, quam laudem studium vertendi in vernaculum sermonem, et quas opportunitates et commoda illud habeat, interdum ad ipsam interpreta-

tionis subtilitatem; nec omnino illud multum ab annotatione perpetua discrepat, saltem quatenus veram auctoris mentem et sensum in utroque redditum esse volumus.

Descriptionem operæ meæ et consilium exposui in præfationibus superiorum editionum, quas ea de caussa, ut hic iterum apponerem, necessum esse vidi, tum in disquisitione de Carmine epico et aliis passim locis, quæ iis saltem inspicienda erant, qui judices sedere et de summa operis calculos ferre volebant. Nunc itaque non nisi pauca subjungenda sunt de editione hac nova: cujus omne consilium debetur Fritschio nostro, viro intelligenti et sollerti, bonæque laudis cupido (1): qui cum in altera editione adornanda exemplaria multis ornamentis, argumento ex antiquis operibus petito, cælo expressis, sumtu haud mediocri, adornasset, mox librariorum nonnullorum inter Britannos lucri cupiditate oppressum se videns, quandoquidem illi formulis suis repetere eam editionem constituerant, necessitate circumventus, totum exemplarium apparatum iis vendiderat: quo illi in lucrum suum verso, nova exemplaria typis exeuderunt; tum Fritschius apud se decrevit, post certorum annorum decursum, editionem, eamque multo elegantiorem ac splendidiorem, parare, ut hoc exemplo constaret, nec arte et industria Germanos Anglis cedere, nec generoso sensu laudisque studio, sine improba et sordida lucri aviditate. Obsequendum duxi optimo viro: eumque novissima jam vitæ spatia ingressus ultimam manum imponendi huic

(1) Editionis Lipsiensis redemptori.

Digitized by Google

operæ opportunitatem se mihi offerre viderem, nolui fortunæ deesse, iterumque retractavi ea quæ a me in Virgilium scripta essent, inprimisque priori volumini, quod Bucolica et Georgica complectitur, quantum per alias curas liceret, studium aliquod meum addixi; quoniam illa carmina subtiliorem interpretationis curam et sollicitudinem desiderare visa erant.

Reddere rationem sigillatim eorum quæ in tertia hac editione accesserint, quia sine ostentationis specie memorari talia nequeunt, supersedeo. Sufficit, emendasse me vel locupletasse observata in poetam locis multis; adjecisse Excursus nonnullos, obelo confodisse alia, nec pepercisse iis quæ, olim admodum probata aut probabilia visa, nunc fundo idoneo destitui videbantur. Video quidem hoc esse inter mala operæ meæ, quod nulla est harum editionum, quæ alteri ubique respondeat. Quid tamen in humana hac infirmitate facias, cum, quotiescunque aliquid, a te curatum aut elaboratum, iterum inspexeris, toties videas esse, quæ mutata et emendata esse malles, etiamsi non nimis morosus sis tuæ operæ judex ac censor? Itaque venia quoque danda mihi est, si interdum mutarim sententiam, alia amplexus sim, aut ad pristina redierim. Est immensa rerum moles, quæ in tam longo operæ cursu occurrit; nec semper idem est animi habitus et sensus; afferimus imprudentes ea quæ mente in aliis negotiis occupata meditati eramus, et cum iis, ad quæ accedimus, copulamus aliena, quæ lusum ingenio faciunt; ea autem alio tempore a nobismet ipsis damnari quis miretur? Quæ res animadversa, si nullam aliam, modeste de nobis sentiendi et æqua statuendi de aliis, caussam

haberemus, vel una satis esset ad retundendam omnem animi arrogantiam et in alios acerbitatem. Cum excuderetur liber typis alia in urbe, nec mihi facultas data esset plagularum inspiciendarum, in fortunæ beneficio habeo, obtigisse mihi, ut in superioribus editionibus, ita in hac quoque, correctorem virum doctum et eximie his literis imbutum, *Carolum Christianum Wendler*, A. M. cujus diligentiæ et sollertiæ in assequendis calami mei ductibus et in ipsis sententiis perspiciendis multum me debere gratus profiteor.

EX

PRAEFATIONE

EDITIONIS PRIMAE

ANNI MDCCLXVII—MDCCLXXXI.

— Pessimus morbus, ut multa ex obscurioribus transiliant, in satis vero perspicuis ad fastidium immorentur et exspatientur scilicet. Baco, *de Augment. scient.* lib. VI, cap. 8.

Difficile est Virgilium et sine interprete recte legere, et cum interprete. Sunt enim multa in doctissimo poeta, quæ pueros non modo, sed viros satis acutos exercitatosque, etiam in repetita lectione, tenere, aut quæ, cum non sine multarum rerum scientia nec sine subtiliore et subacto judicio cognosci possint, legentis oculum fugere soleant, quamvis sint summa cum arte posita, pulcherrime a poeta dicta et ad sensum jucundissima; ut adeo voluptatis et utilitatis ex lectione percipiendæ fructus liberali boni interpretis opera non parum sive maturentur sive augeantur. Dum tamen cum interprete poetam legis, vix fieri potest, ut cum recto sensu ac judicio eum legas. Infringitur enim animi modo ad poetam, modo ad commentatorem conversi intentio, et retardatur impetus; pectus vero, quod magnarum, sublimium, et pulcherrimarum rerum ac sententiarum spiritu incaluerat, subinde refrigeratur; avocatur mens ab operis summa et ab universæ virtutis ac præstantiæ cognitione, quæ non tam in singulis rebus quam in partium inter se convenientia et ad commune consilium conspiratione cernitur, ex singulis tan-

tum et minutis modo sententiis modo verbis æstimare poetam, et sæpe id adeo ad alterius tantum nutum et nasum facere, discimus; quo ipso voluptatis ex carminis dulcedine capiendæ magna pars intercipitur, quæ, jam per ipsam ex retardatione molestiam, non admodum imminui non poterat. Huic tamen malo medela parata est ex repetita lectione. Enimvero nec minores difficultates ipsum premunt interpretem. Namque ejus et ingenium rerum minutarum infinita copia ac subtilitate obtundi, obscuraque opera obscurari, et, dum in aliorum sensu acuendo desudat, proprium sensum obrui et hebetari necesse est. Ita, dum undique et ad singula verba, quibus aliqua difficultas, ad aliorum quidem intelligentiam, adhærescere forte possit, circumfert et intendit animum, multa interdum occurrere solent minus cum re conjuncta; et excidere nonnunquam id, quod ad illum locum quærebatur. Cum etiam multa sint, quæ sentiri quidem facile possint, sed quæ exponere admodum difficile sit, dum in iis commode explicandis et illustrandis defixus animus est, fieri solet, ut sensim sensimque ad alias rerum notiones et imagines delabaris, et tandem explicationem et interpretationem subjungas, quam, si in alio deprehenderis, quomodo ei in mentem venerit, assequi vix possis. Quæ omnia non modo nostram sed communem interpretum conditionem duram satis et iniquam esse docent, ita ut in eo genere perfectæ aliquid et absolutæ operæ vix expectari possit.

Mihi vero in Virgilio perpetuis commentariis illustrando (nam variantes lectiones congerere, aut notulas passim adspergere, aut excerptas observationes ex schedis colligere et transcribere non tantum difficultatis habuisset), sed in Virgilio perpetuis commentariis illustrando et majores et plures molestiæ objiciebantur ex superiorum interpretum copia et multorum operosa commentatione. Nam in poeta versabar, a tot interpretibus tentato, ut, si

unusquisque ex iis vel unum tantum locum satis illustrasset, nihil in toto Virgilio obscuritatis relictum esse, sin unum saltem quilibet locum obscurasset, in toto nobis Virgilio cæcutiendum esse videri deberet. Quos quidem omnes a me perlectos esse, neminem a me expectare velim: primo loco Servium, Probi lacinias, cum exscriptore Julio Sabino, Donatum et Philargyrium, tum Heinsium et Burmannum, a quibus tamen ad interpretationem parum fructus feras, Cerdam, doctum et laboriosum, minus forte ingeniosum, interpretem, cujus tamen copia et eruditio non raro plus molestiæ, quam boni fructus, habere solet; præter Guellium et Ursinum, cum Martino, interdum Catrœum et Ruæum, evolvere satis habui: e quibus commentariis multum me profecisse non infieior, sæpe tamen iis in locis, in quibus ipse hærerem, utilitatis parum, tædii vero plurimum, inde ad me redire sensi. Destitutus enim ab iis, quoties eorum operam desiderabam, in aliis, quæ nullum alienæ opis desiderium faciebant, tam copiosos ac doctos eos esse videbam, ut, quomodo tot elegantium et acutarum observationum fructu adolescentes nec plane privarem, nec eum tædio satiarem, non facile invenirem. Offendi ad alia prave accepta, male exposita, aut obscurata, quæ mihi satis clara ac perspicua visa erant; ita ut interdum nescirem, in quam partem me verterem; illustrationem enim hæc a me postulabant, an vero ea, quæ minus bene allata erant, refellerem dubitabam. Ab hac enim illiberalitate intactum pectus semper habui, ut refellendis aut elevandis aliorum dictis indignam et ignobilem gloriam captarem. Multo magis abhorrui a fœdo illo more, cavillationes scurriles et contumeliosa dicta in alios laude seu merita seu immerita ornatos jaciendi, aut, ut habeas, quo eos exagites, dicta ab iis impudenter calumniandi. Contra gratum mihi et jucundum ingenuaque indole dignum visum est, profiteri per quos profecissem; meque meliora edoceri a melioribus atque etiam refelli,

animo æquo fero, et vero etiam lætor. Quemadmodum tamen, minus recte aliquid dictum esse, facile interdum est animadvertere; qua tamen in re erroris momentum lateat, dicere, et nebulas erroris objectas sine longa disputatione, dispellere, difficile est: ita multum interdum consumsi operæ, ut uno verbo erroris fontem et caussam declararem, aut ut illud apponerem, quo simili aliorum errori occurreretur: cum modo usum loquendi poeticum, modo poeticum aliquod phantasma, modo mythicam rationem parum recte teneri viderem. Sed monui fere verbo tantum; cujusmodi si nonnulla forte occurrent, quæ, cur a me apposita sint, non statim assequi possit lector paullo acutior: respectu ad nobiliorem aliquem commentatorem, quamvis a me non nominatum, habito, adjecta ea esse meminerit, ut, cum viri etiam docti in eum errorem essent abrepti, adolescens, qui in similem errorem aut difficultatem aut in eundem interpretem inciderit, statim habeat, quo eum redarguat. Ceterum eam legem, quæ unicuique interpreti proposita esse debet, ut nihil, quod luce aliqua indigeat, cum ad illustrandum difficile sit, omittat ac prætereat, nihil autem, quod satis lucis per se habeat, alienis luminibus affusis offuscet et obscuret, nunquam ex oculis dimisi, eaque industria et cautione me illud assequutum esse spero, ut, si non raram doctrinam et exquisitas ubique observationes attulerim, at utiles tamen commentarios in poetarum principem condidisse videri debeam, in quibus ea proposita sint, quibus ejus lectio adjuvari, commendari, et, si non omni molestia liberata, at cum voluptate tamen aliqua conjuncta, videri possit. Itaque nec doctrinam poetæ (1) illustrare neglexi, et, si

(1) Profitetur eam poeta ipse in Epistola ad Augustum Cæsarem; ait enim: *se impertiri* (h. e. adhibere) *alia quoque studia, quam numerorum et poetices, multoque potiora, ad id opus*, Æneidem puta. Hæc sunt ea quæ ad antiquitatem mythicam, inprimis Italiæ, et ad Tragicorum lectionem spectant.

qua ab eo erudite, hoc est, sive ex fabulis et historiis arcessita sive ex Græcorum poetarum imitatione posita essent, illa loca, si supersunt, excitavi, nec tamen, etsi hoc nunc factum esse interdum mallem, integra adscripsi, ne moles commentariorum modum excederet. Quo eodem metu nec exempla coacervare in dictione explicanda volui, sed, cum brevitatem unam omnium maximam virtutem talis operæ esse putarem, quoticscunque licuit, aut verbo rem monui, aut ad viros doctos lectorem remisi, qui copiosiorem disputationem desideraret.

Nec tamen totam meam qualemcunque operam his finibus circumscribi passus sum. Cum Virgilius is sit, in quo legendo magna juvenilium studiorum pars consumi soleat, eo quidem consilio, dummodo multi id sibi propositum haberent, ut ad adolescentum ingenia polienda, ad sensum et gustum pulchritudinis acuendum, ad judicium de omnibus iis quæ ab arte et ingenio elaborata et expressa oculorum animique sensui subjici possunt, informandum valere illa lectio et vim habere debeat (1), feci id, quod in alio poeta, qui non ita omnium manibus teritur, aut non nisi a callentioribus et doctioribus legitur, non mihi faciendum esse putarem, ut non modo ad ea quæ difficilia ad intelligendum et obscura sunt, verum ad illa etiam legentium animos adverterem, quæ pulchra in poeta et præclara insignique aliqua venustate nobilitata sunt, ut iisdem, in aliis poetis, sive observandis ac deprehendendis sive dijudicandis, adsuescerent. Quam interpretum sive sollertiam sive industriam cum sæpe in puerili lec-

(1) Quintil. I, 8, 4. *Cetera admonitione magna egent, inprimis, ut teneræ mentes, tracturæque altius, quicquid rudibus et omnium ignaris insederit, non modo quæ diserta, sed vel magis quæ honesta sunt, discant. Ideoque optime institutum est, ut ab* Homero *atque* Virgilio *lectio inciperet; quamquam ad intelligendas eorum virtutes firmiore judicio opus esset. Sed huic rei superest tempus: neque enim semel legentur; interim et sublimitate heroici carminis animus assurgat, et ex magnitudine rerum spiritum ducat, et optimis imbuatur.*

tione desiderarim, aliorum votis similibus satis facere hoc instituto volui, simulque exemplum proponere iis qui alia bona disciplina usi non sunt, ut habeant, ad quod se componant, si in juvenili cœtu poetas prælegunt et interpretantur. Quamquam enim illa ratio difficultatis aliquantum, paullo plus etiam in se habet, quam promittere videtur; sine tali tamen interpretationis genere vix ullus verus fructus ad elegantiam et ingenii perpolitionem aut orationis exornationem ex poetæ lectione capi potest.

Poeta ipse ex Burmanni recensione, quæ Heinsianam sequitur, unice expressus est (1); nec quicquam in contexto mutatum; non quod non loca in Virgilio adhuc aut mendo aut mendi suspicione laborare existimem, verum quoniam magna harum correctionum pars ad sensum parum spectat, nec ubique ad orationis elegantiam, sed plerumque in verbis et formulis versatur, in quibus librarii, grammatici, critici et editores contendere inter se solent, ut quod alius ejecerat, alter revocet. Omnino autem in recensione scriptoris antiqui, in ipsis ejus verbis innovatio omnis critica non modo periculi et dubitationis habet plurimum, verum etiam, dum subinde nova exemplarium discrepantia infertur, ea res plus molestiæ et tædii quam fructus et utilitatis affert; ut adeo, ex quo lectio alicujus scriptoris semel fuit ad codicum fidem accurate satis constituta, ea quæ sive ingenii acumine sive codicum ope mutari possint, nisi ipsam scriptoris sententiam afficiant, notis et observationibus servari malim. Virgilius autem a trecentis inde annis tot doctissimorum virorum studia expertus est, ut, inprimis post Heinsii ac Burmanni operam, nemo facile tam vanus auctor reperiatur, qui e libris scriptis multa præclara, quæ nondum ex aliis libris notata sint, polliceri ausit. Aliter se rem habere novi in scriptoribus, quorum exemplaria pauca aut extant aut inspecta

(1) In prima scilicet editione.

sunt. At eorum scriptorum, quorum codices et ætate et bonitate præstantes magno numero jam inspecti sunt, si alios codices vulgares comparaveris, omnis fructus plerumque ad sollennes aut novos errores librariorum, et varietates jam aliunde notas redit; ita male collocatur otium. Itaque, si quis lectionis varietatem ex optimis libris ad nostrum usque tempus undique congestam consideret, ad emendatiorem et ornatiorem Virgiliani carminis lectionem operam recentiorem multo minus fructuosam fuisse intelligat, quam superiorum temporum diligentiam; a novissimis autem Criticis vix quicquam varietatis e codicibus esse enotatum, quod non ex aliis libris jam notatum et plurium librorum consensu esset confirmatum; pleraque, quod ipsi tribus codicibus comparandis experti sumus, ad aberrationes librariorum redire; at in iis locis, quæ vulnus habent, quod sententiam orationis obscuret, restituendis ac sanandis, ab his codicibus non magis quicquam utilitatis quam a ceteris arcessi posse. Itaque ex innumeris iis codicibus, qui adhuc passim in bibliothecis latent, licet eos excuti non omnino inutile fore pronuntiem, ad summam tamen rei vix quicquam valde memorabile et insignis alicujus utilitatis expectandum esse arbitror. Plerisque, e Latinis certe, auctoribus, qui quidem accurata et sollerti lectione digni sint, emendandis et poliendis satis insudatum est, ut jam iis venia certe danda sit, qui emendatæ hujus lectionis fructum aliquem capere, nec omnem operam in rimanda lectionis varietate, aut hariolandi et conjectandi lubidine, ponere, aut auctores ad grammaticam modo et criticam subtilitatem recte intelligere, verum, cum ipsis rebus et sententiis, etiam eorum artem in inveniendis, eloquendis, et ornandis rerum argumentis, sententiarum ac verborum delectu, perspicere et eorum exemplis addiscere velint, quomodo ipsi sibi majorem ingenii et orationis elegantiam comparent. Cum tamen Virgilium eum esse meminissem, in quo criticæ

alicujus facultatis copiam, qua nullus ingenuæ doctrinæ homo sine magno et sno et disciplinæ, ad quam sese adjungit, detrimento carere possit, adolescentes optime possint sibi parare, nolui vel hanc utilitatem ab hac editione sejungere. Itaque non modo variantes lectiones ex Burmanniana editione, præter paucas prorsus inutiles, omnes excerpsi, in meliorem ordinem digessi, judicio etiam qualicunque meo adjecto; verum etiam varias lectiones ex Pierianis notationibus, quæ Tomo istius Editionis quarto seorsum excusæ sunt, subjunxi. Ex Martiniana porro Eclogarum et Georgicorum recensione septem Codd. varietates suis locis inserui, et ex Edimburgensi emendationes Cuninghami, Codicem Mediceum a Fogginio expressum, Vaticani Codicis fragmenta a Bottario excusa, Codicis Romani varias Lectiones ad calcem ab ipso adjectas sedulo comparavi et exscripsi; trium etiam Codicum, quos cum insigni aliquo bene de me et de Virgilio merendi studio Vir Illustr. Jul. Car. Schlægerus et obtulerat et inspiciendos miserat, excerptas lectiones, de quibus paullo post dicam, subjeci. Constitutum quidem ab initio habebam, dilectum aliquem variantium lectionum, quod jussus eram, facere. Enimvero, quo magis rationes, caussas, et usus earum in quocunque scriptore intellexeris, eo difficiliorem hujus consilii effectum esse prævideas (1). Deinde, si juventutis utilitatem respiciendam esse duxeris, ut ii aliquem harum rerum usum consequantur, in tali editione, multo autem magis in tali poeta nihil abesse volebam, quo ad varietatem lectionis ejusque usum omnino cognoscendum adducerentur. Reiskii conjecturas nonnullas et observationes pro multiplici variaque doctrina, quæ in eo Viro est, et generosiore in correctionibus spiritu, non contemnendas, in variis ad Georgica locis inserui;

(1) Vid. modo Welstenii proleg. ad N. T. p. 199—201. Pierson. præf. ad Mœrin, p XX. Ven. Ernesti præfat. Taciti a. 3.

miserat enim ad me Vir et olim mei studiosus pro benevolentia sua et humanitate Georgicorum exemplar manu sua notatum ea lege, ut, quæ inde tollere aut relinquere vellem, libertatem faceret.

Et hactenus quidem de conatibus meis in ipsum poetam. Restat, ut breviter indicem ea quæ huic præfationi subjecta sunt. Primum (1), cum variantes lectiones ex satis magno codicum scriptorum numero excitandæ essent, quorum ut alii, qui eandem mecum telam non detexuere, notitiam, et quanta cujusque auctoritas esset, in promtu haberent, postulari non poterat; subjuugenda erat aliqua eorum notatio et descriptio, in qua, re ipsa invitante, non modo nonnulla diligentius excussi, quæ ad horum codicum historiam spectarent, verum etiam, cum valde turbatam et confusam hanc critices partem esse viderem, altius rem exorsus sum, ut omnino de codicibus quærerem, quorum quidem unquam ab editoribus Virgilii mentionem et notitiam factam videram. In quam commentationem cum semel incidissem, eo deductum me vidi, ut in eas editiones inquirerem, quæ ex codicibus scriptis excusæ aut emendatæ esse traderentur. Processit ita non animadvertenti studium ad ipsam contextus poetæ quam dixeris historiam, in qua cum omnia fere tenebris obducta et obscurata viderem, cumque, quæ animi humani natura est, indigne ferrem, quoties de antiqua aliqua editione ageretur, hærendum et dubitandum esse, quorsum illa referenda, quæ ejus auctoritas habenda esset, opera tandem hac semel defungendum esse arbitratus sum, ut in editionum ordines et classes, stirpes ac familias, paullo accuratius inquirerem. Qua in re ut quadam tenus saltem procedere liceret, editionum ante omnia annales quidam erant conficiendi. Ea omnia subjunxi, non quod in iis eo, quo contendebam, pervenisse mihi videbar: non enim

(1) Quæ autem hac tertia editione in quintum tomum rejecta sunt.

hæc ab uno homine perfici possunt; et multa erunt, quæ ad alterum ac sequentes forte Tomos accuratius et emendatius tradere licuerit; verum quoniam, si vel lineæ earum rerum duci possent, utile et hoc ad critica hæc et literaria studia esse arbitrabar. Quem enim fructum satis magnum ex his literis tulissem, nisi inde animum ita comparare et instituere didicissem, ut aliorum utilitatis potiorem rationem habendam esse putem, quam vani alicujus metus, ne existimationi meæ ac laudi quicquam inde decedat, dum inchoatam et descriptam tantum operam publice propono, in qua unicuique facile sit et promtum, habere forte et memorare, quæ ad eam perficiendam deesse possint. In promtu enim erit unicuique, cui editio mihi non visa ad manus sit, aut erroris aut omissionis me arguere. Vitam etiam Virgilii meo studio confectam subjunxi, de qua quidem sub ejus initium nonnulla monui; rem autem utilissimam atque etiam necessariam suscipere putavi, cum aliis de caussis, tum propterea, quod multa in Eclogis, multa in Georgicis, episodia etiam nonnulla in Æneide, ex reipubl. Roman. statu et conditione eorumque annorum rebus gestis explicanda sunt. Itaque etiam in notis et in ipsis argumentis Eclogarum et Georgicorum, in quibus naturam et artem carminis potissimum tradere volebam, nonnulla commemoravi, quæ ad tempora, in quibus ea carmina scripta sunt, cognoscenda spectarent. Nisi enim vita, conditio, fortuna auctoris, et publica rerum facies, quam ipse ante oculos habebat, cum scriberet, nota sit, multa in unoquoque scriptore obscura nec satis expedita manere necesse est. Quamobrem hoc interpretationis genus, quod ex interiore ejusmodi historiæ notitia petitum est, inprimis probandum esse existimo (1).

(1) Subjiciam hic ex priore editione disticha, quibus eam *Fr. Wilh. Jahno*, amicissimo viro, inscripseram.

VIRGILIUS.

Si tibi, cui recte tradas me, quæritur, ipsa
Quemque Thalia probet, cuique placere velim:
Aude temnere opes; fuge lubrica limina regum.
Quos colui, haud omnes Cæsaris aula tulit.
Sat tolerata mihi fastidia lenta potentum!
Sæpe alter *Bavius* tu mihi, *Cæsar*, eras!
Nunc mihi quære *Bonum* et *Sapientem*; in pectore *Sancto*
Cui *Rectam* mentem *Musa Deusque* dedit;
Qui servare fidem *nulla mercede*, probare
Recta, *interque minas* et *sine laude*, queat.
Hic mihi sit *Varius*; juvet huic me jungere amicum,
Inque tui JAHNI delituisse sinu.
Addideris cari fidum HENNI pectus: amicis
Redditus ah! priscis sic mihi visus ero.

Plotius et Varius — Virgiliusque
— — — animæ, quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.
Horat. Serm. I, 5, 40.

EX

PRAEFATIONE

TOMI SECUNDI EJUSDEM EDITIONIS PRIMÆ

EXCUSI ANNO MDCCLXXI.

INTER Virgiliani carminis dotes præcipuas *doctrinam poetæ* et *sermonis poetici præstantiam* me habere, ex iis quæ passim a me dicta sunt, intelligitur. Ut eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo juvenilis ætas exquisitioris doctrinæ initia imbibere solet, præter cetera boni interpretis officia, propositum mihi in Commentariis meis fuisse, jam in præfatione ad priorem Tomum professus sum. Quam operam iis maxime præstare volui, qui non in eo acquiescendum sibi esse putant, ut universe sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poetam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinæ copia orationisque pulchritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi sæpius, quod et aliis evenire solet, ut hunc vel illum locum sive audirem sive ipse bene sentirem esse sublimem, magnificum, divinum; dictionem præclaram, poeticam; ut tamen nec intelligerem, nec, si intelligerem, declarare possem, *qua* tandem *in re* pulchritudo illa, dignitas et majestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum aliquem præclaræ alicujus pulchritudinis, sed obscurum, judiciumque mentis confusum et turbidum, quod nec mihi expedire possem, multo minus aliis, nisi ut exclamarem, pulchrum locum esse! Neque aliter rem se habere vidi in vernaculorum poetarum lectione; intellexi enim difficile multis esse, diserte satis exponere, quæ tandem in iis quæ pulchre et præclare con-

scripta mirarentur, pulchritudinis caussæ essent; rerumne inventio, an tractatio, an enuntiatio, laudis summam contineret, et, quando oratio tam laudabilis esset, qua tandem re præclara illa orationis virtus spectanda vel declaranda videretur. Potest enim aliquis verborum sensus tenere perbene; potest poetarum lectione esse tritissimus, in libris quoque, qui de sensu pulchritudinis agunt, versatissimus; fac critica quoque opera esse exercitatum; tamen is non parum forte hæreat, si ab eo postuletur, ut rerum a poeta expositarum claras notiones expositionisque virtutes, tractationis artificium, orationis ornatum, aliis perspicue et plane declaret. Hoc illud est, quod plerumque in summis criticis animadvertas, ut in detegendo ulcere in verbis latente et in medela invenienda miram sagacitatem adhibeant, argumenti tamen tractationem locorumque difficiliorum sententias parum ipsi assequantur; quid? quod haud raro ne suarum quidem emendationum, aut interpretationem commodam afferre, aut rationem idoneam reddere possunt.

Difficultatem hanc sensi objectam maxime tum, cum *poeticam orationem ad solutam revocare* vellem. Mox tamen *in hoc ipso rerum cardinem versari* vidi, si quis poetici sermonis vim et naturam, copiam, ornatum percipere velit, ut tum demum profecisse aliquid ad eam rem sibi videri debeat, ubi easdem res ac sententias communi sermone exponere et poetico habitu et ornatu nudatas animorum sensibus exhibere in promtu habuerit; ita enim in sensum oculosque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poeta eædem res exornatæ et commendatæ sint. Non nisi in præstantioribus vel difficilioribus locis, nec semper nec ubique, hoc esse faciendum, per se intelligitur.

Ut itaque ornatissimam poetæ orationem declararem et explicarem; id vero breviter facere, consilium et ingenium meum suadebant; nulla mihi ratio visa est commodior,

quam ut, versu indicato, *sententiam soluta oratione*, sed *verbis propriis*, subjicerem, iisque dilectu, positu et junctura ita temperatis, ut poetici ornatus semina et caussas continerent; unde adolescens, semel monitus, comparatis poetæ verbis, facile assequi possit, qualis poetici phantasmatis ratio et natura per se sit, qualisque amplificatio et exornatio poetæ arte accesserit, unde color poeticus, sententiæ dignitas vel sublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus sit; quid in ipsis verbis, verborum dilectu, structura, collocatione, gravitate, pondere, ornatu, copia, exquisitiore aliqua flexione, figura, aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inverso vulgari ordine, poetæ artem et judicium commendare debeat.

Pleraque *verbo* tantum monui; sed ut verbum illud rei et consilio meoque sensui satis consentaneum reperirem et exputarem, etsi illud nunc, cum a me appositum est, satis obvium, et vulgare forte, videri potest, sæpe tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copiosioribus notis conscribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo hæsisse viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri posse, ut etiam alius ad cundem scopulum offenderet, etsi meo sensu locus nihil difficultatis habere visus erat; sed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione subjecta; quæ si cui otiosa vel levis visa fuerit, antequam de ejus inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores evolvendos sibi esse putet.

Ceterum operæ meæ, etsi tumultuariæ fere, cum, post priorem Tomum vulgatum, poetam, per plures annos sepositum, moxque repetitum, per mensium sæpe plurium decursum itidem aliæ curæ et officiorum partes manibus excuterent, ratio fuit fere hæc, ut *primum* particulam aliquam poetæ ad meum sensum interpretarer, quæque mo-

nitu necessaria viderentur, adscriberem, *tum* Interpretes consulerem, primum veteres, tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in sexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illustrari vel obscurari. Poterunt post me alii aliunde opes novas cóngerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etsi super Virgilio multa dicere facile est, at, pauca recte dicere, satis difficile. Ego quidem cum non possem evolvere omnes, sumsi in manus optimos, saltem doctissimos, quos in præfatione prioris Voluminis hujus editionis commemoravi; et nunc in Æneide, e recentioribus Trappium et Wartonum. Pierii, Heinsii et Burmanni copiæ ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Servium accurate comparavi, tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Julium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Servio, nonnulla servavit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quæ utilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiæ Latinæ. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium convertat! non ut ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poetæ illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere eum laborant, sæpe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis quæ ex pristina lectione memoria retineret, aut quæ passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Ut tandem *poetæ artem ac doctrinam* declararem, cum

ingenii et judicii, quo ille celebratur, laus ea in re inprimis emineat (vanum enim est, quod multos judicare audias, poetam omnia ingenio, nihil arti, debuisse), investiganda esse putavi, quæ essent vel inventa a poeta vel aliunde, maxime e Græcis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque ejus partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quæ res cum non semper nota aliqua commode comprehendi posset, sed in disputationem paullo longiorem excurreret: præstare putavi, ut in *Excursus post singulos libros insertos* talia rejicerem.

Quæ mihi proposita fuerint, ingenue exposui; nollem me tam longe abesse ab eo quod sequutus sum. Satis tamen mihi est, poetici cultus ornatusque declarandi, omninoque poetæ interpretandi, exemplum proposuisse; quod nec minus ad aliorum poetarum, etiam recentiorum, lectionem rite instituendam, utilitatem habere possit. Scr. in alma Georgia Augusta, d. 22 Aprilis 1771.

EX

PRÆFATIONE

TOMI TERTII EJUSDEM PRIMÆ EDITIONIS

EXCUSI ANNO MDCCLXXV.

Absolvi tandem, Deo favente, enarrationem Virgilii, rem non tam per se arduam, quam homini molestam ac difficilem, qui non nisi per intervalla, satis multo interdum interjecto tempore, ad eam redire, nec nisi operæ subsecivæ partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum Spartam hanc susciperem, nihil amplius a me postulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adspersis seu aliorum seu meis hinc inde notulis instruerem Virgilium in puerorum usum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forensium distrahere posset venditione parata ac facili. Etsi bene noram, operam eam esse expeditam et parum difficilem, ut notam et observationem allinas, non, ubi is, qui legit, notam requirat, sed ubi, quod notes, ipse in promtu habeas (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum esse virorum doctorum intelligo); parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur, et multo magis post, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere videbam viro bono, qui in eo operæ genere, quo publicam utilitatem propositam habere et doctrinam adolescentum alere et possem, et deberem, non id sequerer, quod consilio huic consentaneum factuque optimum judicarem. Erant ante oculos tot exempla veterum scriptorum, in quibus, cum seu notas aliorum colligere vel excerpere, seu notulas suas adspergere propositum habuis-

sent editores, etsi accessit forte bonæ frugis aliquantum, effectum tamen est, ut ei, quod in nova editione, quæ interpretationem aut commentationem in fronte promitteret, expectandum et optandum erat, satisfactum sit parum aut nibil, etsi cum emtorum impensa baud modica in librum eroganda. Omnino ea fuit frequentata ratio ab editoribus superiorum temporum tantum non omnibus; si Gesnerum forte, multo magis Ernestium excipias; ut aut criticam subtilitatem, in verbis scilicet, ne in sententiis quidem, solam dignam putarent viro docto, aut notis Variorum in unum cinnum, seu in saturam, conjectis, pannorumve more inter se consutis, ita interpretationi se consuluisse crederent; aut ut subinde, ubi occurreret oculis vox rara et exquisita, formulave loquendi doctior in hanc involarent et exemplorum congerie, interdum sexcentis jam in locis cumulata, tanquam Cæneum in fabula, obruerent: interdum prorsus securi, quæ tandem verbi vis in eo loco esset, ad quem hæc omnia converrebant. Memini itaque me subinde in lectione veterum auctorum indignatione excandescere, cum in locis, in quibus hærebam, nihil auxilii, ne monito quidem, locum esse difficilem, impeditum aut corruptum, contra vero alia omnia, quæ nemo desideraret, apposita viderem. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram esse in paucis illis scriptoribus, quos in scholis prælegere et interpretari solent magistri, eumque fere proponi iis, qui profectus jam aliquos in literis fecerint, et mox in academias sint abituri. Videbar igitur operæ pretium facturus esse, si et magistris et adolescentulis, saltem generosioris indolis, tradere possem in manus poetam ita adornatum, ut et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo uti solent, inde discerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, unde varietatis ac corruptelæ varium morem, medelæ afferendæ sagacitatem, ac criseos faciendæ gustum aliquem, capere

ac parare sibi possent. Etsi enim editiones haberemus Virgilii multas et præclaras, nullam tamen videbam esse, quæ tali consilio satis responderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potissimum sequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum præsidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctissimus homo, partim, pro sæculi sui more, copiam effundit inutilem, partim judicio utitur parum subtili et explorato. In Ruæo ac Catrœo, non indoctis interpretibus, altero etiam ingenioso homine, etsi paullo jactantiore, quam ut æquo animo ferri possit, doctrinæ subtilitatem facile desideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud animadversa affert, et judicii acumen et vero etiam ingenium poetica elegantia politum. Conjunctas autem et doctæ interpretationis et criseos accuratæ ac diligentis partes, ut esset exemplum in Marone propositum, quo uterentur, qui has literas paullo eruditius tractare vellent, nusquam videbam.

Quæ cum animo volverem, statim ab initio fundum jeci interpretationis meæ multo ampliorem, quam pro eo in quod conventum erat. Idque potius respexi, quid me deceret, quam quid a me postularetur. Nec me pœnituit operæ. Expertus enim sum favorem eximium ac studium virorum doctorum singulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine, cum festinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum subjicerem, nisi spes esset, fore ut paullo post hoc ipsum volumen recudatur.

Quæ in interpretatione mea potissimum spectarim, satis, puto, expositum a me est in præfationibus superiorum voluminum. Neque ideo repetere necesse est, me et doctrinam Virgilii et orationis poeticæ indolem ac caussas inprimis enucleare voluisse. Quod si reprehensum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia esse sequutum, potest hoc forte aliquoties factum esse parum opportune,

non tamen oblivisci debebant viri docti id, quod jam olim diserte monui, me fecisse id sedulo in iis locis, ubi superiores interpretes aut hæsisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulasseut alii exempla, sed caussa et ratio, ut in plerisque fieri solet, minus erat seu observata, seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obvia, si semel ab aliquo observata et explicata fuerint; non raro tamen evenit, ut illa ipsa facillima ratio, antequam monstrata esset, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis sedulo abstinui, cum omnino essem proclivior ad observandas caussas formarum loquendi et elegantiarum; possunt enim exempla alicujus formæ apponi vicena, et tamen obscura manere formæ vis ac ratio: id quod sæpe in virorum doctissimorum, etiam Nic. Heinsii et Burmanni, disputationibus longissimis factum animadvertas; dum, quid ex his colligi possit ac debeat, aut ipsi parum perspexere, aut, si perspiciebant, monere neglexere. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimisque poetico, multum refert, an teneas caussam ac modum figuratæ dictionis, inversæ structuræ, mutatæ vulgaris consuetudinis in exquisitiorem ac doctiorem, quæ poetam deceat; nec nisi hæc perspexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium sermonem aut transferre ista, aut imitari et æmulari recte potest. Tum brevitatem propositam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum esse interpretis animo, quam poetæ. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non passus sum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *ut nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam referrem*; hoc est, ut *non mihi* notas appingerem, *sed legenti.* Etsi fatendum est, vix ullum aliud studium tam parum ad certum consilium ac finem attemperari a plerisque, et operam eden-

dorum illustrandorumque scriptorum plerumque adeo incertam et male circumscriptam vagari, ut quid sibi sequendum, quid omittendum esset, omnibus aliis magis constitisse videas quam editoribus. Digna res est, quæ alio loco accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum est.

Monui forte interdum nonnulla, quæ ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per intervalla consumsi, jam occupata fuere; omisi forte alia, quæ ab aliis egregie illustrata sunt. Nec dubito, multa ornamenta meæ operæ inde accedere potuisse, si varios virorum doctorum critici argumenti libellos evolvere ac comparare potuissem. Sed animum, variis curis jam sic satis districtum, novo et molesto studio onerare ac deprimere parum consultum erat; tum vero jam ante professus sum, idque etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc novis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poeta interpretando ea utentur. Ita demum expectari potest, ut summus poeta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quæ incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec unius facile hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuere enim supplementa in Georgica *Geislerus*, *Bergstræsser*, *Nezker*, viri doctissimi, inter quæ non pauca sunt, quæ ipse in nova prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per literas a Ven. *Ernestio*, et a *Ruhnkenio*, viro in arte critica utriusque sermonis summo, quæ in nova editione suis locis inserenda erunt.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operæ processu adeo molestum ut interdum vix tolerari posse videretur. Sed receperam semel, omnem me varietatem non modo ab Heinsio et Burmanno enotatam,

verum et Pierianam, et sic porro, esse adjecturum, cum equidem fidem putem esse præstandam etiam in eo quod male receperis, nolui ab eo quod semel susceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum judicia super varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea sunt, ut nihil omittendum esse putent, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tanquam in poeta principe, in quo nihil nimis leve esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, esse potest utilitas aliqua variæ lectionis diligentius etiam in obscuris et tenuibus aut in sollennibus erroribus adscriptæ: ut specimina habeant adolescentes festinationis et stuporis librariorum: quæ tandem in aliis, et ubique, esse potest utilitas enotatæ varietatis, quæ, si vere dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a sæculi inscitia profecta, in qua nihil novi occurrat; nihil quod non sexcenties observatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat, aut habere possit. Inprimis autem in iis auctoribus, qui jam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam utilitatem studii expectare potest is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem a somnolentis operis depravatam sedulo excutiat, sphalmata et errores enotet, et sic novam se editionem adornasse putet? Nonne turpe est, brevem hujus vitæ fructum in hæc impendere? in tam late succrescente rerum discendarum segete operam in nugis his consumere? Verum est ea multorum opinio, nullo animi judicio explorata, ut putent satis esse, si modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant; id autem, quod primo loco considerare debebant, sitne is liber novæ, aut emendatioris lectionis fons vel adjumen-

tum, vix in animum admittant. Atqui, ut hoc exemplo utar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc respectu vix dignas habebit, quas inspiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem judicium sibi mentis constituendum putet. Utilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, ut plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in unam conferant, eaque bona novis opibus, quas nostri in his literis profectus, nostræ ætatis rationes postulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii singulas, quas conferre se posse putent, accessiones adjiciant: ut, in molesta hac diversarum editionum, quæ singulæ aliquantum bonæ frugis habent, copia perveniatur aliquando eo, ut iis quæ ante hos ducentos vel centenos annos usum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut saltem exiguum, spretis ac rejectis, utilissima quæque et optima in uno libro comprehensa habeamus. Nisi enim literarum antiquarum studio hac aut simili alia ratione succurratur, qua resecentur inutilia et a nostri sæculi cultu ac genio aliena, adjiciantur autem ea quæ huic literarum luci, huic poetices et artium expolitioni, acumini philosophiæ melioris et historiæ subtilius tractatæ, varietati et copiæ doctrinæ consentanea sint, nisi minuantur porro sumtus in tot editiones, quas nisi omnes ad manum habueris, sapere non licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; revocentur vero virorum doctorum studia ad certum ac definitum finem et usum, constituanturque omnia sic, ut et iis capiendis par sit animus et vero etiam ceteris disciplinis percipiendis satis recte vacare possit: hæc, inquam, nisi mature provideantur, vereor ne studium hoc græcarum et latinarum literarum indies in majorem contemtum adducatur a viris prudentibus, seu qui sibi prudentes videntur, qui omnia ad vitæ usum referre volunt, nec literis, nisi ex utilitatis messe, quæ cum ipsa satione statim conjuncta sit, pretium statuunt. Ne illud nunc mo-

neam, hoc nostro vulgari has literas tractandi more videndum esse, ne in eam molem eæ excrescant, cui versandæ ac volvendæ humanæ vires vix sint pares. Quo ipso effici necesse est, ut in extremis tantum oris, aut in superficie bæreant plerique, aut ad merum lusum totius studii severitatem revocent. Quæ omnia quis non intelligat eo rem esse adductura, ut hoc literarum humanarum studium a paucis idoneis viris excultum, intra breve tempus adeo neglectum ac derelictum jaceat, ut deficiant non modo, qui Gronoviis vel Heinsiis similes sint, verum etiam ii ipsi, qui literis his puerili disciplina tradendis satis idonei habeantur. Scriptum in Georgia Augusta 30 Mart. 1775.

PRÆFATIO

SECUNDÆ EDITIONIS

MDCCLXXXVIII (1).

Subjiciendum nunc est paucis, quid in nova hac editione assequi voluerim. Primo quidem illud, quod in priore propositum erat, infixum habui animo, ut iis, qui exemplo bonæ interpretationis domi destituerentur, traderem in manus poetam principem ea animadversione instructum, qua, si studium adhiberent, ipsi, vel sine magistro, ingenium fingere, interpretandi artem addiscere, et multarum notionum, sine quibus nec alii scriptores recte legi possunt, copiam sibi parare possent. Cum porro multo rerum usu didicissem, nihil difficilius esse in scriptoribus

(1) Præmissa erat dedicatio:

ERNESTO AUGUSTO
AUGUSTO FRIDERICO
ADOLPHO FRIDERICO
M. BRITANN. REGIS AUG.
SOBOLI FAUSTISS.
JUVENT. PRINCIP.

Incenditque animum famæ venientis amore.
Æn. VI, 890.

Cæsaris alta domus quem, Cæsar et ipse, probavit;
Quem vatem coluit maxima Roma suum:
Cujus divinum carmen, ceu fonte perenni,
Sensibus ingenuis pectora vestra rigat:
Guelfica progenies faustis penetralibus orta,
Hic audet vestras vester adire fores;
Proque uno Ascanio ternos miratus Iulos,
Quos aluit magnis insula freta viris,
Ingemit et, *Vestræ cur non in tempora famæ*
Ut servarer, ait, *Fata dedere mihi!*

classicis, inprimis poetis, interpretandis, quam *cum sensu grammatico conjunctum retinere sensum poeticum*; et, dum sermonis proprietatem, orationis retexendæ et ad logicum ordinem revocandæ artem, multoque magis, dum criticam subtilitatem sequeris, videre, quid ex poeticæ orationis genio poeta dixerit, quidque phantasmatis poetici ratio objicere ejus animo debuerit: nunc, minus quam antea, criticis seu grammaticis subtilitatibus implicitus, animum liberiore cursu *ad ipsum poetam* intendi, ut totius carminis descriptionem, partium consensum, inventorum fontem, et inventis utendi artem, phantasmatum poeticorum et rationem et auctoritatem excuterem. Itaque nulla facile pagina mansit intacta, quin manus emendatrix accederet, alia recidendo alia supplendo seu substituendo. Cum summam brevitatem in interpretatione sequendam esse viderem, claritatem tamen et perspicuitatem cum ea conjunctam esse volui. Quod si ad Cerdam, Heinsium, Burmannum et alios remitto, hoc non pro inutili citato habendum, verum quærendam ibi esse exemplorum copiam seu ulteriorem declarationem ejus, quod verbo tantum notavi; nec ablegavi ad alios, quin ipse rem et summam observationis apponerem: nihil enim esse potest molestius, quam, ubi in notis virorum doctorum ad aliquam difficultatem offendas, si nihil aliud videas adscriptum, quam videndum esse hunc vel illum virum doctum. Atqui, si alios consulere voluissem, non inspexissem te, o bone! Igitur ipsa res saltem est apponenda; uberior declaratio quærenda apud eum, qui in ea illustranda singularem operam posuit. Illa vero iniqua lex est, ubi editor magnum aliarum editionum numerum in struem ingentem circa se coacervatum habet, et tanquam in organo pneumatico modo hanc modo illam tibiam inflat, si idem nunc a te, qui legendi caussa librum in manus sumis, postulatur, ut, quoties difficultate aliqua obseptum te videas, totum illud organum manu tractes, et omnem apparatum et ipse circa

te instruas. An plantarum aliarumque rerum nomina Linnæana apponerem, diu dubitavi; verum, virorum doctorum judiciis exploratis, vidi in plerisque opiniones esse varias et inter se dissonas; cum itaque rem a meis studiis alienam non ita tractare possem, ut meo quicquam judicio definirem, allatis autem variis aliorum judiciis nihil proficerem, nec longis disputationibus in poetæ interpretatione locus esset, nolui consilium illud tenere, sed auctores, qui antiqua nomina illustrarunt, inque his inprimis Martinum sequi satis habui.

Cum de interpretatione maxime essem sollicitus, et ea quidem ejusmodi, ut non verba modo, sed judicium poetæ, inventum et artem, declararem, primo iterum inspexi veteres interpretes, ex iisque, quæ frugi essent, adscivi; Macrobio et Julio Sabino in partes assumto; iterum in Bucolicis Theocritum, in Georgicis Scriptores Rei Rusticæ et Geoponicorum Scriptores, in Æneide Homerum mente ac memoria recolui; tum vero non parum interpretationem poetæ meliorem adjuvisse videor argumentis diligentioribus præmissis, inprimis Bucolicis et Georgicis, quibus quidem nulla adhuc adjeceram argumenta. Omnino Bucolicorum et Georgicorum expolitio in hac recensione elaboratior est quam in prima. Excursus alios refinxi et retractavi, alios adjeci novos: Bucolicis quidem accessere quatuor: I. *Ecloga IV græce versa*, II. *de Varo*, III. *de C. Cornelio Gallo et Euphorionis Chiliasi*, IV. *de Scylla*. Georgicis: lib. IV Exc. I. *de Pleiade Piscem fugiente*, II. *de Nympharum domo et Penei regia*. Æneidi autem: lib. I Exc. I*. *de ministerio deorum, inprimis Junonis, in Æneide*, VII*. *de Antenore*; lib. II Exc. IV*. *de Palamede*; lib. IX Exc. I. *Narrata de Ænea et Anchise ante b. Trojani tempora*; lib. XII Exc. V. *Censura eorum quæ in Æneidis œconomia reprehendi possunt.*

Sunt alia, quæ ad externum operis habitum spectant, in quibus diligentia adhibita est quanta adhiberi potuit;

inprimis ut emendatissime expressa essent ab operis omnia. Cum in contextu poetæ inductam ab Heinsio scribendi rationem nollem deserere, qua de re postea dicetur, retinui in notis alteram sollennem, quæ et ipsa interdum pro illustratione esse potest (1).

Induxerat in animum librarius, honestus vir, ornamenta addere huic editioni figuris ære expressis. Non soleo equidem huic librorum pretia excandefaciendi consilio multum tribuere; omnino enim a luxu hoc typographico, in quo nostra ætas sibi placet, parum utilitatis ad ipsas literas et literatores proficisci video; quandoquidem non nisi opulentis hominibus talia parare licet; emunt autem illi studio vano, ut in pulpitis et cancellis pretiosas has opes, ne inspectas quidem, occludant; nolui tamen deesse librarii votis, utque aliqua saltem lectori cum voluptate pararetur utilitas, diligenter conquisivi et delegi monumenta antiqua, quæ cum versu aliquo Virgiliano forte convenirent; saltem ut lusui ingenioso locus esset. Subjeci Volumini ultimo fontes horum ornamentorum, unde petita sint. Id quidem cavere volui, ne in eadem argumenta artificis opera incideret, quæ jam in editionibus per Knapton et Sandby, Edge Pine et Henr. Justice curatis prostant; pleraque parum aut nihil ad Virgilium facientia, nisi quod

(1) At sunt alis levioris momenti, in quibus nolui nimis severus esse, quia tanti rem non esse putabam; v. c. quod syllabarum divisio et nexus ab operis librariis eo modo factus est, quem pro vero ac justo habere non possum; cum v. c. scribitur in extrema linea *auc-* in altera *tumnus; ag-men*, et sic porro. Aut si interpunctio ad calcem parentheseos ponitur, et sic alia. Nominibus virorum doctorum, quos commemoravi, inprimis vita defunctorum, nolui ubique adjicere honoris caussa: *Vir Cl.* aut quo nunc se mutuo honore compellant *Vir Ill.* Totum hunc morem facetum, seu verius ineptum, quo *cædimus et totidem plagis consumimus hostem*, utinam sublatum esse vellet ætas nostra. Non ex loco et ordine ac dignitate, verum ex ingenio, doctrina et meritis, viri literati sunt censendi; et nomine cujuspiam audito assurgendum est, non titulo et honore pronuntiato.

oculos forte legentis teneant. Jucundius auditu fuit, quod librarius recepit, chartæ et literarum nitore se virorum elegantiorum, inprimis exterorum, votis esse satis facturum; nam nostrates, qui literas amant, de internis librorum dotibus magis solliciti esse solent (1).

Cum in priore editione lectionem Heinsianam a Burmanno constitutam reddere decrevissem, nihil mutare volueram, nisi in manifestis erroribus; in posterioribus tamen Æneidis libris intelligebam ab eo consilio mihi esse discedendum, cum in iis Burmannianam editionem viderem haud satis emendate expressam esse; maxime in scriptura seu orthographia, forte quod operis aliud exemplar excudendum traditum fuerat. Redii itaque ad recensionem Heinsianam. Omnino tamen, quicquid seu in lectione, seu in interpunctione mutavi, in Var. Lect. notare haud neglexi. Verum, cum semel in hoc incidi, omnino quædam ea de re ut interponam, consultum esse videtur.

Quam incerta et lubrica res et sit et esse debeat scripturæ ratio et mos in omni lingua, neminem fugit, qui animum ad hæc adverterit; inprimis tamen Romanus sermo hac parte multo magis laborat, quam Græca lingua, quoniam ad grammaticam subtilitatem serius fuit revocatus et quia seriore ævo, e quo pleraque monumenta ad nos venere, temporum hominumque barbarie ille fuit corruptus. Nullus itaque rectæ ac veræ rationis fundus est satis fidus, sive etymum sequaris, quod nullus populus in omnibus retinet, sive auctoritatem; nam antiquiorem in numis et marmoribus videmus fluctuare, seriorem autem ita contaminatam esse, ut vix habeas quod sequare. Persuasum tamen sibi habuere passim viri docti, priscam scribendi rationem revocari posse aut a se revocatam esse. Etiam Nic. Heinsius suam Virgilio orthographiam restitutam

(1) Curatum tamen est, ut hujus quoque editionis exemplaria excuderentur sine istis externis ornamentis, eaque parabilia; a. 87.

putabat expressa scriptura codicis Medicei. Verum antequam id affirmares, docendum erat, hanc scripturam esse veram illam antiquam Virgilianam. Nisi id feceris, hoc unum concessero, esse hanc scripturam ejus ævi, quo codex est exaratus; atqui fuit illud ab Augusteo sæculo valde remotum et multis sermonis vitiis contaminatum. Dicat aliquis, antiquiorem saltem scribendi rationem in illo codice servatam esse. Atqui ne hoc quidem satis tuto affirmes; nam Fragmentum Vaticanum, quod hoc Mediceo antiquius habetur, vulgarem nostram rationem exhibet, *attrahere, illustris, collapsus*. Romanus autem, qui et ipse Mediceo antiquior est, modo hoc modo illud sequitur. Quid? quod ne ipse quidem Mediceus certam et constantem rationem servat, sed in eadem interdum voce modo ad hoc modo ad illud aberrat? Plus efficias, si rationem certam adhibeas et hunc in modum argumenteris: antiquiorem rationem haud dubie fuisse duriorem ad aurem et severiorem; succedente tempore molliorem et leniorem; quemadmodum antiquissima ætate rudis fuerat, horrida et aspera; Maronem media illa ratione esse usum, etsi nonnulla ex asperitate prisca aspersa habuerit, ut *olli* pro illi; si modo Macrobius et Gellius non sibi imponi passi sunt, cum antiquos codices pro Virgilii manu sibi obtrudi non animadverterent. Verum tamen sequamur hoc et relinquamus Maroni scripturam illam, quam antiquiorem esse putamus: an vero putabimus nos illam habere satis certam? et Mediceum codicem esse fundum, cui, ut ad ejus morem omnia refingas, satis inniti possis? Hoc vero nihil videas magis lubricum, omninoque tota ratione nihil inconstantius, si quidem ad certa principia rem revocaveris. Præcipit illa ratio, ne præposita in verbis compositis colliquescant cum verbo, utque adeo scribatur *inludere*, non illudere; *conludere*, non colludere; *adcipere*, non accipere. Cur tamen non eodem more *inperat* scribitur? et, si *inperat*, cur non et *inperium?* cur non;

obpetere, obponere, obpremere? dum interea *obfero, obfulsit*, scribitur; cur non *subcedere? subcurrere?* Quod si in his auri obtemperatum esse patet, quo fidejussore contendes, hoc idem non eodem ævo factum esse in ceteris? *Volgus, voltus, Volcanus, volnus, volsus*, pro antiquiore scriptura haberi solet; quid si illa pronuntiationi, mediæ inter fuscam et liquidiorem sequente litera liquida *l*, debetur, quam ex vulgari usu nonnulli in scripturam male traduxerunt; ut alii in *linquont, volvontur*. Sic fragm. Vat. *pollulat*. Simili modo sequente litera *m* et *r* sonus τοῦ *u* abierat in *o*, in *divom, Argivom*; aut, quod aliunde doceri potest, *o* in tali positu tam fusco sono pronuntiatum fuit, ut pro *u* haberi posset et scribi. Fac hoc tantum in secundo casu locum habere, adeoque non pariter *ævom, lævom* scriptum esse: etsi *quom* pronuntiarunt; at cur non æque *equom* pro equorum Æn. VII, 691? *vorto, vortex*, eodem modo pronuntiatum. At Medic. *vertex, vertitur*. Si *maxumus, optumus:* debebat etiam esse *plurumus:* si *inmanis, conpages, inmunis:* cur non et *conmunis? conmodus?* si *subplet:* cur non *subplex?* Sunt alia, in quibus manifestum mihi fit, deteriorem rationem pro antiquiore vulgo haberi. Veteres Romani τὸ υ extulerunt per *u* breve, pronuntiatum ut Gallorum *u*, grammatici intulere *y*, indocti, aut forte qui docti sibi esse videbantur, ut in nostro sermone vernaculo, scripsere *i: inclutus* vera scribendi ratio est, non inclytus et inclitus; *lacrumæ*, non lacrymæ et lacrimæ. Porro non modo deterioris ævi, verum jam Catulliani, ut e Quintil. I, 5, 20 constat, pronuntiatio *c* in *ch* mutavit in plerisque: scribi adeo cœpit *lachryma, anchora, pulcher, pulchrior, sepulchrum*. Recte adspiratio in his est expulsa; eodem tamen jure scribi debuerat *pulcer*, et si veram antiquam rationem servare volebas, *polker*, ut *Karthago*. Veteres Romani *tia* nunquam pronuntiarunt ut *cia:* quo jure *nuncius, precium*, et similia scribimus? scilicet ex seriore pronuntiatione. Iterum certam rationem nemo

sequitur in literis geminandis: *litus, litera*, scribimus forte; at cur non et *belua? cela? ile?* Veteres omnino Græci et Romani una litera scribebant, pronuntiatione eam geminabant: quod si semel antiquam rationem sequeris, ea sequenda erit in omnibus, adeoque, si *baca*, etiam *vaca, bucina*. Si poetæ literas geminant, ut syllaba producatur, scriptum videas promiscue *quatuor, relligio* et *Juppiter*, hoc alterum etiam perperam, nam primam in *Jupiter* nusquam correptam vidi, et est contracta vox ex Jovispater. *Rettulit* indocte scribi, docuit Io. Schrader. Quantopere fluctuat scriptura in sequentibus: *sequor, secutus:* cur non æque *sequutus? quum* pro cum, et *cujus* ex quis; qua tandem ratione *obtunsus* scribendum dixeris, si *confusus* scribitur? aut *prægnas*, si *conjunx?* Grammaticorum et sequiorum ætatum ludibria in his esse video, rationem desidero. Præclara illa est a Bentleio primum prodita observatio, veteres nunquam non protulisse ImperI, negotI, consilI: adeoque sic LavinI et alia. Quid tamen si ex Ennio laudare possum: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit?* Accedit quod ipse poeta ad aurium judicium ponere potuit aliis locis id quod in aliis spreverat aut rejecerat; cujus generis nonnulla credita sunt ab antiquis Maronis judicio deberi. Apud Gellium XIII, 20 a Probo grammatico in libro manu ipsius poetæ correcto fuisse traditur Ge. I, 25 *urbisne invisere Cæsar,* non, urbes: contra Æn. III, 106 *Centum urbes habitant.* Æn. II, 460 *Turrim in præcipiti stantem.* II, 224 *incertam excussit cervice securim.* X, 349. 350 *Tres quoque Threicios — Et tris quos Idas.* Adeo nihil satis certi et tuti est in omni hac subtilitate grammatica; quam equidem, si primus auctor constituendæ lectionis Virgilianæ fuissem, jure ac merito ad communem usum constitutam reliquissem; qua enim in re nihil satis ad liquidum perduci potest, inprimis si magni per se momenti non est, quorsum multa moliaris, quæ consilio ex parte tantum respondent? Locum enim

hic habet illud Terentianum: *Here, quæ res in se neque consilium neque modum Habet ullum, eam consilio regere non potes.*

In prima editione, cum, quod supra dixi, expressam esse vellem lectionem Burmannianam, multa mox turbata esse vidi propterea, quod operæ non ea, sed alia editione ad Burmannianam emendata, usi erant; innumeræ itaque aberrationes emendandæ fuere in altera editione minore; tum vero nec ipsa Burmanniana recensio in operis tenore satis sibi constat. Nunc vidi ad certas regulas rem esse constituendam; amplexus itaque id sum, quod probabilius esse videbatur: retinui *ad, in, con*, adeoque scripsi *adrigo, inrisæ, inpune, conplexus*; dedi vero operam quantum potui, ut lectio hæc ubique sibi constaret; operam molestiæ ac tædii tam plenam, ut in pistrinum abdi malim; etsi vel sic fieri potuit, ut interdum operæ aberrarent; ut *colligit* alicubi relictum esse memini. Quandoquidem auri aliquid in his tribuendum esse videbatur, eligendumque adeo, gravius ac sonantius quod esset: retinui *maxumus, optumus, quum, conjunx, inmunis, communis, obfero, obfulsi, opponere, opprimere, submonere, supplere*, quia *supplex* tenendum erat. Reliqui auctoribus οἰμώζειν, *lacrimari, prælia, cœlum, mæstus, mæreo, levis* pro lævis, *cæcus.* Ad meliorem morem revocavi *sæptum, sæpsit, sæculum, frenum, femina* et *fetus* a *feo, letum, obscenus, cestus*, et formas nonnullas antiquiores, ut *tris.* Scripturam quarti casus, *is* et *eis* et *es* vidi esse tam incertam, ut nollem quicquam in ea movere. Verum pudet in his operam consumere; quæ apposui, ea de caussa monenda fuere, ut ex caussis et rationibus hæc dijudicare discant studiosi, intelligantque, non omnino ea esse contemnenda, nec tamen magnopere commendanda.

Multo gravioris momenti res mihi visa est interpunctio: qua emendata vidi sexcenta loca melius constitui posse, nec quicquam magis ab omni ratione et consilio alienum

esse, quam interpungendi rationem in exemplaribus scriptis et in plerisque editis. Librorum itaque auctoritas in interpunctione omnino esse potest nulla. Nec majorem tamen curam aut certam rationem, ad quam interpungerent, tenuere editores. Atqui ad sententiam constituendam et expediendam in plurimis locis omne auxilium est ex interpunctione; ut altera ex parte sensum nihil magis turbat quam prava interpunctio: quandoquidem hujus ratio et principium quærendum est in hoc, ut exacte respondeat illa enuntiationis partibus cum majoribus tum minoribus; quo eodem modo etiam pronuntiatio regatur; ut adeo unum idemque sit recte cogitare, recitare et scribere; distinctio enim justa interponi non potest, nisi enuntiatione in partes suas rite resoluta; si non calamo, saltem mente et animo. Ad interpunctionem itaque primum in altera minore editione majorem curam adhibueram, tum multo magis in hac tertia adhibere studui.

In lectione mutanda nunc paullo plus mihi indulsi, quam in edd. prioribus; frenum tamen et hic injeci impetui rationibus certis apud animum propositis. Possunt innumera cum specie aliqua mutari, pauca cum ratione, quæ vincat, ita scriptum fuisse: nec tamen, si acre judicium adhibeas, alia in contextum recipienda esse judicabis. Plurima in hac critices parte sunt, quæ ad ingenii lusum revocare soleo; in plerisque ne quidem ingeniosum satis. Nam, cum sint innumera, inprimis in poetis, in quibus perpetua esse soleat scripturæ varietas, ut sensui tamen parum inde seu decedat seu accedat, quæ tandem laus illa esse potest, ut ubique nullo ad scriptorem fructu pro altero alterum inculces? Porro in poetis sunt certa phantasmata, verba sollennia, epitheta communia, quæ, si semel memoria complexus sis, promtum est, ubique afferre, et inde seu emendationis seu conjecturæ, interdum valde ingeniosæ, materiem quærere. Aliæ conjecturæ proficisci solent ex sermone poetico, quem quis ad nor-

nam aliorum restituere studet, aut auctori suum morem vindicare. Pleraque ex his in marginem aut in lectionem variantem ac criticam rejicere satius est: in contextum nihil admittendum, nisi quod tam liquido constet, ut nulla dubitatio, nedum cavillatio, illud infringere possit.

In alio critices genere severior fui, in eo, inquam, quod ad ulcera detegenda, ad versus adulterinos et suppositi- tios, spectat: quandoquidem nimis alieni ab ea suspicione fuere editores. Erexit animum Brunckii auctoritas, qui suspiciones hujus generis a me communicatas pro judicii acumine admodum probavit, et in editione sua versus ejecit. Nolui tamen auctoritatem sequi in hoc quoque, ut, quæ suspecta essent, rescinderem et ex contextu excernerem; nam primum id mihi videbatur imperiosius factum quam meum quidem ingenium ferret: tum versum quærentibus et librum evolventibus valde molestum est, si versuum numerum turbatum esse videant.

Lectionis varietatem, partim ex Burmanniana haustam, partim ex Pierianis, Martinianis, aliisque codicibus et edd. dimidio auctiorem, non modo intactam reliqui, verum etiam emendatiorem reddidi et novis accessionibus, de quibus post dicam, locupletavi: cum semel id agere instituissem, ut, quotquot quidem lectiones variantes alicubi repertæ essent, in hoc saltem poeta in unam editionem essent congestæ: ut hoc exemplo proposito adolescentes studiosi omnino variantis in codd. et edd. lectionis morem et usum addiscerent, sollennesque lapsus et allucinationes librariorum sibi familiares redderent. Curavi tamen simul hoc, ut hoc ipso exemplo proposito omnino de toto hoc genere recte statuere assuescerent. Bene enim ex prima ætate recordor, quam parum explicitas et justas notiones de lectione variante imbiberim: cum non modo eruditionis liberalis summam in critica, verum etiam critices summam in lectionis variantis diligentiore studio et in elicienda aliqua felici emendatione vel conjectura, contineri au-

direm. Atqui major hujus curæ pars ad solum editorem spectat, ad lectionem et interpretationem parum aut nihil, nec nisi in locis dubiis, obscuris et corruptis. Verum et ipse editor ex omni illa farragine perpauca tollere potest; quorsum enim pro lectione variante sollennia et ad sensum obvia vitia librariorum, errores et stupores manifesti, sexcenties obtruduntur? inprimis ubi melior jam lectio in bonis editionibus ubique vulgata est. Subtilitate majore in scriptoribus parum perpolitis aut in locis corruptis opus est. Est alia varietas, quæ nec in sententiæ nec in orationis nitore quicquam mutat; ut parum aut nihil referat, utro modo legas. Ubi lectionem receptam et ipsam bonam esse videas, cur eam mutes eaque mutatione majorem molestiam inferas, quam utilitatem? Est alia, ubi in utramque partem rationes possunt memorari idoneæ: quo jure vulgatam deseras, alteram amplectaris? Sunt innumera, in quibus vera scriptoris ratio, mens et usus, non, nisi ipso auctore pronuntiante, constare potest: nisi eum ex inferis evocatum audire licuerit de se pronuntiantem, quis tibi jus in eum dedit, ut tu pro eo pronunties? Quin relinquis id, quod semel volumina occupavit et cui longo usu et lectione assuevimus? Omnino minutis his et exilibus, in quibus major harum rerum pars versatur, animi et ingenii acumen et impetum frangi et atteri molestum est. Quo ipso factum est, ut magni Critici ad rerum summam et argumenti tractationem tractationisque artem, sæpe ad singulas sententias, tam parum attenderent; utque emendationes de verbis singulis afferrent, cum rerum ac sententiarum summam non assequerentur. Non nisi vitiosa extirpanda sunt; si modo substituere possis vera, saltem satis probabilia. Reliqua, quæ nihil interest, utro modo legantur, relinquere intacta satius est. Nam, ipsam manum veteris poetæ in singulis et omnibus redhiberi posse, nemo prudens opinetur. Contra molestissima res est, si, quod *pro suo sensu* Heinsius ejecerat, *pro suo sensu* Burmannus

receperat, idem *pro meo sensu* iterum ejicio, ut alius *pro sensu suo* hoc itidem expellat. Verum de toto hoc genere aut plura dicenda sunt, quam quæ hic locus capit, aut, si paucis rem expedias, diversa statuentium his de rebus judicia, si modo judicia sunt, vix refinxeris.

Copiis criticis, unde huic novæ editioni aliquid ornamenti accederet, usus sum haud contemnendis. Primo quidem schedis *Io. Schraderi*, viri doctissimi, cujus subtile in re critica ingenium ex Emendationibus in lucem editis perspectum habebam. Schedas ejus in Virgilium, in auctione supellectilis librariæ veneuntes cum suis copiis hujus generis inferre posset, maluit usibus meis permittere vir humanissimus et amicissimus, *Laur. van Santen*, I. V. D.; eas itaque in Bibliotheca nostra Academica reposui. Operam adhibendam esse vidi valde molestam ac difficilem extricandis innumeris, quæ in chartam conjecerat, modo memoriæ caussa, modo ut varia tentaret, diversis quidem temporibus repetitisque vicibus, ut exquirerem ac seligerem id quod vir doctissimus probaturus fuisset ipse et in lucem proditurus: injurius enim esset in Manes viri docti, qui omnia ejus meditata vulgare ex schedis postumis vellet. Apposui igitur illa, in quibus ingenii acumen et poeticæ elegantiæ sensum deprehendere mihi viderer, ne quid, quod delectare posset, arbitris harum rerum inviderem, nec in cassum tot viri docti conatus ingenii recidere paterer. Alia, quæ frustra tentata esse viderem, saltem utilitatem mihi præstiterunt hanc, ut interdum vulgatam, modo interpretatione adjecta, cum eam a docto quoque viro male intellectam viderem, illustrandam, modo usu poetico probato firmandam esse intelligerem. Aliam symbolam grato animo accepi a Viro doctissimo *Jacobo Bryant*, qui humanitate et amore suo ad omne officii genus provocavit me; misit idem ad me *Stricturas in Virgilii loca* eo cum acumine et perspicacia scriptas, ut, in multis ei adstipulandum esse, viderem, in aliis, cum

judicio meo dilectum usumque relinqueret, etiam meum ingenium in defendendo poeta adversus ea quæ reprehensa essent, acui sentirem. In multis judicium viri subtile jam in priore editione anteverteram; alia nunc apposui præclare animadversa.

Fuere viri docti, qui sive per literas sive scriptis prelo expressis seu monita seu consilia seu conjecturas in Virgilium mecum communicarent; in his *Jo. Henr. Lud. Meierotto*, in libello quem inscripsit: *De rebus ad auctores quosdam classicos pertinentibus Dubia — Chr. G. Heyne proponit.* Berolini, 1785, 8. Grato animo accepi omnia; transtulique in meum usum ea quæ vel locum habere posse vel consilio meo respondere arbitrabar. Potuere me fugere alia, inprimis in versionibus virorum doctorum latentia; ad hæc tamen operose indaganda et colligenda nimis eram occupatus in aliis studiis. Potuere etiam per intervalla, quibus deponendus ex manibus erat Virgilius, et per interpellationes crebras, multa animo excidere; nemo itaque in invidiam adducat, si quid a se monitum forte non commemoratum repererit. Professus quoque jam ab initio eram, non eam editionem me parare, quæ omnia, quæ unquam in Maronem animadversa sint aut animadverti possint, complectatur; sed quæ pro fundo esset, cui alii superstruerent, adderent, demerent, pro consilio aut ratione aut copiarum suarum apparatu.

Cum jam pararetur a librario nova hæc editio, in lucem prodiit præclara *Rich. Franc. Phil. Brunckii* recensio Argentorati excusa nitide et emendate. Animadverterat vir doctissimus idemque acutissimus criticus, magnam esse scripturæ inconstantiam in Burmanni recensione, a qua nec ipse in priore editione recedere volueram; scilicet quod tum, cum primo ad Virgilium accederem, nondum cognoveram, redditam esse parum accurate lectionem Heinsianam a Burmanno; quin forte exemplum non satis emendatum operis librariis excudendum tradiderat. Ex-

pertus ipse didici, quam parum tuta res sit, emendare apographum prave exaratum, aut emendandum relinquere iis qui madidas e prelo chartas corrigere recepere. Redeundum itaque est haud dubie ad editiones Heinsianas. Enimvero etiam hæ valde inter se discrepant, cum in scriptione, seu orthographia, tum maxime in interpunctione.

Ceterum, fortuna aliqua propitia, mihi contigit, ut lectionis Virgilianæ annales condere nunc possem meliore cum fide ac plenius, quam in editione priore. Cum enim editiones Aldinas ad manus haberem omnes, comparatione diligentius facta tandem, id quod suspicatus eram, intellexi, tertiam a Naugerio emendatam omnium esse emendatissimam, et Heinsii opera nos plerumque supersedere potuisse, si eam editionem exprimere maluissent editores sequentium temporum, quam Aldinas priores et Florentinas ex iis ductas, operis excudendas tradere, aut ex Aldina priore et tertia novam lectionem miscellam conflare. Verum de his vide infra de Edd. Scr. Gottingæ M. Decembri 1787.

EX

PRAEFATIONE

TOMI SECUNDI EDITIONIS SECUNDÆ

MDCCLXXXVII.

Quæ in nova hac editione Æneidis accesserint, ambitioso recensu annumerare vel appendere nihil attinet. Sufficit pauca monere. Cum in priore editione verba recensionis Burmannianæ exprimi curassem, in quibus etsi multa casu ac socordia operarum mutata, nonnulla etiam depravata, deprehendebam, tamen aliquid novare nolebam: nunc emendatiorem lectionem in multis locis exhibui; id quoque curavi, ut orthographia semel recepta sibi constaret; quamquam ea in re summam subtilitatem sequi nec volui nec potui: si enim ratio et analogia erat servanda, innumera fuerant mutanda; tum vero Romani in scribendi rationem constantem ac perpetuam non magis consenserunt quam nostrates, aut ulla alia natio; nec minutiis his aut meum aut aliorum ingenium onerare volui; inprimis cum mihi longe alia essent in hac opera proposita. Ceterum ex iis quæ, jam antea in superiore editione a me proposita, nunc in poetæ contextum recepi, pleraque jam erant acumine critico *Brunckii* probata in nova recensione Virgilii superiore anno edita; nisi quod mihi multo pauciora licere putavi. Ea igitur, quæ non ita ad liquidum perducta esse videbam, ut quovis pignore contendere possem, ita scriptum fuisse a poeta, aut, ubi manifesta quidem esset corruptela, emendandi tamen ratio haud

una, intacta relinquere æquius esse censui. Rejeci hæc in Variantem Lectionem, cui accessere cum alia, in præf. Vol. I commemorata, tum editionum Aldinarum et Juntinæ utilissima comparatio, lectio cod. Erfurt., inprimisque virorum doctorum animadversiones et conjectationes, publice privatimque ad me missæ: ex hoc genere primo loco *Io. Schraderi* schedæ mss. commemorandæ mihi sunt, quæ cum V. C. *van Santen* officiosa cura ad me pervenissent, iis ita utendum esse judicavi, ut, quæ subtili viri doctissimi acumine haud indigna essent, a me apponerentur. Communicavit alia mecum *Jacobus Bryant*, Britannus eruditissimus. Nihil horum, quod quidem utilitatem aliquam ad poetam habere visum erat, interversum a me aut dissimulatum est. Cum autem omnis hæc opera in eorum gratiam suscepta esset, qui exemplum aliquod seu criticæ rationis seu interpretationis diligentius factæ ante oculos positum habere cupiunt, interposui nunc sæpius, quam antea factum erat, judicium meum, saltem verbo. Eodem consilio innumeris locis non emendavi modo, verum auxi quoque et locupletavi interpretationem subjectam, non modo ut nihil esset quod obscurum ac difficile videri posset iis, qui vulgari more verba poetæ in transcursu legunt, verum multo magis ut erigerem et assuefacerem animos acutiorum ad animadvertenda innumera, quæ modo in dictione, modo in sententiis et rerum expositione aut præclara sunt, aut reprehensionem admittunt. Volebam enim in hac omnis animorum intentionis remissione et hoc severioris studii bonarum literarum neglectu, quo verendum est ne intra haud multos annos obsolescant omnes hæ literulæ Romanæ ac Græcæ, extaret saltem exemplar aliquod, quo de meliore et fructuosiore veteres poetas legendi et interpretandi ratione constaret iis, quibus bona institutio haud contigisset. Nec minus constanter institutum meum retinui in poetæ doctrina declaranda, quod illud cum voluptatis tum utilitatis

fructum habere usu expertus eram incredibilem; itaque Excursus non modo veteres passim retractavi, verum novos quoque aliquot attexui. Quo quidem illud effectum putavi, ut hac poetæ summi enarratione magna omnis melioris literaturæ liberaliorisque institutionis pars contineretur, utque vere dici et a te sentiri posset, perlecto rite poeta principe ad omnem elegantiorem doctrinam aliquantum te profecisse. Scr. M. Julio 1786.

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

4

DE

CARMINE BUCOLICO.

Cum non modo id acturi simus, ut verba ac sententias poetæ explicemus, quamquam eo ipso satisfecisse muneri suo bonus interpres videri potest, sed etiam eam curam adhibeamus, ut, quantum quidem in hoc commentandi genere fieri potest, rationem et indolem cujusque carminum generis, artificium in invenienda, tractanda, et ornanda re, dilectum, elegantiam et honestatem, convenientiamque rerum, sententiarum et orationis, notemus; in Eclogarum Virgilianarum interpretatione vix defungi officio nostro videbimur, nisi *de bucolico carmine* universe nonnulla monuerimus, de quo si recte sentiamus, dubium non est, quin in ipsis his Eclogis multa rectius ac facilius intelligantur et sentiantur. Permagni enim refert, ut ab initio statim veras rerum notiones et aliquam in animo informatam veritatis et pulchritudinis rationem et normam, ad quam singula exigere possis, afferas. Vix autem aliud est carminis genus, in cujus natura constituenda adeo in diversas sententias abierint, qui his de rebus tradiderunt; neque hoc miraberis, si memineris, ipsum genus latius patere, ingenium autem cujusque et judicium circumscribere illud, naturamque et rationem carminis ex sensu suo finire ac designare. Nobis tamen cum Virgiliani potissimum carminis ratio habenda sit, ea tantum attingere licebit, quæ ad ejus indolem

et artificium declarandum aliquam vim habere videantur.

Et carminis quidem *bucolici*, ἀπὸ τῶν βουκόλων, quod pastorum genus honestissimum erat, dicti, h. e. *pastoritii*, origo varie traditur et a diversis fabulis repetitur. Sunt qui ejus *initia* in ætate aurea, sunt qui in Arcadia aut in Sicilia quærant (1). Alii auctorem Diomum aliquem, alii Daphnidem, alii Stesichorum, alii Theocritum faciunt (2). Sed fluctuat tota hæc disputatio et incerta fertur, quod non animadvertunt docti viri, *aliud* esse carmen pastoritium, quo homines, qui greges pascerent, ut nostris temporibus, ita primis statim vitæ humanæ initiis, longum diem fefellerint, *aliud*, quo homines ingeniosi vitæ rusticæ bona ac delicias certa ratione et arte adumbrarint. Prius illud haud dubie inter antiquissimos homines viguit, antequam in magnos cœtus et civitates coirent; idemque inter omnes populos usitatum esse debet, qui sive vagis, Nomadum more, sive certis sedibus utentes dant gregibus alendis operam :

Et zephyri cava per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cavas inflare cicutas;
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
Avia per nemora ac silvas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta atque otia dia (3).

Quemadmodum itaque apud Hebræos et Arabes carmina fuere pastoritia ad veram vitam expressa, et

(1) Vid. Servius pr. Comment. Auctor Vitæ Virgilii Donatianæ, c. 21. Diomedes lib. III, p. 483. Putsch. Grammaticus Græcus pr. Theocriti.

(2) Athenæus XIV, pag. 619. Diodor. IV, c. 84. Ælianus V. H. X, 18. ubi vid. Not.

(3) Lucret. V, 1381 sqq.

regum principumque filii, cum inter ipsos, tum inter Trojanos, Phryges et Hellenes memorantur, qui greges et armenta paverunt: ita potuere *Arcades* et *Siculi*, qui, uti bonis pascuis abundabant, ita vitam gregum curæ impendebant, invitante ipsa locorum amœnitate, cœli clementia (cf. Diod. IV, 84), animi a curis vacuitate et otio, carmina pastoritia condere et vulgari usu habere; potuere esse inter eos, qui cantu excellerent, qui certamine vincerent. Consecrarunt quoque poetarum fabulæ nomina pastorum veteris vitæ, ut Daphnidem. vid. ad Ecl. V. Forte etiam festa, quæ Apollini, Dianæ, Cereri, Pani aliisque diis rusticis celebrabantur, uti majorem celebritatem, ita majus studium, majorem artem, et concinnitatem carminum, forte etiam certantium, et sibi mutuo respondentium sollertiam, quæ amœbæa carmina peperit, attulere; quo ipso apparet, cur initia Musæ bucolicæ ad festum fere Dianæ aut Apollinis Nomii, alteriusve Numinis agrestis, referantur (1). Tandem, multo tempore post, forte etiam post multos alios, qui idem tentaverant, inter quos *Stesichorus* fuisse fertur (2), tum *Sicelidas* Samius, seu, ut grammatici tradunt, ejus filius *Asclepiades* Samius, cum *Lycida* Cydoniata et *Phileta*, elegis nobilitato (3), extitit *Theocritus*, qui, cum videret, quantam gratiam ista carmina rudia et indocta haberent,

(1) V. Vitam Virg. Donat. § 84 sq.

(2) Ælian. l. l.

(3) *Sicelidam* et *Philetam* memorat *Theocr.* VII, 40. ubi istum *Asclepiadem* esse contendit Schol. de quo inter epigrammatum auctores videndi Reiske, Schneider, Jacobs. *Meleager* in Corona, v. 46, *Sicelidam* cum *Posidippo* et *Hedylo* memorat, quibus ἄγρια ἀρούρης ἄνθεα tribuit; *Moschus* autem III, 97 sq. *Sicelidam Samium*, *Lycidam* Cydonia Cretæ oriundum, *Philetam* et *Theocritum*.

quantamque, si arte paullulum polirentur, venustatem et suavitatem habitura essent, *genus hoc carminis bucolici* excogitavit, quod antiquam quidem illam indolem referret, *politum* tamen *magis* et *excultum*, numerisque ac legibus adstrictum, cujusque ea natura esset, ut pastoritiæ istius vitæ, cujus species animo humano ipsius naturæ quodam lenocinio jucundissima esse solet, bona, tranquillitatem, securitatem, innocentiam, delicias et gaudia numeris modisque adumbrando, animos hominum deliniret et grata fraude delusos teneret. Cum autem duobus id potissimum modis effici posset, *aut* narratione, in qua, tanquam a pictore in tabula, agri, greges, silvæ descriptæ exhibentur, *aut* actione aliqua et ad dramatis formam, per dialogum, dum colloquentes inter se sensus suos, fortunam, facta exponunt ac declarant: priore quidem illo, quod vix diu placere potest, et ipsum peculiare carminis genus, haud tamen copiosum ac fecundum, efficeret, omisso, alterum arripuit, et pastoritium carmen ita condidit et descripsit, *ut actionem aliquam ex ista vitæ simplicitate et felicitate, seu rem gestam, aut quæ contingere in ista vita posset,* sacrum aliquod festumve, forte etiam casum memorabilem, ut inter tales homines, *aut etiam cultum et colorem ejus vitæ,* sed *facto* aliquo expressum, quo istorum hominum studia, officia, rationes, affectiones declararentur, per sermones istorum hominum inter se confabulantium *ita* exhiberet, *ut animi audientium jucunda rerum imagine et vitæ istius grata specie viderentur* (1). Capi autem et

(1) Appellare licet hanc argumentum aliquod tractandi rationem *dramaticam*, quoniam aliud nomen, quod magis accommoda-

demulceri istis delinimentis animi non possunt, nisi ab urbanæ vitæ curis ac molestiis avocati in agris silvisque inter greges et armenta et pecoris magistros versari videbuntur, atque *id curabitur* a poeta, *ut ne quid subeat animos, quod molestiam, tenuitatem, ac sordes istius vitæ in memoriam revocet,* adeoque suavissimam illam oculorum fascinationem solvat; qua ipsa de caussa factum est, ut *pastoritia* potius, quam omnino rustica vita, aut aratorum et opus rusticum facientium conditio in hoc carmine exhiberetur, cum hæc quidem paullo plus offensionis haberet, nec facile ea laborum tædio, et attriti corporis defatigatione omninoque ærumnis suis, poetæ arte et ingenio liberari posset. Sed hæc a multis satis diligenter sunt præcepta et ad prima hujus generis elementa pertinere putanda sunt. Itaque

Et secura quies et nescia fallere vita,
Dives opum variarum, et latis otia fundis,
Speluncæ vivique lacus, et frigida Tempe,
Mugitusque boum mollesque sub arbore somni
Non absunt (1),

omninoque totum carminis pastoritii argumentum ad silvas agrosque spectare, ruris et veris amœnitate commendari, et locus facti sive dramatis ita declarari debet, ut, dum legimus, rebus ipsis interesse videamur: quod animorum deludendorum artificium descriptione locorum ac temporis non parum juvatur; cui veteres tam parum indulsisse mirari forte possis;

tum sit, non habemus; nec tamen vel sic carmen bucolicum pro dramatis genere haberi, aut inde ductum esse, aut cum mimo Sophronis, multo minus cum mimis Romanorum, comparari potest.

(1) Ge. II, 461 sqq.

quamquam Theocritus hac arte Virgilio multum præstat: sunt enim inter ejus descriptiones nonnullæ veris ac ruris suavissimæ et dulcissimæ (1); frequentius, et in multis feliciter, eo Gesnerus usus est, suavissimus poeta, quem antiqua illa Græcia aut suum esse popularem credidisset, aut nobis invidisset. Ex eodem fonte derivatur illa ratio, qua præcipitur, ut non modo, quicquid veri fructus, otii et felicitatis, vitæ rusticæ sive pastorali insit, ad pastoritii carminis suavitatem arcessatur, verum etiam ut, quicquid ad amplificandam, exornandam, ac cumulandam istam veram jucunditatem animi vis excogitare ac fingere possit, ad majorem suavitatem liberaliter congeratur. Quicquid enim animum delectare et illecebris quibusdam delinire potest, in id poeta jus habet. Sed non in omni genere omnia ad delectandum vim habere possunt; et perperam statuitur, quod multi credere videntur, satis esse ad carmen rusticum, modo res e vita rustica, quæcunque istæ sint, verbis ac versibus reddantur. Sunt multæ partes et casus vitæ rusticæ, nimis tenues, humiles et viles, ita ut ornatum respuant aut ipsis ornamentis displiceant sagacioribus; sunt alia, quæ in alio forte carmine feliciter adumbrata placere possint; sed in nostro genere tantum ea sunt admittenda, quæ otiosam, securam, liberam et omnibus curis solutam negotiisque vacuam vitam exhibere et subjicere sensibus nostris possunt, qualis eorum hominum et olim fuit, et adhuc in quibusdam terris est, qui nondum in civitates redacti aut imperii aliqua forma descripti

(1) Vide Idyll. VII.

sunt: qui homines cum aut venatione aut pastione victum quærant, nam cum aratione et magnos hominum cœtus cogi et naturali libertate exui necesse est; cumque venatio multum feritatis habeat eorum, qui gregibus pascendis libere per silvas camposque vagantur, vita et minimis malis laborat et maximis plurimisque bonis cumulata est. In *tractando* itaque pastoritio argumento poetæ necessario ita versandum erit, ut partim pastorum suæ gentis conditionem malis, quibuscunque premitur, cogitatione liberet, bona autem omnia passim in ea obvia et majora efficiat, et in unum congesta ita fingendi licentia exornet, ut cumulatissimam felicitate vitam adumbret; partim ad fabulas de primorum hominum vita et ætate aurea, nec non ad narrationes sive de majorum vita, antequam per vicos et urbes habitarunt, sive de populorum Nomadum pastoritiamque vitam agentium moribus et institutis confugiat, et hinc suo argumento colores petat.

Jam non magna judicii subtilitate indigere videtur *ea quæstio dijudicanda, qua natura hujus carminis ab argumentis piscatorii, venatorii, messorii, vindemiatorii et similis generis aliena esse existimatur.* Carmina etiam hujus argumenti bene condi posse quis negct? Sane erunt illa seu in descriptione et narratione, seu in actione aliqua ex vitæ istius partibus ac generibus exhibenda occupata; non vero in vitæ pastoritiæ simplicitate. Quod per se nihil habet, quod improbes. Quid? quod pastoritii generis materies omnino est parum locuples; ipsa vitæ simplicitas et tranquillitas perpauca argumenta idonea suppeditat, et tractandi simplicitas non magis magnam tractandi varie-

tatem admittit. Neque adeo fieri potest, ut magna copia bonorum carminum bucolicorum unquam speranda sit. Quidni igitur liceat quamcunque tandem vitæ conditionem ac fortunam huic generi inferre, et fabulæ semper eodem tenore procedentis tædium grata variatione levare, modo jucundas rerum imagines, quæ delectent, et congruas sententias, adhibeas? Enimvero id ipsum difficultatis habet hoc argumenti genus, quod raro (1) molestis injucundarum rerum imaginibus liberari et ad gratam illam, inhærentem animo nostro, simplicitatis, libertatis, et tranquillæ felicitatis notionem revocari potest; quo pacto et infecundum ingratumque hoc genus est, et, dum in angustiore gyro coercetur, multo tamen magis laboris, artis, et subtilitatis requirit. Quotum enim quodque ex Sannazarii idylliis caret iis vitiis, quibus tota hujus poetices ratio, ut jucundis et gratis rerum imaginibus delectet, tollitur?

Enimvero, si totam bucolici carminis rationem his quidem finibus, quibus modo eam circumscripsimus, contineri libeat, quid *magnæ Theocriteorum et Virgilianorum carminum parti* facias, videndum tibi est. Et *Virgilii* quidem *quinta, septima,* et *octava* haud dubie, quodammodo etiam *tertia* ecloga ad bucolicum genus referri poterit, reliqua ab eo aliena esse facile apparet (2). Quæ quidem res, cum Virgilii et Theocriti carmina tam diversi generis sint, tam

(1) Fieri enim potest, ut ingenio et arte, qua tractata et enuntiata sunt, ea ipsa, quæ natura molesta sunt, adsciscant gratum colorem et propter ipsam artem, quam animadvertimus, mirationem faciant.

(2) Servius in procem. in Bucol. « Sane est sciendum, VII eclogas esse meras rusticas. Theocritus X habet. » Exclusit puto IV. VI. X.

diversis doctorum hominum de hujus generis natura et arte judiciis locum fecit; cum aut naturam bucolici carminis ex illis exemplis constituere aut ad notionem e natura rei institutam revocare illa exempla vellent. Scilicet uti ea notio recte eo, quem sequuti sumus, modo informari videri potest, ita ingeniosorum hominum sollertia, quæ intra artis ac præceptorum angustias vix coerceri potest, *alia genera* invenit, quæ cum illo conjuncta nec tamen plane ejusdem modi sunt. Et *Virgilius* quidem, nam ad hunc omnis nostra spectare debet disputatio, *novum genus* constituit in eo, *ut* non tam notiones et species rerum ex aurea ætate repeteret, sed *ipsam auream ætatem repræsentaret,* homines, deos et heroes, qui in ea vixissent, exhiberet, iisque sententias ac mores congruos tribueret. Id genus invenire mihi videor, si Silenum, eclogam VI, et Pollionem, eclogam IV, inspicio. Et de illo quidem res manifesta; de hoc non magis dubia, si facultatem illam vaticinandi et poesin afflatis illis divino spiritu hominibus propriam ad antiquos homines pertinere memineris. Quod quidem cum novasset Maro, consequutus est simul hoc, ut epico carmini propius admoveret bucolicum, cum ex prisca heroum vita sensus et sententias inferre liceret; id quod omnino non modo ad excusandum, verum et probandum, Maronis spiritum in bucolico genere valet. Licuit non minus Maroni id facere, quam Theocrito Cyclopem Idyllium scribere; et antiquioribus, post Tragœdiam et Comœdiam, Drama Satyricum condere, quod quodammodo comparari potest. Aliud porro carminis pastoritii, modo tantum variato, genus est hoc, *ut, ad majorem animorum*

voluptatem, rem, factum aut casum nostrorum hominum, nostrorum temporum, coloribus et pigmentis a vita pastoritia petitis ornemus, et non modo ad fabulæ bucolicæ modum tractemus, sed etiam in fabulam inter pastores gestam commutemus; interdum etiam rem in antiquorum illorum temporum simplicitate et securitate agi aut evenire fingamus. Cujus generis, quod priore illo multis modis inferius habendum est, nec tamen sua laude, sua gratia ac suavitate, caret, reliquæ fere Virgilii sunt eclogæ. Quid enim? *prima* et *nona* an quicquam aliud, quam poetæ casum et Mantuanorum fortunam, aut, si hoc magis placet, istorum certe temporum calamitatem enarrat (1)? *Decima* Galli amores, sub pastorali fabula, exponit. *Quarta* autem, quamquam eam ad aliud genus modo retulimus, cum hoc tamen commune habet illud, quod natales nobilis alicujus pueri celebrat. Ecloga tandem *secunda*, Corydon inscripta, naturæ pastoritiæ nihil aliud habet, quam quod amoris miseri in puerum æstus imaginibus, sententiis, et notionibus pastoralibus exprimitur. Nam ad illud genus, in quo vitæ pastoritiæ libertas, innocentia, et simplicitas commendatur, id plane non pertinere, quis non videat? Quid? quod argumentum hoc, cum plane nullam hujus generis voluptatem afferat, et a vitæ pastoritiæ integritate abhorreat, eo minus jucundum est, quod Corydon pastor servilis conditionis est, qui domini sui pusionem amat. Hoc

(1) Non potuere Maronem Valerii Catonis Diræ fugere, si quidem ille similem fortunam Sullana proscriptione expertus et agro Battaro exutus fuerat. Sunt et loca ex eo carmine, quæ animo tenuisse Maro videri potest ut Dir. 4 sq. 15 sq. 26 sq. 30. *Nec mihi sæpe meum resonabis, Battare, carmen.* Sic porro, inpr. a v. 82 sq.

tamen, etsi infimum, genus recentiores fere poetas, cum bucolica carmina condere sibi videbantur, sequutos esse, non opus est, ut multis doceamus.

Materia itaque et argumentum carminis bucolici seu pastoritii quale sit, videtis. Jam *mores* ac *sententiæ, verba* atque *numeri*, facile *ex ipsa vitæ pastoritiæ conditione* duci possunt. Simplicitas et naturalis aliqua venustas omnia ea continent, quæ copiosius ab aliis hac in parte disputata sunt. In hac ipsa tamen simplicitate excluditur ex hoc genere, quicquid, etsi ipsam vitæ rusticæ veritatem exprimit, ingratum tamen ad sensum ac molestum est; neque adeo admittendæ sunt sordes, quæ nauseam moveant, non verborum rusticitas et asperitas, non agrestis et fœda spurcities: qua in re haud pauci egregie falsi fuere, dum imitationis veritatem male jactarent. Posse sane cum arte et cum ingenio carmine reddi omnia, quis neget? Quorsum tamen studeas imitando exprimere ea, a quibus, si casus obtulerit, oculos animumque avertimus? et quæ illa laus esse potest, si imitatione ea bene reddideris, quibus, si in vera vita expresseris, omnibus ingenue natis importunus ac molestus fœdusque videaris? Contra, modo placeat poeta ac delectet, si consilio suo respondere ejusmodi audaciam videat, quid cum vetet interdum ad mythicam hominum vitam nos revocare, et talem rerum ordinem, modum et situm exhibere, qui nullus unquam nisi in hominum egregia imaginandi vi pollentium animis fuit; ea tamen cautione adhibita, ut ne incredibilia plane et ad præsentem vitæ consuetudinem nullo modo verisimilia fingat. Interdum vero quid cum negemus antiquam vitæ pastoritiæ rationem

elegantiis et deliciis e nostra vita petitis, modo satis consentaneæ sint, temperare commode posse? Non enim natura hujus carminis statim tollitur, si naturalis simplicitas, paullo horridior forte illa et incultior, nostra venustate et elegantia temperetur; quamquam prior illa ingenuis animis majorem voluptatem afferre solet. Quæ res vel ipso Theocriti et Virgilii exemplo declarari et comprobari potest. Illius enim quam simplicior et verior humilitatique argumenti accommodatior est ratio! hujus vero quanto elegantior et ornatior! Sed habebat uterque, quod sequeretur; non enim abhorrebant Græcorum ingenia a simplicitate et nativa aliqua castaque venustate; ipsius sermonis ac dialecti Doricæ natura, non potest dici, sentiri facile potest, quantam simplicitatem præ se ferat, et quantopere huic rerum generi apta et idonea sit, ut nec docta nec inculta et horrida oratio sit. At Virgilius sermonis et dialecti suavitate destitutus (1), qui politiore ævo, inter homines urbanos et elegantiam cum fastu sectantes, viveret, multa ex vitæ pastoritiæ veritate aut seponere aut verbis honestare necesse habuit, quæ nude et ad rei veritatem proposita et expressa superbas Romanorum aures offendissent; quæ ejus elegantia adeo in laude fuit, ut et Horatius eum ab hac dote commendet (2): *Molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camœnæ.* Ad Eclogas enim et Georgica respexisse Horatius videri debet; ad Æneidem nec Musæ

(1) Recte Probus *Theocritum poetam facilius* ait *Bucolica scripsisse, quia apud Græcos sermo rusticanus a civili dividi potest, ideo Latinis difficile fuisse, quia necesse est per eadem verba accommodare sensus.*

(2) Sat. I, 10, 46.

agrestes nec mollis et faceta oratio spectare potest; ut scriptam esse necesse sit Satyram, ante quam Æneidis cœptæ aliqua fama exiisset. Eam vero ejus laudis sententiam, quamquam de ea jam veteres dubitasse videntur, esse probabile fit, ut poetam ab æquabili aliqua elegantia commendet (1). Et *facetum* quidem quid sit, jam a Quinctiliano (2) expositum est, qui *decoris magis et excultæ cujusdam elegantiæ appellationem* putat; et refertur *facetum* omnino ad id, quod placet et jucundum est, propter elegantiam maxime et urbanum aliquem leporem; sed *molle* ita accipiendum est, ut suavitatem significet, quæ cum æquabili et remisso genere conjuncta est: opponitur enim *epos forte Varii acris*, et apud Ciceronem *mollis* et *remissa* oratio vehementiori et intentiori, qua animi tumultus ac motus excitantur.

Atque his dictis vix quicquam addendum est, ut illam caussam, quæ tam diversis hominum doctorum judiciis disceptata est, dijudicemus, *utrum Virgilius Theocrito præstet*. Qua in comparatione difficile est assequi, quid magna eorum pars sequuta sit, qui Virgilium Theocrito in genere bucolico quam maxime anteferendum esse existimarunt; sed consuetudine fere, auctoritate, cæcoque aliquo amore et im-

(1) Non male Boilavius expressisse videri potest in vulgato illo:

L'Idylle —
Son tour, simple et naïf, n'a rien de fastueux.

———

Au contraire, cet autre, abject en son langage,
Fait parler ses bergers comme on parle au village. —
Entre ces deux excès la route est difficile.
Suivez, pour la trouver, Théocrite et Virgile;
Que leurs tendres écrits, par les Graces dictés,
Ne quittent point vos mains, jour et nuit feuilletés.

(2) Instit. Or. VI, 3, 20.

petu eos duci videas (1); quamquam interdum ne ii quidem ipsi, qui Theocritum hujus carminis verum magistrum esse largiuntur, judicii subtilitatem et acumen nobis satis approbant, dum fere minutis nescio quibus et grammaticis rem rationibus decidunt. *Virgilio elegantiæ laudem, dignitatis et doctrinæ* nemo invidebit; sed *simplicitate et naturali aliqua venustate rerumque copia ac varietate non minus cedit Theocrito, quam ars naturæ,* quam vincere quidem illa operose in singulari aliqua re potest, sed in summa rei iners et vana habenda est. Verum, etiamsi par laus utrique in iis ipsis rebus, quæ maximæ sunt, esset, Theocritus tamen in eo primas tuetur, quod ea invenit, in quibus retractandis alter et poliendis se continuit; quod quamvis magno plerumque ingenio factum nemo neget, interdum tamen tam sollicite Theocriti vestigia premit, ut sublegere potius illi sua, et versus undique conquisitos latine convertere, quam suo ingenio uti videatur. Sed de his ita quisque, uti libitum est, sentiat. Si tamen aliqua Virgilii ea in re culpa est, quod Theocriteas lacinias consarcinavit, satis graves pœnas dedit, cum post eum vix quisquam aut veterum aut recentiorum bucolicos versus condiderit, quin ex Virgilio novam rhapsodiam bucolicorum versuum et sententiarum adornaret. Facilitas hæc in nonnullis vitæ rusticæ parvis tanquam tabellis musivo opere coagmentandis inducere plerumque solet *nascentes* poetas, ut in

(1) Nolo Scaligeri criticen in poetic. lib. V, et qui eum sequuti sunt, hic excitare. Sed, quæ nuperæ Virgilii editioni Romanæ adjecta est, *Franc. Schmeizii* similis disputatio ita comparata est, ut tali magistro judicii critici subtilitatem vix acuas.

idylliis condendis ingenii periculum faciant(1). Cum tabellarum harum, ut ita dicam, ex vita pastoritia, quæ placere possint, perexiguus sit numerus; multo ille etiam minor futurus, nisi e vita prisca et ex antiquo sermone mythico multa in pastoritium sermonem migrassent: difficile est multa in his variare, ut nec tamen a simplicitate, sine qua hoc genus placere nequit, recedas. Qui primi e nostratibus in hoc genus involarunt, saltem vertendis ac repetendis antiquis ingenium approbare poterant. Nunc fere tædium faciunt, qui centies dicta repetunt, quæ dum ingeniose variare volunt, in argutias et lusus incidunt. Romanæ artis omnino non exigua pars in eo continebatur, ut, quæ a Græcis naturali aliqua cum venustate et lepore dicta acciperent, ea orationis suæ dignitate, gravitate ac copia ornarent. Hoc unum monebo, nisi memineris, in Virgilio plus artis, in Theocrito plus nativæ elegantiæ esse, te non mirari non posse, cum videas etiam præstantissimos ex hoc genere poetas recentiorum temporum Virgilium maluisse sequi quam Theocritum: artis scilicet semper facilior imitatio; naturalem venustatem difficillime assequare.

Quod ad *descriptionem* et *œconomiam hujus carminis* attinet, varie ea quidem institui potest: semper tamen spectandum hoc, ut ea potissimum ratio ac via ineatur, qua maxima voluptas legentis animo afferri possit; cujus quidem rei eo diligentior ratio

(1) Hinc etiam in bucolicis carminibus apud Interpretes tanta copia locorum similium et comparatio earundem sententiarum afferri et cumulari solet. Inspiciat aliqnis Cerdam vel Martynum post Ursinum. Equidem non nisi ea apposui, quæ aut Maroni ante oculos fuere, aut illustrationis vim habere possunt.

habenda est, quod hujus carminis simplicitas et humilitas interdum in exilitatem abire, lenis et mollis tenor languere solet. Raro itaque poeta narrantis aut describentis partes suscipit, nisi ille in argumento admodum suavi et copioso ac florido versetur; sed convertit fere rem in drama et in actionem, ipsosque pastores colloquentes ac narrantes inducit, ut res non tam narrari, quam potius geri ac lectoris oculis subjici, et ille inter silvas errare, in umbra arboris assidere, cantantes audire sibi videatur: quod non ita accipiendum, tanquam si omne carmen pastorale dramaticum esse debeat, ut cum Fraguerio (1) plerique, qui hoc de carmine, nuper quoque, scripsere, existimant; verum, quia hæc ratio poetæ consilio fere maxime respondet.

Situs ac *loci temporisque* designatio, quæ cujusque carminis argumento conveniat, uti poetæ ingeniosi non infima laus est, ita ad majorem ex lectione suavitatem capiendam non parum facit. Cujus enim animus veris ac ruris, pascuorum et armentorum, suavi descriptione non vehementer delectatur, aut quis cantum pastoris non multo gratiorem esse sentit, si ille sub fagi umbra, ad rivuli murmur, in molli herba, inter gregum exultationes, sedens otio indulgeat?

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ovium carmina, fistula
Delectante deum, cui pecus et nigri
Colles Arcadiæ placent (2).

(1) *Dissertation sur l'Eclogue par M. l'abbé Fraguier, dans les Mémoires de l'Académie des Inscript.* T. II, p. 121.

(2) Horat. Carm. IV, 12, 9

Potest is locus interdum adeo duplex esse, ut et is designetur, in quo pastor cantet, et alter, in quo res commemorata gesta sit; ut in Ecloga decima a Virgilio factum videbimus.

Superest ut nonnulla adjiciamus, quæ ad *Virgilianas Eclogas* propius spectant. Jam primum nisi alia essent, quibus Maro magni poetæ nomen consequutus est, solis Bucolicis relictis vix eum in censum principum poetarum venturum fuisse arbitror. Ingenii enim in inveniendo vix magnam habet laudem; Argumenta carminum, uti paullo ante vidimus, alia sunt ex Theocrito mutuata et interdum jejune satis traducta, aut e pluribus Idylliorum locis coagmentata, ut tertia et septima Ecloga; alia non bucolicæ erant naturæ, sed tantum ad bucolicorum morem sunt tractata, ut prima, quarta, sexta, nona, decima. Sententiæ autem et verba magnam partem ex Theocrito sunt conversa; alia sunt a bucolici carminis natura aliena. Quis pastorem ferat decantantem illa? *Ante pererratis amborum finibus exul Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim;* et illa: *At nos hinc alii sitientes ibimus Afros, Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxem.* Quod infames mores pastorum uno saltem loco expressit (Ecl. III pr.), hoc erat quod vix ab ejus urbanitate expectabamus; non magis quam hæc nimis obnoxia et servilis pene Theocriti imitatio. Contra mirationem facere potest, quod metrum bucolicum, cujus Theocritus studiosissimus fuit, plerumque neglexerit; quod passim a multis observatum est (1): cujus rei caussa potissi-

(1) Cf. *Jortin's Tracts* T. II, p. 136. 7.

mum in sermonis Romani indole pedumque et numerorum natura inesse videtur. An vero in verbis agrestia et solœca sequutus sit, non equidem ausim pronuntiare : nam diversa res est, esse dura nonnulla, quæ in his eclogis occurrant; quæ tamen corrupta potius et interpolata dixeris. Ex uno vero illo, quod *cujum pecus* reprehensum fuisse Grammaticus narrat, vix satis tuto judicium facias. Ut tamen Virgilius tantam apud populares suos laudem per Bucolica consequeretur, fecit inprimis rei novitas, felixque in carmine Siculo, quod ipsa sermonis Romani asperitas respuere videbatur, transferendo audacia. Nondum enim sermo Romanus ad hoc rerum genus, ad venustam hanc simplicitatem, ad numerorum hanc mollitiem, expolitus erat, cum Maro primus tentaret carmen bucolicum scribere. Sunt præterea multa magni poetæ in his ipsis carminibus vestigia, inprimis doctrina copiosa, orationis dignitas et elaborata limataque in plerisque elegantia.

Eclogæ quidem nomen, non minus quam *Idyllii,* haud dubie Grammaticis debetur. Cum illud primo latius pateret, et ad quodvis carminis sive operis genus pertineret, *quod e pluribus delectum esset,* aut *e pluribus ejusdem formæ constaret* (ut Horatii Sermones in nonnullis codicibus eodem nomine insigniri narrant viri docti; quandoquidem plura carmina minora, licet ejusdem generis, duobus libris comprehensa et collecta sunt); adhæsit id nomen, e Grammaticorum doctrina, *generi bucolico:* constat enim ejusmodi liber e pluribus carminibus; quæ quidem ut ex aliis sui generis selecta sint, qui pro-

prius vocabuli significatus est, minime necesse esse arbitror. Quo nomine Virgilius ea in vulgus emiserit, non constat; de titulo et inscriptione librorum veteres non valde laborabant; *Bucolicorum* tamen nomen verius et antiquius est. Ipsum poetam, postquam singula ea carmina vulgaverat, uno volumine cuncta esse complexum probabile fit, cum Tityrus initium Bucolicorum constituisse feratur jam inter Maronis æquales: *Tityrus et fruges Æneiaque arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit;* ipse autem Maro Ecl. X pr. finem Bucolicis se imponere velle profiteatur.

De *tempore* et *ordine Eclogarum* ad Vitam Virgilii, maxime ad a. 717, satis copiose disputatum esse arbitramur. Monendum adhuc de *allegoria* Eclogarum Virgilii, in qua dici non potest quam vanam et inanem operam a Servio inde viri docti consumserint. Et Servius quidem, cum exigua commentariorum pars antiquo illi Servio debeatur, tot tamque variis et ab omni historiæ fide alienis commentis et nugis consarcinatus est, ut unicuique argutias captanti magna satis copia materiæ ad manum sit. Catrœus autem, cujus vanitatem ut feras, magna animi æquitate et patientia opus est, tanquam si in Romanensi fabula versaretur, adeo multa nova et tam confidenter mentitus magis quam commentus est, ut interdum, quorsum evasura res sit, plane hæreas. Verum ex reliquis etiam Interpretibus, qui majore cum pudore, judicii acumine et veritate, Eclogas enarrarunt, vix quisquam est qui ab eo morbo intactus manserit. Quod si in nonnullis, ut in I, IX, X, allegoriæ locus relinquendus est, ejus tamen na-

tura ejusmodi est, ut poeta universam rem fabulæ arcessita involvisse, singulas vero partes proprie tractasse suisque ornamentis honestasse videri debeat. Nihil itaque nec odiosius, nec a rei ratione magis alienum, quam singulas sententias ad allegoriæ subtilitatem revocare velle (1). Sufficit v. c. in prima Virgilii Ecloga, tenere, communem omnium temporum opinionem esse, Virgilium partim ad suam, partim ad Mantuanorum fortunam respexisse, et Augusto pro redditis agris gratias agere voluisse. Sed ea quæ de Tityro memorantur, singula anxie cum Virgilii persona' comparare, id quam putidum sit quis non sentiat? Appellat ipsum se Tityrum Ecl. VI, 4. Sed ad eumdemne versum 55 Ecl. VIII referas? Quid IX, 23? Plerosque tamen interpretum multos in eo esse videas. Non quidem, quo se tueantur, habere nego. Fecit idem hoc Antiquitas. Sed omnino hujus generis bucolicorum carminum ratio et natura melius intelligi poterit, si ea memineris quæ paullo ante de eo genere disputabamus, quo res e præsenti vita arcessita, majoris suavitatis caussa, pastoritiæ fabulæ suavitate et ornamentis ex ea vita petitis commendatur. Quod consilium recte si teneas, non erit quod in singulis sollicite et anxie labores.

(1) Recte, quisquis ille est Grammaticus, in attextis Vitæ Virgil. § 99. *Illud tenendum esse prædicimus, in Bucolicis Virgilii neque nusquam neque ubique aliquid figurate dici* etc.; et in Servianis ad Ecl. III, 20. *Refutandæ sunt allegoriæ in bucolico carmine, nisi cum, ut supra diximus* (ad Ecl. I, 1), *ex aliqua agrorum perditorum necessitate descendunt.*

P. VIRGILII MARONIS
BUCOLICON
LIBER.

ECLOGA I.
TITYRUS (1).

ARGUMENTUM.

Meliboeus, agris suis exutus, dum patria extorris capellarum gregem ante se agit, in Tityrum incidit, quem cum in communi calamitate summa securitate et otio frui videret, miratus hominis sortem, cui acceptam eam ferat rogat. Narrat Tityrus, quomodo et a quo agros suos gregesque salvos recuperavit, 20 sqq.; scilicet se, jam ætate provectum, libertatis consequendæ caussa Urbem adiisse, ibique ab heri facilitate hoc obtinuisse, ut greges suos tuto ac libere pascere liceret. Putandus est adeo Tityrus esse unus ex pastoribus servis in fundo a domino habitis; cf. ad v. 28. Interea alter de malis ac molestiis migrationis suæ conqueritur, tandemque aperte de veteranorum immissione in agros loquitur v. 70. Subsistit dialogus in eo, ut Tityrus miserum exulem in suo tugurio pernoctare jubeat.

Atque hoc quidem verum ac proprium carminis est argumentum; quod, quantum a natura carminis pastoritii proprie dicti absit, facile apparet, et quale novum genus constituat, in disputatione de Bucolicis Virgilianis expositum est. Sed communis omnium temporum opinio, veterum Gram-

(1) *Tityrus.* Inscripti hi tituli cum ipso Eclogarum nomine debentur Grammaticis, non ipsi poetæ: retineri tamen possunt, propter auctoritatem satis antiquam.

maticorum fide firmata, obtinuit, Eclogæ hujus rationem ad illa tempora et Virgilii fortunam accommodatam esse, eoque anno eam (U. C. 713) scriptam esse, quo Triumvirorum pactione decreta nefanda illa agrorum inter veteranos divisio ab Octaviano facta est; de qua v. Appian. Civil. lib. IV, 3 (ed. Amst. 1670, p. 954); Dio XLVII, 14. Ante enim quam Antonius et Octavianus adversus Cassium et Brutum proficiscerentur, icto ad Mutinam fœdere, quæ est infamis illa Triumvirorum pactio U. C. 711, ut exercitum, ex veteranis fere conscriptum, in fide retinerent, militibus præter alia præmia colonias urbium Italicarum, et opibus et solo et ædificiis inter ceteras insignium, octodecim, quæ Cassii partes amplexæ erant, inter quas Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona et Cremona memorantur, promiserunt; h. e. receperunt in se, se eos, bello feliciter confecto, in illas urbes, tanquam colonias, deducturos, et eorum, qui nunc incolerent, agros iis assignaturos esse. Quam rem cum, Cassio et Bruto cæso, in Italiam redux Octavianus perficere vellet, partim ex militum insolentia et avaritia, partim ex ejectorum de suis bonis indignatione magni motus ac tumultus orti sunt. Vid. Appian. Civil. V, 3. 12 sq. (p. 1081 sqq. ed. Steph.); Dio Cassius XLVIII, 5—9; adde Sueton. Aug. XIII. Erat autem eorum, quibus præmia solvenda essent, ingens numerus, legiones nimirum, si Appiano fides habenda l. l. p. 1075, 1076, non minus XXVIII, quæ una cum annumeratis in legiones (μετὰ τῶν συντασσομένων) efficiebant centum et septuaginta virorum millia, præter equites et turbam militarem; quamquam eorum, quibus ad Mutinam promittebantur agri, numerus etiam major erat: habebant enim Triumviri sub signis legiones XLIII, ut adeo quindecim legiones bello confecto desiderarentur; sive quod tanta hominum vis interiit, sive quod nonnullæ legiones ab Antonio in Asiam abductæ sunt, aliæ vero, nondum stipendiis emeritis, ad nulla militiæ præmia adspirare poterant; certe octo mille ex hoc numero memorantur apud Appianum l. l. p. 1073.

Inter eos, quorum agri assignati erant veteranis, fuere Cremonenses, qui et ipsi Cassii Brutique partes erant sequuti. Vid. Serv. ad Ecl. IX, 28. Quorum agri cum pro militum immissorum numero nimis angusti essent, vicinos Mantuanorum agros additos esse narrant. Cujus rei etsi nullam, præterquam Grammaticorum, auctoritatem reperio, fidem

tamen ei faciunt alia. Appianus quidem l. l. p. 1082, militum avaritiam non sese continuisse intra suos agros memorat, sed eos passim vicinos agros insolenter invasisse; plus quam concessum esset, usurpasse, et quos meliores iis, qui sorte obtigerant, putarent agros, suos fecisse. Potuere itaque milites transgredi fines et Mantuanos agros invadere; ut vel sic *Mantua Cremonae nimium vicina* dici posset. Inter Mantuanos, qui hanc injuriae indignitatem subirent, Virgilium fuisse tradunt: eum tamen, sive suo, sive Asinii Pollionis consilio, Romam profectum ab Augusto obtinuisse, ut agri sibi restituerentur; qua de re v. ad Vitam Virgilii a. 713, ut adeo sub Tityri persona suam fortunam poeta adumbraverit. Atque ea jam veterum opinio fuit: v. Nemesian. Ecl. II, 82. Calpurn. IV, 162. Sidon. lib. I, Epist. V, ut Quinctilianum taceam. Quae res bene se habere potest; modo allegoria non ad omnes versus et verba singula circumferatur. Grammaticorum omninoque Interpretum, in his Catraei, intolerabiles sunt in allegoria expedienda argutiae et nugae. Locus autem, in quo pastores conveniunt, est ad umbrosam fagum in loco arboribus consito, sub qua Tityrus recubans pastoritio cantu otium consumit, dum gregem errantem prospicit. Versu tamen 52—59 accuratius describitur loci prospectus, et quantum v. 48, 49 *quamvis lapis omnia nudus* — intelligitur, ex ipsa rerum veritate. Ad majorem rei jucunditatem facit contraria alterius pastoris fortuna, quae miserationem movet, et qua nihil disertius ad Tityri felicitatem illustrandam commemorari poterat.

Sunt tamen multa in hac ecloga, in quibus subtilius poetae judicium desideres; nec ex hoc carmine ejus ingenium aestimare velis. Primum ipsum hoc genus argumenti, quod, etsi pro mera allegoria haberi nequit, ad allegoriam tamen quodammodo accedit, adeoque in perpetuo rerum ac verborum lusu versatur, vix satis magnam gravitatem ac dignitatem unquam habere potest. Nec in eo potuit vitae rusticae propria vis ac ratio (characterem vocant) recte servari. Vix e persona pastoris apotheosis illa heri satis placere potest. Comparatio autem seu allegoria non ubique commode procedit. Sic v. 28 Tityrus, ut libertatem suam impetret, Romam proficiscitur; obtinet ab hero libertatem greges pascendi: quid mirabimur hoc factum, si quidem ille heriles greges pascit? v. 46 *Pascite, ut ante, boves.* Si libertatem consequutus est, quomodo

hæc securitatem et tutam in agro a vi hostili vitam præstare debuit? In sententiis autem ac verbis plurima sunt ab hoc rerum et hominum genere aliena, quæ suis locis notavimus. Ita plures versus sunt fere epici, ut 7 *illius aram Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.* Sic 60 sq. 65 sq. Cum tamen semel poeta suum sibi bucolici carminis genus constituerit, quo a vitæ pastoritiæ simplicitate recedendum ei esset, licuit et hæc et alia in carmen suum recipere.

MELIBOEUS, TITYRUS.

MELIBOEUS.

TITYRE, tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui musam meditaris avena:

1. *Tytire* multi, vitiose; sed est Τίτυρος. cf. Burm. — 2. *Agrestem* Quinctil. IX, 4 memoriæ vitio ex Ecl. VI, 8 laudat; ubi hunc versum iterum apponit poeta; recepit Egnat. v. Pier. et Heins., utrumque apud Lucret. V, 1397. IV, 539 Conf. Cerda, qui *silvas* ad rem pastoritiam, *agros* ad rem agricolarum, referri docet; quod hactenus verum est, ut communi *agrestium* rerum vocabulo et pastorum

In interpretandis Bucolicis omnino major difficultas est, quomodo copiam inutilem evites, quam novas opes afferas. Facta enim sunt ea fundus observationum grammaticarum et philologicarum certatim huc congestarum et accumulatarum. Inter hæc tamen de singulis potius verbis aut sententiis laboratum erat, quam de carminum summa, argumento, et forma, nec quæsitum, convenientne illa satis naturæ suæ, præscriptisque quæ ex ea ducta sunt, aut duci possunt. Venia itaque dabitur, si ad hæc potissimum, cum in Argumentis præfixis, tum in singulis locis, animum advertimus: ut tamen unicuique judicium suum relictum esse velimus liberum.

1. Melibœum puta, agendo gregem ante se, accedere ad Tityrum sub fago sedentem et fistula canentem. Tityrum *silvestrem — musam*, carmen pastoritium, *meditari*, exercere, μελετᾶν, h. e. cantui eum vacare, indulgere, ait, et quidem *tenui avena*, ut culmus pro fistula sit. v. Ecl. III, 27. Quod, nimis forte argute, ad genus carminis humile et *tenue* referunt; quamvis ejus notio ipsi naturæ carminis bucolici subsit. Ornans epitheton *tenuis.* An satis conveniat bucolici generis indoli *Musam meditari avena*, pronuntiare vix ausis, nisi usus exempla essent. Est tamen in Theocr. I, 20 καὶ τᾶς βουκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μώσας. Lucretium præivisse Maroni in noto versu, *Fistula silvestrem ne ces-*

Digitized by Google

Nos patriæ fines et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra,
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.

TITYRUS.

O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.

MELIBOEUS.

Non equidem invideo; miror magis: undique totis

vita comprehendi possit, ut v. 10 *calamo agresti*. — 3. *Nos p. f. nos d.* quartus Moret. et fragm. Moret. a pr. m. *liquimus*, quod e Cod. Mus. Brit. probat Wakef. ad Lucret. I, 275 est quoque in Parrhas. *patrios fines* idem conj. Wakef. Silv. P. IV, p. 62, ne *patriæ patriam* se excipiant, et ut sit pro *paternos fines*. — 4. *letus* Rottend. h. lætus, sollenni variatione. vid. Burm. h. l. et passim alii. — 7. In *semper — deus* nugantur Grammatici. vid. Pier. Benedictus in Ed. Flor. 1520. — 8. *imbuit* Rottend. — 9. *meis* Rottend. — 10. *promisit* Zulich., sollenni errore. — 11. *totis agris* Jo. Schrader. in mss. conj. *notis*.

set fundere versum, constat. Et sequuti sunt alii bucolici; Nemesian. I, 27 *Sed quia tu nostræ Musam deposcis avenæ*. — 4. *Fugit*, ut in Græcis, φεύγει, etiam is, qui expellitur et exulat, ut h. l. Melibœus. *lentus*, otiosus et securus. Serv. vid. Heins. ad Ovid. Her. XIX, 81.

6 — 10. *deus*, dominus Tityri, quem Romæ adierat, quemque infra vs. 43 *juvenem* appellat. Octavianum Cæsarem declarari, Divi Julii filium, dubitari nequit, quatenus Virgilius suam fortunam adumbravit sub Tityri persona (Apud Pompon. Sab. est: *deus*, Augustus — « vel Roma, ut ait Apronianus »; ergo et is his argutiis litavit?). Nunc tamen herus Tityri *deus* ipsi est beneficiis. Pronior autem veterum sermo in hunc vocis usum fuit, ut eos, a quibus servati essent, deos et *σωτῆρας* appellarent. Per *otia* intelligit securitatem inter tantas turbas et tumultus bellicos. — 7. Observa poeticam orationem, pro, *ei sacrificabo*, sollennem tamen; ut apud Theocr. Epigr. I, 5 Βωμὸν δ' αἱμάξει κεραὸς τράγος οὗτος ὁ μαλλός. — 8. *ab ovilibus*, nostri ovilis; et tum *ovile* pro grege. cf. Burm. — 9. Burmannus valde contendit, ita jungi debere, ut sit, *ipsum hoc, quod animi caussa et tam securus canto*. Cic. XIII ad Attic. 28 *ut vivere ipsum turpe*. Multo tamen simplicius et pastore dignius, *ipsum me ludere permisit*. Mox *ludere*, animi caussa cantare. *Ludere* enim de omni re non gravi et operosa, ac de carmine tenui infr. Ecl. VI, 1 *Prima Syracosio dignata est ludere versu*.

11. *Non equidem invideo*. Κοῦτοι

Usque adeo turbatur agris. En, ipse capellas
Protenus æger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
* Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix. *

12. *turbamur* multi et ipse Rom. v. Pier. et Heins., sed damnat jam Serv., et alterum confirmat Quinctil. I, 4, 28. — 13. *Protinus* nonnulli ap. Heins. et Burm., quos vide; vana disputatio; utriusque scripturæ vis eadem; antiquior tamen scriptura *Protenus* corrupta per pronuntiationem *Protinus*. vid. Not. — 14. *Hinc* Augustin. de Gramm. *Hæc* duo. *corulos:* alii *corilos*, vel *corylos*. Nil refert; sed nullus dubito antiquam scripturam in his et similibus fuisse *u:* ex pronuntiatione autem fuisse comparatam cum Gr. *υ*; hincque tot voces per *y* scriptas invasisse Latinum sermonem. Conversæ inde fuere nonnullæ in *i:* ut *lacrimæ* pro *lacrumæ*, cum factum esset *lacrymæ*. *densos* Leid. a. m. sec. — 15. *a* al., ut fere semper in antiquioribus membranis; seriores *ha*. *in media* Cod. Nonii Marcelli. *Silice in nuda* notat Quinctil. 1, 6, 2 quod maluit poeta pro *nudo*. *conixa* sex MSS. antiquo more. vid. Heins. — 17. *De cœlo memini tactas* Mensg. — 18. Versus hic a vetustioribus, etiam a multis serioribus, ut a nostris, fere abest; ejectus a Naugerio in Ald. tert. et jam ante ab Egnatio; adsutus et adumbratus ex Ecl. IX, 15. vid. Heins. et Pier., in cujus binis erat *dicebat ab ilice*. Omisit versum nunc ed. Parmensis. Et 18, 19 aberat a Monsc. 2.

τι φθονίω Theocr. I, 62, quæ forte verba hinc defendi possunt tanquam Maroni lecta. *miror magis* pro vulgari: sed potius; non tam invideo, quam miror: *usque adeo totis agris turbatur*. In prosa per *nam* vel *quum* efferendum erat; miror te tam tuto et tranquille agere, quum tantæ undique in nostris agris turbæ et calamitates exortæ sint; quum immissi in nostras possessiones coloni nostros agros occupent, nosque depellant. *Ipse*, ejectus paternis bonis, affecto quamvis corpore (nisi *æger* pro *ægre* accipias, ut Æn. V, 468. 432, quo ducit *hanc etiam vix*), ago capellas, dum hinc migro etc. — 13. *Protenus*, porro tenus, longe a finibus, Servius ait. Simpliciter accipiendum pro: ante se agere; opp. τῷ *errare*, *vagari*, quod fit, dum pascendi caussa aguntur; at hic abiguntur. Unam vero *ducit*, fune trahit. — 15. *connixa reliquit*, non modo *enixa est; reliquit*, majorem etiam miserationem excitat: quod nec lacte alere nec secum ducere potuit. *silice in nuda*, non substratis herbis, Ge. III, 297 Edico — *Et multa duram stipula filicumque maniplis Sternere subter humum*. — 16. Bene hæc ad superstitionem talium hominum dicuntur, cum adversi aliquid iis accidit. Debuisse se hanc calamitatem prævidere ait ex arboribus frequenter fulmine tactis: quod est inter ostenta. In *quercubus* ceterisque Servius aliique Grammatici hic argutantur. *læva mens*, stupida, tarda: ut ite-

Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

TITYRUS.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram; sic parvis componere magna solebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbis,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

MELIBOEUS.

Et quæ tanta fuit Romam tibi caussa videndi?

19. *quis sit* septem Codd. apud Heins. tres Burm. cum Goth. pr. Sed v. Heins. ad Ecl. II, 19 et passim alios. *qua* Moret. un. a. m. sec. *quoi* conj. Burm. qui hærebat in notione τοῦ *depellere*, ut esset: in cujus urbis gratiam, commodum, et facilitatem victus, nos sæpe lacte depellere solemus. vid. Not. — 22. *deducere* unus apud Torr. ad Hor. IV Od. 2. — 23. *Sic catulos canibus* nonnulli; et *agnos* pro *hædos* nonnulli ap. Burm. — 25. *Hæc inter alias tantum* Franc. *tantum inter alias* Goth. pr. *altas* conj. van Hoven Campens. III, pag. 224. — 26. *virgulta* quartus Moret. — 27. *Ecquæ* olim aliquæ vulgg. ap. Fabric. Nam *Et quæ* statim ab Aldo editum.

rum Æn. II, 54 *si mens non læva fuisset.* Horat. Art. 301 *O ego lævus* etc. contra *dexter*, ingeniosus, et *dexteritas.* — 19. *da*, ede, dic, edissere, ut *accipe*, audi, Æn. II, 25. *Serv.* Notent in iis, quæ sequuntur, tirones longas narrationis ambages pastoris imperitiæ non male convenientes, ut ne (v. c. cum nupero *Poetices Gallicæ* auctore, acutissimo homine, Marmontelio, *Poëtique Françoise* T. II, p. 85, 86) hoc vitiose fieri putes. Debebat narrare, se libertatis petendæ caussa Romam venisse et cum hac, ut tuto greges pascere posset, a domino impetrasse: hæc v. 34 sequuntur.

20. Adiit Tityrus Romam, cum alias tantum ad vicinum oppidum excurrere soleret. — 21. *huic nostræ*, Mantuæ, *quo* agnos agere solemus. *depellere* forte nimis violentum, nam portantur a pastoribus agni tenelli, ait Burmann. Verum ii, qui jam a lacte remoti lanio tradi debent, haud dubie agi et depelli possunt. Servius a lacte removere interpretatur, qua de re proprie *depellere* Ecl. VII, 15. III, 82. Ge. III, 187; quo tamen sensu additur fere *depulsus ab ubere, lacte;* aut ipsa res eo ducit. Calpurn. II, 47 *Ne depulsa vagos quærat fetura parentes.* Sed *depellere* dixit pro pellere, agere; sic *compellere* Ecl. II, 30. ἐλαύνειν toties ap. Theocr. pro ἄγειν. ut statim III, 2 ταὶ δέ μοι αἶγες βόσκονται κατ' ὄρος, καὶ ὁ Τίτυρος αὐτὰς ἐλαύνει. — 26. *Viburna* sunt fruticis s. virgulti genus flexile et lentum in sæpibus obvium, viendis h. ligandis fasciculis utile. vid. Cerda. *Viorne*,

Libertas: quæ, sera, tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, et longo post tempore venit,

28. *Libertas: quæ, sera, tamen r.* Alii aut non distinguunt, aut: *quæ, sera tamen, r.* — 30. *R. tandem* Cod. Koler., non male. Sed totus versus tam scaber est,

Wald-Rebe, *Klein Mehlbaum.* Aiunt esse *Viburnum Lantana L.*

28. *Libertas*, h. libertatis obtinendæ spes ac desiderium. Ut nihil de ineptis hujus loci interpretationibus dicamus, quas ipse Burman. sequitur, quamquam vix omnia ad liquidum perduci possunt, verba tamen nullum alium sensum suppeditant, quam hunc: Tityrus intelligendus est esse aliquis ex servis, quorum Romani tantum numerum in fundis suis et agris habebant, quibus sive agrorum, sive pecudum cura mandata erat. Hoc pastorum genus isto tempore, quo latifundiis occupata erat Italia (conf. Plutarch. in Gracch. p. 828 A. Appian. de B. Civ. I, c. 7) per omnem Italiam erat frequentissimum. Neque alius Corydon Ecl. II, 1. Sunt quidem et apud Theocr. V Comatas et Lacon, uterque servilis conditionis; quamquam aliis in locis ipsi domini gregum loqui et canere intelligendi sunt. Sed in Italia villici, et quicumque in agris essent, non facile alia quam servili conditione aut libertini fuisse videntur. Qui homines an recte in pastoritio carmine, quod sensibus nostris nil præterquam amœnissimam quamque et suavissimam vitæ rusticæ speciem exhibere debet, a poeta excitari potuerint, nunc non disputo; sed ii homines, si peculium sibi satis magnum parassent, pretio dominis soluto in libertatem se vindicare poterant. Nota res, de qua nemo facile dubitet. Subministravit tamen vir doctiss. auctoritatem Lipsii ad Tac. XIV, 42. Burman. ad Petron. 75, et Ovid. Am. I, 8, 63. cf. Apulei. Met. VIII, 43. Jam iisdem hominibus, nunc libertis suis, herus poterat greges suos committere, certa mercede dicta; unde pastores mercenarios memoratos legimus. Tityrus, qui per multos annos, dum Galateæ amori indulserat, peculii parum diligentem rationem habuerat, jam senex factus, cum Amaryllidem, quæ frugalior et parcior erat, amicam haberet, ut libertatem sibi compararet, Romam ad herum suum profectus est. Jam de libertate quidem, quam obtinuerat, jam v. 28, 29, 30 memoraverat; facilitatem tamen heri et humanitatem maximam expertum esse se significat, in primisque illud obtinuisse ait, v. 46, ut tuto ac libere greges suos pascere posset. *quæ sera tamen* r. quæ, etsi sero, tamen aliquando mihi contigit, ut v. 30 repetitur. *Respicere* de Libertate, ut proprie *Fortuna respiciens.* A deorum signis hanc designationem ductam esse, existimat Spencius Polymet. pag. 155, nimis argute. *Pietas labores humanos respicit* Æn. V, 688. — 30. *Respexit tamen*

Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculI.
Quamvis multa meis exiret victima sæptis,
Pinguis et ingratæ premeretur caseus urbi:
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.

MELIBOEUS.

Mirabar, quid mœsta deos, Amarylli, vocares;

ut vix eum a poeta profectum, sed e margine illatum esse putem. Respicit locum Propert. II, extr. 71. 72. v. ad Vitam Virgilii a. 717. — 31. *Galatea*, Γαλάτεια. male in multis *Galathea*. — 34. *sæptis*, Hanc scripturam h. l. vis duo Reg. et Mentel., in aliis locis antiquiores agnoscunt. Nonnulli distinguunt post *pinguis*, ut sit *victima pinguis*, ut Ecl. VI, 4. At sic alterum, *caseus*, subjiceretur sine epitheto: quo extenuatur oratio: poetæ itaque prius sine epitheto relinquere solent, alteri epitheton addere. *erraret victima* Parrhas. Burm. — 37. pro *Amarylli* al. *Galatea*, ita malit Cerda; inani allegoriæ servandæ studio.

et *longo post tempore venit*. Singula ad declarandum tempus, quo libertatem obtinuit, valere debent. In senectute *barbam* memorat, quia libertatem consequutus eam deponit. Contigit tamen, inquam, libertas, et multo post mihi data est, *postquam*, ex quo tempore, a Galatea relictus, in Amaryllidis, conservæ (quam v. 3 carmine recolebat, et quæ mœrore suo ex Tityri absentia amorem suum prodebat vss. 37 sqq.), contubernio sum. Amica ne illa proprie dicta, an quæ in contubernio esset, Romano sensu, quandoquidem servorum non conjugium erat, sed contubernium, non dicam. *longo post tempore*, ut v. 68 iterum. Sic *tanto post* Ge. III, 476. Fatendum tamen, insidere his nescio quid invenusti et incomti: cf. V. L.; quamquam et alia nonnulla in hoc primo carmine paullo jejunius dicta videri possunt. Multo vero magis inficeta hæc sunt, si cum aliis per alteram amicam, Mantuam, per alteram, Romam declarari pronunties.

34. Quamvis juvencus unus et alter ex meis armentis deductus venderetur in urbe, aut eo deportarentur a me casei. Habuit autem Virgilius in animo Catull. XX, 10, 13 (al. CXIV), si quidem Catulli carmen est. Georg. III, 400 *Quod surgente die mulsere horisque diurnis*, Nocte premunt; *quod jam tenebris et sole cadente, Sub lucem exportans calathis*, adit oppida *pastor*. — 35. *ingratæ*, quod nihil inde argenti referret, v. seq. Burmannus nimis argute exponit: *Mantuæ jam non gratæ, postquam occupata a veteranis, novis colonis.* Martinus pro *infelici* accipiebat. Ceterum similia sunt illa Moreti 81 *Nonisque diebus Venales olerum fasces portabat in urbem; Inde domum cervice levis, gravis ære, redibat.*

37. Nunc in animum revocat mœrorem Amaryllidis, cujus caussam ignorabat tunc Melibœus,

Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta, vocabant.

TITYRUS.

Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentis alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut ante, boves, pueri; submittite tauros.

38. *mala* Rom. a pr. m. et in alio scriptum *poma* in rasura. — 39. *Tityrus hinc aberat ipse* Goth. pr., perperam. — 43. *quot annis* divisim antiquiores. vid. Pier. — 45. *hoc* reposuit Wakef. et necesse esse ita legi pronuntiat. *primum* Longob. Pierii.

nunc facile assequitur. Ceterum desiderium Tityri absentis bene poeta exprimit; quod vero subjicit 39: *Ipsæ te, T.*, etsi bucolici carminis nota figura est (sic apud Theocr. IV, 12), ab hoc tamen loco, si recte judico, aliena est. Quorsum enim nunc hoc, cum de Amaryllidis desiderio agebatur?

41. *Quid facerem?* necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam *præsentes* h. propitios, faventes (v. Cerda) deos, tam præsens eorum beneficium, alibi experiri possem. — 43. Hac in urbe herum meum vidi, tam munificum et lenem, ut eum pro deo colere decreverim. Non enim eum diversum facere videtur a juvene. Dicta hæc esse, respectu ad Cæsarem Octavianum habito, dubitari vix potest. Nec tamen sunt nimium urgenda: alioqui dicendum esset, Octavianum possessiones in agro Mantuano habuisse, in quo Tityrus esset. Ei se menstruis sacris litare velle ait. cf. v. 7, 8. *fumant* pro fumabunt. — 45. Hic, cum Romæ essem ipsumque herum adiissem, primum tuli responsum illud, h. facultas nobis data est, ut nos pueri, vernæ, servi, libere pasceremus et tauros submitteremus. Color similis carminis Agathiæ: Analect. Brunck. To. III, p. 46. XXXVII. *Responsum* non nunc eo sensu, quo oracula hinc jussa dicuntur: nec tam magnifice, quam apud Horat. C. S. 55 *Jam Scythæ responsa petunt*: sed simpl. respondit petenti, annuit. — 46. *Submittite tauros.* Varie interpretes exponunt. Servius cum aliis: jugo submittere ad arandum: recte, modo *jugo*, *aratro*, aut simile quid adjunctum esset; etsi vel sic a pastorum persona alienum foret. *Submittere* est alere ad gregem supplendum; nam subjunguntur reliquis et aggregantur ii tauri, quibus grex suppletur. Ge. III, 73 *quos in spem statues submittere gentis.* cf. 159. v. Burm. h. l. Gesn.

MELIBOEUS.

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!
Et tibi magna satis; quamvis lapis omnia nudus
Limosoque palus obducat pascua junco.

46. *greges* Menag. — 48. Ex hoc et v. 52 expressus v. 11 in Epigr. 177 Anthol. lat. I, 1 *Hæc tibi semper erunt, hic inter flumina nota* etc. Totum carmen ex Virgilianis versibus est contextum. — 49. *obd. omnia* ms. Kœler. e sup. versu.

in Thes. *Submittere* enim esse mittere in alterius locum, supplere, dubitandum plane non est. An dictum esse possit pro: *tauros admittere*, dubitare licet. Femina submittitur, non taurus bovi, ut *submittere equas* Pallad. Mart. 13, 65; *submittendæ tauris vaccæ*, idem Jul. 4, 1; *in feturam submitti possunt vaccæ* ibid. Nemesianus tamen dixit Cyneg. 114: *Huic* (cani feminæ) *parilem submitte marem;* aliud autem exemplum nondum vidi. Nisi et ibi est submittere ut admittatur. v. Vlit. ad e. l. Theocritus IX, 3 eadem forma uti videtur: Μόσχως βωσὶν ὑφέντες, ὑπὸ στείραισι δὲ ταύρως; etsi et hic dubia lectio est, cum in aliis ἐπὶ στ. sit; et vix ὑφεῖναι eodem versu duplici sensu dixit poeta, ut et sit *vitulos uberibus matrum admovere* (ut vulgo ea vox adhibetur, v. c. IV, 4 ἀλλ' ὁ γέρων ὑφίησι τὰ μοσχία), et *admittere vaccis taurum*. Debebat ad e. l. audiri Reiskius, nimium interdum neglectus.

47. *Ergo tua rura manebunt tibi*, non eripientur, et ea quidem *satis magna*, ad pascenda armenta. Quæ sequuntur varie interpungi et exponi possunt. Aut ut nova sententia fiat: *Quamvis — obducat pascua junco: Non* (tamen) *insueta g.* aut ut cum antecedenti jungas: *et tibi magna satis, quamvis lapis — junco. Non i.*, ut sit sensus: *manebunt tua pascua, satis tibi magna, quamvis lapis et palus omnia obducat.* Jam hoc duplici potest modo dictum esse, aut ut ager ille Tityri saxosus et palustris sit; aut ut inter aliorum agros saxosos et palustres pascua Tityrus babeat satis bona et tolerabilia. Hoc præferam, ut neglectum culturæ agrorum colonis suis ereptorum ea res arguat. Scilicet haud dubie hæc dicta sunt cum respectu fortunæ istorum temporum. Prioribus dominis erepti agri a veteranis male culti sentibus horrebant, lacunis et paludibus erant obducti: id quod multo magis ita se habere debuit in agris ad Mincium fl. sitis, cujus et stagnatione et frequenti exundatione paludes facile existere poterant; erant autem Mantuanis agri a clivo inde collis ad eum fluvium siti, quibus adjacere debuere alii eodem situ eademque conditione: Ecl. IX, 7. VI, 12. Ge. III, 14. 15. II, 198. 199. Æn. X, 205. 206. Nunc igitur Melibœus pergit v. 50 comparare suam calamitatem: cum, inquit, a meis agris discedendum mihi sit: neque ex partu male affectas capellas conveniente pabulo reficere, neque, cum mihi illæ, qua sors dabit, agendæ sint, satis cavere iis possum, ne in greges

Non insueta gravis tentabunt pabula fetas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota
Et fontis sacros frigus captabis opacum;
Hinc, tibi quæ semper vicino ab limite sæpes

50. *pascua* nonnulli ex antec. pro *fetas*, aut ut vulgo male scribitur (est enim a feo) *fœtas*, nonnulli cum Goth. sec. *fœtus*, ut sint agni. — 51. *Non* Schol. Juven. II, 81. *Ne mala — lædant.* Charis., male. — 52. *intra* Goth. sec. — 53. *frigus captabis. tentabis* unus Rottend. — 54. *a limite* Ven. *sæpes* Rom. et Oblong. Pierii: et sic alibi vetustiores. cf. ad v. 34. Haud dubie versus totusque locus contaminatus: quem se non intelligere jam Markland. ad Stat. I Silv. 3, 43 professus est; suspectum etiam Burmann. merito habuit. Hæret interpretatio in *quæ semper*, quod jejunum, et in defectu verbi in enuntiatione *quæ sæpes*. Burmann. tentabat: *Hic tibi quæ surgit*, vel *serpit v.* Multa possent alia conjectari: ut *hinc tibi vicino prætenta* (l. *prætexta*) *ab limite sæpes — Sæpe levi somnum suadebit inire susurro:* nisi hæc et alia longius recederent. In ms. Kœler. erat: *Hinc tibi, vicino q. semper ab limite sepes.* Jungunt alii: *Hinc tibi quæ.* Sedes vulneris manifesta est: *Hinc.... vicino a limite sæpes* etc. — Licet ex- contagio, quod v. 51 *malum* h. noxium dicitur, tactos, aut in infecta sæpta incidant. Sic etiam in sqq. istius sortem cum sua comparat. — 50. *gravis — fetas* dixit, ut *fetas* intelligas enixas, partu liberatas, ut sæpe: vide vel Burm. ad Sammon. c. 13. cf. Gesner. Thes. h. v. Eo sensu *feta vulpes* ap. Horat. III, 17, 4, ut recte Bentleius accipit. *Gravis* h. ægras e partu. *Tentare* de morbis proprie. Ita non necesse cum aliis distinguere post *pabula*, et *graves*, gravidas, *fetas* autem, quæ peperere, intelligere, ut Cerda fecit. *insueta* tandem *pabula* vel quia ignarum pecus non sentit noxias herbas esse quas depascit: (cf. Becman. ad Antigoni hist. mirab. c. 20 extr.) vel omnino, quia corporibus infirmis ea non salubria sunt, quibus non adsueverunt.

52. *Flumina nota* Mincius et Padus; quorum prospectus ex eo loco esse potuit: nescio saltem, an de situ horum agrorum, de quibus hic agitur, satis constet; Mincius, ex lacu Benaco ubi processit, non longe a Mantua lacus fit quinque mille passuum, mox aliquantum progressus Pado se jungit. Jucundus vero ille tractus et bonus pascuis. v. Georg. II, 198. 199. Ab aliis tamen flumina de campestribus rivis istius loci accipi video. Subjunguntur sane *fontes;* duorum tamen altera ex parte, in regione intra Padum et Mincium sita *flumina* si memorentur, de rivis potius, quam de illis proprie fluminibus dictis esse cogitandum. — 53. *Frigus opacum* est frigus loci opaci, nemoris umbræ. Ecl. II, 8.

54. Hunc locum, uti nunc se habet, ita expedire, ut nihil supersit quod offendat, quamcunque rationem ineas, non adeo facile est. Inter ceteras tolerabilior ratio hæc est, quam Burmannus quoque iniit, verbis in hunc modum jun-

Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro;
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.

TITYRUS.

Ante leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in litore piscis;
Ante, pererratis amborum finibus, exsul

plere lacunam multis modis: quis tamen veram vocem se assequuturum esse speret! quam exturbasse videtur vox *sæpes* temere iterata; et, cum vitium animadversum esset, ineptis verbis, *tibi quæ semper*, expleta est lacuna. — 55. *salicta* Prisc. ed. Putsch. laudat, vitio operarum. — 56. *suadebat* Goth. pr. — 57. *alte* unus Heins. *ad aures* Parrhas. quod refellit Burmann. — 58. *rauci* apud Pier. nonnulli. — 59. Serv. h. l. laudat: *turtur cessabit ab u.* — 60. *in æthera* Gud. et duo alii: quartus Moret. pro diversa lect. *in æquore*, quod ad justas oppositionis leges accommodatius foret: itaque placet Burm. et Trillero Obs. Crit. c. 27 et olim Cerdæ; malim et ipse, modo non correctorem redoleret. Recepit nunc Wakefield. — 61. *nudo in litore* unus Ven., deberet saltem *nudato*.

geudis: *Hinc sæpes a limite vicino*, h. agrum vicinum a tuo disterminans, limitanea, (nisi malis *Hinc a limite vicino*, h. e. ab ea parte, qua vicinus limes est, ut Oudendorp. ad Suet. Aug. 91 monet,) *quæ semper depasta* est *florem salicti apibus*, cujus salices, e quibus ipsa structa est (cf. Georg. II, 434. 435. 436), semper depascuatur ab apibus (quas epitheto ad ornatum facto *Hyblæas* a monte Siciliæ appellat), *suadebit sæpe tibi susurro levi* apum (καλὸν βομβεῦν Theocr. dixit I, 107 et V, 46.) inire somnum. Ultima expressit Auson. Ep. 25, 12 *Hyblæis apibus sæpes depasta susurrat.*

57. *Frondator*, qui vites amputat et vitium folia stringit, decerpit. vid. Georg. II, 365 seqq. 400. 407. 410. Ecl. II, 70. IX, 60. *ad auras*, uti de *clamore*, eum exire *in auras*, *tolli ad æthera* etc. conf. Burman.; alii *spirantibus auris et æstum levantibus*; subtilius etiam alii. Aliter dicta turris *stare ad auras* alte Æn. VI, 534. *sub rupe* in rupe, accipit Burm. Mox v. 59 *gemere* turturum ac columbarum proprium. v. Cerda. et *aeria ab ulmo*, perpetuo arborum epitheto, ut multi docuere, et Burmannus ad Anthol. lat. pag. 100.

60. *Ante leves ergo*, quasi dicat: recte utique hæc bona mea enumeras, Melibœe, et propterea grato per totam vitam in patronum meum ero animo; id quod omnino ad pietatem liberti spectabat. *Pascentur in æthere cervi*, pro volabant, et *maria destituent pisces*, h. et pisces in sicco vivent; itaque *nudos* dixit. Assumta autem formula ex antiquo sermone. v. Herodot. V, 92, 1. conf. inf. ad Ecl. V, 76.

62. *Pererratis amborum finibus*,

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim;
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

MELIBOEUS.

At nos hinc alii sitientis ibimus Afros;
Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxem,

63. Ingeniose tentabat Jo. Schrader. *Aut Albim Parthis*, Παρθὶς pro Παρθικά. — 64. *cultus* conj. vir doctus apud Burmann. — 66 al. *Oaxen*, *Oaxin*, *Eaxem*. *Oaxes* Cretæ fl. nemini memoratus, præter Vibium Sequestrem, forte ex hoc ipso loco; de urbe tamen Cretæ, *Oaxo*, non dubitatur, forte eadem, quæ Axus est ap. Herodot. IV, 154, ubi v. Wessel. pag. 348, 53. nunc adde Eckhel Doctr. numor. P. II, p. 305; neque illud ignotum, Cretam *Oeaxida* dictam esse. v. Apollon. I, 1131, cujus versus ab Varrone Atacino expressos Servius recitat. Mirantur porro sagaciores, cur tam obscuri nominis fluvius h. l. a pastore nominetur, neque illud satis assequuntur, quomodo post Africam et Scythiam, quum remotissimorum finium terra expectaretur, *Cretæ* mentio facta sit. *Oaxim* itaque jam veteres modo Mesopotamiæ modo Scythiæ fluvium haberi maluerunt, nulla tamen nominis commemorata auctoritate. Fuere, qui *Araxem* reponi mallent; et sane apud Claudian. B. Gild. 31 inter *Oaxem* et *Araxem* Codices fluctuant. Possit etiam confirmatio hujus emendationis e Theocrito peti, ut eum noster ante oculos habuerit. Is enim, Hieronis laudes *ultra pontum Scythicum et Babylonem* ut extendantur, precatur Idyll. XVI, 99, 100. Eodem itaque modo Virgilius Scythiam et Araxem diversarum Orientis regionum fluvium memorare potuit. Verum,

ad ornatum spectat: ita ut alter alterius fines pererraverit, ad alterius sedes pervenerit; h. antea Parthi migrabunt in Germaniam, et Germani sedes Parthorum occupabunt; quod, nisi victis et subactis Romanis, fieri non poterat. *Exsul* hic non urgendum; simpl. apud poetas, ut sup. 4 *fugiens*, qui ad alienas terras proficiscitur. Sic in illo: *patriæ quis exsul se quoque fugit?* — 63. *Aut Ararim Parthus bibet.* Reprehenduntur hæc, et merito, tanquam aliena a pastorum memoria, nomina, nimisque longe petita. Sed recessit Virgilius ab antiqua simplicitate in moribus, quos pastoribus suis tribuit. Porro *Germania* et *Arar* sibi respondere debebant; hic vero Galliæ fluvius est, qui in Rhodanum se immittit. Defendunt poetam sic, ut dicant, hanc ipsam locorum inscientiam inductum servulum non male decere. Sane quidem populos Gallos et Germanos vulgari sermone fere confundi, constat. v. Burmann. h. l., item Ruæum et Martinum. Et fit hoc eadem fere ratione, qua Tigris, qui Parthorum fines facit, Parthorum fluvius appellatur.

65. *Ibimus Afros*, elisum in; quod in epico carmine melius fieret, Homerico more. *alii* et *pars*, pro alii et alii. v. Burm. et alii. Musgrav. ad Eurip. Bacch. 407 *et-et* esse pro *aut-aut* contendit: quod sane fit interdum; etsi Æn. VII, 675 *Homolen Othrynque nivalem Linquentes* hue non referam. At h. l. est: et pars venietnus ad Oaxem et pars ad Britannos. — 66. *rapidum Cretæ veniemus*

Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En, unquam patrios longo post tempore finis,
Pauperis et tugurI congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?

etiamsi hoc liceret, vel sic *rapidus Cretæ* jungendum esset, qui rapit terram albam, radendo litus, h. lutulentus: atque hoc durum. Alii Oxum inferunt nunc a poeta sine exemplo Oaxum dictum, qui *limum vehit turbidus semper* secundum Curt VII, 10. Excusemus poetam, quem defendere equidem non ausim. Sufficit fluvium hujus nominis in insula Creta esse, cujus mentionem hic fieri minus mirabitur qui, uti *Afros*, seu Libyas, et *Scythas*, sic insulas ab Italia remotas *Cretam* et *Britanniam* sibi opponi, observet. Probabile mihi fit, Maronem sub oculos habuisse locum ex antiquiore aliquo poeta, quem nimis docte et loco alieno expressit. Notabilia mihi hæc et alia in hoc maxime carmine, tum in ceteris habentur Eclogis, quod in iis juvenile Maronis ingenium, nondum satis maturo judicio et subtilitate subactum, elucescere videtur; quo ipso apparet, a quibus initiis ille ad summam carminia absoluti laudem progressus sit. — 67. *Britanos* e libb. mutat Ge. Fabric. — 68. *En patrios nunquam* Ven. *En nunquam* unus Heins. — 69. *tugurI* v. Pier.

Oaxem; alii adibimus Cretam. De Oaxi Cretæ v. Var. Lect. Totus locus alienus a pastoritii carminis indole; nec modo tragicum quid spirat, (Lyricus dixit *ultimos orbis Britannos* I, 35, 29) verum adeo ἀπροσδιόνυσον: quomodo enim pastores, agro Mantuano ejecti, armenta sua agentes, per Africam et Scythiam errare, aut Britanniam et Cretam insulas adire poterant? Expressit tamen locum Nemes. Cyneg. 67. 68.

68. *En unquam* pro unquamne. inf. Ecl. VIII, 7 *En erit unquam Ille dies.* Illustrat Heins. ad h. l. Intpp. Liv. XXIV, 14. XXX, 21. — 70. Vulgo *aristas* de annis exponi notum est. In hunc sensum jam Claudianus accepisse videtur, qui IV Cons. Honor. 372 *decimas emensus aristas* dixit. Huc etiam Rhiani, χείματά τε ποιάς τε δύω καὶ εἴκοσι πάσας, advocari possunt, ap. Pausan. IV, 17 extr. Enimvero *mea regna* subjiciuntur *patriis finibus* v. 68, ac *tugurio* v. 69, et eosdem agros et possessiones miseri Melibœi denotant; hæc itaque videns *post*, posthac (ex v. 68 *longo post tempore*), h. quando eos aliquando iterum adspicere mihi continget, *raræ in illis aristæ aliquot oculis occurrent? hi tam culti agri* (*novalia* dixit v. 71 omnino pro agris quibusvis) *per novos suos colonos inculti neglectique jacebunt?* ut. Ge. III, 476 *Nunc quoque post tanto videat desertaque regna Pastorum.* In sequentibus poeta sui obliviscitur: pastor, cui pecus pascendum erat, de segetibus, de pomorum insitione, de vinea agit. — 71. *Impius*, sceleratus, nefarius: utpote in bello civili. Etsi omnino perpetuum epitheton est: *impia bella. impius hostis. impius ensis.* ut synonyma

Barbarus has segetes? En, quo discordia civis
Produxit miseros! En, quis consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, piros; pone ordine vitis.
Ite, meæ, felix quondam pecus, ite, capellæ.
Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,
Dumosa pendere procul de rupe videbo;
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum et salices carpetis amaras.

TITYRUS.

Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,

72. Wall. apud Heins. distinguebat: *Impius — miles habebit Barbarus? has segetes?* ut et erat in cod. Franc. — 73. *Produxit.* Ita ex Heins. et Pieri Codd. edidit Heins.; vulgo, *Perduxit*, quod gravis auctoritas Vatic. et Longob. tnetur; quodque nunc repetiit Wakef. Voces hæ fere permutantur. Sic inf. Ecl. VI, 60 *perducant* alii *producant*. Est tamen *perduxit* id quod proprie hic locum habet; alterum erit pro eaquisitiore habendum. *en quis* vel *queis consevimus agros;* ita optimæ edd. et codd. At Rom. Cod., quo Pierius usus erat: *his nos consuevimus agris*, sed expuncto primo *v* in *consuevimus*, corrupte et interpolate. Arreptum tamen hoc a nonnullis: v. Burm. *en quis consuevimus agris* Zulich. *en quis consevimus agris* Gud. — 75. *quondam felix* alii ap. Heins., et sic vulgo editum, usque ad Pulmann. Meliorem ordinem jam Pierius docuerat e suis. — 77. *Frondosa* Medicens Pierii, et Pompon. Sab. *de rupe procul pendere* Parrhas. Serv. ad Ecl. IX, 50, et edd. ante Pierium. Quod nunc editur est quoque apud Arusianum Messium. — 78. *nec me* ms. Lengnich. *pastore* unus Mentel. pro var. l. — 79. *amatas* conj. Vlit. ad Gratii Cyneg. 390. — 80. *hanc — noctem.* Sic jam inde ab Aldo editum. Occurrit tamen in scriptis et edd. *hac — nocte;* sed illud tuentur Heins. Burm. Martin. *poteras* editum jam a Nauger. in Ald. tert. firmavit e Rom. et Med. Pierius, et ex optimis Heins. Alii *poteris*, ut fere Codd. in his temporibus variant. Illud prius elegantius. conf. Ovid. Met. I, 679.

sint τοῦ sævus, durus, crudelis. Contra *pius* est mitis, humanitatis sensum habens. — 72. *Barbarus*, Galli, aliique, qui in legionibus Romanorum tum erant. — 73. *En quis* c., quibus, in quorum utilitatem agros coluimus. — 74. Ironice dictum accipies. Quid juvat nunc insevisse! Sive ut *inserere* sit pro plantare, quod fit pluribus modis: quod contendit Martin. ad Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, pyros:* sive ut sit de insitione proprie dicta accipiendum. — 76. E Theocrit. I, 116. 117. — 79. De *Cytiso* v. ad Ecl. II, 64.

80. Ex Theocriti XI, 44 sqq. — 82. *Castaneæ molles* varie explicantur, ut sint *maturæ*, vel *recentes*, vel *tostæ;* vel de genere quodam, quod echinum seu corticem minus durum habet, conf. Cerda. Fit id in primis, si amygdalis inseruntur. Laudant ex Palladio lib. XIV, 155 *Castaneamque trucem depulsis cogit echinis Mirari*

Castaneæ molles, et pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

fructus lævia poma sui. Potuit tamen improprie pro *maturis molles* appellare. *Pressi copia lactis*, h. casei, quia serum e coagulo, sive concreta lactis parte exprimitur, et *adjectis* etiam pro *soliditate acquirenda ponderibus*, ut Palladius loquitur, *eliquatur.*—83. *Et jam*— nox ingruit. conf. Ecl. II, 67.

Digitized by Google

ECLOGA II.

ALEXIS (1).

ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri, qui a communi utriusque domino amabatur (2), insano amore quum fureret, miserum sui animi affectum hoc carmine exponit. In votis habet, ut ille ruri secum habitet. Enumerat copias suas et opes rusticas v. 20, suam oris speciem 25, suam artem canendi 31, sua munera puero parata, fistulam 36, et duo capreolos 40, tum corollas variorum florum 45, mox tamen damnat ipse amorem suum 58. Dominus per *Iolæ* nomen declaratus esse videtur v. 57. Idem Corydon amaverat Amaryllidem, asperam puellam, et Menalcam puerum v. 14 sq. 52. Etiam in hujus Eclogæ allegoria retexenda misere se torquent interpretes, quum a Servio et aliis traditum accepissent, Alexin sive Asinii Pollionis sive Mæcenatis puerum fuisse, a Virgilio amatum; quamquam ejus rei non satis constans fama fuit: cf. Heins., Martinus ad v. 1 et Catrœus. Quæ ita secusne sese habeant, scire utique nihil refert; neque de castis Virgilii moribus disputare h. l. attinet; etsi ille in dilectu talis argumenti morum suorum castitatem parum nobis approbavit. In interpretatione tamen satis est aut tenere, aut statuere, Virgilium ingenii caussa, forte ut Theocritum imitatione exprimeret, hæc scripsisse, et exprimi hac Ecloga egregio cum artificio æstum et furias amoris, quo pastor, verna Iolæ, nomine Corydon, in Alexin misere exarserat, qui domini amasius erat. Locus autem, in quo ille dolorem animi car-

(1) *Alexis*, alii, etiam Mediceus, *Poeta*, *Corydon* ex antiqua narratione apud Serv.; Gud. addit *de amore pueri*. Leid. *Carmen vel micticon*; *Poeta*, *Corydon*, *Ecloga secunda*. Voss. *Coinon vel Miston*, forte pro κοινὸν et μικτὸν h. impurum et libidinosum.

(2) Si modo recte accipio v. 2 *delicias domini*, ut idem utrique dominus esset. Verius nunc arbitror: Alexin esse Iolæ pusionem alterius pastoris; ipsum autem Corydonem hominem sui juris, pastorem gregis sui: qui adeo bene jactare poterat opes suas v. 20 sq. *Mille meæ* —

mine mitigat, convenientissime describitur v. 3—5; amant amantes solitudinem silvarum. Siculos in hac Ecloga pastores inducere videtur poeta, v. 21 *Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.* Quo ipso argutiæ allegoriæ concidunt; quæ plane corruunt, si expressa pleraque ex Theocrito cogites, in primis ex Idyll. XI. XXIII et III, quæ tamen, si cum his compares, multo dulciora esse, vix inficiari possis. Transtulit poeta in Corydonem nonnulla, quæ melius de Polyphemo dicta erant, ut illud v. 25 *nuper me in litore vidi.* Inverso modo Polyphemi amores ad Corydonis exemplum expressit Ovid. Met. XIII, 776 sq. 801 sq.

FORMOSUM pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Adsidue veniebat; ibi hæc incondita solus
Montibus et silvis studio jactabat inani:
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant;
Nunc viridis etiam occultant spineta lacertos;

1. *Formonsum* Rom., de qua scriptura v. Pier. *Corydon*, Κορύδων. Male *Coridon* et *Choridon*. *Alexin:* alii *Alexim*. v. Heins. hic, et quoties eadem varietas redit, v. c. *Daphnim* et *Daphnin*. prius Heins. præfert ex observatione usus doctioris. Est tamen *Daphnin ad astra feramus.* cf. ad 15. 26. 73. Tum in cod. Rom. *Corydon pastor ardebat.* Legerat Eclogam Propert. II, extr. 73. v. Vitam Virgilii 717. — 2. *nec quod sp.* edidit Brunckius sine libro: ex usu Ciceroniano, quod jam maluerat Nodell. Obss. Crit. p. 39 et Jo. Schrader. — 4. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 429 malebat *solis Montibus.* Sed et *solus* satis se tuetur. v. Burmann. Pro *ibi* Goth. sec. *ubi*; nec male. — 5. Idem hemistichium in Ciri 208. — 7. *coges* Rom. et Heinsii meliores, et defendunt ex Theocr. ἀπάγξασθαί με ποιήσεις. Sed præsens, quod et ipsum boni codd. Pierii et aliorum agnoscunt, majorem vim habet. v. Cerda, Burmann. — 9. *Nunc etiam virides* Ven. ap. Burm. et Goth. sec., *incul-*

4. 5. Vid. Theocr. XI, 17. 18. *jactabat*, ut *verba*, *voces*, *jacere*, et Ecl. V, 62 *voces jactare ad sidera*. Nunc silvis in montibus conqueritur spretum amorem suum.

7. Ex Theocr. III, 9. 8-13. In summo æstivi temporis æstu tua vestigia sequor. Suaviter e vita rustica adumbrata sunt sequentia. ad v. 8 cf. Georg. III, 327 sqq. — 9. Ex Theocr. ductum VII, 22 σαῦρος ἐφ' αἱμασιαῖσι καθεύδει, ubi

Thestylis et rapido fessis messoribus æstu
Allia serpyllumque herbas contundit olentis:
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras

tant Moret. fragm. *lacertas* idem fragm. Moret. et codd. plures ap. Burm., ii. Goth. sec. — 10. *rabido* emend. Clericus, rustice a Burmanno exagitatus, quamquam et illud bene dicitur et locum habet. — 11. Nonnulli *Alia*; antiquus mos consonas geminas una tantum scribendi. In talibus hærere nihil attinet. Porro alii *serpillum*, *serpullum*, *serpelium*; sed est ἕρπυλλον. quod latine scribi debuit *serpullum*. — 12. *Ac* Rom. Heinsius malebat distinguere: *At me, cum raucis — cicadis, resonant arbusta* ut Ecl. I, 5. — 14. *melius* Zulich., ex interpretatione.

ὑφ' ex h. l. commendabat Valk. Diversa tamen *αἱμασιὰ* ex cæmentis a spinetis; assident lacertæ maceriis, aut insident: præstat saltem *ἐν*, quod codd. præbent.

10. *rapido æstu*, h. vehemente, magno, quia *sol rapidus* dicitur, ducto vocabulo ab iis, qui *rapido* cursu h. magno et incitato feruntur, adeoque incalescunt, fervent. Burmannus, qui h. l. Clericum exagitat, ipse nimis argute exponit, *æstum, qui vires messoribus rapit*. Alio modo *flamma rapit*, rapax est. — 11. *herbas olentes*, ornat epitheton a natura rei ductum, nec definit, bene an male, modo graviter ac valde. Simile edulium esse videtur *moreto*: quod carmine descriptum habemus. *Allia* vero *serpyllumque* memorantur simpliciter, quia talium hominum in illis terris quotidianus cibus erant; nam, quod ideo manducasse aiunt, ut odoris gravitate serpentes et scorpios fugarent (v. Plin. Valer. IV, 37, et Ursin. in Virg. coll. ad h. l.), id vero, ne subtiliter magis, quam vere dictum sit, vereor. *Serpyllum* esse nostrum *Quendel*, *Feldkümmel*, *wilder Thymian*, Martinus ad Georg. IV, 30 docet; dubitant alii, an diversum sit.

12. *Arbusta resonant cicadis mecum* h. me cantante, illis una stridentibus. Nam ita *mecum* accipere jubet ratio grammatica, quam hic illustrabo. Ge. I, 41 *Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes*: mecum, qui eos miseror ipse. Ge. II, 8 *musto tinge novo mecum crura*, mecum, qui et ipse tingo, calco uvas. Æn. I, 675 *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore*. mecum, simul, ut ego ejus amore teneor. Meminisse debebam hæc, ad locum Æn. IV, 115 expediendum, ubi Juno ad Venerem: *mecum erit iste labor*: erit tibi labor hic una mecum; me una tecum allaborante. In aliis locis res est apertior ut statim inf. vs. 31 *Mecum una in silvis imitabere Pana canendo*, una mecum, qui ipse imitor. Apud Horat. sic *collige mecum*. Eodem igitur modo h. l. *arbusta resonant cicadis mecum*, me canente; resonant arbusta et cicadis strepentibus et me una canente. —

Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori.
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, qui sim, quæris, Alexi;
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.

15. *Menalcan* a Pierio ex optimis commendatum, a Pulmann. Commelin. aliis receptum; alii *Menalcam*. In his igitur græca terminatio pro exquisitiore habita est. v. ad vs. 1. — 19. *nec, qui sim:* ita meliores ap. Pier. et Heins. conf. ad Ecl. I, 19. Vulgg. cum aliis codd. *quis sim*. Primum mutatum video in Pulmann. et Commelin. Est *qui* mollius et doctius. vid. Heins. — 20. *nivei* et ad *pecoris* et ad *lactis*, nam utrumque recte dicitur, referri potest. Prius Serv. et Mart., posterius Heins., sequuntur. In pecore epitheton majorem vim quam in lacte niveo habet. Si tamen poeticum morem, de quo monui ad I, 35, si porro aurem, consulas, non dubitabis eo modo distinguere, quo nunc fecimus. — 22. *Hic mihi* Menag. alt. *nec frigore* alii ap. Burm. *defit* Goth. pr. *Lac mihi non æstate, novum non frigore defit:* ita distinguit Burm. Hieme enim *lac novum* (v. Ecl. V, 67) suppetere, id demum esse gloriosum. Atqui ineunte hieme partum edunt oves. Verum, etiamsi post *novum* distinguas, repetendum utique idem voc. in altero membro

15. *nonne Menalcan?* nonne pati satius erat Menalcæ fastidia? qui eum spernebat; quod v. sq. confirmatur. Erat hic colore fusco ut verna ruri natus.

17. *ne crede*, confide formæ. Servius e Sallustio laudat: *Virtuti satis credebant*. — 18. cadunt, decidunt neglecta, adeoque jacent. *vaccinia nigra* esse eundem florem cum hyacinthis ferrugineo colore, satis convenit inter viros doctos. v. h. l. Cerda. cf. inf. v. 63. X, 39, coll. Theocr. Idyll. X, 28 Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐστὶ, καὶ ἁ γραπτὰ ὑάκινθος. Ge. IV, 183, ubi Martinus *hyacynthum* poetarum *lilium floribus reflexis*, sive *Martagon*, forte id genus, quod *Imperial Martagon* appellant, *Türkisch Bund*, esse putat, et ejus effigiem apposuit. Salmasius ad Solin. pag. 1224 *gladiolum*, nobis *Schwerdlilie*, intelligi contendebat: caussas breviter recensuit Ruæus ad Ecl. III, 62. Add. nunc Schreber. ad Theocrit. X, 28. Sed de *ligustris*, Italiæ flore, major dubitatio. v. Martin. ad h. l. Vulgo *troëne*, *Rainweide*, reddunt; alii *convolvulum majorem* intelligunt· Plinius arborem appellat. Græcis *Cyprus*. cf. Pompon. Sab. Sufficit, hunc florem, licet pulchrum, negligi, dum hyacinthus, coloris non æque grati flos, ametur.

19. Ex Theocr. III, 7. et reliqua ex XI, 29 sqq. — 21. *Siculis*. Revocatur adeo hoc carmen ad pastores Siculos. v. Argumentum. nec potuit Corydon esse verna Iolæ, sed pastor sui juris. — 22. Suppetere sibi per totum annum vaccas ait, quæ bonam lactis copiam præ-

Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

de hieme. De *colustro* vero non accipi potest. v. Martin. Locum ante oculos habuit et expressit Ovid. Met. XIII, 829. — 23. *si quanto arm. vocabant* ms. Barth. Burm. conj. *vocabant.* — 24. Scribitur *Arachinctus, Arachintus* etc.; item *Arctheo,* lapsu vario. Item *Dirceus.* At est Διρκαῖος. Pindar. P. 9, 153 Διρκαίων ὑδάτων. Totus versus ex Græco factus est: Ἀμφίων Διρκαῖος ἐν Ἀκταίῳ Ἀρακύνθῳ, ut adeo manifestum sit poetam Græcum esse expressum.

beant, ut quotidie lac recens apponi possit. Theocritus pro lacte *caseum* posuerat Idyll. XI, 36, etiam hoc ex more harum regionum: vide modo Georg. III, 400. 401.

23. Nec imperitum se cantus esse pronuntiat. *armenta vocabat,* revocabat, compellebat, ut inprimis fit vesperi, ut domum pastor gregem reducat. vid. suavem locum Apollon. I, 575 sq. et Cerd. — 24. *in Actæo Aracyntho.* Hujus nominis nobilis mons est Acarnaniæ sive Ætoliæ; v. vel Strab. X, pag. 692 A; nam fines harum regionum modo angustius modo latius patuerunt; non longe ab urbe Pleurone. Ad hunc referenda hæc esse contendit Palmerius Græc. ant. IV, 10, docetque eum tractum ἀκτὴν dici apud Homerum, quia Ithacæ et Cephalleniæ insulis ex adverso situs est in continente. Amphion tamen in Acarnania fuisse nusquam legitur. Occurrit et huic rei ita, ut partim nos non omnia de hac fabula memorata tenere dicat, partim verba hæc: *In Actæo Aracyntho,* initium carminis noti faciat, ut apud Theocr. Idyll. IV, 31, 32 fieri putat, et ut noster fecit Ecl. V, 86. 87, utque alii faciunt, v. c. Aristoph. Nub. 964. Alia exempla v. ap. Bentl. ad Horat. I Serm. 3, 7. Et forte ad eundem modum trahendi versus Bionis Idyll. III, (al. VI) 7. sq., ut argumenta carminum sint, quæ poeta Amorem educuerit. Verum satis contorta est omnis illa Palmerii ratio, et tota Amphionis, qui lyræ cantu Thebas condidit (Horat. Art. 394), fabula ad Bœotiam pertinet; etiam hic *Amphion Dircæus* a fonte Bœotiæ. Tum vero nec deficit Aracynthi montis nomen et memoria in Bœotia: nam non modo Steph. Byz. Ἀράκυνθος, ὄρος Βοιωτίας, ἀφ' οὗ Ἀθηνᾶ Ἀρακυνθία, et Vibius Sequester id asserunt, add. Lutat. ad Statii Theb. II, 239, et Sext. adv. Grammat. I, 12, p. 270; verum et illustris est Propertii locus III, 13, (al. 16.) 41 *victorque* (ultus matris injuriam) *canebat Pæana Amphion rupe, Aracynthe, tua.* (ad quem locum miror in Burmanni edit. nihil esse notatum.) Simile quid in Euripidis Antiope lectum fuisse de Amphione, colligebat ex Probo Valkenarius Diatribe pag. 66. 67. Probi verba sunt: *Amphionem et Zethum Euripides, Jovis ex Antiopa Nyctei filia natos, ait cantando potuisse armenta vocare.* Si recte hæc a Probo scripta sunt, firmatur inde lectio Codicis in Propert. l. c. *Prata cruentantur; Zethus victorque canebat P.* ut sit *Zethus victorque Amphion* docte

Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,
Quum placidum ventis staret mare; non ego Daphnin
Judice te metuam, si nunquam fallat imago.
O tantum libeat mecum tibi sordida rura
Atque humilis habitare casas, et figere cervos,

25. *Non* Ven. et Parrhas., et io noonullis deest *in.* — 26. *Dum placitum* quatnor apud Burman. *Daphnin* multi Pieriani et Rufioiao. cum pluribus Burmao. Si *Menalcan* scribas, debuit et *Daphnin* scribi cum Pulmaon. Commel. Coof. Heins ad v. 73. Conficitur res ex V, 52 *Daphnin ad astra feramus.* Itaque *Daphnim* expunxi. *Daphni* Rufiniao. p. 272, quod ornari posset, si tanti esset. — 27. *fallat* meliores Pier. et Heins.; et sic elegaotior sermo ferre putatur pro vulgari usu *fallit*, quod erat aote Heins. vulgatum. Mentel. pr. et Veo. *fallet.* — 28. *O libeat tantum* duo Burm.

pro *Zethus Amphionque victores.* Nam frigent *Prata Zethi*, durum est *Prata cruentantur Zetho;* et, quæ alii conjectant, *Prata cruentantur late*, vel quæ conjectari possint, v. c. *lætus victorque c.*, lubrica sunt. Quod tandem Aracynthus *Actæus* vocatur, puta eo spectare, qaod mons ille fuit in finibus Bœotiæ et Atticæ, unde *Actæus;* omnis enim Attica *Actæa* dicitur, h. e. litoralis, ab *acte*, quæ pro *litore* dicitur. Sextus l. I. Ἀράκυνθος τῆς Ἀττικῆς ἐστιν ὄρος. Add. Barth. ad Stat. II Theb. 239 *Illa* (Diana) *suas Cyntho comites agat, hæc* (Pallas) *Aracyntho.* Copiosi in locis congerendis Cerda et Martinus.

25. E Theocr. VI, 34 sqq. Verum in eo commode hæc de Cyclope dici poterant; non æque nunc de pastore, qui melius fonte, rivo, amni, pro speculo utitur. At Servius omnino negat mare unquam esse satis tranquillum, ut imaginem reddat. Videtur is de alto cogitasse; nam ad litus maris facies satis tranquilla et pellucida esse potest: conf. Cerda et Burm. Servio tamen obtemperarunt alii, in his Alb. Gentilis, qui de lacu Maotnano accipere maluit, ut Æneid. I, 244 mare de Timavo. *Quum placidum ventis staret mare*, h. a ventis, per ventos. v. inf. Ge. IV, 484. cf. Tibull. IV, 1, 126. Explicat Seneca Quæst. nat. V pr. *Itaque si legeris:* Quum placidum ventis staret mare, *scito illud non stare, sed leviter succuti, et dici tranquillum, quia nec huc nec illuc impetum capiat.* Est hoc philosophi argutantis. Quantopere Tassus, dum eandem rem in *Amynta* ornare vellet, a rerum natura recesserit, docuere viri docti.

28. *O tantum libeat*, ut Theocr. XI, 65. *sordida rura*, h. l. non in vitium dictum, sed pro vilis, pauper. Servius *tibi sordida* jungit, quæ tibi sordent. — 29. *figere cervos*, si feræ sunt, telo, jaculo, Georg. I, 308. Æn. V, 516. VI, 803. cf. Burm. h. l. Venationis tamen studium a vita pastorum alienum esse videtur. Præstat hactenus alterum, quod Servius habet: « aut furcas, quæ figuntur ad casæ sustentationem: quæ dictæ sunt cervi, ad similitudinem cornuum cervinorum. » et præcesserat men-

Digitized by Google

Hædorumque gregem viridi compellere hibisco!
Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere pluris
Instituit; Pan curat ovis oviumque magistros.
Nec te pœniteat calamo trivisse labellum:
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas; invidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,

31. *Meque una* frag. Moret. Deest versus in Zulich. — 32. *primum* Rom. et Goth. sec. *ceræ* Leid. Locum multi expressere una cum VIII, 24. ut Ovid. Met XI, 154. cf. Tibull. II, 5, 31, 32. Ita quoque mox 40 sq. expressi apud Ovid. Met. XIII, 834 sq. — 33. *ministros* Franc.

tio casæ; nisi alia ex parte id parum opportune commemoratur inter cetera ad vitæ rusticæ commendationem. Probarunt tamen hoc Lips. et Duker. in Specim. Not. ad Serv. Tom. I Virg. Burm. In re militari obvia est vox, v. ad Tibull. IV, 1, 84 et Intpp. ad Liv. XLIV, 10. In vita communi aut pastoritia vox uon æque occurrit, et omnino poeta non satis caute dilogiam intulit: dum *figere cervos* dixit. — 30. *hibisco.* Hibiscus e malvarum agrestinm genere esse creditur, Græcorum *althæa;* etsi, quæ de ea disputantur a viris doctis, parum certa sunt. v. Martin. Jam h. l. duplici modo ejus notio constituitur: aut cum Servio, ut sit, *ad hibiscum*, tanquam ad herbam pabularem: quod ex usu loquendi bene heret; aut ut hibisci caulis et virga intelligenda sit, qua pastor utitur ad compellendum gregem. Haud diffiteor mihi nunc præferendum videri prius illud; est enim *hibiscus* pabuli genus et planta esculenta: Calpurn. Ecl. IV, 32 *viridique famem solarer hibisco.* — 33. *Ovium magistri* sunt pastores, οἰοπόλοι. ut Ecl. III, 101 *Idem amor exitio pecori pecorisque magistro*, et alibi. Sic *gregis magister* Tibull. II, 5, 35. *pecori pecorisque magistris* Ovid. Fast. IV, 747. et sic sæpe.

34. *Nec te pœniteat*, pigeat, molestum videatur aut parum te dignum. cf. Tibull. I, 4, 47. — 35. *quid non faciebat* omnia fecisset, nihil intentatum relinquens. Nota formula. Corydon igitur cantu fistulæ excellebat: ejusque artis æmulus erat Amyntas. — 36. *cicutis* pro cannis. Ecl. V, 85. Expressa quidem hæc a multis, satis ingeniose tamen ab uno Popio *Pastor.* II, 39, si expendas ac compares versus 43. 44.

40. E. Theocr. XI, 40 sq. III, 34 sq. *nec tuta mihi valle reperti*, commendat donum a difficultate;

Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Jam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis; tibi candida Nais,
Pallentis violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem jungit bene olentis anethi;

41. Pierii Vatic. vetustissimus distinguebat: *sparsis etiam nunc pellibus. ambo Bina die siccant. ambo Bina die siccant* Goth. pr. Sic et in nonnullis Heins. Sed *ambo* otiosum, post *duo*. vid. Burm. — 42. *quod* Rom. — 43. *ipsos a me* Rottend. *a me ullos* Leid. Schrader. conj. *optat.* — 47. *Palantes* Leid. a m. pr. — 48. *bene jungit* fragm. Morei. *acanthi* conj. Schrader. An bene oleat acanthus, ignoro.

periculo a feris contemto capreas has silvestres ceperat. conf. Ovid. Met. XIII, 834 sq., quo toto loco hanc Eclogam ante oculos habuit. Ovem præbere ubera capreolis, exemplo non caret. — 41. *sparsis pellibus albo*, ut maculæ fuerint albæ. Ducta res e Theocr. XI, 41, ubi vid. disputantes Interpp. *etiam nunc* vero, quia accessu temporis mutant colorem, ait Servius, ex albo in pallidum an lividum. Nisi, durius quidem, ad *siccant* referas; etiamnum lactent. — 42. *die*, quotidie Ecl. III, 34. Æn. XI, 397. — 44. *Et faciet*, abducet; ex Theocr. III, 36. Ad 45 sq. cf. XI, 47. 56. 57.

46. *ferunt Nymphæ*. Repente a vita vera et communi aberrat poeta et transit in vitam mythicam et poeticam; quod vix bene fit: inopinato enim in vitam vulgarem inducuntur deæ, Nymphæ et Naides. Forte tamen non nimium in hoc argutandum; ita enim loqui et deos deasque agrestes lusibus pastorum interesse dicere, genus carminis bucolici forte ferl. Splendidi autem hi versus 46—55. —

47. *Pallentis violas*, sunt nostræ violæ flavæ, *gelbe Violen*, vid. Martin. ad h. l., inter vernos flores numerandæ; λευκόϊον s. albam violam, flore sive albo sive flavo sive purpureo, vocant veteres. *Pallens* vero pro flavo; si corpora hominum calidiore in plaga viventium reputes, quæ, cum pallent, subflavescunt. *Papavera* sunt ex genere silvestri, flore rufo, quod in arvis cum hordeo maxime nascitur. Plin. XIX, 9. vid. Martin. h. l. et ad Ge. I, 78. *Narcissus* ex eo utique genere est, quod nos ita appellamus. v. eund. ad Ge. IV, 122. Schreber. ad Theocr. I, 133 cum Linnæo consentit, qui *Narcissum poeticum* edidit. (Quæ autem Julius Sabinus h. l. habet de Narcisso, coronis Erinnyum destinato, petita sunt ex Schol. Sophocl. OEd. Col. 681.) *Anethum* nostrum *Tille*, s. *Dille*, *dill*, *anet*, esse putatur, quod et in nostris hortis visitur, flore flavo. ἄνηθον etiam Theocritus cum rosis et violis jungit VII, 63. Dubites tamen de alio loco Idyll. XV, 119. Cum malvis

Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna; honos erit huic quoque pomo;

49. *Cum casia* Ven. et Parrhas. *Tunc* multi. — 50. *Pinguia l.* Nonius Marcellus in *caltula*. — 53. *poma* Ven.; porro et ante *honos* in vulgg. edd. et in nonnullis libris ad evitandum hiatum; male. vid. Pier. Heins. h. l., qui primus ejecit, et ad Ge. I, 4, 221. Wasium de Senar. cap. 4. Ad Græcorum imitationem, quibus adspiratio sonum consonæ similem reddebat, *v* vel *w*, *f*, poeta et hoc accommodavit. Est quoque hiatus in cæsura, sententia subsistente.

et apio jungit τά τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον Moschus Idyll. III, 107. — 49. *Casia* a Plinio inter herbas ac flores recensetur coronarios, et inter eos, quos circa alvearia serere jubet. Vulgo *lavandulam* nostram esse putant. vid. Cerda ad Ge. IV, 30, pag. 480. Sed Martinus, comparatis inter se Plinio, Dioscoride ac Theophrasto, docet, *Casiam* hanc esse *cneoron* Græcorum, s. *Thymelæan lini folio, quæ grana cnidia* fert. v. Martin. ad Ge. II, 213. — 50. *pingit vaccinia*, hyacinthos ferrugineo colore, variat, *caltha*, tanquam flore diversi coloris, *intexens herbis* h. violas et reliqua. Æneid. VII, 488 *cervum Mollibus intexens ornabat cornua sertis. Caltha* vulgo nostra *Ringelblum*, *marggold*, *soucy*, habetur. vid. Cerda, quamquam de eo adhuc dubitat Martin. ad h. l. De *vacciniis* vid. ad v. 18. *mollia*, tenera, ut Ecl. V, 38 *mollis viola*, VI, 53 *mollis hyacinthus* et ut nostrum *sanft* pro *zart*.

51. *cana legam tenera lanugine mala*. χνοάοντα. Intelligunt vulgo mala cydonia, s. cotonea, nobis *Quitten*, quæ cana lana s. lanugine obduci satis constat. Quum tamen ea palato puellæ parum grata fuisse videri possint (oblitus erat vir doctissimus, h. l. de re coronaria agi, ad quam referuntur quoque calathi floribus et pomis nucibusque scite ornati), conjicit Martinus significari a poeta *præcocia*, s. nostra *Apricosen*. Sed vulgata interpretatio confirmari etiam potest ex Alcimi Epigrammate Antholog. Burm. T. I, n. 211, quod ex h. l. expressum, ubi *hæc mala* reddantur *velleribus hirsuta cydonia canis*. Calpurn. Ecl. II, 90. 91 *ut in arbore sæpe notavi Cerea sub tenui lucere cydonia lana*. cf. Martial. X, 42 aliosque a viris doctis ad utrumque locum laudatos. — 52. Respicit hunc versum Ovid. Art. II, 267. III, 183. — 53. *cerea pruna*, sive flava, sive matura; hoc sensu dictum illud Alcmanis, quod h. l. laudat Fabric., κηρίνας ὀπώρας. illo videtur accipere Ovid. Metam. XIII, 818 *prunaque, non solum nigro liventia succo; Verum etiam generosa novasque imitantia ceras.* Memorantur quoque cerea pruna in Copa 18. Alia loca Cerda laudat. cf.

Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic positæ quoniam suavis miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis;
Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
Heu, heu, quid volui misero mihi! floribus austrum
Perditus, et liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitarunt di quoque silvas,

56. *est* Rom. — 57. *certet* idem, et *concedat*, quod præstantiores Heinsii tuentur; idque editum inde ab Aldd. At Pierius editum laudat *concedet*, sicque multi codd. *concedit* pr. Moret. *Iollas* in plerisque: quod metrica ratio requirit. *Iolla* Rottend. sec., ut Ecl. III, 79. Est Ἰόλλ. Ἰόλαος. Ἰόλας. — 58. *Heu! heu!* Rom. et alii vetustiores: itaque recepit Burm.; vulgo editur et scribitur *Eheu*, ut et apud alios. v. h. l. Muson. et Burm. — 59. *immisit* Parrhas. *Perditos* Rom. ex antiquo usu. v. Pier. *Proditus* quart. Moret. *Perditis* Lutat. ad Stat.; at satis notum, *perditus* pro miser, ut, amore. — 60. *Quam f.* Menag. sec. *a*, *ah*, *ha*, o alii, ut fere in libris variatur scriptura.

Intpp. ad Horat. I Carm. 13 *cerea Telephi brachia*. — 54. *proxima myrte*, quæ in calatho proxima laureis frondibus ponetur; et junguntur fere. v. Horat. Od. III, 4, 19. v. h. l. Burm. *Laurus* vero non est accipienda de eo genere, quæ accuratius *laurocerasus* dicitur, et versus finem sæculi XVI ex Trapezunte et Constantinopoli ad has terras allata fuit, sed de ea lauro, quæ in silvis et sæpibus passim per Italiam visitur. Ceterum imaginem hujus *serti florei* expressam dedit Martinus ad h. l.

56. *Rusticus es*, stultus; nisi poeta exprimere voluit Theocrit. XX, 3 Βωκόλος ὢν ἐθέλεις με κύσαι τάλαν; quod tamen paullo argutius esset dictum. *Iolas*, dominus Corydonis et pueri hujus delicati. Fluctuat autem in sqq. et jactatur variis curis animus miseri amantis ab alio ad aliud abreptus.

58. 59. Ita intelligo: me miserum! qui munerum mentionem feci, quibus te expugnare et mihi conciliare vellem; quam meæ caussæ male ipse consului, quum, ut munerum rationem habeas, te horter; habes enim herum tuum, amatorem, qui multo majoribus te corrumpere possit. *Perditus*, n. amore, amens. Ecl. VI, 88.

60. *habitarunt di quoque silvas.* Notum exemplum Phœbi. Ovid. Art. II, 239. Tibull. II, 3, 11. Paris autem inter pastores adolevit. Pallas vero πολιάς, πολιοῦχος, ἀκραία satis nota. v. Spanhem. ad Callim. Lav. Pall. 53. cf. Cerda. Enimvero quid est, *quas condidit?* An plures arces, ἀκροπόλεις, Minervam condidisse constat? Scilicet revocanda res ad solas Athenas: habitet Athene suas Athenas, quarum tutela illa est. Etiam hæc paullo doctiora, quam pro pastorum ingenio, videri debent; monuit quoque Klotzius Opusc. pag. 285. Ornavit hæc Popius *Pastoral.* II, 59 sqq.

Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.
Torva leæna lupum sequitur; lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, o Alexi; trahit sua quemque voluptas.
Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et sol crescentis decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia çepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.

61. *quæ condidit* Pier. ex Rom. ut sit ipsa illa dea, quæ condidit arces. — 62 *colit* duo Burm. *colant* Rom. — 63. *capellas* Rom. — 64. Hic versus abest a Ven. et Rotteud. — 66. *jugo ut referant* Leid. et alii quidam. Sic Ecl. IV, 52. V, 6. Æn. X, 20 et al. vid. Burm. *Aspice*, ut Goth. pr., paullo inscitius; idem *referant*. — 67. *descendens* pr. Ed. et Vossiao. a pr. m. *discedens* Pier ex noonullis, sollenni lapsu. — 69. *O Corydon*. Io aliis *a. ha.* v. Pier. — 70. *tibi est f. vitis*

63. Ex Theocr. X, 30, quo loco, quidquid Grammatici pro Virgilio dicunt, multo commodius et elegantius positum est. Hic Corydon inter alias animi æstuantis curas ardoris sui incredibilem vim et impetum sive exponere sive excusare putandus est. *Torva* est truculenta, ipso adspectu terribilis, βλοσυρά. *sequi* autem non uno sensu ponitur; alio enim modo Corydon Alexin sequitur, quam leo lupum. — 64. *Cytisus* fruticis genus, rhamno similis, colore albicante, ramis fere cubitalibus, jucundo foliorum odore et sapore, apibus et capris gratum. Nostrorum *Cytisus Marantæ*. Plin. XIII, 24. vid. Martin. Ge. II, 431. Audio tamen etiamnum frustra hoc asseri; nec constare, qui cytisus veterum sit. Certe e XVII speciebus in Linn. ed. Murray p. 666 nulla convenit; esse forte medicaginis arborescentis genus suspicantur artis periti. Verum ad veteres poetas hæc sunt ἀπροσδιόνυσα. — 65. *trahit sua q. voluptas*, amor, libido. vid. Burm. Theocr. X, 31, unde hæc conversa, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὶν μεμάνημαι. cf. Martin. ad Ge. III, 130. — 66. *aratra ex jugo suspensa*, inverso vomere, ut solum verrant, protracta. Horat. Epod. II, 63 *videre fessos vomerem inversum boves collo trahentes languido*. Color horum versuum petitus ex Theocr. II, 38. 39. Græcis una voce est βουλυτός. — 67. Ecl. I, 84 *Majoresque cadunt altis de montibus umbræ*. — 68. Theocr. VII, 56 θερμὸς γὰρ ἔρως αὐτῶ με καταίθει.

69. Ex eodem XI, 72 sq. et epice in Æneid. V, 465 *Infelix, quæ tanta animum dementia cepit!* Objurgat se ipsum, quod amori indulgens curam operis rustici negligit; debuerat dudum vites et ulmos amputare et opus inchoatum et omissum absolvere. Itaque v. 70. 71 subjicit *Semiputata tibi f.* cf. ad Ecl. I, 57, et Georg. II, 410.

Quin tu aliquid saltem, potius quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco.
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

in ulmo unus Heins. Junius Philargyrius laudat e Varo anapæstos: *Et frondosam-Semiputatam-Queritur vitem.* — 71. *potior quorum indiget usus* elegans est emendatio Marklandi ad Statii Silv. p. 341. Sed μᾶλλον etiam in Theocr. loco XI, 74. — 72. *para* tres Burm. — 73. *hic* abest a Rottend. sec. *fastidat* Rom. *Alexin* Heins. reposuit e melioribus, in quibus *Alexin* et *Alexim*, vulgo *si te hic fastidit Alexis*, quod et ipsum bene se habet.

Servius ad h. l. superstitionem veterum commemorat, *in sacris dici furore corripi eum, qui sacrificaverit de vino, quod est de vitibus imputatis*: atque talis lex inter Numæ leges memoratur: *Diis ex imputata vite ne libanto.* Cujus opinionis ad acuendam rusticorum industriam summa vis esse debuit. Amputantur autem vites bis in anno, primum æstate, deinde post Idus Octobres, ut maturitatem capere fructus et sole coqui possint. Colum. V, 5 *Pampinandi autem modus is erit, ut opacis locis humidisque ac frigidis æstate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat.* De altera hac amputatione accipiendus locus Theocriti VII, 134, quod apparet, si conferas ib. vss. 24. 25. Idem in arboribus fieri necesse est, quibus vites se adjungunt et sustinentur, ne æmula umbra viti noceat. cf. Mart. h. l. — 71. *quorum indiget usus*, quæ ad usum vitæ rusticæ necessaria; scil. vas aliquod, vel calathum. — 72. *detexere junco* cf. Tibull. II, 3, 15. *mollis*, flexilis, ὑγρός.

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Disceptant hoc carmine alternis versibus duo pastores, Damœtas mercenarius, Ægonis oves pascens, et Menalcas, puerili ætate (v. 33) constitutus, et puerili petulantia alterum lacessens: cujus carminis, *amœbæum* illud dicitur, ea lex est, ut is, qui respondet, iisdem versibus ac numeris aut contrarium aut majus et pulchrius aliquod dicat, aut ulla alia ratione simile quid subjiciat. Neque ex eodem omnia argumento necesse est esse petita, sed a variis ac diversis plane rebus arcessita; cujus quidem rei bene memores esse debemus, ne argutemur in constituendo sententiarum ordine et nexu. Etiam nostro tempore ejus generis carmina apud Italos in pretio haberi, et laudari poetas *Improvisatori*, nota res est (cf. Spencius, Anglus elegantissimus, Ecl. VII pr.). Occasio hujus certaminis parum feliciter a conviciis mutuis et probris, quibus se invicem lacessunt, petitur, in quibus non modo honesti et decori nulla ratio habita, verum ne id quidem, quod poetæ nomen et naturam efficit, spectatum est, ut non nisi gratæ et jucundæ res exhiberentur. Vitæ et moribus hujus generis hominum convicia ista haud esse insolita, nemo dubitet; verum poeta, si ingenio et carmine recte utitur, nunquam ad sordida et flagitiosa, turpia ac fœda, carmine exprimenda se demittet: multo minus, si carmina *virginibus puerisque* cantare se meminerit. Nec omnino inventi magna laus esse potest, non modo in summa carminis; est enim petitum argumentum ex Theocrito Idyll. IV et V; verum et in singulis versibus pastorum sibi respondentium: nihil enim in illis est, quod naturali aliquo sententiarum ordine vinctum vim ad animum habeat. Singula disticha sunt singula carmina: sæpe solutæ. De tempore hujus carminis v. Vita Virgil. a. 711; cf. 709. Agitur res inter pascua et greges per agros gramen carpentes; cf. v. 55.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

MENALCAS.

Dic mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi?

DAMOETAS.

Non; verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.

MENALCAS.

Infelix o semper, oves, pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et sucus pecori, et lac subducitur agnis.

DAMOETAS.

Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus, et qui te, transversa tuentibus hircis,

1. *ain' M.* unus Leid. — 3. *oves* jam Ald. sec., Steph. et aliæ, firmavitque Heins. ex Pier. Rom. Oblong. aliis Codd. *ovis* vulgo, quod secundo casu capiebant; at si est quartus casus, facile admittes. — 4. *ille veretur* Leid. Servii. Sic et Rom. — 5. *Hicc' alienus.* Sic Marius Victorin. in Grammat. monet legendum. Scilicet ubique ante vocalem ita erit scribendum; enimvero jam ubique conventum est in hoc, ut *Hic* producta syllaba sit pro hicce. *ovis* vett. edd., Marius Victorinus et potiores scripti cum edd., sed jam Aldd. *oveis*; tum *mulgit* Mentel. — 6. *sucus* ubique antiquiores: recte a sugendo. — 7. *Parcius: ista*, ita distinguunt Codd. nonnulli et Servius: atqui sic esse debebat: *ista viris te objicere memineris.* — 8. *hirquis* Grammatici et pars codd., sive ut sit pro *hircis*, diversa

1. Ex Theocrit. IV, 1 sq. *cujum* jam desueta vox erat: *sic rure loquuntur,* addebat Virgiliomastix, ut Pseudo Donatus § 61. memorat.

4. Dum ipse Ægon Neæræ assidet, hic mercede conductus gregem ejus perdit. Fere ut ap. Homer. Od. ρ, 246 *ἀλαλήμενος αἰὲν ἄστυ κάτ'· αὐτὰρ μῆλα κακοὶ φθείρουσι νομῆες.*

7. *Parcius ista viris.* Convicium convicio opponit Damœtas, et Menalcæ infamiam pathicæ libidinis exprobrat. Dicit itaque, etiamsi hæc jure exprobrari mihi possent, at ista tamen convicia certe non homo mollis, effeminatus et turpis, iis facere debebat, qui sunt puris moribus, h. mihi; ut apud Suet. Vesp. cap. 13 Vespasianus notæ impudicitiæ homini respondet: *Ego tamen vir sum.*

8. *Novimus et qui te* scil. corruperit. Non me latet, te inter greges, hircis intuentibus, et in

Et quo; sed faciles Nymphæ risere; sacello.

MENALCAS.

Tum, credo, quum me arbustum videre Miconis
Atque mala vitis incidere falce novellas.

DAMOETAS.

Aut hic ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et, quum vidisti puero donata, dolebas;

scriptura, sive ut sint ἴλλοι, oculorum anguli. v. Pier. Sed vid. Not. Apud Ovid. Fast. I, 283 Janus *attollens oculos diversa tuentes* legitur; verum ibi, quia biceps est. — 10. *Miconis* nunc scripsi e Theocrito hoc ipso loco, quem expressit: Μίκωνος Idyll. V, 112. Vulgo *Myconis*. — 12. *Daphnidos* Valer. Prob. in Arte Grammat. agnoscit.

ipso sacello Nympharum turpi libidine pollutum esse. *hircos* seu *hirquos* multi ex interpolato Servio de angulis oculorum accipiunt, h. oculis præ libidine in angulos reductis. Sed hoc inter argutias interpretum harum Eclogarum referendum; idque manifestum fit, si quis Theocr. V, 41, 42, unde hæc expressa, et Plinii locum (qui in nostro Plinio non occurrit), a Servio laudatum, comparet. — 9. *sed faciles Nymphæ risere* n. sacrilegum hoc facinus, cum alii dii severiores id graviter ulturi fuissent. Potest itaque *faciles* hactenus ad lasciviam Nympharum referri, quæ caussa hujus facilitatis erat: quæ proprie in injuria ferenda, h. l. e violata religione, spectatu

10. 11. Aliud Menalcas Damœtæ exprobrat flagitium malitiæ in Miconem, corrumpenda ejus vinea. Tum, credo, hoc factum, cum Nymphæ viderunt me etc. Noto ironiæ genere de se prædicat flagitium alterius. Imitatus est hoc, ut solent homines digna indigna imitari, Calpurnius VI, 84 sqq. *mala falce*, obtusa, rubigine exesa, qualis falx ramis et vitibus tanto magis nocet. Ita exponit Burman., docte utique, ut tamen nihil huic loco insit, quod ad istam argutam rationem ferat. Damœtam furtim per malitiam vites incidisse ac corrupisse sufficit. Accipiamus itaque simpl. *malam*, nocivam, perniciosam. Tibull. III, 5, 20 *Et modo nata mala vellere poma manu*. *arbustum* potest esse synonymum *vitium*, ut Georg. II, 416 *Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt*. Nec tamen necesse; cum vites sint satæ inter arbores iisque junctæ.

12. Recriminatur hic, simileque ejus, quo se petitum videbat, malitiæ et invidiæ flagitium objicit Menalcæ. *quæ donata* v. 13, scil. *arcum* et *calamos*. Arcus non alienus a pastorum vita ad defendendos greges a feris. Videtur arcum in fago appensum reperisse Menalcas, cujus potiundi ipse cupidus fuerat; at Daphnis eum puero donaverat.

Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

MENALCAS.

Quid domini faciant, audent quum talia fures!
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et quum clamarem: Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.

DAMOETAS.

An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

MENALCAS.

Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

15. *aliquid* Ven. et Parrhas. *aliquem* Rottend. alter. *ex aliqua* Voss. — 16. *faciant* Heins. ex optimis codd. etiam Pierianis iterum revocavit; ediderat jam idem Nauger. in Ald. tert. Vulgo *facient*. *facerent* unus Moreti. *Quid facient domini, audent* Scalig. et Gifan., evitandi ingrati soni caussa. — 17. *Nonne ego* Menag. et Goth. pr.; idem mox *carrecta*. — 19. *Et dum* multi. — 23. *quem mihi* Rottend. sec. — 25. *haut unquam* Goth. pr. pro *aut*; nonnulli *haud* apud Burm. et Pierii Mediceus. Cetera similia Ecl. II, 32. — 26. *Vincta* Rom. et alii, solleoni lapsu. Sed vid. Heins. Nonnulli *num tu*, et v. 27 unus Heins. *misere*. *dispergere* ms. Leognich. quod etiam Wakefield in animum venerat ad Lucret. I, 418.

16. *fures*, servi, ex oppos. *domini* et vetere interpretatione Servii; cum nunc ille mercenarius pastor conviciari audeat. Usum vocis in vulgari sermone arguunt Comici, qui fures pro servis improbis, ac de scelesta plebe adhibent. — 20. *Tityre, coge pecus*, quod dispersum vago discursu palabatur; tacite vero eo ipso indicabat, furem adesse, qui caprum ex grege dolo interciperet. *Tityrum* vero Damonis servum intelligere debemus, aut eum certe, qui ejus pecus pasceret. *Carex* apud Catull. cum *junco*, apud. Colum. cum *filice* jungitur; Georg. III, 231 *acuta* appellatur; videtur itaque *junci* genus esse commune, *Riedgrass*. v. Martin. ad Ge. III, 231.

21—24. Non furtum factum, sed debitum a Damone esse exactum profitetur Damœtas. — 23. *Si nescis*, h. ut hoc scias, ne hoc ignores. Ovid. Epist. XX, 150 *Si nescis*, *dominum res habet ista suum*.

25. *Cantando tu illum?* vicisse te ais? cf. Theocr. V, 5. — 26. *in triviis — miserum* addita intellige,

DAMŒTAS.

Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus,)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.

MENALCAS.

De grege non ausim quidquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater; est injusta noverca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter et hædos.
Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus
(Insanire libet quoniam tibi), pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis

33. *injusta*. Jo. Schrader. malebat *infesta*, *χαλεπὰ*, ut ap. Theocr. *χαλεπὸς δ' ὁ πατήρ μου χ' ἁ μάτηρ*. Idem mox conj. *pecus*, *altera hædos*. ut sit noverca. — 35. *tute multo ipse* Leid. *tu ipse* Ven. Ed. 1472. — 36. Distinxere alii, ut jam in scriptis, post *libet*, alii post *quoniam*, sive eodem sensu, sive ut ipse Menalcas de se dicat, se insanire, qui depositurus sit contra vitulum poculum (poetice dixit plur. *pocula*), multo majoris rem pretii. — 37. *Alcimedontis*. Multis modis aberrant librarii; est 'Αλκιμέδων. — 38. *facilis* fuisse a prima Virgilii manu testatur Serv. ad Æn. II, 592, agnoscit quoque Donatus, estque idem illud in quibusdam Codd. parum commode post *lenta*. Etiam *fragilis* Rom. et al. v. ad Ovid. Met. XV, 169 B.

ut efficiat, ea esse quam vilissima; uti *disperdere* h. e. corrumpere, vitiare, depravare, invidiose pro canere. *in triviis*, multo minus in certamine.

28. *vicissim* h. l. per vices, alterne; ad amœbæum carmen referendum. cf. Ecl. V, 50. Damœtas vaccam in sponsione collocat. cf. Theocr. VIII, 11 sq. — 30. Ex Theocr. I, 25. 26. Est autem juvenca *διδυματόκος*· aliter quam ap. Theocritum, in quo *ἐς δύο πέλλας* positum est, ut tantum lactis ex mulctu proveniat, quantum ad duo mulctralia replenda satis sit. — 31. *pignus* dictum pro sponsione, conf. Theocr. VIII, 14 sq.

32. Theocrit. VIII, 15 sq. — 34. *bisque die numerant*. Hinc ductum est illud: *Pauperis est numerare pecus*: Ovid. Met. XIII, 824. *alter et hædos*, fetum pecoris h. matrum caprarum, numerat. — 36. *Insanire* scil. mecum certando. *pocula ponam*: aut pluralis pro singulari positus, aut sunt duo pocula: utrumque fit paullo durius; præferam tamen prius: cui alter tanquam majus aliquid vs. 44 subjicit: *Et nobis — duo pocula*.

38. *Lenta quibus torno f.* Multo plus pulveris commotum est in hoc loco cum ab aliis tum a me ipso (in addend. Ed. pr. p. 212), quam necesse erat. De *torno* et

Diffusos hedera vestit pallente corymbos.

39. *palante* Rotteud. sec. et qu. Moret., ut Ecl. II, 47.

cælatura egi disertius alio loco (*Antiquar. Aufsætze* II P. pag. 145 sq.). Reputandum erat, h. l. agi non de Græci alicujus artificis (nisi et hic volumus Virgilium immiscuisse aliena a vita rustica), sed de pastoris opere, qui nec *torno* tornare poculum, nec *cælo* uti potuit, sed *scalpello*, quo et *excavavit* illud et *cælavit*, exsculpsit in poculi exteriore area *opus anaglyphum*. Est adeo *tornus* h. l. parum proprie dictus pro scalpro, seu cultro pastoritio ad scalpendum adhibito. Nihil amplius: hocque uno animadverso expedita satis sunt reliqua. Itaque Salmasio et Burmanno nolis accedere, ut torno tantum politum et rotundatum poculum, cælatura vero vitis superaddita sit, h. in plana et lævigata superficie exsculpta extet. Jam reliqua ita jungenda: *quibus*, h. cui poculo *vitis lenta superaddita*, exsculpta, *torno facili*, ope scalpelli, quod *facili* h. e. docta et perita manu tractatur. vid. ad Ovid. Art. I, 160. Tibull. I, 4, 40. — vitis *vestit corymbos diffusos hedera pallente*, explicat se supra hederam, cujus corymbi diffusi sunt, eamque adeo implicat suis racemulis. Scilicet anaglyphum erat ita factum, ut, collocatis in medio duorum hominum signis, oras ambiret vitis hederæ implicita. *Corymbi* sunt racemi hederæ in orbem circumacti, ut Plin. 16, 34, et acinis ac baccis, qui fructus hederæ, quas uvas vocant, graves. *Hedera* dicta *pallens*, quia genus ejus albo colore conspicitur: namque est alia nigro colore, et nigro aut croceo fructu. v. Martin. ad h. l. *Vitis* antem explicare se et serpere super *racemos diffusos hedera*, h. racemos hederæ, hederaceos, adeoque super hederam, putanda est, atque ita ambire duas cælatas imagines Cononis et Arati. Nam *vitem* de hederæ vimine, etsi viticula appellatur a Plinio, cum W. Clarkio (*Connexion of Roman, Saxon and English Coins* p. 224) accipere non licet: ita vimen hederæ, adeoque hedera hederam, ambire diceretur. Erat in his ante oculos Maroni locus Theocriti I, 29 sqq., quem h. l. illustratum dabo: Ibi in cissybii, quod majus vas erat pastoritium, superficie tres sunt areæ; quarum prima mulierem sedentem inter duo amatores cum ipsa amatorie expostulantes exhibet, in altera piscator rete trahit mari, in tertia vinea est cum puero custode. Totum poculum ambit acanthus flexibus suis: ad summam oram hedera et helichrysus sunt implicitæ inter se mutuis nexibus: ex his expressit illa Maro: Τῶ περὶ μὲν χείλη μαρύεται ὑψόθι κισσός. *ambit oram vasis hedera*, κισσὸς ἑλιχρύσῳ κεκονισμένος. flore helichryso (de quo quomodo dubitare possunt, qui Idyll. II, 78 legerant?) *vestita*, implicita, ἁ δὲ ἕλιξ ἀγαλλομένα καρπῷ κροκόεντι εἱλεῖται κατ' αὐτόν. hederæ autem racemuli, *corymbi diffusi hedera*, corymbi hederæ, diffusi, fructu croceo seu baccis ornati (cf. Bentl. ad Horat. Ep. I, 19, 10), volvuntur circa illum

In medio duo signa, Conon: et quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem;
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

42. *haberet arator* duo Burm.. — 43. *Nondum* Goth. pr. hic et 47.

(helichrysum), florem eum implicant. Ita fere apud Nemesian. Ecl. III, 18. 19 *vitea serta plicantur corymbis*. Cf. sertum Theocr. III. 22. 23. Ceterum, qui flos *helichrysus* sit, ignoro cum aliis, florem esse patet. An sit *gnaphalium stœchas* Linn. quod conjectatum vidi, dispiciant botanices magistri. Atqui illi clamant, tam parum certos characteres plantarum a veteribus proditos esse, ut certi aliquid de iis pronuntiare omnino haud liceat. Acanthi autem et hederæ ambientis signa interius apposita exempla occurrunt passim in vasis pictis, v. c. Hamiltoni et Tischbeinii, ad quæ comparandus Commentar. Bœttiger.

40. *In medio duo signa: Conon.* Fuit Conon celeberrimus mathematicus et astronomus, qui circa Ptolemæi Philadelphi tempora vixit, cujus Archimedes aliquoties, tanquam sibi amicissimi et doctissimi hominis, et Catullus *de coma Beren.* v. 7 ex Callimacho, mentionem fecit. cf. Mart. h. l. *quis fuit alter* — de celebri astronomo loqui eum necesse est, qui cæli plagas, ortus occasusque siderum, et anni tempora in agricolarum usum descripserit. Ad Aratum (male Ptolemæus interponitur, qui CL annis serius vixit), Eudoxum, Servius, alii ad Hesiodum, Anaximandrum, Archimedem, referunt. Jam Archimedem familiarem Cononis fuisse, et sphæram e vitro confecisse, constat vel ex Claudiano epigr. 86. vid. ibi Gesn.; verum, eum rem rusticam sua arte adjuvisse, memoriæ tradidit nemo; quod contra in Aratum cadit, qui astronomicas rationes ad usum agricolarum transtulit, cujusque *phænomena et prognostica*, propter utilitatem magis forte, quam propter poetæ ingenium, celeberrima inter veteres fuere, et, cum fastorum et Kalendariorum usus non tam frequens, ut nunc, esset, utilissima esse debuere. Forte tamen *radius* melius tribuitur Eudoxo, quippe astronomo. Laudabat Schrader. locum Avieni *Arati Phænom.* pr. ubi is late illud Arateum exposuit; Grot. Arateor. p. 84 *Hic* (Jupiter) *primus Cnidii radium ducis intulit astris Mortalemque loqui docuit connexa deorum. Radius* enim proprie geometrarum virga est, qua in pulvere formas delineabant; nec in aliam rationem intelligendum videtur, quando Uraniæ signis, aut, uti sollenni more fit (cf. Æn. VI, 851), astronomis tribuitur, cum et figuris et numeris opus habeant. Ceterum certavit cum his Popius *Pastoral.* I, 35 sq., qui etiam minus ambitiose nonnulla dixisse videri potest. At v. 42 allusum esse videri potest ad Hesiodeum E. καὶ H. 384 Πληϊάδων — ἐπιτελλομενάων· ἄρχεσθ' ἀμητοῦ,

DAMOETAS.

Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho;
Orpheaque in medio posuit silvasque sequentis.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.

MENALCAS.

Nunquam hodie effugies; veniam, quocumque vocaris.
Audiat hæc tantum, vel qui venit, ecce, Palæmon.

46. *in medium* Goth. pr. *sequaces* alter Rottend., quod illustrat Heins.; nam ponitur et ipsum pro *sequentes*. — 48. *Si ad* non displicuisse duram synalœphen ex eo patet, quod *ad* abesse poterat. *spectas* reposuit Heins. e potioribus: *idem* jam Ald. pr. dederat; sed Naugerius et ceteri *spectes*; in compluribus etiam *laudas*. *quo pocula laudas* Menag. *cur p. laudes* Ven. — 49. *Non hodie* Zulich. *vocabis* Goth. sec. — 50. Palat. et Reg. distinguunt post *vel qui?* At vero: *Audiat*

ἀρότοιο δὲ, δυσσημενάων. — 43. Conversa ex Theocr. eod. l. v. 59. 60.

44. Invidia punctus hic duo pocula pro uno commemorat, verum ambo, ut apparet, eodem exemplo facta. Pro vite hederæ implicita nunc ambit ora acanthus; in media pocula area Orpheus cantans effictus. Est autem *Acanthus* apud Virgilium et plantæ Ægyptiacæ, ex acaciarum genere, v. Georg. II, 119. ibique Martin., et herbæ silvestris hortensisque ac topiariæ genus, hic et Ecl. IV, 20. Georg. IV, 123 et 137, ubi v. Mart. add. Æn. I, 649. 711. v. Bœttigeri doctam notam ad Vasa picta Vol. I. p. 80. et jam Ciofan. ad Ovid. Met. XIII, 701. Nos *Bærenklau* dicimus. — 45. *Mollis* ad artificis facilem et levem manum referri contendit Burm., nimis docte; nam *mollis* est proprium ex acanthi lubrica et flexuosa natura epitheton; vide modo laudatum locum Georg. IV, 137 *Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi*; et ap. Theocr. I, 55, unde hæc expressa, ὑγρὸς ἄκανθος: cf. Martin. h. l. add. doctam notam Ciofani ad Ovid. Met. XIII, 701. — 48. *Si ad vitulam spectas*, h. si tamen poculum tuum ad juvencam exigis, cum ea comparas: non est quod illud vitula potius habeas; nec opus est, ut ego, etsi duo pocula et ipse habeo, alterum ex iis pro sponsione ponam. Scilicet Damœtas veretur, ne Menalcas juvencæ aliam juvencam in sponsione opponere recuset eo consilio, ut certamen propositum effugiat: qua suspicione incensus Menalcas mox crimen in eum vertit: *Nunquam hodie effugies*.

49. *Nunquam hodie effugies*: verba a Nævio mutuata esse apud Macrob. VI, 1 asseritur pag. 576. *veniam quocunque vocaris*: quod vulgo, descendere ad omnia, h. l. omni conditione proposita tecum certabo: modo arbiter certaminis adsit! — 50. *Audiat hæc tantum* — volebat subjicere *aliquis*, vel nomen pastoris alicujus, cumque cir-

Efficiam posthac, ne quemquam voce lacessas.

DAMOETAS.

Quin age, siquid habes, in me mora non erit ulla;
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.

PALÆMON.

Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent silvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camœnæ.

DAMOETAS.

Ab Jove principium Musæ; Jovis omnia plena.
Ille colit terras; illi mea carmina curæ.

hæc aliquis Ven. et Parrhas.; hic quoque *vel quis*. Tandem Moret. quartus *Audeat — ipse P*. Ceterum de *Palæmonis* nomine, quod fatale visum Grammatico Remmio Palæmoni, arroganti homini, v. Sueton. ill. Grammat. 23. — 55. *in* abest a nonnullis Pier. et Heins. *consedimus umbra* Ven., perpetua librorum aberratione. vid. Burm. conf. ad Tibull. II, 5, 95. — 59. *alterni* Menag. et ed. Ven., etiam hoc bene. — 60. *A Jove* alii: sed sollenni poetarum usu alterum dicitur. v. Burm. Potest quoque, quod Servius jam monuit, interpungi: *A Jove principium, Musæ*. ut sit, o Musæ.

cumspicienti se offerret Palæmon, *vel hic Palæmon*, inquit, *audiat, qui ecce venit*. cf. Theocr. V, 61. 62. VIII, 25 sqq.

52. *siquid habes*. Eadem formula Ecl. IX, 32. V, 11. *Nec quemquam fugio* judicem recuso.

56. *Et nunc omnis ager* — ex Bione Idyll. VI, 17 εἴαρι πάντα κύει, πάντ' εἴαρος ἁδέα βλαστεῖ. Cf. Popius *Pastoral*. IV, 5. — 58. Theocrit. IX, 1, 2. Prior ad cantandum prodit, qui provocatus erat. — 59. *Alternis*, δι' ἀμοιβαίων, Theocr. VIII, 61. *amant alterna Camœnæ*; notum Homeri Iliad. α, 604 Μουσάων θ', αἳ ἄειδον ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ. cf. Ecl. VII, 18. 19.

60. 61. Esse versum 60 ex principio Phænomenorum Arati translatum, jam Servius monuit. cf. La Cerda, Ursinus et al., quamquam colorem ex Theocr. V, 80 — 83 mutuatus esse, et quoad prima verba respexisse ad Idyll. XVII, 1 videri potest; et a laudibus Jovis carminum initium facere sollenne antiquioribus v. Pindar. Nem. II, princ. Dixerat vero Aratus, *Jovis omnia plena esse*, ex Stoicorum mente, dum animam mundi intelligeret, quæ universum hoc permearet. cf. Georg. IV, 220 sqq. *deum namque ire per omnis Terrasque tractusque maris, etc.* audiverat enim Stoicos, Dionysium Heracleotam, et Persæum Citieum. Attamen in indocti pastoris ore

Digitized by Google

MENALCAS.

Et me Phœbus amat; Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, et suave rubens hyacinthus.

DAMOETAS.

Malo me Galatea petit, lasciva puella;
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.

MENALCAS.

At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas;
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

DAMOETAS.

Parta meæ Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aeriæ quo congessere palumbes.

62. *At me* tres Heins., ut 66. *Et* Menag. cum Goth. pr. — 65. Burmannus ad Anthol. lat. p. 37 rectius legi putabat: *sed se cupit a.* Idem malebat Drakenb. ad Liv. Epit. l. XLVIII. — 68. *jamque* Voss. *namque notavit ipsa locum* præstare putat Wakefield Silv. P. IV, pag. 4. — 69. *quo concessere* conj. Heins. *consedere* Jo. Schrader. Notat Quinctil. I, 6 pr. quod, *aeriæ palumbes*, non *aerii*, maluit poeta.

videntur hæc nimis esse subtilia. Omnino illud πάντα θεῶν πλήρη εἶναι varia sententia dictum occurrit, saltem inter philosophos: cf. Davis. ad Cic. de LL. II, 11. Gesner. Comment. Soc. Gott. To. I, p. 87, ut difficile sit definire, quo sensu a poeta pastoris ore dictum sit. *Colere terras* idem dicitur h. curare, seu, cum Servio, amare, frequentare et sæpe in iis versari, ut Æn. I, 15 Juno fertur Carthaginem *coluisse*. Nisi philosophicum illud in animo habuit poeta: Jupiter, s. mens et anima mundi, omnes terras penetrat; per eas diffusus est. cf. Æn. VI, 724 sqq. *Curæ* vero *illi carmina*. Novum hoc, si bene memini, certe non vulgare, Jovem carmina curare. Apollini et Musis probari ea dici solent. Forte dictum respectu Musarum in Olympo canentium. Qui sit 63 *hyacinthus*, v. ad Ecl. II, 18. *laurus* ib. ad 54; utramque in dei gratiam et honorem colere ait.

64. 65. Ex Theocr. V, 88 sq., ubi λιῶς ὑπαντᾷ ex hoc ipso Virgilii loco, *sese offert*, defenditur; et VI, 6 sqq., ubi admodum suaviter expressa res. — 66. *ante videri*, antequam a saliceto occultetur. — 67. *Delia* nomen amicæ, quæ frequenter pastorem suum conveniebat, more antiquo; cf. Ecl. VII, 40. Tibull. II, 5, 36: cui vs. 68 alter suam opponit, nominans eam *Venerem*; observat præterea Burman., utrique animalia, *deabus, quarum nomina habent*, sacra et cara, tribui, Deliæ, quod nomen Dianæ est, canes, Veneri columbæ; lepide, hercle!

Versus 68 sq. ex Theocr. V, 96 sq. — 69. *quo congessere p.* Notandum absolute dictum pro vulgari *nidum congerere*; advocat Burm. Horat. Od. III, 4, 19 *collata myr-*

MENALCAS.

Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

DAMOETAS.

O quoties, et quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divum referatis ad auris!

MENALCAS.

Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?

DAMOETAS.

Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iolla:

70. *Quot* quatuor; sed vulgatum tuetur Burm. *Quæ potui* Franc. Respicit locum Propert. II extr. 69 sq. v. Vitam Virgilii 717. — 72. *quotiens* codd. Pier. ut alibi, more prisco. — 73. *ouras* Menag. et ed. Ven. 1472, ut Ecl. I, 57. — 74. *ipso animo* nonnulli codd. et edd. *Amyntas* alii cum Goth. pr. — 75. *Si, tu dum* Goth. pr. *r. cerno* Ven. — 76. *meus* et Mentel. pr. *Iolas* conj. Burm. At vid. notam. De

tus, at ibi ea legitur puer dormiens. — 71. *Aurea mala*, Theocritus III, 10, unde hæc petita, simpl. μᾶλα dicit, ut epitheton adeo tantum ornatus caussa adjectum, et *aurea* pulchra esse videri possint. De malis tamen Cydoniis (*Quitten*, v. ad II, 51), melle condiri solitis, accipi potest. Mala citrea, s. medica (*Citronen*), intelligi non possunt, quoniam, cum ea arbor Mediæ propria esse dicatur Georg. II, 126, nondum ea *silvestris* Italiæ *arbor* esse potuit. Ea, quæ Galli *Oranges* appellant, veteribus plane ignota fuere. Martinus, qui hic videndus, *poma Punica*, seu *granata*, significari non temere contendit.

72. Certat cum Theocrit. V, 132, 135. — 73. *Partem aliquam* v. eorum, quæ locuta est, o *venti*, etc. Vota irrita, et verba ac promissa, quæ ad nihilum recidunt, noto loquendi more, ferre venti dicuntur. v. Tibull. I, 5, 35. III, 49, 96, uti perjuria amantium ib. I, 4, 21. III, 6, 50. Jam pastor ex omnibus iis blande dictis ac promissis partem saltim ratam esse et eventum habere precatur: dum addit *divum referatis ad aures*. Variavit Theocriteum VII, 93 τά που καὶ Ζανὸς ἐπὶ θρόνον ἄγαγε φάμα. Burmannus ideo eum velle ait ad deorum aures promissa illa pervenire, ut puellæ perfidiam ulciscantur. — 75. *ego retia servo;* ferebat mos, ut hoc esset obsequii genus. v. Tibull. I, 4, 50. IV, 3. 12. Ovid. Art. II, 189: ut vero, uti nonnullos accipere video, pericula sibi cum eo communia esse velit, id ex nostrorum hominum elegantiis est. Scilicet hoc vult pastor, obsequium suum fructu carere, cum puer venationi intentus sit; non suo amori. Ceterum hæc a pastoribus persona ne aliena sint, vereor.

76. Intelligenda est Phyllis fuisse sive serva sive amica Iolæ; quem

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

MENALCAS.

Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit;
Et, Longum formose vale, vale, inquit, Iolla.

DAMOETAS.

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

MENALCAS.

Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

DAMOETAS.

Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.

scriptura *Iolla* v. ad II, 57. — 77. *vitulam* Rom. et Medic. Pierii, Reg. et Voss. cum ed. Ven. Burmanni; etiam Nun. Marcell. in *facere*. Sed istud etiam Priscian. et Macrob. Porro Alcuin. Grammat. vet. *ipsa venito;* ac si *Iola* feminæ nomen esset: male: v. Ecl. II, 57. — 80. *imber* tres vetusti et Franc., quod Burman. præfert, quum omnes fere hujus versus voces in sibilum exeant. — 81. *Amaryllidos* unus Moret. pro var. lect. — 84. *quamvis est* Heins. e Rom. suisque melioribus: ut sit: *quantumvis rustica;* non, *quamvis est*. Vulgo *sit:* quod pedestris oratio postulat. Alii *et*.

Damœtas, quasi præsentem, rogat, ut Phyllidem ad sacrum natalitium venire jubeat: alter, Menalcas, ut ejus dictis obtrectet, se etiam amari ab ea dicit, quia se discedente fleverit, ac, tanquam ipsi comes adhæsura, Iolæ amatori valedixerit: *Longum vale, vale, o formose Iola*. Hac ipsa interpretatione sententia de h. l. nostra satis intelligitur. Ea certe ratio unice ferri potest. — 77. *Cum faciam vitula pro frugibus*. Sacrum ambarvale. Georg. I, 345. cf. Tibull. I, 1, 21. II, 1. *facere pro frugibus*. ῥέξαι ὑπὲρ Δαναῶν Iliad. α, 444. — 79. *Longum vale*, μακρὰ χαίρε. Claud. Rap. Pros. 234 *Sis memor, o, longumque vale*. vid. Burm. et Cerda. Simili modo Statius IV Theb. 158, si lectio vera est: *frondosa longum deus audit ab OEta*.

80. Secundum Theocritea illa Idyll. VIII, 57 sqq. — 82. *depulsis hædis*, h. a lacte remotis. Ecl. VII, 15. cf. ad I, 22. *arbutus*, in Italia valde frequens et obvia arbor, fructum habens fragis similem, ut tenuiorium victus esse possit. vid. Martin. ad Georg. I, 148. Italis dici solent *Sorbole pelose*, et Romæ *cerase marine*. Frondes ejus ac folia grata capellis, vid. Georg. III, 300. Horat. Carm. I, 17, 5, quæ iisdem a lactis materni desiderio levantur. Calpurn. Ecl. II, 47 *novas ut carpere frondes Condiscant. — Ne depulsa vagos quærat fetura parentes*. — 83. *Salix* vid. Ecl. I, 79.

84. *Pollio* gratia apud Augus-

MENALCAS.

Pollio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,
Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.

DAMOETAS.

Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.

87. Idem versus Æn. IX, 629. et sane epico poeta dignior. *Qui* c. Parrhas. *Qui jam cornu petat* Ven. *cornum* Rom. — 88. *qui te quoque* ed. Ven. et Mediol. *qua te quoque laudet* conj. Burm. At v. Not.

tum, amicitia M. Antonii, ingenio, tragœdiis studiisque suis in Virgilium Horatiumque notissimus. cf. Horat. Od. II, 1, et Vitam Virgilii ad a. 715. Ei alter, tanquam judici carminum suorum intelligenti et eleganti, vitulam, alter, tanquam poetæ nobili, juvencum decernit. Non vero in alterutro horum munerum argutandum, sed res simpliciter ad amœbæi carminis naturam exigenda est, cum, quod primus posuisset, alteri amplificandum et augendum esset. Cum itaque ille judicem carminum ei vitulam posuisset, hic poetam et juvencum commemorat simpliciter, ut hoc et judicii et ingenii præmium esse debeat. Alioqui Ruæi non inelegans conjectura est, qui eo respici putat, quod Pollio circa illud tempus (U. C. 715) ex Illyrico, victis Parthinis, ad triumphum habendum Romam decesserat, quo adeo tempore triumphalia sacra ac victimæ pro Pollionis victoria parandæ erant. cf. Ecl. VIII, 6. Hor. Od. II, 1, 15. 16. Nam, quod Burman. amplectitur, pasci et vitulam et juvencum Pollioni dici, ut istam tanquam lyricus, hunc tanquam epicus, poeta immolet, id nimis doctum adeoque multo magis vitiosum in tali carmine; quamquam in similem modum argutatur Schol. Horatii ad Epist. I, 3, 36. Quod vero *lectorem* carminum memoravit, parum scite fecisse et personam in hoc pastoris male sustinuisse videri debet Maro; Pastor canit carmina et auditur ejus cantus: non vero scribit carmina et legitur. Ferri poterat Ecl. VI, 12 in præfatione ipsius poetæ. Alias Pastor in cortice fagi versus incidit; recte Ecl. V, 13. Multo minus comtum est, quod Pollionem *lectorem Pieridum* facit; etiam si statuere malim, *lectorem* esse h. l. qui carmina recitat. — 86. *nova carmina*, h. præclara, qualia nunquam ante facta, ut Horat. Od. I, 26, 10 *fides novas* dixit. Pollionis autem laudem ex tragicis studiis tenemus ex Horat. Carm. II, 1, 9. 10. Serm. I, 10, 42 *Pollio regum Facta canit pede ter percusso*, h. tragœdias scribit senariis.

88. *veniat, quo te quoque gaudet.* Quod primum occurrit, est, ut suppleas, *pervenisse;* atque ad felicitatem omnino referas, quam apprecetur ei, qui Pollioni faveat. Cum quo convenit v. 89, in quo adeo aurei sæculi felicitas exprimitur: v. Ecl. IV, 30. 25. Si tamen Menalcæ verba compares, et, quem expressit Maro, locum Theocrit. I, 20 Καὶ τᾶς βωκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον

Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.

MENALCAS.

Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi;
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.

DAMOETAS.

Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

MENALCAS.

Parcite, oves, nimium procedere; non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.

DAMOETAS.

Tityre, pascentis a flumine reice capellas;
Ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.

MENALCAS.

Cogite ovis, pueri; si lac præceperit æstus,

89. *fluunt* Mentel. pr. *robus* Leid. *rubus aspera* conj. Heins. sed vid. Burman. — 90. *Meni* Ven. *Mevi* Rom. — 91. *mulceat* Rom. et duo tresve. — 94. *ante pr.* Zulich. *producere* Rottend., ut pueros appellet; quod illustrat Burman. *nam bene* ed. Dan. Heins., vitiose. — 95. *etiam sua* Menag. — 98. *perceperit* Ven. et Par-

ἵκεο *Μώσας*, apparere arbitror, hoc, *quo te quoque gaudet* pervenisse, esse referendum ad cantus facultatem; illi, tam bonum poetam contingat esse, quam Pollio est; ut contra, qui Bavium non odit, tam malus judex carminum esto, ut Mævium probet. — 89. Adumbratur ad ductum Theocr. V, 124 sq. *Amomum* fruticis genus indici, quod tamen quale fuerit parum constat. Plinii et Dioscoridis loca v. ap. Martin. et Salmas. ad Solin. p. 284, qui amomum fere de omni aromate sincero dictum docet. *Rubus* est nostratum *Brombeerstaude*. — 90. Nihil his, quæ alter subjicit, cum Pollione commune esse, aut huic Bavium opponi, cum nulla rei auctoritas adsit, censendum est; sed, cum iste bonum poetam laudasset, ipse malum memorat, ejusque studiosis mala maxima precatur, n. amare Mævium, pejorem etiam poetam etc. Creditur idem esse quem exagitat Horat. Epod. 10. *jungat vulpes* ad arandum.

93—95. *Frigidus anguis* dictus ex natura horum reptilium: sic et Ecl. VIII, 71. *Parcite*, cavete, nolite, *oves, nimium procedere;* o oves, ne procedite: ex gr. *φείδευ προελθεῖν*. *non bene creditur;* Horat. II Serm. 4, 21 fungis — *aliis male creditur.* Adumbrata autem hæc ex Theocr. V, 100 etc.

97. 97. Ex Theocrit. V, 146. — 98. *Cogite* ad umbram et frigus captandum. *præcipit lac æstus* siccato ubere.

Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

DAMOETAS.

Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo!
Idem amor exitium pecori, pecorisque magistro.

MENALCAS.

His certe neque amor caussa est: vix ossibus hærent.
Nescio quis, teneros oculus mihi fascinat agnos.

DAMOETAS.

Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat cœli spatium non amplius ulnas.

MENALCAS.

Dic, quibus in terris inscripti nomina regum

rhas. *æstas* Rom. cum aliis Pier. — 99. *pressabitis* ed. Ven. *prensabimus* Zulich. *pulsabimus* Moret. — 100. *Heu! Heu!* Burmann. ex nonnullis pro vulg. *Eheu.* conf. ad Ecl. II, 58. *in ervo* ab Heins. reductum et firmatum e libris permultis, et Plinii ac Columellæ auctoritate; vulgo *arvo*, quod Manutius invexisse videtur: nam Aldd. recte *ervo*. Tuentur *arvo* Rom. Longob. et alii. — 101. Ante Burm. *est* ante *pecori*; in Codd. Pierii et aliorum modo post *pecori*, modo post *magistro*; itaque Burm. sustulit; a Goth. utroque abest. — 102. Elegans Heinsii et jam Stephani conjectura est: *Hi certe* (*neque amor caussa est*) *vix ossibus hærent*; eamque recepere Cuningh. et Brunck. Gulielm. eodem modo dispungebat, ut tamen *his ossibus* retineret. Moreti quartus omittit *est*. — 103. *oculis* Marius Victorin. Pro *agnos* habet *hædos* Goth. pr. — 105. *Cœli* scripserunt nonnulli, ut poetam Mantuanum tetigerit Maro, qui bonis omnibus consumtis tantum modo spatii sibi servaverat, quod sepulcro sufficeret: ap. Servium et Jun. Philargyr. *ulnis* Ven. et ed. Ven. *ullas* Rom.

100. *Ervum* leguminis, nostratum *Wicken*, genus, bubus jam olim pastum dari solitum, ut ex Columella docent Intpp. Versus expressus ex Theocr. IV, 20, ut 102 ex IV, 15.

104. 5. Simpliciter intelligam cujuslibet loci puteum, in quem cum quis descenderit, tantum cæli prospicit spatium, tantum cæli, quantum puteus patet, h. e. putei latitudo permiserit. In talibus Grammatici, (quorum pericula in solvendo ænigmate dabit Servius, cum Philargyrio, ubi sunt qui ad ea, quæ, etsi non valde ingeniosa, ex ipso Virgilio audita fuerant, provocant, alia Burmannus,) crucem sibi fixam esse putare non debebant. Proposita nuper ab Abbate Divotio ratio, ut ad Pantheï tholum referatur, et ab pastoris ingenio, et ab eo tempore, quo plura hujus modi formæ ædificia Romæ visebantur, plane aliena est. Alio eoque magis arguto, nec tamen magis vero, lusu possit aliquis huc arcessere cryptam ad Pausilypum in Campania, ejusque ingressum veterem: quod fecit quoque Paoli *Antiqq. Puteol.* fol. 11. — 106. Nota res de hyacintho,

Nascantur flores; et Phyllida solus habeto.

PALÆMON.

Non nostrum inter vos tantas componere litis:
Et vitula tu dignus, et hic: et quisquis amores
Aut metuet dulcis, aut experietur amaros.

107. *Nascuntur* multi et Pier. et Burm. Sed est paullo ante *pateat.* — 108. *Non vestrum inter nos* Parrhas. *inter nos* Voss. pr. Horat. I. Epp. 2, 11. 12 *Nestor componere lites Inter Peliden festinat et inter Atriden.* — 109 *dignus es*, et Goth. pr. — 110. *metuat* et *experiatur* Ven. *metuat* et *experietur* Leid. duo cum Goth. sec. *metuet* et *experiatur* Moret. quartus. Ebertus conjiciebat et *quisquis amaros aut metuet, dulces aut experietur amores.* Ita sane *metuet* magis convenit. Recepit hoc Wakefield. Nondum me pœnitet eorum, quæ ante hos XX annos in Notis moxque in Addendis Tom. IV, p. 215 adscripseram: necdum, etsi discendi valde cupidus, vidi ullam rationem aut grammaticæ aut sententiæ satis consentaneam, qua scabri hi versus defendi possint. Nam quæ tandem hæc est sententia: *Et vitula tu dignus et hic, et quisquis:* ut uterque vitula remunerandus sit (atqui alter poculum ferre debebat); multo minus ferri potest, ut et tertius aliquis vitulam ferat, et omnes alii præmium idem ferant, et quidem non propter victoriam, sed propter amores infaustos. Quis tandem locus præmio in hoc? et quorsum vitula? an puellæ amatæ loco? Sin sententiam ab antecedentibus sejunctam facias, ut sit: *Et vel At quisquis amores Aut metuet — aut experietur*, primo sententia est contorta, obscura, et, si expeditam dederis, a loco aliena; quorsum enim repente amores?

de quo sup. ad Ecl. II, 18, in cujus foliis passim literas AI inscriptas, sive ut Αἴ, Αἴ, *heu! heu!* quæ Apollinis de Hyacintho lamenta adumbrarent, sive ut Αἴαντος sc. Ajacis nomen expressum esset, veteres memorabant. Cf. Ovid. Met. XIII, 398. *Reges* duces Græcorum voce Homerica. Apud Ciceronem Agamemnon *rex regum.* — 107. *Phyllida*, quam uterque amicam sibi vindicarat. v. 76 sq.

108. *Non nostrum* scil. est. Servius tamen contendit interpungendum esse: *Non:* quasi interloquatur Judex, non, non *habebis Phyllyda* etc. *nostrum est, arbitrium ferre.* Sed hoc durum: nec satis potest confirmari ex Theocrit. V, 138 παύσασθαι κέλομαι τὸν ποιμένα.

109. *et quisquis amores* etc. Ut hæc verba per se sensum satis obvium habeant, non tamen, quid ad reliquam sententiam faciant, ab ullo interprete monitum aut dictum est, neque unquam dici posse, existimo. Referre interpretum commenta nil attinet; frigere enim ea cum ipso carmine necesse est. Verum Palæmon ejusmodi arbitrium facit, ut utrumque parem esse dicat, ut adeo alter, Menalcas, *vitula*, ab Damœta in sponsione posita, Damœtas autem *poculo* fagino Menalcæ dignus videri debeat. Jam, quorsum reliqua hoc et seq. versu spectent, non facile dicas; neque quicquam ex Calpurnio Ecl. II, 99 divines, ubi hæc adumbrat: *Este pares et ab hoc concordes vivite; nam vos Et decor et cautus et amor sociavit et ætas.* Melius Theocr. VI extr. Νίκη μὲν οὐδ' ἄλλος, *vicit neuter*, ἀνάσσατοι δ' ἐγένοντο. Meliorem quoque viam iniit Popius *Pastoral.* I, 92 sqq

Claudite jam rivos, pueri: sat prata biberunt.

de cantu agebatur; præmium debebatur ei, qui cantu superior esset; nunc autem ambo cantu erant pares, non amore felices aut infelices; tum vero grammaticæ adversatur hoc, ut *quisquis* sit unusquisque. Nam *quisquis* relativam vim habet, nec absolute poni potest; nisi addito aut subintellecto verbo; *quisquis* ille fuerit, *quicquid* illud est: multo minus *quisquis* de duobus pro uterque dictum esse potest. Mihi itaque satis liquere videtur, duo hos versus esse fetum Grammatici, qui supplere volebat sententiam breviter a poeta enuntiatam: *Non nostrum inter vos tantas componere lites.* Forte plures interpolationis auctores fuere. Adscripserat prior: *Et vitula tu dignus et hic poculo.* Casu appinxerat alius versum paræneticum in margine: *Aut metuat dulces aut experiatur amaros.* Fuit librarius, qui utrumque versum male consarcinatum intexeret. Fruatur tamen per me judicio quisque suo.

111. *Claudite jam rivos.* Exisse Palæmon intelligendus, ut servis suis imperaret, ut rivos seu canales ad irriganda prata aperirent; interea a Menalca et Damœta arbiter advocatus, nunc, finito certamine, ad servos suos iterum se convertit. vid. Serv. et Burman. conf. Calpurn. II, 96. 97.

ECLOGA IV.

POLLIO (1).

ARGUMENTUM.

In hac Ecloga interpretanda dici vix potest, quam inanem operam et olim Grammatici et hinc viri docti vana religione capti navaverint. *Vaticinationem Sibyllæ de Christi natalibus* expressam esse, quam Virgilius ingeniose ad natales nobilis pueri transtulerit, jam *Lactantius, Instit. VII*, 24 statuebat, et *Constantinus M.* in *Orat. ad Sanctorum cœtum*, græce reddita a non indocto homine, *Eusebii* libris *de Vita Constantini* adjuncta c. 19 sq. (quam in Exc. I ad Bucolica iterum excudi curavi), demonstrare voluit, ejusque auctoritatem cum ista ætate plerumque Christiani homines (cf. Wernsdorf. Poet. min. To. IV, p. 767 sqq.), tum ætatibus nostris viri docti sequuti sunt plerique omnes, de via ac ratione tantum solliciti, qua reconditum hujusmodi vaticinium ad Romanos pervenire potuerit. Vide inprimis *Chandler's Vindication of the Defense of Christianity Book* II, ch. 2, sect. 2, et T. II. *Postscript.* p. 44. *Whiston's Supplement to the literal accomplishment of Scripture Prophecies* p. 94 sq. *Cudworth Systema Intellect.* c. IV, § 16. Certis tamen rerum argumentis destituitur ista opinio; quamvis ea multis aliis exornari possit, quæ a viris doctis minus animadversa sunt. Sic, v. c. e Joseph. Ant. XV. 13, qui Herodem regem Pollionis hospitio et amicitia usum esse memorat, colligere aliquis possit, ab Herode facile, Virgilio præsente, Pollioni de Messia narrari, aut Nicolaum Damascenum, doctum hominem, cujus ministerio Herodes usus est, Augusto percarum, de Judæorum opinionibus commemorare potuisse, et id genus alia. Enimvero, quicunque sensum Romanorum et ingenium vel e longinquo inspexit, facile tenebit, nunquam Judæorum tantam aucto-

(1) *Pollio.* In plerisque vet. *Sæculi novi interpretatio.* Zulich. *Laus novæ progeniei.*

ritatem ac fidem aut fuisse aut esse potuisse apud Romanos, longe aliis sensibus, religionibus, judiciis imbutos, ut istorum opiniones publice admitterent et carminibus celebrarent. Meminit superstitionis Judaicæ Horatius: verum ut eam risu exploderet. Attamen vel sic vulgata esse potuit fama inde ab Oriente propagata, de Rege venturo, de heroe nascituro, de novi sæculi, novi rerum ordinis imminente fatali exordio. Nam simili modo alias quoque superstitiones, maxime vaticiniorum, pervagatas esse plura loca reperimus; Romam autem a confluente undique multitudine eas maturius delatas esse quid miremur!

Ut ordine agamus; videamus primo loco, quodnam carminis argumentum sit per se spectati. Carmen bucolicum ad Consulem, quem v. 11 *Pollionem* nominat, se exorsurum esse profitetur Maro: 1—3. Agi nunc ultimam ætatem a Sibylla memoratam: inde restitutionem rerum in pristinam faciem, ἀποκατάστασιν, novum sæculorum ordinem, novam hominum progeniem, melioris ætatis vitam, humano generi redituram esse pronuntiat; idque eventurum esse puero aliquo nato, in Pollionis quidem Consulatu, 4—14. Ille adscriptus erit heroibus, et orbis terrarum pacati erit regnator, 15—17. Jam vero melior illa ætas, ætati aureæ ac Saturniæ similis, per gradus succedet, ita ut puero nato exordia, 18—25; incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleverit, 26—36; cumulata autem ut sit et perfecta ab omnibus partibus, ubi ille ad virilem ætatem pervenerit: 37—45. Reliqua sunt exultantis lætitia et vota facientis ac gratulantis poetæ: 46 ad fin.

Jam in his facile agnoscas, si modo nulla prævia opinione imbutus accesseris, primo poetam phantasmata ab aureæ ætatis narrationibus petiisse; tum vero, eum illa cumulasse in certo aliquo sui temporis eventu declarando, quem paullo obscurius designavit, quoniam in vaticinium rem mutavit, adeoque vaticinantis verbis et phantasmatibus sensa sua exposuit. Solent autem poetæ cupide et ambitiose vaticinia argumenta carminum facere, cum nihil ad enthusiasmum poeticum sit accommudatius: quod multis exemplis doceri posset, si nunc id ageretur. Summa sententiarum hæc est, insequuturam esse temporum felicitatem magnam; eamque initium habituram esse a natalibus pueri, Pollione Cos. nati. Quinam ille puer fuerit, et quid poetam adduxerit, ut tan-

tam rerum conversionem eo nato insequuturam polliceri posset, hoc est, quod quæritur. Scilicet inter omnes populos, magna inprimis aliqua calamitate oppressos, vaticinia circumferri assolent, quæ sive graviora minari sive lætiora solent polliceri, eaque, necessaria rerum vicissitudine, melioribus aliquando succedentibus temporibus, fere semper eventum habent. Nullo tamen tempore vaticiniorum insanius fuit studium, quam sub extrema reipublicæ Romanæ tempora, primosque Imperatores; cum bellorum civilium calamitates hominum animos terroribus omnis generis agitatos ad varia portentorum, prodigiorum et vaticiniorum ludibria convertissent. In primis autem ad Sibyllas multa vaticinia referebant, cujus oraculorum generis omnino et alias inter Romanos et tunc multo magis erat magna auctoritas. Collegit ex illa ætate oracula nonnulla Sibyllina Fabricius Bibl. Gr. Tom. I, lib. I, c. 30, § 6 sqq. Sed rem satis vel unus Suetonii locus Octav. c. 31 declarat; cum Augustus *librorum fatidicorum Græci Latinique generis, qui nullis vel parum idoneis auctoribus ferebantur,* supra duo millia *contracta undique cremaverit.* Jam in magno illo numero vaticiniorum et oraculorum, quæ partim superstitione partim fraudibus hominum celebrata, et sive sub aliis nominibus sive sub Sibyllarum nomine passim vendita fuere, unum fuit aliquod, quod magnam aliquam felicitatem futuram promitteret, ejusque descriptionem ab iis, quæ de sæculo aureo memorassent poetæ, mutuaretur. Erat alia ab Etruscis profecta fama de octo sæculis genti Etruscæ datis, et de sæculo nono inde a Sulla exorso, tum de decimo, periodi rerum, quæ tum erat, fine: cf. Censorin. c. 17. Plutarch. in Sulla p. 456 A. Opinionis vestigium aliquod apud Serv. ad Ecl. IX, 47 est de noni sæculi exitu et ingressu decimi. Erat alia de magno anno vertente e Platonicis et Stoicis petita opinio, quo omnium rerum ἀνακύκλωσις et ἀποκατάστασις esset futura, tum alia de magno Rege venturo fama: vid. Sueton. Aug. 94, quæ iterum sub Nerone increbuit: Sueton. Vespas. 4. Solet enim ejusmodi superstitio vulgo variis modis circumferri, inflecti, variari. Quascunque autem in hoc genere descriptiones novæ felicitatis habemus, sive in Orientis sive in Græcis ac Romanis poetis, omnes fere inter se similes sunt: bestiæ ac feræ cicures, serpentes innocui, fruges nullo cultu enatæ, mare placidum, dii præsentes in terris aliaque ejusmodi in

omnibus memorantur. Nullum in his phantasma est, quod non mens humana magno metu contacta concipere possit, si ad vitæ simplicitatem, a pestibus et malis magnarum urbium et magnorum imperiorum liberatam, cogitatione se retulerit. Hæc eadem ætatis aureæ, sæculi Saturnii, bona constituunt. Translata ea partim ad Elysium, et ad Hyperboreos, ac similia commenta.

Hoc itaque oraculo et vaticinio seu commento ingenioso Virgilius commode usus esse, et, quæ de ætate aurea, in primis ab Hesiodo, memorantur, ad ea tempora, in quibus hanc eclogam scriberet, et ad pueri, circa id tempus nascituri, natales, quasi cum iis ætas aurea initium habitura sit, transtulisse videri debet. In quo aliquid sumi a viris doctis video, quod omnino necesse esse non video; volunt enim puerum nasciturum novi rerum ordinis *auctorem*, certe pignus, a poeta pronuntiari: quod ita se non habet. Tempora felicia ait esse successura, eorumque initium natalibus pueri ita assignat, ut cum vitæ humanæ gradibus ea incrementa habitura esse ostendat. Potest ita novi sæculi felicitas, ex pace Brundusina ducta, simpliciter, tanquam epochæ, alligari natalibus pueri, qui tum expectabantur. Fuit enim annus U. C. 714, Coss. C. Asinio Pollione et Cn. Domitio Calvino, ut ex v. 11. 12 patet. Eo itaque anno, post summos, ne bellum civile inter Octavianum et M. Antonium, qui ex Asia cum copiis in Italiam trajecerat, recrudesceret, metus, Mæcenatis et Pollionis opera Brundisii pax composita fuit, cujus quasi pignus Octavia, Octaviani soror, Antonio in matrimonium tradita est. Erat ea ex priore marito, Marcello, gravida, id quod disertis verbis Dio memorat, lib. XLVIII, c. 31; infantem illum M. Marcellum, generum mox Augusti, de quo Æn. VI locus nobilis est, fuisse putant; an omni dubitatione majus hoc sit, non cum Catrœo, qui sublectam hanc Badio Ascensio aliisque rationem tanquam a se profectam mirifica vanitate jactat, decidere ausim: sunt enim, quæ contra moneri possint. Sed, cum ea pace confirmata tandem publica tranquillitas videretur, satis commode Virgilius hunc tanquam fundum sui carminis facere potuit, ut ex eo tempore, rerum fortuna in melius mutata, auream ætatem esse reversuram diceret, eamque sententiam iis omnibus exornaret, quæ a poetis de felicitate ejus ætatis commemorari solent. An Saturnaliorum dies inter ea commemo-

randi sint, quibus poeta in rem suam usus sit, paullo longius petita est conjectura. Hæc quidem, quamquam difficultatibus ea suis laborare non ignoro, inter alia parum probanda, saltem aliqua cum veri specie dici videntur. In difficultatibus tamen est in primis hæc, quod puer ex Octavia suscipiendus, non ex novo sed ex pristino matrimonio erat nasciturus: cf. Vitam Virgilii ad a. 714 exeuntem, ut adeo non appareat, quanta spes ex hujus pueri natalibus de felicitate publica concipi potuerit; major erat spes ex Octaviæ prudentia, si Antonium in officio retineret.

Aliam magnæ expectationis prolem eidem anno assignari posse viderunt alii viri docti, inque his Nauzeus (*Mém. de l'Acad. des Inscript.* Tom. XXXI), et jam ante eum vir doctus (*Boulacre* in *Bibliothèque française*, Tom. XXVIII, p. 243, accessit quoque nuper *Sam. Henley*, vir elegantis ingenii, in libello mox commemorando) ex nuptiis Octaviani cum Scribonia, quacum tamen anno sequente divortium fecit, suscepta ex ea Julia. Duxerat eam Cæsar initio anni, quo Pollio Cos. erat, eamque sub anni exitum, quo pax Brundisina facta est, partui vicinam fuisse, ex eo intelligitur, quod Julia sub anni sequentis initium nata est. Cum in expectatione esset Roma, quam prolem Scribonia editura esset, quippe uxor Cæsaris, III viri jam tum Lepidi et Antonii prævalentis opibus, potuit Virgilius filium ominari et meliorem inde rerum conditionem augurari; etsi de Augusto rerum domino nondum illo anno quisquam cogitare poterat.

Errat inter duo hos partus interpretatio, cum uterque habeat, quod judicium inclinare possit. Quod Pollioni inscripta est Ecloga, pro priore opinione facit, quandoquidem is inter eos fuit, per quos pax Brundusina fuit composita: missus erat ab Antonio, cui fuit familiaris et studiosissimus; ex nuptiis adeo ejus cum Octavia haud parum lætam spem concipere debuit. Nec obstat, quod idem Pollio mox iterum in Antonii partibus fuit; est enim res ex ejus anni, quo pax facta est, actis dispicienda.

Jam quod ad Pollionis filium, Saloninum, vulgo e Servianis commentis ad v. 11. (idque ceteris doctius persequutus est Boecler. Disc. Acad. Tom. II, pag. 388), aut ad Salonini fratrem, C. Asinium Gallum, ex alio istis commentariis adsuto panno ad v. 11, res refertur, non magis fide historica nititur; nam Pollioni puerum illo anno natum esse

ignoramus. Esset adeo hoc, inferre aliquid de suo in poetam, et tum ex eo quod intulimus, probationes petere. In Drusum incidisse virum doctum video in Comment. Trevolt. 1703, p. 7, id vero temporum rerumque rationibus repugnat: cf. Ruæus pr. hujus Eclogæ. Multo vero molestiorem et nulla ope tuendam rationem proposuit Vignolius (in *Biblioth. Germ.* Tom. XXXV, pag. 173 sqq.), qui hanc Eclogam in annum 730 conjecit, ut tamen v. 11 de M. Tullio Cicerone, M. F. Consule suffecto 724, accipiat, et *Tullio* pro *Pollio* legat, et ad magnæ æræ Alexandrinæ initium, quod a magni cycli canicularis, qui est 1461 annorum, decimo quarto sæculo procedebat, retulit; quæ sententia cum hactenus speciosa sit, ut valde probabile fiat, poetam ad magnam istam æram, quæ pro *revolutione magni anni* et ἀποκαταστάσει omnium rerum habebatur, respexisse (cf. *des Vignoles, Chronologie de l'Hist. Sainte*, Tom. II, p. 710. 711), in annum tamen memoratum 730 rejici ipsa Ecloga non potest, nisi perquam contorte et adversa rerum verborumque omni natura, ut probare se eam rem Burmanno potuisse mirer. Enimvero quorsum bonum otium contero in exponendis opinationibus et hariolationibus, in quibus nihil ad liquidum perduci potest!

Quid autem, si ne locus quidem hariolationi est, quis puer ille fuerit, quem Maro nascentem memorat? Potest enim ille nihil aliud voluisse, quam, calamitosis bellorum civilium temporibus successura nunc esse tempora lætiora; quæ εὐφαντασιώδης poeta per ætates mythicas declarat; cum autem funestum hoc et ferreum sæculum non protinus mutari posset in aureum, inversa ratione per gradus res ad sæculum aureum adducenda fuit. Cum porro melior rerum conditio esse nequeat, nisi homines meliores deterioribus successerint: eam rationem ingressus esse putari potest, ut *novam progeniem* prodituram esse dicat; hæc progenies ut primordia sua habeat necesse est; deflexit itaque orationem ad *puerum* illum, *qui primus in hujus sæculi auspiciis est nasciturus.* Nunc succurrebat vaticinium illud vulgatum de Rege seu heroe venturo, seu nascituro. In hanc fere sententiam vidi quoque incidisse unum ex meis olim familiaribus Kuithan, Tremoniensem, acuti ingenii juvenem, Rectorem nunc Gymnasii Lünensis Westphaliæ. Puerum illum διογενῆ, jam herois nomine et loco recte impertiit; potuere quoque

Jovis pueri incunabula animo poetæ insidere; recte quoque *patrias virtutes* commemorat, natus enim ille puer est a deo aliquo, tanquam heros. Manent quidem vel sic in figmento hoc nonnulla obscura nec satis commode inventa; verum probe arrogantem esse necesse foret eum, qui hoc sibi sumeret, aut sibi satis confideret, ut omnia a se expedita in hoc carmine esse pronuntiet; ipsa enim res, vaticinii indoles et lex, enuntiationis modus per mythica ornamenta, omnem conatum sufflaminant.

Non Oraculum Sibyllæ sed Hesiodi quatuor ætates a Maronis respici contendebat Fabric. in Bibl. Gr. Tom. I, 31, 19. Fuere tamen hujus generis et vatum et poetarum lusus multi alii. In ipso quoque Hesiodo non satis aperta est ætatum ratio, loco forte interpolato. De obscuritate carminis perperam conqueruntur homines docti, quandoquidem hoc ipsum ad vaticinii indolem pertinet, ut per ambages obscurata sit oratio. Tum vero singulos versus ad singulare aliquod istorum temporum factum revocare velle, non minus inane studium est, quam quod interpretes oraculorum sacrorum sequi videas, cum singula phantasmata vatum, tanquam si in annalibus Taciti alicujus versentur, inter ipsas res gestas referunt, et poetica ornamenta ad factorum fidem explorant. Etiam Lowthius *Summe* Ven. Episc. Londin. Prælect. XXI erudite de hac Ecloga agit, eamque omnino expediri posse negat, nec multum abest, quin sibi persuadeat, non sine veri dei afflatu eam scriptam esse: contra quam sententiam disputatum est nuper singulari libello a viro docto, *Sam. Henley*. Si quis tamen animo reputet, aliorum quoque populorum, præter Judæos, vates et vaticinia olim fuisse permagno numero; eorum porro vatum ingenia non minus incaluisse phantasmatibus et visis poeticis, seu poeticum ornatum admittentibus; quotiesque in eodem argumento seu calamitatum prædicendarum seu felicitatis publicæ privatæque ostendendæ versarentur, necessario in eadem rerum phantasmata eos incidere debuisse: non adeo mirabitur, adumbratas esse in hoc carmine, ut in tot aliis, rerum species ac formas ex ætate aurea iisque similes, quæ in Hebraicis vatibus occurrunt; ut illud taceam, in magno illo Sibyllinorum oraculorum numero, quem paullo ante vidimus, multa esse debuisse a Syris et Judæis hominibus propagata. Noluere viri docti hanc Eclogam inter Bucolica referri: quæ

res omnino ex carminis Bucolici notione ac definitione dijudicanda est. Illud notari debet, etsi argumentum ex ipsa vita rustica petitum dici nequeat, ita tamen illud esse tractatum, ut sententiæ et imagines rerum sive ab ea vita sive a vita antiquissimorum hominum arcessitæ sint. Ceterum et in hoc carmine poetam interpretabimur ad sensum nostrum: ad refellendum quemquam non descendemus. Quoties fide historica certa destituimur, omnisque res ad conjecturam redit, liberum cuique esse debet, pro ingenio suo hariolari, aut, si nolit, omnino non hariolari: in qua quidem secta me esse profiteor. Imitatione magnam partem expressit Calpurnius Ecl. I, 36 sq.

Sicelides Musæ, paullo majora canamus;
Non omnis arbusta juvant humilesque myricæ:
Si canimus silvas, silvæ sint Consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas;
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.

1 *Sicilides* passim codd. Pier. et Burm. Verum est Σικελίς, Σικελίδες ex Σικελοί. — 2. *humilesque genestæ* Pierii Medic. *myricæ*, penultima longa, cum Theocrito μυρίκαι. At Homer. Iliad, K, 467 corripit: — μυρίκης τ' ἐριθηλέας ὄζους. — 3. *sunt* Goth. sec. cum al., et sic Pierius in plerisque esse ait: sententia parum commoda. — 4. *Cymæi* plerique ap. Pier. *temporis* Menag. *jam venit* Leid.

1. *Sicelides Musæ*, Pastoritii carminis præsides, Theocriteæ, omninoque bucolicæ. Σικελὸν μέλος Bion Idyll. VII, 1. Σικελικαὶ Μοῖσαι Moschus Idyll. III. Paullo altius se pro bucolico carmine aggredi argumentum bene præfatur, quia Pollioni, viro docto, illud dedicat et inscribit. Idem genus bucolicum porro *arbustis*, *myricis*, et *silvis* exprimit. *Myrica* virgulti genus in Italiæ oris, quod ripas fluminum obsidere solet. *Tamariscum* esse docent post Julium Sabinum viri docti. conf. Mart. *Tamaricem Gallicam Linn.* Schreber ad Theocr. I, 13. — 3. *silvæ sint consule dignæ*, sit carmen hoc bucolicum satis ex dignitate Pollionis Cos.

4. 5. Agitur jam ultima ætas carminis Sibyllini; iterum procedent sæcula, quæ fuerunt: 6. 7. Adeoque redit nunc sæculum Saturnium, et cum eo hominum genus, quale sæculo aureo fuit. Itaque v. 8. 9 subjicitur: puero nato ferream ætatem desinere, auream exoriri. Hæc sunt ipsa poetæ phantasmata, si nihil aliunde adsciveris. Igitur carmen tum supererat, quod ad Sibyllam Cumanam vulgo referri solebat, in quo, ubi *ultima*

Jam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum

7. *dimittitur* alii ap. Burm., solita variatione.

ætas advenisset, quam de sua ætate interpretatur poeta, meliorum temporum ordo, per ἀποκατάστασιν aliquam, denuo procedere nuntiabatur; nam, *Cumæum carmen* de *Hesiodeo*, a Dio ejus patre, Cuma oriundo (vid. Opera et Dies v. 636 sq.), secundum Valerium Probum, Grammaticum, intelligere (eum Fabricio Bibl. Græc. I, 30, 14, et Grævio Lect. Hesiod. c. 5), non licet. Nihil enim in illo de revolventibus se ac redituris ætatibus melioribus occurrit: nisi obscure elicias ex vs. 175 ὄφελον — ἢ πρόσθε θανεῖν, ἢ ἔπειτα γενέσθαι. Quot ætates Sibylla constituerit, ex h. l. non constat. Etiam in retracto ætatum cursu mox tantum memoratur melior seu aurea ætas, sua exordia, incrementa, et ἀκμὴν habens. Si quem vero illud male habet, quod, cum Cumanæ Sibyllæ libri in Capitolio servarentur, nihil ex iis a poeta sciri aut vulgari potuerit: tenendum est, auctoritate Senatus, qua quidem talia agi fas erat (v. Dio lib. XXXIX, c. 15), multa passim ex libris Sibyllinis vulgata, et præterea magnum effatorum Sibyllinorum numerum, undecunque acceptum et ex cunctis gentibus apportatum, vulgo inter homines jactatum fuisse. v. Argumentum. Constituit autem poeta ætatem auream per certos gradus ac progressus, quos secundum vitæ humanæ gradus constituit; per pueritiam, 18 — 25 dum ætatis ferreæ mala desitura, aureæ bona reditura sunt; tum per adolescentiam, qua perfectior quidem ætas, heroicæ tamen similis, processura sit; 26 — 36 cum virili autem ætate, tanquam tertio gradu ipsum sæculum Saturnium esse successurum. Poetica hæc esse phantasmata, nec historici quicquam argumenti, ne vaticinium quidem, subesse, satis apparet, dummodo nihil aliunde intuleris, et, ubi intuleras, ex eo argumenteris ac disputes. — 6. *Virgo*, Δίκη. Justitia, ut Hesiod. Ἔργ. 256. Nota res vel ex Ovid. Met. I, 149, et Ge. II, 414. Hesiod. Ἔργ. 200. *Saturnia regna* ut Romanus poeta laudat (vid. Excurs. V ad Æn. VII, p. 550). Græci tamen et auream ætatem ἐπὶ Κρόνου memorant; Hesiod. l. l. 109 seq. Attigit noster eandem Georg. I, 125 sq. II, 536 sq. — 7. *nova progenies*, novum hominum genus, nova successio, nascitur, νέα πληθὺς ἀνδρῶν, h. meliores et justiores, ut in novo rerum ordine et aurea ætate. Eadem mox v. 9 *gens aurea*. Hesiod. 109 χρύσεον γένος μερόπων ἀνθρώπων. Non igitur ad puerum referri hoc potest; qui ab ea discernitur. *demitti cœlo* simpliciter esse nasci, statuas ex v. 8 *nascenti puero*, etsi notio θεόθεν γεννᾶσθαι, divinitus, numine propitio, nasci. *surget*, procedet, ortum et initium habebit hoc puero nato.

Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta, fave, Lucina : tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te Consule, inibit,
Pollio; et incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua maneut, sceleris vestigia nostri

9. *et* Menag. *at* Goth. sec. — 10. Erat vir doctus, qui accipiebat de Pollione: *tuus jam regnat Apollo.* — 13. *primi* vel *nostri* Kœler. ms.

10. *tuus jam regnat Apollo.* « Ultimum sæculum ostendit, quod Sibylla Solis esse memoravit. » *Serv.* Scilicet ut Saturni, ut Jovis fuit regnum, sic nunc Apollinis. Videtur hoc tenendum esse. Fabricius Bibl. Gr. I, 30, § 14 multa quidem docte contra disputat, ipse tamen multo molestiorem rationem proponit, ut et omnes ceteri interpretes. Si subsequentibus temporibus scriptum esset carmen, ferrem sane *Apollinem* pro *Cæsare* dici; namque deus erat Cæsarum tutelaris; habitabat Augustus in Palatio ab 718 inde. cf. Dio XLIX, 15. LIII, 16, et Apollinis filius existimatus fuit. v. Sueton. Octav. cap. 94. Occurrit quoque Apollo et Sol in numis. Verum eo tempore, quo hæc Ecloga scripta est, honores illi in Cæsarem nondum erant cumulati.

11. Instat tempus novi sæculi et ab hoc ipso anno procedit tui consulatus. *decus hoc ævi*, præclara hæc ætas. *inibit*: simplicissima est ratio, ut *inibit* sit pro, cursum inibit, incipiet; eamque Servius et vulgo interpretes sequuntur. *Inire* quidem absolute ita positum non occurrere, bene monet Burmannus; participium tamen nunquam non ita dicitur: *ineunte anno, mense; iniens ætas*: quidni etiam *annus init?* et eodem modo dictum *ingredi* pro incipere, ut Ge. I, 42 *ingredere*. (Burmannus, ut ita jungamus, auctor est: *Apollo*, hoc est, Augustus, hunc fere intelligunt interpretes, *inibit decus hoc ævi, te, Pollio, Consule*. Melius subjectum esset sic ipse *puer nascens*, qui idem ex nostra ratione *Apollo* est, qui hanc præclaram vitam, hoc ævum, inibit. Videri aliis possunt verba v. 12 *et magni incipient procedere menses*, quæ ad *novam progeniem* spectant, postulare, ut et illa *decus hoc ævi inire* putetur. Sed præstat vulgatum retinere.) — 12. *magni menses*, illustres, insignes, memorabiles, ut v. 5, utpote sæculi aurei. Nimirum *magnus annus* est, utique hinc et *magni menses*. Quis, nisi apud Julium Sabinum e pleniore Servio legeretur, crederet, jam Asconium Pedianum libro secundo de prætura urbana putare potuisse, Virgilium intellexisse de Julio et Augusto, qui menses nomina tum de D. Julio et Augusto Cæsare acceperant?

13. *Te duce*; auspice, a tuo inde consulatu; expiabitur primo omne scelus, quo contaminatum est hoc hominum genus: scilicet ut sanctior et castior ætas succedere possit. *sceleris vestigia nostri*: belli civilis reliquias spectari, manifestum est. Nam perpetuum hoc, ut

Inrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deum vitam adcipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

14. *pœnas* Ven. — 15. *divosque* Rottend. — 17. *patris* Mentel. pr. et in vetustissimis aliquot Pierii f. pro patrls.

de bello civili ἄγος, *scelus*, prædicetur; Notum: *Cui dabit partes scelus expiandi. Quo, quo, scelesti, ruitis.* Nunc inprimis de illo tempore agitur, cum post Brundusinam pacem Sext. Pompeius adhuc maria Italiæ infestaret, et commeatu Romam intercluderet. Pax quidem etiam cum hoc paullo post apud Puteolos inita; verum, quod Ruæus post hanc pacem Eclogam nostram scriptam arbitratur, unde scilicet tanto major aurei sæculi spes affulsisse videri posset, id propterea commode dici non potest, quia pax illa sequenti demum anno composita fuit, v. Dio XLVIII, c. 36; partus vero ille pueri adhuc eodem anno exspectabatur, ut v. 11 et 61. Mox ornatus v. 14 pro eluentur, tollentur. *Irrita*, abolita. *formido* est propter τὸ ἄγος et reatum ex scelere conceptum.

15. 16. *Ille*, puer ex vs. 8, deorum progenies, heroibus erit adnumerandus: quippe et ipse διογενής. *deum vitam accipiet*, aget vitam deorum, et inter deos heroesque. Adumbratum ex iis, quæ prædicantur de aurea ætate ὥς τε θεοὶ ἔζωον, ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες Νόσφιν ἄτερ τε πόνων etc. cf. Hesiod. Ἔργ. v. 112 sqq. Erat enim hoc inter aurei sæculi bona, ut dii præsentes inviserent homines. Ovid. Fast. I, 251 et passim. — 16. et *ipse videbitur illis*, scil. permixtus iis, h. e. admixtus erit. ἀναμὶξ ἐκάθητο, Aratus Phænom. 104, quem ante oculos habuit. — 17. *Pacatum orbem reget*: etiam huc ex aurea ætate, quod in ea pacata omnia sunt: obscurius est, quod addit, *patriis virtutibus*, omnino, majorum: et ad hoc, tanquam ad scopulum, offendit quælibet opinio de puero nascituro. Marcellorum quidem nomen in annalibus Romanis clarissimum: hactenus puer, qui ex Octavia, Octaviani sorore, Marcello nupta, nunc autem Antonio desponsa, patriis virtutibus ornatus esse poterat: at quæ spes esse potuit, ut ille *orbem regeret?* Non magis in puero ex Octaviano et Scribonia id locum habebat: nam de herede imperii et successore designato eo tempore cogitari nondum potuit. Multo minus hæc cadunt in Pollionis, viri consularis, prolem. *Regit* orbem terrarum *populus* Romanus, (*Tu regere imperio populos, Romane, memento*) regit postea *princeps*, at nec Senatus, nec magistratus. Manet igitur illud, quod omnium maxime probabile esse dixi, ut simpliciter nova progenies aurei sæculi intelligatur: ut dixi supra. Ita omnes argutiæ concidunt. Cetera ad vaticinia, quæ tum vulgo ferebantur, composita esse puta: inprimis ad famosum illud de rege, seu heroe nascituro.

At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantis ederas passim cum baccare, tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera; nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et serpens, et fallax herba veneni

18. *Ac tibi* Rom. *primo* Parrhas. — 20. *fundat* ap. Macrob. Sat. VI, 6. *fundit* Gud. a m. pr., et mox *referant. fundet* Schol. Horat. II Carm. 6. — 22. *metuant* Mentel. et Menag. — 24. Interpungunt alii post *veneni*, ut iteretur *occidet*

18. Felicitatis *aureæ* hujus *ætatis*, ex versibus forte Hesiodeis l. l. 130 sqq. suborto commento, *initia* cum pueritia procedere facit, *incrementa* vero cum adolescentia, cum virili tandem et perfecta ætate *vitam perfectissimam. nullo cultu*, uti omnia in sæculo aureo nascebantur, Hesiod. l. l. v. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον· hic tamen, utpote in infantia ejus pueri, herbas tantum et flores sua sponte terra editos memorat; at fruges cum adolescentia v. 28, cum virili tandem ætate omne genus proventus terræ sponte nascetur v. 39. Ovidius adeo, *sine semine*, addit Met. I, 108. — 19. *Baccar*; Plin. XXI, 6 s. 16 *Bacchar quoque radicis tantum odoratæ est; a quibusdam nardum rusticum appellatum. — Odor est ei cinnamomo proximus.* Formam Dioscorides satis accurate descripsit; sed, qualis illa sit, inter recentiores nondum constat, ut docet Martinus. Fascinum depellere creditum esse, discimus inf. Ecl. VII, 27. — 20. *Colocasium* s. *colocasia*, planta palustris Ægyptia, latissimis foliis, caule spectabili, quo quidem non minus ac radicis bulbo vesci solent; herbas esu gratas pro fructu habet. Circa hæc demum tempora in Italia seri cœpisse, ex Plinio colligere licet; non tamen post victam demum ab Augusto Ægyptum, ut Serv. ad h. l. Notissima etiam nunc hæc planta est inter Ægyptios nomine *Culcas*. cf. Martin. et Cerda, Schneider ad Pallad. III, 24, 14. *Acanthus* h. l. est Ægyptia arbor, Acaciæ genus. Cf. ad Ecl. III, 45. *ridens* est florens, pulcher; notissimo usu vocis *ridere*, γελᾷν, γάνος, γανῦσθαι et similium, etiam in vernaculo sermone.

21 — 25. *Ipsæ*, sponte, nullo ducente, ut satis notum. Sic αὐταὶ pro αὐτόματοι Theocr. Idyll. XI, 12, et mox v. 23 *cunabula fundent ipsa flores*, quos *blandos* dixit seu colore et adspectu, seu odore gratos et tactu. Quod ex iis flores sponte nascuntur, ductum est ex iis, quæ de deorum præsentia et ἐπιφανεία passim narrantur: tellurem sub eorum gressu et obtutu virescere ac florescere. — 24. Aut *herba veneni*, græco more pro venenata; eadem *fallax*, ut Georg. II, 152 *nec miseros fallunt aconita legentes*, aut *fallax veneni*, veneno fallaci; exquisitiore usu poetæ, ut audax animi. *Occidet*, verum ut

Occidet; Assyrium vulgo nascetur amomum.
At, simul heroum laudes et facta parentis
Jam legere, et quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva;

25. *Assyrium et v.* Pierii Longobard. Versus deerat. Leid. — 26. *Ac* molli. *Et* unus qu. Moret. *facta parentum* frag. Moret. et Gud. a sec. manu, et Rom. Pierii. Memorabilis hæc est lectio, et poterit hac uti, cujus animo insidet aliqua opinio. Tutum judicium fieri nequit, quamdiu involucra, quibus sententiam suam obscuravit poeta, retexere nequimus. — 27. *et poteris, quæ sit* unus Heins. — 28. *flavescit* Gud. a m. pr. Rottend. tert. et qu. Moret.

herba moritur. — 25. *Assyrium — amomum*: quod genus fruticis aromatici est. v. ad Ecl. III, 89. *Assyrium* vero, cum Armeniæ et Mediæ ea planta esset. cf. Mart. h. l.

26. 27. Ubi adoleveris. Hoc splendide enuntiatum. *heroum laudes* sunt facta laude digna, ut κλέα ἀνδρῶν ἡρώων apud Homer. Iliad. χ, 520. *Parens,* cujus *facta* legere poterit, aut ipse Octavianus est, si de Scriboniæ puero agitur; aut, si de Octaviæ partu, C. Marcellus; cujus tamen virtus cum parum nobilis et celebrata sit, arripienda foret conjectura, a Martino ad v. 15 proposita, ut forte infans ille ab Octaviano adoptatus, aut certe in pacis conditionibus aliqua ratione ei insigniter prospectum fuerit. Cum tamen et hujus rei fides laboret; altera lectio, *facta parentum*, h. majorum, tanquam tutior, amplectenda erit. — 27. *quæ sit — virtus*, pro, virtutem cognoscere: frequenti poetarum, inprimis Homerico, usu. Nimis argute ad philosophiæ disciplinam trahunt.

28 — 30. Ubi puer adoleverit, major jam terræ cultus et felicitas erit (conf. ad 18); nascentur sponte fruges, uvæ, mel. Quod *sponte* hæc fiunt, nullo cultu, conf. Ovid. Met. I, 109. 110 ex omni consilio poetæ manifestum: etsi non satis diserte expressum est. Disertius Horat. Epod. 16, 43 *Reddit ubi Cererem tellus* inarata *quotannis, Et imputata floret usque vinea, Germinat* et *nunquam fallentis termes olivæ*, etc. Hæc ornate extulit. *Mollis arista* quo sensu dicta sit, ambigitur: communi usu et ratione erit, quæ adhuc est in herba, gramen tritici, herba. Sic Seneca Epist. 124 *cum folliculo se exserit spica mollis*. Ita *arista* improprie dicta. Atque ita poetam sensisse nullus dubito: nova segete sponte enata paullatim ager efflorescet. Si vero *aristam* proprie dictam contendas, ut sit spica frugis jam adulta et firmata, quandoquidem *flavescet* adjectum est, tum in epitheto *mollis* hærebis; et aut accipiendum erit, ut sit lævis: cum nunc grana tenuibus quibusdam et acutis acubus, tanquam vallis, obsita sint, novo miraculo aristæ tum erunt glabræ. Ita etiam Martinus. Aut *molles* erunt teneræ, quod aristarum epitheton Æn. VII, 809 habetur: *nec teneras cursu læsisset aristas*. Ita *molles* h. e. teneræ

Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.

30. *Eduræ* conj. Vossius, ut Ge. IV, 145. *rosida* et hic scribitur in binis, ut alibi. — 32. *Thetin* duo ap. Heins. qui ubique præfert latinam terminationem tanquam minus usitatam. — 33. *infundere* tres, aberratione solita. *tellure* Rottend. tert. *tellurem infindere sulco* Rom. unus, pro quo *sulcis* Vatic. oblong., quæ et ipsa bene se haberent. Recepit quoque posterius Wakefield.

aristæ, ut *mollis acanthus*, *mollis juncus*, *molle siler*. — 30. *sudabunt*, stillabunt, eliquabunt. Exempla dat Cerda. inf. Ge. II, 118 *odorato sudantia balsama ligno*. Nam duplici more hæc efferuntur. Videntur antiqui hoc ætatis aureæ bonum dupliciter extulisse, ut aut mel, quod in quercubus apes faciunt, tam copiosum esset, ut in terram deflueret, ut Ovid. Am. III, 8, 40. Horat. Od. II, 19, 11. Epod. 16, 47. conf. Hesiod. Ἔργ. 233; alios v. apud Ursin. ad h. l.; aut ut folia iliguea mel eliquarent et sudarent pro glutine, quod nunc illa folia certis temporibus obsidet. Sic Ovid. Met. I, 112 *Flavaque de viridi stillabant ilice mella*. Ge. I, 131 *mellaque decussit foliis*, de Jovis ætate; et hunc in sensum dictum h. l., quare et *roscida mella* accipio, quæ roris more per folia guttatim se colligebant. Ejusmodi mel ex certis arboribus, v. c. palma, in Media, Arabia, variisque Asiæ locis legi memoratur. vid. Wesseling ad Diodor. XIX, 94. Esse id ἄγριον illud μέλι, quo Joannes usus est, putant nonnulli, et sub *Mannæ* nomine ex Suida complexus est Salmas. in Diss. sua de Manna. Apud Constantinum l. l. Σκληρῶν δὲ πιύκης λεγόντων μέλιτος ῥεῖ νᾶμα ex priore ratione exponitur: *Duris ex picearum truncis mellis latex fluxit*. Cf. ad Tibull. I, 3, 45. Transtulere poetæ hoc idem naturæ miraculum ad prodigia et miracula, quæ in Bacchicis initiis jactabantur, ut dei præsentia mella passim defluerent arborum truncis. v. Eurip. Bacch. 142 sq. 703. 710. Horat. II Carm. 19, 11.

31—36. *Pauca tamen*. Heroum erit hæc ætas, nondum illa Saturnia: ad quam per istam exactam rerum orbis redibit. Enarrat adeo poeta illa, quæ ab heroica vita non abfuere. *vestigia fraudis*, sceleris, προτέρας ἄτης, ut 13 *sceleris vestigia nostri*, h. mala et vitia nonnulla, ex serioribus ætatibus inolita, quæ cum Saturniorum temporum simplicitate et innocentia non satis conveniunt; ut navigatio, urbium munitio, aratio; quæ omnia cum adulta pueri ætate cessabunt v. 37. Cum in vate versemur, interpreti subsistendum in hoc phantasmate poetico; nec quærendus eventus, qui respondeat. Magis argute itaque quam vere ad res ejus anni referas, quod post Brundusinam pacem metus de Sexti Pompeii classibus adhuc supererat, quem annus sequens

Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus;
Non rastros patietur humus, non vinea falcem;
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti

34. *Argos* duo, male; mox duo *Achillis. delectos heroas* illustravit Mitscherlich noster Lect. in Catull. p. 3. — 37. *Hic* Parrhas. et Ven. — 38. *maris* Goth. sec. a m. pr. *victor* Mentel. et Dan. Heins. ed. — 40. *Nec* Vratisl. et Franc.; alter et mox *nec vinea s. falces* Menag. — 41. *Robustis* Ven. et Parrhas., sed et illud epitheton ornat.

pace Puteolana sublatum vidit. — 34. Indulget sibi poeta, ea, quæ heroicis ætatibus evenisse narrantur, commemorando; Argonautarum scilicet navigationem, et Achivorum ad Trojam expeditionem. Sunt vero plane adumbrata ex Hesiodeis vss. 161 sqq.

37—45. Cum virili ætate perfectum ab omni parte succedet sæculum Saturnium, aurea ætas. Ab hac itaque aberunt omnes pestes et mala vitæ, quæ per cupiditates hominum inferuntur. Contra omnium rerum ubique per terrarum orbem copia erit summa, *omnis feret omnia tellus*, ut navigatione externa bona ne petere quidem necesse sit. Nulla adeo erit navigatio v. 38. 39; erit contra frugum omniumque e terra nascentium proventus sine cultu 40 sqq., quæ est perpetua laus ætatis aureæ, ex antiquo sermone petita. Quid? quod adeo loquendi mos invaluit, ut etiam populi, qui justitiam colit, vita eodem modo redhibeatur ab Hesiodo Op. 232 sq. 236. 237. Ad v. 38—40. Nulla opera humana indigebit ager. cf. Arat. Phænom. 110. 111. Genus operæ in vitium cura est amputatio. v. ad I, 57. II, 70. Respexit autem noster Catullum LXIII, 39 sqq., uti nostrum Ovidius Met. I, 101.

42—45. Novum ac mirum phantasma in vaticinio! pecudis color nativus erit purpureus, croceus ac roseus. Hoc ita declaravit, ut tingendi necessitatem abfore dicat. *Mentiri lana* dicitur, dum fucum imbibit, alieno colore tingitur. Ad Etruscam disciplinam referre hoc vult cum Servio Grammaticus ap. Macrob. III, 7; ex ea enim: *purpureo aureove colore ovis ariesve si aspergatur:* principis generis claritatem significari. Potest hoc ita se habere; potuit tamen nec minus poetæ satis esse, ut lanæ pulchritudinem in gregibus inter fausta et læta adspectu aureæ ætatis nu-

Murice, jam croceo mutabit vellera luto;
Sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos.
Talia sæcla, suis dixerunt, currite, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.

44. *fucabit* conj. Jo. Schrader., ut Ge. II, 465. IV, 335. Virgilium expressit Claudian. 29, 73 *roseis formosus Duria ripis Vellera purpureo passim mutavit ovili.* — 45. *sandix* multi apud Burmann. Fuit vir doctus, qui *nascentes* conjiceret: adversus quem disputavit Burmann. ad h. l. et ad Ovid. III Art. 25 et ad Calpurn. Ecl. II, 37. Scilicet fuit is Bentleius (in *Bibliothèque Angloise* Tom. I, p. 186). Hæserat autem ille in voce *pascentes:* si enim inter pascendum mutatum est vellus: pabuli ea vis esse debuit, ut fucus accederet lanæ. Enimvero fraudem fecit non animadversa poeticæ orationis indoles: *pascentes*,, epitheton, ornat tantum agnos; nihil amplius. Idem hoc non animadversum adduxerat veteres, et ipsum Plinium (v. in Not.), ut Virgilium crederent *sandycem existimasse herbam esse.* In quo injuriam faciunt poetæ. Quod si vel maxime id se ita haberet, jejunum esset: repente inter pascendum sandyce gustato mutari vellus. Interea tamen fatendum, *nascentes* melius scriptum fuisse a poeta. — 46. *currere* Parrhas. et Pierii Mediceus. Jo. Schrader. conj. *ducite.* — 47. Idem fere versus in Ciri 125 — *regnumque futurum Concordes stabili firmarunt numine Parcæ.*

meraret. — 44. *mutabit vellera luto*, permutabit, adeoque tinget, inficiet, naturalem velleris colorem *ipse*, sponte, naturæ beneficio, non opera hominum, purpura et luto, ut naturalis color jam purpureus sit et aureus. Pro coloribus materias colorum posuit. *Luteum* seu *lutum*, ac *lutea*, herbæ genus, qua tincta lana flavo et croceo colore inficitur. Notus ejus usus etiam nostris tinctoribus sub nomine *Wau.* Cf. Martin., it. ad Tibull. I, 8, 52. ubi meliora e Beckmanno nostro apposui. *Sandycem* v. 45 a Virgilio pro herbæ genere habitam esse, post Plinium XXXV, 6 (23) credunt Interpretes; de natura tamen coloris nihil dixit poeta; coloris tantum genus indicare voluit, quo vellus ovillum splendeat: ut *sandyx* sit color sandycis, et ornate dixit, quod erat; habebunt agni vellus rubrum nemine tingente. Est vero coloris seu pigmenti genus ex metallo; interdum etiam factitium, ex sandaracha tosta et rubrica æqua parte admixta: ut ibid. Plin., quo rubeus color efficitur. Nisi cum viris doctis, in his cum Beckmanno, sandycem pro herba tinctoria, forte rubia, habere malis, quandoquidem cum altera herba, *lutea*, jungitur. Referunt quoque eo *pascentes*, quia depasta rubia ossa pecudum infici solere observatum est. Paullo tamen subtilius hæc ita accepta putem. Constantini Interpres l. l. c. 20 *purpuream Sandycem* appellat: Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων. Est autem ὁ et ἡ Sandyx.

46. 47. Tale sæculum fato decretum succedet. Hoc ornate: Dixerunt Parcæ suis fusis: *O talia sæcla, currite!* pro vulgari: o fila. Pro filo ex colo deducto fata sunt, seu sæcla: hæc neri dicuntur; ut apud Homerum toties ἐπικλώθειν fata alicui destinare, nendo scil.

Adgredere o magnos (aderit jam tempus) honores,
Cara deum soboles, magnum Jovis incrementum!
Adspice convexo nutantem pondere mundum;
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum;
Adspice, venturo lætantur ut omnia sæclo.

48. *Adgredere :* scripturam e libris firmat Burmann., nescio cur hoc potissimum loco. Tuenda erat ex eo, quod tenorem et constantiam sequi consentaneum est. — 49. *Clara* Moret. quart. et Scheff. recentiss. Idem versus in Ciri v. 398. *suboles* vetus scriptura, quam Festus firmat h. v. versu laudato. — 50. Sic in Ciri 228 *culti nutantia sidera cœli.* etsi ibi minus commode. *sidera* enim *micant, nictant*, scintillant. At nutant quæ aut quassantur, aut quæ pondus habent. Sic *nutant cristæ, silvarum cacumina, terra mota.* — 51. *Terrasque et tractusque* Menag. alter, scilicet ad fulciendum versum. *Terramque* nonnulli ap. Pier. Versus repetitur Ge. IV, 222. — 52. *lætantur* Rom. Pierii. conf. Burm. ad Ecl. II, 66. Bentl. ad Horat. Epist. I, 1, 91, et hoc vulgato *lætentur* præferendum in poeta arbitror.

Ἀλλ' οὔ μοι τοιοῦτον ἐπέκλωσαν θεοὶ ὄλβον. Habuit autem, qnod jam Macrob. VI, 1 vidit, Maro ante oculos Catnll. LX, 320 sqq., nbi est *Currite, fusi. Sed vos, quæ fata sequuntur, Currite ducentes subtemina, currite, fusi.* Tum 47 *Concordes stabili fatorum numine Parcæ. fata* sunt *stabilia*, immutabilia, iisque *numen* h. vis et potestas æque ac voluntas divina tribuitur. *Parcæ concordes fatis*, h. in fatis hominnm rerumque definiendis et constituendis. Solent autem poetæ modo in nuptiis modo in natalibus Parcas, Μοίρας, adhibere fata canentes.

48 — 52. Dicere hæc ἐνθουσιῶν de pnero, jam ad virilem illam ætatem adulto, existimandus est poeta, impatienter ferens moram, et jam animo providens præsagia ac prodigia, quæ magnam rerum mntationem portendunt.— 49. *magnum Jovis incrementum*, alumnus et nutricius, θρέμμα Διὸς, διοτρεφὴς, ut : Jove natus. cf. Cerda. — 50. Eorum, quæ sequuntur, ambigua est et structura et sententia : potest prior versus : *Aspice convexo nutantem pondere mundum* per se accipi tanqnam phantasma propheticum sen visum prodigii, quod instantem rerum inversionem portendit : universi terrarum orbis motus ac tremor. *mundus nutans convexo pondere* ornate dictus pro : mundus convexus, cœlum convexum, nntans : bene tribuitur cœlo moles, pondus, in primis in motu. *Nutat* autem et conentitur orbis terrarum, tanquam adventu et apparitione nnminis, quod in ἐπιφανείαις deorum fieri sollenne est. Quæ sequnntur, cum antecedente jnngere licet, *ut et ipsa terra, mare, cœlum, nutent;* utque subjiciatur sic ad declarandam caussam : *adspice ut omnia lætentur venturo sæclo*, instante magna illa rerum inversione. Ita *nutatio mundi* futuri lætum ac faustum signum habendum. Quemadmodum in dei præsentia terra moveri ac contremiscere et quasi exultare ac tripudiare solet : quod adeo ad

O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamvis, atque huic pater adsit:
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam, Arcadia mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se judice victum.
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem;

53. *longe* aliquot vett. edd., ut Flor. Egnat., et hinc recentiores nonnullæ. Sed jam Aldd. et ex his ductæ *longæ*, quod firmat Heins. post Pier., nam et libri variant. In multis etiam *tum*: quod prætulit Wakefield, nec incommode. — 54. *sua* Heins. unus. *fata* Rottend. — 55. *Thraceus* nonnulli. — 56. *atque* deest in uno Rottend. — 57. *Orphi*, *Orpheo*, *Orphea*. *Calliopia*. Sic variant libri edd. et Grammatici. *Orphi* Rom. et Priscianus agnoscunt: Ὀρφέι, Ὀρφεῖ. Et Καλλιόπεια. — — 58. *Pan etiam*, *Arc.* firmata ab Heinsio omnium libb. lectio, excepto uno Oblongo Pierii: in quo *Pan deus*, quod hinc irrepsit in edd. Pulmann., et hinc in alias. Potest quoque interpungi: *Pan, etiam Arcadia mecum si judice certet.* *Pan etiam A. si j. cantet* Aurel. Vict. de Orig. gent. Rom. 5, memoriæ vitio. — 59. *dicet* nonnulli ap. Heins.

deum agrestem Horatius retulit III Carm. 18, 14 *Spargit agrestes tibi silva frondes*, haud dubie nutantibus cacuminibus. Alter modus jungendi verba est: ut unicum prædicatum sit: *Aspice*, *ut lætentur omnia*: et ut in enumeratione partium mundus epitheto ornetur: *convexo nutantem pondere mundum*, h. e. simpliciter libratum mole sua æqualiter. Est vero sic græca structura: *Aspice mundum*, *terras* etc., *ut lætentur*, pro: aspice, ut mundus etc. omnia lætentur. Et vastæ utique cuivis moli ac ponderi tribui hoc potest, ut *nutare* cum vi et δινῶνται dicatur, ut de ruina tamen aut dissolutione nihil significetur. Sic *rami pondere nutant* apud Ovid. Art. II, 263. Nec aliter acceperat Constantini Interpres. v. Excurs. ad hanc Eclogam. Quo minus hanc interpretationem præferam, movet me, quod ita *mundus* et *cælum* 50. 51 non bene discerni possunt.

53—59. *O mihi tam*; adumbratum ad Hesiodi ductum l. l. 174 sqq. Sit mihi tam longa vita! cumque ejus non nisi extrema pars ea tempora attingere possit, pro eo dixit: *longæ pars ultima vitæ*. *Spiritus*, ingenii vis vigorque poeticus; et mihi sit tantus, quantum ejus spiritus sat erit ad facta tua dicenda. — 55—59. *Non me c.* Tanta erunt tua facta; tanta erit, tamque magnifica ac divina, materia tuæ laudis, ut ingenium meum ab ea excitatum, inflammatum et diviniore spiritu actum, supra omnes excellere, et ipsos deos canendo vincere possit. *adsit*, uti invocati dii adsunt, opem ferunt, favent poetis.

60—63. *Incipe, p. p.*, *risu cog-*

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe, parve puer; cui non risere parentes,

61. *tulerunt* agnoscunt Grammatici, Probus et Donatus, cum libris, inpr. Rom. et Gud. Male metuentes metro alii: *tulerint*, *tulerant*. *abstulerint* legi, addit Servius. — 62. *qui* emendarant viri docti, uti jam Quinctilianus IX, 8 legerat, v. Pier. Cod. Burmann., receptum quoque in Aldd., et in tertia interpunctum: *qui non risere: parentes Nec.* Sensu aut nullo aut parum commodo: at *cui* indubitate vera lectio; antiquiores etiam *quoi*. In Parrhas. *cur*. Jo. Schrader. conj. *qui non risere parenti, Nec deus hos m.* saltem lenius, quam Withof. *cui non ridere parenti est*, —

noscere matrem. Desiderii impatientia poeta ἐνθουσιῶν vix moram fert, quod fausti sæculi initia nondum exorsum habere videt, cum pueri natalibus conjuncta. Vulgari ratione esset: nascere puer! nam decimus jam mensis agitur, justumque adeo matri utero ferenti tempus expletum. Omnia hæc ornavit, ut poeta: cum decem menses memorat, *fastidia* addit, cum temporis hujus decursu satis jam magna oneris sui tædia ei sint. Exprimit porro rem a signo valde jucundo, a voluptate et lætitia matris, cum qua recens natum infantem intuetur; ut eo risu se quasi matrem probare videri possit. Vix dici potest, quantum h. l. trepident interpretes, qui ab antiquissimis inde temporibus (verum tamen Julius Sabinus vidit) ad risum pueri matri arridentis hæc retulerunt. At hoc non admittunt seqq. *cui non risere parentes*: scilicet poeta volebat: incipe in dias auras prodire, et oculos in matrem conjicere, eamque quasi ex hoc, quod tibi ea arridet, agnoscere. Poeticum sensum ad talia afferre necesse est. — 62. cui *non risere parentes*, *Nec*. Exprimit id, quod jam diecudum erat: risum hunc matris ad puellum natum lætitiam matris arguere, cumque expectandum esse ei puero nato, qui matri gratissimus sit, quippe qui aliquando inter heroes et deos locum sit habiturus: a contrario; quæ conversio rationi poeticæ valde consentanea est. Quem infantem recens natum tali eum risu non excepere ulnis suis parentes, adeoque de nato puero non lætati sunt, est is ingratus et invenustus homo, adeoque ad deorum vitam et consortium admitti non potest, quod puero promiserat vs. 15. Conveniret adeo in eum, quod Pindarus ait Pyth. II, 80 γόνον οὔτ' ἐν ἀνδράσι γερασφόρον, οὔτ' ἐν θεῶν νόμοις, de Centauro Ixionis f., aut quod apud Homerum est, θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε Odyss. γ, 28. Designari autem recepti inter deos herois vita duabus rebus solet, convictu cum Jove et deæ alicujus conjugio. Sic de Hercule Horat. Od. IV, 8, 30 *Jovis interest optatis epulis*, idemque Heben conjugio accipit. cf. Virg. Georg. I, 31. Hæc interpretatio uti simplicissima, ita verissima est. Ad Vulcanum hactenus respici potest, quod, cum ejus deformiter nati aspectu Juno parum delectata fuisset, ita ut cum

Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

63. *est* abest a nonnullis. *cubile est* duo, et *cubilest* in Rom.

de cœlo præcipitaret, Hymn. in Apoll. 316 sqq., exclusus ille est (ad tempus certe, nam aliis locis in consilio Jovis nominatur) deorum consessu et convivio, et a dea Minerva spretus, cujus ille conjugium appetierat.

ECLOGA V.

DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

Conveneraunt Mopsus et Menalcas, pastores, ille fistula, hic cantu excellens, et se ad canendum mutuo invitant, 1—19. Postquam sub antrum concesserant, prior Mopsus, 20—44, Daphnidis mortem luget; inde Menalcas succedens, 56—80, ejusdem Daphnidis tanquam diis adscripti laudes persequitur. Mutuis hinc sibi muneribus datis discedunt. Etiam in hujus Eclogæ allegoria exsculpenda molesti fuere interpretes. In Daphnide plerique Julium Cæsarem, ejusque necem et apotheosin (v. Vita Virgilii ad. a. 712), nonnulli, jam ex antiquioribus, Maronis fratrem Flaccum, mox etiam Quinctilium Cremonensem, sive etiam Quinctilium Varum, item Saloninum, Pollionis filium, quæsiverunt: ut Catræi aliorumque somnia taceam. Quod si altiorem, quam verborum ratio fert, sententiam quærendam putes, ad Cæsarem ut putes poetam respexisse, feram equidem; modo non singula allegorice interpretari ausis; quandoquidem illud saltem non incommode fieri potest; quod tamen cogat nos, nihil inest; inferre autem de suo aliquid alieni, quod non in ipso carmine habetur, non est boni interpretis, cui satis esse debet, elicere ea quæ in carmine sunt, non ea quæ sunt extra carmen, inferre. Si carmen animo ab opinione vacuo et intacto legimus, nihil aliud poeta spectasse videri potest, quam ut Theocritei Idyllii I et XIX imitationem institueret, et, ut Ecloga tertia duos pastores a conviciis ad cantum progressos, ita h. l., idque paullo elegantius, duo alios pastores a mutuis laudibus ad cantus certamen procedentes induceret. Carminis argumentum sunt *Daphnidis laudes,* nobile haud dubie in vetustis carminibus pastoritiis argumentum, ut ex nonnullis Theocriti, in primis Idyll. I et VII, 73 sq. locis apparet. Fuit ille in herois loco inter pastores habitus; cantu ille

nobilis et a Nympha amatus; hique ejus amores fata et mors pastoritiis carminibus celebrata et multis modis variata. Vid. de eo Servius ad Ecl. VIII, 68. Diodor. IV, 84, et Ælian. V. H. X, 18, II. An. XI, 13, et ibi Intpp., Schol. Theocr. Id. VIII, f. et primo loco Parthen. c. 29 ex Timæo: cf. Silius Ital. XIV, 466 sqq. Ovid. IV Metam. 276—278, et ibi Intpp., Dorvill. Sicula p. 27 sq. Epigr. in Analectis Tom. I, p. 15, et Tom. III, p. 123. III. Noster vero poeta argumentum pastoritium heroico generi propius admovit, idque ita tractavit, ornavit et amplificavit, ut generosum poetæ epici spiritum facile in eo agnoscas; quamquam singulæ rerum imagines et characteres ex antiquissimorum carminum indole et colore ducti sunt. Locus, in quo se conveniunt pastores, statim ab initio magna cum suavitate describitur: successerant antro agrestis vitis palmitibus obducto. Carmen ad annum 712 referri solet. Vide *Vitam Virgilii* h. a. Imitatione sequutus est hanc Eclogam Popius *Pastor.* IV, quem *nascentes poetæ* cum ea contendent.

MENALCAS, MOPSUS.

MENALCAS.

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
Hic corulis mixtas inter considimus ulmos?

MOPSUS.

Tu major; tibi me est æquum parere, Menalca:

1. *consedimus* Pierii Oblongus. Malo nunc distinguere post *levis*, quam *leves versus* jungere, quæ pastoris sensui minus convenirent. Alioqui epitheton alteri membro jungere præstat. cf. ad I, 34. 35. — 3. *considimus* Heins. e Gud Mentel. pr. a m. sec. Mentel. sec. a m. pr. prætulit, utpote in poeta. *consedimus* vulgo. *inter consedimus agros* Menag. prior. — 4. *tibi me æquum est* Leid. et Rottend. alter.

1. *boni — inflare — dicere.* ἀγαθοὶ, ἐσθλοὶ, συρίζειν, ἀείδειν. Theocrit. Idyll. VIII, 3 Ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν. *Convenimus* in unum locum. *Calamos leves*, ita junge; ut sit fistula e tenui arundine facta. ut *arundo calamo levi* in Moreto 62. Sic est epitheton culmi, stipulæ. In vss. 3. 6. 12 color ductus ex Theocr. Idyll. I, 12 sqq.

4. *major* natu. Sic *maximus* ab–

Sive sub incertas Zephyris mutantibus umbras,
Sive antro potius succedimus. Adspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.

MENALCAS.

Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MOPSUS.

Quid, si idem certet Phœbum superare canendo?

5. *Zephyris mutantibus;* hoc ab Heinsio e binis Moret. alt. Rottend. cum Voss. alt. commendatum, accedente Franciano et fragm. Antuerp., cum præterea alter Mentel. a m. pr. et pr. Voss. *nutantibus* haberent, reposuit Burm. Vulgo ubique *motantibus:* quod equidem haud deseruissem. Modo recte accipias *Zephyris motantibus* scil. eas umbras. Nisi alteram malis *motantibus* esse *moventibus se*. Etiam Ecl. VI, 28 *rigidas motare cacumina quercus*. Nunc cum alterum et ipsum locum tueri possit, retinetor illud, ne iterum variet vulgata lectio. Mutavit tamen iterum Wakef. quem cf. ad Lucret. IV, 78. — 6. *antra* Parrhas. *subsedimus* Zulich. — 7. *paucis* Leid. e glossa. *variis* conj. Schrader. Opposita sunt: *rarum — continuum*. — 8. *certat* antiquiores fere omnes cum Arusiano Messio. v. Pier. et Heins., quod equidem præferam. Accommodatius etiam sic vs. sq. sententiæ dictum. E nostris idem habet Goth. sec., sicque Edd. Aldd. et hinc aliæ. *certet* tamen præsidium habet in Oblongo Pierii, tum in multis aliis. In edd. prævivit Flor. ex emend. Angelii: tum Fabric. *solum tibi certet* Franc. — 9. *certet Phœbum;* hoc ordine plures Pier. et Heins., et inter edd. Ald. tert. et hinc aliæ. Alii *Phœbum certet*.

solute Æn. VII, 532. Quanto hæc jucundiora sunt Eclogæ tertiæ principio! Ἀλλὰ πίθεσθ᾽· ἄμφω δὲ νεωτέρω ἐστὸν ἐμεῖο Iliad. α, 259. — 5. *mutantibus* (eas) *Zephyris* reddit rationem τοῦ *incertas*, quod non pro vituperio umbræ haberi debebat, cum sit longe elegantissima rerum imago. Sic *umbræ tremulæ* apud Calpurn. Ecl. V, 101. — 7. *labrusca* vitis silvestris, ἀγριάμπελος. v. Plin. XXIII, 1. cf. Martin. Vitibus obductæ speluncæ, utpote quæ amœnitate se commendant, passim laudantur. Habent scilicet poetæ ex Homeri splendida descriptione antri Calypsus Odyss. ε, 68. cf. 63. *raris* autem hic non urgendum, uti Burm. et Martin. faciunt; alias in vitio hoc esset, quod rari sunt racemi; sed simpliciter notat naturam racemorum, sive uvarum, passim e palmitibus per antri ostium serpentibus pendentium, ut adeo per intervalla dies intret. Ita et Ecl. VII, 46 *Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra*.

9. *Quid si idem certet.* Aut dictum hoc cum sensu modestiæ, ut Amyntam unum omnes superare dicat, nec mirum itaque sit, se ab eo quoque superari; aut est invidiose dictum: ut pungat pastorem laus æmuli, eamque adeo ille elevet, ut ex audacia potius, quam artis confidentia, certare eum cum melioribus significet. *Hoc eum audere, ut se mihi æquiparet, mecum certet, nihil mirum, cum idem ille satis temerarius sit, ut vel cum diis congrediatur.* Firmes hoc ex v. 15

MENALCAS.

Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe; pascentis servabit Tityrus hædos.

MOPSUS.

Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.

MENALCAS.

Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MOPSUS.

Sed tu desine plura, puer; successimus antro.
Exstinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin

11. ut Leid. Mentel. — 13. *Immo etiam viridi* Zulich. *in viridi n. quæ in c.* Parrhas. Heinsius adscripserat: *in viridis — fagi.* — 14. *destrixi* Goth. pr. an *destrinxi?* Sed vitium est; sic idem Ecl. VI, 12 *præstrixit: modulansque alterna* Zulich. *notavit* vitium est Ald. 1527. — 15. *jubeto, ut certet A.* Rom. Longob. Medic. Pier. cum quatuor Heins. et Lengnich. Omittitur tamen melius *ut.* — 18. *mihi* Zulich. *cedet* tres ap. Burm. cum Goth. sec. — 19. *Tu sed d.* Rottend. *succedimus* tres cum Goth. pr. — 20. *Daphnin.* Etiam hic *Daphnim* alii scripti et editi: at inf. *Daphnin ad astra feremus.* cf. ad II, 26.

tu deinde jubeto certet Amyntas. Apud Theocritum dictum est sine obtrectatione et invidia IV, 8 *φαντί νιν Ἡρακλῆι βίην καὶ κάρτος ἐρίσδειν.*

10. Ex Theocrit. I, 19 sq. Nil nisi nota aliqua pastoritiorum carminum argumenta h. l. memorari et vulgaria pastorum nomina recitari puta; qua de re dictum in Nota ad Ecl. II, 24. Male hic aut Phyllis a Demophoonte amata, aut Codrus, Athenarum rex, nominaretur. De Codro pastore infra quoque VII, 22. 26. *jurgia Codri*, carmen respiciunt, quo is cum alio pastore cantu contenderat. Ita Ecl. III inscribi posset: Jurgia Damœtæ et Menalcæ.

14. *alterna notavi*, per alterna, alternatim canens versiculum, et eundem mox incidens in corticem. Etsi non levis opera esse debuit, totum hoc, quod sequitur a v. 20, carmen incidere cortici. — 15. Vid. Theocr. V, 92—95. — 17. *saliunca* herba ignota, forte *nardus Celtica.* vid. Martin. Julio Sabino genus virgulti asperi est.

20. Luctus super Daphnidis, antiqui istius pastoris Siculi (conf. Argum.), morte, quem poeta nunc carminis argumentum facit, satis declarat lusum ingenii, non verum affectum et sensum ex funere vero. Itaque luctus declaratur phantasmatibus antiquorum poetarum.

Flebant: vos coruli testes et flumina Nymphis:
Quum, complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis adtigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvæque loquuntur.

22. *Est complexa* unus Heins. — 24. *Nonnulli* fragm. Moret., male. — 25. *ulla nec* nonnulli. vid. Heins. *ad flumina nota*, *nec amnem* Zulich., non infelici aberratione: modo *frigida* non præcederet. *ad flumina nulla* jungebat Longob. — 26. *quadripes* codd. etiam hic. vid. Pier. — 27. *gemuisse* Rom. Pierii. — 28. *feræ* Parrhas. Mentel. tert. a m. sec. et unus Heins., quo alludunt Menag. sec. et Ven., in quibus *fere*. Hactenus nihil interest, seu *silvæ feræ* seu *montes feri* dicantur. *montes feri*, *loca fera* h. inculta et alibi occurrunt. Markland. ad Stat. II Silv. 6, 13 conj. *montesque*, *feras*, *silvasque loquuntur* scil. homines; ingeniose quidem. Verum vid. Notam. Tum parum placent *feræ* inter *montes* et *silvas*: et vel sic reponerem, *montesque feros silvasque*, loquuntur.

sentire eum et armenta et feras 25—29, et ipsos agros ac prata 35—39. Mater ejus fuit Nympha, a Mercurio oppressa. Retracta igitur res in ætatem heroicam et mythicam: sicque excuses dithyrambicam fere vss. 27 sqq. audaciam. *crudeli funere*, simpliciter acerba morte. — 23. *astra vocat crudelia*; h. invocat, inclamat, deos et astra incusat. Jejunum est, quod vulgo aiunt: dicit astra esse crudelia.

24. Non pastores præ luctu armenta ad pascendum, et post pastum ad flumina egerunt. cf. Burm. Mosch. III, 23. 24. Nemes. II, 29. Adeoque ea fuere impasta per eos dies. — 26. *graminis herbam* puta hic et Ovid. Met. X, 87. Liv. I, 24 dictam esse, ut *cytisi*, *loti*, herbam, nempe cum de virenti germine fruticis cujuscunque agitur; nisi noto poetarum more pro herba graminea dictum malis, cum *gramen ipsum inter herbas vulgatissimum sit*: Plin. XXIV, 19.

28. *montesque feri silvæque loquuntur*. Montibus et silvis vocem dari, satis notum est; et si *ingemuisse montes silvasque* dixisset, aut *queri*, aut *loqui*, eodem, cum isto, sensu, ut in exemplis a Burmanno fieri deprehendas, et in Bionis Idyll. I, 32, nihil offenderet: solet enim rebus inanimatis sensus, adeoque et vox tribui: sic inf. 62 *Ipsi lætitia voces ad sidera jactant Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes, Ipsa sonant arbusta*. cf. X, 14. 15. Sed hic est: *montes et silvæ memorant, narrant, leones ingemuisse*. Nam pro *resonare* accipi *loqui* non potest, cum præteriti temporis rem τὸ *ingemuisse* indicet. Itaque dicendus est poeta paullo durius expressisse idem illud, quod ante dixerat: *coruli testes et flumina Nymphis*: si sunt testes, si meminerunt, nunc etiam narrant audita. A poetico

Daphnis et Armenias curru subjungere tigris
Instituit; Daphnis thiasos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis; postquam te fata tulerunt,

29. *currui* unus Moreti pro var. lect. *Armenia* Rom. et Leid. — 30. *Baccho* ubique editum video. *Bacchi* ex antiquioribus Pierii et Heins. probatum Heinsio reposuit Burm., memor versus Æn. VII, 390 *etenim molles tibi sumere thyrsos;* iterum ejecit Brunck., cum *Baccho* exquisitius sit. *thyrsos* Parrhas. Cum *inducere thiasos* obscurum esset Heinsio, conjiciebat: *thiasos indicere Bacchi. indici* enim sacra sollennia et festi dies solent: quod copiose adstruit Heins.; forte multo magis hoc ex usu loquendi foret; sed et hoc Daphnidis laudibus convenit, ut ipse duxisse choros dicatur. Possis quoque accipere *inducere*, inferre in vitam, usum, instituere. θιάσους, τελετὰς εἰσάγειν, ut bene Mitscherl. — 32. *est* abest a Menag. sec. *est* et *vitibus* Moreti quartus, qui et mox: *Et gregibus t. s. et p.* In Theocr. VIII, 79 τᾷ δρυῒ ταὶ βάλανοι κόσμος. Accommodatius hoc quam: *Vitis ut arboribus decori est*. Arboribus ornatus ex pomis et frondibus est. Jo. Schrader. conj. *Fetus ut arboribus decori est*. Ut Ge. II, 390 *Ergo omnis largo pubescit vinea fetu*. Sic sæpe *fetus*: *Arborei fetus*. Quid tamen? si poeta de ulmis et populis cogitavit, quibus junctæ sunt vites? Ornat ulmum vitis, vitem uva. — 34. *tulera*

spiritu aberres, si velis reddere eos, qui in silvis et montibus habitant. *Leones Afros* pastorem in Sicilia extinctum deflere vix poeta credi voluit; sed est epitheton ornans; ut mox *Armeniæ tigres* et supra *Cydonia mala*, *Sithonia nix;* et quod multo magis mireris Ecl. X, 59 *libet Partho torquere Cydonia cornu Spicula*. Circumspectius hunc colorem servasse videas Moschum in epicedio Bionis, quod ante oculos habebat Virgilius, quum Daphnidem scriberet; uti Virgilium Nemesianus Eclog. I, 72—74. Sunt tamen *leones* sequentibus tigribus adjungendi, ut et ipsi a Bacchi leonum domitoris fabulis petiti et hic memorati sint: Daphnidem flevisse leones et tigres, quos in Bacchicis orgiis ille domare didicerat.

29. Hæc et sqq. paullo abruptius posita, simpliciter eo interpretanda sunt, ut, ad augendas ejus laudes et amplificandam dignitatem, Daphnidem suum seu ipsius Bacchi laudibus impertiat, seu, quod censeo, eum unum ex Bacchi commilitonibus et sociis fuisse fingat, qui sacra Bacchi instituerit inter pastores, eoque cærimonias in Liberalibus sollennes exhibuerit, inter quas Bacchi res gestæ in primisque ad Indos expeditio repræsentari solebat. Quam convenienter hæc de Daphnide pastore narrentur, non dicam. Bacchum autem curru tigribus juncto vehi, innumeris monumentis constat (conf. Montfauc. *Ant. expl. Volum.* 1, *tab.* 158). — 30. *thiasos inducere Bacchi* accipio pro simplici *ducere* choros bacchantium, quales sæpe in anaglyphis et gemmis. Versu 31 thyrsum describit, quem bacchantes gestabant.

32. Ex Theocr. VII, 79. — 34. Or-

Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium et steriles nascuntur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,

unus Heins. et Goth. uterque. — 36. *quidem* nonnulli apud Pier. — 37. *dominantur* vulgo editum. Est tamen *nascuntur* omnibus fere in vetustis. Jam alterum istud: *steriles dominantur avenæ* extat etiam in Georg. I, 154; docuit vero Heins. ad h. l. et ad Æn. V, 466. IX, 814, Virgilium, si hemistichio versuve eodem bis utatur, vocem fere unam alteramve immutare solere. Itaque hic *nascuntur* verius visum. — 38. *viola et p.* Rom. Zulich. Diomedem Grammat. *purpurea* legisse suspicatur Heins. — 39. *aut spinis* Zulich. *crescit paliurus* Menag. pr. e glossa. — 40. *montibus* Goth. pr. *frondibus* Voss. et fragm. Moret. cum Goth. sec. *frontibus* unus Leid.; ut sertis tempora cingant; probatum Klotzio Opusc. p. 300. *aras* Pierii Rom., unde ille legit: *inducite frondibus aras*, ut Manibus aræ sertis cinctæ ponantur. Sequitur hoc Catrœus. Nec per se improbum. Sed tuetur vulgatam locus Ecl. IX, 19 *quis humum florentibus herbis Spargeret aut viridi fontes induceret umbra;* quamquam ad sententiæ rationem reddendam nihil inde auxilii accedit, de qua vid. Not. Alio modo dicitur *fontes inducere*, ubi de satis agitur; ut Columella X, 143 *et primum moneo largos inducere fontes.* inf. Ge. I, 106 *Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentes.* At in nostro est *inducere umbras fontibus*, h. obducere umbra fontes.

navit hunc luctum Moschus Idyll. III, 66. *fata tulerunt*, abstulerunt. σὲ δ' οὐλομέναι κῆρες ἕλοντο Apollon. IV, 1485. Hom. Iliad. β, 302 οὓς μὴ κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι. — 35. *Pales et Apollo* Nomius *agros reliquerunt*, deliciis suis, Daphnide inquam, sibi ereptis et ablatis, ut solitudinem agrorum fugerent. Summo cum affectu hæc, ad jacturæ magnitudinem dolorisque gravitatem, dicta sunt. Cum ea tamen morte eorumdemque deorum discessu, agros summa sterilitas occupare debuit; itaque versuum sequentium sententia inde exoritur, — 36. 37. In iis sulcis, quibus *hordea*, quod hic omnino pro quovis frumenti genere dictum, ferebamus, *infelix lolium* (infecundum, ut contra *felix seges*), et *avenæ*, vani culmi vitiosi frumenti (*Flughaber*,) nascuntur. — 38. vid. Theocr. I, 132 sq. *purpureus narcissus*, a purpureo calyce. *paliurus* fruticis spinei et rubi seu rhamni genus, *Christdorn*, *Rhamnus paliurus Linn.* vid. Martin. ad h. l. et Schreber ad Theocr. XXIV, 87.

40. *Spargite humum foliis*, si proprie accipias, hoc non nisi de florum ac frondium sparsione per humum exponi potest. Horat. Od. III, 18, 14: *Spargit agrestes tibi* (Faune) *silva frondes.* Fieri hoc putandum est in honorem Daphnidis. *inducite fontibus umbras*, multo magis vagum et indefinitum est: sive sic accipias, ut arbores ponantur circa fontes, sive ut rami frondentes: quod et ipsum ad honorem quodammodo factum spectare dicas, frondibus et corollis circa fontem suspensis. An vero

Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.

MENALCAS.

Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale sopor fessis in gramine; quale, per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum æquiparas, sed voce magistrum;
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.

42. *et* ante *tumulo* deest in Moret. quarto. — 45. *nobis carmen* ap. Probum Grammat. suavius ad aurem. — 46. *lassis* Rom. *per gramina* apud. Priscian. VII. — 47. *restringere* seriores tres, ex more. — 48. *æquiperas* scriptum in vetustioribus. v. Heins.

hoc circa omnes fontes fieri debet, et quorsum? Aiunt ritum funebrem esse; sed quis eum usquam memoravit? Circa tumulum arbores seri mos fuit (v. c. Iliad. ζ, 419), non vero circa fontes. Si porro de arboribus ponendis ac serendis accipias, accommodatum erit, *ut* priore quoque loco *spargere humum foliis* de satione florum accipiamus. Firmat hanc rationem locus Eclogæ IX, 19 *quis humum florentibus herbis spargeret, aut viridi fontes induceret umbra?* Neutrum tamen inter honores mortuis habitos memorari usquam vidi; quamquam ad fontes et in viretis olim sepulcra facta esse, et, *frondes ferre*, inter honores et munera mortuorum habitum esse, non ignoro. conf. locum, in quo cum nostro certat, Nemesiani Ecl. I, 64 sqq. Nihil, quod ad rem faciat, afferunt interpretes, neque locus Horatii Carm. III, 13, 2. O fons Bandusiæ — *Dulci digne mero nec sine floribus;* recte huc refertur. Videtur mihi res sic expedienda, ut tumulum juxta fontem factum intelligamus. Sic in honorem defuncti pastoris, noto more, humus floribus et frondibus spargitur ac circa tumulum arbores seruntur. Incusandus tamen vel sic poeta, quod ad sensum animi et oculi non satis diserte rem exposuit. Popius, expressurus hæc, ad alia delabitur *Pastor.* IV, 21 sq. — 43. Theocr. I, 120. 121. *Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος, ὁ τὰς βόας ὧδε νομεύων, Δάφνις ὁ τὼς ταύρως καὶ πόρτιας ὧδε ποτίσδων;* quos versus, cum multo majorem simplicitatem habeant, mireris Virgilianis posthaberi. *hinc usque ad sidera notus*, epicum est, nec in pastoritio carmine satis placere potest. Si tamen exemplo defendi potest, quod non per se probes, est locus haud multum dispar in Theocr. VII, 92. 93.

45. Vid. Theocr. I, 1 et 7 etc. VIII, 78—83. Compara Popium *Pastor.* IV, 1—4. *aquæ rivo* poetis perpetuum: vid. ad Ecl. VIII, 87. — 48. *sed* etiam *voce*, cantu, magistro par es. — 49. Conf. Theocr.

Nos tamen hæc quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus; Daphninque tuum tollemus ad astra;
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.

MOPSUS.

An quidquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus; et ista
Jam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.

MENALCAS.

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.

53. *An quicquid* Gud. *tali nobis* Voss. et fragm. Moreti. *Et, puer, ipse* interpungit Wakef. coll. v. 19. — 55. *Stimichon*, *Stimycon*, varie scribitur. *Sthymacon* et *Stimethon* Gothani. In Servianis confunditur Σιμιχίδης ap. Theocr. « nonnulli Stimichonem patrem Theocriti dicunt », hoc quidem parum certa fide. Verum probabile inde fit, *Stimicon* in nostro corruptum esse ex Σιμίχων v. Kœn. ad Gregor. Cor. p. 133. *Simichus* repositum est in edit. Parmensi. — 56. *lumen* Menag. alter et Franc. Sicque Gifan., et Canter. et post illos Klotzius Opusc. pag. 301. *nomen* Menag. prior. — 58. *et cetera rura*. Quam vim *cetera* h. l. habeat, non video. Erant tamen epitheto quæ adjungi poterant: *florea*. *roscida*. Nunc video, etiam Jo. Schrader. conj. *secretaque*. *securaque*. Poterat quoque scribi *silvas, et agros, et rura*. — 59. *pastoresque simul* Menag. alter. *videt* Ven. *Dryades* Rom. et Leid. — 61. *malum* alii ap. Pier. et Heins. pro *dolum*. *meditatur* Menag. pr.

I, 3. 4. 5. — 51. *tollemus ad astra*, potest esse: in cœlum et inter divos sublatum canam; est tamen verius ex usu loquendi et simplicius: celebrabimus, ut IX, 29 *Vare, tuum nomen — Cantantes sublime ferent ad sidera cygni*: et sup. 43 *hinc usque ad sidera notus*. Porro 54 *puer* est Daphnis. Sic v. 49 *puer* erat Mopsus, etsi ætate major sup. 4.

56. Jam Daphnis deus factus celebratur, itaque ei, tanquam novo numini agresti, ea omnia tribuuntur, quæ sive deorum olim in terris præsentiæ tribuebantur, sive deorum honoribus institui solebant; summa scilicet lætitia etiam ferarum et rerum inanimatarum 58—64. Inde sacrum annuum ei instituendum narrat 65—80. *Candidus*, splendens, micans, ut sidus. Locus autem longe dulcissimus. — 58. *alacris* ratio poetica cum *voluptas* jungi docet. — 61. Non scilicet illa silvarum et agrorum lætitia esse poterat sine securitate: quam per *otia* declarat. Ab hac itaque enuntiationem mutuatur poeta. Et vs. 62 omnium adeo

Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: Deus, deus ille, Menalca!
Sis bonus o felixque tuis: en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phœbo;
Pocula bina novo spumantia lacte quot annis
Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi.
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,

62. *lætitiæ voces* Mentel. pr. *jactant vel tollunt* ms. Koler. — 63. *ipsæ et jam* Rom. — 64. *deus ipse* Longob. et Medic. *Menalcas* Goth. pr. — 65. *an* Menag. — 66. *duoque altaria* vulgo ante Heins. *duo altaria* in nonnullis. *duas altaria* jam e Longob. probabat Pier., ex Gud. et aliis adstruxit Heins. — 68. *Craterasque* jam inde ab Aldo editur; in aliis *Crateresque*. Contra vulgg. *duos*. At *duo* jam e Rom. commendavit Pier., nunc Heins. recepit, aliis assentientibus. *olivæ* duo Moret. et fragm. Interpunxi nunc plene post *olivi*, in fine vs. 68. ut diversa sint seqq. a superioribus. v. Notam. — 69. *altaria* Medic. Pierii.

rerum naturæ ea lætitia communis esse ponitur. Ductum autem ex Theocr. XXIV, 84. 85 videtur, ubi, Hercule inter deos recepto, lupus non amplius insidiatur hinnulo. — 63. *Intonsi montes* sunt silvosi, incædui, ut *Serv.* Paullo aliter *tonsæ valles* Georg. IV, 277 sunt quas pecudes tondent, depascunt. *tonsa humus* Ovid. Rem. 192 desecto gramine vel fœno. Non uno itaque modo hoc dicitur. Quibus ipsis concidit dubitatio Martini, qui non nisi *a pecude depastos* intelligi posse putabat. — 64. O Menalca, ipsa arbusta resonant: Deus, deus ille!

65. Nunc sacrum ei annuum decernit. Primo eum invocat: *sis bonus o felixque tuis. felix* est propitius, ut Æn. I, 330 *Sis felix, nostrumque leves quæcunque laborem.* v. Serv. et Intpp. Mox sacrum ejus cum alio sacro Phœbi conjungit: quod observatu dignum est: heroi igitur cum deo: forte tanquam cautus præside. Porro novum hoc, quod non utrique una ara fit, ut σύμβωμοι sint; sed quod utrique *sua* ara, et quidem utrique *duæ aræ*, adeoque *quatuor* ponuntur. Cujus rei equidem rationem novi nullam. — 66. *duas altaria Phœbo*, duas aras Phœbo, quæ sint altaria; ut, quod discrimen inter utrumque faciunt grammatici, poeta sequatur (vid. Heins.), Phœboque adeo, tanquam ex superis diis, altare, Daphnidi, heroi, aram dedicet. Non tamen placet in poeta ista grammatici subtilitas; et potuere duo vocabula promiscue a poeta poni, communi more. Observandum autem, Daphnidi ut heroi sacrum fieri lacte, oleo, vino, adeoque λοιβῇ, σπονδῇ· non victima cæsa. Idem Nymphis et Pani fit apud Theocr. V, 53. 54 et 58. 59, unde hæc expressa sunt. *novo lacte*, ut Ecl. II, 22 *Lac mihi non æstate novum non frigore defit.* — 69—73. Ex multo suaviore loco Theocr. VII, 63 sqq. adumbrata. Ambiguitas est in sqq. sint-

Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas et Lyctius Ægon;
Saltantis Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, et quum sollennia vota
Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros.

70. *sin æstus, in umbra* conj. Waddel. p. l. — 71. *infundam* Menag. et Moret. quart., it. Pier. Oblong. *nova infundam* Moret. sec. Aberrationes in *Ariusia* vid. apud Pier. et Burm.; it. mox in *Lyctius*. Est ἡ Ἀριουσία χώρα, insulæ Chii, et Λύκτος, urbs Cretæ. — 74. *dona* Parrhas. et pro var. lect. unus Leid. — 75. *et collustrabimus* tres. *conlustrabimus* unus Burm.

ne omnia revocanda ad festos dies in Daphnidis honorem habendos, an ad honorem et memoriam ejus recolendam in quibusvis sollennibus, ut ei tanquam heroi seu deo libatio fiat; etsi nonnulla interponuntur, quæ sacrum in ejus honorem instituendum arguant. Videtur itaque sic statuendum esse, ut v. 69 sq. de ceteris sollennibus ac festis diebus memoret, quibus inter epulas festas *Daphnidi* quoque *libatio fiat*: hoc est v. 71 *fundam*. — 70. *Ante focum, si frigus erit*: quod sane et ipsum oblectationem facit; unde poetæ et hoc memorant. cf. ad Tibull. II, 1, 29. — 71. *Vina Ariusia* ex promontorio et tractu Ariusio in insula Chio. v. Heins. ad h. l., et Potter. ad Clement. Alex. Coh. pag. 184. Etiam horum mentio a pastore facta reprehensione digna visa Klotzio Opusc. p. 287; defendi tamen potest, cum inter Chium et Siciliam commercia satis multa fuerint, cumque in carmine majoris spiritus versetur poeta. *novum nectar*; fuit scilicet vinum dulce. *Calathus* h. l. vasis et calicis genus. — 73. *Saltantes Satyros imitabitur*: simpliciter pro saltabit: scil. Satyrorum more, incondite: ut Georg. I, 350 in sacro ante messem *Det motus incompositos et carmina dicat*. Male accipit Baxter. ad Horat. Epist. II, 2, 125, ut sit, Satyrum saltabit.

74. 75. Ea, quæ antea omnibus diebus festis se facturum esse dixerat, nunc ad duo sollennia insigniora revocat: alterum Nympharum, alterum lustrationis agrorum. Ipse poeta paullo ante v. 69. 70 bina binis sollennibus tempora assignat, alteri festo hibernum, alteri æstivum: nec tamen ista ad h. l. referri posse videntur. Apud Romanos sollenne Nymphis institutum fuisse aliunde vix constat. *Lustratio agrorum*, sive ambarvalia, moribus quidem Romanis fiebant sub casum hiemis, jam vere sereno. v. Georg. I, 340, et ad Tibull. II, 1 pr. Fatendum igitur est, ad Siculos potius ritus accommodata hæc haberi debere. Itaque cogitandum simpliciter de festo Nympharum, et altero festo agrorum lustrandorum. Discernit ipse poeta paullo post v. 79 sacrum Bacchi et Cereris ab illo, quod Daphnidi instituetur.

Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolæ facient; damnabis tu quoque votis.

MOPSUS.

Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona!
Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
Nec percussa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.

MENALCAS.

Hac te nos fragili donabimus ante cicuta;
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Meliboei?

76. *amavit* Gud. a m. pr. — 77. *pascuntur* Gud., quod tuetur Cort. ad Plin. II Epp. 9, f. — 78. Versus repetitus Æn. I, 609. — 79. *tibi sua* Moreti quartus. — 80. *damnabis — votis*. Placebat Heinsio *voti*. Sed utrumque recte. — 81. *pro munere* Leid. alt. *digna* Parrhas. *vota* unus Leid. — 82. *nec mentis s.* frag. Moret. — 85. *donavimus* ap. Probum in Institutis art. et in pr. Mentel. et Reg., quod de parato Menalcæ ad donandum animo accipit Muson., parum apte. *ante*, antequam discedimus. Paullo jejunius hoc a poeta insertum. Præstabat saltem *ecce*. Conjicit hoc idem Jo. Schrader. et laudat VI, 69 *Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ*.

76—78. Fastiditum nunc hoc, quod delectare debuit novum dictum in poeta, h. l. Æn. I, 607 sqq. et Ecl. I, 60 sqq. ut temporis duratio per ejusmodi inductiones declaretur. — *dum rore cicadæ;* antiqua opinio. vid. Hesiod. Sc. Herc. 395. Theocr. Idyll. IV, 16. cf. Ursin. Cerda. — 79. 80. Referetur ergo Daphnis in deorum agrestium numerum. *damnabis tu quoque votis*, h. eo, quod homines earum rerum, quas a te precati erant, compotes facis, obligabis eos ad vota, quæ ea quasi sub conditione fecerant, solvenda. Res sæpe obvia · sic et *voti reus* Æn. V, 237. Formula sollennis: *damnatus voti*, sed et *voto*. Spectat autem hoc ad numen declarandum, ut non modo sacra, verum ut etiam preces et vota ad eum, qui inter deos relatus est, fiant, utque vota, re impetrata, ei persolvantur. Simili modo numen declaratur per jusjurandum: *Jurandasque tuum per numen ponimus aras*.

82. *veniens auster* est oriens, flare incipiens. vid. Burm. — 83. Certavit cum Theocr. I, 7. 8. — 86. 87. Exordia carminum ad ea declaranda posita ut sup. v. 10. 11. Ex vss. 86. 87 haud temere suspicio nata, voluisse Maronem

MOPSUS.

At tu sume pedum, quod, me quum sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, et erat tum dignus amari,
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

88. *Ac* Moreti quart. *me dum sæpe* Ven. — 89. *erat cum* pr. Moret. *tunc* qu. Moret. et Ven.

sub Menalcæ persona agnosci : cum sua carmina memoret: Ecl. II et III.

88. Cf. Theocr. VII, 43. 44

Digitized by Google

ECLOGA VI.

SILENUS (1).

ARGUMENTUM.

Exordio præmisso poeta se, parum feliciter tentato carmine epico, redire ait ad carmen bucolicum; Vari tamen laudibus celebrandis et hoc haud impar fore 1 — 12. Inde narrat, duo Satyros cum Nympha Ægle Silenum jacentem aggressos adegisse, ut sibi carmen caneret — 30. Exponit inde summatim poeta 31 — 63 carminis argumentum, quod mythicum est; attigerat Silenus fabulas primo e cosmogonia 31 — 40; inde alias, promiscue memoratas, inter quas copiosius exponit Pasiphaes infaustum amorem tauri 45 — 60. Qui cur eum potissimum detinuerit si quæras, caussam idoneam non reperio, præter lubitum poetæ. Repente inde ad Gallum carmen deducitur, et ad ejus laudem poeticam et carmina inchoata 64 — 73. Tum iterum ad fabulas redit 84. Vespere ingruente facit Silenus finem canendi 85. 86.

Felix in hujus Eclogæ argumento et ejus tractatione fuit poeta. Jucundissimis enim, dulcissimis, ac pulcherrimis rerum imaginibus omnis hæc narratio distincta est, qua Silenus ex antiquissimorum poetarum ac philosophorum rationibus originem rerum canit, atque inde per fabulas ornatum poeticum maxime admittentes vagatur. Non enim, quare cum Grammaticis, qui Syronem huc vocant (de quo v. ad Pseudodonat. s. 79), ad Epicuri potissimum placita v. 31 sqq. referam, video; quid? quod quatuor elementa, e quibus universum ibi construitur, quæ ad Empedocleam rationem pertinent, ab Epicureorum principe Lucretio exagitantur I, 717, et nititur tota de Virgilio Epicureæ philosophiæ sectatore fabula fide Pseudodonati et Servii, aut potius vanissimorum

(1) *Silenus.* Adscriptum præterea in codd. *Faunorum*, *Satyrorum*, *et Silvanorum delectatio.* Hoc et codd. habent; nonnulli pro *Silvanorum Silenorum*, ab aliis voc. omnino abest. Pro *Silenus* in aliis præscriptum *Varus.*

Digitized by Google

hominum, qui nomina ista sunt mentiti. Fuit autem antiquissima aliqua reconditior fabula de Sileni philosophia et super res naturales et ethicas disputationibus; neque vanum est, quod Servio insertum est ad v. 13 *Sane hoc de Sileno non dicitur fictum a Virgilio, sed a Theopompo translatum. Is enim apprehensum Silenum a Midæ regis pastoribus dicit crapula madentem et ex ea soporatum; illos dolo aggressos dormientem vinxisse, postea vinculis sponte labentibus liberatum de rebus naturalibus et antiquis Midæ interroganti respondisse.* Locus fuit hac de re classicus in Theopompi Thaumasiis: unde excerpta particula apud Ælian. Var. Hist. III, 18, ubi vid. Inttpp. et quos laudant. Apposita ibi narratio Sophista aliquo dignior de terra Meropide in Oceano sita mythice exornata. Antiquior tamen et ex domesticis Phrygum (1) de Mida fabulis ducta mythi auctoritas fuit; saltem Pindari (Fragm. CLII, p. 148), nam, quod ille Silenum cum Olympo confabulantem induxit, conjunctum cum illo fuit; est enim Olympus Marsyæ Phrygis alumnus. Vocem inde ἐφήμερος pro homine laudat Schol. Aristoph. Nub. 223, et ex eo Suidas: (in Pindaro esse debuit, ὦ τάλας ἐπάμερε —) Servata ex dictis illis sententia: *non nasc homini longe optimum esse, proximum autem, quam primum mori* Cic. Tusc. I, 48, unde habet Lactant. Inst. III, 19. Ex Plutarch. Consolat. ad Apollon. p. 115 discimus, Aristotelem in Eudemo hæc latius exposuisse, unde ibid. D. Δαίμονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα, τί με βιάζεσθε λέγειν ἃ ὑμῖν ἄρειον μὴ γνῶναι. Memorabile autem hoc, quod Silenus nunc inter canentes deos habetur. Quod eum vinciunt, ut cogant canere, Satyri, a furore vaticinantium petitum esse putabimus, quem detrectabant vates: ut vel de Pythia notum. Catrœus, et post eum Martinus ac Wartonus, qui anglicis versibus Eclogas reddidit, si quæritur, quorsum physicis placitis fabulæ istæ a v. 43 sqq. subjectæ sint, rationem comminiscuntur satis subtilem, tradi scilicet non minus moralem quam naturalem Epicureorum philosophiam, qua revocentur inprimis a cupiditatibus et immoderatis animi perturbationibus homines; hæc autem præcepta, ut decebat poetam, expressa esse fabulis de turpi amore Herculis et Pasiphaes,

(1) Phrygum, s. Brigum, cum adhuc loca sub monte Bermio in Macedoniæ postea dictæ finibus inhabitarent: Herodot. VIII, 138. Conon. Narrat. I. cf. ad Philostrati Imagg. I, 22 notata. Adumbravit inde sua de Mida et Sileno Ovid. Met. XI, 90—99. v. Opusc. nostra Vol. IV. in Philostrati Imagg. p. 68 sq.

de superbia Prœtidum, avaritia Atalantæ et immodico luctu Phaethontiadum sororum. Sed Virgilium eas tantum fabulas sequutum esse apparet, quæ et frequentatissimæ in veterum carminibus essent, et ornatum poeticum inprimis admitterent. Itaque alias disertius exponit, aliarum non nisi argumenta commemorat, et delectationi adeo studet, ut inter antiquas illas fabulas Galli sui meminerit; loco parum idoneo, nisi versus transponere placuerit: qua de re v. inf. ad 64. Formam et colorem ab hoc carmine ducebat Gesnerus elegantissimus poeta, cum *Cantharum fractum* scriberet, sed nollemus eum carminis gravitatem ad rem levissimam deflexisse; quo ipso omnis voluptatis fructus interceptus est.

Ceterum Varo inscriptum est carmen: de quo vid. Excurs. ad hanc Ecl. Fabulam de recitata hac Ecloga a Cytheride mima et Ciceronis exultatione vid. in Pseudodonati Vita Virg. s. 41.

PRIMA Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, neque erubuit silvas habitare, Thalia.
Quum canerem reges et prœlia, Cynthius aurem

1. *Syracosio.* Ita Romanus Pierii. Συρακόσιον ᾆσμα. Vulgo *Syracusio*, mendose: quod jam Benedictus monuit. *Syracuso* Moreti alter, Meoag. alter et Parrhas. — 2. *neque* e scriptis reposuit Heins. pro *nec. silvis* Rom. Pierii conf. Heins.

1. *Syracosio — versu*, Theocriteo. v. Ecl. IV, 1. *Prima* intelligunt vulgo: e Romanis; e quibus se primum ad tenue hoc carminis genus descendisse significet. Ge. II, 175 *tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, Ascræumque cano Romana per oppida carmen.* Ita accipiebat quoque Popius *Pastoral.* I pr. Melius de ætate accipias. quod in adolescentia iis carminibus se dederat, non epicis, vs. 3, a quibus revocabat eum Apollo. — 2. *silvas habitare*, ad genus bucolicum refertur. v. ad Ecl. IV pr. *Thalia* omnino pro Musa dicta videri potest; etsi ea proprie hic memorata, quia bucolicum carmen ejus fidei ac præsidio creditum habebatur: quod saltem auctoritate Schol. Apollonii Arg. III, 1 traditur: Θάλεια δὲ (λέγεται εὑρηκέναι) γεωργίαν καὶ τὴν περὶ τὰ φυτὰ πραγματείαν. — 3. Voluit igitur Maro adolescens aggredi statim epos: *reges et prœlia*; (quod minus bene de tragœdia interpretatur Heins. ad Ovid. IV ex P. 2, 1) Oudin. in Misc. Obss. crit. nov. Tom. IV, p. 308 ad Culicem hoc trahit, Pseudodonato et Servio advocato.

Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
Pascere oportet ovis, deductum dicere carmen.
Nunc ego; namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella;
Agrestem tenui meditabor arundine musam.
Non injussa cano. Si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget: te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet; nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro

4. *admovit* Rottend. ex more librar. *Pastorum Tityre* vitium ed. Rob. Steph. — 5. *ducere* Moret. quart. et Ven. *deductum carmen* es h. l. memorat Quinctil. VIII, 2, 9. — 7. *Varre* Parrhas., hic et in sqq. *cupiunt* duo Moreti et fragm. Antuerp. — 8. Variat versum 2. Ecl. I. — 10. *legat* Menag. sec. et Moret. sec., et Priscian. ap. Heins. utrumque dici solet. vid. Burm. — 11. *est* a Leid. alt. abest. — 12. *perscripsit* multi, male. *præscribit* Parrhas. — 13. Errores in his nominibus v. apud Burm. *Cronus* et *Cronys* Goth. Χρόμις. Μνάσυλος.

Possis ex Servio etiam laudare, quod res Romanas seu regnum Albanorum aggressus esse Maro fertur. Sed parum tuta hæc, cum aliis ap. Pseudodonat. in Vita s. 28. *aurem vellit;* notus admonendi mos, qui adeo in gemmis expressus. (v. Museum Flor. T. II, t. 22, unde in ed. Lond. Knapt. repetitus.) — 5. *deductum carmen*, ex ipsa sententia apparet esse tenue, ut pastoritium; oppositum grandiori epico. Ita tamen adjectum expectes: tenui filo, ut apud Horat. II Ep. I, 225 *tenui deducta poemata filo*. Est enim petitum hoc a lana in filum deducta. Ausus igitur est poeta *deductum* absolute pro tenui ponere; ex Afranio et Cornificio illustrat usum voc. Macrob. VI, 4, p. 595. 596.

6. *qui dicere laudes tuas cupiant*, qui carmen epicum condant. Magna vero cum venustate rem ad Vari laudes trahit: ac si hoc epici carminis argumentum constitutum habuisset. Varum autem res bello gessisse necesse est, ut ejus *bella condi*, carmen de iis componi posset. v. Excurs. II.

9. *Non injussa cano*, sed ab Apolline jussa; *jussis carmina cœpta tuis* Ecl. VIII, 11; tenui ea *quidem* carmine; si *tamen* non infeliciter a me elaborata erunt, ut sint, quibus placeant: hæc ipsa quoque laudes tuas ornabunt. — 10. *myricæ — nemus* pro rure est pastoribus, qui carmen repetunt. conf. ad v. 2 et Ecl. IV, 2. *pagina* nunc primum a poeta pro carmine dicta, ut *chartæ* Horatio, hoc tamen Ennii exemplo; *pagina* hinc in Ciri, Culice, aliis. Vox a pastoris persona aliena adhiberi h. l. in bucolico carmine potuit, cum e poetæ persona hæc dicta sint; cf. ad Ecl. III, 85.

13. *Chromis et Mnasylus*. Faunorum vel Satyrorum nomina esse

Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant;

16. *capiti tantum* Rottend. Saltem hoc malim a poeta profectum. Quod nunc habemus, *procul tantum capiti d.*, vix habet quomodo satis bene jungas (vid. Not.), aut expedias. Poterat tamen tum facile epitheton substitui et apponi *capiti*, v. c. *madido*, *tumido*, *fesso*. Potest quoque in capite versus mox excidisse videri *Vitea serta procul capiti delapsa*, male et importuno loco suppleta. Omnino jejnnus est versus, et multo magis τὸ *jacebant* post v. 14 *videre jacentem*. Tacent, qui in aliis diserti snnt. Nec Wakef. quicquam monet aut movet.

necesse est. Et ita Servius quoqne. Rem poeta hic adornavit in artis quoque antiquæ operibus obviam. v. Excnrs. II* ad h. l.

16. *Serta procul tantum* c. Hoc in loco me adhuc hærere fateor, nec, *procul tantum* quomodo beno jungi possit, video. Græce dictum Faber accipit; satis longe; nec tamen declarat, quomodo sic dici possit. Comparat cum Græco ἄλλως, ut sit pro sic, temere, ut casus tulerat, Dan. Heinsius ad Hesiod. Ἐργ. 344, sed sine auctoritate. *tantum delapsa* jungunt, et *tantummodo* exponnnt Turnebus et Cerda; ita vero quomodo *procul* jacent, si *tantummodo* delapsa snnt? nisi contendas *tantum* nove dictum esse pro *modo* ut *ad tempus* referatur, quod alio exemplo nondum vidi confirmatum. Dicas *procul* relative dici, nec semper remotum ac longinquum significare; definiri quoque ac circumscribi per τὸ *tantum*: ut sit, *procul*, nempe a *capite tantum delapsa*, prope caput. Exempla usus hujus in *procul* collegit Ouwens Noct. Hag. p. 415. Ita Servius accipiebat Æn. X, 835 *Arboris acclinis trunco; procul ærea ramis Dependet galea.* Ita *serta procul jacebant;* cum restrictione tamen, quam vocant, ut essent *capiti tantum delapsa.* Verum etiam hæc jejnna sunt, et quovis bono poeta iudigna; qnod sensus quemque snns docebit. Quanto melius de Andromache Iliad. χ, 468 Ἤριπε δ' ἐξοπίσω — Τῆλε δ' ἀπὸ κρατὸς χέε δέσματα σιγαλόεντα, Ἄμπυκα etc., et Hymn. in Dionys. 13 τὸν δ' οὐκ ἴσχανε δεσμά, λύγοι δ' ἀπὸ τηλόσ' ἔπιπτον χειρῶν ἠδὲ ποδῶν. *longe lapsum temone* quoque dixit noster Æn. XII, 470, et IX, 771 *Cum galea longe jacuit caput;* et Catullianum, de pinu: *Illa procul radicitus exturbata Prona cadit:* Epith. 107. Nec minus coacta sunt, si interpungas: *Serta procul. Tantum c.*, aut si ita jungantur verba: *videre jacentem, inflatum. Tantum serta capiti delapsa procul jacebant;* ut Ecl. II, 3 *Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos assidue veniebat;* ut supprimantur reliqua, scilicet eos illi soli, neminem comitem, nullum Faunum vel Satyrum, habenti, supervenisse, ut adeo vincire sertis potuerint. Tantum serta a capite pendentia et cantharus cum eo erant. Si ad Græcam rationem refingere velis, aut esset πόῤῥωθεν ὅσον, ut apud Theocr. I, 45 Τυτθὸν δ' ὅσσον ἄπωθεν (pro τόσον ἄπωθεν, ὅσον τυτθὸν).

Et gravis adtrita pendebat cantharus ansa.
Adgressi, nam sæpe senex spe carminis ambo
Luserat, injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle;
Ægle, Naiadum pulcherrima; jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.

17. *At gravis* Moret. quartus. — 18. *ambo*; ita Pierii et Heins. meliores et plures; alii *ambos* v. Heins. — 19. *ex ipsis* Voss. pr. et *vincula* Menag. sec. — 20. *tumidisque* Leid. sec. a m. sec. — 21. *namque* aliquot antiqui Pier., tum Moreti unus et ed. Mediol. Est et in ed. Ven. 1472 et Goth. sec. — 23. *Quid* ed. Ven., et Pier. in antiq. aliquot codd. *esse* memorat; scilicet ex interpretatione.

et 25, 37 ἀπὸ χθονὸς ὅσσον ἀείρων; tantum, quantum a terra, h. paullum; aut τῆλε τόσον, τῆλε τοῖον, ut sit δεικτικῶς dictum, cum gestu, ut sæpe Homericum τοῖον vel τόσον, v. c. Od. ο, 404. 450, h. e. tantillum, non adeo longe, paullulum. Homerico itaque more efferres: κρατὸς ἄπο τόσσον πολυάνθιμα στέμματ' ἰκόντα. Hoc saltem tolerabile; etsi vel sic poeta hic paullo jejunior est. Similitudinem habet, nihil tamen interpretationem juvat, locus Catulli Epith. 66 de Ariadne: *Prospicit — Non flavo retinens subtilem vertice mitram* etc. *Omnia quæ toto delapsa e corpore passim — Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.* Apud Statium Theb. VII, de Baccho turbato v. 149 *Non crines, non serta loco; dextramque reliquit Thyrsus*, *et intactæ ceciderunt cornibus uvæ.* Et Prudent. Psychom. 687 *Scissa procul palla*, *structum et serpente flagellum Multiplici*, *media camporum in strage jacebant. Capiti* esse a capite, nemo dubitet, Græce dictum: Silius XVI, 468 *veluti delapsa corona Victoris capiti foret. Gravis cantharus*, vino plenus, inquit Burmannus, malim omnino vas magnum et capax designari. Nam *pendebat* sc. semisupinus, tantum non eversus. *attrita*, frequenti usu. Variavit rem auctor Epithal. Auspicii in Anthol. Lat. et in Poet. min. Wernsdorf. T. IV, p. 481 *Ecce pater pando recubans Silenus asello; Cui lacer a summo pendebat cantharus armo.*

21. *jamque videnti*, expergefacto. Caussam pingendi afferunt sive jocum ac petulantiam, sive honorem, quod antiquissimo more, qui deinceps in diis agrestibus perstitisse videtur, deorum simulacra minio pingebantur. Notum, Jovem miniari solitum apud Plin. XXXV, 45. etsi alia de caussa, ne lignum ab imbribus putresceret. Præferendum prius. — 24. *satis est potuisse videri*, ut videamini me vincire potuisse. Petitum autem hoc, ut vincire vellent Silenum, quo ad canendum, quod vellent, eum cogerent, ab eo, quod de vatibus memorari solet, qui repu-

Carmina, quæ vultis, cognoscite; carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnasia rupes;
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta

26. *ille* Ven. et Parrhas. — 27. *Faunos silvasque* Vratisl. — 28. *mutare* Longob. Pierii, quod ille exponit, ut mutent arbores montium cacumina, transeant de monte in montem. *nutare* Parrhas. cf. Ecl. V, 5. — 30. *Ismarum urbem* ex Homero bene novimus: nunc *montem* memorari ne dubites; etiam Ge. II, 37 *juvat Ismara Baccho Conserere*; quod unde poeta acceperit, non constat. Fuit etiam Ismaria palus, Herodoto memorata ad Maronesm VII, 119. *mirantur* e Rom. aliisque melioribus Heins. Vulgo *miratur*. *tanto* Leid. Post hunc in nonnullis libb. et edd. suppositius, et jam a Benedicto damnatus, versus: *Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno;* habet etiam Goth. uterque, alter ab alia manu, quæ metrum vapulare nolebat, adscriptum habet alium versum: *Quantum Sileno silvæ lætantur ovante*. Priorem versum ex Servii verbis consarcinatum esse vidit Jo. Schrader. in schedis mss. Non autem semper τῷ *quantum* subjicitur *tantum*. Similis ratio erat Ecl. V, 82 sq.

gnabant, nolebant κάτοχοι fieri, deo impleri; notum de Pythia. cf. Lucan. V, 116 sq. Furor enim ille, qui mentem occupat, spasmos haud mediocres afferre corporibus debuit, cf. Æn. VI, 47 sqq. Inde etiam in diis vaticinantibus hoc idem locum habuit; itaque Proteus vinculis constrictus apud Homer. Odyss. δ, 414 sq. et Ge. IV, 396. 439. Et Silenus ad Midam vinctus adductus (ap. Plutarch. Consolat. ad Apollon. T. II Opp. p. 115 D.) diu renuit ac repugnat. — 26. *Huic aliud mercedis erit*; secundum illa: *vis haud ingrata puellis*. — 27. in *numerum*, ad rhythmum saltare, ut παίζειν. *Faunis saltantibus* adjungit *feras saltantes*, et subjicit *quercus moventes cacumina*, aut omnino, aut moventes in numerum. Tanta scilicet e cantu audito est voluptas; tanta carminis dulcedo: non autem hæc in modorum concentu quærenda, sed in argumenti mythici novitate et fabularum suavitate.

31. Nota ad h. l. servata est Probi valde docta, sed bonis malisque permixta; partem inde mutuatus est Julius Sab. cum loco e Varrone de LL. IV, p. 17. Ex Apollonii Argonaut. I, 496 sqq. adumbratum hoc exordium est, ut jam notavit Ursinus. Macrob. VI, 2, p. 586 laudat loca Lucretii V, 453 sq. 447. 456. quem Maroni ante oculos fuisse manifestum est inde ab eo loco. *Semina* sunt elementa, non atomi Epicurei, ad quos ea revocant grammatici, inducti per voc. *inane;* sed sunt elementa per chaos sparsa; itaque *coacta* dixit semina, quæ passim per vacuum ferebantur, nunc ad quatuor rerum genera redacta. *magnum inane*, et *anima* pro aere, et *liquidus*

Semina terrarumque animæque marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis;
Tum durare solum, et discludere Nerea ponto
Cœperit, et rerum paullatim sumere formas;
Jamque novum terræ stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant submotis nubibus imbres;
Incipiant silvæ quum primum surgere, quumque
Rara per ignotos errent animalia montis.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,

32. *terrarum, animæque* Ven. et ed. Ven. *marisque* quatuor cum Goth.; et sic in edd., usque ad edd. Pulmann., in quas ve temere inductum miror ab Heinsio et Burm. esse servatum. Post v. 32 Goth. sec. subjungit versum: *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum.* — 33. *in his* tres scripti cum ed. Ven. — 34. *concreverat* Mentel. uterque. *mundus* Rottend. — 35. *ponti* Zulich. — 37. *novum ut terræ* erat ante Heins.; sustulit ille *ut* ad fidem vetust. codd. — 38. *utque* c. Rom. Pierii. *utque cadunt* Mentel. pr. a m. pr. et Leid. *submotis ignibus* idem Rom. cum ed. Ven. 1472. quod Pierius interpretatur summota æstate. — 39. *Incipiunt* Moreti quart. Leid. sec. — 40. *errant* Moret. quart. et Mentel. tert. *currant* Ven. et Parrhas. *per ignaros — montes* Rom. Pierii, it. ed. Ven. 1472, quod commendat et passive pro *ignotus* dici ostendit Heins., qui etiam Medic. laudat; atqui is ante v. 48 deficit. Tuetur vulgatam Burm.; proprium enim *notus* de sedibus ferarum. Quod quidem verum est; *ignarus* tamen doctius est altero: adeoque ad criticam rationem præferendum erat. — 41. In Cod. Franc. *Hinc lapides Pirre*

ignis, Lucretiana oratio. *tener orbis*, ut *teneræ res* Ge. II, 343. *mollia terræ arva* Lucret. V, 778. *Chaos enixum terras* dixit Manil. II, 13 *Orbemque sub illo Infantem; primum titubantia sidera corpus.*

35. *Tum durare solum et d.* Cecinit tum, *ut* terra cœperit indurescere et solidari, adeoque aquas discretas et a superficie intra certos fines et litora depulsas mari includere (cf. Lucret. V, 439. 448. 454. 488. 498 sq.), et paullatim herbis arboribusque vestiri. Eæ enim sunt *formæ rerum*, quæ, exclusis aquis, in superficie telluris apparuere. cf. Lucret. V, 781. At *durare* quæras quodnam sit ejus subjectum? *solumne*, ut sit, durare se, durescere? malim, *orbis mundi* cœpit *durare solum*, et reliqua. — 37. 38. 39. *stupeant — cadant — Incipiant.* Tempus præsens pro præterito: canebat, *ut* stupuerint, ceciderint etc., sed valet hoc ad vividiorem orationem. Dicta vero hæc ornate pro, ut sol et cœlum factum sit; levatis a terra, quam obsidebant, vaporibus et nebulis, collectus aer facit atmosphæram; unde mox iterum pluviæ in terras descenderent. — 39. *Incipiant silvæ.* cum primum silvæ inciperent enasci cum animantibus. *montes ignotos*, in quibus tum primum feræ vagabantur

41. Hominum originem jam ex-

Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei:
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamassent, ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret;
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaen nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit!
Prœtides implerunt falsis mugitibus agros:

jactos, primordia rerum. Hinc hominum pecudumque genus, Saturnia regna; in Voss. et Zulich. a sec. m. *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum*; ita etiam in Fragm. Moreti, nisi quod *regum*. Videtur interpolatio deberi iis, qui videbant, *Saturnia regna* non bene post Pyrrham poni. — 42. *Caucasiasque*; sic vetustiores Pier. et Heins. *Caucaseasque* alii. *Caucaseosque* Reg. *Caucasea refert* Leid. *Promethi* Franc., sicque Serv. ad v. 78, ubi *Teri*. — 43. *Hylan* Pier. et Heins. e melioribus. Vulgo *Hylam*. — 44. *quo litus* ex aliquot mss. laudat Pier. — 47. Servius: Calvus in Io: *Ah virgo infelix, herbis pasceris amaris*. — 48. *auras* duo Moreti, quod et ipsum bonum esset. *falsas — auras* unus Mentel. et fragm. Moreti. Sed Macrob. IV, 6 et Schol. Stat. V Theb. 590 agnoscunt vulgatam.

ponere debebat; sed, et poeticam rationem et vetustissimorum philosophorum morem sequutus, fabulis eam involutam exponit; quas qui singulas vult cognoscere, adeat Nasonem aliosve mythologos, etiam Apollodorum. Delectare porro narratione pueros et puellam Æglen instituerat. *Saturni regnum* ad diversum mythorum genus diversumque mythorum ordinem spectat, ut et subductus a Prometheo et hominibus impertitus ignis; suntque hæc diluvio Deucalioneo anteriora: sed in tali enumeratione ordinem temporum servare non necesse erat.

43. Ex insignioribus antiquitatis mythis sunt Argonautica et res Herculis; ex his unus laudatur Hylas, Argo ad Mysiam appulsa, a Nymphis raptus et frustra ab Hercule quæsitus. v. Apollon. II, 1207 sq. Qui de eo egerunt, adscripti sunt in Not. ad Antonin. Lib. 26.

45. 46. Ad antiquiores mythus referendi Cretenses, inque his Europæ genus, Minos, cui nupta fuit Pasiphae. v. Apollod. III, 1. Ejus amor tauri inter phantasmata est, quæ poetica copia ornari possunt; itaque arripuit poeta et io eo moratur: hæc una est ratio, qua tueri possis mythos tam promiscue memoratos, ut, nec dilectus nec ordinis, ullam rationem idoneam reperire queas. *solatur amore juvenci*; elegantissima conversio, pro eo, quod simpliciter erat, *Pasiphaes amores canit*, quæ fabula magna cum arte ad rerum præsentissimas imagines revocata apponitur. Sic poetæ dicuntur *conqueri* eos, quorum fata canunt, nunc *solari*. conf. 62. 63. — 47. *virgo* h. l., ut puella, omnino pro femina; nam nupta illa erat Minoi.

48—51. *falsis mugitibus*. Prœti filiæ insania correptæ videbantur sibi in vaccas mutatæ esse, mugiebant, et aratro jungi se putabant. Est hic inter antiquiores

At non tam turpis pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras;
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentis ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege! Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus;
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia; forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,

49. *est* abest a Medic. — 50. *collo quamvis* unus Francii, eleganti ordine. *tenuisset* tres libri; unde Heins. conjicit *renuisset*, frustra; mox *quæsissent*, tres scripti. — 53. *fulto* Gud. a m. pr. *suffultus* Leid. Acute quærit Jo. Schrader., an *in silvis hyacintho* locus sit? et an *tam parvo* flore *fulciatur bos?* conjicit itaque: *suffultus acantho*; scilicet in pratis quoque passim arbores visuntur, et in saltibus loca sunt libera herbosa, *νάπαι*. Et, *fultum* esse, ornatui inseruit, si de recubante agitur. — 55. *in* deest in Zulich. — 56. *Dircææ* Rottend. *nemori* fragm. Moreti. Distinguunt multi post *Dictææ* et jungunt *Nymphæ nemorum*, quo spectat Zulich. *Dictææ, et Nymphæ*, minus suaviter. — 57. *Si quæ* Leid. a m. pr. *fata* pro *forte* Goth. pr. *ferent* ed. Dan. *vestris* quinque Codd. cum Goth. sec., quod et ipsum ferri possit. Verum *Si qua* ut *εἴπως. ἐὰν* ap. Homerum, dictum est pro *ut*: occludite silvarum aditus, ut ille mihi in conspectum veniat, evagandi licentia adempta. — 59. *herbam* Medic., forte *herba in* addit Burm. Sed est ex

mythos historici generis: primumque exemplum morbi hysterici: a quo liberatæ sunt Prœtides alvo purgata Melampodis opera. cf. Apollod. II, 2, 2 et Not. pag. 278 sq. Alia v. *Kurt Sprengels Beytraege zur Geschichte der Medic.* I, 2, p. 37. Fuit olim carmen, Προιτίδες, quod Theocrito tribuerunt: Suidas in Θεόκριτος.

52. *Ah virgo*, ut κόρη, *puella*, etsi Minois uxor. *erras*, vagaris per montes, tauri amati insequendi caussa. At ille spreto tuo amore, tanquam superbus aliquis puer, *inter herbas ac flores* recubans etc. — 54. *pallentes — herbas*, χλωράς, virides; jam Ecl. II, 47. III, 39. V, 16. *ilex* vero *nigra* a nigricante virore.

55. *Claudite Nymphæ.* Ut concitatior et acrior reddatur narratio, ingeniosa orationis conversione Pasiphae exclamans inducitur. Observare jubet silvæ exitus, ne taurus, quem illa quærit, elabatur; forte illum vaccam sequendo aberrare ad stabulum alienum. — 56. *Dictææ* a monte Cretæ, Dicte. *nemorum saltus* sunt hic aditus ad silvas, angusti fere, asperi et confragosi, quæ loca proprie *saltus* dicuntur. Æn. XI, 904. 905 Æneas *saltus ingressus opacos — silvaque evadit opaca.* — 58. *Errabunda bovis vestigia*, h. gressus

Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam.
Tum Phacthontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum

vitio scriptionis. ef. in eod. Cod. Ecl. VII, 8. 13. — 60. *Producant* fragm. Moreti. v ad Ecl. I, 73. *Cortynia* passim codd., male. — 61. *Tunc* tres ap. Burm. Parum suavis est junctura horum versuum: *Tum canit* v. 61, *Tum Ph.* v. 62, *Tum canit* v. 64. Jo. Schraderum video eo devenisse, ut v. 61 retraheret supra ante v. 54 *Et fortunatam.* — 62. Male *Phaetontiades* scriptum in ed. Burm. et al.; est enim Φαέθων Sol. Φαεθοντιάς. *amaræ corticis*, notat Servius propter genus; cum alibi, ut Æn. VII, 742, sit masculinum. — 63. *aque solo* Gudian. a m. pr., ita variatur fere; hic tamen non male; etsi *a* per se suppletur. — 64. Tam importuna est Galli commemoratio in mediis fabulis, cum mox v. 74 ad alias fabulas de Scylla et Philomela procedat, ut semper molestum sensum in his verss. habuerim. Facilis tamen medela est, si versus transpositos esse intellexeris; quod si usquam, saltem h. l. factum arbitror; neque aliter Scaligerum sensisse constat. Scilicet versus 74—81 *Quid loquar* etc. usque ad *Infelix sua tecta super volitaverit alis* retrahendi sunt in suum locum ante hunc 64, utque post illos sequatur: *Tum canit, errantem.*

bovis errantis; πλανοδίας βοῦς dixit Auctor hymni Homerici in Merc. 85. Comparat Servius εἰλίποδας βοῦς. quod remotius est. — 60. *Gortynia stabula* a Gortyne, Gortyna, Cretæ urbe, ut sic, spreta Pasiphae, aliam amicam sequutus, ad stabulum vaccæ perducatur, cum ille e Gnossicis armentis esset. Vix tamen cogit poetica ratio *Gortynia* tam anguste accipere; est enim omnino ornatus caussa appositum, quia res in Creta agitur, et intelligenda stabula vaccæ nota ac consueta.

61. Atalantam canit, Schœnei f. Potest poeta *Hesperidum mala* omnino dixisse pro aureis; potest etiam sequutus esse veterem poetam, qui vere ex Hesperidum pomis fuisse illa Hippomenis poma aurea inter decursum projecta aut finxerat aut crediderat. Idem tradit alter ex grammaticis ad Theocrit. III, 40, et Maronem sequitur auctor Elegiæ ad Messalam in Catal. v. 25. Vulgatius est, a Venere fuisse apportata illa poma: vid. Schol. ad e. l. Hygin. f. 185. Alia ad Apollod. Not. p. 678.

62. 63. *musco circumdat*, h. canit, quemadmodum Phaetontis sorores muscoso cortice circumdatæ et in alnos mutatæ fuerint. Dicunt enim poetæ ea *fieri*, quæ *facta* narrare volebant; et tribuitur poetæ ac vati tanquam auctori id, quod contigisse carmine suo exponit: ut jam ad vs. 46. Ceterum Phaethontis sorores mutatas esse in *larices*, communior fabula fert, populos noster ipse substituit Æn. X, 190, ubi v. Not. Piceas appellat circa fontem Padi sitas, Pades Gallis dictas, Plin. III, 16 s. 20 e Metrodoro. De electro, quod exsudare dictæ sunt, multis modis statui potest: quod satis constet, non habemus.

64 — 73. Intertexit his mythis

Digitized by Google

Aonas in montes ut duxerit una sororum;
Utque viro Phœbi chorus adsurrexerit omnis;
Ut Linus hæc illi, divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ,
Ascræo quos ante seni; quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo:

65. *Aonios* unus Pierii et Heinsii tres cum edit. Mediol. ex interpretatione. *Ionas* ed. Ven. 1472. *dixerit* Medic. — 66. *Atque v.* nonnulli et sp. Arusian. Messum. — 67. *hoc illi* Ven. — 68. *armatus* duo. — 69. *Dixerat* fragm. Moret. *eia a.* conj. Heins. *en aspice* Goth. sec. — 70. *ante solebat* Ven. Parrhas. — 71. *rigidos* fragm. Moret. — 72. *Grinei* et *Grynæi* aberrant. Sed est Γρύνειον.

Gallum suum ad Musarum chorum deductum et a Lino fistula Hesiodea donatum: an loco satis commodo, recte dubites: dum antiquissimis rebus immisceatur homo ævi Virgiliani. Per se quidem præclarum est poetæ commentum ad Galli laudem ab ingenio et poetica facultate. Ut poeticis studiis eum teneri significaret, ait eum errasse in Musarum recessibus. *Permessus* fl. Bœotiæ ex Helicone monte descendens; declaratur hic mons per *Aonas montes*, ab Aonibus, primis Bœotiæ incolis. v. Strabo IX, p. 615. Finxit autem poeta hæc ad exemplum Hesiodi in Helicone oves pascentis et in Musas incidentis Theog. 22 sqq. add. Nicand. Ther. 11, 12 *εἰ ἐτεόν περ Ἀσκραῖος, μυχάτοιο μελισσήεντος ἐν ὄχθαις, Ἡσίοδος κατέλεξε παρ, ὕδασι Περμησσοῖο.* Quod omnes *Musas Gallo adsurrexisse* ait, honoris testificatio est, non tam ex suæ ætatis elegantia a poeta illata, quam ævo jam heroico frequentata. Sic Jovi venienti assurgunt dii Iliad. α, 533. 534. 535. — 67. *Ut Linus.* Duplici modo hæc jungi possunt: aut, ut *divino carmine pastor* sit Linus, pro vulgari, pastor divini carminis seu cantus; seu ut *dixerit* hæc *divino carmine:* quod præferam. *Linum*, supra IV, 56 cum Orpheo junctum, memorat, nomen inter vetustissimæ memoriæ vates clarum, servatum illud partim fama ac mythis, partim carminibus, quæ ejus esse ferebantur. Nunc ille cum Musis versari narratur et earum jussu fistulam Hesiodi Gallo dare. Cur apio coronatum dixerit, caussa non constat: nisi ad argumentum lugubris cantus in ejus mortem spectat: de quo cantu multa occurrunt vel in Pausania. *Ascræus senex* Hesiodus a vico Bœotiæ Ascra. Novum vero hoc, quod nunc Hesiodo tribuitur, id quod de Orpheo sollenne est, silvas ejus cantum esse sequutas.

72. 73. *Grynium* seu *Grynia* oppidum Æolidis in Asia minore, fano et oraculo Apollinis, quod in luco amœnissimo situm erat, nobile. vid. Strabo XIII, p. 923 B.

Digitized by Google

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,

73. *Nec.* Goth. nterqne. *Nec qui sit lucus* Rottend. et Mentel. alter a m. pr. *quo plus se* Ven. et Zulich. cum Goth .pr.—74. *Quid loquar aut Scyllam Nisi quam f.* Sic Medic. cum aliis vet., ut et Goth., sicqne edd. Aldd. pr. et sec., ut tamen interpungant: *Quid loquar? aut.* At Nauger. in tertia emendavit *ut Scyllam:* estque ei lectioni auctoritas e cod. Rom. et suffragantur viri docti, iu his Brunck.; et fatendum est, orationem ita fieri leniorem. Gronov. Obss. I, 22 etiam ingeminat: *Quid loquar, ut Scyllam Nisi, ut, quam f.* Suppleri quidem potest *ut,* toto sententiarum ordine recte instituto, ex v. 78 *Aut ut m.* Altera tamen ex parte non minus proclivis fuit lapsus, ut mutaretur *ut* in *aut:* nec minor auctoritas est Romano quam Mediceo Codici. *Quid loquar? an Sc. N. aut* unus Pier. *in Scillam Nixi* Parrhas. Porro *aut Sc. N.* aut *quam f. s.* in Pulmannianas illatum: nec constat auctoritas. Recte itaqne Heinsius secundum codices expulit alterum *aut.* Idem observat, interpolationem hinc ortam, quod duas Scyllas, Nisi alteram, alteram Phorci et Crataeidis (apud Homer, Od. μ, 124. cf. Ciris 65 sq. et ibi notata. Hygin. f. 199 et Muncker), confundi hic nolebant viri docti; quod tamen passim factum. vid. Heins. Ovid. Epist. Sabini I, 33. Perizon. Animadverss. hist. c. 9, et passim alii; etsi non tam confundere dicendi sunt poetæ fabulas, quam potius varios narrandi modos sequi; quod bene monuit doctiss. Ouwens Noct. Hagan. p. 389 sqq. *an Scyllam Nisi an quam* fuere qui emendarent, apud Taubmannum. *Fama loquuta est* tres ap. Burm., sed male post *quid loquar.* A Medic. abest *est;* Rom. *narraverat.* Ceterum in Voss. et Reg. ante v. 74 erat vacuum spatium, quo apponi scilicet alio pigmento fabulæ argumentum posset.

(622). Paus. I, 21 f. add. Burm. ad Æn. IV, 345. In magnas difficultates impegit interpretes, quamquam ipsi satis sensisse non videntur, Serviana aliqua lacinia ad h. v. *Hoc autem* (quod de Gryneo nemore narratum fuerat) *Euphorionis continent carmina, quæ Gallus transtulit in sermonem latinum, unde est illud in fine Ecl. X, 50 Ibo, et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Carmina.* De his v. Excurs. Si tamen, interpretum nulla ratione habita, verba ipsa sequi in animum induxeris, nihil aliud dici videas, quam, Linum fistulam Hesiodi Gallo dedisse, quo Gryneum nemus cantaret. Quo nihil aliud significari potest quam, Gallum aut carmine tractasse fabulam ab Hesiodo in parte aliqua τῶν ἠοιῶν memoratam, aut ad Hesiodi imitationem seu scripsisse seu molitum esse opus, quo oraculi Grynei aut Apollinis Grynei fabulæ seu historiæ exponerentur. Præbuisse autem eas satis materiæ ad carmen condendum, discere licet ex iis, quæ in Servianis ad v. 72 exposita sunt de Gryno Eurypyli f., de Pergamo Neoptolemi et Andromaches filio, de Calchante et Mopso. cf. Not. ad Apollod. p. 655. — 73. *Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo;* quod simplicius Callimach. in Del. 269 οὐδέ τις ἄλλη Γαιάων τοσσόνδε θεῷ πεφιλήσεται ἄλλῳ.

74. *Quid loquar.* Pergit commemorare Silenii carminis argumentum, non Galli versuum; brevitatis autem studio strictim tantum fabulas percenset. Quid loquar, ut narraverit Scyllam, aut ut Te-

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut, ut mutatos Terei narraverit artus;
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit;
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante

75—77. iidem versus in Ciri 59. 60. 61. — 76. *gurgite vasto* Goth. sec. a m. sec. — 77. *At* Menag. *canibus nautas* unus Moreti et Leid. *vexasse* Rottend. alter pro *lacerasse*. — 78. *Teri* Voss. prior et Serv., ut 42 *Promethi*. — 79. *pararet* Mentel. pr. *pararat* Rottend. sec. — 80. *Quæ cursu deserta* Ven. et Parrhas., non male, sed *Quo cursu* melius respondet *quibus alis*. *petierit* Parrhas. et Reg.

reum mutatum narraverit, h. fabulas de Scylla et Tereo. Scyllam nunc facit poeta Nisi filiam, quæ aliis poetis alia ac diversa est, Phorci quidem filia. v. Var. Lect. De Ulyssis, dum prætervehebentur, sociis a Scylla devoratis nota fabula. vid. Odyss. μ, 265. *quam fama sequuta est*, simpl. quam ferunt, μυθοῦνται (expressit voc. φάτις, φήμη, pro μῦθος, fabula), habentem inguina succincta canibus marinis, ex alvo ejus prodeuntibus, infestasse Ulyssis navem et socios ejus devorasse. Versum 75 et formam monstrosam Scyllæ illustrant nummi, gemmæ et alia monumenta. Alia v. in Excursu ad h. l. — 76. *vexasse*, habuisse hoc vocabulum paullo majoris atrocitatis significatum apud veteres contendunt, et defendunt Virgilium, Gellius N. A. II, 6. Macrob. VI, 7. Serv. ex Probo h. l. Videtur poetæ animo insedisse Homericum βλάπτειν. *Canes marini.* v. Excurs. ad h. v.

80. Pendet a superioribus: *ut narraverit*, *quas dapes pararit* — *petiverit* — *volitaverit*. Nota vel ex Ovid. Met. VI extr. fabula. Trepidavi olim in hoc loco, dum non meum sensum sed alios interpretes consulueram, qui Philomelam in lusciniam mutatam avolasse in silvas volunt, *et ante*, antequam volaret, suas ædes circumvolitasse aiunt. Poeta, puto, eos sequitur, qui Philomelam in hirundinem mutatam esse memorarunt, ut multi fecere: vide v. c. Apollod. III, 14, 8. cf. Notas p. 842 sq. Conon. c. 31. Appositis autem epulis, ex Ityis filii membris paratis (*dapes — dona*), illa cum sorore statim profugit, insequente cum ferro Tereo; hinc illud: *quo cursu deserta petiverit*. Mox, Tereo instante, sorores in aves mutantur; tum Philomela hirundo facta ingenioso lusu narratur ædes suas circumvolare, quasi pristinæ sedis desiderio: Stat. III Silv. 5, 98 *Non sic Philomela penates Circuit amplectens animamque in pignora transfert*; et de altera Scylla in avem mutata Ciris 51 *ut tenui conscendens sidera penna Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis.* Similiter de Callisto in ursam mutata Ovid. II Met. 490 *Ah quoties, sola non ausa quiescere silva, Ante domum quondamque suis erravit in agris. Quo cursu et quibus alis* dicta eleganter

Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit; pulsæ referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

• 81. *supra volitaverit ales* Rom. *ales* etiam Medic. a m. sec. Ciris 50 de altera Scylla: *ut tenui conscendens sidera penna Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis.* — 82. *quodam* Medic. *quæ quondam Phœbo m.* Goth. sec. — 83. *edissere* Parrhas. *edicere* Pierius exhibet, et laudat ex vet. *ramos. laurus* Medic. et Ven. Heinsii. At *myrtos* ad Eurotam plantaverat Catull. Epith. Thet. 89. Statius autem *oleas* IV Theb. 227. Monuit Jo. Schrader. — 85. *referri* optimus quisque cum Medic. a m. sec., qua exquisitiore ratione usus interdum Virgilius, ut Ge. I, 130. II, 316. Æn. III, 61. vid. Heins. idque ipse præferam. Regius etiam: *numeroque referri.* Sunt tamen veteres grammatici, qui alterum, *referre*, laudant.

pro quomodo; sic Æn. I, 750 *Nunc quibus Auroræ venisset filius armis, Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles,* pro: multa rogans super Memnone, Diomede et Achille. Tum *tecta ante sua* jungenda sunt, quod jam alii monuere, ut in Ovidii loco: *quondamque suis in agris*, etsi parum suaviter adjectum sentio. Attamen alterum, *ut ante* sit antequam deserta peteret, non minus molestum est. Cursus, *quo deserta petivit*, videri possit esse bacchatio, qua illa, mariti scelere comperto, ad locum prosiluit, quo soror occlusa latebat: Ovid. l. c. 590. 594 sq. Ne tamen sic statuas, poeta ipse intercedit; nam *post* paratas jam epulas et appositum filium, *cursum in deserta* commemorat, et tunc demum Philomela in avem mutatur.

83. Amavit Hyacinthum, Œbali filium, Spartanum, Phœbus. vid. Ovid. Met. X, 162 sqq.; ad Eurotæ itaque, qui Laconicæ fl. est, ripas sæpe lyra cecinit; quæ ille cecinerat, nunc repetit Silenus. *meditante* v. ad Ecl. I, 2. *pulsæ* sc. vocibus, sonis, ut resonarent. — 85. Silenus usque ad noctem canit. Sed quam poetice hoc expressum! *numerum referre.* cf. Ecl. III, 34. *Vesper* est Hesperus, Veneris stella. *invito Olympo*, quod cœlum ægre ferebat, nocte ingruente carmen finiri. Contendi possunt Popiana *Pastor.* III, 97.

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Meliboeus pastor narrat, se, cum aberrantem caprum quærebat, in Corydonem et Thyrsidem incidisse, qui, assidente Daphnide, cantu erant decertaturi; obtemperasse se Daphnidis hortatibus, ut ipse assideret et cantantes audiret. — 20. Inde Corydon primas, Thyrsis secundas, partes carmine amœbæo ita sustinent, ut, quemadmodum Ecl. III distichis, sic nunc tetrastichis, seu quaternis versibus, comprehensa carmina decantent, sena uterque, Corydon diversi quæque argumenti exorsus, Thyrsis, aut similia ac paria, aut contraria afferendo. Habet adeo carmen non nihil ex dramatico genere, quo ipso majorem delectationem facit. Locus, in quo considerant, est sub umbrosa quercu a Favonio leviter agitata, inter apum susurrus, in vicinia Mincii fluvii, et quidem ea parte, qua armenta potum ducebantur. Etiam in hoc carmine putidum esset referre allegorias, quas commenti sunt interpretes, cum haud dubie nihil aliud spectarit poeta, quam ut ad Theocritei Idyllii VI imitationem illud carminis amœbæi genus exprimeret, quod narratione alicujus pastoris, qui interfuerat certamini, continetur. Nec omnino magnam inventi laudem Maro habet in hoc carmine. Nova arte ac varietate expressit Eclogam Gesnerus in *Lyca et Milone.* Propert. II, Eleg. extr. 67 hoc carmen respicit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus.* Non quasi Maronem narret hæc in agro Tarentino cecinisse; verum paullo argutius respectu ad Ge. IV, 126 habito, ubi illorum locorum amœnitatem prædicat Maro.

Digitized by Google

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MELIBOEUS.

Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum;
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,

1. *sub antiqua* Schol. Horat. Epod 2. *considerat* Mentel. a m. pr. et Regius, exquisitiore forma; sed tuentur h. l. Grammatici antiqui vulgatam. — 2. *Conpulerat* Rottend. *gregem* alter Rottend. cum Pierii ant. Cod. — 5. *certare pares* Leid. et *respondere periti* conj. Jo Schrader., ut in Theocr. ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν. Scilicet et hoc bene scriptum esset; sed poeta maluit alterum. — 6. *Huc mihi* revocavit Burm., ut in Medic. et aliis antiquis libris, it. Goth. sec. a m. pr. *Hic mihi* erat in Ald. pr. et hinc descriptis, *Huc* a Naugerio receptum;

1. *arguta ilice*, levi cum susurro ac murmure, seu sibilo venti, agitata. Sic Græcis arbor ᾄδει, συρίζεται, μελίζεται, ψιθυρίζει. Expressum vero hoc initium carminis ex Theocr. Idyll. VI, 1 sq. et VIII, 1 sqq. Ipsa Melibœi narratio habet summam et ἀφέλειαν et suavitatem. *Ilicem* in agro Mantuano non nasci, ut nec pinum, nec juniperum v. 24, notat Castelvetrius. Sed Rayi et Matthioli auctoritate eum refellit Martinus. Saltem poetæ patrius ager notior esse debuit, quam ut in hoc peccaret. Male autem hic *Daphnis* confunditur cum altero illo, mythico, Ecl. V. — 4. *florentes ætatibus*, ut poeta dixit, ambo florente ætate. — 5. *Et cantare pares*, h. pares cantando, et uterque amœbæo carmine præstans; hoc expressit *paratus* ad *respondendum*, quod in eo genere difficillimum est. Nemes. Ecl. II, 16 *ambo ævo cantuque pares*. Similes adeo ii, qui nunc Italis *Improvisatori* dicuntur. Quod vero *Arcades* ambo sunt, id per se otiosum non esset, cum is populus musica maxime delectaretur; ipsa etiam legum disciplina, ad molliendos hominum nullis urbibus habitantium mores, ea arte erudiebantur pueri. Erant itaque inter eos plures, qui in ea excellerent. Est tamen altera ex parte, quod parum convenire videtur, cum in agro Mantuano v. 12. 13 illi greges pascere dicantur. Alterutrum igitur ne memoraret, poeta cavere debebat.

6. *defendo a frigore*, vindico, tegendo eas stramine, sarmentis etc., ne frigore urantur. Sed hic ea

Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Adspicio; ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Melibœe; caper tibi salvus, et hædi,
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra;
Huc ipsi potum venient per prata juvenci;
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.

quod iterum ejectum in Pulmannianis et aliis hinc per Belgium ductis. Interpretatur tamen *Hic* Servius. *teneros* Voss. *myrtus* Gud. conf. Not. Cum *frigus*, quod myrtos exurat, per æstivum tempus parum bene memoratum videretur: Vossius deleto *a* explicabat: *defendo myrtos frigore* h. umbra, ne æstu exurantur. Burm. conj. *Hic ego dum teneros defendo a frigore fetus*, ut hædus intelligat, quos in aprico loco posuerit. Ita vero eadem difficultas manet, unde tantum frigus per æstivum calorem veniat. Nec aliter se res habet, si cum alio viro docto *matres* substituas. Jo. Schraderus inter alia tentabat: *defendo a sidere*, h. sole. Nunc vid. Not. — 7. *at ego* Leid. *atque Daphnin* alter. *Daphnim* multi Heins. v. ad II, 26. — 8. *ipse* Zulich. *ubi contra* Leid. — 9. ut *hædi* conj. Burm., qui in h. l. argutatur. — 10. *potest* fragm. Moreti. *velis* Leid. — 11. *veniunt* Leid., quod placet. — 12. *pertexit* Voss. prim. *protexit* Zulich. et Leid. sec. *virides* etiam *protexit* Franc. *viridis ripas* jungere nemo dubitabit. — 13. *atque* Longob. sec. Moreti et Zulich. *hic que* quart. Moreti. Pierius memorat a viris nonnullis doctis recitari: *eque cava*.

difficultas jam antiquis (v. *Serv.*) animadversa oritur, quod æstivo tempore tota hujus Eclogæ res agi videatur, in quo, in primis clementi Italiæ cœlo, a frigore nullus metus esse potest. Descenderunt adeo viri docti ad emendationem: vid. Var. Lect. Enimvero agi hic *de verno tempore*, ut statuamus, et *umbra quercus* et *arundinis teneræ* mentio, et *apum susurrus* permittit, *depulsi* vero a lacte *agni* et *distentæ lacte capellæ* etiam jubent; exitu enim auctumnali oves in his Italiæ locis parere apparet. Adderem versus 46. 47, sed vid. ad 53. Ineunte autem vere non raro uri arbores nocturno frigore videmus, et *myrtos* frigoris impatientes esse docet Martinus: et regio ista ultra Padum frigidior. cf. Serv. ad v. 47. — 7. *Vir gregis ipse caper*; habet a Theocrit. VIII, 49; *ipse caper* deerraverat, adeoque et hædi totusque grex; hinc versu 9 *caper tibi salvus et hædi*. Animadverterat eos et in tutum locum compulerat Daphnis v. 9. Sed idem Melibœus armenta pascebat; quibus adjunctum capellarum et ovium gregem habebat. conf. v. 11 et 15. — 12. Mincius enim non longe a Mantua lacum efficit et palustres ripas habet. cf. Ecl. I, 49. 52 et Notas. Ge. III, 13—15. Ea facie ille a nostris quoque hominibus describitur. cf. Æn. X, 205. *sacra quercus*. Ge. II, 16 *habitæ Graiis oracula quercus*. Ornamenta sunt petita ex Theocriti I, 106. 107. conf. Ecl. I, 54 sqq. Mox *certamen* pro certantibus.

Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida, habebam,
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

CORYDON.

Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite; proxima Phœbi
Versibus ille facit; aut, si non possumus omnes,

14. *neque Ph.* fragm. Moreti. — 15. *quæ clauderet hædos* Medic. Sic conveniret cum v. 7 et 9, sed in marg. *agnos. pasceret agnos* fragm. Moreti. — 18. *A. ergo c.* Rottend. sec. — 19. *alternis Musæ cecinisse volebant* nusquam legitur: quod magis expeditum esset. *alternos M. m. volebam* Medic. cum Menag. et pro var. lect. in Moret., uti Serv. alios legere ait, ut sit sensus: *Optabam*, o *Musæ, meminisse alternos, h. omnia, quæ dixerunt, tenere, nam* et in fine dicturus est: *Hæc memini.* In vulgari lectione, quam tamen Messius Arusianus et Nonius Marcellus agnoscunt, jejuna est sententia, quocunque te vertas; sive ut ad duo pastores referatur, ut in Nota feci, sive ut ad Melibœum, ut vulgo accipitur; ut sit: *Musæ volebant me meminisse alternos*; h. jubebant. Musæ jubent canere, non vero meminisse ea, quæ ab aliis canebantur; etsi nemo dubitet, carmina audita pastorem memoriæ mandare potuisse, ut Ecl. IX, 38. 45. 53. Equidem totum versum insititium esse arbitror; supplere vetus poetaster voluit id, quod provide Maro omiserat, cum scripsisset: *Alternis igitur contendere versibus ambo; Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.* — 20. *Hæc Corydon* Franc. — 22. *concedunt* Menag. *proxima Phœbo* alter Rottend. et Leid. male.

15. *Depulsos a lacte agnos*, h. a matribus. v. Ecl. I, 22. III, 82, atque adeo infirmos et curæ diligentioris egentes. — 19. *alternos Musæ meminisse volebant.* Si hæc vera lectio est, in hunc modum exponenda forte sit: Musæ, *quæ amant alterna*, Ecl. III, 59, hanc legem carminis dicebant, ut alternos versus meminissent, seu recitarent; h. e. ut versibus alternis canerent. vid. Var. Lect.

21. Quæ sequuntur, parva sunt carmina quaternorum versuum (*Quatrains* dixeris), sui ac diversi singula argumenti. *Libethrus* fons est cum antro in Helicone. v. Strabo IX, p. 629 A τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον, alius, isque antiquior, in Pieria; qua de re disputatum in Commentat. de Musarum religione p. 44 (in Commentat. Soc. Gott. Tom. VIII). cf. Martin. Cerda. Videri possunt Musæ h. l. inter Nymphas referri: ut vulgo statuunt. Possunt tamen deæ loci, Nymphæ, non minus a pastore h. l. invocari, quam Arethusa Ecl. X, pr. — 22. *Codrus* nomen pastoris, quem jam supra memoravit cantu certantem Ecl. V, 11. — 23. *aut si non possumus omnes;*

Digitized by Google

Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

THYRSIS.

Pastores, edera crescentem ornate poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

CORYDON.

Sætosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi.

24. *His a* Ven. *pendebat* Voss. *quercu* Zulich. a m. pr. pro *pinu*. *pino* Gud. pro div. lect., ut Ecl. VIII, 22. — 25. *nascentem* Medic. a m. pr. cum nonnullis aliis ap. Pier., Heins. et Burm., forte ex interpretatione alterius, quod minus obvium. — 26. *Codri* Moret. sec. et Gud. a m. sec. — 27. *placidum* Longob. Pier. et Goth. pr. — 28. *ne puero noceant mala signa* Glossator Barthii Adv. 37, 5. *futuro* in Voss. altero ab eadem manu superscriptum *susurro*. — 29. *Sætosi* scripturam Burm. e libris emendavit. *Setosi* vulgo. — 30. *Micon* reposui: vid. sup. ad III, 10. Vulgo *Mycon*. *Myco* alter Menag. *parvos* (a m. pr.) *Et raros Amycon* Medic.

versus facere proximos (ita exp. τὸ *proxima*, neutrum absolute positum) ejus versibus; pro, si eum æquare carmine non licet. *proximus* h. l. dignitate et præstantia. conf. ad Tibull. III, 5, 3. *sacra* ut v. 13. Ovid. Met. X, 103, 104.

25. *crescentem poetam*. De se loqui Thyrsin puta. Obtrectat scilicet laudibus Codri. — 27. *ultra placitum*, si plus, quam ipsi placet, h. videtur, laudamur ab eo; si Codrus nos immodice et præter veritatem laudat. Est autem fascini genus notum, ut immodica laude efferantur ea, quibus quis invideat. v. Cerda. De *baccare* vid. ad Ecl. IV, 19.

30. Mirantur, quod de alieno pastore agat Corydon, non de se. Verum sunt hæc, ut diximus, parva carmina promiscue cumulata. Nunc id, quod sequitur, est epigrammatis genus seu votum a pastore Mycone Dianæ factum, cui similia sunt in Anthologia græca. Supplendum vero « Micon tibi dicat, quod, te propitia, feliciter venatus fuerit. » At obscurum est quod sequitur: *si proprium hoc ac perpetuum fuerit*, quoniam, poetæ incuria, non certam habet interpretationem ex ipsis verbis aut ex re, quid illud sit, quod per *hoc* designetur. Dicitur aliquid esse *proprium*, h. e. perpetuum, usu et fructu certum ac tutum, firmum et stabile. De hoc nemo dubitet. Sed quæritur, quid *hoc* sit. Cum dedicentur spolia feræ ex venatu, videtur elici posse e Miconis persona: si tam felici venatu perpetuo uti contigerit etc.; hoc sequuntur Serv., Cerda et Burm. Hoc sensu Æn. VI, 872 *propria hæc si dona fuissent*. Ut reddas cum aliis: « si quidem habitus iste tibi proprius est »: fieri vix recte potest; nam et friget hoc, et deberet ita esse *est*, non *fuerit*. Alii apud Ser-

Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

THYRSIS.

Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quot annis
Expectare sat est : custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.

31. *leni* duo, ut solent. — 32. *suras stabis evincta* Goth. pr. — 33. *hæc tibi liba* multi apud Heins. et Burm. cum Goth. pr., quod magis vulgare esset. — 35. *et tu* Rottend. *ac tu* Menag. — 36. *greges* Goth. sec.

vium *proprium hoc* ad gregem, quem pascebat (ita responderet vs. 36 *si fetura gregem suppleverit*), alii ad id, quod v. 21 sq. petierat, ut carmen sibi, quale Codro, contingeret, referunt. Volunt scilicet hæc ex Corydonis persona dicta esse, ut comparationem instituere dicatur Corydon : Micon tibi hæc capita cervi et apri dicavit, o Diana; at ego statuam marmoream, quod majus est, tibi ponam, si proprius ac perpetuus grex hic fuerit. Enimvero sic impedita hujus versus manet ratio; et adversatur hoc, quod mox alterum epigramma, etiam ex alterius pastoris persona subjicitur. De *protomis* ferarum Dianæ consecratis et ex arbore suspensis nota res, et notus locus Spanhemii ad Callimach. in Dian. cf. Æn. IX, 407. 408. Dona — *si qua ipse meis venatibus auxi Suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi.* Sunt quoque hujus generis epigrammata : ut Analect. Tom. II, p. 295. — 32. Antiquo more in statuis etiam marmoreis vestitus coloribus pingi solitus; ita h. l. pedum indumentum. In Epigr. in Æneidem : *Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis In morem picta stabit Amor pharetra. Cothurno*, quod calceamentum venatorium est, Diana fere conspicua in signis et gemmis. *evincta* potest esse, a pede ad suras usque; nisi est simpliciter vincta : ut Æn. I, 337 *Purpureoque alte suras vincire cothurno.* Livius Andronicus in Inone apud Terentian. Maur. de Metris : *Jam nunc purpureo suras include cothurno* (forte ad Inonem nutrix, ut Dianam illa imitetur). *stabis* vox sollennis : tibi statua ponetur : expressit locum hunc Statius II Theb. 725 sqq.

33 — 36. Etiam hoc, ut dixi, epigramma est, Priapi signo affixum, ut innumera alia; idque votum ei factum. Signum ejus est ex marmore (sane a pastore ligneum expectabas), ad quod sacra quotannis fiunt pastoritia : ponet ex voto auream statuam, (nimis ambitiose pro pauperis pastoris persona!) si deus propitius fuerit. — 34. Idem color in Tib. I, 1, 19 sq. Sat est tibi hæc a me quotannis offerri. — 35. *pro tempore*, ut tempus et res ferebant, ἐκ τῶν παρόντων, ἐνόντων, ὑπαρχόντων. — 36. h. si bona ovium fetura fuerit.

CORYDON.

Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, edera formosior alba;
Quum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.

THYRSIS.

Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projecta vilior alga:
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.

37. *Nunc Galathea thimo — mihi* Parrhas., aperta aberratione. *Nerine:* ex Νηρείνη, a Νηρεύς. Alias est Νηραίνη, a Νηρεύς. — 38. *cigno* alter Rottend. — 39. *repetunt* multi ap. Heins. quod et ipsum defendas. *præsagia* fragm. Moreti, vitiose. — 40. *tibi* Ven. — 41. *Sardois* ex gr. Σαρδῷος. v. Intt. ad Sammonic. de Medic. pag. 431, sicque editum statim in Ald. sec. Sed Medic. cum aliis Heins. Longob. et Medic. Pierii, et Goth. sec. *Sardoniis*, ut et ipsi Gr. Σαρδόνιος. Σαρδόνιον κατὰ κῦμα Theocr. XVI, 86, nec aliter expressum in edd. antiquis et Ald. pr. *Sardonis* Gud. bini Leid. et Ven. *Sardiniis* Pierii dun. vid. Heins. *videor* alter Menag. et ed. P. Dan. *videat* fragm. Moreti. *tibi vitherior* Menag. a m. pr., aberratione calami ex seq. *herbis*. — 42. *rusto* Ciph. 'ind. Lucret. ex mss., ut Ge. II, 413. *visco* Parrhas. — 43. *totoque* Voss. *est* deest Parrhas. *anno est* Medic. a m. pr.

37. *Nerine Galatea*. Nerei et Doridis filia fuit, Nympha illa marina a Polyphemo adamata, quam tamen hic Corydon, Nympham pastor, tanquam suam amicam, ut vesperi ad se veniat, appellat. Scilicet poeta tantum in hoc elaboravit, ut Theocriteum carmen exprimeret Idyll. XI, 19 sq., uti etiam fecit Ecl. IX, 39 sq. Sic sup. v. 26 *Arcades* pastor memorat, qui inter Mantuanos vivebat. Quamquam hoc ipso minor carminis suavitas esse debet, quod in vera vita istæ fabulæ minus jucundæ sunt. De *Hybla* cf. Ecl. I, 55. *edera alba* vid. ad Ecl. III, 39.

41. Thyrsis suam et ipse amicam invitat, ut vesperi ad se veniat; desideriique sui impatientiam declarat. Per *Sardoas herbas*, batrachii s. ranunculi, *Hahnensuss*, genus intelligunt, cujus magnus in Sardinia erat proventus; vis ejus caustica, ut, si cruda folia cuti imponantur, pustulas, ut ignis, faciat, Plin. XXV, 13; succus autem potus insanire facit, et inter alias membrorum contractiones eos oris spasmos efficit, ut ridere videantur. v. Martin. h. l.; hinc de risu Sardonio res notissima. cf. Tzetz. ad Hesiod. p. 26 ed. Heins., quem male in ipsum Homerum intulerunt Od. υ, 302. *amarior*, nam δριμύτατον appellat Dioscorides; et hinc amaror *mellis Sardoi*. — 42. *Ruscus* virgultum breve, acutis foliis et pungentibus. *Serv.* cf. Martin. Iterum memoratur Ge. II, 413; nostris *Mausdorn* esse dicitur. *alga* herba marina vario genere, quæ tempestate in litus ejici solet. vid. ibid., conf. Cerda. — 43. Quanta venustas in illo Theocrit. XII, 2 οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἤματι

Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

CORYDON.

Muscosi fontes, et somno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite; jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.

THYRSIS.

Hic focus, et tædæ pingues, hic plurimus ignis
Semper, et adsidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

45. *mollior alba* Parrhas., forte pro *alga*, quod repetitum ex v. 42. Burm. — 46. *Et quæ nos rara* fragm. Morei. *nos* etiam conjiciebat Jo. Schrader. *Et quæ rara tegit viridis vos* Goth. sec. — 48. *lento* Medic. a m. sec. — 49. *et plurimus* Menag. pr. — 51. *Hinc tantum* Servii tempore nonnullos legisse colligas e scholio ad v. 49.

γεράσκουσι. — 44. *si quis pudor*, increpat boves, quasi dicat, pudeat vos pastos tam tarde domum procedere, et me ab amicæ amplexu distinere.

45. Felicior fuit poeta in hoc et altero tetrasticho: alter frigus et umbram per æstivum tempus laudat, alter focum hiberno tempore. *somno mollior herba*, ex Theocr. expressum Idyll. V, 50. εἴρια ὕπνω μαλακώτερα. τάπητες ὕπνω μαλακώτεροι XV, 125. cf. Walk. p. 405. 406. *mollis somnus* sollenni epith. Ge. II, 470, non minus ac *mollis herba*; hinc comparatio ducta. Ceterum v. 45—60 cum Theocrito certavit Idyll. VIII, 33 sqq. — 46. *arbutus*, v. ad Ecl. III, 82. *rara* vero *umbra*, aut ut ad naturam arboris humilis nec admodum patentis respiciatur, aut pro anni tempore, verno, necdum adulto; aut, quod præstat, ut *rara* non urgendum sit, epitheton ornatus caussa appositum, ex ipsius umbræ, intervallis distinctæ per frondes, natura. ut Ecl. V, 7. Dictum vero pro: *et o arbute, quæ tegis eos* etc. h. et o arbuti, quæ *tegitis* fontes cum herba. — 47. *Solstitium pecori defendite*, h. calorem ac vim solis in solstitio constituti, s. simpliciter, æstivi, a pecore prohibete. Horat. Od. I, 17, 3 *Faunus igneam defendit æstatem capellis* etc. Cic. Cat. maj. 53 *uva vestita pampinis nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores.* Sic ἀρκεῖν, ἐπαρκεῖν, ἀμύνειν, ἀλέξειν, ἀλάλκειν. Mox v. 48 *turgere*, ὀργᾶν. Ornamenta hujus versus avide arrepta sunt ab aliis poetis, Ovidio et al.

49. *tædæ*, ligna, e picea, seu pinu. Versus ex Theocr. XI, 51. — 50. *postes fuligine nigri*, utpote in paupere tugurio sine καπνοδόκη. — 51. Ex Theocrit. IX, 12, 13 et 19. 20. 21. — 52. *numerum lupus*, ut numerato pecori parcat. Ita nec curat ripas torrens, quibus coer-

CORYDON.

Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ;
Strata jacent passim sua quaque sub arbore poma;
Omnia nunc rident: at, si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.

THYRSIS.

Aret ager; vitio moriens sitit aeris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit;
Juppiter et læto descendet plurimus imbri.

53. Hunc versum sequenti subjicit Moreti quart. At doctus Britannus, qui mox Corydonis amicam Phyllidem laudari meminerat v. 63, ne nunc ipsi amica eripiatur a Thyrside v. 59, versuum ordinem mutabat, et post v. 52 subjiciebat tetrastichon 57—60 et Corydoni asserebat; alterum vero: *Stant et juniperi*, Thyrsidi. Ita vero Thyrsin tanto manifestius inconstantiæ reum facit, qui intra paucos versus Alexidis et Lycidæ amorem profitetur. Scilicet fugiebat virum doctum, quod supra monuimus, non ex sua persona pastores hæc canere, sed esse parva carmina in medium allata. — 54. Quod jam antea Heinsii et Gronovii ad Liv. III, 22 aliorumque emendatione reponendum esse visum est: *sua quaque sub. a.*, nunc recepimus. Ita enim sermonis ratio postulat, ut aut sit: *jacent poma sub quæque arbore*, quod h. l. metrum non admittit, aut: *sub sua quaque arbore poma sua*, h. nativa ejus arboris, ut Georg. II, 82. Contra adversante sermonis genio legebatur: *sua quæque poma jacent sub arbore*. — 56. *flumina cæca* Ven. Heinsii, quod Heins. illustrat. Est tamen alienum ab h. l. *cæcæ fossæ* sunt opertæ, obstructæ; non, siccatæ. *siccas* Gud. — 58. *uvas* Voss. alter a m. sec. — 59. *adventum* Ven. *nostrum nemus* Leid. C. — 60. *descendit* quinque Burm. *imbre* aliquot.

ceri debebat; nec ad focum curat frigus pastor.

53 — 56. Corydon hoc eloqui vult: esse quidem ejus loci ac montis jucundissimam naturam, cum sit arboribus consitus iisque frugum plenis; at Alexidis absentia omnem istam rerum suavitatem obscurari: *Stant* simpl. est sunt. Expressa sunt Theocritea VIII, 41 — 49. conf. sup. Ecl. V, 32 sq. Jam satis monitum, in his carminibus, quæ per alterna eduntur, singulis tetrastichis singulas easque inter se diversas sententias memorari; neque adeo illæ ex cantantis persona dictæ sunt: alioqui non posset post æstatem et hiemem 45. 49 nunc de auctumno agi, aut ab eodem pastore Galateæ, Alexidis, Phyllidis, amores jactari. Nec tamen aut ingenii multum aut delectationis in his est. Majore cum arte et suavitate Popius *Pastor.* I, 68 sqq. *castaneæ hirsutæ* exteriori cortice, seu echino. v. Calpurn. Ecl. II, 83. — 54. v. Theocr. VII, 144.

57 — 60. *vitio aeris*, int. æstum et nimium calorem. — 58. *Liber p.* docte dixit, ut poeta: « aret vinea; exsiccatæ sunt nimio æstu vites, et folia amiserunt. » *Serv.* — 60. *Juppiter*, de aere, ut Georg. II, 325,

Digitized by Google

CORYDON.

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo:
Phyllis amat corulos; illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phœbi.

THYRSIS.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

MELIBOEUS.

Hæc memini, et victum frustra contendere Thyrsin.
* Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis. *

64. *Nec myrtus vincet Veneris.* Sic præfixum verbis Servii ad h. v., quod et ipsum habet suavitatem, ex paritate ejus quod respondet: *laurea Phœbi.* — 67. *ac* Medic. a m. pr. — 68. *cedat* e Medic. et aliis Heins. reposuit. Laudabat idem e Longob. Pierius. Vulgo lectum: *cedet.* — 69. *Hæc memini: victum et f.* Oblongus Pierii. *Thyrsim* multi: at v. ad Ecl. II, 26. — 70. *noblis* conj. Nannius. Dedi versus interpretationem qualemcunque in Notis. Fateor tamen, non nisi ægre eam ex

ubi vide (hine *διιπετὴς* ex aere veniens, ut de pluviis sæpe; et *διιπετέες οἰωνοὶ* Hymn. in Ven. 4 *aeriæ volucres*): ex veteris philosophiæ involucris fabulosis; quod et ipsum vereor, ut pastoris ingenio accommodatum sit.

65 — 68. *pinus in hortis*, pinus sativa, seu domestica, et hortensis, Ovidio Art. III, 692 *pinus culta*, *πίτυς ἥμερος;* arbor semper virens, et apibus grata, de qua docta ad h. l. disputatio Heinsii. cf. Cerda ad Ge. IV, 112. — 67. Præferam te fraxino et pino.

69. Operose docent viri docti per totam Eclogam, quantopere in singulis versibus superior Thyrsi sit Corydon, iis tamen fere argumentis, ut, si poeta Thyrsin victorem pronuntiasset, iidem hujus judicii caussas et probationes ab iisdem locis ducturi fuisse videantur. Hoc facile perspicio, Thyrsin esse perpetuum Corydonis obtrectatorem; id quod ipsa lex carminis amœbæi postulat; hujus tamen versus qua tandem in re Thyrsidos numeris præstent, qui tardus meus sensus est, equidem non percipio. Inventi saltem laudem in neutro video esse magnam, majorem tamen in eo, cui ex tempore respondendum est ad id, quod alter ex meditato paratum habuerat.

70. *Ex illo C.;* accipiendum: ex eo tempore animo meo Corydon nobilis ille et præter omnes excellens cantu pastor habetur. Sed in-

verbis exsculpi : totumque versum esse tam inertem, ut vix eum a Virgilio profectum esse mihi persuadeam. Si tamen alii aliter statuerint, equidem feram animo æquo.

dignus Marone est versus. v. Var. Lect. Quantum præstat Theocriteum, Idyll. VIII, 92 Κὴκ τούτω Δάφνις παρὰ ποιμέσι πρᾶτος ἔγεντο.

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duorum pastorum carmina, alterum ex Theocriti Idyll. III alterum ex Idyll. II expressa, recitantur a poeta, tanquam qui ea audierit v. 1—5. 62, 63. In Damonis carmine 17—61 gravis dolor et ægritudo alicujus pastoris, cui Nisa, amata puella, Mopsum rivalem prætulerat, præclare exponitur; in Alphesibœi carmine 64 ad fin. mulier Daphnin, amantem suum, a quo se desertam esse putabat, incantationibus magicis ad se revocat. Putandi enim hi sunt esse lusus utriusque pastoris; qui amores aliorum commemorant, non suos. Utrumque carmen per se sibi constat, nec vinculo ullo ea tenentur, nisi quod a binis pastoribus recitantur, qui inter se certasse videntur, si proprie dixit poeta v. 62 *responderit.* Artem et spiritum poetæ in neutro desideres. Nam ipsa incantationis magicæ descriptio non abhorrens ab hoc poetices genere argumentum videri debet; recte enim et ex natura nostra, quandoquidem agrorum et silvarum solitudine mire affici animi nostri et ad religionem componi solent, pastoribus proclivius paullo et pronius in superstitiones et magicas rationes ingenium tribuitur. Inscripta vero, quod primus Scaliger ad Euseb. Chron. 2020 docuit, est Ecloga Asinio Pollioni v. 6—13, qui tum in Illyricum exercitum ducebat, et jam sive pedestri itinere Istriam emensus erat, sive maris Illyrici oram legebat, ut ad Parthinos perveniret, qui versus Macedonicos fines non longe a Dyrrhachio sedes habuere. v. Appian. pag. 1135 extr. Dio XLI, c. 49, ibique Reimar., item Pigh. Annal. ad 714, et Vit. Virgilii hoc anno. Ad extrema enim hujus anni, quo Pollio consulatum gesserat, referenda esse res videtur; nam sequenti anno VIII Kal. Nov. triumphum de Parthinis habuit. Catrœi argutias veteremque opinionem, qua ad Octavianum carmen hoc spectare memoratur,

operose refellit Burm. ad v. 6. cf. Martin. Ceterum comparari velim cum hoc carmine Popii *Pastor. III.*

DAMON, ALPHESIBOEUS.

PASTORUM Musam Damonis et Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantis, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus;
Damonis Musam dicemus et Alphesibœi.
Tu mihi seu magni superas jam saxa Timavi,

3. *carmina* Leid. sec. Mentel. pr. et a m. pr. Reg., sicque ms. Lengnich., ut sit Græcismus. — 4. *Et mirata suos* ed. Ven., quod sane placere potest. *suo* Medic. a m. pr. *liquerunt* nonnulli Pier. et Heins. cum Goth. sec., ex indocta interpolatione. — 6. Interpungitur *Tu, mihi, seu* et, *Tu, mihi seu:* quod Wakef. sequitur. Sufficit, utrobique *mihi* ex more abundare. *jam magni superas seu* Parrhas.

1—5. Mansit hoc ex priscorum hominum sermone in pastoritii carminis simplicitate, ut cantus præstantiam ita declararent poetæ, ut pecudes, feras, et inanimata eo moveri aut delectari dicerent. — 4. Flumina requierunt *mutata suos cursus*, græce pro: mutato suo cursu, h. l. inhibito. Quamquam, *requiescere* cum casu quarto nonnunquam jungi, docuit jam Servius. Ciris 233 *Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus.* Calpurn. Ecl. II, 15 ita expressit: *Et tenuere suos properantia flumina cursus. Lyncas* vero nolis in tali carmine esse memoratas, quod ad Siciliam pertinet. Certat cum Virgilio Popius *Pastor.* II, 5 sq.

6—13. Asinio Pollioni, a quo jussus erat carmen bucolicum condere, Eclogam hanc inscribit: pollicitus aliquando carmen majus, quo ejus laudes comprehendat: quæ duplicis generis sunt, et rerum gestarum v. 8, et ingenii operumque poeticorum 9. 10. Quod nomen Pollionis adscriptum non est, forte sic excuses, quod in fronte voluminis illud adscriptum erat. Interpungebam olim cum aliis *Tu mihi*, et accipiebam dictum, ac si voluisset subjungere: *ades;* sed desiderii æstu esse alio abreptum. Quod tamen non necesse, quandoquidem *mihi* sæpe sic otiose interponitur. Ceterum poeta inceptum sermonem deserit, et interponit ἐνθουσιῶν illa: *en erit unquam — tibi desinet.* Jungenda adeo: *Tu mihi — accipe jussis carmina cœpta tuis. Timavus* in ora Adriæ, non longe ab Aquileia, fluvius ex terra novem fontibus

Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit umquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium; tibi desinet; adcipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices ederam tibi serpere lauros.
  Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba,

7. *regis* quartus Moreti et Leid. *et eris* Medic. a pr. m. — 8. *liceat mihi cum tua* duo Moret. *mihi ut liceat* primus Moreti. *mihi quo l.* Goth. sec. — 9. *liceat mihi totum* alter Rottend. — 11. *desinit* Schol. Horat. Cruqu. ad Epist. I, 1, 1 cum Leid. — 12. *tempore* alter Rottend. — 13. *laurus* Charis. lib. 1 f. cum aliis Grammaticis apud Pierium. — 14. *discesserat* Pierii Oblong. Parrhas. et Leid. cum Goth. sec. v ad Ecl. II, 67. — 15. *herba est*; sustulit *est* Heins. auctoritate librorum; et jam Pierius suadebat.

seu capitibus progressus, brevi cursu, in unum alveum collectus, lato altoque flumine in mare exit. cf. Æn. I, 244, et ibi Excurs. VII. Unde, ex quo loco, egressus sit Pollio in Parthinos profectus, notatum nec in Appiano V, 75 nec in Dione XLVIII, 41 video. Si cum Cæsare et Antonio post pacem Puteolanam Romam decesserat (Appian. l. c. 74.) et legiones ex Gallia Cisalpina et Venetia fuerunt collectæ: Pollio exercitum seu terra per Istriam, Illyricum, Dalmatas, versus Parthinos duxisse, seu mari Adriatico oram Illyrici prætenavigasse putandus est. Itaque ille hoc tempore aut in Istria hærere aut ulterius progressus esse poterat. Si prius illud: montes erant trajiciendi, in quibus Timavi fontes sunt. — 7. *en erit unquam.* cf. ad Ecl. I, 68. — 10. *Sola Sophocleo* — tragœdias tuas Sophocle dignas, sive Sophocleam gravitatem ac majestatem exprimentes, ut IX, 35 *Varo et Cinna digna dicere.* Asinium Pollionem tragœdias composuisse, supra vidimus Ecl. III, 84 sq., et Horat. Od. II, 1. Eas tamen illo tempore nondum in vulgus exiisse, ex verbis his intelligas; etsi non satis commode Maro Pollionis carmina, si tam præclara sunt, *suis* tamen laudibus in notitiam hominum adducere vult. — 11. *tibi desinet*, ex *τῷ*, *dicere*, *ferre*, carmen, in te desinet; laudes tuæ perpetuum meorum carminum argumentum erunt: ita simpliciter exponere malim, etsi dura oratio est. conf. Theocr. XVII, 1. — 13. Permitte, ut inter laudes tuas bellicas, etiam hic ex poetico encomio honos tibi accedat, nec Musam meam dedignare. Hæc vero quam eleganter expressit poeta! Pulchre imitatus Popius *Pastorals* II, 9. 10. *Accept, o Garth, the Muse's early lays, That adds this wreath of ivy to thy bays.*

Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ:

DAMON.

Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentis

17. *postque diem* Zulich. *quæque* Leid., male. — 19. *queror ad divos* Moret quartus, sed sic copula desideratur. — 20. *extremam* Gud. *adloquar* Leid. pr. Meotel. pr. et Medic. a pr. m. Vss. 19. 20 iterum leguntur in Ciri 405. 406. — 21. *mea fistula* Meotel. pr. quod magis pastoritium esset. — 22. *pinusque* tres ap. Heins. *lucosque* Zulich. *pinosque sonantes* Medic. ex Ecl. X, 28, uti Burm. suspicatur; illustrat *loquentes* Heins.

16. *Incumbens — olivæ;* Wartonus *against an olive's trunk reclin'd;* hunc enim mœrentis hominis statum esse. Recte vero, modo usus loquendi ferret; arboris *trunco* acclinis aliquis stat vel *recumbit;* et alienum tum epitheton *tereti*. Sed nec alterum absonum, ut stet pastor nixus baculo; et baculus *oleagineus* ex more. v. Apollon. Argon. II, 34, et sic in parte librorum Ovidii Met. II, 680 *Illud erat tempus, quo te pastoria pellis Texit, onusque fuit dextræ silvestris oliva, Alterius, dispar septenis fistula cannis;* etsi Heins. ibi ex aliis libris reposuit *baculum silvestre sinistræ*, quum vulgo legeretur, *baculus silvestris olivæ*. Innixum pede pastorem fistula novem calamorum canentem vide, si tanti res est, in lucerna fictili ap. Borionium in Collectan. Antiqu. tab. 87.

17. *præque d.* præveniens diem age s. adduc. Æn. II, 802 *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ, Ducebatque diem. Serv.* Vigilarat vero noctem miser amator. *diem almum* ut *lux alma* Æn. I, 306, quæ recreat: ubi v. 18. *Conjugis* simpl. amicæ. cf. infr. 66. Ecl. VI, 52. Æn. IV, 536. *indigno amore*, h. perfido, quo ejus fides digna non erat; adeoque pro puellæ perfidia. — 19. *testibus illis*, ab amica, Nisa, sæpe amori testando aut jurejurando vocatis. — 20. *adloquor* incusandi eos caussa: ἤδη γὰρ φράσδῃ πάνθ', ἄλιον ἄμμι δεδύκειν: Theocr. I, 102, quæ hinc illustres. *queror deos* et *alloquor* jungunt alii.

21. Versus intercalaris ad imitationem Theocr. I, 64. II, 17 etc. factus: in eo interponendo non certum versuum numerum servat Maro. *Mænalios* intell. Arcadicos, pastoritios, quales a pastoribus cani soliti in monte Arcadiæ, Mænalo; unde sqq. versus 22—24 subjicit, nam in Mænalo inter pineta pastorum carmina ipsiusque Panis assiduo audiuntur.

22. *pinosque loquentis*, idem quod *argutæ*, aut vento sonoræ, vid. Heins. ad h. l. cf. Ecl. VII, 1. aut, quod cum Servio melius sta-

Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertis.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis; ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor:
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.

24. *primum* Medic. vid. Ecl. II, 32. *non p. agrestes* Menag. pr. — 26. *speramus* Moreti pr. *spernemus* Voss. *quid nos speremus amantes?* Burm. conjicit, et Jo. Schrader. *quid nunc*. Sed v. Not. — 27. *Junguntur* Moret. pr. *tigres* pro *gryphes* Parrhas. *grypes* Medic. γρῦπες. *sequente* Leid. C. — 28. *tumidi* Voss. *timidæ* Parrhas. et Rottend. sec. Medic. et Ven., sed jam Charisius genus in h. l. notavit. *timide* Goth. sec. — 29. Vir doctus ap. Burm. conjecerat: *incende faces*, uti et in Cod. Divionensi erat; quia, sponsa deducta, incenditur fax, non inciditur. Nimis argute! Sed tuetur vulgarem Burm. — 30. *jam deserit* Ven.

tnas, resonantes cantu, propter sqq. *semper pastorum ille audit amores.* — 24. Et audit ille *Pana*, *qui non passus* est, non patitur *inertes esse calamos*, sed canoros; quod Ecl. II, 32 *Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.* Color idem Ge. I, 124 *nec torpere gravi passus sua regna veterno.*

26. *Mopso Nisa datur* sc. nuptum. *quid non speremus amantes* sc. fieri posse? nihil non nunc expectare licet. *Omnia nunc fient, fieri quæ posse negaram.* *sperare* generali notione, ut ἐλπίσθαι pro οἴεσθαι. Dicta hæc cum indignatione et dolore videri possunt, ut illa v. 30, etiam cum sarcasmo. — 27. *Jungentur* amore. Color ductus ex Theocr. I, 132 sqq. *Gryphes* poeta novo exemplo induxit; fabulosum monstrum ex hieroglypho ductum, quod ad Apollinem spectabat. *ævo sequenti*, simpl. in posterum. — 28 *ad pocula*, ad potum.

29. *novas inside faces*, incisis lignis para tædas, ad novam nuptam domum ducendam. Epitheton *novas* ornat simpliciter. — 30 *Sparge, marite, nuces*, qui antiquus in nuptiis Romanorum mos erat: eumque adeo poeta ad pastorum vitam traduxit. Spargebantur autem nuces nupta jam in domum et thalamum deducta, adeoque nocte jam orta: quam sponsi in gratiam solito citius oriri ait; hoc enim est: *tibi deserit Hesperus OEtam.* Itaque in votis novæ nuptæ ac sponsi tam frequens est Hesperi mentio: cf. Catull. LX 328 sq. Est autem hoc, quod ab Œta Hesperus oriri dicitur, ab aliquo poeta Græco ductum, qui aut in locis Œtæis montibus subjectis vixit, aut rem in iis locis gestam, si recte conjicio, Pelei et Thetidis nuptias, narravit; inde hoc in sollennem poetarum usum versum est, et quidem promiscue modo in ortu, modo in occasu solis ac diei: cum uterque ab Hespero et a Lucifero designari soleat, ut si-

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnis,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba;
Nec curare deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sæpibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem;

31. *tibia:* de pastore expectabamus fistulam. — 32. *Et digno* Leid. alter. *cum despicis* Rottend. alter. — 34. *promissa* Heins. e melioribus, quem v. Vulgo: *prolixa*, quod in omnibus suis libris Pierius legebat; atque ita editum in Aldd., excepta altera 1505, quam, ut hinc intelligas, Pierius tractabat. — 35. *credas* Moret. quart. et interpres Statii ad Theb. III, 350. *credes* Goth. sec. — 37. *roscida mella* Moret. sec., ut Ecl. IV, 30 sed recte vulgatam tuetur Heins. *Therasida mala* Ven.

dus illud ab OEta in conspectum venire dicatur. v. Cirin 350. Seneca Herc. fur. 132. 133. cf. laudd. a Barth. ad Stat. V Silv. 4, 8. Maroni autem proxime præiverat Catull. LIX, *OEtæos ostendit noctifer ignes*, ubi v. Intpp. Porrigitur illud montium jugum ab oriente versus occidentem, vid. Strab. IX, p. 655. In iis itaque, qui illum tractum habitabant, fuere, quibus Veneris seu Hesperi stella, quoties post solis occasum in summo OEtæ vertice, in conspectum veniebat, ab OEtæis montibus oriri videri potuit heliace. Sic et Cul. 202 *Et piger aurato procedit Vesper ab OEta*. Vulgari enim more loquendi, quem poetæ sequuntur, astrum *oriri* dicitur, quod in conspectum venit; pro, *oriri*, autem sollenne est *surgere*, *procedere*, *venire* de astris, ut X extr. Ita et Servii et Cerdæ cum Vossii ad Catull. p. 150, et Huetii in Huetianis subtilitatibus non indiget res. Astrum in numis Locrorum de Hespero interpretantur viri docti: v. Spanh. ad Callim. in Del. 303. Firmat conjecturam locus Strabonis IX, pag 638, qui Ozolas publico sigillo inscriptum habuisse Hesperum testatur. Visitur autem illud non modo in numis Locrorum Ozolarum seu Hesperiorum ad occidentem habitantium, verum etiam in numis opuntiorum, ut ap. Golz. in Græc. Num. t. XVIII, 3. 4. Pellerin. *Recueil* T. I, t. XIV. Luciferum ab Ida oriri Trojanis dixit noster Aen. II, 801, ubi cf. Excurs. XVI ad lib. II.

32. *O digno* e. cum contemtu irrisio; nam non minus rusticum et multo se deformiorem esse eum innuit, cujus tamen illa caussa perjura fieri sustinuerat; hoc v. 35 a caussa exprimit. cohf. Theocr. XI, 31.

37. *roscida mala*, rore matutino adspersa, *ἐερσόεντα*. *Sæpius in n.*, h. in horto prope sæpem; adumbrata suavissima in toto hoc genere *ῥᾶσις* ex Theocr. XI, 25—29, ubi

Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus;
Jam fragilis poteram a terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor: duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum, nec sanguinis, edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus Amor docuit gnatorum sanguine matrem

39. *ab undeno* Leid. *tum me jam acceperat a.* Sic Medic. cum potioribus, et Eugraphio ad Terent. Andr. I, 1. Tuetur tamen Heins. *ceperat*; scil. ut magis orationi poeticæ consentaneum. *tum jam me ceperat* Pierii Oblong. — 40. *ab terra* Medic. *a* abest a Goth. sec. *conjungere* Longob., more variandi solito. — 41. Versus in Ciri 430. — 44. *Aut Tmaros*; ita diserte liber Bembi, Menag. Morel. Gud. *Aut Maros* Medic. *Aut Marus* liber Serv. Colot. *Aut Ismarus* in duobus Servii apud F. Ursin. Vulgo legebatur *Ismarus aut R.*, etsi de altera lectione *Aut Tmarus* jam Pierius monuerat, inde Ursinus ac Fabricius apud Burm. cum Cerda. Græca essent ἃ Τμάρος ἢ Ῥοδόπη, ἃ τηλουροὶ Γαράμαντες. Variavit Maro Theocriteum: Ἢ Ἄθω ἢ Ῥοδόπαν. Fuit tamen altera lectio *Ismaros aut* perantiqua, cum eam Valerius Probus recitet in Institut. De Tmaro v. var. lect. ad Æn. V, 620. — 45. *generis nostri* Pier. et Heins. e scriptis: *nostri generis* vulgo lectum. *puerum aut s.* Leid. uterque: alter et *vestri.*

pro pomis erant ὑακίνθινα φύλλα, flores. — 39. *Alter ab u.*, h. duodecimus, ut Ecl. V, 49 *alter ab illo*, secundus — *me ceperat.* Uti *anni accedere*, *addi*, aut nos *ad annos pervenire*, *annos attingere*, dicimur, ita h. l. *annus capit*, *accipit* eum, qui annum duodecimum ingreditur. — 41. *Ut vidi, ut perii*, ex Theocr. II, 82. III, 42; cum vidi, tum statim amore exarsi. ὡς — ὡς pro ὡς — οὕτως seu ὥς: ut — ita *ex quo*, — *confestim*. De quo passim Heins. et al. *error* vero pro insania, et hinc pro amore. v. Cerda h. l. Heins. ad Ovid. Am. X, 9. Met. X, 342.

43. *Nunc scio*, sero scil. Ex Theocrit. hæc Idyll. III, 15 sq., sed multo is modestius et ex imperiti pastoris persona decentius; quamquam sagacissimus Popius Virgilii rationem sequi maluit. *cotes* pro cautibus. *Tmaros* Epiri mons, sub quo Dodona, Strabo VII, p. 505. v. congesta a Gesner. ad Orph. Argon. 264. *Rhodopen* Thraciæ nemo ignorat; at *Garamantes*, extremas, ut veteres credebant, Africæ supra Gætuliam partes incolentem populum, a pastore jactari quis quæso ferat? conf. Aen IV, 365 sqq. — 45. *edunt*, pro ediderunt, genuerunt, ut in prosa oratione dicendum fuisset.

47. Haud dubie Medeam suos filios ex Jasone perfido marito mactantem respicit; cujus dum immane facinus ad Amorem refert, refugit simplicis pastoris animus horrore ad memoriam tanti sceleris; itaque ad corrigendum id, quod

Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater;
Crudelis mater magis, an puer inprobus ille?
Inprobus ille puer: crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et ovis ultro fugiat lupus; aurea duræ
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricæ;
Certent et cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Vivite, silvæ;

49. 50. Etsi audacter dictum videbitur, libere tamen profiteor, versus hos ab inepto homine ex margine illatos videri. Adscripserat aliquis pro suo judicio: *Crudelis mater magis an puer improbus ille?* Alter, ac si judex sederet, adscripserat: *Improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater.* Dignum operculum patella! sed uterque versus eliminandus. — 49. *an pater improbus ille; improbus ille pater,* ut de Jasone intelligatur, conj. Meurs. ad Lycophr. Male. vid. Not. — 52. *Nunc ad oves ultro fugiat lupus* Zulich., quod arridet Burmanno. *ut oves ultro fugit* Ven. — 53. *ferent* Moreti fragm. — 55. *Et certent* Zulich. Theocr. V, 136 *ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδειν.* Ex hoc versu adstruas quoque lectionem *κὴξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι δαρίσαιντο* pro *γαρύσαιντο* ibid. I, 136. Contraria via Wakef. monitu amici ex ms. intulit *cantent*, ut conveniat cum *γαρύσαιντο*. — 56. *delphines* Zulich. *Orion* in nonnullis ap. Burm. — 58. *fiat* Medic. cum Leid. sec. a m. pr. et Gud.

dixerat, subjicit; *crudelis tu quoque mater.* Etsi enim ad ultima mala impellere infelix amor possit; at tale tamen scelus nemo, nisi ipse immani ingenio sit, suscipiat. Cum tamen semel contra Amorem caussam suscepisset, neque omnem propterea ab eo culpam removeri vellet, in dubitationem incidit, ita tamen ut tandem culpam utrique communem esse decernat. Uti hæc recte, ut feci, defendere me posse arbitror, tamen ut præclare dicta extollere nolim. Inest enim jejuni et inepti lusus nescio quid; nec tollitur illud, si mater Venus sit. *Improbus* vero nil aliud, quam *crudelis*, *sævus*, Æn. II, 80. X, 727, unde fere permutatur cum *impius* conf. Anthol. Lat. I, p. 358,

52—56. Ex Theocr. I, 132—136. — 54. *myricæ* v. ad Ecl. IV, 2. *aurea mala* v. ad III, 71. — 56. *Orpheus in s.*, h. Tityrus, rudis cantu, nunc inter reliqua, quæ contra rerum naturam fient, erit alter Orpheus et Arion. Poetica exornatione adjecit utrique determinationem ab externa aliqua ratione: Orpheus inter feras, Arion inter belluas marinas. Ita adjecta erant: *Fraxinus* in silvis, — *pinus* in hortis: Ecl. VII, 68.

58. *medium mare. medium* interdum non ita definite sed paullo pinguius dici, dudum docuere viri docti; ita est mare altum. Alioqui

Præceps aerii specula de montis in undas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.
Desine, Mænalios jam desine, tibia, versus.
  Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

ALPHESIBOEUS.

  Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vitta;

59. *in altum Deferar* legit Scaliger ad Auson. Cupid. cruc. 24. — 60 Versus repetitus in Ciri 267. et vs. 59 ibid. v. 302. — 61. *Desine M. mecum mea t. v.* Voss. alter a m. pr. — 64. *Et fer aquam* Gud. *Affer* Goth. pr. fragm. Moreti et Zulich., quod tanquam sacrificio accommodatius præfert Burm. Theocr. II, 1 φέρε Θέστυλι. Mala ratione ab *aqua calida* petita tuetur *Effer* Cerda. Ex v. 107 videtur colligi posse, agi hæc in ædibus, vel in ædium impluvio, *ὑπαίθρια*. Videtur sic convenire Æn. IV, 494 de Didone: *Tu secreta pyram tecto interiore sub auras Erige.*

est mare, quod est in mediis terris; nunc quidem aquarum terras opprimentium illuvie. *Vivite*, valete etc.; ducta hæc ex Theocr. I, 115—118. — 59. Nimis subtile est, quod respicere volunt pastorem ad scopulos Leucatæ, promontorii, Sapphus jactu nobiles, v. Scalig. ad Auson. Cupid. v. 24, ib. Toll., it. ad Strab. p. 694 etc. *Specula* pro cacumine, ex σκοπιά. Expressit autem Theocr. Idyll. III, 25. — 60. *hoc munus*, int. carmen quod cecinit; non mortem: quæ non posset esse *munus morientis*. Etsi per se amicæ aliquis spiritum ac vitam pro munere offerre velle posset. Respexit ad Theocr. III, 24. 25, et XXIII, 20. 21, et sup. Ecl. II, 7 *mori me denique coges*.

63. *non omnia p. o.* Alphesibœi carmen, tanquam doctius, recitandum ad Musas refert. Caussam per proverbium reddit: se ei recitando non æque ac superiori carmini parem esse: quia *non omnia possumus omnes*. Ductum esse ex Lucilio testatur Macrob. VI, 1, p. 575. *major erat natu: non omnia possumus omnes.* Multo tamen ingeniosior ratio illa Popiana est *Pastor.* III, 56 *Next Ægon sung, while Windsor groves admir'd Rehearse, ye Muses, what yourselves inspir'd.* Est autem hoc, quod sequitur, carmen ex Theocriti Pharmaceutria Idyll. II adumbratum. Mulier aliqua venefica inducitur amatorem suum, a se abalienatum, et ex agro in urbem profectum, magicis sacris ad se revocans. Loquitur vero cum Amaryllide sacrorum horum administra.

64. Apparatum sacri magici curare jubet venefica: Stat ara, affertur aqua lustralis, coronatur ara, verbena in ara accenditur, cum ture. *vitta molli*, quia lanea. Sic Ge. IV, 348 *mollia pensa*. Vir doctus ad Lucret. I, 89 *Qui simul infula — ex utraque pari malarum parte profusa est*, cum hujus loci recordatus esset, præpropere etiam *mollem vittam* esse profusam pronuntiabat. Attamen *profusum* et *molle* nec usu, nec re,

Verbenasque adole pinguis et mascula tura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam;
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi;

66. *Conjugis et magicis* Moreti primus. *avertere sensus Exp. sacris* Moret. quart. et Parrhas. *insanos vertere* emend. Jn. Schrader. — 68. *Daphnin* ubique reposui, pro *Daphnim*: ut scriptura sibi constaret: vid. ad II, 26. — 69. Versum adoptavit Petron. 134 in verss. de saga 13. *Carmina e cœlo* Giphan. ad Lucret. pag. 463 e scriptis. *Carmina* et *e cœlo* ex antiquis aliquot exemplaribus laudat Pierius. *Carmina vel lunam cœlo deducere possunt* Schol. Stat. Theb. I, 104. — 70. *Ulixi* Heins. et Medic. et Mentel., quem vide ad h. l. Nec tamen codices me moverent, nisi veteres Grammatici observarent, diei *Achillei* et *Ulixei*. *Achilli* et *Ulixi*. Scilicet, quantum assequi licet, 'Οδυσσεὺς fuit pronuntiatum *Ulixeus*; et alia flexione, 'Οδύσσης, ut Τύδης, Ὄρφης (Priscian. p. 68), *Ulixes*. Jam occurrit casus secundus *Ulixi*; ut Chryses, Chrysi; Hercules, Herculi, cf. ad Æn. II, 7. In edd. legebatur *Ulyssi*, et inde a Pulmann. *Ulyssei*. At in Codd. *Ulixis*, *Ulixes*. *Circo* in Medic., superadscripto *a*, ut sit *Circa*; tum *mutabit* Gud.

sunt synonyma. Theocrit. Idyll. II, 2 οἰὸς ἀώτῳ. quis non meminit *mollem lanam!* — 65. *Verbena* modo de omni herba e sacro loeo petita, modo de genere aliquo dici videtur; ut ex Plinio, Servio aliisque, docent viri docti ad h. l. et passim. *Masculum tus* vocabaut veteres optimum ae præstantissimum: idem *stagonias* appellatum, in guttæ speciem rotundum; ut ex Dioscoride ac Plin. XII, 14 doeuere viri doeti. v. Cerda. Jam *adolere*, quod proprie fuit augere, cumulare, translatum est ad genus augendi inprimis in sacris, *augere flammam*, *ignes*: unde usu deduetum est eo, ut sit simpliciter cremare: conf. ad Æn. I, 704. Valer. Fl. I, 204 alio verbo dixit: *pingui cumulat libamine flammam*. — 66. *sanos avertere — sensus*. Recte Serv. a sanitate mutare, pervertere; παρατρέπειν. Est pro vulgari: in amoris insaniam vertere, insanum amorem reddere. Puellæ mentio nulla fit, a cujus amore eum avertere et avocare possit. Apud Theocritum est, sacro magieo facto incantare καταθύσασθαι l. l. v. 3 Ὡς τὸν ἐμοὶ βαρὺν εὖντα φίλον καταθύσομαι ἄνδρα. *sani* vero ornandi caussa adjectum: quia ad insaniam et amorem vertebat. *Conjux* simpl. amator, ut sup. 18, et sie Gr. ἀνὴρ, ut Theocrit. *carmina* de magiea formula accipe.

69. De his teratologiis magicarum artium ad omnes tantum non poetas plurima, ut solent fere in his munifici esse, loea collegere interpretes: v. ad Horat. Epod. V et XVII. Lucan. VI, 420 etc. Tibull. I, 2, 32, et h. l. Cerda aliique, itaque hic paucissimis defungi licebit; nec otium in his conterere placet. Interea ad superstitionum caussas attendere velim animum, ut intelligas, esse fere eas aut a rebus insolitis et præter naturæ

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco; numero deus inpare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo; et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit

71. *in campis* Zulich. — 73. *triplici primum* Goth. sec. *triplici circumdata filo Licia* Donatus memorat ad Terent. Andr. V, 4, 8. *triplice d.* c. Medic. et Menag., qui et v. 105 et 106 hic inserit: sed intempestive. Vs. 73 cum 75 insertus fere Ciri 371. 373. — 74. *terque hanc* Longob. Pierii, ut referatur ad *effigiem*. Prætulit hoc Wakef. — 77. *trinos* Ven. *tribus natis* Leid. — 78. Mira res est, quantopere ineptierint viri docti Sæc. XV et XVI in hujus versus metro: dum nodos intrudere voluere. Ceteris ap. Burmann. adde Benedictum philologum in Ed. Junt. 1520, ut sit versus amphimacer. *modos* Zulich. — 80. *hæc ubi* Ven.

morem fieri creditis aut ab aliqua similitudine, modo tropica, modo allegorica, petitas; rebus physicis plerumque ad animorum sensus traductis. — 71. *cantando* pro incantando, fascinando. *Frigidus* ex natura anguium dictum, ut supra III, 93, et male alio trahitur. *rumpitur*, disrumpitur. Gesnerus Thes. h. v. malit *a nocendo cohibetur* exponere, quia fere *rumpi* dicuntur, qui defatigantur, conficiuntur. Scilicet insederat viro exquisitæ doctrinæ hoc, quod sisti fere serpens, ac detineri carmine aut torpere, solvi ac rigere, dicitur. cf. Tibull. I, 8, 20. Lucan. VI, 488 et al. δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν Γηγενέος σπείρης, μήκυνε δὲ μυρία κύκλα Apollon. IV, 150. Sed et alterum memorari solitum fuisse, nunc uno Ovidii loco docebimus Am. II, 1, 25 *Carmine dissiliunt, abruptis faucibus, angues;* in quem sensum *rumpi* ut accipiamus, suadet sermonis ratio et usus.

73. Dum hæc loquitur, maga imagunculam, Daphnidis an mulieris, tenere eamque tribus filis, diversi quoque coloris, circumdare et circa aram portare putanda est. — 75. *deus* universe cum proprie sit Hecate, cui magica sacra fiunt. — 77. tum illa jubet ancillam *ternos colores tribus nodis*, h. e. tria fila diversi coloris, unumquodque suo nodo, nectere verba præfatam: Veneris hoc vinculum se esse velle.

80. Duas Daphnidis imagines, alteram e limo, e cera alteram, igni admoveri puta. Cerea etiam ap. Theocrit. II, 28 est; minus bene Servius alteram ex limo ipsius veneficæ esse vult: nam sequitur: sic *nostro Daphnis amore*, scil. liquescat molliaturque in amorem mei, obdurescat vero et obfirme-

Digitized by Google

Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragilis incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis', quum fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva,
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti,

82. *laurus* Medic. conf. sup. v. 13. *ramos* Pierii Oblongus. — 83. *me male urit* Rottend. alter. *in hac ego Daphnida lauru* tentabat Jo. Schrader. Certe *in Daphnida* requiram; ἐπὶ Δάφνιδι, h. e. εἰς Δάφνιν. Si tamen Virgilio non placuit ita scribere? Reposuit Wakef. — 86. *alta* Ven. — 87. *concumbit* Gud. *in ulva* Heins. e melioribus mss. reposuit iterum, cum jam a Naugerio in Ald. tert. et hinc in alias inductum fuisset. Vulgata *in herba*, quam Pier. defendebat, ex Ald. pr. propagata est in alias, in his in Steph. conf. Martin. *in umbra* ed. Ven. cum Goth. sec. a m. pr. *consedit in herba* unus Heins., sollennes utique variationes. — 88. *sera m. d. nocte* quartus Moreti et alius Heinsii. *noctis* fragm. Moreti; unde Burmann. conj. *sero noctis. discedere* Menag. et Rottend. sec. v. sup. Ecl. II, 67. Ambiguum est, utrum *perdita* antecedentibus, an sequentibus, ut in loco Varii (in Notis) subjungas.

tur animo ad constantiam amoris.

82. Aliud venefica nunc aggreditur: laurum incendit, ut Daphnis eodem modo amore incendatur. *molam*, far et salem, ut etiam Theocr. v. 18 et 21. cf. h. l. Serv. Cur, pro sulfure, *bitumine* illitas lauros memoret, nam videtur mystica aliqua caussa subesse, hariolationes v. ap. eund. *fragiles* Lucretii VI, 111 auctoritate a sono ex fragore explicant, *crepitantes in flamma*, quod ominis loco in hac arbore observabatur. Theocr. l. l. v. 24. v. Cerda h. l. cf. Tibull. II, 5, 81. 83. Mox 83 *in Daphnide*, ἐπὶ Δάφνιδι, in Daphnidem, quod in Daphnidem vertat, ut is eodem modo flamma amoris consumatur. Theocr. l. l. v. 23. Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν· ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν Αἴθω etc. Horat. Epod. V, 81. Scilicet magicæ hæ rationes fere symbolicæ sunt, quarum congruentiam et similitudinem physicum aliquem effectum habere stultitia hominum aut credidit, aut aliis persuadere voluit.

87. *Propter aquæ rivum;* ex usu poetarum, Horatii, Tibulli, I, 1, 28 præeunte Lucretio II, 30 *prostrati in gramine molli Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ.* in Culice 389 *Rivum propter aquæ viridi sub fronde.* Et jam sup. Ecl. V. 47 *Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.* — 88. *nec seræ — decedere nocti*, elegantius ad poeticam rationem, quam *sera nocte;* quod aliis verbis dixit Statius Theb. VI, 191 *Tunc piget ire domum, mæstoque novissima campo Exit et oppositas impasta avertitur herbas.* Locus omnino pulcerrimus; in quo Varium expressit noster, docente Macrob. Sat. VI, c. 2,

Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego, limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto:
His ego sæpe lupum fieri, et se condere silvis
Mœrin, sæpe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti
Transque caput jace; nec respexeris: his ego Daphnin
Adgrediar; nihil ille deos, nil carmina, curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

92. *Pignera* duo. vid. Burm. *limite* Goth. sec. — 96. *pluruma* Medic., ut *maxuma*, a m. pr. — 98. *Mœrim* alii. v. ad II, 26. *Mœrim et s.* Zulich. *animasque* Parrhas. *exire* Goth. sec. ed. Mediol. 1474 cum aliis antiquis; uti auguror. — 102. *nec respexeris* Medic. Pierianus Oblong. Gud.; et hoc verum est: vulgo *ne*.

Dixerat ille de cane cervæ vestigiis insistente: *Non amnes illam medii, non ardua tardant, Perdita nec seræ meminit decedere nocti.* Est Homericum πιθώμεθα νυκτὶ, ut Odyss. μ, 291. nec bene, puto, redditur, ad seram noctem.

91. Simillima hæc sacris magicis a Didone institutis Æn. IV, 495 sq. — 93. *debent hæc pignora D.* expectat hoc a defossis sub limine vestibus, ut ad eas Daphnis vel invitus retrahatur et redire cogatur. Variavit Theocriteam rationem l. l. v. 53. 54. 59. 60. *Liminis* autem sollennis mentio in poetica oratione, cum aut admittuntur aut admitti cupiunt, aut excluduntur amantes.

95. Lecta in Ponto, nunc pro Colchide, venena commendantur, quia Medea iis usa erat. Magica quæ sequuntur miracula nimis nota sunt; quam ut aliquis in iis hæreat. cf. Cerda, et laudd. ad v. 69.

101. Novum et fortissimum præter cetera incantationis genus adgredi videtur, ut cineres ex ara in aquam fluentem et pone caput jaciat; quod partim cum expiationis, fluminis aqua viva fieri solitæ, ritu, partim cum eo more conjunctum esse puto, quo diis inferis aliquid devovetur. v. Cerda. conf. Theocr. XXIV, 92. 94. — 103. *nihil ille deos*, deos, qui inter incantandum vocati fuerant. Quandoquidem omni magico ritu nihil

Adspice: conripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
Nescio quid certe est; et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

105 *trepidis* vel *tremulis* Cod. Koler. *palmis* pro *flammis* Moret. sec. — 106. *Bonum fit* Zulich. a m. pr. *ipse bonus sit* Nonii quædam edd. in *cinis*. — 107. *Nescio quis* ex Ald. ed. pr. *qui* poster. laudat Burmann. Male: nam Ed. pr. sec. tert. *quid* habent; nec nisi in edd. serioribus 1527. 1557 varietas illa occurrit. *quit* Medic. *certi est* ex eodem laudat Heins., quod Foggin. non expressit. *Nescio quidquid id est* Zulich. *est* abest a Ven. Jo. Schrader. tentabat: *Nescio quis certe est; ut Hylax in limine latrat.* Porro *Hylas* fere in libris. — 108. *omnia* sed superadscripto *s* Medic. *omina* Canter. ex vet. cod. emendabat. vid. Heins. *qui adamant* Zulich.; Heins. in ora Codicis, forte: *ipsis sibi somnia fingunt;* quod minus eleganter diceretur. Deerat hic versus Parrhasiano. — 109. *jam, carmina, parcite* Medic. et Pierii Oblong. Vatic. *Parcite, ab urbe domum jam parcite carmina, Daphnis* Medic. Pierii.

adhuc effeci; experiar novissimum. Et ecce v. 105 hoc effectum habet.

105. Non necesse hæc ex alia quam ex veneficæ persona dici. Ipsa illa simul cum ministra admovere cineri manus poterat. *cinis corripuit tremulis flammis*, h. flammæ ex cinere moto corripuere aram; h. e. exarserunt, in ara; res ominosa, ut notum. *cinis ipse*, *αὐτός*, sponte. — 107. *Nescio quid* est certe aliquid; evenit, quod veneficio efficere voluit.

ECLOGA IX.

MOERIS.

ARGUMENTUM.

Ad urbem Mantuam hædulos deportanti Mœri, villico, (qui homines et ipsi servi erant, v. Ecl. I, 28. Cic. Verr. III, 50); adjungit se in itinere Lycidas, ætate florente pastor et carminum studio flagrans; a quo viæ caussam rogatus Mœris calamitates suas, dominique, Menalcæ, injurias ac pericula inter eundum, id quod aliquantum jucunditatis habet, commemorat; cumque sermo ad Menalcæ carmina deductus esset, recitat uterque nonnulla ex iis fragmenta ac locos, qui fere ex Theocrito conversi sunt, uti tota carminis forma ex ejus Idyllio septimo ducta est. Totum carmen ad certum poetæ consilium compositum, ejusque, sub Menalcæ nomine, fortunam ac temporum calamitatem in eo adumbratam esse, manifestum fit. Jam Servius porro hæc narrat: *Virgilius, postquam pæne occisus est ab Arrio centurione, cujus in se strictum gladium ut effugeret, in Mincium fl. se præcipitaverat (vid. eund. ad III, 94), Romam revertens mandavit procuratoribus suis, ut tuerentur agros suos et ad præsens obsequerentur Arrio. Modo ergo Mœris, procurator ejus, secundum præceptum patroni, portat hædos Mantuam, quos Arrio offerat.* Quæ res cum per se non improbabilis sit; effrenis enim libido et insolentia militum in colonias deductorum erga possessores agrorum, quos ipsi affectabant, fuisse memoratur, vid. Appian. Civ. lib. V, 12. 13 (ed. Steph. p. 1082); apud eundem tamen mox alia narratio de Clodio attexitur, qua et superioris fides infringitur. Hæc ipsa a recentioribus interpretibus multo etiam magis exornata videas. Inspice modo Catrœum ac Ruæum. Ex ipso carmine hæc saltem confirmantur: scriptum id esse eo anno, quo agri Cremonenses ac Mantuani inter Veteranos divisi essent, U. C. 713, adeoque paullo post primam Eclogam; Virgilii fortunam sub Menalcæ persona ad-

umbrari; hunc quidem caussam habuisse, in largitione ista agraria agros suos sibi relictum iri, ut crederet; atque ita vulgo creditum fuisse; ejus rei spem ac fidem carminum gratiam fecisse v. 6—10; fuisse tamen illum possessionibus suis ejectum, neque id sine magno periculo, v. 15 et 16. Carmina ipsa, quæ intexta sunt, numero quatuor, sunt partim e Theocrito versa, partim ad temporum conditionem accommodata v. 46 sq. Lycidæ pueri studium et cupiditas audiendi delectat 56 sqq. Omnino carmen spiritum Maronis et dignitatem epicam prodit; etsi in summa argumenti equidem non multum ingenii agnoscam.

LYCIDAS (1), MOERIS.

LYCIDAS.

Quo te, Mœri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?

MOERIS.

O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli

1. In Parrhas. et Leid. alt. ita distinguebatur: *on, quo via ducit? in urbem?* ut hoc ἐπεξηγητικῶς subjiciatur. *aut quo via* Ed. Ven. — 2. Vix mihi temperabam in priore editione, quin *Quo, Lycida, vivi pervenimus!* reponerem; et sic Ecl. I, 72 *En quo discordia cives Perduxit m.* Ecl. III, 88 *veniat, quo te quoque gaudet.* Idem jam Heinsio in mentem venerat, nec Burm. improbat. Si hoc tenemus exciderat, ut centies factum, prima litera in *quo*, propter simile initium vicinorum versuum, et quod magnum spatium literæ initiali primi versus relictum esset. Sic in Regio Cod. *Lycida* ita scriptum erat, ut breve o adpictum esset. Retinebat tamen me, quod ingrata est illa repetitio τοῦ *quo*, et quidem diverso nunc sensu. Desideratur huc, eo. — *ut possessor agelli diceret.* Poterat adeo scribi: *Huc, Lycida, vivi pervenimus*, vel, quod Jo. Schrader. in schedis tentabat: *O Lycida, vivi quo venimus!* aut vitium in voce inutili *vivi* quærere. Nunc cum nihil afferri possit, quod non alius aliter constituat, relinquenda est vulgata corrupta. Vetus ulcus esse debet, cum jam Servii codd. insederit. *Vivi pervenimus* pro vivendo attigimus, seu, diu vivendo ad ista pervenimus, Serv. exponit; quod durum et sine exemplo esse, recte Burm. affirmat. — 3. *Quo nunquam* Moret. quart. et Leid.,

1. *an in urbem, quo via ducit?* Forma ducta ex Theocrit. VII, 21 sqq. ἆ πόδις ἄγει, Theocr. XIV, 42. 2. *vivi pervenimus*, scil. eo, *ut pos-*

(1) *Lycida* quinque ap. Burm., quem v. Zulich. hanc Eclogam post decimam ponebat.

Diceret: Hæc mea sunt: veteres migrate coloni;
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.

LYCIDAS.

Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, et veteres, jam fracta cacumina, fagos,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.

quod etiam loco mederetur, *vivi pervenimus, eo, quo nunquam veriti sumus nos per-* *venturos esse*: nisi durior trajectio esset. *qua* Gud.; forte pro *quæ* addit Burm. *Quam nunquam meriti sumus!* Leid. alt., ut sit exclamatio, quasi hæc tam indigna immerentibus evenerint. — 4. *migrare* Ven. — 5. Quamquam duplex epitheton affectui animi non male inservire videri potest, conf. Ge. I, 407, eleganter tamen Burm., dum duo epitheta ferre se negat, distinguit ac legit: *Nunc, victi, tristis* *quoniam sors omnia versat.* *tristis fors* legit etiam Probus Instit. Grammat. et rece- pit nunc Wakef. Vulgata tamen, *Nunc victi, tristes*, firmatur ex Grammatici imi- tatione, Anthol. Lat. lib. I, pag. 178, v. 84, ubi v. Burm. Sec.; eamque feres, si *victi* per se dictum accipias, postquam, quia, victi sumus, nunc tristes mittimus. Quod vero, Cerdæ ac Pierii exemplo, *sors* h. l. præfert Burmann., non recte facere videtur. Longe aliter apud Horat. Od. II, 3 extr. *sors versari urna* dicitur, quam *sors versat omnia*. — 6. *non bene v.* unus Moreti. *nec vertat bene* Menag. et Pierii Oblong. *quod* superscripto *s* Medic. — 8. *Incipiant* Goth. sec. *dimittere* Goth. pr. et septem ap. Burmann., nota variatione. — 9. Lectio hæc ab Heinsio e Mediceo probata et a Burm. reposita, uti et in Gud. a vet. manu emendatum fuerat, et sic Ecl. II, 3 *inter densas, umbrosa cacumina, fagos*; multo nimirum ea elegantior vulgata: *veteris jam fracta cacumina fagi*. Apud Quinctil. VIII, 6, 46 libri plerique: *confracta c.*, quod Catrœus, sibi mirifice in eo placens, recepit; saltem expectabo, donec *infracta* se obtulerit. — 10. *nostrum* Goth. sec. quatuor Burmann., it. Ed. Mediol. *Menalcam* Medic.

sessor advena agelli diceret; sed v. Var. Lect. — 5. *victi*, oppressi, afflicti, quibus id, quod victis evenire solet, contingit, ut fundos amittant. — 6. *quod nec bene vertat* « quæ res in ejus perniciem vertatur. » Serv., quod male ei sit, cum imprecatione novi heri, cui hædi ex agro in urbem apportandi sunt. — 7. Situm agri Virgiliani puta fuisse hunc, ut ille inde a collium clivo usque ad Mincium fl. et fagos ibi satas pertingeret. conf. Ecl. I, 52 Not. *subducere* se colles dicuntur, qui ex alto in planum deducuntur, decrescunt, cf. Burm.; iidem colles *demittunt jugum molli clivo*, cum dorsum collis molliter declive lenem ad planitiem et fl. Mincium descensum præbeat. *Fagos* fractas puta seu vi hostili excisas, seu procella et vetustate; quod præstat. In priore agnoscas imitationem Dirarum Valerii Probi 26 *Tu nemus, et multum nostris cantata libellis optima silvarum — Non fundes virides umbras — Militis impia cum succidet dextera ferro.*

MOERIS.

Audieras; et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere litis
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix:
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

LYCIDAS.

Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
Pæne simul tecum solatia rapta, Menalca!
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontis induceret umbra?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,

12. *marcida* Moreti fragm. — 13. *aquila dicunt* Ven. et Cod. Burm. — 14. *quocunque* Ven. *quæ* vel *quacunque* Gud. — 15. Conf. ad Ecl. I, 18. — 19. *Quis caneret silvas* Fragm. Moreti, at Ecl. V, 20 *Extinctum Nymphæ* etc. *orbis* a m. pr. in Medic. — 20. *montes ind.* Moreti Fragm., etiam male. vid. ib. v. 40. cf. ib. Var. Lect. — 21. *Nam quæ* Nonius in *legere*.

13. *aquilà veniente*, irruente, hostili et infesto animo. cf. Burmann. In animo habuit poeta Lucret. III, 751 *tremeretque per auras Aeris accipiter fugiens veniente columba*. *Chaoniæ* vero *columbæ* sollenni epitheto a Dodonæo luco et oraculo per columbas s. palumbes edito. Erat autem Dodona urbs Epiri, vetustissimis temporibus a Chaonibus habitatæ. conf. Strabo VII, pag. 498 C. — 14 — 17. Nisi augurio monitus fuissem, ut *quacunque* via ac ratione, jurgia cum veteranis in agros immissis præciderem; capitis periculum una cum hero Menalca adiissem.

18. *solatia*, carmina erepta. — 20. *spargeret* — *induceret*, dicta non proprie; sed poetico acumine, quod Ecl. VI, 62. 63 vidimus, h. caneret, ut sparguntur — ut inducuntur; aut ut sparsa et consita floribus sit terra, utque fontes arboribus umbrosis consiti sint. Verbo: quis caneret carmina bucolica: pro hîs sunt argumenta memorata, *quis caneret Nymphas*, *prata*, *fontes!* Respicit autem *Eclogam quintam*, inprimis v. 20 et 40 *Spargite humum foliis; inducite fontibus umbras*. Utrumque vero dici, et, *fontibus inducere umbras*, et *fontes inducere umbris*, docet Burm. ad h. l.

21. *Vel quæ* sc. quis caneret, quis cecinisset vel ea, quæ nuper, te non sentiente, cum caneres, ex te didici, quando ad Amaryllidem te conferebas. Tum subjicitur vss. 23 — 25 breve Carmen ex Theocrit. III, 3 — 5 ad verbum conversum. Comparat ista inter se Scaliger Poet. V, 5 pr., sed suo more. Add.

Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
« Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas;
Et potum pastas age, Tityre; et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto. »

MOERIS.

Immo hæc, quæ Varo nec dum perfecta canebat:
« Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,

25. *capre* Medic. a m. pr. *cornu petit* Rottend. sec. et Gud. pro var. lect., frequenti variatione. vid. Burm. h. l. et ad Ecl. III, 87. *feret* Medic. a m. pr. — 26. Pro *hæc, quæ* Medic. a m. pr. *terque*. *nondum* nonnulli ap. Pier., ii. ed. Ven. *canebant* Gud. — 27. *superent* Medic., deleto *cupiant*, quod ante perscriptum erat. *Bare* idem, et superiore versu *Baro*, at v. 35 *Varo*.

Gell. IX; 9. — 22. *Amaryllida delicias nostras:* aut communem utriusque amicam dicere voluit, aut pro, meam amicam. Neutrum satis placet, hoc tamen magis consentaneum, quandoquidem Mœris jam senio fractus est v. 51. Ut ex alia persona dictum habeatur, verba versus 22 *Quum te* non admittunt nisi quis aliena de suo sensu admisceat.

27 — 29. Aliud breve carmen. Aut quis hæc caneret, quæ etc. *Vare, tuum nomen cantantes* s. — *superet modo* — Nexus sententiarum esse videtur hic: Si modo Mantua ab interitu servata fuerit: nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur. Poetico, si non pastoritio, phantasmate, quo omnis natura sensu rerum jucundarum et molestarum imbuitur, ad olorum cantum id revocavit: quandoquidem cantus tribui iis solet: ipsi cygni tuum nomen celebrabunt. Commemorat hos, quia Mincius iis abundat Ge. II, 198. 199 *Et qualem infelix amisit Mantua campum, Pascentem niveos herboso flumine cycnos.* Ut *cycni* poetæ sint, etsi illud aliis locis occurrit, v. ad Horat. IV Carm. 2, 25 et h. l. Cerda, vix video, quomodo commode fiat. Ita esset: poetæ Mantuani Varum celebrabunt; saltem dictum erit de uno Marone. Verum res ita declaranda esse videtur: Quod vulgo erat: nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur; poetica ratione ad olorum cantum revocatur. Quod enim poetæ sensum tangit, id cum omni rerum natura, animata et inanimata communicatur. Ut igitur simili modo totum nemus aliquem canere diceretur, utque supra Ecl. V Daphnidem lugent et celebrant laudibus silvæ ac feræ, et I, 39. 40 fontes et arbusta desiderabant Tityrum; ita nunc cycni concinunt in Vari honorem. Cygnorum cantum, saltem sylvestrium, nostra quoque ætate rerum experimento vindicarunt plures viri docti, in his Abb. *Mongez*. De *Varo* v. Exc. ad Ecl. VI pr. Meritum ejus aliquod fuisse paret in agris Mantuanorum a veteranorum injuria vindicandis. *superet modo Mantua nobis*, h. incolumis et salva sit, agris redditis; quo facto, ipsi Virgilio suæ possessiones

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!)
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni. »

LYCIDAS.

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos;
Sic cytiso pastæ distendant ubera vaccæ:
Incipe, si quid habes. Et me fecere poetam
Pierides; sunt et mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna

29. *Candentes* conj. Jo. Schrader., *sublima ferent* e Lucret. inculcare malit Wakef. ad Lucret. I, 341. *ferant* Gud. Goth. pr. — 30. *Sic sua* Alcuin. Grammat. p. 2124. *Cyrneas* varie corruptum in libris v. ap. Burm. Est *Κύρνος*, *Κύρνειος*. *fugient* Ven. *exagmina* Medic., sed transfixo *g*. — 31. *distendant* Heins. e melioribus, etiam sic Medic., sicque alii apud Pier., cum vulgo *distentent* legeretur. *distentant* Voss. pr. *distendent* Ed. Ven. — 33. *dicent* Ven. — 34. *non sum credulus* unus Moreti. — 35. *Vario* manifeste legit Serv. et Schol. Horat. Croqu. ad Od. I, 6, qui Thyestæ tragœdiæ auctorem, eundemque nobilem epicum poetam, intelligit; sed in scriptis constanter *Varo*. In edd. *Vario* repositum est ab Egnatio et Naugerio; quod iterum deseruit Paullus Manutius cum edd. seqq. Quæ ambiguitas in his nominibus sit, nota res est: v. Exc. ad Ecl. VI. Varum inter viros principes et militia claros istius ætatis fuisse, satis constat; an idem poeta fuerit, non nisi ex hoc loco statuas. De poeta enim cogitandum esse, docet memoratio Cinnæ. Itaque, cum perpetua sit horum nominum confusio, cumque veteres conservabantur. — 28. *væ miseræ n*. Scilicet, cum Cremonensium, qui Cassii et Bruti partes sequuti fuerant, agri militum numero, cui assignati fuerant, non sufficerent, proximi agri Mantuani additi sunt, licet ea urbs in Augusti partibus fuisset. v. Vita Virg. a. 712.

30. *Sic* nota obtestandi formula: cf. Ecl. X, 4. *Incipe* canere, si *quid habes*, quod canas, aut potius, quod memineris ex Menalca auditum: sic apibus et gregibus tuis bene eveniat. *Cyrneas taxos*, Corsicanas, ex Κύρνος. Taxus omnino mellificio exitiosa: Ge. IV, 47 *Neu propius tectis taxum sine*. *Cyrneas* ergo non aliter accipies, quam ut a notiore ac famosiore genere epitheton taxis dederit. *Mel amarum* in ea insula confectum, satis notum post tot de Corsica virorum doctorum commentationes. — 33 — 36. ex Theocrit. VII, 37 — 41. 92 sqq. De v. 34 docta est Macphersoni disputatio in *Critical Diss*. p. 205, qua efficere vult, vocabulum *Vatis* Virgilium a Gallis suis Cisalpinis petiisse; fuit enim inter Celtas Vatum seu Eubatum, Euhagum, ordo, Bardos etiam dignitate antecellens. conf. Strab. IV, pag. 302. Ammian. XV f. Enimvero concidit omnis hæc subtilitas, si memineris, Virgilium latine reddidisse Theocritea, in quibus ἀοιδός est, nec diversum esse vatem a poeta.

35. *Varius* nobilis *Thyestæ* auctor v. ad Donati Vit. Virg. §. 53. *Cinna* Smyrnam scripserat, car-

Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

MOERIS.

Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
« Huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic candida populus antro
Inminet, et lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: insani feriant sine litora fluctus. »

LYCIDAS.

Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.

Grammatici *Varium* hic in libris legerint, post *Varum* v. 26, illum alterum *Varium*, in locum suum retrahendum esse manifestum fit. *Cigna*, *Cygna*, *Cyna* in libris nonnullis. *neque dicere* Moret. — 36. *inter strepet* Ven. Wakef. ad Lucret. II, 410 poetam scripsisse *argutus* censet, ut Ge. I, 143 *arguta serra* et *argutus anser* ap. Martial. — 37. *Jam pridem ago — mecum ipsa voluto* Zulich. et abest a Goth. sec. — 38. idem *Qui valeam m.* — 39. *nam* deest fragm. Moreti et Goth. sec. — 40. *ver perpetuum* quemdam legere notant Guellius et Cerda, quem v. — 43. *incani fluctus* mavult Bentl. ad Lucan. II, 673.

men, quod decem annis elimaverat, v. Catull. 89. cf. Martial. X, 21. Ruæus parum validis rationibus ad Cornelium Cinnam magnum Pompeii ex filia nepotem refert. Poetas esse hic intelligendos, versus sequens arguit: *inter olores*. — 36. *Anserem* aliquem ejus temporis poetam, de quo Ovid. Trist. II, 435. Propert. II, 34, 84. II, 25, 83, et ad quem Cic. Phil. XIII, 5 respicere putatur, hic tacite vellicari, docet Servius. Sed anserem ex opposito olorum natum esse et expressisse nostrum Theocritea, probabile fit Idyll. VII, 47 Odio mihi sunt Musarum alites, Μοισᾶν ὄρνιχες (ut ap. Horat. *Mæonii carminis aliti* Vario), qui cum Homero contendunt, ὅσοι, ποτὶ Χῖον ἀοιδὸν Ἀντία κοκκύζοντες, ἐτώσια μοχθίζοντι. *arguti* sunt canori.

39. Ex Theocr. XI, 42-49. 63 sq. cf. V, 45 sq. ductum, sed oratione variata: nobile vero bucolici generis argumentum Cyclopis amor et Galateæ in eum asperitas. Quis non ex Theocrito meminerit Idyll. XI. conf. Bion. Idyll. VII, 3, et fragm. IV. Mosch. Idyll. III, 59. Cum suavitate variavit hoc idem Gesnerus Idyll. *Die übel belohnte Liebe*. — 40. *ver purpureum* pro pulchro, a splendore purpuræ petitum, non a colore; ut notum. — 41. *candida populus*, ἡ λεύκη. — 42. Frondes vitium memorat, utpote in vere.

44. Aliud ex Menalca auditum quod Mœridem canentem audie-

MOERIS.

« Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus; et quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes. »
Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:
Nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Mœrin

46. Mediceus etiam quinque sequentes versus refert ad Lycidam. Mœris ab aliis incipit: *Omnia fert ætas*; nec aliter Gud. Heins. *respicis ortus* Zulich. *suscipis* Gud. et Rottend. — 47. *Dionæus* vero recte: Κύπρι Διωναία, apud Theocr. XV, 106. — 48. *et quod* Medic. a pr. m. — 49. *a priscis* Zulich. *in vallibus* ap. Nonium Marcellum in *ducere*. *apricis in collibus* est quoque in Tibull. I, 4, 19. *in apricis saxis* est inf. Ge. II, 522. — 50. Obscurum est quod Pomponius ad h. v. habet: « In codice Aproniano hoc scriptum erat Nepotes hi. » — 52. *Cantando solitum* Agrœtius de orthographia. *Cantando longos* Scholiastes Horat. Od. IV, 5. *ducere soles* Gudian. sed *ducere* modo v. 49. — 53. *Mœrin* et hic refinxi. Vulgo *Mœrim*: v. ad Ecl. II, 26.

rat Lycidas. *pura sub nocte*, serena;. illustravit Burmann.

46—50. Persuasione vulgi, quæ tum erat, stellam crinitam, quæ inter ludos D. Julio ab Augusto habitos apparuerat, U, C. 711 animam Cæsaris in cælum recepti esse (v. Sueton. Cæs. cap. 88), ingeniose poeta ita utitur, ut eum inter deos ruris relatum esse fingat. conf. Ge. I, 26. 27. 42. De ea stella v. Plin. II, 23. ubi ipsa Augusti verba adscripta sunt, Sueton. Cæs. 88. Dio XLV, 7 et not. Seneca Qu. Nat. VII, 17 Eandem a. 1680. iterum in hominum conspectum venisse, Halleius aliique viri docti opinati sunt. Ceterum istam stellam in numis gemisque conspici, notum est. *Dionæi*, quod Cæsar genus ab Iulo, adeoque Anchisa et Venere, ducere credebatur; mater autem Veneris *Dione*. *Iulum sidus* Horat. Od. I, 12, 47. *processit*, orta est stella. Ecl. VI, 86 *invito processit Vesper Olympo*. Alio modo *menses procedunt* Ecl. IV, 12. Laudant Homer. Iliad. χ, 252 ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, verum hic alio modo dictum est et petitum a motu et progressu siderum ad occasum vergentium ad oculorum sensum notato. v. Excurs. II ad lib. II Æn. Ejus vero stellæ ortus bonum frugum proventum ominari et maturare fingitur. *Insere* seu proprie, seu omnino: planta: cf. Martin.

51. *Omnia fert ætas*, *animum quoque*. Memoria deficiente Mœrin subito obticuisse, nec, quod cœperat, implere potuisse puta: addit itaque cum dolore: Omnia aufert, eripit, atterit ætas, etiam animi vires, memoriam. Atqui sæpe ego me, dum puer essem, me-

Jam fugit ipsa: lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.

LYCIDAS.

Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet æquor; et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media est nobis via; namque sepulcrum
Incipit adparere Bianoris: hic, ubi densas

55. *refero* Zulich. — 57. *et omnis* Rottend.. — 58. *ventosi ceciderunt marmoris iræ* emendabat Triller. in Miscell. Lips. Nov. Tom. VII, P. II. Eum refellit Oudendorp. ad Sueton. p. 1023. — 59. *est* post *media* deest in Zulich. *jamque* Menag. alter; nec male. — 60. *hic tibi* Ven.

mini, totos dies æstivos cantando exigere; nunc tot carminum oblitus sum, ipsa etiam vox me deficit: *condere soles*, ut Horat. IV Carm. 5. 29 *Condidit quisque diem collibus in suis*; pro vulgari, videt diem condi. Quod fit in tempore, tribuitur alteri tanquam actio: exigit diem, peragit, fugat, finit, adeoque quoque, condit. Præiverat Callimach. in Epigram. 2, 3 ἐμνήσθην δ' ὁσσάκις ἀμφότεροι Ἥλιον ἐν λέσχῃ κατεδύσαμεν. Sic et: *noctem, lucernam, producere*. — 54. *lupi Mœrin videre priores*; in prosa extulisses: Obticui (subito destituente me memoria), quasi lupus me primus vidisset; ex opinione ac proverbio vulgari, cui ratio a metus subiti contactu subesse potuit. Habet et hoc a Theocrit. XIV, 22.

56. *Caussando n.*; caussas et excusationes afferendo differs meum desiderium, cauentem te audiendi: Lucret. I, 399 *Quapropter, quamvis caussando multa moreris, Esse in rebus Inane, tamen fateare necesse est.* — 57. *æquor*, int. lacum, in quem non longe a Mantua fl. Mincius diffunditur. *Sterni* et στορέσθαι, καταστορέσθαι, de tranquillitate maris sollenne, ut Theocrit. VII, 57, ut et *silere* de ventis cessantibus, ut Theocr. II, 38 Ἠνίδε σιγῇ μὲν πόντος, σιγῶντι δ' ἀῆται. — 58. *ventosi ceciderunt murmuris auræ* in soluta oratione: murmur auræ cecidit, et hoc pro ipsa aura: aura, ventus cecidit. Scilicet, quod Oudendorp. ad Sueton, p. 1023 illustravit, *aura murmuris*. dictum est pro ora murmurans, solenni poetarum Græcorum et Romanorum, atque etiam Orientis, more, adjectivum vel participium in substantivum mutandi; unde existit *aura murmuris*. Diversa est ratio, qua ætheris aura, luminis aura, et sic alia dicuntur, de quo v. ad Georg. II, 47. Epitheton proprie ad auram spectabat: *ventosa aura* ut Ovid. Medic. fac. 57. *Hæc ubi ventosas fuerint siccata per auras*. Ante oculos habebat Maro Theocriti suavissimum versum: τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει Ἀσυχὰ καχλάζοντα Idyll. VI, 11. 12. conf. II, 38. — 60. *Bianorem* eundem cum Ocno et conditorem Mantuæ

Agricolæ stringunt frondes, hic, Mœri, canamus;
Hic hædos depone; tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam ne conligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via lædat) eamus;
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.

MOERIS.

Desine plura, puer; et, quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

61. *stringunt.* Pompon. « In Codice Aproniani sic scriptum erat. » Forte *stringuunt.* — 62. *ad urbem* Zulichem. — 63. *At, si* Menag. *nos pluviam* Parrhas. — 64. *lædat;* ita Heins. cum bonis nonnullis, et sic eruditius loquuntur. *lædet* vulgo fere. *lædit* Medic. cum nonnullis aliis: quod equidem præferam. — 65. *ego te hoc* Vossian. *hoc* abest a Goth. sec. — 66. *et* deest Leid. sec. *nunc quod nunc* Menag. primus; scilicet ut in Medic. cum errore scribentis omissum fuisset *et*, mox inter *puer* et *quod nunc* insertum est *et nunc.* — 67. *tum* Heins. e scriptis. *tunc* al. *cum. venerit ipse Menalcas* Goth. sec.

facit Servius hic et ad Æn. X, 198—200, quem illustrat, sed suo more, Mazochius in *Diss. dell. Academia di Cortona.* T. III, pag. 27. cf. Excurs. I ad Æn. X, med. Destituitur tamen totum hoc assertum idonea auctoritate, nec alius quam aliquis ex illustribus viris vel ex heroibus Mantuanorum fuisse videtur ille Bianor. Vestigia autem pressit Theocriti VII, 10. 12. *stringere* simpl. int. decerpere, amputare. cf. ad Ecl. I, 57. Ge. II, 368. — 62 *tamen veniemus*, « etiamsi paullulum quiescentes dederimus operam cantilenæ. » Serv. — 63. *nox pluviam ne colligat ante*, ne cum vespera nubes in pluviam colligantur. — 64. Pressit et hic vestigia Theocriti VII. 35. 36. — 65. *hoc fasce*, hædorum, quos portat, onere. — 66. *desine plura* dicere. — 67. *ipse* Menalcas.

ECLOGA X.

GALLUS (1).

ARGUMENTUM.

C. Cornelius Gallus, de quo supra ad Ecl. VI, 72 vide, amicam Lycoridem habuit, quam etiam elegis celebravit, sæpe a Propertio, Ovidio, Martiale, aliisque laudatis; Servius adeo ad v. 1 hujus Eclogæ et Donatus Vita § 38 libros ejus quatuor fuisse Amorum memorant, sub Lycoridis nomine editos. cf. Pompon. Sab. Is a perfida amica desertus, magno dolore oppressus, in hoc carmine tanquam pastor aliquis in Arcadiæ montibus ac silvis, sub antro aliquo projectus, amores suos deflere fingitur. Objurgat poeta Naiadas, quod solæ non adfuerint Gallo amoris curis confecto 8—12: cum tamen amoris et miserationis affectum testatæ ei sint ipsæ inanimatæ res, arbores et saxa, 13—15; tum greges cum pastoribus 16—20. Miserandi et consolandi caussa accessere ipsi dii: Apollo 21—23; Silvanus 24. 25; Pan 26—30. Tum Gallus, in lamenta et questus erumpens, suam sortem et infaustum amorem conqueritur; malle se pastoris vitam agere 31—43. Nunc in castris versari amicam in Gallias profectam 44—49. Videtur tamen vel sic sibi repente in rus migrasse et aliis curis amoris tormenta levare 50—61; sed amoris mox impatientia victus nulla inde solatia expectat 62—69. Præmittitur exordium poetæ, cum epilogo, quo singularem Galli amorem testatum facit. Habet hoc carmen miram artem ac suavitatem; primum in eo, quod omnia, ad majorem Galli dignitatem, non modo ad vitam pastoritiam, sed ad tempora heroica, in quibus permisti mortalibus dii viverent, relata et ex sensibus et opinionibus istorum sæculorum adumbrata

(1) *Conquestio cum Gallo* in scriptis nonnullis. *Conquestio cum Gallo poeta de agris* Medic.; et sic fere in sex septemve aliis; etiam Pompon. Sab.; quod non assequor, quorsum dictum sit. *Poeta ad Gallum. De amore Galli consolatio* Gudian. v. Burmann. ad h. l.

sunt; quare etiam ferre debemus, si quæ paullo altiore ac graviore spiritu hic dicta reperiamus; deinde vero quoniam impotentis et spreti amoris æstus ille ac furor, in omnes partes animum rapiens, ipsum legentis animum commovere videtur; quamquam hac in parte Theocriti vestigiis institit, Idyll. I, unde, quæ de Daphnide dicta erant, in Gallum transtulit, ut multa tantum latinis verbis reddiderit, in aliis autem cum eo certaverit; universe vero a simplicitate et venustate pastoritii carminis et Theocritea suavitate in plerisque recesserit.

Jam de *Lycoride* addunt Interpretes Servio duce: fuisse ejus verum nomen *Cytheridem*, et esse eam eamdem cum Antonii amica illa, mima, ex Ciceronis Philipp. II, 24. 25, ad Att. X, 10 et 16, ad Div. IX, 26. cf. Plutarch. Vita Antonii p. 74 ed. Brian. Plin. VIII, 16 infami, cujus nomen verum fuit *Volumnia*, quoniam Volumnii Eutrapeli liberta esset. Quod cum ferri possit: illud alterum, quod, de temporum ratione securi, contendunt ex Servio ad v. 1, eam propterea Gallum destituisse, quod Antonium ad Gallias euntem sequuta esset, quo v. 22 sqq. 46 sqq. referunt, fidem non habet. Nam primum Antonius Cytheridem jam ante 709 dimiserat; adeoque ante id tempus, quo hæc post reliquas omnes Ecloga scribi potuit; ea enim de re jam Ciceronis Philipp. II, 28, § 69 locus est. Decima autem hæc Ecloga ante 717 vix scripta est, ut paullo post videbimus. Deinde vero iis annis, quibus hæc Ecloga scripta esse potest, Antonius in Oriente, non in Gallia, fuit. Quæ omnia docte demonstravit Martin. ad v. 22. Neque ferri potest doctiss. Morgagni (Opusc. miscell. T. III, epist. Æmil. pr.) sententia, qui, cum Servium amplecteretur, et Antonii in Gallias profectionem aliquam circumspiceret, illam arripuit, cum Quæsturam Romæ petiisset, et inde ad Cæsarem, qui tum in Galliis bellum gerebat, rediret, quæ res ad annum 702 Pompeio Cos. sine Collega referenda esset; quod fieri non potest, si Ecloga hæc ultimo loco scripta est, ut versus primus declarat. Fontaninus, vir longe doctissimus, in Hist. litt. Aquilei. p. 28 de fuga Antonii intelligit, cum ad Mutinam 711 victus in Galliam ulteriorem se reciperet, et M. Æmilium Lepidum sibi jungeret. Sed ut alia ne memorem, neque tum quidquam ad Rhenum gestum, quem memorat poeta v. 45. Enimvero non nisi anno 717 U. C. incunte, M. Agrippa, L. Caninio Gallo Coss., ab Agrippa Cos. exerci-

tus Romanus in Gallias ductus Rhenum transiit. v. Dio. XLVIII, c. 49. conf. Martin. ad hanc Eclog. et Vita Virg. ad a. 717; cum quo exercitu Lycoris militem aliquem sequi potuit, dum interea Gallus sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiæ litoribus arcendas in armis esset, aut in alia expeditione versaretur. Ita expedita est sententia versuum: *Tu procul a patria — Alpinas ah dura nives et frigora Rheni Me sine sola vides.* De v. 44 *Nunc insanus amor duri me Martis in armis Tela inter media atque adversos detinet hostes;* ad e. l. accuratius est disputatum. Jos. Scaliger hanc Eclogam Dorica dialecto versam vulgavit.

EXTREMUM hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed, quæ legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,

1. *hunc* deerat Zulich. *cum* Medic. a m. pr, *hinc* Ven. — 4. *subterlabare* unus Moreti. *interlabare* Parrhas. *subter labere* divisim Medic. *Sicanos*, nunc prima brevi. v. ad Æn. I, 557. — 5. *Doris amica* Zulich. *amata* ed. Dan. Heins., vitium ex edd. Pulmann. in multas propagatum.

1. *Arethusam*, Nympham Siciliæ, ut in carmine bucolico, pro Musa, invocat. cf. Eclog. VII, 21 *Nymphæ Libethrides.* Quidni enim pastor Siculus, ut Pana aliosque deos agrestes, ita numina locorum, invocet! nec propterea nymphæ mutantur in Musas. Sollenne autem Nymphas invocari etiam extra bucolica; ut Coluthus carmen orditur Νύμφαι Τρωιάδες — 2. *sed quæ legat ipsa Lycoris* scil., ut et erubescat de levitate sua ac perfidia; et, tam bonum ac constantem amatorem indigne deseruisse, ut pœniteat. — 4. *fluctus subter labere Sicanos*, maris Siculi, Ionii; unde *Doris amara* pro aqua salsa ac marina. Videtur hoc primus aliquis ex Alexandrinis poetis novasse, ut Nerei conjugem hanc et Nereidum matrem (Met. II, 268. 269) pro mari diceret. Nota est vel ex Moschi fragm. VII de fonte hoc Siciliæ et ejus cum Alpheo, flumine Elidis, intercursu fabula, operose excussa a Cluver. in Sic. ant. v. Ovid. Met. V, 513 sqq. conf. Æn. III, 694, ornavit etiam Statius Silv. I, 2, 203, sq. Theb. I, 271. IV, 238, utrobique nostrum expressit. cf. D' Orville sicula I, pag. 198. Add. Avien. Descr. Orb. 1175 et Wernsd. — 6. *sollicitos amores*, qui ani-

Dum tenera adtondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis: respondent omnia silvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naides, indigno quum Gallus amore periret?
Nam neque Parnasi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricæ;

7. *tenera tondent* unus Moreti. *adtondunt* alius. *Dum simæ adtondent* Ven. — 9. *qui nos* Ven. et v. 11 *nobis*. — 10. *Naides* Heins. reposuit cum Medic. et optimis; nam *Naiades* est quadrisyllabum. Ναΐς, Ναΐδος. At Ναϊάς, Ναϊάδος. Ita tamen jam correxerant Egnat. et Nauger. Ald. tert. et hinc deductis. *peribat* in Medic. a m. sec. cum Gud., it. in Rom. Pierii. ex poetica ratione a vulgari recedente melius: ὅκα Δάφνις ἐτάκετο quod Pierius comparat. — 11. *Parnasi* per simplex *s* Heins. cum optimis codd. scribit. cf. Pier. *nobis* Ven. — 12. *Aoniæ Aganippæ* Heins. reposuerat; ita ad *juga* erat referendum: atqui montem Aganippen nemo novit; fontem Bœotiæ novimus omnes. Magna hic est lectionis varietas: videamus primo de editis. Legit igitur *Aoniæ Aganippæ* ed. Ald. pr. cum Junt. 1520 et aliis hinc ductis, *Aonia Aganippe* sec., *Aoniæ Aganippes* autem tertia. Tum Manutius induxit *Aoniæ Aganippe*, quod jam vett. edd. Mediol. Ven. et al. habebant; tandem vero Pulmann. Commelin. Steph. et hinc profectæ *Aonia Aganippe* in vulgus propagarunt. Quod ad Codd. attinet, *Aoniæ Aganippes* Heinsius (excepto tamen Mediceo) suos omnes habere testatur; *Aonie Aganippe* Reg. Voss. et Fr. Moret. *Aoniæ Aganippe* Medic. cum Longob. Sic Aganippe Aoniæ, h. Bœotiæ, fons dictus esset; parum poetice, arbitror. Omnino ex lubrica librorum in vocali simplici et duplici fide nihil decidi potest, nec magis ex Grammaticis; Grammatici veteres, Carisius et Probus, cum aliis ap. Heins. *Aoniæ Aganippes*, vel *Aoniæ Aganippæ* agnoscunt. Si ad rationes criticas hæc excutias, potior videri debet ea lectio, a qua reliquæ aberrasse videri possunt: ea autem est haud dubie Serviana: *Aonia Aganippe*. Casus secundus *Aoniæ* male fuit adscitus, atque *Aganippes*, qui fons fuit, *juga* hinc effecta. Restat nunc, ut aut *Aonie Aganippe* scribatur, aut *Aonia Aganippe*. Alteram hanc lectionem, quæ Serviana est, equidem antea præferebam de caussis modo dictis, suaviorem quoque ad aures. Enimvero prior est prorsus ex græco ducta et rationem habet ultimæ productæ Ἀονὶς Ἀγανίππη. Sic et Silius *Ortygie Arethusa* lib. XIV, 515, et sic in multis. Receperat quoque Brunck. — 13. *lauri, illum etiam flevere myricæ*, ut Longob. et pauci alii habent, ante Heins. vulgatæ inde a Ge. Fabricio et Pulmanno; sed sustulit is versus male intrusum fulcrum Medicei et optimorum librorum tum edd. superiorum auctoritate. *laurus, etiam* Zulich. *lauri, nec non fl.* Parrhas. et ed. Ven. *lauri, illum flevere* Rom. Pierii.

mum sollicitum reddunt, cruciant, πολυκηδὴς, πολυμέριμνος. Theocrit. X, 20 ὁ 'φρόντιστος Ἔρως. — 8. *respondent*, resonant, per echo. cf. *Pope Pastor.* II, 13 sqq.

9. sqq. Solæ Naides non adfuistis Gallo mœrenti. Ex Theocrit. Idyll. I, 66 sqq. *Pope* ibid. v. 23, *Milton* in Monodia, Lycida; *where were ye Nymphs* etc. — 10. *indigno—amore*, quo dignus non erat; cum meliore flamma, ut Horat. Od. I, 27, dignus esset tam obnoxius, tam constans amator, non

Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, et gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant et oves circum; (nostri nec pœnitet illas;
Nec te pœniteat pecoris, divine poeta;
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.)
Venit et upilio; tardi venere bubulci;

14. *tacentem* Barth. e tribus antiquis Advers. XVIII, 16. — 16 — 18. Tres hos versus post versum octavum Scaliger Poet. V, 5 retraxerat, atque ita Taubmann. exhibuit. Alia conjectura est Schutzii excidisse post *Stant et oves circum* quædam a grammatico aliquo male suppleta. Si omnino poeta una cum his verss. etiam upiliones et subulcos (apud Theocr. I, 80 sunt βῶται, ποιμένες, αἰπόλοι) omisisset, et post v. 15 statim Apollinem, Silvanum et Panem, subjecisset, nihil utique suavitati carminis detractum fuisset. Dedi trium versuum interpretationem qualemcunque; eos tamen a loco hoc alienos esse bene sentio; et pedibus in Scaligeri sententiam concederem, nisi hoc unum me retineret, quod versus Theocriteos Maroni ante oculos fuisse video: ubi Nymphæ eratis, cum Daphnis (ut nunc Gallus) contabesceret? Illum deflerunt feræ — tum 74 Πολλαὶ οἱ πὰρ ποσσὶ βόες, πολλοὶ δέ τε ταῦροι, Πολλαὶ δ' αὖ δαμάλαι καὶ πόρτιες ὠδύραντο. *vestri nec* Parrhas. v. 18 convenit cum Theocr. I, 109 ὡραῖος χ' ὤδωνις, ἐπεὶ καὶ μᾶλα νομεύει. quod Eldick. ἐπ' ἄγχεσι, et ex verbis *ad flumina* in ἐπ' ἀκτᾷ mutabat Eichstadt. — 19. *oppilio* alter Mentel. *appilio* Voss. *opilio* Longob. et Medic.

ut a perfida et levi puella sperneretur. Naides fontium et amnium deæ sunt, itaque Parnassus et Pindus respectu fontium memorantur, ut in Helicone *Aganippe* est. Aonas olim Bœotiam incolaisse obvia res est. — 14. 15. Si montes Arcadiæ, *Mænalus* et *Lycæus* (τὸ Λύκαιον), Gallum deflerunt: necesse est, in Arcadia nunc fingi Gallum sola sub rupe jacentem; Arcadiæ etiam accommodata sunt reliqua. Poeta autem putandus est fingere se Gallo adfuisse: unde v. 26 se ipsum vidisse Pana ait.

16. *nostri nec pœnitet illas*. Omnino hanc sententiam afferre voluisse videtur: etiam ipsi ovium greges, pascuorum immemores, tuum dolorem miserari visi sunt; hoc ex Theocr. l. l. v. 74, 75, quod cum nude ponere poetam dedeceret, adjunxit alterum, quod commendati eo nomine greges esse, adeoque nec petitum ab iis carminis argumentum Gallo displicere debeat: ut sup. Eclog. VI, 2 *nostra* nec *erubuit silvas habitare Thalia*. Scilicet *nostri* nec *pœnitet illas* proprie est, ut Burm. jam docuit, contentæ sunt nobis pastoribus; sed eam vi dictum, pro his: gaudent nobis; cantibus nostris delectantur, et nunc etiam nobiscum lugere sortem nostram non dedignantur; nec tu itaque aut curam eorum te indignam judica, nec in meo carmine sub pastoris persona exhiberi dedignare. Etiam Adonis pastoris munus ac nomen non detrectavit. conf. tamen Var. Lect. — 18. Est hæc de *Adonide pastore* paullo reconditior fabula: sed est a Theocr. I, 109.

19. In repetito *venit*, colorem orationis similem Homericæ Odyss.

Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit: tua cura Lycoris
Perque nives alium perque horrida castra secuta est.
Venit et agresti capitis Silvanus honore
Florentis ferulas et grandia lilia quassans.

Pierii cum aliis; s. ex οἰοπόλος nata vox, s. ex ovilio. *tardi* ed. Ven. *clari* Medic. a m. pr. *subulci* idem Medic. cum præstantioribus, Reg. Voss. al. Rom. Medic. Pierii. item Servio; et sequuntur id edd. Aldd. et earum propagines; tum Germanus, Manutius, alii. Sed tuentur viri docti *bubulci* ex vet. Grammaticor., Apuleii, Theocriti I, 80, aliisque auctoritatibus. vid. Heins. conf. Cerda, Barth. l. l. Ex editis hoc jam exhibuere Egnat. Angelius in Flor. 1520, tum Steph. Pulmann. Elzev. — 20. *Vividus* ed. Ven. Guellius quosdam *Uvidus hesterna* legere narrat. *Umidus* Rom. Pierii. — 21. Distinguunt alii: *omnes, unde amor iste, rogant, tibi venit? Apollo: Galle.* alii: *rogant: Tibi venit Apollo.* Utroque modo oratio exilis redditur. — 23. *Perque nives Alpum* conj. Schottus Obs. II, 4, male. — 24. *capiti* Menag. — 25. *violas* pro *ferulas* Goth. sec., sed vid. Not.

9, 322 agnoscebat Ernesti ad e. l. *Venit et upilio.* Ad consolandum Gallum accessere etiam pastores; et primum quidem venere ovium custodes, tum bubulci, *tardi* a lento et tardo ingressu boum, quos pascunt. conf. Burm. — 20. *Uvidus h.* Venit etiam subulcus Menalcas; de quo, id quod maxime in subulcum conveniret, addit hoc: cum modo de nocte in silvis glandibus ad pastum gregis hibernum legendis vacasse. Hinc *uvidus* a rore matutino. *hiberna glande*: In hiemem a poetis Italis referri solet glandium colligendarum tempus. Georg. I, 305 genialis hiems: — *Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus.* Sic arbutorum Georg. II, 520, ubi de hieme agitur. Lucret. V, 938 *quæ nunc hiberno tempore cernis Arbuta.* Hic vero Maronis sagacitatem desideres. Nam, si hiberno tempore Menalcas e silvis redux h. l. fuit, reliquorum, quæ memorantur, ratio parum constat. Ut poetam ex his laqueis expedias, esto glans in hibernum usum parata: etsi sic iterum hærere possis in *florentibus* ferulis et liliis v. 25.

21. *unde amor iste*, h. a qua puella; quam puellam amas? τίνος ὠ'γαθὲ τόσσον ἔρασαι; v. 78. — 23. cf. v. 47 et Argument. — 24. *agresti capitis Silvanus honore*, ornatus serto e ferulis et liliis. Ita scilicet et a poetis et in priscis monumentis Silvanus exhibetur, ut coronam ex frondibus arboreis, aut grandibus floribus et arundinibus gerat, manu (cf. Georg. I, 20) cupressum aut alium arboris truncum teneat. Sic corona pinea oneratur in noto marmore ap. *Boissard* T. IV, p. 134, et Gruter. p. LXIII, quo tamen eodem habitu Pan interdum insignis est. Sic Lucret. IV, 591, quem expressisse h. l. noster videtur: *Pan Pinea semiferi capitis velamina quassans.* add. Ovid. Fast. I, 412. III, 84. Eximia cum venustate hoc idem transtulit

Pan Deus Arcadiæ venit: quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris; soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!

26. *Arcadia* vet. Cod. Barthii in Advers. XLI, 26, male. — 27. *bacis* et hic multi. *nimioque* Medic. — 28. *Ecquis* Heins. e Medic. et aliis. *Et quis* alii. *Amorum* cod. Barthii; quod non habet, cur vir doctus tantopere commendet. *nec talia* Parrhas. — 29. *ripis* Medic. a m. pr. — 30. *oves* Moret. et alius pro var. lect. — 31. *at ille: Tamen*; ita cum Servio Heins. Vulgo distinguunt: *Tristis at ille tamen: C.*, minus venuste, aiunt. At nec alterum satis venuste. — 32. *Montibus heu* v. Zulich. *nostris* Ven. et unus Moret. *olim*; e. p. conj. Florens Christianus. *parati* Menag., ut supra Ecl. VII, 5. — 33. *O mihi quam tum* Fragm. Moret. *tum* erasum in Voss. *nunc quam* Moreti quartus. *quiescent* idem cum Leid. a m. sec. ed. Ven. Mediol. et aliis apud Pierium, idem Goth., quod Cuningens recepit; et habet vim ad nostram loquendi rationem. *quiescunt* Fragm. Moreti. — 34. *Nostra* pr. Moreti. *sic fistula* Cod. Barthii.

Columella X, 43 *Satur Auctumnus, quassans sua tempora pomis*, et Hymenæus *marcentes cupio quassare coronas* ap. Claudian. XXXI, 96. Ceterum in his versibus color ductus esse videtur ab Odyss. ω, 58 sqq. *Ferula* autem frutex, foliis fœniculi, specie et usu arundinibus, quibus pro baculis utimur, similis; Græcorum νάρθηξ. cf. Martin. Nihil autem novi, coronas ex arundinibus, frondibus arboreis, esse factas. Comparari quoque cum his possunt illa Moschi Idyll. XIV, 26 sqq.

27. *rubentem*, cf. sup. ad VI, 22. *Ebulum* nostris *Attich*, herbæ genus, baccas rubras, in similitudinem sambuci, *Hollunder*, producens. — 29. *Nec lacrimis crudelis Amor.* Amor h. l. de deo accipiendum, si sanam sententiam conficere volumus. Amor χαιρέκακος non modo dolorem et cruciatum miserorum amantium nil curat, sed etiam ridet, ἄγρια παίσδει, ut Moschus Idyll. I, 11, voluptatemque ex eo capit; nec lacrimis amantium crudelis ejus animus unquam satiatur atque expletur, aut ad miserationem vertitur; cf. v. 60. 61; id quod deinde pastoritia rerum assimulatione ornat.

31. *Tamen cantabitis A.*, etsi Amor talia nil curat, neque querelis quicquam præsidii contra ejus superbiam inest, tamen ad leniendum dolorem meum ac levandum faciet, si cantabitis hæc: s. quæ sequuntur, s. fortunam suam, amores suos, ut subjicit ipse v. 34; erunt adeo inter argumenta pastoritii carminis: Galli infelices amores.

Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret;
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes; hic mollia prata, Lycori;
Hic nemus; hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri te Martis in armis

39. *Et moræ violæ* ms. Kœler. barbara voce pro nigræ. — 40. *jaceres* Medic. et Gudian. a m. pr., male. An non requiras *lenta aut sub vite?* Vix enim *salices* et *vites* eodem agro plantari solitæ? Melius in loco Theocriteo, quem expressit, VII, 88. τὺ δ' ὑπὸ δρυσὶν ἢ ὑπὸ πεύκαις ἁδὺ μελισδόμενος κατεκέκλισο, θεῖε Κομάτα. Jo. Schrader. tentabat *inter calices.* — 41. *Serta mihi legeret Phyllis* Goth. pr. et ms. Lengn. — 42. *Lycoris* Medic. — 43. *consumeret* Fragm. Moreti. — 44. *diri* Leid. unus.

35. Ductum ex Theocr. VII, 86. at ibi locum habet suum, cum de pastore dudum vita functo agatur quo superstite ipse vivere vellet: αἴθ' ἐπ' ἐμεῦ ζωοῖς ἐναρίθμιος ὤφελες ἦμεν· ὥς τοι ἐγὼν ἐνόμευον ἀν' ὤρεα τὰς καλὰς αἶγας, φωνᾶς εἰσαΐων — At h. l. confunduntur notiones vitæ pastoritiæ et militaris: Gallus, quem adhuc videbamus pastorem in Arcadia cubantem in antro et amores deflentem, repente in seqq. fit miles in aliqua expeditione versans. Judicio recto ac simplici vix hæc se satis probare possunt; at condonanda ea sunt Maroni et adolescenti et id agenti, ut viris potentibus placeret. — 38. *Seu quicumque furor.* Quamcumque sive puellam sive puerum amarem, eum amplexibus tenerem sub vite; nec in amorem perfidæ Lycoridis incidissem. Characterem autem miseri amantis hic expressum meminisse debemus, qui, cum ipsis querelis suis in imaginem rei gratæ et animi affectum illudentis incidisset; in ea sibi placet, ei inhæret, eam prosequitur. Mox tamen v. 42 iterum ad Lycoridem redit.

39. conf. Ecl. II, 16. 19, ex Theocr. X, 28, καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντί sq. sed ibi venustius et opportuniore loco. — 43. *ævo*, senectute, v. Burm., quod Tibull. III, 3, 8 *inque tuo caderet nostra senecta sinu*: pro vulgari: tecum senectam consumerem.

44. Ad Lycoridem hæc spectant in castris cum amatore versantem: *Amor te detinet.* Antea erat, *me.* Ita vero versabatur eodem tempore Gallus in aliqua expeditione; nisi sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiæ litoribus arcendas cum in armis fuisse dixeris. Atqui omnia hæc aliena sunt ab eo, qui in Arcadia inter pastores desidere fingitur v. 14. Servius *me*, meum animum, interpretatur; mente et

Tela inter media atque adversos detinet hostis.
Tu procul a patria (nec sit mihi credere tantum!)
Alpinas, ah dura, nives et frigora Rheni
Me sine sola vides. Ah te ne frigora lædant!

45. Liceat hoc saltem loco emendationem sine codice recipere; facilis enim literulæ jactura est, ne absurda dixisse videatur Maro. Ut nunc constanter legitur: *Nunc insanus amor duri* me *Martis in armis detinet*: verba ad Gallum spectant; ut oppositum sit: *Tu procul*; de Lycoride. Gallus in armis detinetur, in militia versatur, *insano Martis amore* adductus: quod commode h. l. vix interpositum dixeris; tum vero poetam valde absurda finxisse dicendum, si Gallus, qui nunc inter Arcadicos pastores sedere putandus est (v. 14 et Argum.), idem *in armis*, in castris, versatur. Nec magis accommodatum esset, si *Martis in armis eum insanus amor detineret*. Sensisse videri debet difficultatem Heumannus, popularis noster, cujus emendationem *duri* te *Martis in armis* re parum explorata adspernabatur Burm. Bene tamen illa se habet, ut ad Lycoridem hoc spectet, quæ militem in Gallias profectum comitata erat. Nam, ut *Tu procul* oppositionem inferat, necesse non est; nec firmius alterum, quod Burm. urgebat, Lycoridem dici non posse *in armis* esse. Immo vero amoris insania detinet eam *duri Martis in armis*, in exercitu, in castris, ubi cum amatore versatur, *inter media tela et hostes*. Quin? eodem modo Gallus pergit: *Tu, procul a p.* Hæc eadem junctim de ea pronuntiaverat v. 23 *Tua cura Lycoris Perque nives alium perque horrida castra sequuta est*. Recte eadem emendatio vindicata est a Medebachin in Amœnit. litt. pag. 17, et jam ante a Desfontaines (*Hist. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXIV, pag. 156) nuncque iterum a Wakef. — 46. nec sic Medic. a m. pr. *ne sit* Menag. pr. *quantum* Barthii liber; quod esset *procul quantum*, τηλόθεν ὅσον. conf. ad VI, 16. Varie vero hæc distinguuntur et distingui possunt, ut aut jungatur: *procul tantum*, pro, tam procul, aut *vides tantum Alpes*, nil vides præter Alpes, ut Burmann. accepit et distinxit, quem in priore edit. eram sequutus. Friget tamen sic τὸ *tantum*. Nam videbat plura alia præter Alpes; aut: *nec sit tantum mihi credere*, ut sit, utinam liceat tantum non credere, modo ne cogar credere; sive, ne in animum inducam, ut tantum cogitem: aut, *nec sit mihi credere tantum*, h. tantam rem credere nec cogar. μὴ γένοιτό μοι πείθεσθαι, πιστεύειν τοιοῦτό τι. Tibull. III, 4, 82 *Ah ego ne possim tanta videre mala*. Hoc itaque, ut fas erat, nunc prætuli, præeunte olim Heumanno.

animo cum Lycoride esse. Videtur adeo mederi voluisse vitio, medela multo deteriore; cum verba tam parum eam admittant. Ad allegoricam vero rationem omnia hæc transferre si velis, et verbis et naturæ carminis et sensui animi veris et simplicibus innsto id repugnare facile senties. vid. Var. Lect.

46. *nec sit mihi credere*, h. utinam liceat mihi non credere! εἴη μοι μὴ πείθεσθαι, ne cogar credere; de forma *ne sit* v. ad Tibull. I, 6, 24. *tantum*, tantam, tam atrocem rem. conf. Var. Lect. Ceterum in Servianis ad h. l. *Hi omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus*. Nec improbabile hoc fit, e Galli carmine Maronem nonnulla expressisse. Qui tamen aut quot versus Gallo debeantur, nemo dixerit. Fontaninus hist. lit. Aquilei. pag. 35 novem usque ad vs. 54 Galli esse contendebat.

Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, et, Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelæa ferarum
Malle pati tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ; crescetis, amores.
Interea mixtis lustrabo Mænala Nymphis;
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantis
Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu

49. *A mihi non t.* Alcuin. Grammat. — 50. *Calchidico* Medic., sed v. Heins. Est Χαλκίς. — 51. *meditabor* duo vet.' cum Goth. pr. et Lengnich. *moderabor* Zulich. — 53. *incedere* Gud. — 54. *crescunt illæ* Parrhas. *crescent illis* unus Moreti. *illæ crescent*, *crescetis* Rottend. *crescente illa* Donat. ad Ter. Andr. III, 3. — 55. *mixtus* septem octove apud Burmann., sed *mixtis* exquisitius. *lustrabor* Moreti quartus. *lymphis* Medic. — 56. *necabunt* Leid, pr. *negabunt* alius. — 58. *per lucos videor rupesque* alter Rottend. — 59. *Rhodonea* Medic. a m. pr.,

50. *Chalcidico versu* h. Euphorionis, sive latine reddito, sive imitatione expresso (hoc quidem Probus firmat: « Euphorion — cujus in scribendo colorem secutus videtur Gallus »), et quidem de Apolline Gryneo ejusque oraculo: v. sup. VI, 72 et Exc. ad e. l. Respicit h. l. Quinct. X, 1, 56, qui, quod Chalcidico versu conditorum carminum mentionem facit Maro, inde colligit, Euphorionem ei fuisse probatum. Jam ea carmina fistula canere instituit. Egregie autem misere cruciati et in omnes partes rapti animi inconstantia exprimitur. Nunc enim 52 in solitudinem sese abdere constituit; mox venari, nunc omnia ista aspernatur. — 53. *pati*, amores: l. durare et vivere. Sic *pati* absolute positum. vid, ad Lucan. V, 313 *disce sine armis posse pati* aliosque. — 54. *crescent illæ: crescetis amores!* hoc vero si quid aliud, Virgiliana elegantia dignum. Compara Ovid. Epist. V, 23. 24 *Et quantum trunci, tantum mea nomina crescunt. Crescite, et in titulos surgite recta meos!*

55. *mixtis — Nymphis* pro vulgari: permixtus Nymphis. cf. Bentl. ad Horat. Od. IV, 1, 22. *acres* autem proprie de apris; h. animosi, iracundi, θυμώδεις, θερμοί. *Parthenium*, montem Arcadiæ, bene memorat, nunc ipse in Arcadia constitutus. Ante oculos hic locus erat Claudiano de R. Pros. II, 148. — 58. *lucosque sonantis*, resonantes sive a latratu canum ac clamore venantium, sive omnino cum vento silva agitatur; hoc quidem cum sermonis poetarumque usu conjunctius. Sic sup. VII, 1 *arguta ilex*, et *silvæ sonantes*, *luci sonantes*,

Spicula: tanquam hæc sint nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsæ rursum concedite silvæ.
Non illum nostri possunt mutare labores;
Nec, si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosæ,
Nec si, quum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus ovis sub sidere Cancri.

sed emendatum. *Sidonia* Goth. sec. *Cydonea* al. vid. Pier. et Burm.; urbs Κυδωνία, οἱ Κύδωνες, Κυδώνιος. — 60. *hæc sint* Heins. e Medic. et tribus aliis. *hæc sit* vulgo. *hæc* a Voss. primo abest. *medicina laboris* Servius Danielis. — 61. *miserescere* Moreti quartus. — 62. *rursum* Heins. e Medic. et Rottend. Vulgo *rursus*. — 64. *vestri* nonnulli ap. Burm., et sic Ald. tert. Flor. Angelii et al. *possunt nostri* Goth. sec. — 66. *Scythoniasque* Aldd. et hinc profectæ. *Sidonias* Voss. et Leid. unus a m. sec. *Sithonias* tamen jam Egnat., tum correxit Fabric. Steph. alii. Editum etiam *Sythonias*. Variatur in hac voce, ut in Βιστονὶς et Βιστωνίς, v. ad Cir. 165, sic *Sithones*, media brevi, et *Sithonius* apud Romanos poetas, ut aliquoties ap. Horat. I Carm. 18, 9. III, 26, 10. Ovid., ut in Fast. *Sithonas et Scythicos triumphos*. Stat. Theb. III, 287 *Sithonia — sub Arcto*: ergo Σιθόνιος. Attamen Σιθωνίη χώρη ap. Herod. VII, 122 et Steph. Byz. At Σίθωνες esse debuere Lycophroni v. 1357 Ῥίζας γιγάντων Σιθόνων κικτημένοις. Hoc enim metrum postulat, non Σιθώνων. Quod hiemem *aquosam* memorat, forte parum commode fit, ubi de *nive* agitur. Jo. Schrader. tentabat *Hæmi s. aquosi*: ingeniose. *hyemi subeamus aquosa* Barthii Codex pro *hyeme*. Burmann. tentabat *sulcemus*. — 67. *Ne si* fragm. Moreti. *commoriens* unus Moreti et Gud. *conmoriens* Zulich. *libraret in ulmo* fragm. Moret. — 68. *servemus* Barthii sive liber sive emendatio, jam a Florente Chris-

passim. *Cydonia spicula* a Cydonia urbe Cretæ. cf. Æn. XII, 858. *Cnossia spicula* Æn. V, 306. *Lyctios arcus* Apollinis Callim. H. in Ap. 33. memorat. conf. Meurs. Creta III, 12. 60. In medio verborum cursu iterum amoris æstu victus damnat sua vota miser amator. — 61. *mitescere*, ad miserationem flecti adeoque dolores miseri amantis finire.

62 — 69. Iterum mentem ac consilium mutat, nec curarum remedia a vita pastoritia expectat; ne tum quidem, si in extremo septentrione vel austro versetur: hæc ornavit. — 63. *concedite*, valete. — 64. *labores*, ad venationem refer, quam incassum susceptum a se iri ait, cum amorem nil sit quod animo eximere possit. — 65. *Nec si f.* ex Theocr. VII, 112—114, et quidem admodum ingeniose: cum ibi minæ Pani fiant. cf. Horat. Od. I, 22 extr. *frigoribus mediis*, media hieme, χείματι μέσσῳ, Thraciam si adeam, cujus gens *Sithones*. Theocritus Edonos Ἠδωνῶς dixerat VII, 112. *subeamus*, duremus frigus Thraciæ. Burmannus de cadente in caput magna nivis vi et copia accipiebat. — 68. *Æthiopum ver-*

Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.
  Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbræ.

tiano facta. *opes* Moreti. — 69. Idem hemistichium Cir. 437. *vincet* Medic. *vicit* Rom. Pierii. *sed nos* ed. Ven. — 70. *Hoc sat erit nostrum* Ven. *Hoc* etiam Goth. sec. et unus Moreti. *vestrum*, *Divæ* duo vel tres. — 72. *facietis carmina* fragm. Moreti, illustrat Burm. e Petron. 39 et 48. — 73. *mihi tantum* Parrhas. et Rottend. — 74. *subjicit* Medic. Parrhas. *subrigit* conj. Vales. in Valesianis p. 182. — 75—77. Hos tres versus novissimos, tanquam sententiis parum aptos et conjunctos, reprehendebat *Ill. Home* (*Lord Kaims Essay of Criticism* c. 1 extr.). Poterant utique abesse; nec tamen dedecet carmen, quod sunt adjecti, quandoquidem faciunt ad infigendam animo altius cogitationem ac sensum, agi hæc inter pastores. Tum vero respondent hæc v. 7 *Dum tenera attondent virgulta capellæ*. — 75. *cunctantibus* conj. Titii Locor. X, 7 probat Cerda et alii. *contantibus* Barthius e suo Cod. sensu eodem: ut morentur diutius quam expedit. Proclivior in hoc est Wakef. ad Lucret. VI, 783. — 76. *frugibus herbæ* Rottend. E nonnullis

semus ovis, pro inter Æthiopes, in Æthiopia. *versare* h. l. agere, pascere, ex πολεῖν. unde αἰπόλος, οἰοπόλος etc. *liber* vero, pars corticis interior, omnino pro cortice atque arbore. — 69. Nexus sententiæ est paullo durior: Nihil est, quod ab amoris curis solvat animum, vincit ille omnia remedia; ergo mihi succumbendum est.

70. De se jam poeta loquitur, ad Musas conversus; hæc se lusisse pastoritio carmine v. 71; petit vero ab iis, ut, quæ ipse minima in Galli honorem fecerit, ipsæ faciant, ut pro maximis Gallo sint, h. eam et gratiam et dignitatem habeant, quam carmina gravia, Gallo, cujus in dies majore amore teneatur. *Fiscella* calathus in usum cogendi lactis. cf. Tibull. II, 3, 15. De *hibisco* v. sup. II, 30. — 74. *viridis se subjicit alnus*, tenera accrescit, conf. Georg. II, 19; est ab iis, quæ se attollunt, sursum erigunt, emicant, ductum; hæc enim *se subjicere* dicuntur, ut flamma Georg. IV, 385. Ab eadem re duxit imaginem famæ Horat. Od. I, 12, 45 *Crescit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli*.

75. *gravis — umbra*, nociva; physicis de caussis, ut rheumatismos arcessat nimio calore solutis membris. conf. Lucret. VI, 783 sqq. *Juniperi* vero molestæ exhalationes, inprimis sub noctem. Inde ap. Apollon. IV, 156 ramus, quo medicamenta sua soporifera draconis oculis inspergit Medea, juniperi est. — 76. *nocent et frugibus umbræ*. cf. Ge. I, 121. 156. 157. 77. *venit Hesperus*, in conspectum venit, oritur, sole occi-

Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite, capellæ.

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON LIBER EXPLICITUS.

ap. Pierium hic versus exciderat: et ratio subesse visa est viris doctis, cur sublatum mallent; nam sententia a loco est aliena. Poeta sub junipero cur sedebat, si umbra gravis est! Saltem otiosa est exornatio sententiæ antecedentis versus: quæ tamen ferri possit.

dente, conf. ad Ecl. VIII; 30, ut Hor. Carm. II, 9, 11 *Vespero surgente*, et minus definite *surgentibus astris* noster Ge. I, 440. *venit;* sic εἶσιν ap. Hom. Iliad. χ, 27 Ἀστέρα — ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν.

EXCURSUS I.

Ecloga IV Græce versa in Orat. Constantini M.

Eclogam hanc Græce redditam, et eo consilio appositam, ut adventum Messiæ in ea prædictum esse manifestum fieret, magna ex parte exstare apud Eusebium in Orat. Constantini M. ad Sanctorum cœtum jam in argumento præfati sumus. Repetitum illud carmen et adjectum edd. Ge. Fabricii Chemnic. Rob. Stephani, aliisque; sigillatim excusum a Fed. Morellio 1583, et post alios a Maittaire, in Miscellan. Carminib. pag. 139. Inseruit quoque cum interpretatione, sed nulla crisi adhibita, Bœcler. Diss. acad. Tom. II, n. XI, pag. 387 sq. Non alienum erit a studiis eorum, quibus hæc editio parata est, si subjecero Græca ad meum sensum emendata: notato versuum Virgilianorum numero, cui illa respondent:

1. *Σικελίδες Μοῦσαι, μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν.*

---

4. *Ἤλυθε Κυμαίου μαντεύματος εἰς τέλος ὀμφή.*
5. *Οὗτος ἄρ' αἰώνων ἱερὸς στίχος ὄρνυται ἡμῖν.*
6. *Ἥκει παρθένος αὖτις ἄγουσ' ἐρατὸν βασιλῆα.*
7. *Ἔνθεν ἔπειτα νέων πληθὺς ἀνδρῶν ἐφαάνθη.*
8. *Τὸν δὲ νεωστὶ παῖν τεχθέντα, φαεσφόρε Μήνη,*
9. *Ἀντὶ σιδηρείας χρυσῆν γενεὴν ὀπάσαντα,*
10. *Προσκύνει....*

---

13. *Τοῦδε γὰρ ἄρχοντος, τὰ μὲν ἕλκεα πάντα βρότεια·*
14. *Ἄλγεά τε στοναχαί τε κατευνάζονται ἀλιτρῶν.*
15. *Λήψεται ἀφθάρτοιο θεοῦ βίοτον, καὶ ἀθρήσει*
16. *Ἥρωας σὺν ἐκείνῳ ἀολλέας, ἠδὲ καὶ αὐτὸς*
Πατρίδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι φανεῖται,
17. *Πατροδότοις ἀρετῇσι κυβερνῶν ἤνια κόσμου.*
18. *Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, πρώτιστα φύει δωρήματα γαῖα,*
19. 20. *Βάκχαριν ἠδὲ κύπειρον, ὁμοῦ κολοκάσσι' ἀκάνθῳ.*

5. Οὗτος ἄρ'. leg. Αὖτις ἄρ'.
13. τὰ μὲν ἕλκεα· ita duo codd. ap. Vales. Vulgo: μετοικία πάντα βρ., quod sane ad sensum redigi potest: omnia mortalia ex animi voluntate. Si futurum præferas, erit κατευνάσσονται.
19. Βάκχαριν. Vulgo: κριθὴν ἠδὲ κύπειρον, perperam; κισσοὺς erat emendatio Morelli ex Latino facta. Maittair. conj. Βάκχαριν ἢ κισσοὺς καὶ ὁμοῦ; modo non a literarum ductu nimium recederet. Si tamen κύπειρος Cyperum esculentum Linn. est, non ingrati graminis genus, potuit cum baccari jungi.

21. Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, χίμαροι μαστοὺς καταβεβριθυῖαι
Αὐτόματοι γλυκὺ νᾶμα συνεκτελέουσι γάλακτος.
22. Οὐδὲ θέμις ταρβεῖν βλοσυροὺς ἀγέλῃσι λέοντας.
23. Φύσει δ' εὐώδη τὰ σπάργανα ἄνθια. αὐτὴ
24. Ὄλλυτο ἰοβόλου φύσις ἑρπετοῦ· ὄλλυτο ποία
25. Λοίγιος· Ἀσσύριον θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον.
26. Αὐτίκα δ' ἡρώων ἀρετὰς πατρός τε μεγίστου
27. Ἔργ' ὑπερηνορίῃσι κεκασμένα πάντα μαθὼν·
28. Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἄχθοντο ἀλωαί,
29. Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήορος ἄλδανε βότρυς,
30. Σκληρῶν δὲ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα.
31. Παῦρα δ' ὅμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·
32. Πόντον ἐπαῖξαι, περί τ' ἄστεα τείχεσι κλῦσαι,
33. Ῥῆξαί τ' εἰλιπόδων ἑλκύσμασι τέλσον ἀρούρας.
34. Ἄλλος ἔπειτ' ἔσται Τῖφυς καὶ Θεσσαλὶς Ἀργὼ
35. Ἀνδράσιν ἡρώεσσιν ἀγαλλομένη· πολέμου δὲ
36. Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.
37. Ἀλλ' ὅτ' ἂν ἀνερέος ὥρα καὶ καρπὸς ἵκηται,
38. Οὐχ ὁσίο ναύτῃσιν ἀλιτρύτοις ἀλάλησθαι,
39. Φυομένων ἄμυδις γαίης ἄπο πίονι μέτρῳ·
40. 41. Ἀγρὸς δ' ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος· οὐδὲ μὲν ἀκμὴν
Ὀτραλίου δρεπάνοιο ποθήσομεν ἄμπελον οἴμας·
42. Οὐδ' ἐρίων δεύοιτο βροτὸς πόκον· αὐτόματος δὲ

21. Legebatur ὦ παῖ, θαλεροὶ μαστοὶ καταβεβριθυῖαι. In Virgilio est : *Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ Ubera*. Vales. conj. αἶγες.

23. Edebatur ἄνθια αὐτά. In Cod. apud Vales. erat ἄσεντ' ἐνεπὴν et ἄσεντ' ἐνεπὴν; quod non assequor. Poterat ἐνεπὴν cum seqq. jungi : ἐνεπὴν Ὤλεσεν ἰοβ. φύσις ἑρπετοῦ. Sed in ἄσεντ' quid lateat non video. Suspicor ἐνεπὰς esse factum ex fine versus sequ. ποίο, quod ubique corruptum πίσσης, ποίσσης, ποιήσεως.

24. ὄλλυται vulgo altero loco cum vitio versus. Malim ὤλετο.

25. κατὰ τέμπε' editum a Vales. Vulgo : κατὰ πάμπαν. Ex iis, quæ Constantinus interpretationis caussa adjecit, putes eum legisse : Οἴχεται Ἀσσύριον, θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον· perperam acceptis Maronis verbis.

28. ὄχθοντο. Gravatæ sunt areæ, βεβριθασι, spicis. Vulgo ἤγοντο sine sensu. Etsi hoc ipsum Constantinus interpretatur τουτέστιν ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἤγετο εἰς χρείαν.

33. Corrupte alii Πῆξαι.

37. καρπὸς· Maitt. conj. κάρτος. Alterum tamen cum ὥρα bene convenit.

38. Vulgo Οὐχ ὅσοι αὐτοῖσιν ἀλιτροτάτοισιν.... Ex Marone *Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus Mutabit merces* in promtu est in αὐτοῖσι latere ναύτῃσι et in ἀλιτρ. latere ἀλιτρ. Vidit jam Maitt. ἀλιτρύτοις *navigatione confectis* legendum esse. In fine versus deficit vox, quæ *navigationem* declarat. Vales. ἀλᾶσθαι posuerat. Mox φυομένων ἄμυδις, h. ἅμα, non dispersim, sed promiscue ubique.

40. 41. Ἀγρὸς δ' sc. ἔσται. Editum erat vulgo αὐτὸς, quod Vales. emendabat αὐτὴ δ'. ἀκμὴν. al. ἀμὴν· cum ἀμὴ δρεπάνου h. l. sit, parum id commodum, nisi sit ἀμὴ pro frondatione dicta.

42. Non necesse, ut homo tingat lanam; aries ipse mutabit eam purpura : παραιτρέψει sc. πόκον.

43. 44. Ἀρνειὸς Τυρίοισι παρατρέψει λιβάδεσσι·
45. Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων.

48. Ἀλλ' ἄγε τιμῆεν σκῆπτρον βασιληΐδος ἀρχῆς
49. Δεξιτερῆς ἀπὸ πατρὸς ἐρισβρεμέταο δέδεξο.
50. Κόσμου κυτώεντος ὅρα εὔπηκτα θέμεθλα,
51. Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἠδὲ θαλάσσης,
52. Γηθόσυνόν τ' Αἰῶνος ἀπειρεσίου λάσιον κῆρ.
53. Εἴθε με γηραλέον ζῶντά τ' ἔχε νήδυμος ἰσχὺς
54. Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ' ὅσον δύναμίς γε παρείη·
55. Οὐκ ἄν με πλήξειεν ὁ Θρακῶν δῖος ἀοιδὸς,
56. 58. Οὐ Λίνος, οὐ Πὰν αὐτὸς, ὃν Ἀρκαδίη τέκετο χθών·
59. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Πὰν ἀνθέξεται εἵνεκα νίκης.
60. Ἄρχεο μειδιόωσαν ὁρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν
61. Γνωρίζειν· ἡ γάρ σε φέρεν πολλοὺς λυκάβαντας·
62. Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐφημέριοι ἐγέλασσαν·
63. Οὐδ' ἤψω λεχέων, οὐδ' ἔγνως δαῖτα θάλειαν.

EXCURSUS II.

De Varo.

Ecl. VI, 6. 7 *namque super tibi erunt qui dicere laudes, Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella.* 10. *te nostræ, Vare, Myricæ, Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est, Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.* Ecl. IX, 27 *Vare, tuum nomen — Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.* Quæ ex his de Varo, cui Ecloga inscripta, si modo in utraque Ecloga de eodem Varo agitur, colligi possunt, hæc sunt: fuisse hominem Maroni amicissimum; Musis gratum et jucundum nomen; eum rebus bellicis clarum fuisse (*et tristia condere bella*), promitti ei nominis immortalitatem; fuisse quoque aliquam ejus gratiam ac meritum apud Mantuanos, in vindicandis iis a veteranorum injuriis. Nec tamen illa sufficiunt ad declarandum, quisnam ille Varus fuerit; cum tot gentium, ut Quinctiliæ, Pompeiæ, Atiæ, Liciniæ, co-

43. 44. Vales. malit πάρα τρίψει· sed quid πάρα sit, non assequor.

50. ὅρα. Vulgo ὁρᾶν, quod Homericum esset; sed in tali carmine vix frequentatum.

52. Αἰῶν in personam abiit. Miras in his vers. turbas facit Vales.

55. πλήξειεν. πλήσσειν percutere seu in luctu seu vulnere pro νικᾶν· nisi corruptus et mancus locus est.

60. μειδιόωσαν ὁρῶν. Turbatum et hic erat in Græcis, ut ab interpretibus in Latinis: Ἄρχεο μειδιόων ἀνορῶν· in codd. μειδιῶν ὡς ἂν ὁρῶν. Verum vidit jam Vales.

62. Interpolatum hoc in Græcis, ut sensus sit: At tibi non mortales parentes fuerunt.

gnomen illud fuerit, nec alia in scriptoribus Vari hujus memoria satis liquido prodita sit. Grammatici vero multo magis turbant disputationem, cum non modo plures Varos confundant, verum et *Varium* cum *Varo* misceant. Franc. Arisius in Cremona literata T. I, p. 27 sq., a quo hæc severius tractata expectabam, et ipse diversos homines miscuit; reprehensus jam hoc nomine a populari (in *Giornale de' Leterati d' Italia* To. X, p. 264 sqq.). Dignum tamen nomen hominis à Marone tam studiose celebrati, ut paucis de eo agatur. Nescio enim, quomodo accidit, ut istis ætatibus, quibus magna rerum inversio facta est, magnique viri, et rebus gestis et ingenio clari, floruere, nullum nomen sit, quod non animum impellat et studium nostrum in se convertat. Tum vero, si magni viri studio semel tenemur, etiam amicos ejus cognoscere avide cupimus.

Secernamus primo Varos, quos temere huc vocarunt Grammatici. *P. Quinctilium Varum* U. C. 761 in Germania cæsum jam ipsa temporum ratio excludit; si quidem florente ætate Virgilius hoc carmen scripsit. Eadem de caussa locum nec habet *P. Alfenus* (scribitur et *Alphenus* et *Alfinius*) *Varus*, Cos. 754, nobilis ICtus, ad quem male retulere Horatii locum Sat. I, 3, 130.

Alium *Alfenum Varum* ab Augusto Transpadanæ provinciæ et agris dividundis præfectum, ne Virgilio ager eriperetur, curasse, memorant Serviana ad Ecl. VI, 6 et in Pseudodonato s. 30. Hunc esse de quo Virgilius hac. Ecl, VI, tam magnifice loquitur, probabile fieret: si modo de hominis rebus bello gestis aliquid constaret, quæ tantæ essent, ut carmini epico materiem idoneam præberent.

Quinctilium, acutum et severum illum criticum ap. Horat. Art. 438, de cujus morte solatur Virgilium suum Horatius I Carm. 24, et quem Hieronymus Chron. Euseb. Cremonensem appellat, enotato ejus anno emortuali ad Olymp. 189, 1 (U. C. 730, ante C. N. 24), nulla idonea auctoritate *Vari* cognomine appellant Grammatici, Servius ad Ecl. V, 20, et Schol. Horat. cf. Ruæus ad Ecl. VI, 7.

Q. Atium Varum ex Cæsaris comment. de B. G. VIII, 28 B. Civ. III, 37 huc vocat Martin. nominis similitudine inductus. Q. VAR. occurrit in Sarda Dactylioth. Lipp. Tom. II, 2, 219.

L. Varus, Epicureus, Cæsaris amicus, memoratur ap. Quinctil. I. Or. VI, 3, 78. Nullam hic lectionis varietatem notatam video; ut nec in altero loco X, 3, 8. *Virgilium paucissimos die composuisse versus auctor est Varus.*

Indubitatum quoque *Vari* nomen est ap. Horat. I, 18 Carm. *Nullam, Vare, sacra.* Et Epod. V, 73, ubi Canidia in eum, tanquam inconstantem amatorem, sævit.

Nihil in his est, quo manifestum fiat, an de eodem Varo agatur. Qui Horatii amicus fuit, potuit et Virgilii esse; potuit idem Cæsaris amicus esse. Pro eodem itaque cum L. Varo Epicureo habuerunt eum viri docti, in his Masson. Vit. Horat. p. 222. Eidem adeo et hæc Ecloga VI inscripta videri potest: si verum est, quod Servii ad v. 31, Phocæ

in Vita Virg. v. 63, Donati in V. V. s. 79 fide traditur, in v. 31 sqq. Epicureum dogma proponi; si porro Syronis, philosophi Epicurei e Cicerone noti, una cum Varo auditor fuit Virgilius. Sunt tamen hæc omnia tam parum firmatæ fidei, ut nihil illis equidem confidam. Contra gravem dubitationem movet adversus hanc Massoni opinionem hoc, quod Varus Virgilii nostri bello clarus fuit: nam Ecl. VI 7 *erunt, qui dicere laudes, Vare, tuas cupiant et tristia condere bella*: id quod in Epicureum illum philosophum non cadit.

In loco Ecl. IX, 35 vulgo legebatur: *Nam neque adhuc* Varo *videor nec dicere Cinna Digna, sed argutos inter strepere anser olores.* Si hoc recte se haberet: recte inferres: Varum aut poetam aut carminum judicem bonum fuisse; prius illud verius; nam Cinna notus satis poeta fuit, non criticus; ita vero de Varo poeta multo major dubitatio suboritur. Enimvero multo probabilius fit, *Vario* legendum et de *L. Vario* tragico locum accipiendum esse, de quo v. ad Donat. Vit. Virg. s. 30 et 53. atque secundum hæc *Vario* reposui.

Apud Servium ad Ecl. IX, 35 legitur: » Nam Varus victor et dux fuit, cui supra blanditur » unde colligit doctiss. Ruhnken. ad Vellei. p. 364, Varum eum fuisse, non Varinm, quem Acron narrat ad Cassium Parmensem occidendum ab Augusto missum. Verum et illud Scholion Acronis et hoc Servii tam contaminatum est Grammaticorum ineptiis, ut vix quicquam inde conficias. In Servianis, quisquis illud apposuit, quod paullo ante adscripsi, indocte expressi Horatianum: *Scriberis Vario fortis et hostium victor.*

Restat pro Varo poeta qui memorari possit locus Ovidii ex Ponto IV, 16, 31 *Cum Varus Gracchusque darent fera dicta tyrannis.* Duo tragœdiarum auctores memorari manifestum est. Gracchum tragicum illustrat Heins. ad e. l. Cum Varii Thyestes tam nobile opus fuerit; Vari autem aliunde nulla prostet memoria; equidem non dubito in Nasone quoque *Varium* substituere: etsi is paullo major natu esse debuit Nasone puero.

EXCURSUS II.*

De Sileno a Satyris et Nymphis vincto.

Ecl. VI, 13. *Chromis et Mnasylos in antro Silenum pueri somno videre jacentem — Adgressi, nam sæpe senex spe carminis ambo Luserat, injiciunt ipsis ex vincula sertis. Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle, Ægle Naiadum pulcherrima.*

Cum motus mentis magnis sensibus contactæ et phantasmata animi concitati ab ætatum priscarum hominibus nec discerni satis inter se nec ad caussas suas possent revocari, adeoque nec re nec nomine notari: ad furores illi divinitus mentibus immissos revocati sunt, modo

religiosos, modo fatidicos; fidem faciebant opinioni calores animorum et furores in orgiis Bacchicis et Phrygiis per choros ad numeros concitatos tympanorum et tibiarum moveri soliti: de quibus ad locum Strabonis lib. X. disputatum est alio loco (Commentat. Societ. Reg. Sc. Gotting. Vol. VIII.) Jam hæc eadem translata esse ad Vates, et inde ad poetas, ut et ipsi deo incalescere, furere, μαίνεσθαι putarentur, nota res est.

Inter deos, qui vatibus et poetis furores injicerent, Apollo et Musæ mox et Nymphæ et alii dii, habiti sunt, tum et *Bacchus*, qui et in Apollinis et Musarum consortium eo nomine venit. Non mirum itaque si, cum ille suos comites et θιασώτας; in primis Bacchas, Mænades inde dictas, furore impleret, Silenum ita ἔνθεον ab eo redditum esse μυθικῶς narrarunt poetæ, ut et vaticinaretur, utilia moneret, tandem et vatum more caneret; itaque eo deventum est, ut Sileno tribuerentur carmina, tandem disputationes, de rebus physicis ac divinis: eo modo, qui expositus est a me in argumento hujus Eclogæ.

Cum semel ea, quæ de vate vaticinante narrari solebant, transferri cœpissent ad poetas: Sileno a Virgilio tribuetur hoc quoque, quod vaticinantium erat proprium, ut non nisi inviti et reluctantes deum reciperent; nam Silenus ad carmina sua recitanda non nisi invitus accedit; itaque vi cogunt eum Satyri, ut alibi videmus Proteum aut Pythiam ad vaticinandum vi admota coegi: qua de re v. dicta ad vs. 28.

Adscripsi hæc in breve collecta in eorum gratiam, quibus hæc scripta sunt. Poeta hoc ipsum in lepidum mythum mutavit, cum narret Satyros duo, qui dudum carmina flagitaverant a Sileno, vi tandem adigere eum voluisse ut caneret, adjutrice Nympha. Versa tamen res in lusum, cum et corollis senem vincirent, et Nympha procaciter ejus frontem rubro pingeret.

Inter argumenta operum antiquorum nullum est copiosius et locupletius Bacchicis orgiis et lusibus. Satyri itaque ludentes, Silenus temulentus et Bacchæ, h. e. Nymphæ cum Baccho bacchantes sunt inter ea, in quibus artifices ingenia exercuerunt vel maxime. Sunt quoque in his quæ cum nostro carmine comparari possint. Silenus recubans in pelle substrata, utre vini pleno nixus, altera manu cantharum inversum tenens (qui tamen artifici recentiori vitiatum marmor reficienti deberi videtur) in villa Ludovisia visitur Romæ, cælo passim expressus.

Est Silenus ad arborem revinctus, Satyro ac Nympha exorantium specie adstantibus, in gemma *Lipperti Dactylioth. Mill.* I, 1, 183. Sunt alia apud *Tassie*. Inventum est nuper in finibus Neapolitanis anaglyphum, Silenum in antro sedentem cum Nympha frondem seu surculum ostentante, exhibens, Satyris duobus auscultantium similibus; pone antrum Sileni asellus cum duobus Satyris saltantibus. Id anaglyphum e nostro poeta adumbratum esse censuit Xaver. Mattei in diss. 1759 edita. Repetitum anaglyphum parum scite et affabre factum et ære sculptum in edit. Virgilii Ambrogiana. Similis fere argumenti aliud est anaglyphum, quod ad ἀσκωλιασμὸν refert Vir doctus in *Diss.*

Acad. Cortonensis To. I. diss. VIII. aliud vero manifeste expressum e Virgilio marmor XVI figuris, inter quas Ægle pingens Sileni faciem, visitur in villa Pombrok. Wilton. Etsi nondum satis confido antiquitati horum monimentorum; vix enim artifices græci Virgilium edidicerunt.

EXCURSUS III.

De C. Cornelio Gallo simulque de Euphorionis Chiliasi.

Ecl. VI, 64—73 *Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum* etc., et Ecl. X, 2 *Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris, Carmina sunt dicenda.*

Est Gallus inter eos homines, qui aliorum potius laude quam sua virtute, nomen ad posteritatem propagatum habent. Iterum nostra ætate multis de eo egere viri docti per Italiam, dum de ejus patria decertarent, aliis eum Forojuliensem, aliis Foroliujensem fuisse asserentibus. Priores partes tuetur doctiss. Fontanini in Hist. lit. Aquilei. I, 1, quem fere transcripsit Io. Ios. Liruti (in *Notizie delle Vite ed opere scritte da' Leterati del Friuli* Tom. I pr.). At pro Forolinjensibus, post Peregrinum Maserium, Sigism. Marchesium in Supplem. Hist. Foroliu. lib. I, p. 34, et Ge. Vivianum Marchesinm in Vitis illustr. Foroliu. lib. II, cap. 5, p. 227 sqq., denuo pugnavit eruditiss. Morgagnus in Opusc. Miscell. P. III Ep. 1 et 10, Add. Burm. ad Anthol. Lat. To. I, p. 353. Adeo et hujus hominis exemplo proposito contemnere aliquis discat nominis famam et immortalitatem: in qua et ipsa casus et fortuna regnat.

Contigit tamen inter hæc, ut multa, quæ ad Galli res spectant, accuratius constituerentur. Contra vero nec minus alia virorum doctorum argutiis fuere impedita et obscurata, etiam in iis, quæ ad Virgilium spectant. De amica *Lycoride* disputatum est in Argum. Ecl. X. Ingenium Galli et facultatem poeticam pauca testantur fragmenta, quæ supersunt; adstruunt autem eam veterum præconia, inquo his Virgilii. Verum hic non tam ab Elegorum felicitate eum celebrat; quam ab alterius generis carmine: altero loco VI, 72 *Grynei nemoris originem* argumentum illius constituisse innuit: nam, cum Gallum summo honoro a Musis acceptum narrasset Maro, Linum ait ei fistulam Hesiodi præbuisse, verbis adjectis: *His* (calamis) *tibi Grynei nemoris dicatur origo: Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.* Altero loco Ecl. X, 50. 51 Gallus loquitur: *Ibo*, ait, *et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Carmina: pastoris Siculi modulabor avena.* Gallus adeo *versu Calchidico carmina condiderat.* Euphorionis carmina respici qui Chalcidensis ex Eubœa fuit, satis convenit; ejusque necesse est aut transtulisse carmen aliquod in Romanum sermonem Gallum, aut

liberiore calamo expressisse. Proclive est ad conjectandum, carmen de Apolline Gryneo ejusque oraculo fuisse illud ipsum carmen. Hactenus consentanea sunt, quæ apposui. Similia illis habet Servius ad Eclog. VI, 72 et X, 50.

Enimvero viri docti suspicione et opinatione adjicere alia; ex VI, 69. 70. ubi *calamos ei dant Musæ, quos ante dederant Ascræo seni*: ergo opus aliquod Euphorionis, quod Hesiodei carminis genere scriptum erat, respici. Jam Euphorion Varroni et Columellæ inter scriptores rei rusticæ numeratur; ideo carmen illud nomine *Hesiodi* inscriptum fuisse visum est; et est ap. Suidam inter Euphorionis scripta Ἡσίοδος. Georgica fuisse illud censent. Verum cum argumento hoc parum conveniunt versus subjecti: *His tibi Grynei nemoris dicatur origo* etc. quid enim in tali carmine convenire potuit cum Georgicis? Videndum itaque est de his paullo diligentius.

Euphorion, Chalcide Eubœæ, ut dixi, oriundus Antiochi M. regis Syriæ bibliothecæ præfectus, magna olim fama floruit. De eo post Meurs. ad Helladium (Opp. To. VI), et Voss. de hist. Gr. I. 17, et de poet. Gr. c. 8 cum Casaub. ad Suet. Tib. 70, et Davis. ad Cic. de N. D. II, 64. egit Toupius in Epist. crit. pag. 161, (Emendat. novæ edit. To. II, p. 601) et qui alia, quam in quæ is inciderat, attulit, Fontaninus in Hist. lit. Aquilei. p. 29 sqq. Desideratur tamen vel sic justa de eo commentatio. Laudantur ap. Steph. Byz. et Athen. Euphorionis Χιλιάδες. Est porro de eo Suidæ locus in Εὐφορίων, in quo ei tribuuntur opera: Ἡσίοδος, Μοψοπία ἢ Ἄτακτα. *Mopsopia* est idem atque Attica; nam antiquius nomen illud fuit ab Oceanide Mopsopia: καὶ ὁ λόγος τοῦ ποιήματος ἀποτείνεται εἰς τὴν Ἀττικήν. (male adjectum in Suida χιλιάδα, jam deletum a Toupio, minus tamen bene mutatum in χιλιάδες). Respexerat in eo opere eos qui deposito eum fraudaverant docueratque eos certam pœnam daturos esse perjurii. Inde deductus fuerat ad colligenda oracula, quæ per spatium mille annorum prodita erant, et eventus, quos illa habuerant. Hæc saltem inter se quodammodo conveniunt. At Suidas aut male exscripta aut interpolata subjicit: ἔπειτα συνάγει διὰ χιλίων ἐτῶν χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας. *de oraculis per mille annorum decursum eventu probatis*, scilicet suo ut quodque tempore eventum habuerit, ut orsus forte esset librum inde ab Argonauticis, Sequutus in hoc erat Euphorion exempla aliorum, qui χρησμοὺς collegerant: inter quos Philochorus fuit, Atthidos scriptor, ἐν τοῖς περὶ μαντικῆς Δ'. ap. Plutarch. de Pyth. Orac. p. 403 E. Sequitur in fine: εἰσὶ δὲ βιβλία ε'· ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη χιλιὰς περὶ χρησμῶν, ὡς χιλίων ἐτῶν ἀποτελοῦνται. ultima male ab interpolatore accessere. Ceterum hæc viri docti ita accipiebant, ut opus illud in quinque Chiliades divisum putarent, quarum quinta περὶ χρησμῶν inscripta esset. At Toupius Χιλιάδας opus statuit diversum fuisse a Mopsopia: quintum librum περὶ χρησμῶν inscriptum fuisse. Si tamen mille hi anni *quinto libro* nomen χιλιάδος dedere: unde quæso quatuor ceteri libri hoc idem *chiliadum* nomen habuere? aut quale earum argumentum fuisse dicemus, quod

a millenario numero quicquam traheret? Estne porro sermoni hoc consentaneum, Χιλιάδα appellari librum, in quo oracula exponuntur per mille annos ad eventum perducta? Saltem dicendum erat, *chiliadem annorum* nomen suppeditasse libro, ut χιλιὰς inscribi posset. Oraculum vero Locrorum, ut per mille annos placarent Minervam Iliensem, alienum est ab h. l. non enim illud de eventu agit post mille annos. Difficultatem adeo, quæ in his erat, non sustulit vir doctus, sed reliquit. Verba Suidæ adeo corrupta; et male luxata sunt, ut nihil tuto ex iis colligas, nisi forte hoc; si verum est, totum opus nomen Χιλιάδων habuisse, probabile fit, ita inscriptos esse libros quinque, propterea quod mille ἐπῶν erant, h. e. mille versibus singuli constabant. Nihil adeo est, quod impediat, idem opus fuisse Μοψοπίαν et Ἄτακτα, et Χιλιάδας appellatum: sed liber quintus περὶ χρησμῶν, de oraculis, agebat. Attamen dubito an recte ponatur, omnes quinque libros Χιλιάδας inscriptos fuisse; Apud Stephan. Byz. et Athen. potuit scriptum esse ἐν Χιλιάδι, quo solus liber quintus, idem περὶ χρησμῶν inscriptus, et mille forte versibus constans, designatus fuit. Scripserat Suidas: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐτῶν (non ἐπῶν) χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας, responsa et eventa. Ita recte subjecit ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη (pro τὸ πέμπτον) χιλιὰς ἡ περὶ Χρησμῶν.

Jam quod ad Gallum attinet, ex Ecl. X, 50 *Chalcidico quæ sunt mihi condita versu*, ut diximus, intelligitur, eum Euphorionem Chalcidensem seu latine reddidisse, seu quocunque modo ejus carmen saltem imitatione expressisse: prius tamen illud tradunt Grammatici. Quæritur nunc, quodnam Euphorionis opus hoc fuerit. In vss. his 69 sqq. Ecl. VI Gallus, Musarum jussu, a Lino traditam sibi accipit Hesiodi fistulam, qua *Grynei nemoris originem* canat. De oraculo hoc Apollinis fabulæ potuere esse plures; fuere quoque in iis multa de Mopso et Calchante (cf. Not. ad Ecl. VI, 72), potuit eas persequi Gallus carmine ad Euphorionis exemplum composito: potuit quoque esse Euphorionis liber de illo fano, cujus ad nos memoria nulla pervenit: quem Gallus latinis versibus reddidit; verisimilius tamen est, fuisse *particulam Chiliadis* περὶ χρησμῶν a Gallo latine conversam. Inter alia enim oracula etiam Grynei debuit memoratio fieri. Suspicari quoque aliquis possit, Mopsi nomen latere in voce corrupta Μοψοπία, et fuisse Μόψου ἔπη, aut Μοψοέπειαν. Inter hæc restat difficultas, quod non intelligi potest, quidnam in simili opera Galli ab Hesiodo mutuatum esse potuerit: nam *Hesiodea fistula* hæc canere dicitur. Nimis acutum esset si diceres, aliud Hesiodi opus respici non ἔργα καὶ ἡμέρας, forte τὰ ἔπη μαντικὰ et Μελαμποδίαν olim ei tributam, quam Euphorion aut sequutus erat aut expresserat. Verum simplicius res ita constituitur: idem Euphorion et Ἡσίοδον et Χρησμοὺς scripserat; prius illud habebat aliquid conjunctum cum vita pastorum et cantibus. Cum Gallus occupatus esset in altero Χρησμῶν opere, memorari poterat Linus tradere calamos Hesiodi Gallo, quibus uteretur in altero opere ejusdem poetæ exprimendo.

Fontaninus l. c. miro acumine plura Galli carmina ex versibus Virgilianis exculpsit : ex v. quidem 70 colligere vult, eum latinum fecisse Hesiodum Euphorionis, ex v. 73 eum vertisse latine Chiliadem, tum ex v. 74 scripsisse eum fabulam Scyllæ utriusque, quarum alteram superesse in Ciri Virgilio tribui solita contendit, et v. 77. fabulam Terei et Philomelæ. Hæc tamen ad Sileni carmen spectare, meliore interpretatione facile edoceri poterat vir doctissimus. Cirin Gallo vindicarant et alii, inter quos Gisanius. vid. Procem. ad Cirin.

Ceterum Euphorionis, ut ceterorum Alexandrinorum poetarum, magna fuit Romæ hæc ætate existimatio : et inde interpretandos esse censeo *cantores Euphorionis* ap. Cic. Tusc. III, 19, non tanquam mollis alicujus poetæ amatores : quæ interpretatio fundamento idoneo caret, cum ejus carmina amatoria nulla usquam commemorentur. At obscuritate eum, et quidem ex doctrinæ copia, non minus quam Callimachum ἐν Αἰτίοις et Lycophronem, laborasse, vel ex Cic. de Div. II, 64, et Clem. Strom. V, pag. 676 notum est, etsi ob hanc eandem obscuritatem probaverat se Tiberio Cæsari, vid. Suet. cap. 70.

EXCURSUS IV.

De Scylla.

Ecl. VI, 74 *Scyllam Nisi, quam fama sequuta est, Candida succinctam latrantibus inguina monstris Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis.* Æn. III, 426. *At Scyllam cæsis cohibet spelunca latebris, Ora exsertantem et navis in saxa trahentem. Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo Pube tenus; postrema immani corpore pistrix, Delphinum caudas utero commissa luporum;* et 432 *Scyllam et cæruleis canibus resonantia saxa*; add. Ciris 58 sqq. 79 sq.

Multum absum ab eo consilio, ut fabulam de Scylla seu potius fabulas recoquere velim; nam magnus earum numerus fuit : vide vel Athen. VII, p. 297. et Cirin 55 sqq. nec omnino de Scyllæ forma laboro, verum de eo tantum, qua specie Maro Scyllæ speciem apud animum suum finxerit. Videri enim potest a se ipso dissidere, cum altero loco *canes marinas*, altero *lupos marinos*, cum *delphinibus* commemoret, qui quomodo ex ejus alvo prodierint una omnes, haud facile dictu esse videtur.

Apud Homerum, a quo primum Scyllæ speciem declaratam habemus, mythum omnino simpliciorem et rei declarandæ magis consentaneum videmus Od. μ, 85 — 100. Scopulus est, cum antro, cujus fundo illa incubat; πόδες δυώδεκα πάντες ἄωροι (obscuro sensu) ei tribuuntur v. 89, saltem illa pedibus suis insistere nequit, itaque medio tantum corpore ex antro prominet et sex sua capita late exerit, ut piscetur,

unde vivat, belluas marinas *Δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος*. Vox porro ejus est qualis catuli v. 86 *τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν, ὅση σκύλακος νεογιλῆς, γίνεται.*

Mutarunt itaque sequiores poetæ fabulam, et *canum vocem piscationemque delphinorum et canum* ad speciem Scyllæ exornandam transtulerunt: ademtis capitibus sex. Pro his enim superne species est puellæ, quæ tamen inferius corpus monstrosum habet. Ovid. Met. XIII, 732 *Illa feris atram canibus succingitur alvum Virginis ora gerens* Tibull. III, 4, 89 *Scyllave Virgineam canibus succincta figuram.* Est adeo fabula hæc ex eo genere, in quo artificum ingenia pristinam monstri formam in jucundiorem mutarunt.

In his ac similibus nihil est, quod höreas. Verum difficultatem facere potest ea species qua in extrema corporis parte *delphines, lupi et canes*, una commissi et conjuncti finguntur. In versu: *postrema immani corpore pistrix Delphinum caudas utero commissa luporum* ambiguum est, utrum sit: pistrix, quæ commissas habet *delphinum caudas utero luporum*, an *luporum caudas delphinum utero.* Neutram speciem facile fingat sibi aliquis animo: inprimis si vulgarem Scyllæ formam in priscis monumentis reputet, in quibus ea in delphinum caudas desinit, canibus ex utero subtus prodeuntibus. Itaque tertiam aliquam rationem ingressus sum in Notis ad e. l., ut sit: *commissa caudas delphinum*, habens caudas delphinum commissas, conjunctas, cum *utero luporum*, luporum uteris s. corporibus, quæ inter binas delphinum caudas ex alvo prominent. Recte hæc se habent, modo ex pluribus Scyllæ formis eam teneas, quæ Virgilii animo insederat.

In antiquæ scilicet artis operibus non una Scyllæ forma occurrit; modo ea in delphinum binas caudas desinit; nihil amplius; modo intertextæ aut intermixtæ sunt canum protomæ; et hæc quidem est sollennis forma, ut in ære maximo Gordiani (Mus. Flor. tab. 73) et Pupieni (Max. mod. Numism. R. Gall. tab. 25) et simili modo. Scylla remo sublato ictum intentans in denario Sext. Pompeii, v. c. Thes. Morell. Pompei. t. II, 1. cf. Spanh. de V. et P. N. T I, p. 262; et adjunctis binis corporibus virorum. per canum nexus implicitorum in Pict. Hercul. Tom. III, t. 21. et uno viro in gemma ap. Lippert. I, 1, 127. 128. ap. Tassie pl. XXXI. et ap. Tischbein *Homer in Zeichnungen nach Antiken* fasc. III. Et cum bis, maxime cum Sexti Pompeii numo, comparare malim poetæ versus collato Silio V, 135. Est quoque in numis Contorniatis navis Ulyssis imminente et sociorum unum rapiente Scylla: de quibus v. Eckhel Vol. VIII, p. 285. Est tamen tertia species, qua alvo adjunctæ sunt utrinque duæ canum protomæ in unam delphinis caudam coeuntes. Hanc speciem habet numisma Agrigentinorum a principe Torremuzza (*Opusc. di Autori Siciliani* Tom. XIV, tab. VII, IV) editum, et in Siciliæ vet. Num. tab. V repetitum, ubi alterum canis alterum hydræ est, et jam ante, parum affabre, adumbratum a Pancratio l. c. nec multum abludit

ara in Winckelm. *Mon. inedit.* no. 37. Plures Scyllæ species uno loco expressit *Pancrazi Antichità Siciliane* p. 4.

A poetis fere canes memorantur, eæque veræ ac terrestres. Dubitari tamen vix potest, eos, qui primi fabnlam commenti sunt, cum de monstro marino narrarent bellnas quoque marinas ei adjunxisse. Etiam Homerus l. l., ubi Scyllam exertis capitibus prædari ait circa scopulum aqnatilia Δελφῖνάς τε narrat *κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος*. Probabile itaque fit de phoca eum cogitasse: quam vitulum marinum jam veteres appellarunt, qui idem etiamnum modo *canis* modo *lupi marini* nomine venit; *phocam pusillam* Linn. eam haberi audio. Iconem et deseriptionem vituli marini videas ap. Rondeletium de Piscibus marinis lib. XVI, c. 6. Majorem horum amphibiorum olim in mediterraneo mari frequentiam fuisse constat; ad fines Ægypti desertos notas eorum sedes novimus ex Odyss. δ, ubi de Proteo agitur. Narrant nostris quoque temporibus canum marinorum circa promontorium Scyllæum ingentem conspici copiam; multo magis hoc ita se habnit antiquioribus temporibus, cum et thynnorum piscatio circa Scyllæum belluarnm istarum opera exerceretur (1). Duxere qnoqne viri doeti nomen Scyllæ ab iisdem; est enim *σκύλαξ*, *σκύλλος*, *σκύλλα*.

Interea in artis priscæ operibns, non magis quam in poetis, aliæ quam veræ canes expressæ esse videntnr, saltem quantum ex eorum apographis assequi possum; unum est fragmentum in Marm. Oxon. P. I, CXXXII, in quo os canis propius fit ori bestiæ aquatilis. Lucretius V, 890 *rabidis canibus succinctas semimarinis Corporibus Scyllas* dixit: ibi tamen non canes sed Scyllæ sunt semimarinis corporibus: quas pro nna Scylla semimarino corpore dixit, respectu caudæ. Lusere veteres artifices in forma bellnarum e Scylla nascentium (v. c. Pictur. Hereulan. Tom. III, pag. 109), modo in caudis, quæ in serpentes exeunt in Monumentis Etrnscis. Novat quoque in Scyllæ forma Sebol. Apollonii IV, 825. dum ei canes prodire ait ex lateribus et pectore. In Cod. Vatic. Virgilii ad lib. VI Æneidis in inferis Scylla picta est hippocampo similis. In ipso illo numo Agrigentinorum, quem paullo ante memoravi, alterum caput canis an lupi, alterum hydræ est.

(1) Cf. Strabo lib. I, p. 43 sq. e Polybio: qui tamen *canes* de alio piscium genere accepit: τοὺς γαλεώτας, οὓς καὶ ξιφίας καὶ κύνας λέγεσθαί φασι. Etiam Oppian. Halieut. V, 355. 376 *canes* et *phocas* distinguit.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICA.

15.

Digitized by Google

PROOEMIUM.

Ad Georgica *facetum* illud ac *molle*, quod peculiari aliquo Musarum munere Virgilio concessum esse Horatius memorat (1), proprio quodam modo spectare videtur. Mollitudo quidem ex eo venit, quod, cum exquisito aliquo et numerorum et orationis cultu omnia elaborata et expolita sint, nihil duri, scabri et horridi, quod in divino Lucretii carmine offendit, aspersum est; nihil, quod otiose vacet aut utilius absit. Nec modo verborum dilectu et junctura, verum etiam sententiarum veritate, lumine ac naturali facilique et apto nexu, ingenii artisque insignis aliqua felicitas, quæ in Virgilio erat, effecit, ut leni ac facili cursu omnia defluant. Habent porro *decus* et *excultam* aliquam *elegantiam*, uti Quinctilianus (2) istud *facetum* Horatii interpretatur; cum scilicet in argumento tam tenui et humili, quod ad rusticam orationis asperitatem tantopere non modo patebat, sed et deflectebat et inclinabat, omnia sint scite, honeste et liberaliter tractata, ut politum, elegans et urbanum ingenium ubique facile agnoscas. Ad juncturam adeo verborum lenem ac mollem et numerorum artificium, totumque carminis nitorem, et ad cultissimæ orationis verecundiam et venusta-

(1) Sat. I, 10, 44. 45 *molle atque facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camenæ*. vid. sup. de *Carmine bucolico* pag. 16.

(2) Inst. VI, 3, 20.

tem referendum nobis esse videtur elogium illud, quod tam variis, incertis sæpe et obscuris, modis a viris doctis versatum esse videas. Magnificam autem et præclaram esse illam Virgiliani carminis prædicationem, quis non videt? Est scilicet summa laus, quæ in id carminis genus cadere possit, quod *didacticum* appellare solemus. Cum enim ejus natura in eo posita sit, ut *sive notio aliqua, sive sententia, sive sententiarum, etiam præceptorum de quacumque sive scientia sive arte, aliquis complexus eo sermonis genere exponatur, quod quam maxime ad permulcendum voluptate aliqua animum vim habeat:* voluptatem illam non tam ab ipso argumento, quamquam in ejus dilectu et hoc videndum est, ut ne injucundum sit, quam ab ejus tractatione et ornatu expectandam esse facile apparet. Nam cum neque *factum* aut *res gesta*, aut *actio*, neque animi aliqua *affectio*, voluntatis inclinatio aut vehementior impulsus mentis et perturbatio, quæ et ipsa cum actione aliquantum conjuncta sunt, in eo carmine tractentur (1); quo ipso fere ejus a reliquorum carminum natura diversa indoles continetur; in re exponenda et ornanda carmen didacticum tanto majus artificium requirit, quo minorem vim res ipsa ad delectandum habere potest, quoque magis cavendum poetæ est, ne ad subtilem

(1) Utique non sic, ut carminis summam et argumentum constituant. Alioqui enim haud dubie etiam per narrationem carmen didacticum detexi posse, præclaro, in ipso Veneris et Gratiarum contubernio elaborato carmine, *Musarion* inscripto, docuit ingeniosissimus inter venustiores poetas Wielandus nostras.

præceptionem, qua nemo facile delectatur, aut ad meram rerum *descriptionem* carmen hoc revocet, qua animos nostros non diu cum voluptate teneri satis constat (1). Itaque ex toto materiæ apparatu ea deligenda sunt, quæ cum aliqua voluptate audiri, aut, si per se nihil suavitatis habent, ornari et nobilitari ab arte possint; quæcunque autem tractanda selegeris, ea rerum facie quasi ac vultu eoque colore exhibenda sunt, quo maxime niteant, hominumque animos ad cognoscendam rem et contemplandam alliciant et invitent. Tum perspicuitas a lucido, non autem dialectico, rerum ordine, argumentorum dilectu, dispositione et expositione ad animum tenendum accommodata, arcessenda est. Tenent autem animum ea quæ non modo nihil molestiæ ei creant, dum cognoscuntur, verum etiam, dum leni ac facili cursu in animum influunt, non horrida aliqua ac jejuna subtilitate exarescunt, sed eo corpore ac colore succoque expleta sunt, quo ad impellendos sensus nostros animumque aliquam vim habeant. Quo fit, ut in ornatu summa hujus carminis posita videatur. Ad ornatum autem omnia referenda sunt, cum ea, sine quibus ille recte esse nequit, verborum numerorumque recta, elegans ac suavis ratio, tum rerum argumentorumve, quæ, quod ornatum capere videbantur, ad exponendum seposueras, ea elocutio et repræsentatio, quæ ad animum continua gratarum rerum, imaginum ac sensuum vicissitudine tenen-

(1) Vid. du Bos Réflex. critiqu. P. I. S. 9.

dum quam maxime sit idonea. Quod quidem ita maxime assequi videare, si, iis exceptis, quæ nullum ornatum admittunt, et breviter ac simpliciter exponenda sunt, cetera verbis ac sententiis locupletibus, variarumque rerum similitudinem ac colorem in animum revocantibus, expressa sint; ea vero, quæ universe dici poterant, ad factum aliquod, idque unum et actionem singularem e multis revocata, ad vivum repræsentata, descriptione oculis subjecta, exemplis et comparationibus illustrata, sententiis gravibus sint distincta, omninoque ita tractata, ut non tam animus doceri se sentiat quam delectari: ut non magna animi intentione ad cognoscendum opus sit, sed ut satis sit, modo animus recipiendis impulsibus variarum imaginum sensationumque pateat; ut præcepta et sententiæ quasi corpore aliquo inductæ sensibus subjectæ ante oculos incedere palparique posse videantur, utque, dum in rerum ipsa tractatione et usu versari te existimes, sine omni molestia, putes te adsuescere potius rebus agendis quam discendis. Jam res aliæ naturali aliqua seu dignitate seu suavitate se commendant, in quibus poetæ jam satis parata laus, modo ne eas oratione deterat; sufficit, ut æquet; sin amplificet et augeat, id vero ad tanto majorem ingenii commendationem facere necesse est: aliæ autem res aut natura sua tenues et jejunæ, aut opinione humiles, et nullo suo decore insignitæ sunt; quas si poeta cum per se grato aliquo habitu inducere, tum externarum rerum, inprimis digres-

sionum, virtute satis ornare potuerit, in eo vero summam poeticæ facultatis et artis laudem consequitur. Digressionum itaque ad ornandum hujusmodi carmen inprimis magna laus habenda (1). In iis autem Virgilii ingenium inprimis commendat hoc, quod consilio et argumento carminis ea et dilectu et ornatu accommodata sunt. Est utique in iis liberalior ornamentorum materia, majorque splendor, pro indole tamen et natura carminis; ars quoque mirifica in junctura horum locorum et in transitu redituque a digressione ad præceptionem; porro in præcipiendi formulis mirificaque earum varietate, quam magna ex parte Arato et Nicandro debere eum videbimus: tandem in venustate, proprietate, copia orationis et dictionis, in qua Lucretianum carmen ante oculos habuit, sed emollitum et expolitum ad poetarum Alexandrinorum elegantiam: quibus rebus efficitur delectatio illa, quam poeta sibi habere debet propositam.

Atque hæc illa sunt, a quibus Virgilii laus, si a judicio aliquo profecta videri debet, inprimis repetenda est. Est is proprius quasi Virgiliani carminis character, ut, si ingenium Homericum in invenien-

(1) Reprehendit etiam has, et transitus ad eas tanquam parum opportunos, Homius (*Essay of Criticism* cap. 1 extr.) Sed confudit Vir Ill. genera orationis et scriptionis inter se diversissima, majoremque, quam pro poetica ratione, subtilitatem, nullum vero poeticæ seu artis seu scientiæ sensum, in hoc aliisque judiciis adhibuisse videtur. Disputavit adversus eum perdocte *Jo. Jac. Netzker*, Prof. Gymnasii Thorunensis, in commentatione *de Georgicorum Virgilii lucido ordine*.

dis rebus desideres, si Theocriteam simplicitatem, et nativam aliquam venustatem, qua animi, inani nostrorum morum fuco nondum contaminati, tantopere capiuntur, frustra in eo quæras, elegantiam tamen cultumque, eundemque rectum, purum, pudicum ac decorum, simulque elaboratissimum et exquisitissimum, facile agnoscas. Inveniendi quidem sollertiam, si animi sensa libere eloqui fas est, non majorem in Georgicis quam in reliquis ejus carminibus deprehendimus. Adumbrata fere omnia, depromta et hausta, plurima fere ad verbum conversa sunt et transsumta ex aliis sive Græcis sive Romanis poetis ac scriptoribus. Ut enim suis locis indicabimus, nonnulla ex Hesiodo, multa ex Lucretio; locum de peste ex eodem et Thucydide; alia, inprimis doctrinam de arborum cultu, ex Theophrasto, doctrinam de apibus ex Aristotele, locum de serpentibus, inprimis de chelydro (1), ex Nicandri Theriacis, locum de prognosticis totum ex Arati Diosemeis (2), nonnulla ex Xenophontis Œconomico, magnam præceptorum partem, inprimis de pecudum cura, ex Catone et Varrone transtulit. Cujus rei quanto manifestiora habituri essemus indicia, si antiquiores auctores de Re Rustica et singulis ejus partibus (3), præcipue qui versibus eas illustrarunt, omninoque poetæ Alexandrini, plures superstites essent, inprimis Nicander,

(1) Ge. III, 432 sqq.

(2) Conf. Macrob. V, 2.

(3) Multa eorum et magna nomina a Varrone, Columella, et Plinio memorata videas, quæ congesta sunt ab Ursino *Virgilii collati pr.*

Eratosthenes, Parthenius (1). Nam, quamquam poetæ nostri ingenium satis in se materiæ ad exquisitiorem aliquem ornatum ac nitorem carminis habuit; erat enim illud naturæ aliqua indulgentia ad præclaræ cujusque pulchritudinis sensum natum ac factum, inque vita illa per literas Græcas et urbanitatem Romæ sub principe Augusto, et consuetudine cum elegantissimis et urbanissimis hominibus, eximie cultum et politum: variarum tamen rerum comparatione et indagatione progressi hoc nobis animadvertisse videmur, ex Alexandrinis inprimis poetis Virgilium nostrum profecisse; his eum naturalem illam et parum operosam, cum tanto tamen cultu, ornatu et dignitate conjunctam, venustatem debere arbitramur. Sed ea de re alio tempore accuratius disputandi erit locus. Quid? si alios, e quibus singulos versus, mutuos sumtos aut expressos a Virgilio, Grammaticorum cura nobis servavit, ut Ennium, Lucilium, Varronem Atacinum, integros haberemus; annon multo plura irrigati fontibus alienis ingenii vestigia essemus deprehensuri? Non itaque temere posuisse videbimur illud, quod paullo ante commemorabamus, defuisse Virgilio divinam illam

(1) Quinctilianus Inst. X, 1, 56 *Quid? Nicandrum frustra sequuti Macer atque Virgilius?* E Democrito poetam nonnulla sumsisse Plinius monuit. vid. ad Georg. I, 336. Ex Eratosthene translatus locus Ge. I, 233 sqq. e Parthenio versus Ge. I, 437. Servius ad Ge. I, 43 *Sane sciendum, Xenonphontem scripsisse unum librum OEconomicum, cujus pars ultima agriculturam continet: de qua parte multa ad suum hoc opus Virgilius transtulit; sicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio OEconomicorum, qui agriculturam continet.*

nova et intacta ab aliis proprio quodam nisu proferendi vim, liberum illum animi per ignota et intentata vagantis impetum; quem tamen ipsum verecunda illa, recta et castigata, carminis pulchritudine redemisse et compensasse videri debet; neque in illa morum vitæque elegantia, certis decoris et honestatis cujusdam legibus adstricta, aut in illa doctrinæ ac literarum copia, quæ in Virgilio fuit, liber ille et supra mortalia emicans et tanquam alatis Platonis equis inter nubes evectus spiritus vigere potuit; fieri enim aliter vix potest, quam ut hæc operosæ doctrinæ quasi sarcina impetum animi diviniorem retardet; unde, neque ex academica nostra institutione unquam Homericum aliquod ingenium aut prodiisse aut proditurum esse, facile augurari licet; uti contra inter poetas nostros, iis, quorum animis Virgilii et Homeri non nisi obscura aliqua notio, ex puerili tantum institutione, insidet, vix eminebit castigata et elaborata dictio, recta et casta carminis pulchritudo aut elegantia ex ingenii cultu exquisitiore profecta, quæ ex diligentiore antiquorum studio comparanda est. Enimvero, si Homero atque aliis nonnullis forte poetis illa diviniore, quæ in inveniendi felicitate cernitur, ingenii vi cedit Virgilius, in hac, quæ secunda esse videtur ab illa, facile omnium est princeps habendus, ut ea quæ ab aliis acceperit, multo ornatiora et pulchriora ab ejus ingenio prodeant. Quod magistris nostris acceptum nos referre solemus, ut, cum a parentibus vitam acceperimus,

ab illis rectæ et jucundæ vitæ usu impertitos nos esse fateamur; hoc in illis, quæ jam ab aliis prolata erant, accidere videas, ut ex Virgilii ingenio multo felicius enascantur, et pulchrius effloreseant; ut, si ea non novitate, at gratia tamen, dignitate, venustate, miros animi affectus moveant, magnaque admiratione perfundant. Qua in re mihi quidem in poesi eundem locum tueri videtur Virgilius, quem Cicero in eloquentia. Nam et hujus ingenium, quod ipsum per se non facile præclari aliquid proferret, in ornandis et amplificandis aliorum inventis, inprimis in vestiendis oratione Latina Græcorum dictis, eximiæ felicitatis et artis fuit. Itaque hoc in genere Virgilium, poetarum Ciceronem appellare nonnunquam lubet. Illa autem ingenii Maroniani propria venustas in nullo ejus opere magis cognoscitur, quam in Georgicis, omnibus numeris absoluto, perfecto et expolito, carmine, ut, si in nostra interpretatione hoc assequuti sumus, nos enim id sequutos esse non negamus, ut non modo verborum ac sententiarum vim declaraverimus, verum etiam carminis pulchritudinem, inprimisque ornatum, sensibus et oculis adolescentum subjecerimus, nos operam nostram non omnino male collocasse arbitraturi simus.

Ex iis quæ adhuc disputata sunt, nuperam censuram Georgicorum, quam Edmundus Burtonus, Britannus non indoctus nec inelegans, proposuit (1), ab judicio parum subtili et limato profectam facile

(1) *Ancient characters deduc' d from classical Remains* 1763, 81.

videas, dum hanc ipsam copiam, hunc ornatum rerum tenuium et exilium, ad reprehensionem carminis traxerit. Sed judicii hujus auctoritatem jam satis alio ejusdem viri docti acumine elevatam dabimus, cum idem ille in Bucolicis summam simplicitatem et humilitatem vitæ ac morum a Virgilio expressam dixerit; quo quid a rerum fide ac sensu alienius afferri possit? A tumore ac frigore aut inepto aliquo studio ac nimia sedulitate Georgica vacare confidenter affirmem, qui alioqui non multa me certo tenere affirmare soleam.

Georgica Mæcenatis suasu ac consilio scribere suscepisse poetam, ut hominum animi ad agri colendi studia revocarentur, Britannorum nonnullorum, Wartoni, Crusii, Martini, elegantium virorum, est opinio. Italia sane bellis civilibus tantum non in vastam solitudinem erat redacta; veterani, inter quos agri fuerant divisi, ab operis rustici molestiis et ærumnis tolerandis alienissimis erant animis; frumenti inopia ab anno inde 713 magna Italiam fame afflixerat; carmine itaque, quo vitæ rusticæ bona commendarentur, delinitos animos ad agricolationem adduci posse, censuisse Mæcenatem. Fundamentum tamen conjecturæ idoneum non apparet; quin ea nec satis probabilis esse videtur, cum carmini majorem vim, majorem etiam celebritatem, tribuat, quam inter homines indoctos, feroces, per bellorumque civilium licentiam rapinis cædique adsuetos, ullo modo expectari possit. Hoc forte fieri potuit,

ut, cum multa apud Mæcenatem de detrimentis, quæ ex agriculturæ neglectu reipublicæ inferrentur, et de modis ac rationibus, quibus ei honos suus restitui posset, disputarentur et agerentur, Virgilii ingenium ad hanc materiam deferretur excitareturque, ut eam carmine tractandam sibi sumeret. Carminis tamen auctoritas apud Romanos fuit summa, omninoque ex ea pendent Columella et Plinius, versibus quoque integris adscriptis. Nec mirum hoc; cum carminum ubique major apud vulgus et politos homines gratia sit, quam operis philosophica subtilitate elaborati.

Unum adhuc monebimus. *Hesiodi de opere rustico* carmen a Virgilio imitatione esse expressum, vulgaris et constans fere a Servio inde est opinio (1), quam poeta ipse fecisse videtur, dum se *Ascræum carmen Romana per oppida canere* ait *Ge. II*, 176, quæ ipsa res ad tanto majorem ejus gloriam pertinuit: comparatione enim ejus ad Hesiodum instituta, nihil exilius, jejunius et aridius Hesiodo, nihil copiosius et plenius Virgilio. Qui tamen hoc primus affirmavit, eum non admodum recentem ab Hesiodi lectione fuisse necesse est. Vix enim in tribus aut quatuor locis Hesiodeæ sententiæ sunt expressæ: carminum ipsorum forma non convenit; diversa utriusque natura, diversus genius, diversum consilium. Hesiodus

(1) Apud Macrobium quoque: Sat. V, 2 *Dicturumne me putatis ea, quæ vulgo nota sunt, quod sibi* Virgilius *Theocritum fecerit pastoralis operis auctorem, ruralis Hesiodum?*

non Georgica, h. e. de re rustica, scripsit aut scribere voluit, sed totius vitæ domesticæ, qualis tum erat, conjunctæ scilicet illius vel maxime cum agricolatione, rationes tradere, prudentiæ etiam et morum præcepta proponere. Quod autem Ascræum carmen appellat suum opus Virgilius, id eo pertinet, quod in simili fere genere illud versatur, non quod ex Hesiodeo petitum aut transcriptum aut ad ejus formam est compositum. Potest quidem aliquis in eam opinionem adduci, atque in eam jam Dan. Heinsium Introd. ad Hesiod. c. 4 venisse video (1), ut aut quoddam aliud, aut hoc, quod habemus, Hesiodi opus olim multo locupletius et plenius extitisse existimet. Quis enim in tali argumenti tractatione, qualem nunc in eo videmus, non miretur Catonem, qui apud Ciceronem ita disputat (2), ut *de stercorandi utilitate doctum Hesiodum ne verbum quidem fecisse, moneat, cum de cultura agri scriberet?* Quid autem Manilium sequutum esse putabimus, qui, dum Hesiodi opera enarrat, *Quinetiam*, inquit, *ruris cultus legesque novati Militiamque soli: quod colles Bacchus amaret, Quod fecunda Ceres campos, quod Pallas utrumque, Atque arbusta vagis essent quod adultera*

(1) Jos. Scaliger, qui ad Manilii locum hanc sententiam improbabat, ita tamen in verbis Manilii hærebat, ut cum forte Orphei Ἔργα καὶ Ἡμέρας Hesiodo attribuisse conjectaret, cujus sane operis initium cum Manilianis versibus aliquid conjunctum habere videtur. Servatum illud est a Tzetza proœm. ad Hesiodum. Idem Tzetza Orphei librum Georgicorum laudat; sed versus ex iis excitatos in Maximi Philosophi de Electionibus carmine (quod Fabricius Biblioth. Gr. Vol. VIII. p. 415 inseruit) inveniri vidit Wesseling. Probabil. cap. 17.

(2) De Senect. cap. 15.

pomis, Silvarumque deos, sacrataque numina, Nymphas, Pacis opus, magnos naturæ condit in usus (1). Quo quæso Operum ac Dierum loco earum rerum vestigium aliquod deprehendas? Sed potest hic, quod jam Bentleio visum est, interpolatrix manus grassata esse videri; id tamen cum ægre admittendum sit, videor mihi Manilium Propertii imitatione ulterius, quam vellet, evectum excusare posse. Lynceum is (2) amicum suum, poetam graviora argumenta tractare solitum, amore jam captum exagitat, et ad elegos amatorios adhæsurum esse auguratur. Nec tamen eam rem ut pudori sibi ducat, aut ut hæc carmina minorem inter Romanos habitura esse gratiam existimet, monet: dum bucolica scribat, dum Hesiodi exemplo de re rustica carmen condat, *non tamen hæc*, quæ de amore scripturus sit, *ulli venient ingrata legenti, Sive in amore rudis sive peritus erit.* Luserant eadem, pergit, alii. Dum Hesiodum memorat, *Tu canis,* inquit, *Ascræi veteris præcepta poetæ, Quo seges in campo, quo viret uva jugo.* Vides exemplo Hesiodi cani dici, non ab ipso Hesiodo; potuit ea tamen Manilius ad Hesiodum ipsum referre, atque etiam, cum in laude poetæ versaretur, eo adduci, ut copiosius et ornatius, ac res ferebat, efferret.

Sententiarum et præceptorum rei rusticæ in hoc carmine interpretationem sine tolerabili aliqua agricolationis peritia recte vix succedere posse, facile

(1) Manil. II, 19 sqq.
(2) Propert. lib. II Eleg. extr. versus finem.

intelligitur; eam tamen in mei ordinis homine haud facile esse posse in confesso est. Aliam difficultatem facit hoc, quod præcepta Maroniana ad agri colendi morem in alio solo, sub alio cœlo, in alia ætate, spectant. Quod facere licuit, subjunximus scriptorum de re rustica loca, e quibus poetæ præcepta unice illustrari poterant, inprimis Varronis, quem in multis sequutus est, et Columellæ, qui perpetuus Virgilii commentator est, cum Plinio. Et habebamus in hoc, quorum opera fere uteremur, Interpretes doctissimos, in nonnullis Guellium et Ursinum, in plerisque Cerdam ac Martinum. Ut autem poeticum ornatum horum præceptorum adolescentium oculis subjiceremus, utque id cum fructu fieret, nec tamen res notarum modum excederet, ita potissimum nos effecturos esse putavimus, si sententiam pedestri oratione expressam subjungeremus; quod quoties factum est, fit autem singulis locis, in quibus res non ipsa in oculos incurrit, adolescentes monitos velimus, ut poeticam orationem cum solutæ orationis formulis illis comparent, et inde cognoscant, quid notioni simpliciter in notis expressæ a poetæ ingenio et copia sive ad pulchritudinem sive ad suavitatem omninoque ad ornatum accesserit. Ita demum eos intellecturos esse speramus, qua in re poeticæ inprimisque Virgilianæ orationis pulchritudo ac præstantia quærenda sit (1).

(1) De anno, quo scripta sint Georgica, v. Vitam Virgilii ad a. 724.

Ab istis inde annis, quibus hæc scripta erant, quoties retractavi Georgica, non quidem nullam, nec tamen præcipuam aliquam operam in iis illustrandis posueram; quippe qui majore cum voluptate et operæ fructu in Æneide versarer; nunc tamen, quandoquidem novissimam hanc, quoad inter mortales versabor, operam Virgilio adhibebam, consului et inspexi libros, qui hisce de rebus, quæ in Maroniano carmine memoratæ sunt, præcipiunt; comparavi quoque ea quæ in illud, nonnunquam cum contumelia mei, scripta, aut callide in diversum sensum deflexa sunt, ut cachinnis commovendis locus esset; quod quam liberaliter fiat ab iis, de quibus bene meritus eram, judicent alii. Equidem, condonatis ingenio asperiori ceteris, sustuli inde illa quæ videbam monita esse vere ac recte, aut quoties non bene recessissem a Cerda et aliis rei rusticæ peritis. Me in agri colendi ratione et usu haud versatum, nec rusticarum operarum et instrumentorum satis esse peritum, ingenue eram professus; bene quoque intelligo, hominem operis vitæque agrestium intelligentem, in multis, quæ poeta attigit, videre acutius et majorem ex lectione capere posse voluptatem, quia res ipsas, quarum equidem tantum speciem aliquam animo fingebam, oculis animoque propositas habet, aut habuit. Enimvero hoc locum habet in omni lectione et interpretatione, ut pro

rerum, quæ a scriptore tractantur, et pro intelligentiæ, quam lectores afferunt, diversitate diversus sit sensus, judicium et jucunditas lectoris cujusque et interpretis; et debet hoc ipsum verti ad plenum ac perfectum e scriptore capiendum fructum, si plures, pro suo quisque modulo, rerum usu ac facultatibus, eam rebus et verbis lucem afferant, quam ab uno aut paucis frustra expectes. Verum ea est labes ingenii humani, ut gloriolam ex aliorum obtrectatione aucupari malit, quam utilitatibus ab aliis paratis alias novas addere, nec tam propria laude florere, quam aliorum virtute obscurata crescere.

Quæ in Virgilianorum carminum interpretatione spectaverim, et quantopere in votis habuerim, ut bonis meis meliora alia adderent alii, meamque editionem tanquam pro basi ac fundo, aut, si vellent, pro area haberent, cui inædificarent, disponerent ac constituerent ipsi melius descripta, ad normam redacta et exquisitiore judicio elaborata: satis exposui in præfationibus, ad quas æquiorem lectorem æquo ipse animo remitto. Scr. Gottingæ M. Maio 1799.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON [1]

LIBER PRIMUS

AD C. CILNIUM MÆCENATEM.

ARGUMENTUM.

Georgica, seu de *re rustica* præcepta, arationem, arborum, inprimis vitium et olearum, culturam, pastionem et mellificium, e Romanorum notione complectuntur. Ordinem dicendorum ducit *Propositio* et *argumentum* operis v. 1—5. Inde *Invocatio* numinum agrestium cum ipso Cæsare Augusto. —42. Nunc de *prima* operis rustici parte, quæ est de *Aratione:* primo quidem *quando* illa incipienda sit —49. Ante omnia *cœli solique natura* est exploranda —63, unde *leges culturæ diversæ* proficiscuntur, inprimis *arationis* —99, et *sationis* —121. Cum in his multum laboris et ærumnæ tolerandum sit, *digreditur* ad *caussas* hujus rei *mythicas* inde a Saturni ætate —159. Inde de *instrumento rustico* —175; tum *de aliis ad opus rusticum faciendum curandis*, in his de arca ad terenda grana paranda —186. Judicium de futuro anni proventu unde facere liceat —192, de semine medicando —196, de seminum dilectu faciendo —203. Sequitur locus *de temporibus operum rusticorum* diserte tractatus. Tempus sationis —230. *Digressio* de solis cursu annuo et quatuor anni tempestatibus —256. Quæ curanda sint tempore pluvio —267; diebus festis —275. Dierum lunarium, qui fausti vel infausti sint, observatio —286; nonnulla noctu melius trac-

(1) *Georgicon.* Alii *Georgicorum:* sed Græca in his titulis regnant. vid. Heins. In multis Codd. et edd. aut. præmittuntur pro libri primi argumento quatuor versus, quos inter Argumenta videbis No. XV *Quid faciat lætas s.* Eos in Rottend. et Menag. *Ovidio Nasoni*, in priscis edd. Modestino tribui notavit Burm. Apud Suidam græca metaphrasis Georgicorum memoratur *Arriani:* Ἀρριανός, ἐποποιός, μετάφρασιν τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βεργιλλίου ἐπικῶς ποιήσας.

tanda — 296, alia per calorem aeris — 299; alia hieme — 310. Parat sic sibi viam ad duas *anni tempestates* poetica arte describendas, alteram *auctumni*, alteram *veris ineuntis*, utramque *procellosam;* observanda itaque esse earum tempora 337, et religionibus deos exorandos — 350. Esse etiam certa tempestatum per vices succedentium *prognostica*. In his exponendis et ornandis copiosus est poeta — 463. Multo ornatius est episodium, ad quod aditum sibi struxit, de *prodigiis* Julii Cæsaris nece facta bellum civile subsequutum portendentibus — 497. Subjunguntur *vota* pro Augusto — ad fin.

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori; apibus quanta experientia parcis:

2. *Mæcenas.* Μαικήνας. Male scriptum *Mæcenas.* vid. Pier. Heins. *ulmis adjungere* Toll. — 3. *quis cultus* alii scripti et editi, ex more: sic jam Ecl. 1, 19. *qui* jam Nauger. edidit. *habendus* Toll., male. vid. Burm. et conf. Not. — 4 *pecori*

1. Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: *agricultura et rusticatio*, lib. I; *vini et omnino arborum cultura*, lib. II; *res pecuaria*, lib. III; *res apiaria*, lib. IV. Primo versu Hesiodei operis, etsi argumento valde diversi, titulum ἔργα καὶ ἡμέρας expressum esse, jam Servius monuit: quo opere et quibus temporibus ager colendus sit. Est autem ad verborum ornatum statim in primis versibus attendendum. Ait se agere velle primo loco de agri et vitium cultura. *lætas segetes*, quod Hesiod. εὔφορον καρπὸν dixerat Ἔργ. 775 epitheto proprio, Cicero de Or. III, 38 *lætas segetes etiam rustici dicunt: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Vites* pro omni arborum genere ponit. In his: — 2 *ulmisque adjungere vites; secundum Italiæ situm loquutus est, in qua vites altius elevantur.* Serv. — 3. De re pecuaria agam: *qui cultus habendo sit pecori;* pro vulgari, quæ cura sit pecoris, quod quis habet; possidet, sive alit, servat, *habendo* ad ornatum adjectum pro epithetho. Sollenne vero in re pecuaria est *habere.* vid. Burm. *cultus*, pro cura, ut Cic. de N. D. II, 158 *quæ quidem* (oves) *neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se, sine cultu hominum et curatione potuissent.* — 4. *quanta*, quæ experientia *apibus* sc. habendis, seu

Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,

atque apibus fere codd. et edd. *pecorique* nonnulli. Sed fulcrum hoc versus jam a Pierio convulsum sustulit et Medicei et optimorum librorum auctoritate Heins. conf. ad Ecl. II, 53. Tono et cæsuræ multo plus, quam Homerus, tribuit, atque etiam hiatus per ea ipsa admittere maluit Virgilius. *pecori quanta apibus* ed. Ven. *parvis* alii legunt ap. Stephanum; non invenio, quinam illi sint. Reposuit tamen Wakef. *paucis* Meadii liber, ut sit: *paucis hinc canere incipiam*, quod exile esset. — 6. « *Numina* fuit, sed emendavit ipse, quia postea vs. 10 ait: *et vos agrestum præsentia numina Fauni* », inter Serviana legitur. Intulit tamen et hoc, *numina*, Wakef. An *dii mundi* bene dicantur, nescio. *qui ducitis* Pierii Oblongus, fragm. Moreti et Mentel. a m. pr., sed confirmant *quæ* Apuleius, Probus, Macrob. vid. Heins.

apum habendarum ad mellificium sit; pro *cura* subjunxit aliud, quod apum cultui accomodatum esset, *experientiam* et usum, quo mellificationis ratio exculta est. Georg. IV, 315. 316 *Quis deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem? Unde nova ingressus hominum experientia cepit?* Nam apum experientia, etsi iis aliqua tribui potest, v. inf. IV, 156 sq., huc vocari nequit. — 5. *Hinc*, post bucolica aiunt. Omnino initium designat; ut alias nunc. Quæ sequitur usque ad vs. 45. Invocatio, est haud dubie inter partes carminis ornatissimas ac splendidissimas.

5. 6. *labentem cœlo quæ ducitis annum*: h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. Habuit ante oculos versus Lucretii V, 1435 — 1438. *Sidera annum*, ejusque *tempora*, vicissitudines ac partes, ducere, tanquam regant et moderentur, sollenne est. conf. Burm. Scilicet quoniam ortu illa et occasu suo vices istas temporum designant. Argutatur Macrob. I, 16 extr., qui veterem lunarem et novum solarem declarari vult. *ducunt* autem *annum cœlo*, h. in cœlo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et pro cursu anni, dixit *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. In seqq. incerta est interpretatio: sintne *lumina — Liber et alma Ceres* per epexegesin dicta et juncta, an sint diversa. Est in utraque ratione, quod juvet, et quod premat. Si diversa sunt, ita ut *lumina labentem cœlo quæ ducitis annum*, sint Sol et Luna, utque subjunguntur, tanquam diversa, *Liber* et *Ceres*; dura est oratio, quod nulla interposita est copula. Nisi forte sic oratio continuata sit: *Vos, o lumina*, — (et vos) *Liber et alma Ceres*, — *et vos Fauni Dryadesque ferte pedem*, adeste. Ita communis mythorum usus, quem tenere fas est poetam, servatur. Etiam apud Varronem RR. I, 1, 5 in XII diis rusticis ista numina inter se distinguuntur. Quod si ita *Sol* et *Luna ferre pedem*, dici putantur parum commode, aut generalis notio elicienda est, favete, sitis propitii, aut cogitandum, numina hæc ipsa esse. Sin alterum sequi placet, quod ipse probo, ut *Sol et Luna*, mox per *Liberum et Cererem* declarentur: poetam h. l. philoso-

Liber, et alma Ceres; vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
Et vos, agrestum præsentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellæ:

7. *vestro si numine* Medic. a m. sec. et Colot. cum Arund. *nostro* Ven. — 8. *Chaonia* Gud. — 10. *præstantia* vitium edit. Genev. 1636. — 11. Pro *Faunique* memorabilis lectio *Satyrique* in Gothano pr. Nam frigere videtur *Fauni*

phicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam sub Liberi et Liberæ nomine coli contenderant, non popularem sequi, dicendum est; v. Macrob. Sat. I, 18. Num vero doctrinæ copia, an poetæ græci imitatione, hæc posuerit, non definiam cum Evangelo apud Macrob. I, 24. Interpretatio hæc numinum in diversos sensus poetæ jam ætatæ admodum frequentabatur, partim e philosophorum disputationibus ut vulgi religiones emendarent, partim ex teletarum doctrina arcana, partim ex comparatione religionum a patribus acceptarum, quæ in quaque fere urbe, tractu a populo, diversos ritus, opiniones et mythos sacraverat. In nulla autem magis, ac maturius, quam in Bacchica religione confusio illa numinum et attributorum regnavit: quod docent vel chori in Bacchis Euripidis aut chorus in Sophoclis Antigone, 1128 sq. Πολυώνυμε Καδμείας — Ceterum pro diversis culturæ generibus diversa numina invocare putandus est. Ad lib. I spectat Ceres; ad lib. II Bacchus, Fauni et Nymphæ cum Silvano, Minerva autem propter oleæ culturam; ad lib. III Neptunus, quippe cum de equorum cura agatur, tum Aristæus et Pan (Ge. III pr. etiam Pales cum Apolline Nomio); tandem ad lib. IV idem Aristæus mellificii auctor. — 7. Quandoquidem vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debentur, *ferte pedem*, adeste vos mihi canenti. *Tellus* permutavit *glandem arista*; ut ei tribuatur, tanquam actio, ea res, cujus tantum caussa et instrumentum fuit: pro glandibus vesci cœperunt homines frumentis. — 8. *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. *pingui* ἁδρᾷ, granis tumenti, grandi. — 9. Vestro beneficio homines vini usum invenerunt. Nam *miscere vinum* sollenne pro bibere; sic κεράσαι pro ἐγχέειν, πίνειν. *miscuit pocula Terra*, h. vitibus editis effecit, ut misceri possent. *Pocula Acheloia* pro aqua; at quam splendide! *Acheloum*, Ætoliæ fluvium, pro quovis flumine et aqua quacunque, tanquam priscis carminibus celebratissimum, more antiquorum Græcorum, dixit. Docta est de h. l. disputatio ap. Macrob. V, 18 — 10. *præsentia numina*, et potentia et propitia. v. Ecl. I, 42. — 11. *Ferte simul pedem*, adeste, Fauni, Nymphæque simul *Dryades*, tanquam deæ silvarum et saltuum, in quibus greges pascuntur.

Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum, magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceæ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci;
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycæi,

altero loco iteratum; et junguntur Satyri Dryadesque v. c. Cul. 115 et sæpe. Si codex paullo antiquior esset, dicerem veram ejus lectionem voci ex antecedente versu revocatæ cessisse. Nunc interpolatori deberi dicenda est lectio; vulgatum, *Faunique Dryadesque*, dictum esse puta pro: Et cum Faunis vos, Dryades. — 12. o omittunt Codd. Servii ad Æn. I, 541 et Goth. sec. — 13. *Fudit aquam* antiquissimos libros habuisse testatur Servius; male tamen haud dubie, quod fabula de equo paullo magis recondita esset, de aqua vero facile unusquisque cogitaret. Idem ad Æn. I, 1 laudat: *cui prima furentem*; sed cod. lib. vs. 541 *frementem* habet. Mox *tridente* Gudian. Schol. Statii et uterque Gothanus. — 14. *cultor pecorum* conj. Jo. Schrader. in schedis, quia *nemora* et *dumeta* se excipiunt, et statim vs. 16 iterum *nemus*. Sic *cultor pecorum*, ut vs. 3 *qui cultus habendo sit pecori*; et Sallust. Jug. 54, 3 *agri ac pecoris magis quam belli cultorem.* Cod. Monacens. *custos pecorum*. *Ceæ* de scriptura post Pierium vid. Heins. ad Ovid. Epist. XX, 222. Est Κέως, Κίος. Unde Κεῖος, et ex hoc, producta priore, Romanis *Cea*. Male scriptum passim *Cææ*. — 16. τὸ Λύκαιον ὄρος. Male *Lycei* edebatur. conf. Ecl. X, 15. Mox τὰ Μαίναλα ὄρη sunt.

12. Sequuntur Neptunus, Aristæus, Pan, Minerva cum Silvano: v. ad v. 6. *Munera vestra*, ex anteced. frumenta, vitem, armenta, greges, *cui prima frementem Fudit equum*, cujus jussu primum e terra equus editus est. Nota fabula, Atheniensibus domestica, de Neptuni cum Pallade certamine, cum dii arbitrium tulissent, ut, uter rem mortalibus utilissimam produxisset, ejus nomine nova urbs (Athenæ) appellaretur. cf. Bentl. ad Horat. Carm. I, 7, 7. Neptunus inde ἵππιος. *Fundere* proprie de partu felici ac facili; hinc omnino, procreare. *percussa tridenti*, sollenni deorum more, quoties aliquid e terra provenire volunt. v. Callimach. in Del. 30, in Jov. 29 sq. — 14. *cultor nemorum*, h. e. pascuorum, adeoque et gregum, curam habens, est Aristhæus, Apollinis et Cyrenes filius, qui, Cycladibus magna siccitate et fame afflictis, cum, Ceam arcessitus, Sirium placare monstrasset, quo facto etesiæ nerem temperare cœperant, Jovis Aristæi et Apollinis Nomii nomine cultus fuit. Pind. Pyth. IX, 104 sq. Apollon. II, 500 sqq. IV, 1132. cf. ibi Schol. et h. l. Serv., quem pleniorem habuit Julius Sabinus. inf Ge. IV, 317 sqq. Diod. IV, 81. 82. Hic propter pascuorum et saltuum curam invocatur. *nemora* dicta sunt pro saltibus, in quibus pascua sunt. Etiam v. — 15. *dumeta* pro saltibus, loco arbustis consito. *pinguia*, herbosa. *tondent*, pascunt herbas inter arbusta natas. Aut præsens pro præterito positum; aut, tanquam poeta deum adhuc in insula præsentem agere cernit. In seqq. ante

Pan, ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, o Tegeæe, favens; oleæque Minerva
Inventrix; uncique puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum;
Dique deæque omnes, studium quibus arva tueri;
Quique novas alitis non ullo semine fruges;

17. *si sint tibi* Moret. primus. *tua sit tibi* Vratisl., sed *si* ex formula obtestandi ductum. Elegans tamen est Schraderi emendatio Obss. I, 3 *tua seu tibi M.* etiam a Brunckio recepta, seu Mænala tua tibi curæ sunt, h. Mænalum nunc frequentas, in eo monte versaris. Idem conjecerat in schedis *munera.* — 18. *Tegeæe.* Recte jam ab Aldo editum: Τεγεαῖε. Alii *Tegeee* et *Tegæe*, sed vid. ad Æn. V, 299. — 20. *a radice* octo ap. Burm. — 22. *non ullo* Heins. e Medic. et quinque aliis vetustioribus, quibus adde Goth. pr., quo alludit etiam Parrhas. Vulgo *non-nullo*, quod et Servius interpretatur, sed sententia aut nulla aut parum commoda. *non ullo de semine* Rom. Alibi, inquit Pierius, *nullo de semine* habetur. Hoc postremum Catrœus, egregie loquax interpres, poetæ vindicatum it; sed est haud dubie ex interpretatione vetusta. *messes* vel *fruges* Cod. Kœleri.

oculos erant versus Theocriti Idyll. I, 123. 124. — 17. *tua si tibi Mænala curæ*, quandoquidem Mænalus, Arcadiæ mons, pascuis egregius, tibi est longe gratissimus, tu mihi rem pecuariam tractanti propitius, precor, adsis. — 18. *Tegeæus* Pan ab Tegea oppido Arcadiæ, in qua et montes Lycæus et Mænalus. *Si* in invocationibus et obtestationibus frequentissimum. v. h. l. Burm. — 19. *uncique puer monstrator aratri*, Triptolemus Eleusinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22. ibique Spanhem. In gemmis æque atque in aliis monumentis occurrit modo puer, modo bigis draconum vectus. Quod nomen non apposuit, fecit ut poeta; non quasi litem de aratri inventione suam facere noluerit; ut Nic. Loensis Epiphyll. I, 11 contendebat. Ceterum observatu dignum, quod Triptolemus heros nunc inter deos invocatur.

20. Tali habitu *Silvanus* tenerum cupressi truncum ferens in marmore ap. Boissardum P. VI, tab. 30 occurrit. Ramum cupressi ferens expressus est a Spencio Polymet. Pl. XXXV, 7. Fuit quoque fabula de Cyparisso puero amato, v. Serv. ad III Æn, 680. Silvanus pinifer apud Beger. Thes. Brandel. T. III, pag. 158, et in Marm. Oxon. P. I, n. LXXX visitur. Hinc ille *inculto termite gaudens* ap. Gratium Cyneg. 20. Eo refertur Silvanus *Dendrophorus* apud Gruter. p. LXIV, 7. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 294. *Cupressum a radice* h. truncum cupressi. — 21 — 23. Dii agrorum, silvarum et tempestatum, præsides. Nam hi sunt *studium quibus arva tueri*, *quique—quique*, —Videtur sane deos Romanorum agrestes, miris nominibus ab omni re rustica petitis, declarare voluisse. — 22. *fruges* latius pro plantis dixisse videtur. *non ullo semine*, nulla satione, sua sponte, provenientes, opp. v. sq. *sata*; sic et Ge. II, 10.

Quique satis largum cœlo demittitis imbrem;
Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est: urbisne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam, et te maxumus orbis

23. *dimittitis* alii ap. Burm. — 25. *Consilia* alii ap. Pierium, ut fere solent, quod idem Catrœus arripit, at male interpretatur de decreto a diis faciendo. Immo vero esset idem deorum cœtus, qui et *concilium* est. Hor. Carm. III, 25, 6 *egregii Cæsaris Æternum meditans decus Stellis inserere et concilio Jovis*; ubi etiam alii *consilio*, quod tamen accommodatius ibi esse videtur, non propter Ægyptiam fabulam a Baxtero memoratam, sed quia *Jovis consilium* ibi habetur. At in nostro simpliciter de numero ac cœtu deorum agitur. *urbes* Medic. cum nonnullis aliis, ut ambiguitas, ne *urbis* pro secundo casu habeatur, vitetur. Sed *urbisne* auctoritate vet. grammaticorum confirmatur ap. Gell. N. A. XIII, 20; ubi Probus in codice poetæ manu correcto legi et auris judicio *urbis* prælatum esse ait a poeta pro *urbis*. Ergo *Urbis terrarumque curam* non junxere veteres, nec *invisere curam* ferendum esse putarunt pro suscipere. — 26. *te* et *m.* Menag. pr.

II. 14 *Namque aliæ*, arbores, *nullis hominum cogentibus, ipsæ Sponte sua veniunt* — h. e. non satæ; etsi non affirmatur sic, eas omnino nullo ex semine nasci; — *Pars autem posito surgunt de semine.* Ovid. Met. I, 108 de aurea ætate *Ver erat æternum, placidique tepentibus auris Mulcebant Zephiri natos sine semine flores.*

24. Omnibus diis invocatis, adeo et tu, o Cæsar, adsis propitius, tanquam mox deus futurus, quamquam incertum est, cujus ordinis ac generis; quicunque tamen deus futurus es, v. 40, adsis. — 25. urbisne *invisere*, *Cæsar*, *Terrarumque velis curam; et* — Multis modis hæc inter se et cum ceteris jungi possunt. Omnibus tamen tentatis, nulla est ratio tutior, quam ut *invisere urbes* proprie dictum accipiamus, tumque in altero membro substituamus ex voc. *invisere* generalem notionem habere, suscipere, *terrarum curam.* De tali verbi ejusdem junctura duplici v. Burm. ac Bentl. ad Horat. Carm. I, 1, 7. Proprie *dii invisere* dicuntur terras et urbes, quas aut præcipue amant et colunt, aut in quibus instituta sibi sollennia sacra frequentant. De his ἐπιδημίαις et ἐπιφανείαις deorum agit Spanhem. ad Callim. in Apoll. v. 13. Hoc loco tamen *invisere* esse videtur inspicere, ἐφορᾶν; nam subjicitur *cura*, curatio, administratio; adeoque est regere, moderari. Scilicet poeta pergere volebat, *urbesne invisere et terras curare.* hoc invertendo mutavit, *velisne curam terrarum.* Est autem *velle*, etiam, præferre, fere ut Homero βούλεσθαι· βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, pro βούλομαι μᾶλλον, præfero. Bene autem Cæsar inter deos urbium et terrarum tutelares referri potuit: uti dii sunt πολιοῦχοι. Notanda vero copia orationis, qua, splendore cum summo, idem toties effert: *velisne deus esse.* Ceterum conf. Lucan. I, 45 sqq. et Stat. Theb. I, 24 sq. — 26. *maximus orbis*, seu cœlum, seu quod verius nunc esse arbitror, orbis terrarum. *maximus* pro magnus, vid. Burm. ad v. 187. *ac-*

Auctorem frugum tempestatumque potentem
Adcipiat, cingens materna tempora myrto;
An deus inmensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;

27. *frugum cœli terræque p.* Goth. sec. a m. pr. — 28. *Accipiet* Voss. Durum esset jungere *Adcipiat: cingens — myrto An deus venias*; etsi sic ad maris imperium myrtea corona respectu Veneris bene referretur. Lenius procedit oratio, si junxeris: *Cæsar* (e vs. 25) *cingens*. — 29. et *tua* duo. *an tua* Goth. sec. — 30. *serviet* Goth. sec. *Thylæ* Medic. *Thyle*, *Tyle*, *Thile* alii; et mox vitiose *Thetis*, sollenni errore, quo Θέτις et Τηθὺς permutantur. — 31. *generum te Thetis in* o Goth. sec.

cipiat: habeat *auctorem*, moderatorem proventus agrorum et tempestatum, adeoque tutelam agricolationis; *auctor* et *potens* ad eandem notionem spectant; nam, qui largitur, is habet in potestate; Manilius I, 393 ex h. l. *Cæsar nunc terris, post cœlo maximus auctor*, regnator. jam debebat sequi, *te cinctum materna tempora myrto*; nunc idem *orbis cingens tempora myrto* dictus, scilicet corona myrtea orto a Venere Augusto, novo deo, imposita. Magnificum phantasma! Fac te videre Orbem Terrarum Augusto stanti coronam myrteam imponentem; aut Augustum in medio inter Cybelem et Neptunum stantem et ab utroque corona myrtea coronatum! — 27. *tempestatum*, non de procellis accipiendum, sed de cœli aerisque mutationibus et anni temporibus, quia cum frugibus illa jungi mos est. *tempestates* pro temporibus sive statis, sive quibuscunque aliis vel Lucretii exemplo bene dicuntur, ubi ad anni cœlique temperiem aerisque mutationem, quæ cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur. — 28. *materna myrto*, Veneri sacra, ad quam et Anchisen Julios genus suum retulisse notum est. At, quorsum myrti hujus mentionem hic injectam dicemus? ut scilicet Augusto e divino sanguine orto locus inter deos tributus tanto minus admirationis habeat.

29—31. An tu inter deos marinos recipieris, et quidem princeps. *venias*, futurus sis. Iterum tenui verbo substituit ornatius. *Thulen* ad nostras insulas Shetlandicas a septentrione Britanniæ objectas referendas esse nunc satis constat. *Servire* ea dicitur deo marino, quatenus ejus potentia et majestas per omnia maria obtinet: declarantur maria per insulas, nunceque per ultimas terrarum. Scilicet *servire* dicuntur poetæ ii, quibus imperatur. Est adeo idem ac, et an omnis maris imperium habiturus sis. *sola*: potentius voc. quam, præcipuum numen. — 31. *Teque sibi generum Tethys emat* pro vulgari: et una ex Oceanitidibus tibi nubat. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus jungi fas erat; sic Hercules Hebæ. Itaque Augusto, maris deo, una Nympharum, filiarum Oceani et Tethyos, dabitur; sed

Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis

32. *Atque* nonnulli ap. Pierium. *sidus tardis* Ven. *messibus* ed. Ven. — 33. *Erigonem* alii.

pretio proposito et dote numerata. Sic Perseo Andromedam paciscuntur *Promittuntque super regnum dotale parentes*: Ovid. Met. IV, 704. Promiscue autem, ap. Homerum quoque, munera, ἕδνα, heroum ævo, et parentum nuptarumque sunt et sponsorum. Alia est Romanorum coemtio et in manum conventio: de qua v. Cannegieter. Obss. I. C. IV, 1, 4. Ea vero locum non habet in poeta, qui de diis agit, adeoque mythici vel heroici temporis ritus servare tenetur. Splendide adjectum: *omnibus undis!*

32—35. Novum phantasma, quud nescio an apud antiquiores poetas occurrat; ut aliquis, qui pro deo vel heroe habendus erat, in sidus mutetur. Videmus profecisse jam Maronem ex philosophis Alexandrinis, qui animalibus sedem in astris assignabant. Ductum esse ex iis opinionum commentis suspicari licet aliud ea ætate frequentatum, Julii Cæsaris animam esse stellam crinitam, quæ ludis funebribus in ejus honorem editis fulsit: Sueton. Jul. 88. Nisi hæc ita colligas, mirum et insolens videri potest; Cæsarem rogari, an velit sidus fieri, seu, inter sidera referri; pro vulgari, in cœlum, inter deos, recipi. Au novum sidus, et quidem in Zodiaco, cœlo accessurus sis. Annorum, mensium ac dierum, mensuram siderum decursus facit; itaque *menses* memorat. *tardos* dixit poetico more, tantum ut epitheto ornaret; nam anni, dies, menses, modo longi, modo breves, tardi, celeres, pro consilio poetæ appellari possunt ac solent. Alii aliis modis exponunt; inter hæc, ut de *æstivis mensibus* accipiatur: subtiliore quoque ratione mathematica arcessita. Enimvero versamur in poeta: cui *æstivi dies* possunt esse *longiores*, *tardiores*; vix *menses*. Nec nisi pro ornante epitheto accipio ap. Manil. II, 202 *cum sol adversa per astra Æstivum tardis attollat mensibus annum.* Subtilius, quam pro poetica simplicitate, ex physicis rationibus Halleium explicantem sequitur Martinus, dum alii de diebus æstivis intelligunt. — 33. *Qua locus*, h. inter signa, Virginem et Scorpium, qua nunc Libra est; quæ antiquitus ab omnibus astrologis inter signa non habebatur, locum vero ejus Chelæ, seu Scorpionis brachia occupabant: quo respexit Ovid. Met. II, 195—197; *Est locus in geminos ubi brachia concavat arcus Scorpios, et cauda flexisque utrimque lacertis Porrigit in spatium signorum membra duorum.* Vacans spatium deinde Libra occupavit; ita ut ab Scorpio teneretur; ut etiam expressum in Marmore Farnesio conspicitur. Libræ itaque locum assignat Augusto, respectu justitiæ et æquitatis, cujus symbolum libra habita est. Simili lusu ex astrologicis rationibus sub Libra natis judicis et

Panditur : ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpios, et cæli justa plus parte reliquit :
Quidquid eris; nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,

34. *Panditur ipse* jungit Servius. *tibi nam* Ven. — 35. *Scorpios* Heins. e Medic. et al. *Scorpius* vulgo. *plus justa* Erf. *reliquit* Medic. cum Gud. et Menag., it. Rom. Pierii, Goth. pr. et Erf. et videbatur hoc, ex elegantia poeticæ dictionis, recipiendum esse, pro vulgari *relinquit*. Interpolate est *ut* c. — *relinquat* in Arundel. — 36. Hic versus in Moret. post v. 38 legebatur. *Quiquid erit* Goth. pr. Sed *Quidquid eris* est pro, *Quisquis deus eris*. *jam te* Pierii Longob. *nec sperent* Rom. *ne sperant* Medic. a m. pr., sed immutatum : *nec sperent*. *non te spectent nec* ed. Ven. *spernent* unus Mead. et ed. Norimb. — 37. *tam sæva* Zulich. *dura* Goth. sec.

legislatoris auctoritas promittitur. v. Manil. IV, 548 sq., quem adeo Scaliger ad Augustum respicere putabat. Et in his acquiescendum erat. Verum multa subtiliter de h. l. quæri cœpere in disputatione de die Augusti natali : ut etiam poeta credatur ad illum respexisse, in signo Libræ numini futuro assignando. Vulgo quidem signum ejus natale habitum est Capricornus; vide vel Suet. Aug. 94; idem in numis Augusti obvium; v. Eckhel Doctr. num. Vol. VI p. 109, et egit de eo copiose Schlegel. ad Morelli Impp. T. I, p. 194. dies natalis traditur IX Kal. Octobris, sole ex vulgari ratione Libram ingresso, ex vera autem adhuc in Virgine versante, non vero in Capricorno. Scilicet eadem nocte Luna in Capricorno erat gradu XVI vel XVII (vid. Alphons. *des Vignoles* in *Hist. crit. de la Rép. des Lettres* T. XI. XII, qui in eandem sententiam lectionem Manilii II, 507 trahit : *contra Capricornus in ipsam Convertit visus ; quid enim mirabitur ille Maius, in Augusti felix cum fulserit ortum!* cum recepta sit lectio : *in ipsum* scil. se. Alii alia commenti sunt. vid. Scaliger et Faius ad Manil. l. l. *Lettre de Mairan* in *Lettres et Opuscules* p. 275. sqq.). Enimvero sufficit ad poetæ mentem, quod ab initio posuimus. Chelæ autem *sequentes*, vel quia Scorpius Virgini a tergo est, vel poetico epitheto, ut hederæ flexiles dicuntur sequaces. *ardens* Scorpius tanquam sidus; hoc simplicissimum. *justa plus parte* eleganter; ad signum majoris reverentiæ plus, quam justum ac necesse erat, de loco decessit. Alio modo locum hunc tractavit de Vespasiano Valer. Fl. I, 16 sq. *cum jam genitor lucebis ab omni parte poli* sqq.

36—39. Exquisita orationis conversione exprimit ultimum illud : an inferis diis adscribi velit : id quod aversatur poeta. *Tartara* omnino pro locis inferis dixit, non proprie ; substituit paullo post campos Elysios in inferorum parte sitos. — 38. Etsi a Græcis poetis multa præclara de locis inferis, nominat nunc *Campos Elysios*, narrata sunt; *mirari* est celebrare, multis verbis ornare. —

Nec repetita sequi curet Proserpina matrem;
Da facilem cursum, atque audacibus adnue cœptis,
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestis,
Ingredere, et votis jam nunc adsuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco adtritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari

44. *zephyro putri* edd. Terentiani Mauri, perperam. *se putris* Toll. — 46. *vomis* Medic. a m. sec. tert. Mentel. Reg. a m. sec.; sic inf. 162 et ap. Ovid Fast. IV, 927. — 47. *voti* Rom. *avaris* Zulich.

39. *Nec—curet* nolit, noluerit. v. Burm. Videri potest fabulam de Proserpina respicere, quæ nunc ignoratur. Nam in vulgari narratione Proserpina invita a Plutone retinetur; et comesta mali Punici grana huc vix referri possunt. Nisi sic potius poeta dictum esse voluit; nec Proserpina nunc, etiamsi a matre revocetur, redire inde velit: adeo amat nunc loca infera. — 41. *mecum miseratus* junge interpretando: seu, *mecum ingredere*, incipe, h. l. dum mihi ades, faves. Ita *ingredi* v. c. II, 174 *tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior.* Adde Æn. IV, 107. VIII, 513. XI, 704. — 42. *jam nunc assuesce*, utpote deus futurus.

43—46. Cum primo vere aratio instituenda est: ad ductum Hesiodi E. 458 sqq., cum nix liquescit, et terra, a frigore constricta, tepidæ auræ afflatu resolvitur. *putris—gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera, cum antea esset gelu adstricta. v. od II, 204. — 45. sq. Quam ornate pro: jam tum arationis initium faciendum est! Lucret. V, 209 *vis humana — valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris.* Ad rem v. *Dickson Husbandry of the ancients* T. I. p. 483 sq.

47.—49. At aratio iterato facienda est, ut proventus agri votis respondeat. *Illa seges — bis quæ solem, bis frigora sensit. seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. jam inde a Probo, ut componant hæc cum aratione tertia, qua vulgo constat seri solitum fuisse, ita ut vere ineunte ager proscinderetur, æstate iteraretur, auctumno tertiaretur, atque ita sementis fieret. conf. inf. 219 sqq. et vide v. c. colum. II, 4 et II, 8. add. Arat. Diosem. 321 sq. At enim ii agricolæ, qui in terra rite subigenda summam culturæ ponebant, quater arabant, semel quidem, jam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox æstate tandem auctumno, cum sationis tempus instaret Græcis id solleune fuisse videtur, ut colligas e Theophr. Causs. Plant. III, c. 25 καὶ ὅταν μετὰ τοὺς πρώτους ἀρότους νεάσωσι cet. Hoc vero faciebant, ut solem et frigus ager sentiret,

Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit;
Illius inmensæ ruperunt horrea messes.
At prius, ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos et varium cœli prædiscere morem

48. *quæ bis s.* Menag. alter. *bis quoque s.* Parrhas. *sentit* Zulich. duo Moret. et fragm. ejusd. Goth. pr. cum Erf. — 50. *At p.:* ita et Medic. cum al.; *et alii: ac* etiam Romanus. *immensum* Servius in suo habuit. — 51. *proprium c. p. morem* sex vet. codd. exhibent ap. Columellam I, 4, 4 et reponendum putabat Pontedera Antiqq. pag. 479; quomodo enim, quod varium sit, prædisci possit? Sed variare aliqua res potest, et tamen cognosci, et multa ita variant, ut in uno tamen quoque statu aliquantum consistant. Hoc autem loco variat tempestas pro regionum diversitate. Agitur igitur de re, quæ non unum eundemque habitum ubique habet. *prædicere* tres ap. Burm., more solito. *prædiscere* firmat cum Colum. l. l., tum Plin. XVIII, 24 s. 56 extr. — 52. *cultus habitusque*, omisso *que*, multi Pier.

ὅπως χειμασθῇ καὶ ἡλιασθῇ, ut idem Theophr. paullo ante. *bis* vero, quia bis in hibernum, bis in æstivum (vere et æstate) tempus, aratio talis incidit. vid. Salmas. Exerc. Plin. pag. 510. Etiam apud Theocr. Id. XXV, 25. ubi de Augiæ opibus: *τριπόλοις σπόρον ἐν νειοῖσιν ἰσθ' ὅτε βάλλοντες καὶ τετραπόλοισιν ὁμοίως.* Vulgarior tamen tertiationis usus (cf. Arat. Dios. 321 sqq. de lentisco: latine vertit Cic. de Div. I, 9), isque jam Hesiodi ætate, si compares Ἔργ. 384. 448 sq. 462, et νειὸν τρίπολον ipse Homerus memorat Iliad. σ, 541. 542, et Odyss. ε. 127. Plinii locus XVIII, 20 s. 49. 3 unica hujus versus interpretatio: *quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit, optimam esse segetem, quæ bis solem bis frigora sensisset*; cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione v. Varr. I, 29. cf. 32. 33. 34. Colum. II, 4, 4. Quanquam idem Plinius innuere videtur, jam tum diversas de hoc loco sententias viguisse. *quarto sulco* vero pro quarta aratione dictum tum per se patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20, s. 49 n. 3 *Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono.* conf. Harduin. Mox tamen v. 64 sqq. poeta in communi more acquiescere videtur, cum pingue solum vere, tenue auctumno arare jubet, ut scilicet sub hyemem conseratur. Nec vero prorsus ignota fuit satio frumenti verna · *trimestrem* appellabant: *cum cogit necessitas*, addit Columella II, 9, 7. — 49. *illius* seu segetis, seu agricolæ. Prius melius: *illa seges — Illius. ruperunt horrea*, replent: præclare ad magnam copiam significandam: conf. ad Æn. XII, 527. Tibull. II, 5, 84 *Distendet spicis horrea plena Ceres*, ubi vid. Not. Colum. X, 307 *Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha.*

50. Ante arationem et omne opus rusticum natura cœli solique consideranda est. *ignotum æquor*, agrum, cujus natura nobis ignota sit. — 51. *cœli — morem*, aeris naturam, temperiem, *varium*, pro diversa regionum natura ac

Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum;
Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ;
Arborei fetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

et Heins. quod præferam h. l. ne *patrios* ad *habitus* quoque referatur; sunt enim duo diversa: *habitus*; tum *cultus patrius*. *cultos* Gud. et ap. Colum. l. l. — 53. *quid ferre recuset* nonnulli ap. Pier. — 54. *illuc* Rottend. *Hic segetes, veniunt uvæ felicius illic* in nonnullis vidit Pierius. A vs. 53 ad 58 laudat Sen. ep. 87. — 55. Pro *injussa* male apud Pier. et Heins. alii *invisa*, *injusta*. — 56. *Molus* multi. v. Heins. *cruceos uti molus* Rom. *Tmolos* alii. *adores* Goth. pr.

situ diversum. Columella lib. I, præf. 23 *Cœli et anni præsentis mores intuentur: neque enim eundem, velut ex præscripto, habitum gerunt* etc. Totus ille locus s. 22 sqq. pro commentario poetæ est. — 52. *habitus locorum*, h. naturam, genium agri, ex præcepto omnium, qui de re rustica tradidere. vide vel Xenoph. Œcon. XVI, 2 sqq., quem ante oculos habuisse videtur Virgilius, *patrios cultus*, colendi rationem usu majorum probatam. Dickson *Husbandry of the ancients* T. I, p. 217 qui, quod facere necesse non est, repetendum esse arbitratus epitheton *patrios cultus* et *patrios habitus locorum* laborat in notione alterius rei, quinam esse possint *habitus patrii*: cur enim illi majorum ætate diversi a præsenti agri natura? Dicas esse naturam, qualem majores usu cognoverant. Enimvero *habitus locorum* per se sunt sumendi: et eorum cultus est patrius — 53. Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturæ — valet oraculum illud; quid quæque regio patiatur*. Jam in iis, quæ sequuntur, agnosce poeticam rationem, propositionem generalem per singula exempla declarandi et ornandi. — 54. sqq. Convenit locus cum Ætna 258 sqq. — 55. Per *gramina* declarari puta pascua. *injussa*, sponte, Colum. X, 16 natura soli, *quæ — injussi consternitur ubere mali*. — 56. *Nonne vides*: est inter formulas enumerationum: pro, præterea, porro: et habet ἐνάργειαν. οὐχ ὁράας Arat. Dios. pr. *crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiæ mons, vino generoso nobilis, v. II, 98 eum nucem, et castaneam, vitem, malum et mala Punica ferre asserit Theophr. H. P. IV, 6. at eundem a croco commendatum nunc videmus. Succinit Virgilio Columella III, 8, 4. qui tamen Maronem sequi potuit; Solini et Marciani auctoritas, a Cerda memorata, est nulla. Contra in Cilicia crocus frequens proveniebat, inprimis ad Corycium promontorium. Servius Tmolum Ciliciæ montem esse dixerat, unde Burmannus Tmolum pro Cilicia dictum censebat, quia veteres in Ciliciæ nomine errarunt, cum viderent Cilicas apud Homerum memorari in Mysia; potuisse adeo eos etiam credere, Lydiam Ciliciam fuisse et Cilices usque ad Lydiam fines protendisse, ita ut

India mittit ebur, molles sua tura Sabæi;
At Chalybes nudi ferrum; virosaque Pontus
Castorea; Eliadum palmas Epiros equarum?

57. *nutrit ebur* tres ap. Heins. *mittat* Medic. Scilicet, quod sæpissime in Marone notandum occurret: Est orationis pedestris exquisitior ratio in multis, ut subjunctivus ponatur: ita h. l. *Nonne vides ut mittat.* At poeta hoc ipso a vulgari recedit, dum subjunctivum respuit. Critici fere in his ludunt, et alterum, quod scriptum reperiunt, mutant in alterum; nulla certa ratione; sed tantum ut ingenium ostentent. *Pontos* Moret. pr. a m. pr. — 58. *Et* Ven. vel *ut*. *Calybes* et *Calibes* aberratur. Sunt Χάλυβες. *ferro* alter Rottend. — 59. *Epirus*, *Epeiros*, alii. Ἤπειρος. Si Servium audiamus, etiam Romani in pronuntianda voce ex græca flexione servarunt accentum, et pronuntiarunt h. l. *Epíros.* Nam *sane*, inquit, *Epiros græce profertur; unde etiam E habet accentum; nam si latinum esset*, Epirus, Epiri, *pi haberet* (accentum) quia longa est.

Tmolus pro Ciliciæ monte diceretur. Vide Burm. ad h. l. et ad Ovid. Met. XII, 109. Atqui hæc quam longe petita sint vides; nec bene ea olim sequutus eram. Potuit et Tmolus crocum ferre cum aliis terris apud Plinium XXI, 6, 17 memoratis, et Virgilius Græcum aliquem poetam exprimere. —57. *molles — Sabei*: perpetuum epitheton populorum Asiaticorum, effeminatorum cœli indulgentia et soli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, ubi v. Brouckh. ἀβροβίων Ἀράβων γένος Dionys. Perieg. 968. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollenne de mercibus, ex eo loco petitis, ubi præcipuus earum mercatus est: est adeo idem ac provenire. — 58. *Chalibes nudi*, utpote in ferro cudendo occupati, ut recte Serv. ad h. l. *propter ferri cudendi studium* (ita enim leg. pro *cædendi*); Æn. VIII, 425 *nudus membra Pyracmon.* Porro *Castoreum*, h. castoris s. fibri testes. *virosa castorea*, tetri odoris, graveolentia, quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. Ex nostro petiit Nemes. Cyneg. 223. *Castoreum Ponticum* præstantissimum sui generis habebatur. vid. Strab. III, p. 163 (248). — 59. *Eliadum palmas Epiros equarum*, Epirus mittit, alit, equos præstantissimos. Præstantia declaratur ab eo, quod antecellunt alios equos in certamine cursus. Posuit poeta certum certamen, Olympicum, *Palma*, ut *victoria*, pro victore dicitur. Sic Æn. V, 339 *tertia palma*, ubi conf. Not. Sunt adeo equæ victrices inter equas Olympicis ludis decurrentes. *Epirus* εὔιππος, εὔπωλος et generosis equis nobilis Ge. III, 121 *Et patriam Epirum referat.* Statius Achill. I, 420 *frenat celeres Epiros alumnos.* Etiam boves Epiri passim memorantur. v. Plin. VIII, 45. s. 70. Unde apud Pind. Nem. 4, 84 βουβόται πρῶνες Epiri. Scilicet omnino bonis pascuis illa abundavit. *equas* noto more, quo Sexus feminei animantia præstantiora habentur. *Eleus campus* inf. III, 202. *Eleo carcere missus equus* Tibull. I, 4, 32; alios vid. ad Gratium v. 504. Ad equos palmatos, palmæ signo et nomine notatos, nimis subtiliter retulit locum Wernsdorf. ad Nemesian. p. 265.

Continuo has leges æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque jacentis
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At, si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;

61. *Nam posuit* Mentel. prior a m. pr. *primus* Goth. sec. — 62. *lapides vacuum* Leid. et Moret. unus. *vanum* Voss. pr. — 64. *a* deest fragm. Moret. — 65. *invortant* scriptura e Medic. Verum si hic: cur non ubique? et si ex solo aurium judicio: quis hoc sibi arroget in lingua, cujus sonos ac numeros nos nobis fingimus, haud callemus! — 66. *maturis frugibus* Pier. e Rom., sed vulgatam defendit Burm. vel ex Gratii Cyn. 85. — 67. *Et si* Longob. *Aut* Goth. sec. — 68. *splendescere sulco* Goth. sec. *solco* duo: quæ erat certorum sæculorum pronuntiatio. — 69. *offiant*

60. *Continuo.* Vocant hue viri docti usum vocis græcæ *αὐτίκα*, quod in commemorationis exordio ponitur, et per *exempli gratia* reddi potest: Copiose de eo actum ab Ernestio ad Xenoph. Mem. IV, 7, 2. Callim. I. 76. Ruhnk. ad Timæum p. 41. Kœn. ad Gregor. p. 194. Scilicet res ita illustranda est, ut quasi dictnm videatur: *ut statim hoc exemplo utar*, ut *statim hoc commemorem*. Atqui hæc omnia aliena ab h. l. Etenim concluduntur superiora; et est, quod sententiæ docent: statim a rerum initio. Nec minus aliena est illa observatiuncula ab aliis locis, ut Ge. I, 169. 356. III, 75. IV, 254. Ubique videbis *esse*, principio. In aliis locis est, extemplo, confestim. *συνεχῶς*. *has leges*, ut cuique terræ suum ingenium, sua ratio colendi, sit, *eas* natura imposuit statim tum, cum primum etc. *fœdera* h. l. conditiones, leges, ut Æn. I, 66 et al.

63. *Ergo age, t.* refer ad vs. 43 *Vere novo*. Primo vere esse arandum ait. vid. Plin. XVIII, 26 s. 65, 2, Colum. II, 4. *terræ solum*, *γᾶς πέδον*. — 66 *maturis solibus*, calore æstatis. *Sol maturus* adultæ æstatis, quo maturescunt fruges. *coquat* adeoque rarefaciat, ut salibus ex ære imbibendis solum idoneum sit. Ge. II. 259 *terram multo ante memento excoquere*. ubi v. Not.

67. *si non fuerit tellus fecunda*, h. si tenuis, si gracilis: Interpretatur locum Colum. II, 4 extr. de ipsa re agit Dicksou. T. I, p. 480. et de vss. 63. sq. idem p. 469 sq. *sub ipsum Arcturum*; Colum. XI, 2, 63 *Non. Septemb. Arcturus exoritur*; de matutino exortu agi puta: v. Plin. II, 47. XVIII, 31 s. 74. Cf. Mart. ad h. l., et Pfaff. de Ort. et Occas. sid. p. 51. *suspendere*, leviter proscindere, vomere non alte descendente: suspenso, levato, aratro. — 69. *Illic*, in pin-

Digitized by Google

Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novalis,
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciæ, tristisque lupini

Reg. a m. pr. *efficiant* Ven. — 70. *Hæc* e Medic. laudat Burm., sed nil tale expressum in exempl. Foggin. *non deserat* Zulich. — 71. *tonsis* Medic. a m. pr. — 72. *Aut segn.* alter Menag. et un. Moret. cum Erf. *torpescere* conj. Jo. Schrader., ut v. 124 — 73. *Aut ubi*, *Aut tibi*, *At tibi* alii; ex more. *mutato semine* Romanus, quod jam Pierius laudavit, quod Catrœus recepit, et mihi (cum eodem Jo. Schradero) valde se probare non diffiteor; magis enim consentaneum reliquæ sententiæ esse videtur; et vs. 82 idem explicatur: *mutatis fetibus*. *sidere* tamen criticæ rationes tuentur, et revocari facile ad eandem sententiam illud potest. vid. Not. — 74. *lectum* Rom. Pierii. *fœtum* legebat Reisk., at sequitur *fetus siliquæ*. — 75. *tenues* duo Burm., it. Servius, et edd. nonnullæ. *lupinis* Medic.

gui solo. Nam *Humida majores herbas alit*: Georg. II, 251.

71 — 159. Recreatur ager et vires sumit variis modis et hominum studiis et primo ipsa cessatione cultus. *Idem tu alternis* vicibus *patiere cessare tonsas novalis*. *Novale* arvum, *novalis* ager, proprie est, qui silvis excisis primum colitur, nunc terras *novales* dixit Maro de agro, qui alternis annis vacat et novatur: id quod perpetuum erat veteri Italiæ, quæ triticum serebat. Hinc nec stercorationis magnus usus; nam ipsa cessatio satis recreat agrum in his locis. Novalem eodem modo dixit Plin. XVIII, 49. 2 *Novale est, quod alternis annis seritur;* et ita accipitur in Varr. I, 29, 1 *Novalis*, *ubi fuit satum ante*, *quam secunda aratione renovetur*. *tonsæ* eæ terræ, h. demessæ. *situs* pro otio, cessatione; unde epithet. *segnem*: *durescere* pro requiescere; dum non movetur tellus, indurescit. Totum præceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII, 21. s. 50. cf. Colum. II, 10, 7. II, 14, 1. Varro I, 44, 3. De ipsa re disputat Dickson T. I, p. 240 sqq. interpretatione tamen poetæ haud satis idonea et p. 458. To. II, p. 153.

73. *mutato sidere*; anno altero. *Sidus* pro sole, ut sæpe; *cum decimum premeretur sidere signum* Ovid. Met. IX, 286. *sol* pro anno et pro anni tempore. Æn. IV, 309 *hiberno sidere*, sole. Igitur altero quoque anno legumina in agro serenda esse ait, et tertio iterum far. v. Colum. II, 10, 1 et 11. — 74. 75. 76. ornate: unde prius messueris vicias et lupinos. *legumen siliqua quassante*; quod habet siliquam quassantem se: seu vento seu alio impetu agitatum, inprimis cum exaruit: unde mox *silva sonans* de agro siliquis consito. Sic *quassa cinnama* apud Ovidium Met. XV, 399 recte se habent, nec alia illa sunt quam arida. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. l. et XVII, 9, 7. — 75. *tenuis vicia*, quia tenui semine, si cum faba compa-

Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum

77. Versus sunt ap. Columell. II, 14, 3; laudat quoque Plin. XVII, 9, 7. — 78. *Lethæum.* Ληθαῖος. Alii *Letheum*, male. v. ad Æn. VI, 705. — 79. Sententiæ

res: uam tenuem culmnm cum ceteris communem haberet. *tristis lupini*, amari ut sæpe; contristatur enim degustantis vultus, ut ap. Macrob. VI, 5; est genus leguminis, pauperum et Cynicorum victus, θέρμος: nou confundendum cum lupulo. Lupini seges agro stercorando admodnm ntilis habita; in primis sncccedente confestim aratro: conf. Plin. XVII, 9, s. 7. XVIII, 14, s. 36, inpr. Colum. II, 14, 1 sqq. et II, 15, 5. Alios v. in Not. ad Geopon. II, 39, 6. — 76 *fragiles calamos*, quia aridi, nt Ecl. VIII, 82 et propter hoc, si moventur, sonantes. Lucret. VI, 111 hinc *fragiles sonitus* jnnxit. *silvam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, silva grata similitndine dicitur. Sic herbarum malarum silva inf. vs. 152, et IV, 273 de centaurio: *uno de cespite silva* culmorum. *sonantem*, quia calami aridi snnt, nt diximus. *Silvas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro segete. — 77. Poetica suavitate pro: lino enim vel avena vel papavere seri nolim agrum interquiescentem; nam ea urunt h. exsiccant agrum. Repetit ex nostro Plin. XVII, 9. s. 7. Colum. II, 14, 3. cf. II, 10, 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido seri solet; et Gratins Cyneg. 334 *Optima Cinyphiæ paludes lina dabunt.* cf. sqq. — 78. *perfusa somno papavera*, quæ habent vim soporificam; quæ natura nigri præcipue papaveris est. cf. h. l. Martin.

79 — 83. Quæritur de junctura sententiarum: sintne ad superiora unde a vs. 73 referenda, an proxime ad solos vss. 77. 78. Si ad proxima refers, sensns est: possunt tamen, ait, etiam illa, nimirum lina, et avenæ et papavera, alternis annis recte seri, modo satis stercoratione ager reficiatur. Et hic est sensns, quem naturalis verborum junctura snppeditat, et Columellæ locus II, 14, (13) 3 firmat. Sin prius: dicendum, sensum esse: attamen satis est, terram alternis vicibus cessare, dummodo ager bene stercoretur; etiamsi enim ager plane non cesset aliis autem interea frugibns ferendis exerceatur, ut leguminibus v. 74 sqq., modo tamen stercorationi largiter indulgeas, ager vel sic requiescere aliquo modo videri potest; fimo enim novas vires, novos sales, recipit, atque interea etiam ntilitatem aliquam, ea enim est *gratia*, ex agro percepisti. Inseruit versus 77. 78 suis verbis Columella. II, 14, 3. tnm pergit: *Sed omni solo, quod prædictorum leguminum* (in his etiam linum memoraverat) *segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adjuves, et absumtas vires hoc velut pabulo refoveas.* — 79. *facilis labor*, s. ipsius agri,

Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve
Effetos cinerem inmundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam sterilis incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu pluris calor ille vias et cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, et venas adstringit hiantis:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

implicitæ ac perplexæ. Jo. Schrader. occurrere volebat transpositione versuum: 82. 83. 79. 80. 81. — 80. *Nec* Parrhas. Voss. Goth. pr. — 81. *Effossos* Zulich. *Effectos* Vratisl. et Goth. pr., etiam Romanus; aberrationes librariorum. conf. inf. II, 417. *immundos* Menag. alter. — 82. *requiescat* Ven. *requiescent* Rom. et ed. Ven. Heius. emendabat *requiescant*: quod alienum est. *fecibus* error fragm. Moret. — 84. *Sentes et steriles* fragm. Moret. — 87. *œvum* vel *ignem* Zulich. — 88. *exundat* Parrhas. a m. pr. — 89. *pluris* vetustiores præter Medic. — 91. *constringit* Ven. et Parrhas. *restringit* Moreti pr. — 92. *tenuis* Rom. cum aliis Heinsianis. *rapidive* Heins. e melioribus retraxit; nam sic jam Aldd. pro *que*, quod edd. occuparat.

ut ei tribuatur labor, quemadmodum fatigari, defetiscere, recreari ille dicitur, s. agricolæ in agro colendo, si alternis ille cessat; hoc facilius, illud doctius: ut inf. 150 *mox et frumentis labor additus.*

84. Aliud præceptum de stipulæ incensæ ad agrum beneficio *steriles agros*, stipulas agri, ut v. sq. explicatur. Provocat ad h. l. Plin. XVIII, 72 extr. (30). *Sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Virgilii præconio. Summa autem ejus ratio, ut herbarum semen exurant.* De ipso præcepto disputant scriptores; v. c. Dickson. c. 12. p. 324 sq. — 86. *sive* — *sive*. Pro varia soli, vel macri vel uliginosi vel densi vel rari, natura, varias caussas subjicit. *pabula* sunt succi, qui nutriunt semina ac plantas: puta ex cinere crematarum stipularum et lixivio. — 88. *inutilis humor*, noxia uligo. — 89. *cæca spiramenta* meatus occultos et latentes, nos *poros* dicimus: mox *venas*. Lucretius sic fere *spiracula* dixit VI, 492. Specus *sævi spiracula Ditis* Æn. VII, 568. *Vada latentia* apud Gratium Cyneg. 423. — 91. *calor adstringit* sc. condensando molle et lutosum solum. — 93. *Adurere* convenit proprie frigori tantum et æstui solis. Sed, sollenni figura, genera-

Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertis,
Vimineasque trahit crates, juvat arva; neque illum
Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,

94. *rastris.* Jo. Schrader. conj. *rutris*, ligonibus. Sed Plin. XVIII, 49, 3, occatio—*crate vel rastro.* Alius rastri, seu sarculi dentati, usus memoratur post sationem vs. 155. Meliorem locum haberet conjectura Æn. VII, 725, vertunt *felicia Baccho Massica qui rastris:* putes *rutris* melius fodi vineas. Verum noli turbari: etiam vineas colentes aratro, adeoque et rastro, glebas frangunt; v. c. Colum. III, 13, 3. de Arb. 12, 2.—95. *nec* Ven. Goth. pr. — 96. *spectet* Parrhas. — 97. *suscitet* Moret. pr. *qui suscitat* Gud.

lior inde notio τοῦ nocere elicienda et ad illud, *ne tenues pluviæ*, referenda est. *Penetrale frigus* jam Lucretius dixerat I, 495. *tenues* ex natura pluviæ petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, ut sæpe epitheta ponuntur, utque *rapidus* sol, frigus *penetrabile* hoc ipso loco. Ipsa tenuitate humoris pluvia se in humum insinuat. Alioqui *pluviæ tenues* in vitio esse possunt, nimio solis æstu eas consequente: melligiuem vocant. Enimvero in h. l. illud cadere nequit; nam vitium illud culmos lædit, qui ex humore a sole excandefacti corrumpuntur; nec solo durato averti potest rubigo, nec in solum illa penetrat. Vir doctus dictas *pluvias tenues* putabat, quia tenuem reddunt terram, adeoque fecunditatis caussam afferunt, dilutis salibus seu partibus resinosis et ignitis. Sed hoc, comparatione ceterorum, quæ nihil reconditi habent, nimis docte factum videtur.

94—99. Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a sole excoquendam esse, omnes monent de RR. auctores. vid. Xenoph. Œcon. c. XVI, 11—14. *glebas inertes* dicit poeta, quæ, nisi comminuantur, nil generant. Agit autem seqq. verss. de *occatione* et *pulveratione.* cf. Plin. XVIII, 49, 3 (20). etiam in vinea, Colum. XI, 2, 60. Varro I, 29. — 95. *trahit crates.* Colum. II, 18, 4 *tum glebas sarculis resolvemus, et inducta crate coæquabimus* etc. Ex *vimine* autem factæ satis validæ sunt crates in solo raro ac pulverulento: alioqui sunt dentibus ferreis. — 95. 96. Ex Callimacho suavissima imago expressa: *Οὓς δέ κεν εὐμειδής τε καὶ ἵλαος αὐγάσσηαι, Κείνοις εὖ μὲν ἄρουρα φέρει στάχυν* etc. H. in Dian. 129, et *flava* Ceres, ut ξανθὴ Δημήτηρ jam in Homero. *neque—nequicquam*, h. non sine fructu, ut Æn. VI, 117 *nec te nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis: spectat*, propitia est, respicit, ut Gratius, qui hunc locum ante oculos habuit. Cyneg. 426 *nec non tamen illum — Respicit et facilis Pæan adjuvit in artes.* — 97. Etiam ille multum juvat arva, qui etc. conf. præcepta ap. Colum. II. 2, 25. Plin. XVIII, 49, 18. s. 49. 2, et disputata a *Dickson* T. I, p. 434—491 sq. T. II, p 54 sq. Frequentibus autem his sulcis perficitur tandem hoc, quod demum

Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida solstitia, atque hiemes orate serenas,
Agricolæ; hiberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager; nullo tantum se Mysia cultu

98. *obliquom* Medic. et Gud. *prorumpit* multi scripti et excusi ap. Pier. et Heins., sic et Aldd. pr. et sec. *perrupit* Voss. pr. et Bodlei. ap. Martin. *perrumpat* Cantabr. ibid. *in oblitum* Ven. *arator* Goth. pr. — 99. *armis* Bodlei. — 100. *optate* Moret. qu. a m. sec. Arundel. apud Martin. edit. La Cerda; et ita legisse videtur Plin. XVII, 2, nisi potius ex interpretatione dixit, ut etiam a Servio factum in Nota ad h. l. Recepit tamen Wakef. — 102. *nullo se tantum* Wakef. refinxit, tanquam mollius, ex ant. edit. *Mœsia* in multis et antiquioribus: vid. Heins. et Pier. At *Mysia* Rom. cum alio Pierii, Medic. Gud. Moreti fragm.; et sic editum a Commelino e Palat., hincque ab aliis: idque ratio postulat, cum Gargara sequantur. *Mesia* uterque Goth. cum aliis. *Messia* Cantabr.

recte subactum esse aiunt, *ut non intelligatur, utro vomer ierit*, vid. Plin. ibid. 49, 2 extr. conf. Colum. II, 4, 1. *terga resoluta* agro tribuit id. X, 7. Idem imitatus est hunc locum libro X, vss. 91—93. — 99. *Exercetque f.* tractat, versat. Colum. IV, 14, 2 de fossione vineæ: *nam utique frequenter solum exercendum est.* Inf. II, 356 *aut presso exercere solum sub vomere.* Post hæc illud, *atque imperat arvis*, quamquam eleganter dictum, paullo otiosius positum videri potest. Sed habet τὸ *imperare* vim coercitionis, acerbitatis et iniquitatis: cogit quasi ille agrum, ut sit fecundus. Sic *imperant vitibus* ap. Colum. III, 3, 6. Sen. de Tranquill. an. c. 14 *Danda est remissio animis — Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fecunditas.* Inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia.*

100 — 103. De tempestate monet, quæ sementem jactam excipit; pro natura tamen soli Italici. *Humida solstitia*, æstates, ut Ecl. VII, 47. *Solstitium* proprie de æstivo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur: vide quos ad h. l. laudat Cerda, inprimis Plin. II, 19 s. 17 adde XVIII, 25 s. 58. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, ut pluviarum irrigatione fervidi caloris vis temperetur. Exagitat hunc nostri versum nobili loco Plin. XVII, 2, ubi tandem subjicit: *Hiberno quidem pulvere lætiores fieri messes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum est.* Contra quæ tamen defendi poeta potest, et defenditur a Cerda ad h. l., inprimis ex antiquo carmine, quod apud Fest. in *Flaminius*, item apud Macrob. Sat. V, 20 extr. et Serv. ad h. l. habetur: *Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.* Scilicet omnia hæc pro regionum et agrorum situ, forte et temporum decursu, variant. Virgilius ad agrum Mantuanum respicere putandus. — 101 — 103. *nullo tantum se Mysia cultu.*

Jactat, et ipsa suas mirantur Gargara messis.
Quid dicam, jacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenæ?
Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis?

103. Deb. *et — mirantia*; sed est: et non tantum mirantur. — 104. *jacto cum* Moret. sec. — 105. *tumulosque* Medic. a m. sec. Parrhas. — 106. *rivosque fluentes* Rom.

Simplicissima, et nulla prævia opinione occupato animo, ex grammatica ratione, procedit sententia, eaque cum poetæ consilio conjuncta: *nullo*, non ullo, *cultu Mysia*, cultissima regio, *tantum se jactat*, tam insignis est, quam tali cæli temperie: quæ in illis locis est. Sunt ea loca fertilitate nobilissima, partim cæli clementia, partim situs felicitate sub monte Ida, unde magna rivorum et aquarum copia eos agros fecundat. Ida πολυπίδακος ex Homero notus est: cf. Iliad. Θ, 47 sq. pars Idæ australis est *Gargara* (τὸ Γάργαρον, τὰ Γάργαρα, quibus subjecta quoque fuit urbs τὰ Γάργαρα). Hæc, ut dixi, sponte se offert sententia. Si tamen ante grammaticum usum adhibitum attuleris acumen ingenii, sententia hæc prodit: lætus ex tali temperie est ager; nec ager Mysiæ, etsi cultissimus, cum eo est comparandus; hæc poetice ornasse videri potest Maro. Hanc fere sententiam expressam vides in verbis Macrobii V, 20: «Omnis regio, quæ opportunos habuerit humores, æquiparabit fecunditatem arvorum Mysiæ.» Multum recedit tertia ratio, ut sit, *Mysia nullo cultu*, quæ non colitur; hæc frigent, cum otiose sint adjecta.

104 — 110. Prodest quoque semente facta glebas rastris comminuere, ut semen obruatur, et aqua agrum obducere. *Quid dicam* de eo, *qui*; h. præclare haud dubie et is facit qui; transitus formula, etiam in pedestri oratione. In hac autem varianda Maro felicissimus. Alius hæc omnia præcipiendo extulisset: faciendum est hoc et illud, et sic porro. — 105. *arva insequitur*, sulcos factos in arvo prosequitur, alium post alium rastris frangendo; et cumulos seu nimium seu inutiliter pinguis, h. duri, soli, glebas tenaciores, contundit et evertit et omni parte æquat. Fit hoc alias sarritione. De qua v. c. Colum. II, 12. *insequi* idem atque urgere, instare et sine intermissione aut mora rem statim aggredi, aut prosequi. Sic *fossor insequitur*, *pampinator insequitur* ap. Colum., et inf. 155 *insectari terram rastris*. Hesiod. Ἐργ. 469: ὁ δὲ τυτθὸς ὄπισθεν δμωὸς, ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη Σπέρματα κακκρύπτων. *arena* pro solo, terra omnino: ut IV, 291 *et viridem Ægyptum nigra fecundat arena Nilus.* — Ceterum v. 106 sqq. noster Iliad. Φ, 257 sqq. egregium locum ante oculos habuisse videtur. — 106. *fluvium rivosque*: aquis obducat agrum ad supplendum pluviæ defectum, quæ post arationem in votis habetur: ut Nubes ap. Aristoph. 1116 promittunt

Et, quum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Quum primum sulcos æquant sata? quique paludis
Conlectum humorem bibula deducit arena?

107. *herbas* Godian. *extuat* Goth. pr. — 108. *diversi tramitis* Menag. alt., forte pro *deversi*, h. deorsum versi, ex interpretatione. — 109. *Eligit* Rom. *Et licet* Gudian. *illa scatens* Erf. a pr. m. *raucumque* Medic. — 111. *gravidus* ed. Mediol. — 113. *æquat* Goth. pr. Viro docto ap. Servium hic versus adeo se probavit, ut adscripsisse narretur: « Sane Virgilii hoc hemistichium unum de invictis est. » — 114. *deducit in herba* Goth. pr. ex versu 112.

Atheniensibus: *ἣν νεοῦν βούλησθ' ἐν ὥρᾳ τοὺς ἀγρούς, Ὕσομεν πρῶτον.* — 107. Totus scilicet versus translatus ab animantium sensu: isque ornatissimus cum sqq. — 108. *clivosi tramitis* pro montis molliter clivosi, in quo rivulis tramitem facit. *supercilium*, ut ὀφρύς, pro superiore montis parte: nota res. Sic jam Iliad. υ, 151. — 110. *scatebris* simplic. pro aqua, ut v. 106 *fluvius* et *rivi*.

111—117. Depascenda quoque est a grege pecudum herba segetis nimis luxurians; et colluvies aquarum stagnans ex agro deducenda per collicias. — 111. *ne gravidis procumbat culmus aristis.* Verba sunt Hesiodi Ἔργ. 473 *Ὧδέ κεν ἁδροσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔραζε.* — 112. Pro interpretatione sit Plin. XVIII, 44, 2. *Inter vitia segetum et luxuria est, cum oneratæ fertilitate procumbunt;* et c. 45. *Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba duntaxat; et depastæ quidem vel sæpius nullam in spica injuriam sentiunt.* Theophr. Hist. Plant. VIII, 7: *Ἐν δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι καὶ ἐπικείρουσι τὸν σῖτον*; fit idem falce inter nos. *sulcos æquant sata.* Scilicet sulcus nunc designat terram inter duo sulcos proprie dictos elatam, *porcam* dictam. Ponitur enim sulcus varie, etiam pro ipso agro arato, interdum quoque sato ut inf. 216 et al. et pro aratione ipsa sup. 68.

114. Spectat præceptum ad agros, in quibus aquarum colluvies facta locis cavis ac depressis. *paludis collectum humorem*, *Wassergalle*. Collecta et stagnans lacunæ aqua, putris colluvies, deducitur sulcis aquariis factis, quos *collicias* dixere Plin. XVIII, 49, 3. Colum, II, 8, 3; *elices* ap. Festum; hic vero ejus generis sulcus seu fossa exprimitur, qua aqua *arena*, h. e. per vel ad arenosum locum, deducitur, ubi in sabulum se insinuans tandem exarescit. Simile fossarum genus est in solo adhuc inculto, ut cultui idoneum reddatur: eæ vel patentes sunt vel cæcæ. v. Colum.

Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo:
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
  Nec tamen, hæc quum sint hominumque boumque labores
Versando terram experti, nihil inprobus anser,
Strymoniæque grues, et amaris intuba fibris,
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi

115. *certis* apud Probum Grammat. lib. I, quod ferri possit, verum tamen non est. *cum mensibus* Reg. apud Martin. — 116. *Exiit obducto* Gudian. — — 117. *trepide* Menag. pr. — 118. *labores* deest Gudiano. *hominumque deumque labores* ap. Serv. Æn. II, 306. *boum* unus Mead., perpetuo. *cum sunt* Serv. Leid. — 120. *intiba* plerique. *intyba* alii. *intuba* antiquior scriptura. v. Pierium. Subest ratio, quod Romani *u* Gallico fere more, si breve esset, pronuntiarunt; unde substitutum passim *y*. In aliis pronuntiatum ut *o*, unde *volnus*, *vortere*, *arduos*.

II, 2, 9. Pallad. VI, 3, Solet quoque solo humido arena admixta humor subduci, qua de re cf. Dickson de agricolatione.—115. *incertis mensibus* veris et auctumni, quod anni tempus incertæ tempestatis est. cf. Ovid. Art. II, 318; hic tamen de vernis potissimum agitur. *exit*, evagatur ripas, ut Æn. II, 496 *aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exiit.* Tum *obducto tenet* pro obducit. — 117. pro vulgari: unde lacunæ existunt. *sudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. *sudant*, madent, loca, in quibus lacuna existit.

118. *Nec tamen nihil.* Vides transitum ad aliam rem: ea, quæ noceant segeti. Comparat locum Lucretii V, 214 sqq. Macrobius VI, 2 extr. Quum homines bovesque experti sint hæc omnia, versando terram: multum tamen officiunt, obsunt, anseres. —119 *improbus*, insatiabilis, avidus, et hoc ipso noxius. Scilicet, ut post varias virorum doctorum disputationes semel moneatur: *probum* est id, quod verecunde fit, intra modum est, moderatum; adeoque justum, modicum, æquum. *Improbum* autem, quod modum et mensuram excedit, adeoque immodicum, nimium; iniquum, injustum, nimis magnum, et omnino magnum, grande, vehemens: conf. ad Æn. IX, 62. Sic ἀναιδής. Quod sequitur: *Strymoniæ grues*, a græcis poetis profectum est. E Thraciæ finibus, cujus flumen *Strymon*, veniunt grues in Græciam, cum hieme ingruente migrant. *intubum* e cichoreorum genere, erraticum, fibris seu radicum minutis filis late serpens; Theophr. Hist. Plant. VII, 11 τὸ κιχώριον — παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακρόρριζον· διὸ καὶ δυσώλεθρον. ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὸ ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως. non modo hortense, quod inf. IV, 120, nobis *Endivien*, sed et silvestre genus est, πικρὶς dictum; idem prosequuntur anseres et aliæ aves domesticæ. vid. Colum. VIII, 14, 2.

121. Jam principio rerum natura ita constitutum est, ut dii vendant sua bona labore. Non invi-

Haud facilem esse viam voluit; primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,

122. *primusque parentem* Romanus. — 124. *sua jura* ed. Ven. — 125. *subiebant* Leid. sec. et Voss. Vss. 125—128 sunt apud Senecam Ep. 90. — 126. *Ne signare quidem* e vetustis multi, etiam Romanus; perpetua varietate, et sequuntur fere hoc viri docti. Sequar nunc et ipse pro altero *nec*, cum Wakefield, qui aie in Lactant. Inst. V, 5 legi memorat; at apud Senecam edi *nec*. Debebat utique alterutra ratio *constanter* servari. *signare solum* recitat Macrob. Sat. I, 8. forte memoriæ fraude. — 128. Jo. Schrader. conj. *Omnia*, et *uberius*.

tum lectorem ad disgressionem hanc duci intelligis: redit ad propositum v. 150. 155. Adumbratus locus ex Hesiodi Ἔργ. 42 sqq. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 79 sqq. et Claudianus XXXVI, 20 sqq. 31. — 122. Tribuitur Jovis jussis, quod sub ejus imperio contigit: stimulando igitur hominum animos curis, *Movit agros*, h. fecit moveri, arari, necessitatem colendi imposuit. *sua regna*, homines, quibus imperabat, qui vivebant sub Jovis regno. *veterno* pro ignavia, inertia. Nemesian. Ecl. I, 60 *Nec segnem passus nobis marcere juventam* etc.

125. Expressa ex Hesiod Ἔργ. 90 sq. et arato 110 sq. Inde locus a multis tractatus: inprimis a Tibullo I, 3, 35 sq., ubi v. Brouckh. Hunc versum respexit, notante Burmanno, Seneca ep. 86 de Scipione: *terram, ut mos fuit priscis, ipse subigebat*. — 126. Expressit hæc Ovid. Met. I, 136. Am. III, 8, 42. *Nec fas erat*, h. sollenne, solitum, ut sæpe. — 127. *in medium*; quicquid acquirebant, parabant, in commune parabant et afferebant. Exponit Lactant. Instit. div. V, 5, sed suo more inepta calumnia, cf. Justin. XLIII, 1, 3. — 128. *liberius*, quam nunc; aut omnino pro positivo, libere, satu non coacta, sponte. Horat. III Carm. 24, 12 *Liberas fruges — immetata ferunt jugera*. Accipi quoque potest *liberius* dictum pro liberalius, felicius, ἀφθόνως. Expressum ex Hesiod. Ἔργ. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. Lucret. V, 940 *Plurima tum tellus, etiam majora, ferebat. nullo poscente* h. arante. Supr. 99. *imperare arvis nullo cogente* Ovid. Met. I, 105.

129. Serius subnata sunt vitæ nostræ mala. *Sub Jove* serpentes facti sunt venenati, lupi rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *serpentium* aliqua genera sunt *atro colore*. *atras viperas* Horat. Carm.

Prædarique lupos jussit, pontumque moveri;
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit.
Ut varias usus meditando extunderet artis
Paullatim, et sulcis frumenti quæreret herbam;
Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;

130. *moveri* veotis Serv. Wakef. ubique iocalcat suam observationem passivi vi media positi; ita quoque h. l. *movere se:* quod a sententia alieoum est: in motu erat mare jam sotea; nunc succedit motus violentus. — 131. *discussit* Zulich. et fragm. Moret. *suppressit* Moret. pr., quod Burmsono placet; mihi non æque, esset enim vulgare pro poetico. *removii* post *moveri* forte noo satis gratum. — 132. *rivos* Ven. — 133 et 135. ex more in simile vocabulo variatur. Alii *extuderet*, *extruderet*, *excuderet* (ut in utroque Gothano), *exfoderet*: cf. Georg. IV, 315. *medicando* Menag. alter. *Et* duo Martio., male pro *Ut*. — 134. *Ut vitem e sulcis* conj. Waddel. *herba* Parrhas. — 135. *Ut* Heins. e melioribos; antea *Et s.*, ut in utroque Goth. Eratque hoc haud dubie lenius: nisi etiam *ut sulcis* adsciveris — 136. *Tunc*

III, 4, 17. — 130. Efferavit lupos, *pontumque moveri*, ventorum scilicet vi et procella, *jussit*. Burmannus *remis motum mare* intelligere et ad navigationem malebat referre; atqui sie vs. 136 inanis esset repetitio ejusdem sententiæ; et nunc mala enarrantur, quæ in rerum naturis mutatis snpervenere. — 131. Non jam, nt ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant: detersum hoc mel est foliis; ut *silvis decussus honor* inf. II, 404. De melle hoc v. sup. ad Ecl. IV, 30. adde Plin. XVI, 8, s. 11. *Ignem removit* Jupiter, quem jam ante Saturnio ævo usibns hominum adfuisse neeesse est statuere. Nnnc enm Jupiter *removit*, ita nt ejus usus ignoraretur, utque adeo neeesse esset mox eum iterum reperire et silicum attritn elicere: cnm ab eo reperto omnium artinm initia, omnisque vitæ cultura deducta sit. Hactenus ignis in venis silicnm tamquam absconditus, abstrusus (ut mox vs. 135. et Æn. VI, 7 *quærit pars semina flammæ abstrusa in venis silicis*), latuit: Κρύψε δὲ πῦρ Hesiod. Ἔργ. 50. — 132. *rivis currentia vina:* h. e. rivos vini fluentes. Sic copiam vini eloquebantur veteres, antiquissimo phantasmate, ad magnam copiam declarandam, ut quasi e fontibus quibnsdam hujusmodi flumina vinosa prodire dicerent. — 133. Omnia hæc Jupiter ita moderatus est, eo consilio, ut usu invenirentur artes, utque ingenium et industriam acuerent homines. *meditando*, exercendo, experiundo, Nota res. cf. Cerda. — 134. *frumenti herbam*, noto more poetarum pro herba frumentacea, h. e. frumento, segete: conf. Ecl. V, 26. *quæreret sulcis*, aratione produceret, *usus;* ut usu, arte, pararentur frumenta.

136. Tum primum navigatio in-

Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, et fallere visco,
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem;
Alta petens pelagoque alius trahit humida lina.

alnos fluvii primum scripti Heins. quod Wakef. sequitur ex ed. ant. præter Medic. et Gud. *alveos* Scheff. *alnus* Mentel. pr. a m. pr. — 137. *stellas* Menag. alter. *Navita cum stellis* laudat Serv. ad Æn. VI, 64. *dum* ed. Norib. — 138. *Pliadas* alii: ita *atque Hyadas* scribendum foret. Alii *que* adjiciunt. — 139. *Tunc* Medic. a m. pr. *laqueo* unus Mead. *hibisco* conj. virorum doctorum ap. Burm. — 140. *Inventum: magnos* unus Arund. *Inventum est: m.* unus Mead. — 141. *tam v.* Gud. *everberat* mallet Heins. *funda latum* ed. Junt. ex Ald. pr. et sec., ut in Goth. pr. — 142. Mutavi interpunctionem Heinsianam, quæ mihi et olim displicebat: *verberat amnem, alta petens; pelagoque alius tr.* Jam apud Servium erant, qui distinguerent, ut nunc factum est. Cum tamen displiceat copula in tertium vocabulum rejecta, Reiskius ingeniose emendabat: *Alta petens pelagosque*, aut *pelageque*. Putari potest poeta variare voluisse numeros in: *alta petens pelagoque*, alioqui potuisset efferre: *Et pelago alta petens*. Illud autem vix usu firmes, quod in antiqua interpunctione loca *alta* de flumine memorabantur. *ligna* Menag. alt.

venta. Multis modis variatum phantasma apud poetas: vide Tibull. I, 3, 35. Propert. III, 5, 43. Manil. I, 78 sq. *Nec vitam pelago, nec ventis credere vota Audebant, se quisque satis novisse putabant.* Legendum saltem *sua*; Santenius emendabat: *sua quisque satis sola nosse putabant.* — *sensere* tamquam onus novum, ipsi adhuc intacti: pro habuere. *alnum* vero nominat, quia palustribus et littoribus gaudet: Ge. II, 451 *Nec non et torrentem undam levis innatat alnus Missa Pado.* — 137. Sidera locis suis et nominibus notari cœpere; Enumerantur autem ea, quæ et lucidissima sunt et inter reliqua omnium prima observata, in primisque ad navigationis prima exordia in usum vocata. — 138. *Arctos*, ursa major, Helice, olim Callisto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ovid. Met. II, 505. *clara* vero tamquam sidus: ut sup. v. 5 *clarissima mundi sidera*. Nisi forte Virgilius græcum versum ante oculos habuit: Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, κλυτὴν τε Λυκάονος Ἄρκτον.

139. *Venatio* et *aucupium* inventum. Aves hic inter *feras* comprehensæ latent, et notio earum ex ceteris est elicienda, ut sæpe facere necesse est in poetis. — 141. Inventa piscatio. *funda*, βόλος, Ovidio A. A. I, 763 *jaculum*, rete, in fluvium projectum: itaque *verberat amnem*, qui jacit; sed audet jam piscator non, ut in antiqua interpunctione, *alta petens*, ad medium fluvii alveum procedere; sed *alta petens pelago*, in ipso mari, in altum evectus; everriculis piscari: ita audaciæ notio augetur ipsa voce, *alta* petens.

Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum;
Tum variæ venere artes: labor omnia vicit
Inprobus et duris urguens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
Instituit: quum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus: ut mala culmos

143. Alii *seræ, sarræ, lammina.* — 144. *primum* admodum multi. Versum totum pro inserto habebat Jac. Bryant V. C.; et fateor me ipsum in ea sententia fuisse. Verba quidem sunt admodum ornata; et iterum Æn. VI, 181 *cuneis et fissile robur Scinditur.* Et XI, 137 *Robora nec cuneis — scindere — cessant:* Verum alienum a re est id, quod inseritur, et sententiarum nexus inde languorem contrahit. *Jam primum* ed. Ven. Enimvero *Nam primi* editum jam inde ab Aldd. *findebant* Cantabr. *fissile robur* Leidens. unus a m. sec. — 145. *rates* pro *artes* Ven. *vicit* recte Heins. e melioribus non primus dedit, sed revocavit post Ald. tert. Naugerii. Vulgo *vincit.* narrantur facta; non sententiose dicta. — 146. *surgens* Medic. a m. pr. — 148. *sacra* ed. Genev. cum Servio Dan. — 149. *Defuerant* nonnulli apud Pierium. *negarent* Rom. — 150. *frumenti* Gud. et Goth. sec. a m. pr. *ex frumentis* conj. Burm. sed hæret in *labor.* vid. Not. *et m. culmus* Gud. et a m. pr. Parrhas.

143. *ferri rigorem* poeta pro ipso ferro rigido dixit; sequuti eum Manilius, Prudentius et alii. Intelligitur tamen h. l. usus ferri ad instrumenta procudenda, securim inprimis, durati; adjicitur serra, ferro jam in laminas cudi cæpto.—145. *venere* provenere, inventæ sunt. *labor improbus*, pervicax, qui nulla ærumna vinceretur. v. sup. ad v. 119.

147. Inventa aratio Cereris beneficio, cum ad homines in cœtus coactos glandium victus haud sufficeret. Cum cultura labores et ærumnæ natæ sunt. *ferro*, vomere ac ligone.— 148. *Cum jam silvæ*, quæ poetice *diis sacræ* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes et arbuta* (de his. v. ad Ecl. III, 82. Possunt. verba varie jungi: sed *glandes silvæ*, seu silvarum; orationem minus poeticam efficerent); et cum *quercus*, cujus generis nobilissimæ apud Dodonam silvæ, non amplius satis magnam glandium copiam suppeditarent.

150. Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxæ, 'mala et damna (*labor*, ut πόνος pro πῆμα, βλάβη) invasere frumenta, h. factum, ut segetes variis malis ac morbis laborarent, invasit eas *robigo mala*, exitiosa, quæ culmos exedit, *carduus*, qui et late serpere et semen quaquaversus disseminare solet; ex uno enim seminis grano viginti quatuor millia, primo, adeoque quinquies millies ducenties sexagies centena millia (526,000,000) granorum seminalium altero anno produci posse aiunt: vid. Martin. *segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhærescit;

Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes; subit aspera silva,
Lappæque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.
Quod nisi et adsiduis terram insectabere rastris,

151. *robigo* meliores scribunt: dederat hoc jam Commelin. e Palat. et revocavit Heins. pro *rubigo*. *horrescet* Ven. — 153. *tribolique* Rom. Medic. et Gud. Sic etiam Georg. III, 385. *virentia culta* Parrhas. et ed. Mediol. Sed vid. Burm. ad Georg. II, 211 *At rudis enituit impulso vomere campus.* Obvia sunt, *nitere* quæ culta sunt, squalere et horrere inculta, ista esse *læta* adspectu, hæc tristia. — 154. *nascuntur* Moret. sec. ex Ecl. V, 37. ubi idem versus. — 155. *adsiduus* Ven. *herbam* Medic. uterque cum Regio; et placere potest; sed est interpretamentum, a rei rusticæ rationibus alienum: agitur enim hic de sarritione, quæ fit sementi peracta; ad condenda semina: a quibus etiam aves abigendæ sunt; et *insequi arva* jam vs. 104 dixerat de sulcis satis, et satione facta: nunc *terram insectari*, tenax. Quoties tamen ad h. l. redeo, interpretationem sentio subtilem magis esse quam veram. Vir doctus, Mejerotto, eo revocabat, quod carduus aratrum seu rastrum retardat. Sed præstat manere in simplici ratione a servio jam tradita; *segnis carduus*, inutilis, infecundus. Nam *segnis*, a motu ductum, ad motus effectus traducitur: Sic *segnes terræ* Ge. II, 37, quæ non moventur, coluntur, adeoque nec fruges ferunt. Sup. 72 *segnis campus*. Nunc *in denso non segnior ubere Bacchus* Ge. II, 275, proventu. Est adeo *segne*, quod nil gignit. *horreret*, cum vi, pro cresceret: quatenus *horrere* poetis dicuntur omnia, quæ erecta stant, aut eminent, ut pili in metuentis corpore, itaque et spinosa virgulta. — 152. *silvam* vocat lappas, lolia etc., ut vs. 76 leguminum *silvam sonantem*, ea *subit*, succedit in segetis locum. — 153. *lappæ* nostris *Kletten*. Plinius ἀπαρίνην ita reddidit. vid. Martin. ad h. l. *tribuli*, spinæ genus, in Italia frequens. *lolium* nostris *Lulch*, lolium temulentum Linn., αἶρα. vid. Geopon. II, 43. Galen. de Alim. fac. I ult. Plin. XVIII, 44, s. 17. *infelix*, sterile, ut *felix* arbor pro frugifera. vid. Intpp. ad Grat. Cyneg 442 et al. Epitheton hoc, tanquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, s. 77. *avena* pro frumenti vitio olim habita, ut et hordeum in eam degenerare crederent, vid. Plin. XVIII, 44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes, numeraverim. Cælestæ frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo. Frequentissima hæc in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso carent ea ventosa et excelsa.*

155. *assiduis terram insectabere rastris*, assiduo instare glebis *sarritione*, nam de hac loquitur (cf. Colum. II, 12): quæ fit semente facta, ante occationem, sarculo.

Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem :
Heu! magnum alterius frustra spectabis acervum;
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
  Dicendum et, quæ sint duris agrestibus arma,
Quis sine nec potuere seri, nec surgere messes :
Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheæque, et iniquo pondere rastri;

instare agro sato, rastro inducendo. *sectabere* Parrhas. *rutris* Jo. Schrader. conj. et hic. Idem præferebat *herbam*. — 157. *umbram* Medic. Romanus cum multis; nec improbo. — 158. *Heu frustra magnum alterius* laudat Sen. de Benef. VII, 5. *exspectabis* Medic. Pierii et Bodlei. *sperabis* ms. Musei Britannici ap. Wakef. ad Lucret. II, 2, quod idem probat. — 159. *Concessamque* ed. Gen.; male : vid. inf. IV, 81. *Excussa* unus Mead. — 160. *duris quæ sint* legi vult Cuningham. Et sunt qui jungant : *Dicendum et arma, quæ agrestibus sunt*. — 161. *non p.* Zulich. — 162. *Vomis* vel *Vomer* Rottend. vid. sup. vs. 46. *Vomer* Goth. pr. — 163. *Tardeque* Voss. *volventia matris plaustra* Goth. sec. *Eleusine* edd. vett. et Ald. pr. *Eleusinus* novavit poeta pro vulgari Ἐλευσίνιος. — 164. *Tribulæque* laudat Nonius

quod h. l. *rastrum*. *Quod*, ὅ, καθὸ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. Lucretianum. Ge. II, 425 *Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam* ubi v. Nota. *insectabere* pro insectatus fueris; ut et reliqua: sed ita solent poetæ. v. Burm. — 157. *frondes arborum* umbram facientium amputandas esse dicit, *falce premitur* id, quod secatur; uti alio modo, stringi dicitur. Nisi cum Mitscherlichio accipere malis *premere umbras* comprimere frondes, coercere. Verum et Horat. I Carm. 31, 9 *premant Calena falce vitem :* premitur enim vitis falce admota, dum reciduntur frondes. Calpurn. V, 110. 111, *molle salictum premes :* quod vs. 98 erat : *incipe falce nemus vivasque recidere frondes.* — *rus opacum* h. arboribus consitus ager, adeoque pro arboribus. *votisque vocaveris imbrem :* suaviter, nisi votis obtinueris : pro vulgari : nisi tempestivæ pluviæ obtigerint : secundum vs. 100. — 158. 159. Messem parcam fore ominatur poeta ornate. Ex Hesiod. Ἔργ. 394, 395. ὥς τοι ἕκαστα Ὥρῃ ἀέξηται· μή πως τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς.

160—166. De *instrumentis* operis rustici agit : primum *vomer* s. *vomis*, et *aratrum robustum*; *robur aratri* ut τὸ μένος. Ap. Lucret. I, 881 fruges *robore quum saxi franguntur*. et II, 449 *Et validi silices et duri robora ferri*. tum *plaustra* bobus juncta; unde *volventia* se, *tarda*, pro tardum, tarde, quæ volvuntur, tracta a bubus, et aguntur tarde, forte rotis parvis iisque solidis, sine radiis : tympana appellant : cf. Probus : cujusmodi rotæ etiamnum passim visuntur, etiam in Lombardia. *Cereri sacra*, quippe a qua omnino operis rus-

Virgea præterea Celei vilisque supellex,
Arbuteæ crates et mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, et curvi formam adcipit ulmus aratri;
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo;

Marcellus. Est sane *tribula* et *tribulum* a τρίβολος. cf. *Ansse de Villoison* V. C. ad Longum p. 220. *trahæque* Medic. et al. *et* abest a Voss. pr. *rastra* Goth. pr. *rutrum* et hic Jul. Sab. præscriptum habet; sed ille, ex Probo suspicor, omne instrumentum rusticum enumerat. — 165. *Cælei* Mentel. Gud. At est Κελεός. — 166. *mustica vallus* Romanus, utrumque scriptura antiqua. — 167. *prævisa* Leid. sec. *reponas* Medic. Pierii; et alii ap. Burm. — 168. *movet* Rottend. pr. — 169. *dometur* fragm. Moret. *inflexa* Parrhas. — 171. *ab stirpe* Medic. à m. sec. et

tici ratio profecta (non vero, quod eorum usus in *pompa Eleusinia* præcipuus fuerit, ut inter instrumenta Orgica essent; in pompa enim Eleusinia Ceres in thensis, ἐπ' ὀχήματος, quadrigis candidis ducebatur. vid. Spanhem. ad Callim. Cer. 122); *Tribulum* fit e *tabula lapidibus aut ferro asperata, quo* (quæ) *imposito auriga aut pondere grandi trahitur jumentis junctis, ut discutiat e spica grana* Varro RR. I, 52, 1. Usus ejus adhuc inter Turcos (v. *Voyage de Paul Lucas fait dans la Grèce* etc. T. I, pag. 182, ubi etiam forma expressa). *Trahea* s. traha, vehiculi genus sine rotis; jungit cum tribulo etiam Colum. II, 21; vide de utroque Scheff. de Re vehic. II, 7. *rastri* admodum magno pondere, puta dentibus ferreis; item, pergit poeta, reliqua *supellex*, quæ ex *viminibus et materia rustica*, ut Varro ait I, 22, 1, adeoque *vili* fit; *Celei* appellatur, Eleusinii, cujus filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; vid Callim. Hymn. in Cer. 97 sq. et Apollod. I, 5, 1. Referuntur autem ad illam supellectilem: *crates* et *vannus*, cujus usus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quæ certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. cf. Meurs. Eleusin. cap. 27. Ceterum Hesiodi locum ante oculos habebat Virgilius ex Ἔργ. 423 sqq. Observanda quoque in vs. 160 variata formula transitus ad aliud rerum caput. *potuere* vs. 161 aoristi modo, possunt.

167. Ex Hesiod. Ἔργ. 457 τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν, οἰκήϊα θέσθαι. *memor*, providus, ut ibid. v. 422 μεμνημένος, non omittens et obliviscens, cf. Colum. I. 8, 8. *provisa repones*, ornate pro, providebis. — 168. Si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis. *divini ruris*, ut θεῖος, δῖος, *præclarus*; ex more loquendi.

169 — 175. Principio (vid. ad v. 60) ulmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis silvis fit, cum ulmus a rustico ita incurvatur, ut curva adolescat. *curvum*

Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.

al. *protensus* Menag. pr. *prætentus* Moret. quart. — 172. *Bina auris* Moret. pr., probat Heins. rejicit Burm. *Bina* etiam Goth. pr. *aureis* Bœcler. *dentilia* Moret. sec. Copulam nuspiam adjici: *duplicique* miror; cum sollenne hoc sit librariis. — 173. *talea* Gud., male, et adversante metro. *Editur et* Mentel. tert. — 174. *Stiva quoque et currus* ed. Ven. *Stivaque currus* Bodlei. Molesta utique copula in *Stivaque*. Debebat esse *fagus, stiva*, per appositionem, quæ sit stiva. Martinus non male emendandum arbitratur *altaque fagus Stivæ quæ c.* uti *jugo*, ut ex ea jugum fiat, *cæditur tilia*. Quod tamen *stiva cæditur* absurde dictum videtur viro docto, mirari licet; non cogitabat, se in poeta versari, cui dici poterat *Stivaque* pro: et arbor, quæ stiva sit. Apud eundem vir doctus paullo post legebat *cursus*; non bene. Nam aratrum non *currit*; nec *cursum aratri* quisquam facile dixerit. Jo. Schrader. transponit 174. 173. De ceteris vid. Notam. — 175. *explorat* reposuit Heins. e Medic. a m. pr. et aliis, ut et Goth. sec. Sic quoque Pierii Rom. et

aratrum est nunc pars aratri, buris. De *vomere* ipso nihil monet poeta; de quo disertius Hesiodus agit v. 427 sqq. conf. Plin. XVIII, 18, s. 48. Sed *burim*. accuratius descripsit quam in ipsis scriptoribus Rei Rusticæ factum legimus: præter unum enim Varronis locum I, 19, 2 *de bura fracta*, nulla alibi buræ seu buris mentio facta constat; ut nec de dentali ac reliquis. Jam esse *burim* partem aratri posticam, tignum illud incurvatum, cui et temo junctus est et vomer ipse, h. e. lignum seu ferrum rostratum, aduncum, glebas eruens, non dubitatur. Fuit buris aliquando pro temonis tamquam basi ac fundo: postea ei inserta est et injuncta trabs seu pertica, quæ pro temone esset: Ita huic buri, *a stirpe* in inferiore parte trunci, (ut Ge. II, 312 *non a stirpe valent* et *a stirpibus imis* Ge. II, 53. *de stirpe imo* Æn. XII, 208) temo, ἱστοβοεύς, pedum octo, tum aures *et* dentalia junguntur et aptantur. *Aures* esse videntur prominentiæ duæ, sive affixi utrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur, et lira seu porca altior. Hinc Palladius tit. I, 43, 1. *aratra aurita* memorat. *Aratra simplicia, vel, si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli.* *Dentale* accipiebam cum aliis, duce Servio, de ligno, quod vomerem recipit, cui vomer includitur; quippe cujus rostrum terram proscindens dictum est *dens* apud Colum. II, 4, 6, et inf. 262 *vomeris obtusi dentem*; sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu erat. Nunc meliora edoctus lubens in eam sententiam concedo, ut *dentale* sit ipse vomeris dens, qui solum infringit: uti a Columella II, 2, 24 juncta leguntur: ubi Celsus *censet exiguis vomeribus et dentalibus terram subigere. Duplex* autem ejus *dorsum* ad duro

Possum multa tibi veterum præcepta referre;
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,

Oblong., ut cum *cæditur* conveniat. Vulgo in editis et scriptis *exploret*. Eadem varietas in Anglicis Mss. ap. Martio. — 177. *cognoscere caussas* Oblongus Pierii. — 178. *cum primis* Medic. uterque et plerique vett., etiam apud Pierium. Alii *cum primum*, quod vulgare esset, *quam primum*, *tum primum*. v. Gell. XVII, 2. Etiam *est* ab aliis interjicitur.

crura vomeris referemus, quæ Servius *latus utrumque* appellare videri debet. Mox *jugum* ac *stiva* s. manica *(Sterze)* conficienda esse dicitur, *quæ currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48, p. 123, l. 23, modo Harduini interpolationem non admittas. Erat enim antiqua lectio: latiore cuspide vomer: *Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas; quod genus vocant planarati* (plaumarati). *Robora* vero h. materia, seu lignum, unde hæc conficiantur, *fumo durata* esse debent. conf. Hesiod. Ἔργ. 45. 629. *explorat*, videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, ut *iter, vias, tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, ut poetis alias *probare*, ut de bonitate ligni inde constet, nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Nimis subtilis illa ratio, *ut explorare* dictum sit pro exsudare, excoquere, expellere humorem tamquam lacrimas ac *ploratus*. Ceterum advocant viri docti Hesiodi Ἔργ. 427. sqq. Verum de hoc et aliis vide Excurs. I ad h. l.

177. — 177. Nova transitionis formula. — 178. De *area*, ἀλωᾶ, veterum cogitandum est: qui erat locus in ipso agro patens et editus, (Varroni est *sublimior;* et area *extumida)*, qua ventus perflare posset, solidus ac complanatus, quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purgatum corbe in horrea deportabatur. v. Varro de R. R. I, 51; non enim, ut apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus; quo hoc faciebant, siccum et nullis pluviis obnoxium, quale in istis regionibus esse solet, nullum tectum locum, ut apud nos, requirit: in iis tamen partibus in quibus cœlum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebantur: v. Varro I, 13, 5, aut in horreo perticis exterebantur grana per hiemem. v. Colum. II, 21, 4. Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit præter Varron. I, 51. Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20. Pallad. I, tit. 36. VII, tit. 1. Geopon. II, 26. vid. ad Tibull. I, 5, 21. *Operosius* aream instruere Virgilium ait Plin. XVIII; 29. s. 76. conf. Dickson. T. II, p. 383 sq. c. 40. Pro *cylindro rotundum lapidem vel columnæ fragmentum* memorat Palladius. Eundem usum præstabat *pavicula*, instrumentum terræ paviendæ et solidandæ aptum. Imitatur hunc

Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat;
Tum variæ inludant pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ;
Inventusque cavis bufo, et quæ plurima terræ
Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum

179. *verrenda* ed. Mediol. Sed fodienda est terra et comminuendæ glebæ, ut Cato c. 91. *Evertenda* Rutend. sec. — 181. *illudant* Heins. post Pierium e melioribus firmavit; emendaverat jam Nauger. in Ald. sec. Sic et Goth. sec. *illudunt* alii et Ald. pr., quam sequuntur plerique. *Cum variæ illudunt* Ven. *Nam variæ illudunt* legebat Reiskius. Clausulam versus miram gratiam habere, jam Quinctil. VIII, 3, 20 censuit: *at Virgilii miramur illud: sæpe exiguus mus* et sqq. Recte, modo ne artis summam in hoc quæras. — 182. *domus* Pierii Longobard. Moret. sec. et Goth. sec. — 183. *oculos capti* elegantius laudat Nonius Marcellus. Idem *fovere* habet: III, 420 coluber *fovit humum*. IV, 43 *Sub terra fovere larem*. Est tamen nil nisi librarii lapsus. — 185. *que* post *populat* exulat a Mediceo Pierii; locum Columella X, 318 sqq., et respexit Plin. XVIII, 29, s. 71.

180 — 186. Observa, quanto cum ornatu et copia hæc dicta sint: alioqui *mures*, talpæ, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicæ, nocent frumento. *neu pulvere victa fatiscat*. Rem. illustrat Varro, I, 51. quem ante oculos habuit: aream ait oportere esse *solida terra pavitam*, *maxime si est argilla*, *ne*, *æstu pæminosa*, (vox seu antiquata seu corrupta, si terra squalida αὐχμηρὰ, fuerit) *in rimis ejus grana oblitescant*, et *recipiant* (illæ) *aquam et ostia aperiant muribus atque formicis*. *Fatiscere* proprie dicitur, quicquid viribus fractis deficit, ita ut solvatur, dissolutum dilabatur, proruat. Sic ap. Valer. Fl. VII, 598 *ille fatiscens in caput proruit*, et IV, 48 *Icta fatiscit aquis donec domus*. Inde Æn. I, 123 *naves rimis fatiscunt*, h. e. solvuntur, ita ut rimæ fiant; ab hoc Æneidis loco duxere viri docti notionem verbi, esse illud, *rimas agere; hiscere*. At nec recte fit illud, nec locum habet, nam si terra in pulverem solvitur, non dehiscit. Respondet vox τῷ *solidanda*, ne solum *pulvere fatiscat*, solvatur, in pulverem attenuetur. Sic Ge. II, 249 *haud unquam manibus jactata fatiscit*, in grumas solvitur. Æn. IX, 809 *saxis solida æra fatiscunt*, repetitis ictibus galea solvitur, rumpitur, perforatur. Apud Lucret. III, 459 *ævo fessa fatisci* dicuntur, vetustate labefactari, solvi, dilabi. *victa* ornatus caussa adjectum, nihil amplius. *Tum variæ illudant pestes*, h. varia animalcula nociva invadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam, et quasi per fraudem et insidias faciunt, hacque ratione eludunt operam et curam agricolæ. *exiguus mus*, non de certo genere, sed est epitheton ornans. *posuit*, ponere solet. — 184. *quæ plurima* qualiam multa, οἷά τε πολλά. — 185. *populat ingentem farris acervum* expressit Columella

Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, quum se nux plurima silvis
Induet in florem, et ramos curvabit olentis:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore;
At si luxuria foliorum exuberat umbra:
Nequidquam pinguis palea teret area culmos.

nec malc. *populantque* Moret. pr. et Parrhas. *gurgulio* scribitur in multis, item *curgulio.* — 186. *metuensque inopi* laudat Schol. Horat. Cruquianus Sat. I, 1. — 187. *Contempletur* Rottend. a m. pr. — 188. *Induit* et *curvavit* Rufinian. de Schematis Lexios pag. 34. *Induit* Gud. *curvavit* Medic. *curabit* Ven. — 189. *sequuntur* Goth. pr. Plinius XXIX, 8. *neque enim dubitaverim aliquibus fastidio futura, quæ dicentur, animalia; at non Virgilio fuit, nominare formicas, nulla necessitate, et curculiones, ac lucifugis congesta cubilia blattis.* — 191. *luxuries* Voss. ita *umbra* foret casus sextus. *luxuriæ* Rom. Pierii. *luxurie* Parrhas. et Huls. in ed. Cuningham., qui est Regius Burm., atque sic in eadem edit. expressum est. *luxurians* conj. Heinsii. *exsuperat* duo apud Martin., vitiose. *exuberet* Pierii Mediceus. — 192. *pinguis palea* Heins. e Medic. et aliis; etiam Romano et Medic. Pierii, tum Serv. *pingues palea* Mentel. pr. et Goth. sec. *pingueis* vel *pinguis paleæ* vulgo editum. *palea pinguis* Moret. pr. *terit* Romanus.

II, 20, ubi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit.* conf. Prudent. in Symm. I, 1052.

187—192. Ornatus locus. Ut de futuro anni proventu judicari possit, observandum esse dicit, an nux *amygdala*, quæ primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore; sin pro flore arbor foliis luxurietur, messem fore malignam. Ad *amygdalam* referendum esse, ex Theophylacto Problem. nat. (c. 16) et Philone de vita Mos. (III, p. 163, T. II ed. Mang.) apud Cerdam apparet; est enim *nux* generis nomen. Æmulatur autem Maro Aratum, qui in Prognost. 314 sqq. signa arationis faciendæ a lentisco et ilice (σχῖνος et πρῖνος) petierat. Ab eodem formulam novam præcipiendi petiit: *contemplator*; φράζεο, σκέπτεο, τεκμαίρεο. Etiam Nicander, ut Ther. 396. 438. *nux induet se in florem*, ut Æn. VII, 20 *quos — induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* Usitatius esset, *induit se flore*, ut sæpius apud Auctores R. R., v. c. Columell. IV, 24, §. 12 *induunt se uvis n.* vites, h. vestiunt se; et inf. Georg. IV, 142. *Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos Induerat.* *nux plurima* vel nux, quæ multa est in silvis, h. quibus silvæ abundant, v. h. l. Burm., vel ut sit, quando nux *plurimum*, h. cum maxime, se induit: Georg. II, 166 Italia *auro plurima fluxit*; atque hoc poeta dignius. *Fetus* nunc flores sunt, mox in nuces, fetus arboris, abituri. Exquisite dicta sunt: si *superant*, si eorum major copia est: et pro altero, etiam frumenti major erit copia:

Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius et nigra perfundere amurca:
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset,
Et, quamvis igni exiguo, properata maderent.
Vidi lecta diu et multo spectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis

194. *præfundere* Ven. *amurga* scribit Medic. cum al. Vss. 195. 196 leguntur ap. Columellam II, 10, 11. ubi e cod. receptum nunc *maderet*. — 196. *igne* Mentel. *Et — tamen*. Expectabam in aliquo libro iri inventum: *At, q.*, quod nunc reposuit Brunck. et Wakef. Sequebar enim alteram interpunctionem, ut juncta essent: *Et, quamvis — maderent, Vidi lecta — degenerare tamen*. Ita fraudem fecerat junctura: *quamvis* sequente *tamen*. Catrœus et alii hujus versus fine majorem ponunt *στιγμήν*; ut adeo jungatur: *ut esset* et *ut maderent*. potest auctoritas peti e Colum. II, 10. 11. et in hoc nunc acquiesco, meliora edoctus. Antea enim in h. l. hærebam, quia vs. 196 ad semina serenda referebam cum aliis. At si monitus fueris, eum versum de leguminibus e semine natis agere, statim apparet, id agi, quod ap. Pallad. XII, 1 est: *Græci asserunt, fabæ semina — nitrata, aqua respersa, cocturam non habere difficilem*. — 197. *Vidi ego* laudat Colum. II, 9, 12, sed altero loco, III, 10, 8, abest. Utrobique Vss. 197 — 200 adscripti sunt. *læta*

pariter frumenta sequentur. De *tritura* vid. ad vs. 178. Nunc dicta est pro messe. *umbra* est arbor ipsa umbrosa, frondosa. *Area teret culmos*, poetica ratione non infrequente pro, culmi teruntur in area, inf. 298. v. ad Tibull. I, 5, 22 et Cerda ad h. l. Reliqua sic jungere præstat: *Area nequicquam teret culmos*, utpote *pingues*, abundantes, *palea*, non granis. Potest enim etiam jungi: *area teret culmos nequicquam*, frustra, inutiliter, *pingues*, cum non granis sint pingues; sed *palea*.

193. *Semina* leguminum intellige, nam paullo post: *siliquis fallacibus;* quas, quod Hallerus censebat, pro gluma seu folliculo dici posse haud arbitror, et me confirmat Plinius XVIII, 17 (45) et Colum. II, 10, 11. III, 10, 18, qui diserte Virgilium de faba loqui affirmant. cf. Pallad. XII, tit. 1. Geopon. II, 35, 2 add. c. 18, 1 et s. 12 item c. 41. Etsi verum est, in aliarum quoque frugum seminibus hoc idem tentatum esse, v. c. in tritico Plin. XVIII, 73, amygdalis v. Pallad. II, 15, §. 7. *Medicare* est inficere, macerare alienis succis. — 196. Non, ut olim cum aliis, etiam Dickson To. II, p. 43, statueram, ad *semina* hoc spectat, ut aqua ad ignem modicum coqui, h. e. humectari et molliri, a nonnullis fabas serendas dicat, ut eo citius in agro progerminent; sed de leguminibus e semine natis: humectari semina serenda ait, ut legumina aliquando eo faciliorem coctionem habeant, citius coquantur. *Siliquæ fallaces*, quia sæpe, folliculi cum inanes sunt, majores videntur, ut Servius etiam exposuit. — 196. et, *ut properata maderent*, *propere aqua* fervente *maderent* mollita, mollirentur, citius coquerentur, *igni quan-*

Maxuma quæque manu legeret; sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
  Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Hædorumque dies servandi et lucidus Anguis,

Zulich. et abest Moret. *expectata* idem cum Leid. et Voss. *Vidi lecta manu* Mead. ap. Martin., non male. Duplex est interpungendi ratio: *Vidi lecta diu*, et et altera post *Vidi lecta, diu et m.* — 199. *manus* Medic. a m. pr. *legerent* Parrhas. a m. pr. — 200. *sublata* Moret. fragm., et Bœcler, ut etiam variatur Æn. II, 169. Pro *ac* legitur *hac*, et. pro *ruere* Wakef. *fluere*. idque se fidenter reposuisse ait in ipso carmine, quod factum nolis. Nondum vidi qui diceret, *In pejus fluere*. At labimur, ruimus, in proclive, in præceps, in malum. Versus iterum legitur Æn. II, 169. — 201. *qui ex adverso* Leid. sec. — 202. *subicit* Serv. quod captat et pro vero habet Wakef. ad Lucret. VI, 719. *subiit* Mentel. *remigio* Leid. pr. — 203. *trahit* Romanus. v. Burm. *in prono præceps* legi testatur Pierius; et sic est in Rom. *amne* vulgo ante Heins. — 204. *tam sint* unus Moret. — 205. *dies signandi*

tumvis madica. spectata, dum leguntur, explorata. — 199. Grandissima semina legere nostri poetæ auctoritate jubet Columell. II, 9, §. 11. 12. conf. Varro I, 52, 1 *Quæ seges grandissima atque aptima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas ut semen optimum habeas.* conf. Geopon. II, 16. *vis humana*, hominum opera, h. homines; habuit in animo Lucret. V, 207, 208 *Quod superest arvi, tamen id Natura sua vi Sentibus obducat, ni vis humana resistat.* — 200. Æn. II, 169 *Ex illo fluere et retro sublapsa referri Res Danaum* — 203. *Atque* jam Gell. X, 29 et Serv. interpretati sunt, *statim* conf. Burm. Et est haud dubie ea antiqua loquendi ratio. Sic in XII, tabb. *Si in jus vocat; atque eat*, ubi v. Intpp. Nisi tamen auctoritati parendum putes: ita facere necesse non duco, modo suppleas: *Non aliter, quam is retro sublapsus refertur*, qui navigium agit, — *atque illum in præceps prona rapit alveus amni.* aut, si magis etiam subtilia captes: *non aliter quam lembus refertur, si is, qui adverso vix flumine eum remigiis subigit, brachia forte remisit atque illum lembum in præceps rapit amnis prono alveo.* Malo sequi simpliciora.

204. Agricolis siderum ortus et occasus non minus sunt servandi quam navigantibus; v. Colum. XI, 7, 31. Hoc ornat: iis qui in Pontum et Hellespontum navigant. *tentare* est adire. Ge. III, 8 *tentenda via est* etc., quamquam proprie ad iter ignotum et periculosum referri debuit. Maluit memorare redeuntes in patriam, quam iter longinqunm facientes: *in patriam vectis*, redeuntibus ex Ponto Euxino per Hellespontum in mare Ægeum.

Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividit orbem.
Exercete, viri, tauros; serite hordea campis

Schol. Horat. Carm. III, 1 laudat. vid. Burm. — 207. *ostriferæ* fragm. Moret. Rariorem formam ὁ Ἄβυδος sequutus esse videtur poeta; nescio qua auctoritate. *fontes* pro *fauces* vitiose Ven. — 208. *die*, vulgo editum, Medic. a m. pr. cum ceteris codd. agnoscit, et Priscianus, Donatus, Probus. Contra Charisius *dii* scriptum fuisse contendit; scilicet *diei* contracte modo *die* modo *dii* pronuntiatum est. At Gellius N. A. IX, 14 iis credere se ait, qui *dies* in ipso Virgilii apographo lectum fuisse traderent; cum antiqui eodem modo secundum casum extulerint. vid. h. l. Heins. In Romano ap. Pierium *diei* scriptum erat, in reliquis *die*. *fecerat* Zulich. *cum* ed. Mediol. — 209. *dividit* Heins. e melioribus; *dividet* intulerat Naugerius Ald. tert. — 210. Servius: *hordea* usurpative ait; — *sane reprehensus*

Abydus ostreis nobilis. v. Fulv. Ursinus et Cerda; etiam nostra ætate :! v. Guys (*Voyage littéraire de la Grèce* T. II, p. 238). Ex sideribus vero poetico more sigillatim aliquot septentrionalia enumerat, quorum cum ortu procellæ ingruunt. Ceterum Plinius ad h. l. respexit libr. XVIII, sect. 56 et omnem, qui sequitur, locum de temporum observatione accurate ante Maronem tractaverat Varro R. R. I, 27—37 quem omnino ad manus habeas in Marone legendo.

208. Ab æquinoctio auctumnali usque ad brumam, solstitium brumale, hordei sationem esse ait. Pulcritudo loci, ex forma signi, *libræ*, petita, obvia, quam multi imitando assequi studuerunt, inprimis Lucan. IV, 58. 59. VIII, 467. 469. Colum. X, 42 *Cum paribus Titan orbem libraverit horis.* Horæ autem *pares*, quia dies tam æstivus quam hibernus duodecim horis, sed longioris modo, modo brevioris spatii, absolvebatur, adeoque horæ, uti etiamnum in Italia, pro dierum spatiis erant impares. *somnus* pro nocte. *Libra*, h. sol in libra, *dividit orbem*, h. cœlum, *medium luci atque umbris*, h. inter diem et noctem dividit, in linea æquinoctiali constitutus, dum nec versus arcticum neque ad antarcticum polum processit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesve attulit. *bruma intractabilis*, dura, aspera, ut alias *indomita*, quæ vix vinci, superari, tolerari potest. Sic melius, quam ut sit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, potest; ita Justinus XXIV, 4, 4 *loca frigore intractabilia* dixit, *extremum imbrem* noli urgere; est dictum pro, *usque ad brumam;* solstitium brumale. Extrema ea anni est pars, itaque adjectum epitheton *extrema bruma* hoc translatum ad *imbrem :* in quo est cogitandum de cœlo Italiæ, in quo hiemale tempus magna sui parte pluvium est; adeoque pro, usque ad brumale frigus, dici potest, usque ad brumales imbres. Ita non peccat Maro in præceptum

Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem;
Nec non et lini segetem et Cereale papaver
Tempus humo tegere; et jamdudum incumbere aratris:
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres
Adcipiunt sulci, et milio venit annua cura:

Virgilius dicitur a Bavio et Mævio hoc versu : Hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat. — 213. *rastris* in Romano et multis ap. Heins. et Pierium et in utroque Goth. Sic quoque quatuor apud Martinum, qui ita exprimi curavit cum Brunckio et Wakefield ex ed. ant. et placere possunt *rastri*, quia de *lini* et *papaveris* satione agitur jam facta, cui succedit sarritio: at aratio præcesserat. Insolentius sic dictum videri posset *incumbere rastris:* liceret tamen cogitare de *rastris iniquo pondere:* v. 164. Sed versus sequens declarat satis, poetam præceptum de aratione tempestive facienda summatim iterare maluisse: eadem autem nec minus ager lino conserendus indiget. *rutris* Mentel. a m. pr. *humo est tegere* Zulich. *et dudum* idem cum Moret. — 215. *satio est* Seneca epist. 86 et Parrhas. *cum te* idem et Toll. *tunc te* Seneca ibid. — 216. *Accipiant* Menag. et ed. Ven. *Accipient* Par-

agricolarum ap. Plinium XVIII, s. 56 *Inter omnes autem convenit, circa brumam serendum non esse*, de quo cf. Dickson T. II, p. 175 sq. Colum. II, 9 et al. Varro I, 34. Plin. XVIII, 10, § 1. 24, s. 56 inpr. Geopon. II, 14 hinc messis nec minus maturior. Si versus in poeta alius regionis ac cœli occurreret, posset sane sic accipi, ut bruma omnino sit tempus hibernum, cujus pars prior pluviosa sit, quam nix et glacies, tanquam altera pars exciperet; esse adeo hordeum serendum usque ad extremos imbres ante frigus ingruens. Verum scriptores laudati brumam, solstitium hiemale, diserte memorant. De *hordeo* post æquinoctium serendo expresse monent Geopon. II, 14, 3. Plin. Colum. l. c. De *lino* v. 212 diversa idem Plinius, etiam de Transpodanis, tradit XVIII, 56. Decembri mense linum serere jubet Columella II, 10, 17. *papaver Cereale*, quia Cereris ornamentum symbolicum esse solet, in signis et apud poetas. *incumbere aratris :* omnino mature arandum esse præcipit, etsi etiam ad lini et papaveris sationem terra aratur. *nubila pendent*, eleganter e natura rei, nubibus nondum in imbres solutis. Laudat versum Colum. II, 8, 3.

215 — 218. Vere seritur faba, s. legumina, medica et milium. *Medica*, herba a Medis advecta per bella Persarum Græcis illata, pabuli genus præstantissimi v. Plin. XVIII, 43. Strabo lib. XI, p. 796 C.; nostrum *Luzerne*. v. Millers *Gardener's Dictionary* h. v. et auctores botanicos, inprimis Hallerum de plantis pabularib. p. II, T. I, Nov. Comment. Soc. Gotting. Est idem ἀκύθοον τριπέτηλον apud Callimach. in Dian. 165, ubi, cf. Spanh. Ejus laus et cura ap. Colum. II, 11, § 2. *Fabæ*, cujus diversum a nostra faba genus, et rotundum ac parvum legumen veteribus in usu erat. vid. Indic. Scriptt. R. R.; non idem omnibus

Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.

rhas. — 217. *dum* Menag. pr. — 218. Disputationes de h. l. vide ap. Heinsium: tam parum expeditas et explicitas, ut non eruditior sed incertior hinc discedas. Vulgata lectio erat *adverso:* conveniunt in hac Medic. et Romanus, diversarum alias sectarum duces, cum iisdem alii. Reposuit *averso* Heins. Gudianum, Mentel. utrumque, fragmentum Voss. et Servium sequutus: sic et Goth. sec., et *averso incedens* Medic. Pierii. Cum tamen perpetua in his vocibus sit scripturæ varietas: ex ipsa lectione, utrinque bonis codd. munita, etsi *adverso* vel sic majorem auctoritatem codicum habet, confici controversia nequit. Atqui ad sensum nec minus utraque lectio satis convenit. Si *averso astro* retinere malis, justas habes caussas: quod omnino *fugæ* accommodata vox *aversus*, nam qui fugit, non adversus, sed aversus cedit; recte modo verborum juncturam instituas; jungenda enim sunt, *Canis averso astro cedens*, h. e. canis aversus cedens, non ut *averso astro* sit, Tauro. Accedit quod Canis pedibus et cauda prius occidit quam humeris ac fronte: ut bene Pfaff monuit de ortu et occasu sider. p. 60. Si *adverso* tueris, tum *cedens astro adverso Canis* aut intelligi potest, cedens *soli* ex adverso posito, ut apud Columellam X, 54 *Solis et adversos metuent Atlantides ortus*; aut cedens *Tauro*, astro sibi ex adverso posito; hæc lectio et interpretatio, more et usu poetico firmata, præferenda videri potest propterea, quia secundum astrorum picturas veteres, ut in Farnesia tabula, quas poetæ sequi fere solent (v. inf. Not. ad IV, 233) cani *adversus Taurus*, sedet. Jam autem ex poetæ mente, si penitius

serendi tempus, inprimis si Columellam lib. II, c. 10, § 9 compares. Verum Plinius: *Virgilius eam per ver seri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu*, XVIII, 12, 30, pag. 115. Sed quam varie, quam copiose, extulit singula hæc poeta! *putres* sulci, fractis et comminotis crebra aratione, stercoratione et frigoris penetrabili vi glebis, v. Ge. II, 284 et al. Colum. II 3 *Locum in quo Medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putrescere sinito. Milium* non vere modo, sed et æstate (hoc jam Hesiodi ætate, quem vid. in Clipeo 398. 399) et hieme serebatur; unde calumnia Senecæ Epist. LXXXVI, de qua vid. Cerda et Martinus. Vere tamen commodissima satio v. Colum. II, 9, 18. XI, 2, 33. Pallad. IV, tit. 3. Geopon II, 38. *milio venit annua cura* poetica copia dictum quidem pro, milium seritur. v. Columell. II, 9 extra Plin. XVIII, 26, sect. 66. extr.; sed cum respectu medicæ, quæ ex uno satu denis (nam apud Plinium l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat.

217. 218. *Vere — quum.* Ineunte vere, sole in Taurum ingresso. Ad tempora designanda poetæ amant siderum motum commemorare, quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* est signum verni temporis; cum sol illo tempore adibat IV Kal. Maias. conf. Petau. Auctar. Op. de doctr. temp. VII. 3. *Candidus*, quatenus sidera fulgentia *candida* dicuntur, *auratis cornibus*, rutilantibus propter lucidissimas in fronte stellas, *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus resoluta flores herbasque effundit, tum incipiat; sed quam suaviter! Emergere

At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,

consideres, vis præcipua phantasmatis in Tauri capite minaci posits esse videtur, itaque *astro adverso*, casu tertio, ut cedat Canis Tauro sibi adverso, nunc prætuli: inprimis, quia sic major codicum auctoritas jus suum in judicio critico faciendo servat. — 219. *triticea* Goth. sec. a m. sec. *in* abest a Moret. sec. *in mensem* Gud. — 220. *solidisque* non malam Waddelii (Animad. Crit. pag. 7) conjecturam memorat Burmannus. — 221. *abscondentur* Gud.

sidus Tauri et adscendere cœlum tum videri potest; cornibus itaque et capite quasi nixus viam sibi facit, qua specie in asterismis et tabulis Orbis cœlestis exhiberi solet, et multo magis olim exhibitus fuit: vide Farnesiam tabulam apud Gorium Thes. Gemmar. ant. T. III, item apud Spencium *Polymet.* tab. XXIV, Servius hic nimium argute. *Canis* vero, Sirius tum accidit heliace, h. occultatur conspici amplius non potest, sole nimium vicino: sic jam Macrob. So. Scip. 1, 18 exposuit. *cedit adverso astro* simplicissimum est accipere poetica ratione de Cane occidente, eoque ipso fugienti simili inprimis cum retro cedere videatur occidendo; nam in sphæra sedet, adversam habens Tauri frontem. Ergo *cedit Tauro minaci*, *instanti cornubus*: casu tertio; quod ex tabulæ astronomicæ adspectu facile percipies. Alias junctura fieri possit non uno modo, ut sit Canis ipse astro adverso cedens: casu sexto. Possit et astrum adversum esse Sol, a quo occultatur Canis. Quæ pro altera lectione *Averso astro* dici possunt, in Var. lect. attuli. Argutias interpretum v. ap. Heinsium, Martinum, Spencium pag. 174. Rem expedit Colum. XI, 2, §. 36 *XV Cal. Maias sol in Taurum transitum facit — Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat.*

219 — 224. Tritici et farris satio non fit nisi post matutinum occasum cosmicum Pleiadum, et post ortum heliacum Coronæ, h. mense Octobri. — 219. *Triticum* veterum diversi a nostro generis fuisse, inde colligit Martinus, quod v. 202 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *arista* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. Verum sunt omnino plures, quas vocant species, ut post Dodonæum ac Manettum docuit Hallerus, de Cerealibus: Nov. Comment. To. V. *Far* (nobis *Dünkel*) *robustum*, sive cujus præstantia e pondere censetur ut apud Colum. II, 6, 1 tritici genus, *robur* dictum, *quoniam et pondere et nitore præstet*, sive, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluviarumque ac frigoris injuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre possit; in quam senteutiam apud Theophrast. de Caussis plant. IV, 6 toto capite πυρὸς ἢ κριθὴ inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. — 220. *solis instabis aristis*, frumenti solius, tritici et farris, curam et rationem habebis. — 221. Pleiades seu Vergiliæ, *Atlantis* filiæ, *absconduntur Eoæ*, matutinæ, h. occidunt matutino

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,

222. Alii *Cnosia* scribunt, variatione sollenni. *discedat* Ven. *descendat* Mead. unus. *succedat* conjiciebat Reiskius. Jo. Schrader. *procedat*. h. oriatur, ut tollatur dubitatio de h. l. Scilicet, aut in verbis aut in judicio Virgilii vitium esse necesse est. Est autem in judicio; et errat Maro. vid. Not.

tempore, mane submerguntur *in occidentali parte*, dum sol interea ab oriente emergit.' *Absconduntur autem*, ita laudatis verbis poetæ nostri interpretationem subjungit Columella II, 8 *t altero et trigesimo die post auctumnale æquinoctium quod fere conficitur nono Cal. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui sit a. d. IX Calend. Novembr. ad brumæ tempora*. Columellæ sementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed v. loc. Idem lib. XI, 2, 77 *XIII XII Cal. Novemb. solis exortu Vergiliæ incipiunt occidere; tempestatem significat — V Cal. Novembr. Vergiliæ occidunt*. Plin. XVIII 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri jubet: hordeum inter æquinoctium auctumni et brumam; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente*. Sed idem diversa fere agricolarum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus Ἔργ. 383. 615. Omnino tenendum, Græcos a Pleiadum ortu, medio Maio, æstatem ac messem, ab occasu hiemem cum aratione ac semente duxisse. Loc. class. Arat. Phaen. 264 sqq., ubi Schol. p. 35 ed. Oxon. recentius Scholion, et pag. 36 antiquius videndum. conf. Plin. XVIII, 29. Theophr. de Causs. Plant. III, 28. Schol. Æschyli Prometh. 457. Ex artis præceptis de re disputat Petau. Auctar. Operis de Doctrina Temp. II, 9. conf. inf. ad Georg. IV, 231 sqq. Add. Bayer. in Comment. Petropol. To. V, p. 391. Spectat huc b. Afric. 47 *Vergiliarum signo confecto*. ubi cf. Morum. — 222. *Gnosia stella Coronæ ardentis* est sidus Coronæ, novem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus cœlo affixit, appellatum; erat autem Ariadne Minois, regis Cretæ, filia, in qua *Gnosius* urbs. v. Arat. Phænom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella*, dum lucet, fulget; *stella* Coronæ memoratur, aut quia inter ceteras hujus sideris stellas una est luculentissima omniumque prima conspicitur; aut *stella* h. l. pro sidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud, quam occidere aut occultari, est. Ad hanc tamen anni partem, m. Octobrem, non occasum sideris hujus pertinere, sed ortum, docent astronomi, et qui inde sua petiere; Hygin. Astron. 5 *Hæc Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio nonis Octobris*. Columella XI, 2, 51 *IV Non. Jul. Corona occidit mane*; et §. 73 *III Non. Oct. Corona incipit exoriri — VIII Id. Octobr. Coronæ clara stella exoritur — III et pridie Idus Octob. Corona tota mane exoritur*. conf. Plin. XVIII, 74 pr. Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Servium viri docti tollunt, ut stellam oriri

Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere: sed illos
Exspectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam adspernabere lentis:

223. *quamquam* Moret. sec. — 224. *cædere* Medic. vid. Burm. *properis* Gud. — 226. *aristis* Heins. e Medic. fragm. Voss. Moret. pr. et vet. Grammaticis; ut jam Pierius ex Rom. et aliis notarat. *aristis* etiam Goth. sec. habet. Vulgata lectio erat *avenis*; quod proprie hac in re dicitur; et quod post Pierium prætulit Cuningham. Videtur tamen proclivior error fuisse, ut ad *avenis* aliquis deflecteret, quam vice versa. *acervis* Arundel. et Cantabr. Vide hic Martinum. *eluxit* Voss. *delusit* Parrhas. *illusit* Rom. — 227. Alii *phaselum, phasillum, fasellum vitiamque.*

et emergere heliace non aliter dicant, quam ut recedat a sole, *decedat*, quo videri jam non possit: ut adeo *decedere* h. l. ortum designet. At hoc sit invito sermonis genio. Nam perpetuo usu loquendi sidus, quod oritur, *subire*, *succedere*, uti *ascendere*, *emergere*, dicitur: non vero *decedere*. Poterat commentarii loco esse Columellæ imitatio lib. X, 52 *Expectetur hiems, dum Bacchi Gnosius ardor Æquore cæruleo celetur, vertice mundi* (h. vertigine et circumactione cœli), *Solis et adversos metuant Atlantides ortus*: quo quidem loco pro *celetur* legitur *celeretur*, *curvetur*; nullus tamen dubito *celetur* ibi esse veram lectionem ex Virgilii imitatione profectam, Virgilium autem in erroneum calculum incidisse, dum Democriteam rationem sequebatur, quam servavit Geoponicorum auctor ex Didymo lib. II, 14 Δημόκριτος δὲ φυσικήν τινα παρατήρησιν παραδιδοὺς, περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου μάλιστα δύσιν σπείρειν συμβουλεύει· — ἄρχεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ τοῦ Στεφάνου δύσις ἐν τοῖς κατὰ Φοινίκην τόποις τῇ πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Δεκεμβρίων etc. Dubitari igitur nequit, quod dixi, e mente Virgilii occidere Coronam snb exitum Novembris et præcipi sub istud tempus tritici sationem. — 23. 24. Ornatissimi versus! *invitæ* terræ, quandoquidem aratione subigenda est.

225. *ante occasum Maiæ*, h. Pleiadum, e quibus una Maia est. Ad rem Xenophon. Œconom. c. XVII, 2. Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum proverbium*, *Maturam sationem sæpe decipere solere*, *seram numquam*, *quin mala sit*; quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius jam Hesiodus monuerat Ἐργ. 479 sqq. cf. Geopon. II, 14, pag. 129.

227 — 230. Viciæ, faseli, et lentis satio snb initium mensis Novembris usque ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris cœli nos memores esse fas est. *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *Bona porcina* et *Turcica*. v. Index Scrippt. R. R.: propter frequentiam *vilis* dicta — 228. *Lentis* magna præstantia

Digitized by Google

Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cælum zonæ: quarum una corusco
Semper sole rubens, et torrida semper ab igni;
Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur,

229. *Aut* Goth. sec. *mittit* Medic. fragm. Voss. Ven. *mittat* Menag. — 230. *expende* Roman. Arundel. unus hic repetebat v. 213 *tempus humo tegere et jamdudum incumbere aratris.* — 231. *Dimensum certis idcirco p.* Zulich. *demensum* Reg. et Junt. ed. ex Ald. pr. *annum* pro *orbem* habet Rottend. — 232. *regat* Leid. alter. — 233. *cæli* alios legere a Reiskio notatum video. — 234. *ab igni est* Interpres Cruqu. ad Horat. Od. I, 22, ed. Nuremberg. et Goth. pr. Alii *ab igne.*

et copia apud Ægyptios; v. Plin. XVIII, 31; igitur epitheto ab Ægypti urbe petito ornatur. — 229. *Bootes*, qui et Arctophylax, cum stella Arcturo, occasu suo tempus serendæ viciæ *certum* indicat. Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nov. Arcturus vespere occidit*, et Plin. XVIII, 74 *Pridie Calendas* (Novembres) *Cæsari arcturus occidit. Quarto Nonas arcturus occidit vesperi.* Vide de *lentis* satione Colum. lib. II, c. 10, §. 15, et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Novembri — nunc seritur prima lenticula.*

231 sqq. De zonis cæli et Zodiaco. Ut ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint, solem certum per cælum cursum tenere ait, v. 231 — 256.

232. Ambiguum, fere, ut v. 6 in voc. *cælo*, cui verbo τὸ *mundi* jungendum sit. *orbis mundi* bene diceretur. *Sol mundi*, *sol cæli*, otiose; his modis ponderatis, præstat jungere, *Astra mundi* h. cæli, ut passim *sidera cæli*, ut inf. 335 *cæli menses et sidera*. Etsi post *dimensum certis partibus*, scil. spatiis, quæ eadem XII signa occupant, *orbem* h. cælum illud apponit. Cælum *regit Sol per duodecim signa*, quatenus cursu ejus per illa facto constituuntur ea, quæ in cælo sunt, siderum motus ac tempora. Adumbravit autem hæc poeta ex Eratosthenis versibus πέντε δέ οἱ ζῶναι περιειλάδες ἐσπείρανται· (*tenent cælum*) αἱ δύο μὲν γλαυκοῖο κελαινότεραι κυάνοιο (*cærulea glacie concretæ atque imbribus atris*, et de iisdem mox, αἰεὶ φρικαλέαι αἰεὶ θ' ὕδατι νοτίουσαι) ἡ δὲ μία ψαφαρή τε καὶ ἐκ πυρὸς οἷον ἐρυθρή (*corusco semper sole rubens, et torrida semper ab igni*) (vid. ed. Oxon. Arati p. 46), apud Heraclidem de Allegoriis Homer. p. 476. conf. Tibull. IV, 1, 151 sqq. — 233. *cælum* nunc proprie tellus est, cælo subjecta. — 235. *extremæ* sunt in extrema parte positæ; et *trahuntur* est plenius pro *sunt*; nos vulgo, extendunt se. Ducuntur enim circuli paralleli.

Cærulea glacie concretæ atque imbribus atris :
Has inter mediamque duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divom ; via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipæasque arduus arcis,
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis : at illum
Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
Maxumus hic flexu sinuoso elabitur Anguis

236. *Cæruleæ glaciæ* in Medic. Similis aberratio in aliis libris apud Pierium et Martin., quibus apparet, olim in nonnullis *cæruleæ* ad *zonæ* retractum fuisse. — 238. *concessit* Goth. pr. *et via secta* Medic. cum aliis, item utroque Gothano. Heinsius f. *it*. — 239. *verterit* Leid. pr. *signorum — orbis* tentat Jo. Schrader. : quod sane et ipsum bonum esset. Sic *signifer orbis* : vid. Lucret. V, 690. At nec minus *ordo signorum* bene se habet. Sic v. c. Manil. I, 563 *Fila — per quæ dirigitur signorum flammeus ordo*. — 240. *Rhipæas*. τὰ Ῥιπαῖα ὄρη. libri fere *Riphæas*. Iterum Ge. III, 381, 2. — 241. *diversus* ed. Ven. *ad austros* ed. Mediol. — 242. *nobis sublimis semper* Moret. sec. *et illum* duo. *at illum, sub pedibus, Styx atra videt*, h. qui est sub pedibus nostris, distinguit Wakef. — 244. *labitur* Rot-

— 236. *concretæ* proprie quidem tantum *glacie*; sed eadem tempestas *atros imbres*, ὄμβρους ζοφόεντας, affert, et recte adjuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. Αἰεὶ κρυμαλέαι, αἰεὶ δ' ὕδατι μογέουσαι, *laborantes*. — 237. *ægris* cum delectu h. l. positum epitheton pro miseris; δειλοὶ βροτοὶ Homeri.

238. Zodiaci descriptio, et mox poli arctici et antarctici. Quæ sequuntur, facile e sphæræ cælestis doctrina intelliguntur. *per ambas*, inter, ut v. 245 *per duas Arctos*. vid. Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 8. — 240. Omnia ad sensus nostros dicta, si sphæram ante oculos positam habemus. *Mundus* et hic pro cælo. *arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium jugis. v. inf. IV, 461 et sæpe. — 241. ita *premitur devexus* ornate pro vergit, ut *consurgit*, elevatur. — 242. *Hic vertex*, polus arcticus, *nobis semper sublimis*, eoque conspicuus. ἀντίος ἐκ βορέαο. — 243. Pulcherrime pro, polus antarcticus latet, οὐκ ἐπίοπτος, ut Arat. Phænom. v. 25, unde hæc expressit Virgilius, non *cernitur*; ἀιδὴς est; quo modo *infera* omnia declarat Hades, ὁ Ἀΐδης, ᾅδης : pro quo ponitur *Styx* et *Manes*. Jam : *sub pedibus*, si jungitur cum *videt*, sensus esset : vident illi *subter* se polum antarcticum ; ei insistunt : ita sequeretur, poetam Haden in medio terræ collocasse ; quod alienum est et ab ipsa loci ratione et a communi poetarum ratione, quibus Hades et Tartarus sunt in imis locis subter nostris terris ; necesse itaque est jungere : *illum sub pedibus*, alterum polum, qui nobis sub pedibus est, *Styx videt* : inferi suspiciunt, ut nos cælum. — 244. 5. Circumlabitur, circum-

Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentis æquore tingi:
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox,
Semper et obtenta densantur nocte tenebræ;
At redit a nobis Aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis,

tend. alter, fragm. Moreti, unus Arundel. Sed *elabi* est simpliciter *labi*, *venire* Æn. V, 151. IX, 632. Burm. *hic* et *illic* præter morem dicta sunt pro *illic* in vertice nobis semper sublimi, *hic*, *ut perhibent* sq. *hic*, in parte cœli boreali, *anguis circum elabitur*; περιειλεῖται, ἀμφιελίσσεται. — 246. *æquora* aberratio duorum libr. *mergi* Arundel. unus. — 248. *densentur* erat antiqua lectio: pro qua *densantur* induxit, quantum intelligo, Paullus Manutius moxque Commelin. Est ea Medicei lectio, aliorumque codd. At *densentur* Rom. cum multis antiquis: sic etiam Goth. pr.; rejicit illud Burm., ne toties syllaba *en* redeat: in aliis locis *densent*, *densentur*, præfertur; ut inf. v. 419. Æn. VII, 794. X, 432. *obducta* alter Rottend., ex interpretatione. v. Burm. *silet nox* — *obducta nocte*: parum suaviter! Saltem *nube* dixisset! Conjicit quoque hoc idem Jo. Schrader. in Schedis. — 249. *diemque reliquit* Leid. pr. — 250. *Noxque* et *Orion* unius aberratio. *que* abest a Goth. pr.

flectitur Draco, Ursæ utrique implicitus. Servius laudat fragmentum Hesiodeum: ποταμῷ ῥέοντι ἐοικώς. Sed tota sententia conversa ex Arato Phæn. 45 — 48 οἵη ποταμοῖο ἀποῤῥὼξ etc. — 246. Septemtrionalia illa sidera, interque ea Ursum majorem et minorem, Helicen et Cynosuram, nunquam occidere, infra ὁρίζοντα, seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Iliad. σ, 489, et Odyss. ε, 273 sq., ubi conf. Intpp. et Toll. ad Apollonii Lex. Exc. V. Iis intervolvitur Draco. *metuentes tingi*, qui nunquam tinguntur, occidunt: quasi ab hoc sibi caveant, quod numquam faciunt. Ἄρκτοι κυανέου πεφυλαγμέναι ὠκεανοῖο, dixerat Aratus l. l. cf. ad Horat. II Carm. 2, 7 *penna metuente solvi*, non solvenda.

247 — 251. *Illic*, sub polo antarctico aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro cœlo nox exoritur, et vice versa. Parum subtiles erant veterum opiniones de terris australibus, et altero hemisphærio, de quibus pos Strabonem Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 9 sq. videndus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649 — 654. Quam vero ornate *intempesta silet* (pro est) *nox* — *tenebræ*, ut profundam noctem, altas tenebras, esse significet! *Nox* autem (ut tenebræ) obtenditur, obducitur cœlo et terræ. Homer. Odyss. λ, 19 Ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. *nox intempesta* jam Ennio et Lucretio frequentata; ut V, 984. — 249. antiquo nomine; quia tempestivum tum non est, ad agendas res, ἀεργής. *redit aurora* scil. ad eos; adit eos. — 250. *equis anhelantibus* tribuitur, *adflare* id, quod ante se habent; ut in cursus certamine eos, quos ante se decurrentes cursu attingunt. *Adflant*

Illic sera rubens adcendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi;
Et quando infidum remis inpellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere classis;
Aut tempestivam silvis evertere pinum.

251. *Illis* apud Senec. ep. 122. et placet; reposuit quoque Wakef. *ostendit* Ven. — 252. *Hic* Mead. *prædicere* Rom. et alii ex more; ut v. 51. II, 255. *prædiscere* jam correxerat Nauger. in Ald. tert. — 253. *mensisque diem* alii, perpetua aberratione. conf. Ecl. V, 70. — 256. *Et* I. Macrob. Sat. VI, 4. Schol. Cruqu. Horat.

equi Solis eas terras, quas sol oriens illuminat. Jam poetica inversione dixit: *Sol oriens adflat nos equis*; ut et Æn. V, 739 *Et me sævus equis oriens adflavit anhelis.* — 251. Cum *Oriens* paullo ante sit Sol, vi oppositi *Vesper* possit esse Sol occidens. Vesperum tamen pro Sole dictum nondum vidi. *Vesper*, Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert*. Ita accipit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI, 516. 517 *Invadunt campum et late fulgentibus armis Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.* conf. Lucret. I, 1064. 5. 6. Namque nec vespera *accendere potest crepusculum*, nec illa vulgaris ratio qua de facibus et candelis accipitur, quæ ut incendantur, vesper caussa est, non quidem indocta est, sed humilis tamen et abhorrens a tali carmine. Opportunius idem illud inf. vs. 291.

252. *Hinc.* E solis hoc per Zodiacum decursu, a v. 231, atque adeo succedentibus sibi invicem anni partibus, instantem tempestatum mutationem discimus. Habuit in animo versus Arati Diosem. 10 sqq. *Tempestates* de quatuor anni partibus dici, ex v. 258 patet, *Temporibusque p.*; conjunctam tamen mutati aeris ac cœli notionem esse, ex adjuncto patet. *Cœlum dubium*, scil. instantibus pluviis, procellis. Ad cetera compara Tibull. IV, 1, qui, eadem horum *limborum* ac *balteorum*, seu *zonarum*, enumeratione facta, cum in temperata, substitisset, pergit v. 169 *Hinc placidus nobis per tempora vertitur annus. Hinc et colla jugo didicit submittere taurus* etc. Ex eadem observatione antiquus de Æolo mythus natus. vid. Heraclid. de alleg. Hom. sub. f. — 254. *marmor*, ἅλα μαρμαρέην, Iliad. ξ, 273, *resplendescentem* v. ad Æn. VII, 26. cf. ad VI, 729. — 255. *armatæ classes*, ὡπλισμέναι, simpl. instructæ naves. cf. Hesiod. Ἔργ. 631. 632, et 671. 672. Sed is meliori jure navigationem memorabat, quandoquidem illa ætate, et in Græcia undique mari cincta, inter curas patris familias erat, frumenta navi devehi ad permutanda alia vitæ necessaria. Longe diversa erat vitæ reique rusticæ ratio Virgilii ætate: etiam in devehendis mari frugibus. Ad argumentum rusticum commemoratio classium non bene esset accommodata. — 256. *tempestivam silvis evertere pi-*

Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno,
Maturare datur; durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
Aut pecori signum aut numeros inpressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,

Carm. I, 23. *in silvis* multi. *avertere* Zulich. — 257. *speculantur* fragm. Moret. — 259. *agricolas* laudat Macrob. Sat. VI, 4 et Schol. Horatii Cruqu. Carm. I, 23. *detinet* ed. Ven. — 261. *Procurare* eadem ed. Ven. *proscindit arator* Moret. sec. — 262. *obtunsi* Romanus, Medic. et alii; ut veteres solebant. *obtuso* Parrhas. et Reg. a m. pr. — 263. *impressat* Rottend. alter et Cod. Danielis; et sic editum in Cuningham. post Bersmaon. Pro vulgata laudatur Calpurn. V, 88. — 264. *Exacuant* Rottend, *vallos alii* e suis codd. Brunck.

num h. ligna ac materiem tempestive cædere. Consulatur Cato de R. R. c 31 (unde vocem *tempestiva* ductam esse observat Macrob. VI, 4, p. 596). Plin. XVI, 74. 75, s. 39. cf. Cerda.

257 — 267. Habet etiam alias utilitates, si observes siderum ortus et oceasus et vices anni temporum. — 260. Si pluvium tempus *continet* h. e. domi tenet (v. Burm. h. l.) agricolam: multa interea parare et facere licet, quæ mox sereno cœlo parum tempestive euranda essent. Hoc poeta ornatius extulit post Hesiodum, quem compara 493 sqq. Præterea monent Grammatici, Servius ad h. l. Gellius X, 11. Macrob. VI, 8 de Dilectu verborum adhibito a poeta: *Maturari* ea, quæ accelerentur quidem, sed diligentiæ tarditate cum industriæ alacritate ac celeritate conjuncta. Eadem, eum subito, raptim et properanter fiunt, *properari* dicuntur, nec facile diligenter et accurate fieri possunt. Quæ an ita se habeant, equidem non dixero. Potuit enim poeta verba simpliciter ponere pro vulgari: multa nunc facere licet, quæ mox essent facienda. Ut contra *maturare fugam* dixit Æn. I, 137 pro præcipitare. De re v. Cato c. 2, §. 3. Varro I, 36. — 262. *Vomeris dentem* aut proprie, quod sup. 172 erat *dentale*, aut dixisse videtur omnino pro vomere. *lintres.* Si scaphas, et fluviatiles naviculas intelligas, possis agrum Mantuanum omninoque istam Italiæ oram Pado aliisque fluminibus perfusam eogitare; conf. Servium h. l. Conveuientius tamen vitæ rusticæ esse videtur, ut vasa lignea concava et alveos interpreteris, qui inter rustica instrumenta sunt. Sic alveos, in quibus uvæ portantur in vindemia, *lintres* dixit Tibull. I, 5, 23. — 263. *aut pecori signum:* sic III, 158 *Continuoque notas et nomina gentis inurunt.* Porro: *numeros impressit acervis.* Aut cum Servio tesseræ et tabellæ intelligendæ, acervis impositæ, quibus frumenti numerus designatur, aut *acervi* sunt frumenta saceis

Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas et jura sinunt: rivos deducere nulla

265. *Amarina* duo. — 266. *rubra* Ven. At Serv. *Rubea virga*, quæ abundat circa Rubos, Italiæ oppidum: Horat. Serm. I, 5, 94 *Inde Rubos fessi pervenimus*. Etiam ad e. l. Schol. Cruqu. « hi Rubi oppidum; hioc putant aliqui « dixisse Virgilium *Nunc facilis rubea t.* » Sic scribendum foret *Rubia*, quod et MS. Bersmano. habebat; atque ita post Scalig. et Torrent. ad Horat. l. l. Cunnghamius emendarat. Bene saoe *Rubia virga* post *Amerina retinacula*: modo de viminibus circa obscuram hanc Apuliæ urbem, inter Canusium et Barium, aliunde constaret. Apud Jul. Sabin. est: « Rubiorum oppidum fuit in « Campania »: coofuodit ille Rufras Æn. VII, 739. *fascina* pr. Moret, ut Codd. apud Ovid. Fast. IV, 754. — 267. *et frangite* Moreti sec. *saxis* Rom. — 269. *di-*

seu vasis condita, quibus vasis inscribat paterfamilias, quot modios contineant. *impressit*, ἀόριστος dic tum, ἐνέγραψεν, imprimit. — 265. *Amerina salix* (erat Ameria, Umbriæ urbs, non longe a Tiberi) inter terna salicis genera memoratur Columellæ IV, 30, 4, ubi de pedaminum in vineis, jugorum ac viminum, prospiciendorum cura agit. cf. Plin. XVI, 69. *Vallos* esse palos, in promptu est. — 266. *Rubi* (nostris *Brombeerstaude*) *recisis aculeis alligant*. Plin. VI, 69 *Cetera vincula, qualia sunt ex rubo, majorem operam, sed in egeno tamen necessariam, postulant*. Colum. IV, 31, 1, *Fiscina*; calathus seu aliud vas vimineum, ad usus rusticos, *facilis*, aut quæ facili opera struitur, quia ex viminibus facta, aut quia hæe vimina flecti et texi possunt, adeoque ipsa sunt *facilia*. *Mollem juncum* dixerat Ecl. II, 72. conf. ad Tibull. I, 1, 40. II, 3, 15. — 267. Sic et Æn. I, 182. 183. Notum, antiquos aliquando tostis igne granis vesci solitos fuisse; sed hic de eo more agitur, cum vita jam ad meliorem cultum perducta far igni torrerent; ut facilius mola, et quidem manuaria; qua utebantur, frangi et glumis exui posset.

268 — 275. Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluvias, cum sint quæ facere possit etiam festis diebus: cf. Serv. add. Moret. 67 sq. Locum, qui sequitur, laudat, et copiosius rem prosequitur Colum. II; 22, 1. et XI, 1, 20. *Quippe etiam*: nova transitus formula; ut *quid? quod*. — 269. *Fas et jura*, h. divina humanaque jura, ut jam Servius monuit. — 269 — 270. *nulla religio*, h. nullus respectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare solet, vetat, ut sæpe jam factum vidimus. *Quod autem ait* deducere, *nihil aliud est, quam detergere; nam festis diebus rivos veteres sordidatos detergere licet, novos facere non licet*, Macrob. Sat. III, 3. Consentit Colum. II, 22, 3. *Rivum* tamen *deducit* ac *ducit* omnino is, qui aquam ex rivo vel lacu per prata irriganda ducit. *Satis fluvium*

Relligio vetuit, segeti prætendere sæpem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque revertens
Incusum, aut atræ massam picis, urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna

ducere Medic. pr. Moret. Ald. (pr.; nam sec. *deducere* recepit) et forte Servius, qui *siccare* interpretatur. Est et in Cuningham. edit. — 270. *Relligio prohibet* Urs. *sepem* etiam hic alii: vid. ad Ecl. I, 54. *sepes* fragm. Moret. — 272. *greges* Macrob. Sat. III, 3. *versare* Zulich., male. — 275. *Incussum* Romanus, Medic. cum plerisque; item Goth. pr., etiam apud Martinum: sicque Ald. pr. et sec.; at Nauger. in tertia reposuit *Incusum*; et jam ante Egnat. 1506. Idem proditur e Reg. a m. pr. Goth. sec. *Incassum* Ven. *Incisum* fluxit edit. Masvic. — 276. *ipsa*

inducit rivosque sequentes supra v. 106 dixerat. *Deducitur* tamen etiam rivus sive aqua, cum fossa exsiccatur: ut *collectus humor* supra v. 114, dum educitur et emittitur. Ut in sententiam Macrobii dictum sit, de aqua cogitandum, quæ ut per pratum deducatur, ne via præcludatur, sordibus purganda est. conf. Serv. ad 272. — 270. *Quamquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere*, Columella l. l. — 271. *Insidias avibus moliri*; ut reliquis consentaneum sit, de avibus prædantibus et nocivis intellige. — 272. *fluvio salubri*. cf. inf. III, 445 sq. Argutatur in hac voce adjecta Macrob. Sat. I, 16, p. 278. Bip. Idem III, 3 extr. *Cavetur enim in jure Pontificio, ut — festis diebus purgandæ lanæ gratia oves lavare non liceat; liceat autem, si curatione scabies abluenda sit; ideo hoc quoque inter concessa numeravit* Balantumque greges fluvio mersare; *quod si hucusque dixisset, licita et vetita confuderat, sed, adjiciendo* salubri, *caussam concessæ ablutionis expressit*. cf. Colum. l. l. §. 2. Varro ap. Servium ad. h. l.

273—275. Hæc ex duriorum patrumfamilias ratione; ut Catonis, c. 138. v. Colum. II, 22, 5. *Vilia poma* dicuntur ad magnam copiam denotandam. Sic v. 227 *vilis faselus*. *Lapis incusus*, sive rudis, asper, sive cusus et incisus. De mola manuali fere accipitur post Servium. *pix* variis usibus agrestium inservit, ut mustis condiendis etc. Notetur et illa forma: *agitator aselli — onerat*, pro agricola: quem poma in urbem mittere dicturus, quoniam aselli opera in eo utitur, *agitatorem asini* poeta appellat: non enim de asinario agit. Ceterum ex v. 274. 275 patet, feriatis diebus etiam mercatus in urbibus habitos esse, unde ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare agricola posset. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275.

276—286. Etiam dies lunares observandos esse dicit; esse enim alios faustos, ad opus faciendum (hoc est, *felices operum*), alios infaustos. Sequitur autem supersti-

I.

Felices operum: quintam fuge; pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ; tum partu Terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhœa,

dies alios. Nemini in mentem veniet *alias* reponere, cum libri grammatici vulgares doceant femininum pluralem usu haud habitum esse. Sosip. Charis. Instit. I, p. 18 — *dum tamen sciamus, pluraliter feminine hæ dies* et *has dies non oportere nos dicere*. — 277. *quintum* Ven.; et putes sic continuandum fuisse post *dies alios*. vid. sup. Sed variavit poeta, ut mox 284 *Septuma post decumam*. *Orchus* alii scribunt, ut et alibi; e more serioris ætatis, quæ ubique τὸ *c*, K, in *ch* mutabat; unde et *pulcher* factum ex *pulcer*. — 278. *cum* unus Mead. *parto* duo Mentel. — 279. *que* abest post *Cœum* in quatuor. *Cœum* Κοῖον, scribunt meliores. *Cæum* alii. *Typhonem* Philarg. ad Ge. II, 460.

tionem Hesiodi, versus finem Oper. et Dier. 765 sqq., aut potius Democriti (fuit enim liber ejus de R. R. γεωργικὸν, Varroni et Columellæ ac Plinio laudatus; de eo vid. Proleg. Geoponic.); Plinius XVIII, 32, s. 75 *His quæ sunt necessaria adjicientur de luna ventisque et præsagiis — Namque Virgilius etiam in numeros* (tempora) *lunæ digerenda quædam putavit, Democriti sequutus ostentationem*: h. doctrinam variis a rationibus iisque vanissimis ductam, modo ab observatione eventi, modo a numero, modo ab auctoritate, fraude aut stolida persuasione. Etsi autem mirari licet hæc a Virgilio in carmen recepta, est tamen laudanda prudentia, quod paucis ea tantum attigit, et observanda ars poetæ, qua fabulis intexendis locum facit ac parat. *Luna dedit* pro dat: ut Æn. IX, 266 *quem dat Sidonia Dido*. Sic *Tarquinius regno pulsus fugit* ap. Horat. I Serm. 6. 13 non quasi præteritum corripiatur, sed præsens pro præterito, re præterita in tempus præsens adducta. Sententia autem est: sunt dies lunares alii felices, alii minus. — 277—279. Quinto die ab Lunæ ortu natos ait Orcum, Furias, Titanes et Gigantes: antiqua et ignota superstitione, ad numerorum rationes spectante. Recedunt hæc ab Hesiod. Ἔργ. — 802 — 804, qui non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, sed Furias perjuria hominum ultum ire: Ὅρκον τινυμένας, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. *Furiæ* e Croni sanguine ortæ: Theog. 185. Apollod. I, 1, 3. Novavit hoc Maro nescio qua auctoritate, quod *Orcum cum Furiis* natum edidit. Quæri potest, volueritne Ὅρκον Hesiodeum declarare, deum jurisjurandi et ultorem perjurii, an Orcum, τὸν Ἅδην, Plutonem, seu potius Orcum, tanquam diversum aliquod a Plutone inferum numen. Cum plura astrologica carmina, Alexandrinarum superstitionum fetus, extarent, etiam sub Orphei et Melampodis nomine, si modo Marone antiquiora fuere, ex his hunc locum adumbrare ille potuit. Parum tamen tutum est, de his aliquid suspicari, multo minus pronuntiare. (v. Lenz de Fragmentis Orphicis ad astronomiam spectantibus 1789. et de personati Orphei Ἔργοις καὶ Ἡμέραις in *Neuem Schulmagazin* 1794 B. II, 2, p. 359. ubi v. p. 378. 379.) *Cœus* et *Iapetus* sunt e Titanibus, Cæli et Terræ

Digitized by Google

Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati inponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine montis.
Septuma post decumam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.

281. *Pelion Ossæ* Zulich. Menag. et Moret. a m. sec. *Ossan* Schol. Cruqu. Horat. Od. III, 4, 51. *impellere P.* ed. Mediol. — 282. *imponere Olympum* Schol. Cruqu. ibid. *invertere* Parrhas. *frondosæ* fragm. Moret. — 283. *obstructos* Rottend. *structos* duo. *dejecit* Romanus, tres apud Martin., Menag. et ed. Ven., ut inf. Georg. I, 333, sed *disjicere* plus est, et majorem impetum habet. vid. Burm. — 284. *vides* Romanus ac multi; sicque vulgo lectum; at *vitem* alii, etiam Goth sec., et doctius; unde Heins. recepit; idem malebat e potioribus, est *ponere*, ut et Pierii Longob. a m. pr. et unus Arundel. habet, et ut Georg. II, 273. *exponere* Mentel. pr. et Zulich. *imponere* Ven. — 285. *pressos* multi, variatione sollenni; essent jugo imposito pressi. Sed v. Not. *telis* Menag. et Leid. pr. a m. sec.

soboles. E Terra et Tartaro *Typhœus;* de quo v. Theogon. 821 et Apollod. I, 6, 3. *creat*, γεννᾷν pro creavit. — 280. *fratres:* seu Gigantes, quod præfero, seu Aloidas nunc memorat, Otum et Ephialten, similia illis molitos: v. Apollod. I, 7, 4 et Æn. VI, 580 *Hic — Titania pubes — Hic et Aloidas — qui manibus magnum rescindere Cælum Adgressi superisque Jovem detrudere regnis.* Est autem *rescindere* pro exscindere, cum *notione* perrumpendi, irrumpendi, quod bene observat Wakef. ad Lucret. II, 406. uti si *vallum*, *porta*, rescindi dicitur. Id enim egerunt, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη, ut ubi Olympum tenuissent, ex eo cœlum conscenderent Jovemque deturbarent. — 281. Ex Odyss. λ', 314 fonte hujus fabulæ, quæ inde nata, quod motu terræ graviore Ossa ab Olympo revulsa atque convallis saxis rupibusque constrata fuerat. v. Strabo lib. IX, p. 658 A. — 282. *involvere* hic est sursum, in altiorem locum volvere. *Scilicet* est δὴ poetarum, vel ῥα, quibus vis dictorum augetur; etiam δή ῥα, unde factum δηλαδὴ, ex δῆλα δή. — 284. Non satis definitum; sitne dies XVII intelligenda, an dies X felix illa quidem, sed secundum eam multo magis VII. Decimam faustam esse, affirmat etiam Hesiod. Ἔργ. 794, et septimam vss. 770. 805. At quæ hic v. 285 enumerantur, ad diem ille XIV refert v. 794 — 797. Quæri quoque potest, sitne *nona* vs. 286 post decimam, intelligenda, an mensis an cujusvis decadis. — 285 *prensi boves*, qui libere, necdum jugo juncti, errabant. Hesiodus, quem respexit, v. 797 εἰλίποδας ἕλικας βοῦς — Πρηΰνειν, ἐπὶ χεῖρα διδούς. *Addere licia telæ*, est telam urdiri; ut adeo tela sit sive stamen et trama; sive ipsa machina textoria, cui illigatur jugum — 286. *Nonus dies* servis fugitivis faustus, furtum

Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut quum sole novo terras inrorat Eous.
Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata

287. *melius gelida* alii; minus concinne; sed præstat forte, ne utroque versu alterum hemistichium *melior*, *melius* initium habeat. *sub nocte* Zulich. — 288. *Vel cum* Romanus et apud Pierium nonnulli, item unus Mead. *irrigat* unus Arundel. Ap. Lucret. V, 283, 284 *Largus item liquidi fons luminis ætherius sol, Irrigat adsidue cœlum candore recenti.* Wakef. ex his Virgilium verba: *sole novo terras irrorat Eous* petiisse ait et lætatur, additque perurbaoe alia. Tribui *luci* prædicata ab humore petita ootum est; *luce perfundi, rigari res*, solleone est; quia *radii* dicuntur *spargi*, *fundi*; et eodem modo *nox*, *somnus*, *rigare membra*, *corpora*, dicitur. In his nihil novi. Recte igitur *sol irrigat cœlum luce*; durius tamen dictum esset; *dies*, Eous, *irrorat terras sole novo*, etsi ferendum. Modo non doctius esset alterum, *Luciferum irrorare*, irrigare terras rore, humectare; agitur enim h. l. de opere quod propter *rorem*, quo stipulæ madescunt, felicius peragi potest: *noctes lentus non deficit humor.* Dicta autem similiter atque Ge. III, 304 *cum — extremoque irrorot aquarius onno*, irrigat terras pluviis. Et agricola *plantis omicos irrigat imbres* Ge. IV, 115. Est autem *irrorare* voc. rusticum: v ind. Script. de R. R. Ap. Colum. IX, 14, 10 *irroratis floribus*, apes mella conficiunt. Ergo et oox irrorat terras vel Lucifer. Et Ovid. Met. XIII, 622 *Aurora* — Nunc quoque dat lacrimas et *toto rorat in orbe*. — 289. *stipulæ melius* al., non belle.

tentantibus infaustus. Quorsum hoc? Scilicet cautionem tanto majorem adhibebit eo die diligens paterfamilias, ut contra de furtis parum sollicito esse licet; est enim is dies furibus parum faustus. *Furta omoris* propter adjunctas servorum fugas advocare non possumus; ut nec *fugom* de exilio intelligere cum Servio, cum in re rustica versemur. Vanas hujus generis judicationes plures videbis in Carmine, Maximo vulgo tributo, de Electionibus v. 320 sq., et de furibus 567. sq., apud Fabric. B. Gr. T. VIII, p. 432. 446.

287. — 296. Sunt etiam noctu vel summo mane nonnulla tractanda. *Dore se olii* dicitur is, qui ad ejus voluntatem se accommodat, gratificatur, concedit. *Res dont se*, ut sese offerunt, occurrunt. Sic et locus, occasio, tempus, se dare dicitur. *Dat se* et illud, quod impulsum inclinat se, flectitur, cedit. Itaque et h. l. *multa se dederunt*, h. se dare solent, occurrunt agenda, perfici et peragi possunt. Servius: *melius nostro obsequuntur lobori.* Æo. IV, 627 *Nunc olim, quocunque dabunt se tempore vires.* cf. Burm. ad Gratii Cyneg. v. 143. — 288. *Eous* ἠῷος scil. ἀστὴρ, ἑωσφόρος pro Lucifero, atque adeo pro ortu lucis. Sic Ge. III, 324 — 6 *Luciferi primo cum sidere — dum ros in tenera pecori gratissimus herba. irrorot terras*, quia aeris humor et in herbis ros tum sub sensum venit. quod Eurip. Hippol. 78 dixit: ἴως δὲ ποταμίαισι, κηπεύει δρόσοις. *Solem novum* dicunt poetæ pro oriente. Dictum igitur, *sole novo*, h. e. mane, cum rore arva rigata sunt, madent.

289, De fœno Plin. XVIII, 67, §. 4 *Quidam pridie rigant, ubi*

Tondentur; noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto:
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto conjux percurrit pectine telas;

290. *noctis* potiores, cum Grammaticis: conf. Pierius cum Heinsio: qui hoc reposuerat, ut pro *noctes* esset. Iterum retractum *noctes* a Burmanno, ut ambiguitas tolleretur; et præstat auctoritatem Rom., et, qui eo alludunt, sequi, nisi *nocteis* scribas. *nocte* Longobard. Medic. et duo Codd. ap. Serv. ad Æn. IV, 7. *humidus noctis* non Tollian. *defuit* Ven. — 291. *ad* deletum in Rottend. sec. — 292. *Pervigilant* fragm. Moret. *exspirat* Ven., aberrationes. — 294. *mulier perc.* ed. Mediol. *percussit* Goth. Versus idem Æn. VII, 14 *Arguto tenuis percurrens pectine telas* de Circe.

sunt rigua. *Noctibus roscidis secari melius*, quia sc. noctes sunt humidæ. De faba Colum. II, 10. 12 *Silente luna fabam vellito ante lucem.* Ergo *stipulæ* non ad frumentorum messem, sed ad legumina, *prata* ad fœnisecium erunt referenda? De *stipulis* tamen dubitare licet, an ita dicantur. Contra vero de frugibus sub dilucidum metentis omnes auctores operis rustici præcipiunt; ita ut de iisdem accipiendæ sint stipulæ. cf. inf. ad v. 297. Vir doct. Voss. operis rustici peritus, verba ad eum morem refert, quo post refectos messe facta culmos relictæ stipulæ serius secantur. Qua de re nihil quidem in Columellæ loco hinc expresso lib. II, 18. 19. 20. nec in Plinio, reperio; memoratur tamen ista messionis ratio inter trinas in Italia media usitatas. Varro I, 50. Omnino miror scriptores R. R. de ipsa metendarum frugum ratione tam pauca præcipere. De pratis vero nemo dubitat. cf. Dickson T. II, p. 311 sq. *Noctibus roscidis secari melius*, Plin. XVIII, 67, 4.

292. Eclog. VII, 29 *novas incidere faces.* conf. Plin. XVIII, 63. Colum. XI, 290. *inspicare* novasse videtur poeta, ut sit in spicæ formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere. *solata laborem:* vid. ad Æn. I, 239. — 294. *arguto* et cantui mulieris tribui potest, et *pectini*, ut sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet ratio poetica, ne alterum nomen nudum et sine epitheto sit, et poetarum usus: ut quoque κερκίς. passim in poetis μελπομένη, ἀοιδός. *pecten canorus.* (Exempla dabit v. c. Brunck. ad Aristoph. Ran. 1316.) *Tela* est trama, cujus filis inseritur subtemen ope *pectinis*, s. radii. aut spathæ: (Græcis κερκίς est: de qua v. Apollod. II, 8, 1. Antonin. Lib. 25. Sophocl. Antig. 988) cujus formam a nostra navicula textoria diversam et pectini, quo lyra pulsatur, propiorem fuisse necesse est. Loc. Class. Ovid. Met. VI, 53 sqq. cf. Excurs. I ad Æn. VII, 14. et, qui postquam ita scripta erant, in lucem prodiit, Indicem Scriptor. R. R. p. 370, in quo a doctissimo Schneidero sub voc. *tela* — omnis res

Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu;

295. *humor* Scaliger legebat, ut esset *decoquit* se. conf. Rutgers. Var. Lect. V, 17. — 296. *tepidi aheni* erat lectio ante Heins. vulgata; sicque Parrhas. Voss. alii ap. Martin. *trepidi* dabant Gud. Mentel., uterque Menag. Moreti fragm. cum Pierii Medic. et aliquot aliis. *foliis trepidis* Medic., hocque Pier. in editione sua legisse videtur. *trepidis aenis* Rom. De varietate hac vid. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. XII, 279. *tenui aeni* Gud. pro var. lect. *dispumet* Moret. quart., hoc et illud in vulgg. edd. Gellii N. A. II, 3, ubi de scriptura *aheni* agitur. — 297. *succinditur* Goth. sec. — 298. *costas* alios habere Reiskius notabat forte pro *coctas*.

textoria veterum accuratius, quam a quoquam alio, est exposita. Patet autem ex hoc versu, in Italia quoque matresfamilias rusticorum telarum texturæ vacasse. — 295. Ge. IV, 268. *igni pinguia multo defruta*. Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera: vid. Plin. XXIII, 18. XIV, 11. Columella XII, cap. 19 — 21. *Dulce mustum* laudat Quinctil. Inst. VIII, 2. to inter epitheta, quæ id, quod rei proprium sit, exprimant. *humor musti* poetica periphrasis. — 296. *trepidum*, proprie mustum est trepidum, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur: Æn. VII, 463 *undans alienum*, hinc *undam* idem mustum dixit ebulliens et exundans. Fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt.

297. Messem ait esse secandam et terendam *medio æstu*. *Ceres rubicunda*, quæ alias *flava*, quia rubent, flavescunt, aristæ. Columella II, 21, 2 *æqualiter flaventibus jam satis, ante quam ex toto grana indurescant*, cum rubicundum colorem traxerunt, *messis facienda est*. At de *medio æstu* dubitari potest: sitne media æstate, an medio die æstivo. Utrumque recte ac vere diceretur. *Prius*, *medio æstu*, æstate, dictum, ut Ecl. X, 65, *frigoribus mediis*, cum sqq. convenit, *Nudus ara, sere nudus*, cum mature, aere adhuc tepente, arationem et sationem faciendam esse ait. Et de *messe mature facienda* monent alii quoque: v. Colum. l. l. Omnino hoc idem præcipit Hesiod. 571 sqq., ubi tantum abest, ut de opere per medium diem urgendo agat, ut etiam mane surgendum et metendum esse moneat. Et Theocr. X, 48 — 51 simili modo præcipit, *medio* autem *die quiescendum esse* dicit, ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένω κορυδαλλῶ, καὶ λήγειν εὕδοντος ἐλινῦσαι δὲ (κατὰ) τὸ καῦμα. Spectat quoque huc, quod colligendæ sunt fruges sub diluculum; conf. Geopon. II, 25. *Posterius* si præferas, medio die, respiciet antecedentia 289. 290. Inf. IV, 401 *Ipsa ego te, medios cum sol accenderit æstus, Cum sitiunt herbæ* etc. ut *medio æstu* sit, medio die, interdiu; Sic inf. III, 154 *mediis fervoribus*: ut opposita sint 287, 8. *gelida nocte*

Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus : hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curasque resolvit :
Ceu, pressæ quum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus et læti nautæ inposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta ;

299. *ara* et *sere* Leid. pr. *colono est* Rottend. alter et Medic. Pierii ; in aliis *colonis*. Notus est jocus παρῳδίας : *habebis frigora*, *febrim* Donati Vita V. a. 61. — 300. *feruntur* Medic. a m. pr. — 302. *curam* Schol. Cruqu. Horatii Od. III, 17 et veteres aliquot apud Pierium. *curant* ; *curas* ; non refugit Maro. — 303. Heinsius conj. *fessæ*, probante Burmanno : est sane hoc proprium in reditu. At *pressæ* non minus accommodatum : v. Notam. Reiskius aut *fessæ*, aut *piceæ*, aut *Thressæ* conjectabat. — 304. Idem versus Æn. IV, 418. — 306. *mirtamque oleamque cruenta* Goth. sec.

cum *die novo*, et nunc *diei calor* s. æstus. et III, 331 *æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem*. Enimvero sic repugnant sibi vs. 389, ubi nocte *stipulas et prata tondenda* ait, et nunc *medio æstu*, meridie, *succidendas fruges*. Ita occurrendum esset sic, ut *stipulas* proprie acciperes, et rem a messe diversam innui diceres, ut sup. ad 289 monitum est. — 298. *Area terit fruges :* in qua teruntur. v. sup. ad v. 192.

299. Ex Hesiodo petita esse satis constat, Ἔργ. 391, 392 γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν, etc. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, arationem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208 sq. II, 315. 316, cum tepor aeris satis magnus, ut arator veste non egeat. *Nudum* esse tantum tunica indutum, toga aut pænula rejecta, post Cuperi Obss. I, 7 satis notum. *Hiems ignava colono* esse dicitur, quæ colonum otiosum esse jubet, et ab opere sub dio faciendo avocat. *plerumque*, maxima hiemis parte Bion. VI, 5 ἆ καὶ χεῖμα δύσεργον etc.—302. *genialis hiems ;* conviviorum hilaritati, risibus jocisque apta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio : ex quo enim semel cum Genio notio hilaritatis, inprimis epularum, conjuncta fuit, *geniale* dictum est, quicquid hilare, festivum, gratum, jucundum, corpus animumque recreat.—303. 304. Faustum reditum ad Lares naves declarabant coronata puppi: in qua tutela navis collocata erat. *pressæ carinæ* sunt mercibus oneratæ, seu onustæ naves, vid. Tibull. I, 3, 40. Ovid. Fast. IV, 300.

305. *quernas glandes stringere* vid. ad Ecl. X, 20. — 306. *cruenta myrta*, baccæ myrti nigræ succo rubicundo : ad vinum condiendum, myrtitem : cujus conficiendi

Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,
Quum nix alta jacet, glaciem quum flumina trudunt.
Quid tempestates auctumni et sidera dicam?
Atque, ubi jam breviorque dies et mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel, quum ruit imbriferum ver,
Spicea jam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lacteutia turguent?

308. *dammas* Medic. cum al., et ex hoc alii *damnas*. — 309. *torquentur* Toll. Edd. Ven. et Mediol. *torquere* Zulich. a m. sec. *torquentes* Romaous. *Stippea* fragm. Moret. *Stuppea* Rom. Medic. alii scribunt, qua io re parum sibi constaot antiqui codices; nam ex more geminatam literam una scribere debebaot aotiquiores. *Stupea* editum erat io Aldd. pr. et sec., in Commel. et al. — 310. *jecit* Romanus, aut verius *tegit*, ut Burm. notatum vidit. Ita et ea, quæ ed. pr. Burm. — 311. *et frigora* unus Moreti et unus Arundel., nec non Goth. sec. in litura; sed vulgatum verum et exquisitum; v. Not.; et natum forte istud ex Georg. II, 321 *Prima vel auctumni sub frigora*. — 312. *dies, jam mollior* uous Mead., quod perplacet. — 313. *et cum r.* unus Mead. *umbriferum* alter Rottend. — 315. *ex viridi* Leid. *lactantia* multi. *jacentia* Rom. *torgent* Meotel., omnia prave.

rationem v. ap. Colum. XII, 38. — 308. *Auritos lepores* Afranio debebat Maro. vid Macrob. Sat. VI, 5, p. 600. *figere* telo, transfigere. — 309. *verbera fundæ* poeta pro funda dixit, e stupa facta, majore ornatu, quatenus ea verberat, ferit, emisso saxo, quod jacitur circumagendo, torquendo, fundam.

311 — 315. Tempestates subjungit, quæ duabus præcipue anni partibus frequentius ingruere solent, sub auctumni initium (v. 311. 312. 313) inde a medio Augusto, Colum. XI, 2, 57. 58, et sub veris exitum (v. 313. 314. 315) M. Aprili medio. Columella ibid. §. 36 sqq. Quam vero ornate hæc dixit, et quam proclivis hinc ad ornatissimam tempestatis æstivæ descriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad siderum ortus et occasus tempestatum tempora atque etiam caussas referebant. cf. v. 335. Atque, quid dicam, *quæ vigilanda viris* sint, *ubi jam br.*; quæ curanda et providenda (v. Serv. et Burm.) ab agricolis sub auctumnum: inde a medio Augusto, ut diximus. *mollior æstas*, leniore calore, cum vehementior æstus jam remisit se. *vel quum ruit imbr. ver:* M. Aprili, circa Vergiliarum exortum: videndum nunc, imbrium ingruentium vi ne anni spes a procellis profligetur, sementisque facta proluatur. *Horrere* (vid. ad v. 151) *agri* aut *segetes* et *sata* dicuntur fere, cum aristæ jam maturæ sunt; h. l. seges lactescens, in *stipula* h. culmo *viridi;* vagina Varr. I, 48, 3. cf. Iliad. 4, 598 sq. vid. Cerda. *lactentia turgent* plenius etiam dictum quam lactent; amant vocem poetæ. Ovid. Fast. I, 351 *sa-*

Sæpe ego, quum flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prœlia vidi:
Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent; ita turbine nigro

316. *duceret* Medic.; sed ab alia manu *in* supra scriptum. — 318. *concurrere* omnes Heinsii. *consurgere* Rom. et unus Mead. quod et ipsum recte dicitur; et variant verba et alibi: vid. h. l. Burm.; sed legit in nostro *concurrere* Plinius XVIII, 35, s. 78. — 319. *a r.* Zulich. et Parrhas. — 320. *Sublimem* Medic. et Beg. a m. pr. cum Romano, quod utique sollennius; sed et alterum usum habet. vid. Oudendorp. ad Jul. Obsequ. cap. 101, quem Burmannus laudat. *eruerint* Moret. sec. a m. pr. *ruerent* Reiskius conjiciebat. Miror neminem satis audacem fuisse, ut corrigeret: ut *turbine*. Sic enim jungerentur: quæ *eruerent*

ta teneris lactentia succis; et sæpe. Habuit hunc locum ante oculos Gratius Cyneg. 290. *Inde ubi pubentes calamos duraverit æstas, Lactentesque urens herbas siccaverit omnem Messibus humorem, culmisque armarit aristas* etc. item Culum. X, 325 sqq.

316. Quid? quod, id quod multo majus est, in ipsa messe procellæ aut imbres sæpe ingruunt. v. Plin. XVIII, 35, sect 78. cf. Colum. II, 21, 2. Similiter de vitibus inf. II, 419 *Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.* — 317. *fragili hordea culmo* dicit poeta pro hordeis simpliciter, aut certe culmis fragilibus hordei, non de certo hordei genere; hos culmos *stringunt;* qui falce secant; dum falcem admovent, tangunt scilicet et stringunt. Ita v. c. lib. II, 368 coll. cum 365 *tum stringe comas.* Solent autem poetæ id quod agitur, a variis actionis momentis designare. Itaque ea, quam Burmannus et Martinus movent, difficultas, dum pro ligare dictum esse putatur, concidit. Vir doctus *tringere*, pectinibus decerpere, interpretabatur: est id inter metendi genera ap. Colum. II, 21, 2, 3. De his cf. Var I., 50. Dickson T. II, p. 368 *stringentem* hordea intelligit eum, qui apprehendit culmum manu, ut falce admota resecet. — 318. *ventorum prœlia concurrere* plenius quam ventos concurrere; ut acies ad pugnam faciendam. — 319. *seges gravida* proprie ex *agro gravido*. Sed poetæ omne id *gravidum* dixisse videntur, item *fecundum*, quod succo plenum ac tumidum esset, ut *gravidum uber* Georg. III, 317. *gravidæ fruges* II, 143. *gravidæ messes* Ovid. Metam. VIII, 781. conf. de hac voce ad Æn. IV, 229, X, 87. — 320. Venti segetem *eruunt*, et in aerem expellunt; extollunt; hoc ornatius effert, *sublime expulsam eruunt*, quia *sublimem*, in *sublime*, pro adverbio, sublimiter, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam qui animadverterunt, varie tollunt. Martinus comparationem subjici putat, qua tempestatis messem evertentis vis declaretur, cum ea evulsas radicitus spicas cum aristis et radicibus ita sublimes ferat, quemadmodum alias ventus ferre solet leves stipulas; *ita*, tam

Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.
Sæpe etiam inmensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Conlectæ ex alto nubes; ruit arduus æther,

rent, *ut — ferret hiems.* Ita, ut. — 321. *stipulamque volantem* Franc. *stipulamque levem culmosque volantes* Zulich. *stipulasque sonantes* Goth. pr.; ut *fragiles calamos silvamque sonantem* Georg. I, 76. *lucosque sonantes* Ecl. X, 58. Enimvero nunc volant, dum ab aura feruntur; non sonant. — 322. *ex cœlo* Menag. pr. *e cœlo* ed. Ven. *ruit agmen* Schol. Statii Theb. I, 356; sed vid. Burm.

facili negotio, *hiems*, tempestas, *ferret culmum* etc. Hæc tamen comparatio parum ad augendam rei δεινότητα facere, immo eam imminuere ac frangere, videtur. Ruæus ita interpretatur, ut verba sint epiphonematis loco: *tam denso nimbo jactabat procella calamos leves et stipulas volantes.* Verum sic *ferebat* dicendum erat. Catrœus vertit, quasi poeta diceret: *aut turbine nigro.* Si emendatione res indigeret, proclive esset: *ita turbine nigro Versat hiems:* quod firmes ex Lucretio, cujus versus ante oculos habuisse noster videtur lib. V, 218 *Et tamen interdum magno quæsita labore — Aut subiti perimunt imbres gelidæque ruinæ, Flabraque ventorum violento turbine versant:* seu melius *vexant*, ut alii legunt. Atque hæc erant, quæ me olim in h. l. commentantem ad subtiliorem rationem abducebant. Necdum me judicii mei pœnitet; non enim mihi satis erat, sensum qualemcunque arripere aut inferre, verum ex ipsis verbis grammatica lege et ratione sensum eruere. Qui itaque aliquid dicere vult, quod ad rem spectet, ei est grammatice docendum, quomodo *ita — ferret* possit esse dictum pro, *quemadmodum hiems fert.* Scilicet a poetis, ad variandam orationem, *sic ita haud aliter, pariter,* in fine sententiæ subjici solent comparative: haud aliter hiems, gravis tempestas ea parte anni, qua procellosum tempus esse solet, (auctumno et vere vs. 311 — 315. non quæ *nostra hiems*, dicitur) orta *ferret*, diriperet, stipulas, quam nunc media æstate radicitus aristas fert. In hac demum interpretatione acquiescere licet. Convenit, ex parte tamen, non prorsus, Horat. Serm. II, 2, 124 *Ac venerata Ceres, ita culmo surgeret alto Explicuit vino contractæ seria frontis.* ubi Bentl. ita scil. ut jam nunc surgit. Immo vero est petitum a formula precandi, obtestandi. ita ut nunc precatur, votis expetit.

322. Præiverat locus insignis Homeri Il. π, 385 sqq. ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς sq. eum Lucret. VI, 255 sqq. *Præterea persæpe* sqq. *agmen aquarum* de imbre denso ingruente. *venit*, ruit; *venire* enim etiam hoc sensu satis grave verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc., ut docuit Burm. h. l. et ad Phædr. I, 21. cf. Æn. X, 456. — 324. *ex alto nubes collectæ* Servio sunt a septemtrione: v. sup. v. 240. quod forte nimis doctum. Alii; ut Julius Sabinus, e mari; quod in

Et pluvia ingenti sata læta boumque labores
Diluit; inplentur fossæ, et cava flumina crescunt
Cum sonitu; fervetque fretis spirantibus æquor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
Terra tremit; fugere feræ; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti

325. Æn. II, 306 *rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata læta boumque labores.* — 326. *Deluit* fragm. Moret. — 327. *ferventque* Goth. pr. *fretis spumantibus* idem cum altero: hoc etiam Romanus exhibet; et est apertius; sed est minus docta lectio. Etiam Æn. X, 291 *Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.* — 328. *in* deest Moret. quart. et in uno Arundel., item in nonnullis Pierii. — 329. Reiskius distinctionem post *dextra* sublatam in fine versus ponebat: *Fulmina molitur eo motu, quo maxima molitur.* — 330. *fremit* Zulich. *tremuit* Mentel. pr. Alterum Arundel. et Cantabr. sequutus. *et* post *feræ* Martinus sustulit; non male factum! — 331. *humiles* Moret. sec. *fragranti* primus. *humili* —

mentem venire potest, si Italiam cogites. Simplicissimum est, *altum* de cœlo intelligere; ex aere descendunt contractæ nubes; inf. 443 *urget ab alto Notus.* itaque *ruit æther* h. nubes collectæ. Æn. V, 695 *ruit æthere toto turbidus imber aqua.* Martial. III, 100, 3. *Imbribus immodicis cœlum nam forte ruebat.* Præiverat Lucret. VI, 290, *Omnis uti videatur in imbrem solvier æther.* Alias cœlum *ruit tonitru;* unde Æn. I, 129 *cœli ruina* omnino de procella. — 325. *boum labores* ἔργα βοῶν Hesiodi Ἔργ. 46. Homer. l. c. Iliad. π, 392, et hinc alii v. Cerda et Fulv. Ursinus. — 326. *cava flumina*, quæ in alveis cavatis fluebant; nunc littus exeunt. vid. Burm. ad Lucan. I, 396. — 327. *freta spirantia* sunt æstuantia. Æn. X, 291, ubi v. Heins. *spirant*, quæ effervescunt, ebulliunt. *freta* autem, ut *vada*, poetice simpl. aquæ, mare.

328. Interdum etiam fulmina et tonitrua cum ventis, pluviisque miscentur. Ita acceptus vix bene locus reprehensus, tanquam alienus a re. *corusca dextra.* Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2 *rubente Dextera.* Ex antiqua tabula adumbratum esse, in qua fulminis rubor ipsam manum illuminabat, conjectabat Spenc. Polymet. pag. 55; saltem picturæ idoneum argumentum illud foret. Manum tamen, quæ tenet fulmen, ab eo splendere ac coruscare, facile etiam sine tabula picta assequaris. Habet tamen nec minus rationem suam, si *corusca fulmina* jungas. — 329. *moliri fulmen* est jacere, vibrare; nam de omni motu ac conatu aut opere *moliri.* *maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. — 330. De hiberna procella similia v. apud Hesiod. Ἔργ. 511. 512, et 529—533. *fugere* pro fugiunt; ut sæpissime, ex aoristo: nisi velis argutari ex vernaculo sermone. — 331. *humilis pavor* poetica venustate; partim quod reddit humiles, partim, quod *timere* pusillanimi et humilis ani-

Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit; ingeminant austri et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menses et sidera serva;
Frigida Saturni sese quo stella receptet;

flagrantis Romanus. — 332. *Athon* Medic. Reg. Pierii Rom. et Medic., it. alii, etiam ap. Martin., et uterque Goth. cum edd. Aldd. pr. et sec., Commel., et ex illis aliæ. Ita et legebatur in Valer. Flacc. I, 664. Tenet tamen alterum post Servium, Cerdam et alios, Heinsius: *Aut Atho*. τὸν Ἄθω. Caussa justa est, quam Benedictus jam attulit, quod *Athon* metro repugnat. — 333. *densissimus æther* ed. Ven. et unus Mead. Eleganti conjectura Reiskius totum locum ita constituebat: *ille* (v. 331 Jupiter) *Dejicit ingeminans; austri et d. imber Nunc n.* — *plangunt*. Ex Æn. I, 43. 44 facile incidas in *disjicit*. Idque video factum a Wakef. ad Lucret. V, 404. Quis tamen cogat poetam semper eandem formulam decantare? — 334. *æquora* vel *litora* ms. Kœler. *plangit* Franc. Reg. Menag. Mentel., et sic Rom. et perveteres aliquot ap. Pierium, ut ad *imbrem* referatur; Wakef. mavult subjungere, *Jupiter;* sic et in ed. Masvic. et al., sed grammaticos mutasse neutrum significatum minus obvium, docet Burm., itaque *plangunt*, vulgatum inde ab Aldo, tuetur: quod et in utroque Goth. At *plangunt* Leid. Menag. alter pro var. lect. et ed. Ven. 1472. *plaudunt* unus Voss., utrumque male. Satis firmatum est, undarum allisarum esse *planctus*. — 335. *Quod superest, cœli* landat Nonius Marcellus in *servare*. *Hæc metuens* Parrhas. et ed. Medinl. *cœli mores* substituit Wakef. ad Lucret. I, 297 tanquam ingenii lusu, quia *cœli morem* meminerat ex I, 51. — 336. *quo sese* ap. Senec. Epist. 88 et Goth. pr. *qua sese* Schol. Statii Theb.

mi est. *stravit*, sternit, pavor, animos, κατατπλήττει, percellit; unde etiam *consternare* ductum. — 332. Montes fulmine ferit, dicebas; at quam sublime: *dejicit!* Magis etiam exornat hæc Silius V, 385 — 389. *flagranti telo*, Homeri et Hesiodi; ψολόεντι κεραυνῷ. *Alta Ceraunia* ἀκροκεραύνια satis noti vel ex Horatii I, Carm. 3 Epiri montes, qui in mare procurrunt, ut *Athos* in mare Ægæum, Macedoniæ mons. — 333. Versus ex Theocr. VII, 77 Ἢ Ἄθω, ἢ Ῥοδόπαν, ἢ Καύκασον ἐσχατόεντα. — 334. *plangunt* h. l. plangorem edunt, resonant. proprie mare plangit, percutit littus, ut resonet; tum *plangunt littora:* nunc assumtum alterum quoque, *plangunt nemora*.

335. Propter has tempestatum mutationes observanda sunt *anni tempora*. mox v. 351 prognostica ex atmosphæra. *Cœli menses* simpl. tempora intelligam, quia astrorum, quæ in cœlo sunt, motu definiuntur: volebat subjungere solem et lunam: posuit pro iis sidera; *cœli sidera* erunt adeo de planetis accipienda, ut subjiciat duo alios planetas, Saturnum et Mercurium. Nisi malis adhærere Servianæ interpretationi, ut *sidera* sint duodecim signa zodiaci, quæ totidem fere mensibus sol peragrat; quapropter *menses* essent adjecti. Esse porro verba depromta e Menandro, notat Nonius Marcellus in voce *servare:* sed Græca corrupta sunt: forte usum τοῦ servare pro observare, ex τηρεῖν tantum illustrare voluit. — 336. Observet quoque

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno.

I, 305. *sese cum stella receptat* Schol Juvenalis Sat. VI. *receptat* etiam Moret. pr. et Leid. — 337. *signis* Parrhas. *cœlo* Medic. cum Julio Sabino, nec prave, ne *cœli menses* et *ignes cœli* sibi occurrant intra tres versus. I, 6 *labentem cœlo quæ ducitis annum.* — 339. *in arvis* multi. Etiam Medic. *in orbis* et e correctione *in arbis.* Agnoscunt tamen vulgatam antiqui Commentatores. v. Heins.; et cum vere ineunte *herbæ* frugum melius memorantur. — 340. *sub casum* Medic. cum nonnullis; *sub casu* alii majore numero cum Romano. Ita et edd variant: prius Egnat. Manut. Commelin., hoc Aldd. servant. *Extremo sub casu* Ven.

planetarum cursum: pro omnibus ponit unum et alterum planetam. Saturni stella in quod signum se recipiat, cum quo sidere se conjungat; *in Capricorno enim facit gravissimas pluvias, et præcipue in Italia, — ut in Scorpio grandines.* Hæc Servius, qui plura super τὸ *receptat* nugatur dicam, an observat, Saturni motum tardissimum esse, et vix binis annis sexque mensibus unum signum transire satis constat; ut adeo vix intelligas, quem usum observatio tam tardi sideris ad tempestatum prognostica habere possit. Ita tamen a veteribus judicatum est, observatione a lunæ phasibus ducta, de stellis erraticis, ut pluviarum aliarumque aeris mutationum augurium ex iis caperent. Fuit in his inprimis Saturni transitus; vid. Plin. II, sect. 39, et idem XVIII, 25, Sect. 57 *Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum.* Sunt plura ejusmodi e Democrito in Geopon. I, 12. Saturno, extremo orbe se moventi planetæ, *frigus* tribui, memorare nil attinet. v. Plin. II, 8, sect. 6. — 337. Observare monet Mercurii motum: hoc enim est *errare ignem Cyllenium* (quem hinc mutuatur Claudianus XXII, 440) in *orbes cœli*, movere se ad certas leges, quibus in cœlo cursum per orbitam agit.

338. Ad procellarum subinde ingruentium clades avertendas religionum quoque auxilium adhibere monet. Ex Hesiod. Ἔργ. 465. 466. Agit autem poeta ut e seqq. manifestum fit, impr. 345 de *Ambarvalibus*, vid. Tibull. II, 1, cf. sup. ad Ecl. V, 74. 75. et, si *Suovetaurilia* ejusdem generis sunt, Catonem de R. R. cap. 141. *Sacra refer*, repete, et hinc simpliciter fer, celebra. Utroque enim sensu dictum videbis in exemplis ab Heinsio cumulatis ad Ovid. II Fast. 532. *Operatus* pro operans. Est autem hoc voc. sacrorum. vid. Tibull. ibid. v. 9. — 340. Vel hic locus docere potest, quam parum subtilis interdum sit poetica ratio: *Extremæ sub casum hiemis* putes esse primum veris initium; at subjiciuntur ea, quæ adultum satis significant; quamvis non immemor sim, clementioris cœli in nostro poeta rationem esse habendam. Similiter sup. 230 *ad medias pruinas;* quod

Tunc pingues agni, et tuuc mollissima vina;
Tunc somni dulces densæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu

341. Ita Mediceum, nisi quod *Tum* scribitur, et Pierii libros cum aliis expressit Heinsius. Vulgatum erat: *Tunc agni pingues*, quod multi, ad vitandum scilicet hiatum, habent. Inter eos, qui ordinem: *Tunc pingues agni*, servant, ut vitent tamen hiatum, habent Arundel. unus, *tum sunt*; Mead. *sunt, tum*; ex nostris recentior: *tunc et*; at alter: *Tunc agni p. et tunc*; ad tertiam usque vicem *cum* legi malebat Reiskius. — 344. *Quoi* Medic. mutatus in *Cui*. — 345. Versus est apud Macrob. III, 5. Sat. ubi de hostia ambarvali agit. — 346. *comitantur* aliquot ap. Burm. et Goth. pr. — 347. *vocant* unus Moret. et Goth. pr. — 348. *quicquam* Goth. pr. — 349. *redimantur* Zulich.

sane severe exigi nequit. — 341. Hesiod. Ἐργ. 585, ubi de æstatis initio: Τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος. *Vina mollia*, scilicet hiemis interjecta mora, *asperitate*, duritia, *carentia*, mitia, lenia. Ita et Græcis οἶνος σκληρὸς et μαλακός. *Durus Bacchi sapor* Ge. IV, 120. *somni dulces* propter adjectas *umbras* nulli alii esse possunt quam in herba vel sub arbore ad concentum avium, florum odores et sic porro. — 343. Conf. Tibull. I, 1, 23. — 334. E lacte, melle, vino *mulsum* factum innui, notat Macrob. III, 11, magis forte subtiliter, quam vere. Nam diis agrestibus libatur ex more, lacte, melle, vino. conf. idem VII, 12 et Serv. et Cato R. R. c. 134. — 345. Ducitur hostia, lustrandi agros caussa, circa novam segetem. *felix hostia*, h. fecunda, ut Serv; quemadmodum *felix ager, arbor*. De his dubitat nemo; uti nec de hoc, hostiam sterilem sacris admoveri, nefas fuisse: sed usus perpetuus ita fert, ut accipiamus hostiam, qua litari potest, quia pura et sacrificio apta diisque grata est; quæque adeo est felicis ominis, et bonum frugum proventum portendit, aut ipsa felicis proventus caussa, placatis per eam diis, haberi potest. — 346. *chorus et socii*, est chorus sociorum, pro, turba. Int. autem socios operum, vernas, ut II, 528. — 347. *vocare in tecta*, ut adsit, invocare. Laudant Colum. X, 430 *Et te Mænalium, te Bacchum, teque Lyæum Lenæumque patrem canimus sub tecta vocantes*; et Horat. Carm. I, 30, 3 *vocantis Ture te multo Glyceræ Transfer in ædem*. — 348. *neque ante falcem m.* nec metere incipiant agricolæ; nisi sacris Cereri factis. Cf. Cato c. 134. *Priusquam messim facies, porcam præcidaneam*

Det motus incompositos, et carmina dicat.
Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstusque, pluviasque, et agentis frigora ventos:
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret;
Quo signo caderent austri; quid sæpe videntes

350. *incompositus* Mentel. alter et Goth. sec. — 351. *in certis* Franc. *dicere* Goth. pr.; in Medic. *τῷ discere* superadscriptum *noscere*, ex interpretatione scilicet; ibidem a manu prima *possemus*. In Romano erat: *possemus dicere*. — 352. Sic plane Goth. pr. At *Æstus et p. et* Goth. sec. a m. pr. *Æstus et pl.* Franc. ed. Mediol. *Æstusque et* ed. Ven. et Medic., inserto *et* ab alia manu. *pluvias et* sine *que* unus Mead. ed. Norimb. et Grimoaldus apud Martin. *agentes fulgura* Franc. et ed. Mediol. — 353. *moveret* Franc. Parrhas. Mead. et al., etiam edd., vulgari variatione; de qua multi monuere, ut ad Propert. IV, 1, 107. sed potest h. l. defendi. — 354. *quod* multi scripti et impressi apud Pier. Burm. et Martin., etiam Goth. pr. nec ipsum male.

fieri oportet sq. — 350. De incondita sultatione, qua carmina messoria canantur, ut de alio festo sup. Ecl. V, 73 *Saltantes Satyros imitabitur. Quernam coronam* in memoriam victus prioris gestatam Servius tradit.

351. Hæc igitur omnia, has tempestatum cœli et aeris vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluviam et gelu, e lunæ phasibus et variis prognosticis, quæ experientia docuit, intelligunt agricolæ. Est hæc meteorognosia rustica. Multa in his sunt, quorum ratio aliqua probabilis reddi potest; enimvero id esset munus non interpretis poetæ, sed hominis, qui de *rebus* a poeta traditis disquirere ac disputare vellet: quæ partes ab interprete alienæ sunt. — 353. Ipse Jupiter *statuit*, h. fixum et constans esse jussit. Mutuatus autem est hæc ex Arati Phænom. v. 10 — 13, e quo sequentia pleraque petita. cf. Geopon. I, 2 sqq. Plerisque his prognosticis severiores physices rationes facile assignari possunt (vidimus id nuper factum a *W. Jones physiol. Disquisitions* pag. 619 sqq.); pro nostra ætate eadem retractavit *Thomson* (*Seasons: Winter* 118 sqq.). *Monet*, ut vates monent, qui futura docent, luna prognosticis, quæ ab ea petuntur, et *menstrua luna* præclare propter menstruas motus vices. — 354. *Quo signo caderent austri;* quod indicium esset venti mox cessaturi. Ita enim *cadere* pro residere, *cadit fragor pelagi* Æn. I, 154. Ecl. IX, 58 *ventosi ceciderunt murmuris auræ*. ut contra *surgere* v. 356. Altera Cerdæ interpretatio, ut sit pro *incidere*, quod Ge. II, 107, vel *surgere*, auctoritate destituitur. Nec apud Homer. Odyss. ι, 259 est ἔπεσε, sed συνέπεσε. Σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσε. concurrunt. Melius laudares Od. ξ, 475, et Hesiod. Ἔργ. 547 Βορέαο πεσόντος, ubi de vento orto, pro ἐμπεσόντος, accipiendum esse videtur; si tamen intentius adspexeris, videbis et ibi esse, *vento cessante;* nam tum nebulæ gelidæ suboriuntur. Etiam in Æschyli Agam. 577 πόντος πεσὼν

Agricolæ propius stabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Litora misceri, et nemorum incrébrescere murmur.
Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis:

357. *arduus* ed. Ven. et Romanus. Male vid. Not. — 359. *increbrescere* Medic cum aliis; non *increbescere*, etsi hoc mollius; at illud susterius et pleniore sono — 360. *a curvis* Pierii Romanus, uterque Mentel. Voss. et Reg.; sed eraso *a.* illustratum ab Heiosio; nec recte tamen ab eo receptum, cum non scribendum sed subintelligendum sit. *Jam se* Goth. sec. *cum curvis* Ven. *Jam tibi* Guietus et Geb-

simili modo dictus est, dum residet. Nec tamen reliqua, quæ subjuncta sunt a Marone, efficiunt, ut illud ad poetæ rationem melius accommodatum videri possit. Nam subjungit statim alterum : *quid sæpe videntes* h. e. quod indicium esset tempestatis ingruentis. Habes itaque duo : signa cessantis et ingruentis tempestatis. Variat enim hæc poeta oratione; et propositis inde a v. 356 pluviarum et fulminum prognosticis, subjicit v. 393 præsagia serenioris cœli. *quid sæpe videntes*, h. quo viso prugnostico seu indiciu. — 355. Conf. Calpurn. Ecl. V, 43 sqq.

356 sqq. — 364. Imminentes procellas nuntiat surdus aeris motus et fragor terra marique increbrescens, quo exterriti alites marini in littus evolant. Ex Arati Prognost. 177 sqq., (909 sq.) qui versus a Cicerone translati sunt in latinos de Div. I, 7, ubi v. Davis. cf. Lucan. V, 565 sqq., qui in toto illo loco nostrum ante oculos habuit. Aliorum poetarum loca surgentis tempestatis congessit Cerda h. l. Est enim jam inde ab Homero poeticis ingeniis versatus locus. Virgilium sequitur Plin. XVIII, 35, scet. 85. 86. 87. *Continuo* : principio. vid. sup. 60 *ventis surgentibus* : mox. vs. 365 *vento impendente*; vide mudo ad v. 354. *freta ponti* poetica periphrasi pro pontu, mari; nihil amplius. — 357. *aridus fragor*, qualis asper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 115 — 119, et Homericum αὖον ἄϋσεν, ut Iliad. ν, 441, et καρφαλέον ἄϋσεν Iliad ν, 409. conf. Cerda. Effert autem haud paullo ornatius Aratea l. l. 180 κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι. — 359. *Littora misceri* : miscetur ac perturbatur mare littora et saxa alluens, quibus allidnntur fluctus; et *resonantia miscentur* pro simplici *resonant*. Aratus ib. v. 178. 179 μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες, Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' εὔδιοι ἠχήεσσαι. *Littora ripæque si resonabunt tranquillo* : cum ventus nondum sentitur; reddidit Plin. XVIII, 35, s. 58. Similia loca Cerda congessit. De *nemorum murmure* seu mugitu cf. Æn. X, 97 — 99. Expressit. h. l. Lucan. V, 551 sqq. *Post vento crescente magis magis increbrescunt* Catull. Epith. Pel. 275.

360. Jam tum satis gravis tempestas in alto, ut navis vix resis-

Quum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora; quumque marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento inpendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Sæpe levem paleam et frondes volitare caducas,

bardus emendaverant. *Jam sibi tum et curvis* alius vir doctus in Misc. Obs. Vol. II, T. II, p. 171, male. — 361. *Quom* Medic. a m. pr. — 362. In Arato: *χερσαῖα τινάσσοντα πτερύγεσσιν*; unde conjicias: *Clangoremque ferunt ad litora.* Ergo Virgilius noluit *Clangoremque*, quæ propria vox foret, scribere? — 364. Laudatur versus a Seneca Qu. Nat. VII, 28. *altum volitat super* Zuliehem. *altum super avolat* Moret. quart. et Vratisl. *supervolat* Parrhas. unde Burm. conj. *super evolat*, — 365. *impellente* Parrhas. et ed. Mediol. unus Mead., notabili aberratione, dummodo codicum auctoritas aliqua esset. — 366. *per umbras* plores forte: quamquam a Burm. nil notatum sit; etiam plures apud Martin. et Goth. pr., sicque editum usque ad Commelin. Sed recte jam a G. Fabricio præferebatur *umbram*, quod et Medic. habet, Pieriique Rom. et Medic. — 367. Ita apud

tat satis fluctibus, increbrescente procellæ vi, cum etc. — 361. Expressa hæc ex Arato; nec tamen cum fide ac diligenter, sed permutatis avium nominibus, forte quod communis earum hac in re est natura. Quod itaque de *ardea*, ἐρῳδιῷ, dixerat Aratus v. 182 Diosem. *καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρῳδιὸς οὐ κατὰ κόσμον Ἐξ ἁλὸς ἔρχηται φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς*, ad *mergos* transtulit Virgilius: *Quum medio celeres revolant ex æquore mergi, Clamoremque ferunt ad littora.* At Cicero, qui Arateos versus vertit de Div. I, 8, *fulicem* seu fulicam nominavit. Callimachus *δύπτην* in fragm. CLXVII ex Etymol. Contra Aratus *mergos* (*τὰς αἰθυίας*) *in littore* (*χερσαῖα*, h. *κατὰ τὰ χ..* *ἐν χέρσῳ*, ut *ἐν ξηρῷ*, Virgilius in sicco, in littore, ut et Æn. X, 301) *alis plangere* memoraverat. Tandem v. 364 cum Arato convenit noster: *Κινυμένου τε θάλασσαν ὑπερφορέοιντ' ἀνέμοιο ardea: et moto vento supervolat mare*; hoc exornavit: *notasque paludes Deserit atque altam supra volat nubem.* Etiam: *Quodque ausa volare Ardea sublimis pennæ confisa natanti* Lucan. V, 553. 554.

365. Ex Arato ib. v. 194—200. conf. Lucan. V, 571 — 564. Plin. XVIII, 35, s. 80. De his *ἀποῤῥοίαις* stellarum v. loca apud Cerdam. Nostro loco inter diosemeia sunt, at inter omina et prodigia Æn. II, 693. V, 537. cf. ad Iliad. Δ, 75. — 366. *Τοὶ δ' ὄπισθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνονται.* Arat. ib. Lucret. II, 143 *Nocturnasque faces cœli sublime volantes Nonne vides longos flammarum ducere tractus*, quem locum Macrob. VI. 1, pag. 574. Maroni præluxisse ait. *albescere*, elucescere, elegantius quam existere, esse. — 368. Vid. Arat. ib. v. 190 — 192. Plin. ib. s. 86.

Digitized by Google

Aut summa nantis in aqua conludere plumas.
At Boreæ de parte trucis quum fulminat, et quum
Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Numquam inprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis

Senec. N. Qu. I, 14, at VII, 20 laudatur: *Longos a tergo flammarum albescere tractus.* Apud Macrob. Sat. VI, 1: *involvere tractus.* Male. — 369. *molles* pro *nantis* Leid. pr. a m. pr. *collidere* Toll. *palmas* Goth. pr. — 370. *Aut* tres ap. Burm., tres ap. Martin. Goth. pr. — 371. *domus tonat* Ven. Lucretium ante oculos in his verss. fuisse putabat Wakef. ad Lucret. V, 744. — 372. *omni n. ponto* fragm. Moret. *ponto humida* jungenda esse contendit Wakef. ad Lucret. I, 1084. imbribus et nebulis humere vela video: mari, nisi navi mersa, non assequor. — 373. *legunt* in nonnullis apud Pierium, probatum Heinsio. At *legit* etiam in Romano. *prudentibus* Medic. a m. pr. hocque præfert cum aliis Jo. Schrader. Sane et hoc suum sensum habet. Nec minus tamen alterum verum est. — 374. *Adfuit* Bynckershœckii emendatio jam a Burm. rejecta est. Wakef. ad Lucret. VI, 711 *obfuit*, pro obversatur, dictum esse contendentis argutias vix quisquam probabit. *ac illum* Moret. quart. *in vallibus* Leid. a m. sec. *ab v.* Leid. alter.

370. Jam præsagia pluviarum enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus cœli partibus concursus. Omnino, pergit 373, pluviæ venturæ observatio in promptu est; tam manifesta ejus signa sunt, quæ inde subjicit, ut neminem facile, non ante provisa et adnimadversa, pluvia opprimere possit.

370 — 372. Quando ab omni cœli parte tonat, imbres ingruunt. Conversi ex Arato ib. 201 — 205, qui ultimus versus ὕδατι γὰρ haud dubie supposititius est. Conf. Plin. XVIII, 35, s. 81 et de reliquis s. 87. *domus Euri* suaviter dixit de parte cœli, unde spirat. *Rura natant*, inundantur.

373. *Nunquam imprudentibus imber Obfuit*, obesse potest vel solet. Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *supervenire* potest imprudentibus, h. non ante providentibus, improviso, ut nec moniti sint præsagio aliquo. Non debebat hic hærere doctorum virorum acumen. Sententia est eadem inf, 425 *Nunquam te crastina fallet Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.* — 374. Diversa sunt Hesiodea Ἔργ. 448—451. et ad aliud spectant; verum ante oculos poetæ fuere Aratea 299. 300, e quibus et Aristot. H. A. IX, 10 (add. Antig. Caryst. 46 et ibi Beckm.) patet, solere grues, ubi in altum evolaverint, *in aerem*, ἀέριαι, animadversa tempestate, statim se demittere et imbrem sugere; Jam, quod additur, *vallibus imis*, dupliei modo jungi et accipi potest, aut, ut, grues imbrem fugiant *vallibus imis*, recipientes se in vallem; ita convenit Aristoteles: καί, ἐὰν ὕδωρ νίφῃ καὶ χειμέρια καταπτᾶσαι ἡσυχάζουσι, puta arborum frondibus tectæ, aut ut jungantur: *imbrem surgentem vallibus imis*: solet enim imber,

Aeriæ fugere grues; aut bucula cœlum
Suspiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius et tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter; et bibit ingens

375. *sensere* Goth. sec. — 376. *Suscipiens* Zulich. — 378. *Aut* ed. Ven., nonnulli ap. Pierium, Bodlei. et unus Arundel. ap. Martin., qui recepit. — 379. *Ocyus et* malit Cerda, quia in Arato θᾶσσον est. *e tectis* ap. Charis. Inst. Grammat. II, p. 193. e *tecti penetralibus* conj. Voss., male. Sic *foci penetrales*. Apud Avienum pag. 121 ed. Grot. *ova cavis effert penetralibus*: quod Jo. Schrader. in schedis laudat. — 380. *tenens* Goth. pr.

h. e. nebulæ *surgere vallibus* in aerem rariorem. Sed hoc alienum ab h. l. Prius est verum. Aratus: στροφάδες δὲ παλιμπετὲς ἀπονέονται ubi Schol. ὑποστρέφουσαι εἰς τοὺς τόπους, ὅθεν ἐκινήθησαν. — 375. 376. Ex Arato ibid. v. 222. 223, qui conversi sunt a Cic. de Div. I, 9. *captavit:* captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὀσφρήσαντο. Plin. XVIII, 88 *et boves cœlum olfactantes seque lambentes contra pilum*. — 377. Vid. eund. v. 212. 213. Versus totus est ex Varrone Atacino notante Servio, una cum v. 376. et 379. *arguta* ad vocem refertur. Plin XVIII, 87 *hirundo tum juxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat*. — 378. Ex eod. 214. 215. Plinio sunt *ranæ ultra solitum vocales* XVIII, s. 87. *veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (v. Ovid. Met. VI, 316 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque ejusdem. Poetis enim *querelam* de quacunque animalium voce dici notum est.

379. Arat. v. 224. 225 conversa a Cic. de Div. I, 9. *tecta penetralia*, ut *adytum penetrale* Æn. II, 762. *templa penetralia cœli* Lucr. I, 1098, ut in nonnullis legitur. *angustum iter* κοίλης ὀχῆς, foraminis: si modo Aratum reddere voluit: sin omnino naturam formicarum exprimere maluit, *angusto calle* incedentium, ut Æn. IV, 405, in loco disertiore: rectius *iter* de tramite isto, quo eunt redeuntque intelliges cum Cerda et aliis. Apud Plin. XVIII s. 88 est, *formicæ — concursantes aut ova progerentes*.

380. *Arcus*, iris, *bibere*, h. haurire, attrahere, aquas suis cornibus; pluvio tempore, etiam a nostris hominibus creditur. conf. ad Tibull. I, 4, 44. Loca alia v. ap. Cerdam. Alias *nubes* dicuntur *bibere*. Sic in Anthol. Lat. lib. V, 113 de Oceano: *Te potant nubes* (sic leg.), *ut reddant frugibus imbres*. Statius Theb. IX, 405 *At pater arcano residens Ismenos in antro, Unde auræ nubesque bibunt atque imbrifer arcus Pascitur, et Tyrios melior venit annus in agros*. Arat. ib. v. 208 *duplicem arcum* habet: διδύμη Ἶρις, ex repercussa luce in nubibus. Nostrum laudat Seneca N. Qu. I, 6.

Arcus; et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, et quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,

383. *Tum* pro *Jam* alter Arundel. *variæ* Medic. et Gud. Rom. Pierii, unus Arundel. et Bodlei. Sic jam Serv. lectum fuisse notat, ut *infundere* pro *infundunt* dictum accipiatur. Ita nova sententia facienda: *Nunc caput objectare — videas. Jam volucres pelagi varias* in nonnullis ap. Pierium. Mox *atque Asia* Medic. Mentel. pr. a m. pr. et nonnulli ap. Pier.; putes, *aut quæ.* — 384. *mirantur* Reg. a m. pr — 386. *in undam* Medic. a m. sec. Gud. et unus Mead. *undis* Mead. alter, ut nonnulli apud Pierium. *in unda* alii.

381. 382. Arat. v. 231 — 237. *increpuit densis alis* debebat exprimere τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά. in hoc vero πυκνὰ (pro πυκνῶς) positum esse putes pro *crebro*. Etiam in epigrammate (Brunck. Analect. Tom. III, pag. 152. VI.) Αἰετὲ, τὸν χαρίεντα, ποτὶ πτερὰ πυκνὰ τινάξας, Πῶς ἔφερες; At Virgilius πυκνὸς *densus* transtulit et (nam *dense increpare* nihili esset) πτερὰ πυκνὰ, *alas densas* interpretatus est, sive ut alarum naturam exprimat epitheton, sive ut ad multitudinem corvorum referat. Jungenda vero: *increpuit alis densis*; non vero: *exercitus densis alis*. Plin. XVIII, s. 87 dixit *corvi — se concutientes*. simplicius Homer. Il. β, 462 ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ — ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι. Ceterum ad hoc præsagium referenda Horatii verba Carm. III, 27, 9 *antequam stantes repetat paludes Imbrium divina avis imminentum.*

383 — 387. Ex avibus marinis et cygnis præsagia pluviarum memorat. *Jam videas varias volucres — infundere* etc. Cygni hic dicuntur *in stagnis dulcibus Caystri* (in stagnis, quæ Cayster fl. egressus ripas, inundando vicina, facit) *rimari prata Asia circumcirca*: pro vulgari, versari in iis. *rimari* autem de cygnis, pabulum et herbas quærentibus. Georg. II, 199 dixit Mincium *Pascentem niveos herboso flumine cycnos*: *stagna* recte *dulcia*, utpote vivi et perennis fluvii, non situ putrescentis aquæ. *Asiam paludem* dixit Æn. VII, 701. At Homerus Ἄσιον λειμῶνα. Est autem *Asia* angustus tractus paluster Lydiæ ad Caystrum, non longe a Tmolo, satis notus ex Homer. Iliad. β, 461 ἢ κύκνων δουλιχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα· quem expressit Virgil. vss. 383. 384. conf. Waltheri Animadverss. hist. et crit. n. IV. Reliqua partim a Varrone Atacino sumsit, cujus fragm. in Catalectis vet. poetarum: *Tum liceat volucres pelagi tardæque paludis Cernere inexpleto studio* (ἄπληστον; hoc est, quod noster *incassum* dixit. At Servius, quod densæ plumæ non admittunt aquam ad cutem.) *certare lavandi, Et velut in soli-*

Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat inproba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hiemem: testa quum ardente viderent
Scintillare oleum, et putris concrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta serena

387. *studio incensas* malebat Jo. Schrader. — 388. *Tunc* Nonius in *pluvia*. *rauca voce* Servius et edd. nonnullæ; quod probat Kingius ap. Martio., sed est alterius glossema. *plenam* ed. Ven. — 389. Post hunc versum addunt nonnulli: *At caput objectat querulum venientibus undis*, ut in Franc. Leid. et Voss., in hoc quidem, ut et in Bodlei. et uno Arundel., post v. 388. In Medic. Gud. Mentel. Parrhas. in margine erat scriptus. Reg. et Mead. cum ed. Norimb. habebant: *Et caput*. In Cantabr. deerat *objectat*. Confectus versus e v. 386. — 390. *Nec* vulgo. *Ne* Medic. Gud. Mentel. pr. et Moret. pr., item Rom., perpetua quidem variatione. Debebat tamen utique et h. l. placere, ut viri docti fere ubique restituerunt: atque sic jam Naugerius ediderat: ergo sequutus sum. — 391. *cum testa* Rottend. sec. — 393. *ex imbres soles* Pierius e Romano et nonnullis antiquis, quod recipit

tum pennis infundere rorem: partim ab Arato Diosem. 210. 211 Πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν; h. *caput objectant fretis*, s. aquis immersant. Quæ omnia si inter se compares, poeticam in nostro, quamquam novissimus post illos venit, copiam non desideres. Plinius XVIII, s. 87 e nostro: *Et quum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese; sed maxime cornix.*

388. Aratus plenius vss. 217—221 conversis a Cic. de Div. I, 9. add. 290. 291. Nostrum expressere Claudian. XV, 493. Lucan. V, 555. 556. *cornix improba*, sive infausti ominis, sive *improba vocat*, pro improbe, clamore improbo, nimio, continua crocitatione eaque odiosa: vid. sup. ad v. 145. *plena voce*, e pleno gutture, Gallis *gras*: παχία κρώζουσα. Eam *vocare pluviam*, quam denuntiat, jam Lucret. dixerat V, 1084. 1085. *sola secum spatiari* dicitur, sola, non gregatim, ἢ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ; ut: secum esse, habitare.

390—392. Ornate. Etiam puellæ lanam ducentes tempestatem seu pluviam ingruentem ex scintillatione lucernæ et fungi, qui ex stuppa in fungi speciem excrescit, concretione divinare norunt. *Oleum scintillat*, h. flamma oleo nutrita. *testa* est lucerna fictilis. Vides, quemadmodum rem vilem non ignobili oratione expresserit. Nec minus tamen bene et copiose Aratus ib. 244—248. 302 sqq. adde Plin. XVIII, s. 84. cf. Apulei. Met. II, 18.

393—414. Sequuntur præsagia serenitatis: et primo quidem usque ad vs. 400. ea declarata sunt per absentiam eorum, quæ impendentes pluvias significabant apud Aratum 206 sq. tum vs. 401 ea apposita sunt, quæ nunc fiunt.

Prospicere et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur;
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;

Martinus, ne, cum mox e solis et siderum fulgore præsagia capienda dicantur, pluvio cœlo id facere præcipiat poeta. Sed ut hoc argutius est, quam verius, nam pluviarum intervalla esse possunt, in quibus stellæ fulgeant, ita *eximbris* sola analogia se tuetur. Porro Reiskius conjiciebat: *soles per aperta serenos.* — 394. *agnoscere* Parrhas. — 395. *Nam neque* ut Goth. pr. *tunc astris acies obtusa videri* apud Gellium N. A. VII, 17; hoc posterius impense placet Heinsio; et ipse hoc a Virgilio profectum esse malim: ut sit is, quem infinitivum historicum appellant: *videri, surgere, ferri. tunc acies stellis* inverso ordine Mentel. pr. *tum in stellis* Mentel. sec. a m. pr. *cum stellis* ed. Commel. — 396. *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Cum interpretatio in h. v. hæreret, et poetæ menti et rei memoratæ contraria exiret, visa mihi erat fraus latere in *Nec* pro qua sententiam requirere *Et* suspicabar; ita ut locus sic procederet: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri, Et fratris radiis obnoxia surgere Luna*, infinitivo historico; ut sensus sit: nam et stellarum acies tum cernitur *non* obtusa, et *surgit*, in conspectum venit, Luna. Nihil impediti in his esset; ornatus caussa adjectum: *fratris radiis obnoxia*, soli. Legitur quoque *Et* in Schol. Statii Theb. X, 146. Versum tamen emendatione non indigere, comparato loco Arati, quem poeta ante oculos habuit, docui in Excursu ad h. v. Jos Schrader. conjiciebat *fulgere* pro *surgere*, nullo cum fructu. *obnixa* Moret. pr. Potest quoque interpunctio motari: *nam neque tum stellis acies obtusa; videtur nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Verum sententia ita non mutatur, quæ esset: stellæ lucent, luna non oritur.

Serena, ut *serenum*, absolute dictum, ut alia simili modo, h. serenum cœlum, quod *apertum* vocari potest, nullis nubibus obductum: *καθαρὸν φάος ἀμβλύνεσθαι* dixerat Arat. Prognost. 281, et *φάτνης καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὀμίχλης* v. 265, ubi ad unam stellam hoc præsagium retulit; cum Virgilius omnino stellarum obtusam et obscuratam lucem memoret — 396. *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Vexatus locus; nec perspectus, nisi totum conjunctim legeris: *Nam neque — Nec-non-non* usque ad 400 ut eadem sententia continuetur; non autem, ut vulgo sit, priores duo versus 396. 9. sejunctum a ceteris sensum constituant. In his quidem sententia per se haud difficilis est ad assequendum: lunam pura tunc luce nitere. At verba contrarium produnt: *nec Lnua surgit*, h. e. non oritur; atqui, cœli serenitate reddita, stellæ lucent et luna conspectui redditur. Varios interpretandi modos grammaticæ adversantes v. in Excursu ad h. v. Expedire rem mihi videor ex Arati verbis, quæ poeta reddidisse videtur ex vss. 281 sq. quos in Exc. apposui. Scilicet Aratus tempestatis ingruentis signum apponit: quando repente stellarum lux obtunditur, offuscatur, *nulla apparente caussa*, nec nubibus obductis, nec caligine alia, nec *luna suborta, quæ nimirum luce sua eas offuscet, iis officiat.* Ergo verba Maronis; qui, e contrario, abesse tempestatis præsagia declarare vult, naturali vi et sensu posita sunt: nec videtur, cernitur,

Digitized by Google

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri;
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi alcyones; non ore solutos
Inmundi meminere sues jactare maniplos:
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt;
Solis et occasum servans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus.

397. *Tenuuia* e Medic., sed altero *u* et τῷ *e* linea obducto. — 398. *Nec* Leid. pr. et unus Mead. *Nam* ed. Ven. *pinnas* Rom. *tepide* Goth. sec. — 399. *ore soluto* alii apud Serv. — 401. *Aut* Moret. sec. et fragm. Moret. *campoque residunt* Goth. sec., non male, sed ex interpretatione. — 402. *de lumine* Ven. — 403. *Necquic-*

acies stellarum obtusa, nec cernitur, *surgere*, nec surgit, oritur, *Luna*, *radiis fratris obnoxia*, lucem suam a sole mutuari solita, h. e. non oritur, prodit, *ut luce sua stellas obscurare possit.* Ergo abesse poeta ait id, quod tempestatis instantis signum esse posset, cum cœlum repente, nulla de caussa apparente tanquam aere densato, obscuratur. — Nunc vs. 397. *Tenuia nec lanæ.* Ex Arato ibid. v. 206. 207. πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν νέφεα προπάροιθεν οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα ἰνδάλλονται. *vellera lanæ*, nubeculas lanis similes, nostris hominibus *oviculas* dictas, serenitatis, nuntias, accipiebam; ut alii; male vero: nam ex poetæ sententia esse debet prognosticum instantis tempestatis pluviosæ; quod nunc abesse ait. Sunt ergo nubes per cœlum sparsæ mox in densiorem et obscuram nubem coituræ: Plin. XVIII, 35. s. 82 *Si nubes, ut vellera lanæ, spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient.* Aliena a re loca sunt, quæ Cerda memorat, Lucani IV, 124, 5. Martialis et reliqua. — 399. *Dilectæ Thetidi alcyones.* Sic jam Theocr. VII, 59 *Nereidibus dilectas* dixerat. Ἀλκυόνες, γλαυκαῖς Νηρηΐσι ταί τε μάλιστα Ὀρνίχων ἐφίλαθεν ὅσαις τέ περ ἐξ ἁλὸς ἄγρα. Iis incubantibus mare tranquillum esse, unde dies Halcyonii dicti sunt nota res est. Aliena tamen hæc ab h. l. sunt, quo præsagia ingruentis tempestatis memorantur: *alcyones raro* in conspectum veniunt. *nec nisi Vergiliarum occasu et circa solstitia brumæ*: v. Aristot. H. A. V, 9. Plin. X, 32 s. 47. tunc ergo præsagientes aeris mutationem pennis expansis esse solent. — 400. *manipulos* non modo messæ frugis, sed herbarum, graminis, straminis etc. eos *jactant solutos*, h. ita ut solvantur jactando: notum signum instantis mutationis cœli. Etiam Plin. XVIII, 88.

401. Sequuntur nunc ea, quæ serenum cœlum vere portendunt: subsidentes nebulæ, noctuæ cantus, etc. Arat. ibid. 256 sqq. tum ad 402. cf. ibid. v. 267 — 269, ubi diserte ἥσυχον ἀείδουσα: nulla re interpellante eam canentem adeoque continuo. Noctua observans solis occasum, atque adeo noctem, sedens in arboris cacumine, canit assidue, sed frustra: Avis enim quamvis ominosa, tempestatisque

Adparet liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo;
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et sæpe cubilibus altis,

quam; frustra, ut sup. 96 *nec illum Flava Ceres alto nequicquam spectat acervo.* Et sic sæpe. De interpretatione v. Not. Jungo: *Nequicquam exercet* c. At Eduard. King.; *Nequicquam servans occasum*, quippe qui in tanta cœli serenitate vix possit observari. Servius, quem vulgo sequuntur interpretes, *nequicquam* pro non poni vult. Jo. Schrader. emendabat: *Nequaquam*. — 404. *æthere* Rom. unus Mead. — 406—409. In Ciri repetuntur: 538 sq. *Quamcunque* Gud., male. *aera* unus Arundel. *pinnis* Medic. Gud. Reg. Mentel., hic et 409. — 408. *qua fert se* Rottend. — 409. *raptum* Medic. a m. pr. et alter Menag. *partim* Probus in Grammatica. *rapidis* Voss. alter et Goth. sec. *secat aera* Parrhas. Ceterum hos tres versus 407—409 ταυτολογοῦντας et spurios damnabat Reiskius et ab edit. Argent. abesse notabat. Essent idcirco translati e Ciri putandi. At sic 406 *Quacumque* simul erit rescindendus. — 410. *Cum liquidas* Ven. *presso corvi* Moret. sec. — 411. *Atque ter ingeminat* Reg. a m. pr.

alias nuntia, nunc tamen, quo minus serenitas redeat, non impedit. Plin. XVIII, 87 *Sic noctua in imbre garrula* (præsagit serenitatem), *at sereno tempestatem.* Nihil mihi videtur magis esse expeditum hac nostra ratione; v. tamen Var. Lec.

404. Haliæetus nunc cirin infesto volatu persequitur. De Scylla, quæ patrem Nisum Minoi prodiderat, in avem una cum patre mutata, ipsa in cirin, pater in haliæetum; qui eam nunc pertinaci odio persequitur, si conspexerit. v. Cirin et Argumentum. Fabula ap. Ovid. Met. VIII. conf. sup. ad Ecl. VI, 74. *liquidus* etiam aeris naturam mobilem denotat — 407. *inimicus*, *atrox*; potest ita accipi, ut alterum pro adverbio sit; atrox Nisus inimice insequitur: quandoquidem docent viri docti, non bene duo epitheta jungi; nisi alterum participium sit. vid. Georg. III, 149. IV, 19. Æn. III, 70. Ubi tamen orationi δεινότης aliqua inest, non male tum duo epitheta junguntur ad augendam rei gravitatem, sive adjectivum sive participium sit: ut in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans.* Idem etiam tum locum habet; cum res per plura attributa, adjuncta, aut alia, quæ rei propria sunt, declaranda ac describenda est: uti Æn. VI, 283 *Ulmus opaca, ingens, quam* etc. Ita si statuas, caussas ex ipsa rei natura petitas teneas. Multo frequentiora hæc sunt in Homericis.

410. Aratus ibid. v. 271—277, sed disertius, et Lucret. V, 1077—1085. *presso gutture*, coarctato, acuto cantu, clangore, λεγαινομέναισιν ἰωαῖς. *voces liquidæ* oppon.

Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant; juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcisque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verum, ubi tempestas et cœli mobilis humor
Mutavere vias, et Juppiter uvidus austris

412. *dulcedine capti* Menag. et Goth. primus, ut alias poetæ. Sed v. inf. IV, 55. —413. *in foliis* Medic. Gud. sex alii; item Romanus, Medic. Pierii cum aliis; nec non tres apud Martin. *strepitant foliis* Moret. unus. *crepitant* Leid. alter, quod sane et ipsum dicitur, ut ap. Avien. p. 122 in hac ipsa re. —414. *et dulces invisere* Franc. *natos* Vratisl. —415. Reiskius eleganter conj. *Haud* (*equidem credo*) *quia sit divinius illis Ingenium;* et sequitur *major;* ergo et *divinius.* Facile itaque præferam. Video in idem hoc jam alios viros doctos incidisse (in *Hist. de l'Acad. des Inscript.* Tom XXXIV, p. 168. 169), etiam Jo. Schraderum. Est quoque *divinius* ap. Jo. Sarisber. de Nugis Curial. II, 2. At Wakef. improbat ad Lucret. II, 180 quia ibi occurrit: *Hoc — ausim confirmare — nequaquam nobis divinitus esse creatam naturam mundi.* Ex vulgari lectione est supplendum: *Haud equidem credo* hoc ita fieri, *quia sit.* —416. *Facto* Franc. *fato rerum* Toll. —417. *mollibus* Goth. pr. —418. *Mutavere vices* Markland. ad Stat. Silv. V, 2. 152 eleganter conjectat, ut Catrœus etiam ediderat; utque in uno Arundel. legitur. Sed nec male, procellæ seu tempestatis ac nubium via ac ratio naturaque mutatur, cum sudum fit, et omnino *mutat viam* quodcunque movet se, procedit. Paullo diversa ratione *viæ cœli* dictæ

raucis: quibus corvus imbrea alias denuntiat: cf. Plin. l. c. —412. Χαίρειν κέ τις οἰόσσοιτο ibid. 274. *dulcedine læti* h. voluptate, gaudio. Similis locus inf. IV, 55. *imbribus actis*, exactis, finitis, desinentibus, Burmannus exponebat: vereor, ne hinc tenuis nimis ratio exoriatur. Melius *actis*, abactis, pulsis.

415. Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *divinitus sit ingenium*, h. e. ex Pythagoreorum, Platonicorum ac Stoicorum placitis *pars divinæ mentis et haustus ætherii*, ut IV, 219. 220, ubi vide: conf. Cicero de Divin. I, 49, s. 110. 53 pr., *aut rerum prudentia major fato*, h. quam fatum, hactenus scilicet, ut, quid futurum sit fato, ipsi prævideant et præsentiant: Scilicet solet iis, qui divinandi facultatem habent, potestas aliqua et imperium in fatum poetica ratione tribui. Nescio tamen an usquam illa divinandi vis habita sit *major fato*, quæ fata mutare posset; quod nec Jovi licebat, qui tantum retardare fatum poterat. Itaque præferenda esse videtur altera, quæ facilitate se commendat, interpretatio: « quia rerum prudentia major (quam in hominibus esse solet) iis sit *fato*, ut ante, *divinitus*, a fato data. »

417—423. Verum, ubi cœlum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur, modo rarefit et tenuatur, naturæ harum avium mutationem aliquam subeunt, et motus diversos a prioribus sentiunt *Jupiter — denset.* Tribuitur Jovi, quod nos de natura pronuntiamus.

Denset, erant quæ rara modo, et, quæ densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si vero solem ad rapidum lunasque sequentis
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.
Luna, revertentes quum primum conligit ignis,

Georg. II, 477 pro moto siderum, ut via solis, siderum: quæ pro exemplis laudat Burm. h. l. *uvidus* est ex Medic. *humidus* alii, *umidus* Romanus. — 419. *Denset* e Medic. Rom. et melioribus Heins. cf. Cerda. *Densat* vulgo cf. sup. ad 248. Mox et note *quæ* deest Leid. pr. *aut quæ* malit Kingius ap. Martinum in app., sed *et* sæpissime eadem vi. *relaxet* Ven. et Zulich. — 420. *pectore* Mentel. pr. cum duodecim aliis Heinsii et Burm., item nonnulli apud Pierium et Martinum et Goth. uterque: ferri et hoc potest. — 421. *Tunc alios* Gud. — 422. *hic ille avium contentus* Medic. a m. pr. *ovium* Ven. *in auris* malit Jo. Schrader. Wakef. ad Lucret. V, 1082 interpungit: *hinc ille avium concentus, in agris Et lætæ p.* — 424. *Sin* Mentel. tert. a m. sec. *ad solem rapidum* tres, *ad rapidum solem* Moret. fragm. — 425. *respicias* Menag. pr. et Seneca Epist. 88. *prospicies* Franc. *prospicias* Parrhas. Vss. 427. 428. 429. leguntur ap. Senecam Soas. p. 27. Gron. — 427. *colliget* Goth. sec.

Is aerem rarum densat, densum ac gravem rarefacit. — 420. *Vertuntur species animorum;* paullo aliter ap. Homer. Odyss. σ, 135. 136. nobilissimis versibus: tales hominum mentes, ita homines animo affecti, adeoque læti ac tristes, uti sors cujusque diei rerumque externarum conditio ferat: Ita enim interpretandi versus: Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε; at in Marone animorum habitus mutatur ex tristitia ad lætitiam versus. — 423. *ovantes gutture* h. cantu, lætam vocem edentes.

424 — 437. Ad præsagia e lunæ phasibus, *lunas* dixit, et iis, quæ in solis specie apparent, progreditur. Iis enim observatis, sequentis diei tempestatem ac cœlum facile prædisci posse, etiamsi noctis serenitas aliud promittere videatur. In his omnibus ante oculos fuit Aratus, qui copiosus est in hoc prognosticorum genere. — 426. Sic Æn. V, 851 *cœli toties deceptus fraude sereni*. Rem ipsam subministravit Aratus Diosem. 46 sq.

427 — 437. Luna renascens si obscura fuerit, est præsagium pluviæ; si rubicunda, venti. Quarta dies a nova luna si puro nitore fulserit, serenitatem per totum mensem portendit. Respicit h. l. Plin. XVIII, 79, qui plura apposuit. Ex multis, quæ de luna tradit Aratus, Diosem. 51 — 55. 69 — 72. 417 sq. hæc selegit poeta; nonnulla quoque v. 432 — 435 aliter est interpretatus. Virgilium expressit Vegetius de Re milit. V, 11. — 427. —

Si nigrum obscuro conprenderit aera cornu:
Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, si virgineum suffuderit ore ruborem:
Ventus erit; vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit:
Totus et ille dies, et, qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt:
Votaque servati solvent in litore nautæ

428. *obscuræ* Medic., sc. Lunæ, quod etiam elegantius habere possit. *comprenditur* Ven. *aera* vetustissima exemplaria habent, idque reposuit Nauger. Ald. tert., at priores *aere*, quod Pierius et Catrœus præferebant; ut est in cod. Rottend., minus bene. vid. Burm. et Martin. — 429. *agricolæ* ed. Cerdæ; et mox *virgineo*, sine libro, ut videtur, scripto. — 430. *Aut si* Medic. a m. pr. et Menag. *ora* fragm. Moreti: ita esset: *suffundere ruborem* sub *ora*; nec male hoc se haberet, et doctius foret. Conj. Heins. *virgineo suffuderit ora rubore*; quod usitatum poetis, sed hac ipsa de caussa suspectum. Nunc *ore* est in ore. — 432. *ortu in q.* editum video usque ad Pulmannum constanter; retinent tamen et post illum Ruæi, Catrœi edd., et e codd. Parrhas. Bodlei. alter Arundel. Goth. pr., et sic apud Senecam Suasor. p. 27. *namque his* Goth. pr. Voss. pr. edd. Junt. et Ald. pr. *hic* Voss. Versum hunc ante oculos habuit et ex h. l. interpretandus est Valer. Fl. II, 367 *Et* (f. *ut*) *lunam quarto densam videt imbribus ortu Thespiades*; nam contrarium ejus ponit, quod Maro pronuntiat: sin luna non habuerit cornua acuta, quia nubibus densis obscurata est, Tiphys colligit inde tempestatem non in melius mutatum iri. — 433. *Plena nec obtusis* Seneca Suasor. In Einonis Chronico vulgato in Analect. Matthæi Tom. III modo vulgatum, modo *Laxa nec obscuris* recitari, monuit Burm. *obtunsis* in Romano et multis scribitur. *nec* Pierii libri, et Goth. pr. — 434. *nascetur* Rom. Pierii et Regius Martini. *nascuntur* Longob. Pierii. — 435. *carebit* ed. Ven. — 436. *ad litora* Romanus.

428. Novilunium. si nova luna nigra fuerit; si nigro aere novæ lunæ cornu fuerit obscuratum. — 429. *agricolis pelagoque*, pro nautis. Ne hæreas, cur pelago imber minetur. — 431. *vento* h. l. cum ventus futurus est. Arat. Diosem. 52. 53. — 432. Non habeo, quomodo hæc conciliem cum verss. Arati 60. 61. qui χειμῶνα, *tempestatem*, significari ait. Nisi Maro, vss. iis neglectis, vss. 62. 63 expressit: εἰ δέ κεν οἱ κεράων τὸ μετήορον εὖ ἐπινεύοι, δειδέχθαι βορέω: sin cornu superius bene curvatum sit (tum sane luna non *est obtusis cornibus*) *expecta aquilonem*, qui nubes dispellat. Omnino apud Aratum omnia subtiliora sunt, cum fastidiosa copia talium prognosticorum: qua quidem in re, comparatione utriusque poetæ facta, facile admiraberis Maronis judicium in dilectu et brevitatis studio. *auctor*, qui pollicetur, vaticinatur, h. l. præsagit. — 436. 437. Secunda erit navigatio. Jam 437 Parthenii versum esse, ex Gell. XIII, 29, et Macrob. V,

Glauco et Panopeæ et Inoo Melicertæ.
Sol quoque et exoriens, et quum se condit in undas,
Signa dabit; solem certissima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, et quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:

437. *Panopiæ* Medic. *Panopæ* ed. Junt, *Melicerti* Medie a m. pr. Græce esset : Γλαύκῳ καὶ Πανοπείῃ ἰδ' Ἰνῴῳ Μελικέρτῃ. — 438. *Sol quoque exoriens*, sine et, relicto hiatu, Medic. Moret. pr. Ven. *Sol q. cum* e. ed. Ven. *condit* fragm. Moreti, Gudian. Moret. unus, Mentel. pr. a m. pr. et præferam ipse, quia doctius est, alterum, condet, vulgare. Ibidem vs. 427 *colligit*. Nec tamen non recedit ab hoc Maro aliis locis, ubi res et versus postulat. *nec quum se* Ven. Reg. a m. pr. *cudet* Goth. sec. *ad undas* Moreti quart. — 439. *sequuntur* Pierius et Heins. e melioribus, *sequentur* alii. Emendatiurem lectionem jam Naugerius dederat Ald. tert. *sequuntur* est pro adest, inest, ut Homericum ἕπεται. — 440. *austris* Medic. et Rottend. sec. a m. pr., etiam Erf. a m. pr. — 441. *orbem* Parrhas. et ed. Veneta Burmanni; cui abblaoditur lectio; modo codicum major esset auctoritas, nec recurreret versu sequ. *orbe*. Verum etiam paullo ante v. 432 *ortu quarto*; et est hoc exquisitius, ut adeo bene legi et probari possit: *medioque refugerit ortu*. Eadem Variatio Horat. Carm. IV, 2, 58, ubi vid. Bentlei. — 442. *refulgerit* Rottend. sec., et *refulserit* Erf. Videtur posse referri ad illud phænomenon, cum ex atris nubibus medius orbis solis erumpit, ὁππότε — τὰ δ' αὖ περὶ μέσσα φαείνῃ, h. τὰ μέσσα περιφαείνῃ, *medius solis orbis elucescat*, ap. Arat. v. 98. At vetat hoc sententiarum ordo apud Aratum, quem Virgilium retinuisse manifestum est. Et Avien.: *Sed non ora cavo similis medioque recedens Orbe quasi*. Bergstraesser mu-

17 novimus: Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ (l. Νηρῆι καὶ) Ἰνῴῳ Μελικέρτῃ, seu ut Gell. laudat, sed ex interpolatione, Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ. Panope vel *Panopeia* (Πανόπη, Πανόπεια) est inter Nereides: Æn. V, 240. *Melicertam* autem esse Palæmonem inter deos receptum, Inus f., satis constat.

438 — 440. Jam de prognosticis ex sole agit, quæ ille et sub ortum et sub occasum dat, affert. Ex Arato Diosem. 87—89. In seqq. variavit nonnulla Virgilius ex eo ducta, aut plura in unum contraxit. Plura, quæ tamen nec omnino inter se et cum nostro conveniunt, alia etiam ad unum idemque redire videntur. v. apud Plin. XVIII, 35, s. 78. — 441. Sol oriens si maculosus, (Plin. l. c. si nubes *nigræ rubentibus intervenerint*. ποικίλλεσθαι est Arato: *varios errare colores* mox dixit v. 452) nubibus ubductus, ab exteriore tantum sui parte conspicuus et quasi concavus est, imber portenditur. *medio orbe refugere* simpliciter accipi posset, abdi, e conspectu subduci; nam poetis *medium* parum accurate dicitur; sed vetat Aratus Diosem. 96 ὁππότε κοῖλος ἰνδόμενος περιτέλλῃ. Et Plinius: *concavus oriens pluvias prædicit*. Ad reliqua v. Arat. 90. 91. 113. 114, et 123 — 125. *ab alto* seu mari seu ex æthere. vid. ad v. 324.

Suspecti tibi sint imbres; namque urguet ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, male tum mitis defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in voltu varios errare colores;
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo inmiscerier igni:
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis

tabat: *variaverit orbem — medioque refugerit ortu.* quod Wakef. adeo probavit, ut reciperet in poetæ verba. Quod mutare malim, est: *mediove.* Alioqui obscurum est, sintne duo, an trina, an unum prognosticum quod memoret. Nam diversum hoc ab antec. *maculis variaverit.* — 445. *At ubi* Rottend. sec. — 446. *rumpent* reduxit Heinsius, ut in aliis locis, pro *erumpent*: quod vulgare esset, quodque vulgo legebatur: nec tamen ubique: *rumpent* jam in Egnat. Commelin. occurrit et habent istud omnes meliores etiam Pierii. *rumpunt* Rom., ut et Regius et Ald. tert., sic convenit cum *surgit.* Mox *surget* etiam e melioribus repositum; idem jam Egnat. Commelin. et hinc alii. Ceteri, in his Aldd., *surgit.* — 448. *defendet* Pieriani, item Medic. et alii boni libri. At *defendit* Gudian. a *m.* sec. Moret. duo, Leid. pr. Zulich. ed. Ven. Erf. a m. sec. *defendat* Mediol. *vites* Ven. et Menag. sec. a m. sec. *tam* Ven. — 449. *Tam* antiquiores. *Quam m.* apud Nonium in *Grando. Tum* Mentel. duo, fragm. Moreti cum octo aliis. *Jam* Ven. Leid. alter a m. pr. Genev. ed., nec displiret Burm. conf. v. 506. — 450. *decedit* Medic. et Pieriani nonnulli. conf. sup. v. 209. *descendit* Rottend. alter. *emisso* Leid. — 451. *Profuerat* ed. Ven. *jam* Toll. — 453. *Cæruleos* Leid. alter. *Cærulus* Reg. — 454. *Si* Romanus. *incipiunt* Medic. Gudian. Leid. pr. a m. pr., it. apud Pier. aliquot: et, si reliqua loca ad idem tempus revocentur, doctius ita dictum arbitror. *miscerier* Leid. alter, Franc. Mentel. et Gudian. alter. — 455. *cum pariter* Franc. *tum* Rom.

445. Si sub ortum Sol medio orbe obscurato radios quaqua versus exterius sparserit. Plinius l. c. *Si in exortu longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit.* v. Aratus Diosem. 97—99 et 152. — 447. Cum lux oricos erit pallida, grando ingruet. Versus est Homericus Od. ɩ, 1. In v. 448. 449. ipsa structuræ conversione orationem exquisitam factam vides; grando ingruit; et ornate *crepitans salit* pro, cadit: cf. Æn. V, 458. 459.

450. Si solis orbi prætexuntor nubes variæ, nigræ denuntiant imbres, rutilæ ventum. *errare* doctius quam esse. — 452 — 455. ex Arat. Diosem. 102—107. *Sin maculæ*, sin permixtæ inter se erunt

Fervere : non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit : frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes aquilone moveri.
Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,

457. *ab terra* Valer. Probus Art. Grammat. I. *at* Medic. *moveat* idem a m. pr. et ita edidit Catrœus, nec probante Burm. Infrequens quidem, nec tamen insolens, *moveat convellere*, permoveat ut solvam. — 459. *nimbisque* fragm. Moret. — 460. *cernis silvas* Goth. sec. — 461. *quod serus* Zulich. *ferat* Medic. a m. pr. Romanus et Cantabrig. — 461. *quid vesper serus vehat*. Dixerat jam Varro in Satyra Menippea : *nescis quid vesper vehat*. ap. Macrob. Sat. II, 8. — 462. *agit* Reg. Martin. *unde serenans Eurus agat* conjiciebat Reiskius, acute, ut esset quod *Austro* responderet; et quia poetam decebat magis, *Eurum* quam *ventum* excitare. Etiam Jo. Schrader. conj. *serenus Eurus* : ut opp. *humidus Auster*. Enimvero, *unde* Eurus veniat, ignorari nequit; sed, unde ventus venturus sit, quo nubes dispellantur, hoc dubitari potest. *quid cogitet* accipiebat Reiskius, quasi, coagitet et compellat; uti *agat* sit quasi abigat. Locum declaravit Spencius Polymet. XIII, p. 203. *quid cogat* et edd. Aldd. pr. et sec. cum Junt. ex *cogit* et pro cogitet, ut sæpe erratum. v. Burm. *qui cogitat* Moret. quart. Kingius in app.

et nigræ et rutilæ. Mox 456 *Fervere* elegantius quam impleri. Si venti et nimbi quaqua versus fervent, ut vs. 327 *æquor* dictum *fervere*, de magno motu et agitatione. In illis autem : non *illa quisquam me nocte* etc., suavis orationis, inprimis tenuioris, variandæ color, similis illis : Georg. II, 315 *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor Tellurem — movere.* III, 436 *Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, Neu dorso nemoris liceat jacuisse per herbam.* Subtectus tamen et is Arato : ut in Phæn. 287 Μὴ αὐτῷ ἐνὶ μηνὶ περικλύζοιο θαλάσσης etc., de quo loco jam Longin. s. 26 monuit; item 413. 154. 323. Etiam alii : Nicand. Ther. 124. Callim. in Dian. 175. Maneth. V, 202. Quid? quod similis forma in Homero occurrit Odyss. μ, 106 de Charybdi : μὴ σύγε κεῖθι τύχοις; ὅτε ῥοιβδήσειεν. Mox *moneat*, hortator, auctor sit.

458—460. Si mane et vesperi sol purus erit ac serenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat cœlum. *Si et occidit sol pridie serenus et oritur, tanto certior fides serenitatis.* Plin. l. c. Aratus Diosem. 93 — 95. 126 — 129. 158. 159.

461 — 463. Verbo, ex sole præsagia omnino petimus certissima, quæ circa vesperam cœli facies, serena an nubila, futura sit; a qua cœli parte ventus dispellens nubes an adducens pluvias venturus sit. — 462. *quid cogitet Auster*, præclare, vento in personam mutato : ut ap. Horat. *quodcunque minabitur Eurus*; *et* : cum amnis *sævit horrendamque cultis diluviem meditatur agris.* Expressit tamen et ars ventos : inque his Austrum,

Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
Ille etiam exstincto miseratus Cæsare Romam;
Quum caput obscura nitidum ferrugine texit,

edit. Martin. τὸ *cogitet* non ferendum esse putabat; itaque malebat *cogat et* aut *concitet.* Hoc est, minus poeticum præferre alteri, quod poeticæ rationi est consentaneum. — 463. *dedit* Moret. pr. — 465. *aperta* Bodlei. — 467. *Tum* fragm. Moret. et edd. Aldd. pr. ac sec. Reg. Martin. *tinxit* scripsit Wakef. ut eum *ferrugine* magis conveniat; ut Ovid. Met. IV, 404.

facie truculenta, minaci, supereiliosa (v. ap. Stuartum *Antiquities of Athens* c. III in turri octogona Andronici Cyrrhestæ et cf. Spencium Polymet. Dial. XIII). —463. Hinc color ductus Manil. II, 134. 135 *Quod Fortuna ratum faciat, quis dicere falsum Audeat, et tantæ suffragia vincere sortis!* Noster *falsum* pro fallenti dixit.

464. Ingeniosus transitus ad emblema carminis, seu episodium, non inelegans, quamquam ad nostra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, ut varietate aliqua distingueretur argumenti tenor, et esset, ubi ingenium poetæ se jactare posset. *Cæcos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et insidias conjurantium, et *operta bella* explicat. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes subitosque tumultus, Et clandestinis surgentia fraudibus arma. tumescere* vero elegantius quam oriri, surgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic *fluctus, æstus.* Sic et οἰδᾶν. Ruhnkenius ad Vellei. II, 15, p. 115 ab arborum et plantarum gemmis ducere malebat.

446. Prodigia post Julii Cæsaris cædem, quæ eadem pro præsagiis belli civilis subsequentis habebantur, etiam historicis satis sunt celebrata, a poetis inprimis tractata: Ovid. Met. XV, 782 sq. Tibull. II, 5, 71 sq., ubi v. Obss. Ex historicis inpr. Dio XLV, 17. Inter ea fuit solis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor. vid. Dio l. c. Plutarch. in Jul. Cæs. p. 740. Plin. II, 30. Dio XL, 17. Tibull. l. c. 75. 76. De caussis hujus prodigii a multis disputatum est, et nuper satis subtiliter a Liberto Fassono in diss. Virgilii novæ edit. ab Ambrogio curatæ præmissa; petuntur eæ a maculis solis insolitis. Probabilior, nostrorum quoque temporum experientia, est opinio, obscuratum cœlum nebula illa, ferruginea modo, modo rubente, nostris hominibus *Heerrauch* (*Hœhrauch*) dicta: v. Opusc. Vol. III, no. XI. Primas lineas hujus prodigia enarrandi moris duxit Apollon. IV, 1284. Etiam sui consulatus prodigia copiose exposuit carmine Cic. de Div. I, 11. Ad nostri poetæ morem alii bellorum graviorumque calamitatum præsagia commemoraruut; belli quidem civilis Lucan. I, 525 sq. Petron. c. 122. Jam in verbis variari vides: *miseratus*

Inpiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, et æquora ponti,
Obscenique canes, inportunæque volucres,
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes,
Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis
Ingens; et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque loquutæ;

470. *Obscenæque canes* Medic. solus. v. Burm. *Obscenique amnes* Ven. — 472. *Ætnan* Moret. pr. — 474. *sonitus* Menag. sec. Goth. sec. et Schol. Juvenal. Sat. XI, 111. inferre vult *tonitrum* Wakef. ad Lucret. II, 48. *sonitum ex toto* Venet. *sonitu* Goth. pr. — 475. *timuerunt* Moret. pr. et Zulich. *montibus* Medic. a m. pr. cum aliis, etiam Romanus a m. sec. Probat et reponit *montibus* Wakef. modo apposuisset, quid sint *insoliti montes?* — 476. *est audita* Reg. ap. Martin.

est Romam : pro eo, quod dicendum erat : monuit instare tumultus etç. *ferrugo* poetica oratione pro caligine. *impia sæcula* homines istius ævi, quo *impium* facinus in Cæsarem commissum erat. *sæcula* Lucretiano more dixit, ubi *sæcla ferarum* et alia. Præclare solem obscuratum per *caput velatum* præ mœrore propter instantes calamitates declarat.

470. Oblata tamen sunt prodigia omnis generis illo tempore. *Obsceni* canes, ominosi, mala portendentes, ut *importunæ volucres*, odiosæ, molestæ, mali ominis cantu. — 471. Igitur aliquoties Ætna illo anno ignibus arserat. Esset hactenus reperta caussa caliginis totius anni. Æstuantis Ætnæ explosi ignes verbis a tempestate maris petitis describuntur. Omnino *undæ* flammis tribuuntur. Exempla dat Cerda. *liquefacta saxa*, quia massa tum liquescens mox lapidescit. Est quæ vulgo *Lava* appellatur : cf. Æn. III, 576, et Carm. Ætna.

474. Arma in cœlo visa sæpe narrata sunt; nunc a Rheno. Videtur ei superstitioni *aurora borealis* originem dedisse. Alpes sæpe tremuisse Plinius notavit lib. II, sect. 82; mirum, hoc prodigium nunc raro nuntiari : sæpius de Apenninis. An forte veteres glaciei perennis ruinas et percussum inde solum et aerem pro terræ motu habuere?

477. *simulacra* mirum in modum *pallentia* e Lucret. I, 124 sunt defunctorum umbræ. conf. Cerda. Mentibus hominum magno imminentis calamitatis metu percussis spectra objecta esse in locis solis, non insolens res est. Mox 478 intell. *boves vocales*. vid. Tibull.

Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt;
Et mæstum inlacrimat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ adparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit; et altæ
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura; uec diri toties arsere cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

479. *omnes* Menag. pr. — 480. *lacrimat* Pierii Oblongos. — 481. *Proruit* Schol. Cruqu. Horat. Carm. IV, 4. vid. Burm. *vertice* alii. vid. eund. — 482. Pronuntiaodum *Fluviorum*. facit hoc ad gravitatem versus. — 483. *armenta trahit* Moret. sec. Zulich. edd. Ven. et Mediol. eum Regio Martioi et Erf., quod sollenne. vid. Burm. — 484. *haud* ed. Mediol. *minacis* Gud. *minantes* alter Rottend. — 485. *Haut p.* ed. Mediol. *Nec p.* Lotat. ad Stat. Theb. IV, 374. *Aut putris* Franc. *altæ* Heins. e Medic. et al. codd. et edd. h. magnæ, proprie altis locis positæ, tom altis ædibus, murisque, instructæ; tandem simpliciter magoæ. Miro modo vir doctus, Wakef. ad Lucret. VI, 580 epitheton eo spectare contendit, quod intra *ædes altas*, ut intra *altas cavernas*, sonus augetur. Obtinuerat hoc edd. inde ab Aldo vulgatas: obsedit inde Batavas edd. *alte* initio a Pulmanniaois facto. Cuninghamius emendarat *alta*, ut Horat. Sat I, 6, 43 *magua sonabit*. Reiskius coojectabat: *altam* sc. ooctem. — 486. *Per noctes* Leid. sec. — 487. *sinistro* Gud. a m. sec.

II; 5, 78. Tum *sistunt amnes* se, consistunt. Ad rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 sqq. *Vidimus flavum Tiberim* — inde miraculo aucto ad fontem recurrunt amnes; caussa adjecta est in *terræ dehiscunt*, scil. motu ac ruina soli, qua obseptus fluvii cursus est. — 480. *ebur æraque*, sunt signa ex ebore et ære; ea *illacrimari* credebantur, forte dum tepido sudabant humore per tempus pluvium collecto. Adeo in re alioqui satis obvia occæcati metu animi trepidabant.

481. De arte poetæ vid. Scalig. Poetic. V, 14, p. 278. Ut ira, rabies, sic furor et *insania* incitato flumini tribuitur. Locum ante oculos habuit Lucan. I, 408 sqq. Padi autem eluvies incredibiles sæpe agrorum hominumque strages fecisse narrata est. — 485. Ad prodigia hæc cf. disputata in Opusc. Vol. III, Prolus. XI et XIV. — 487. *Sereno tonuit.* Huc refer Horat. Carm. I, 2, 3. 4. — 488. v. Cicero de N. D. II, 5, §. 14.

489. Hæc prodigia insequutum esse ait bellum civile, prælio ad Philippos, Macedoniæ adjectæ, olim Thraciæ, urbem commisso, et Bruti Cassiique nece nobilita.

Romanas acies iterum videre Philippi;

tum. Poetica ratione Philippos dicit vidisse Romanas acies concurrere, et quidem *iterum concurrere*, Romanos alterum prælium, post illud in priore bello civili ad Pharsalum habitum inter se fecisse. *Nec diis fuit*, visum est, *indignum*, iniquum, pro, iis placuit, in eodem Macedoniæ regno, latius accepto, bis stragem Romanorum fieri. *Emathia* Macedoniæ est pars, ad quam proprie nec Pharsalus nec Philippi referri possunt; sed poetæ latius eo nomine etiam pro Thessalia utuntur. *Hæmus* mons est Thraciæ, cui poetica ratione urbs Philippi subjacere dici potest. Lucan. I, 675 *latosque Hæmi sub rupe Philippos*. IX, 271 *Emathios Philippos* dixit. Magna pars Thraciæ olim Macedonibus paruit. Satis nobis declarasse videmur loci sententiam. Ad virorum doctorum contentiones descendere non possumus, quæ maxime errori debentur, quod τὸ *iterum* cum *videre* jungebant, non *iterum concurrere*. Inserta est nuperæ Romanæ editioni etiam hoc de loco viri docti disputatio; et alia Holdsworthi (in *Diss. upon Virgil* p. 375 sqq.); qui binos Philippos fuisse cum observasset, alteram urbem ad Strymonem, alteram non longe a Pharsalo Thessaliæ circa Thebas Pythiæ, utramque a poeta respici putabat; mira prorsus ambiguitate, et lusu tanto poeta indigno. In Virgilio tamen nemo hærebit, qui interpretationem recte instituerit. Manilius, qui hunc locum in extrema libri primi parte ante oculos habuit, eandem poeticam rationem amplexus paullo licentius extulit: *Civiles etiam motus cognataque bella Significant* (cometæ sive alia meteora), *nec plura alias incendia mundus Sustinuit, quam cum ducibus jurata cruentis Arma Philippeos implerunt agmine campos. Vix etiam sicca miles Romanus arena Ossa virum lacerosque prius superadstitit artus.* Licuit poetæ, quamquam paullo crassius, in eodem loco prælium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga, factum. Ut adeo ne tum quidem vitiose dictum videri debeat, si Philippis ipsis dicat iterum concurrisse Romanas acies. Quid? quod contendi potest, veteres, cum hæc Virgiliana carmina legerent, sententiam non aliter constituisse? Ex imitatione Ovidii indices. Is Met. XV, 823. 824 de Cæsaris ultione: *Pharsalia sentiet illum, Emathiaque* iterum *madefacti cæde Philippi*. Et Lucanus, qui lib. VII sub f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* v. 853 *Ante novæ venient acies, scelerique secundo Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.* Et tandem Petronius cap. 121 (de Bello Civ. 110) *Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos.* Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres Pharsaliam cum Philippis confudisse. Latius *Emathiam*, *Thessaliam*, *Hæmum*, *Philippos* et *Pharsalum* in poetis, qui de his præliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, ex comparatione dictorum obvia res est. — 489. *paribus telis*, cum utrinque a Romanis pugnaretur. Hinc Lucan. I, 7 *infestisque obvia signis Signa*, *pa-*

Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Hæmi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Di patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,

491. *Non* Moret. sec. Parrhas. Markland. ad Stat. Silv. III, 68 cum interrogatione legendum esse contendit: *Nec fuit indignum, Superi, bis.* Et sic ed. Mediol. Bene utique et hoc. Vulgata tamen nec minus bene. Itaque nullus emendationi locus. cf. Burm. *superbis* Goth. pr. — 492. *lætos* Reg. Martin. cum nonnullis edd. — 493. *tempus veniet* et *illis finibus, quum* jungebat interpretatione Reiskius. Alius forte simili acumine jungat *Scilicet et, tempus veniet quum, f.* Magis accommodatum esset, jungere: *Nec fuit indignum — pinguescere campos, Scilicet, et veniet tempus.* Aut cum Wakefield: *pinguescere campos Scilicet. Et t.* — 494. *terra* ed. Juni. *terræ* Venetus. — 495. *inveniat* Rotteud. sec. a m. pr. — 498. *Di patrii, Indigetes,* distingui potest. v. Not. *Indigenæ* ed. Ven. *Di patriæ* Heinsius maluisse fertur.

res aquilas, et *pila minantia pilis.* Et Valer. Fl. VI, 404 *Romanas veluti sævissima cum legiones Thisiphone regesque movet. quorum agmina pilis, Quorum aquilis utrinque micant.* — 491. 492. Decrevere dii, fatale fuit, bis cædes Romanorum in finibus Macedoniæ fieri.

493. Expressit et hæc loco sup. laudato, Manil. I, 908. 909. Natum phantasma ex vulgari: ossibus cæsorum Romanorum agros constratos esse. — 494. A Lucret. V, 932 *ferro molirier arva.* — 496. *inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adjunctum fit; alias *cavas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, inprimis Claudiano XXI (de Laud. Stilic. I), 134 — 137. — 497. *Grandia ossa* ad communem de vastis priscorum hominum et heroum corporibus opinionem præclare dixit; cf. Æn. XII, 899. 900. Cum in istis præliis fortissimi homines cecidissent, posteritas, quæ corrupto huic et decrepito sæculo successura est, eodem modo horum ossa mirabitur, ut nos priscorum hominum. Debuit autem hoc, jam Maronis temporibus, sæpe contingere, ut terra eruta aratores in magna ossa fossilia inciderent: quæ, cum belluarum ex priscis telluris ruinis essent, ad priscos tamen homines ac gigantes referrentur. Debuere quoque, post tanta Italiæ bella, sæpe agris motis in loca pugnarum factarum incidere homines et ossa cum armis permixta reperire: quod miramur nostris ætatibus, post tam numerosa prælia et cædes factas, rarius fieri, ut arma Romana terris effossis reperiantur.

498. *Dii patrii* et *Indigetes* ab aliis pro iisdem, ab aliis pro di-

Quæ Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete! Satis jam pridem sanguine nostro

499. *Qui* fragm. Moret. Voss. *et* abest a Veneto. — 500. *Huic* Goth. sec. a m. sec. *averso* Mentel. pr. a m. pr. *juvenem everso* Venetus. — 501. *Nec* Ven. *nam pridem* ed. Ven.

versis habentur. vid. Cerdam, Ruæum, Martinum et Thesaur. L. L. Nec mirum hoc, pro varia nominum rerumque acceptione. Itaque in hoc otium consumere nolim. A poetis minus severa diligentia in his requiritur. Pro iisdem habet etiam Spencius, et Jovem, Junonem, ac Minervam designari putat Polymet. p. 315. Possunt tamen ex poetæ animo distinguenda videri numina; si Ovid. locum Met. XV, 861 sq., qui inde expressus est, respicias. *Dii Indigetes* sunt ἐγχώριοι. Ex iis Æneas erat: vid. Liv. I, 2 extr. Tibull. II, 5, 46. Æn. XII, 794. Idem Æneas *deos patrios* seu *Penates* a Troia in Latium advexerat. — 500. *juvenem*, ut Ecl. I, 43, Romani sermonis noto usu appellat Octavianum Cæsarem, tum circa XXVII annum agentem. *Sæclo* (ut v. 468) *everso* dixit, quod in prosa, *rebus perditis succurrere*: ut *eversum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente. v. Duck. ad Liv. XXX, 16, 6. Ceterum nonnulla in sequentibus sunt, quæ forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excusari forte satis est; etsi declarare videntur, jam tum poetæ animo insedisse Æneidis argumentum, ut a Trojanis rebus fata Romanorum apta et nexa faceret. *Laomedontis* certe *perjuria* nimis longe petita videri possunt; nec sententiarum admodum commodus et naturalis ordo et junctura esse. Verum de Romanorum sensu quærendum erat, non de nostro. Scilicet magna aliqua calamitas non nisi deorum iris immitti potest: exarsere illæ magno aliquo scelere ac piaculo commisso. Ita bella civilia referuntur ad majorum magnum aliquod ἄγος: ab Horatio ad parricidium Romuli Epod. VII, 17, a Virgilio ad Trojanorum, qui gentis Romanæ auctores fuere, facinora. Jam porro: bellorum civilium scelera novum sunt ἄγος, novum piaculum, quo obstricti homines deorum iras in se provocant; inde calamitates easdem iras et novas portendunt prodigia: quæ procuranda sunt et τὸ ἄγος expiandum. Verum reatus ille solvi nequit nisi certis ritibus et sacris piacularibus, non nisi ab homine puro ac sancto aut a deo aliquo curandis: hic erat Octavianus Cæsar, qui idem remp. unus restituere poterat. Hoc idem persequutus est Horat. I Carm. 2. Jam his notionibus imbutum animum si habueris, facile expedies singula: Permittite, dii, ut Cæsar remp. restituat et belli civilis scelera expiet. Satis malorum experti sumus: — 501. 502. Ne nobis eum eripite, tamquam unum illum, qui culpam nostram expiare potest: etsi ævi hujus tantæ sunt e bellis civilibus corrup-

Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jam pridem nobis cœli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos:
Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies; non ullus aratro
Dignus honos; squalent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem;

502. *Laumedonteæ* Voss. pr. Parrhas., e vitio sæculi. v. Burmann. — 503. *cœli nobis* Romanus. — 505. *versumque* Franc. — 506. *Jam multæ* Reg. Goth. pr. *Tum multæ* Moret. quart. *non nullus* Menag. pr. *nullus aratro Cessit honor* Serv. ad Æn. IV, 103 citat vitiose. — 507. *adductis* Rotteod. alter. — 508. *curvantur in*

telæ, ut dei alicujus præsentiam vix ferant. Hæc omnia splendide ornavit et amplificavit.

502. De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptunum mercede pro muris Trojæ exstruendis pacta fraudaverat. Horat. III, 3, 21 *ex quo destituit deos mercede pacta Laomedon mihi castæque damnatum Minervæ cum populo et duce fraudulento.* Potest tamen ac debet *Laomedontea* Troja simpliciter pro epitheto haberi, et *perjuria Trojæ* latius ad omnia ἄγη et facinora Trojanorum, eoque ipso ad fata ac mala inde nata, referri, quæ in Romanos, eorum posteros, redundarunt. Adeo insederat hominum animis illud judicium: numen irasci, et numinis iras non nisi vindicta scelerum placari posse, et, si scelerum auctores pœnas effugerint, expeti has a nepotibus. — 503. Retrahendum est ad v. 500: unus est Cæsar, qui remp. labefactam restituere et mala tollere, deorum iras placare potest; at hic, ipse diis par et mox deus futurus, verendum est, ne ab hac scelerum contagione subductus nobis eripiatur: Fere ut Horat. I Carm. 2, 45, qui totus locus inde a v. 25 pro æmulatione hujus loci Maroniani haberi potest.

505 — 511. Ad annum ab U. C. 717 M. Agrippa et L. Gallo Coss. hæc spectant; aut, quod melius fiet, ad apparatum pugnæ Actiacæ per sequentes annos sunt referenda. conf. Vita Virgilii ad hos annos. Anno illo 717 multis prodigiis turbati erant animi, dum inter Triumviros parum firma fides, et paulo post graves inimicitiæ; inter Cæsarem et Sext. Pompeium bellum recrudescebat; Antonius cum exercitu adversus Parthos jam dudum Syriæ infestos ibat; ab Agrippa, qui Rhenum transierat, in Galliis bellum modo confectum erat. Hæc omnia in unum conferre potuit poeta, ut gravior esset sententia. Si de apparatu belli Actiaci hac Georgicorum parte agi cum Martino existimare malis: v. 509 latiori sensu erit accipiendus de extremis imperii finibus, unde copiæ contrahebantur ab Antonio et Cæsare.

505. *ubi.* h. l. apud quos. *fas nefasque versum*, confusum. — 506. *Novum scelerum proventum* dixit Lucan. II, 60. — 507. *Dignus*

Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; sævit toto Mars inpius orbe:
Ut, quum carceribus sese effudere, quadrigæ
Addunt in spatia, et, frustra retinacula tendens,

ensem Franc. *formantur* Nouius Marcell. iu *rigidus*, et Servius ad Æn. XII, 304. *Flare* tamen et *conflare* sollenuius de ferro, ære, cudendo, dum liquescit. — 510. *Vicinæ inter se ruptis jam legibus* duo Moret. et Menag. pr., nec non Cantabrig. — 511. *Arma fremunt* Wakef. eleganter! Nec tamen quæ eleganter dicuntur, nulla alia re urgente, poetæ possunt obtrudi. Etiam Æn. IX, 133 *gentes arma ferunt Italæ*. XII, 586 *arma ferunt alii*. *tota Mars improbus urbe* duo Mss. apud Serv. ad Eclog. IV, 13. *una urbe* unus apud eund. ib. *secum* aberratum Goth. pr. — 513. *Addunt in spatia* Burmannus revocavit, cum Heins. *in spatio* prætulisset. *Addunt in spatia* erat lectio Aldd. et ex his profectarum; *Addunt se in spatia* Egnat. Commel. Steph. Pulm., et ex his vulgatæ; ita et multi codd., etiam Arundel. et uterque Gothanus; et sic legitur in edd. Quinctil. Inst. Or. VIII, 3, 78. At multi codd. *se* omittunt, ut Heins. et Pierius de suo Mediceo, Romano, atque aliis testantur; quatuor alii a Burmanno, inter quos Regius, quinque a Martino et in ed. Cuningh., e qua et ipsa exulat *se*, edd. 1474 et 1476 laudantur. Pro hac lectione militat Silius XVI, 372 *In spatia addebant*, ubi tamen vetustæ membranæ *in spatio* habent, quod etiam Drackenb. vulgavit. Jam in nostro loco Medic. et Gud. habent scriptum *Addunt spatio;* nisi quod in Medic. *in* et *a* supra sunt adscripta. Ita etiam in Mss. nonnullis ap. Quinctil. VIII, 3, 78 legitur. Erat itaque pertenuis auctoritas, qua Heins. nixus *Addunt se in spatio* reponebat; gravior alterius lectionis *Addunt in spatia:* ut *se* suppleatur ex antec., ut Æn. I, 440 *Infert se — miscetque viris.* Vel ut absolute ponatur *Addunt*, ut fit in aliis, pro *Addunt se*. Hæc forte melius expediunt rem, quam quæ cumulata sunt ab Heinsio. Nam de eo nemo dubitet, si adjunctum esset *cursum*, expeditam rem esse: *Addunt cursum in spatia:* ut *addere gradum* et similia; item *corripere spatium*. Sic quoque, utrum *in spatia* an *in spatio* legas, parum refert; nec inde res conficitur, quod ap. Lucret. VI, 300 est: *Ignescat tamen in spatio longoque meatu*. De ceteris vid. Not. Schrader. in schedis conj. *quadrigæ, Ardent, in spatia et fr.*

honos, satis magnus. — 510. De dissidiis civilibus accipe. *ruptis legibus*, pactionibus mutuis. Æn. VIII, 540 *poscant acies et fœdera rumpant*. adeoque pace rupta.

512. A Circo sumta comparatio tumultuantis orbis; semel emissi currus cum tanto impetu ruunt, ut ab auriga retineri nequeant. *Spatia* hic de septem spatiis seu gyris accipiunt, quibus in circo decursus finiebatur. Nec tamen hoc necesse. *Spatia* pro spatio h. ipso loco, quo decurritur, et de decursu æque bene dicuntur, ut Ge. II, penult. III, 203. Æn. V, 316. *Addunt* quadrigæ *in spatia:* difficultatem habent, quam vix ita tolli posse censeo, ut omnes in solvendi modum conveniamus: nullus enim est, in quo non aliquid asperitatis relinquatur ab insolenti usu τοῦ *addere*. subintelligitur a doctissimis interpretibus inde a Servio *cursum*, h. intendunt, in ipsis spatiis currendi sumunt vires; in quo tamen durum,

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

omitti *cursum*. *Addere spatia spatiis* esset alium post alium decursum facere, aliud post aliud spatium currere; at h. l. non hoc, sed *impetus* currentium et fervor *auctus* a poeta respicitur, qui major majorque et maximus esse solet sub decursus finem. *In spatia*, h. in decursum, jam aliqua ex parte factum, debet *addi* non aliud ac novum spatium, sed aliud quid, quod adhuc quærimus. Servius, *in processu equorum cursus augetur.* Pomponius: « addunt in spatia, id est, in ipso spatio currendi *sumunt vires.* » *Addere* esse posse augere, recte ponitur; sed quæritur res, quam quadrigæ addunt, augent. Accipiebam *addere* pro addere se; h. concitare se, concitato cursu ferri. *Dare se in fugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia vid. Georg. IV, 528. Æn. XII, 633. *addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri *in spatia*, in decursum, nullo septem spatiorum respectu, sed omnimo in decursum, habet analogiam. Scilicet *addere* se vulgari usu est, adjungere se, accedere. Ut Ecl. VI *Addit se sociam timidisque supervenit Ægle.* Æn. IX. 149 *Addunt se protinus omnes Etrusci socios.* Inde, si idem fit cum impetu, irruere, *instare*, ἐπέχειν ut Od. τ. 71. *Addere* pro mittere, immittere, injicere dictum esse, etiam b. Gesnero probari video ad Quinctil. VIII, 3, 78 et confirmari a Burm. ad e. l., quamquam græca ibi minus bene laudari puto. *Teucris addita Juno* pro infesta, in eos concitata et exasperata Æn. VI, 90 hinc illustrari potest. Ita *addunt*, instant. Expressit nostrum Silius XVI, 372 *Jamque fere medium evecti certamine campum In spatia addebant.* Cratius Cyneg. 227 *incumbere spatiis* (προσκεῖσθαι τῷ δρόμῳ) eo sensu dixisse videtur; et Homer. Iliad. ψ, 375 ἵπποις τάθη δρόμος. Post omnia hæc fateor tamen, ad facilitatem Virgilianam nondum orationem videri esse adductam. — 514. Nota figura *currum*, h. equos, *non audire habenas* dicit, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15 13 equi *frenato est auris in ore.* Pindarus ἅρματα πεισιχάλινα dixit Pyth. II, 21.

EXCURSUS I.

De aratro Virgiliano.

GEORGE I, 169 sqq. *Continuo in silvis magna vi flexa domatur In burim et curvi formam accipit ulmus aratri: Huic a stirpe pedes temo protentus in octo; Binæ aures duplici aptantur dentalia dorso. Cæditur et tilia ante jugo levis altaque fagus, Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos.*

Exposui locum quantum potui pro sermonis ratione; etsi rei agrariæ peritia non satis instructus. Admodum itaque lætabar, cum post illa a me scripta viderem virum doctum, rei agrariæ peritum, cumque perspicacissimum, *de aratro veterum* accurate agere (*Betrachtungen teutschen Patrioten heilig* III Band 1780, p. 283 sqq.); repetiit eadem fere in *Actis Acad. Elect. Mogunt.* 1779, p. 125 sqq. Propouam ex eo, quæ ad Virgilium spectant, acute utique et ingeniose disputata. De ceteris dispiciet bonus Hesiodi editor, si quis ejus carmini aliquando obtigerit.

Primo versus: *Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus Stivæ, quæ currus a tergo torqueat imos*: e Martini judicio constituit: eosque bono sensu carere pronuntiat, nisi *cursus* emendetur cum viro docto apud Martinum. Enimvero sic Maro latine dicere non potuit: quod sensus quemque suus docere potest, si sermonis usum habeat. At *currum* pro *aratro rotis instructo* dicere per poetici sermonis indolem et usum licuit; eum, h. e. aratrum, regit, *a tergo torquet* arator; *imi currus* epitheto ornante dicti sunt non minus poetice, quatenus vomere alte impresso inferior aratri pars desuper ab eo, qui stivam moderatur, flectitur ac regitur; Exit itaque, modo genium poetici sermonis teneas, e Virgiliana lectione sententia eadem, quam viri docti inferre volunt per lectionem corruptam. Negat vir doctus aratrum rotis instructum jam tum innotuisse. Atqui notum illud fuisse hic ipse locus docere debebat. Quod a Catone et Varrone illud non commemoratum est, pro argumento idoneo esse nequit: cum neuter id agat, ut instrumentorum rusticorum formam curiose describat. Fac vero utrumque id egisse, quod non egit: potuit secundum illos, Virgilii ætate, in agro Mantuano, aliud usu haberi; Innotuere post arma a Julio Cæsare in Gallias illata alia quoque a Gallis inventa; ut certa vehiculorum genera, carrucæ et sic porro; eoli cœpit in Alpibus secale (Plin. XVIII, 16, 4) Romanis ignotum. Occurrunt alia in Virgilio Italiæ superioris agris propria ac singularia. Plinii verba lib. XVIII, 48 a me laudata omnem facile dubitationem tollerent, si lectio in eo esset minus incerta. *Dentalia*, h. e. dentale, ἔλυμα, bene vir doctus, quem laudavi, docet accipiendum esse de vomeris parte anteriore (*Pflugkoph*), in acumen acta: hoc dentale *duplici* esse *dorso*, h. e. binis cruribus in formam litteræ V (*Sohlholzern*) aptatum; *binas aures* tandem, tabellas a Var-

rone I, 29, 2 memoratas, vomeri additas *(das Streichbret* und *Molterbret)*, et utrique cruri ita impactas, ut impresso in solum vomere terra proscissa utrimque accumulata in sulcos attollatur. *Buris* est temo, *ἱστοβοεύς*; scil. proprie pars ejus infima, ut jam Salmas. in Solin. p. 576 docuit. Inspicienda et cognoscenda sunt reliqua; etiam de aratro Hesiodeo, nisi quod malim eum simpliciter apposuisse, qualem ejus formam ac speciem apud animum effingeret, nec de epochis mutationum inter Ægyptios, Græcos, et Romanos tam multa esse ariolatum, quæ ad liquidum perduci nequeunt. Quod enim nostro tempore fieri videmus; non minus olim locum habuit; ut in diversis populis ac regionibus seu more majorum seu soli natura aliave necessitate urgente diversa esset aratri forma; retinereturque deterior multis in locis, cum in aliis dudum inventa et frequentata esset melior et elaboratior. Evolvat, cui talia euræ sunt, Paullum Lucam *Voyages* Tom. I, p. 182. Norden *Voyage* en *Egypte* Tom. I, pl. 56. add. Goguet *Orig. des Lois* T. I, p. 184 sqq. Sunt antiquæ artis opera, in quibus aratrum visitur: vix tamen notionem accuratam inde consequi licet: Comes de *Caylus Recueil d'Antiquités* Tom. V, pl. 82 Museum Etruscum T. I, tab. extr. Spon. Miscell. p. 308. IX. Winckelm. *Monum. ined.* p. 105. Gemmæ aratrum, obscure tamen, referentes sunt Mus. Flor. Tom. II, tab. 42. Gorlæi Dactylioth. Tom II, n. 231. Aratrum, quod in Hesiodi edd. ex ant. codd. exhibetur, et in Montfauc. Palæogr. gr. p. 9 repetitum est, serioris seu commenti seu usus esse patet; nam ab Hesiodo adscriptum nemo dixerit. Formam aratri, quo nunc Mantuani ac Veneti agricolæ utuntur, una cum alio exquisitioris structuræ, Martyn exprimi curavit ad p. 48. Verum neutra forma cum Virgilianis verbis satis convenit. Videbatur sibi Anglus, A. I. *des Carrières (a Dissertation on Virgil's description of the ancient Roman Plough* 1788.*)* veram aratri Virgiliani formam reperisse in pondere Romano. Verum qui inspexerit, statim deprehendet mirum errorem, est enim as Romanus cum prora ratis, quam ille pro aratro habuit. (Innotuit mihi inter eos, qui ab eo inde tempore de his egere, *Adamus Dikson Husbandry of the Ancients Edimb.* 1788. e. XVIII, p. 375 sqq. qui omnino ad carmen Georgicorum consuli potest. Verum ille, etsi verborum interpres parum idoneus, ipsas res illustrat, præceptorumque veritatem et utilitatem explorat; atqui hæc ad interpretis poetæ provinciam haud spectant. Non sine fructu inspexeris ad h. l. Vossii V. C. Commentar. in Georgica.)

EXCURSUS II.*

Ad locum de prognosticis serenæ tempestatis ex pluviali.

Georg. I, 393. *Nec minus ex imbri soles et aperta serena Prospicere, et certis poteris cognoscere signis. Nam neque tum stellis acies obtusa*

videtur; Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna; tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri: Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt Dilectæ Thetidi alcyones; non ore solutos Immundi meminere sues jactare maniplos: At nebulæ magis ima petunt etc. Hæsi in his interpretandis et me in iis hærere ingenue sum professus. Spectare enim ad boni interpretis et critici officia, censeo, ea loca quæ non satis assequitur non intacta relinquere, aliisque fraudem facere, quasi sensus per se sit satis apertus, sed lectorem de iis diligentius etiam, quam de aliis, monere. Inspectis aliis interpretibus, nec aliud quid, quam quod ipse tenueram, afferri, difficultates autem interpretationis multos ne sensisse quidem vidi. Senserat eam forte is qui apud Gellium VII, 17 de notione vocis *obnoxius* h. l. quærebat. Scilicet sumitur, quod primo statim adspectu occurrit: inde a 395 præsagia serenitatis memorari. Atqui ea, quæ memorantur, non conveniunt huic consilio, immo vero repugnant. Sensus enim vss. 395 — 400 hic esse perhibetur: stellarum et lunæ clara ac pura lux est: (quæ tamen sententia grammatice ex verbis erui nequit, ut statim videbimus) *non* nubeculæ lanis similes per cœlum feruntur (atqui hae adesse deberent, quippe quæ sunt sereni cœli nuntii) *non* alcyones alas ad solem expandunt (atqui, si hoc inter præsagia serenitatis est, alas debebant expandere, cum cœli serenitas instet) *non* sues jactant frugum manipulos (an vero per omne tempus pluvium id faciunt sues, nec nisi sereno cœlo hoc facere omittunt?) Hæc tam parum inter se conveniunt, ut vix assequaris, quomodo poeta tam acutus jungere ea inter se, aut interpretes ea tanquam per se plana et expedita admittere potuerint. De posterioribus nihil vidi monitum: hæsit disputatio tantum in prioribus, *Nam neque tum stellis acies obtusa videtur:* quod potest bene ita accipi: aciem stellarum nunc non amplius videri esse obtusam; adeoque eam esse claram, et stellas enitescere; id quod fit dispulsis nubibus et cœli serenitate reducta. At enim alter versus: *nec fratris radiis obnoxia surgere Luna*, nullo modo nec grammatice, nec sensus paritate convenit. Antiqua junctura tradita est a Servio, ut repetatur *obtusa*. Ita erit: *nec Luna, fratris radiis obnoxia*, quæ lucem mutuatur a sole, *videtur surgere obtusa:* contra vero videtur oriri clara. Recte. At enim primo *videtur* alio modo nunc accipitur quam superiore versu, ubi erat pro *cernitur*, nunc autem est δοκεῖ, et alio modo construitur, cum infinito; Si tamen missum id facias, grammatice non potest *obtusa* repeti sic nude; antecesserat: *neque videtur acies stellis obtusa*, debet adeo sequi: *neque videtur acies obtusa Lunæ*, casu tertio, τῇ Σελήνῃ; non autem: *nec Luna videtur* « surgere obtusa. »

Aggressus eram cum viris doctis locum interpretatione altera: *et Luna videtur surgere* (cernitur surgens) *oriri non obnoxia fratris radiis*, soli; quasi esset: ita ut non sit obnoxia, non videatur esse obnoxia; ut sensus esset: luna tam clara et pura luce oritur, lucet, ut non soli debere lucem, sed propria luce lucere videatur. At quæ tandem argutiæ hæ sunt! an luna clariorem lucem habitura esset, si propria luce

luceret? unde hoc suspicari licet? an non a sole lucem fœneratur satis claram ac puram, modo justum tempus redierit? Venerat in mentem, sententias melius sibi constare, si vs. 396. pro *Nec fratris*, legeretur *Et* adscita altera lectione meliore *videri*, hoc modo: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri, et fratris radiis obnoxia surgere Luna*: infinitivo historico, ut sit: nam et stellarum acies tum, si serenitas redditur, cernitur non obtusa, *Et* surgit, oritur, in conspectum venit, Luna, quæ ex natura sua est obnoxia fratris radiis. Lapsus in disjunctivis similis observatus est et aliis in locis, et legitur quoque *Et fratris* apud Schol. Statii Theb. X, 146.

Placebam mihi in his. Mox tamen vidi reliqua, quæ sequuntur, non magis sic esse apposita et accommodata sensui poetæ. Negantur enim in illis ea, quæ serenitatis prognostica esse debebant: *Tenuia nec* — *Non tepidum*, *Non ore s.* Ita tandem perspexi a toto poetæ consilio aberrari per istam interpretationem; et latere fraudem in eo, quod animadversum haud erat, poetam primo rem declarare negative, dum docet; abesse ea, quæ instantem tempestatem nuntiare possint et soleant; tum vs. 401 eum subjicere ea, quæ vere iis tum successerint: *At nebulæ magis ima petunt.* Quod et Plinius habet XVIII, s. 83 *nebulæ e montibus descendentes, aut cœlo cadentes, vel in vallibus sidentes serenitatem promittunt.*

Itaque in vss. 395 — 400 negative poeta exponit sententiam suam, et successuram cœli serenitatem ominatur primo ex absentia eorum, quæ imbres impendentes et tempus pluviosum denuntiare possint. Sunt autem hæc ista: *stellarum acies obtusa*, *luna latens*, *nubes tanquam gregales*, (ἀγεληδὸν) *per aërem actæ*, *alcyones ex sensu instantis pluviæ expandentes alas*, *sues eruentes frugum manipulos.* Omnia hæc, pluvium tempus denuntiantia, nunc non cerni ait, nunc abesse. Contra vero vs. 401 nubes *descendunt in terras*, *aere tenuato*, et *demittunt se in valles*, et sic porro. Nunc enim affirmative præsagia serenitatis instantis enumerat. Sententiarum veritas in his elucescit, et totam loci interpretationem nunc in Notis sic refinxi.

Ita vero versus, ad quem omnis bona interpretatio offendebat, verum suum sensum facile recuperat: *nec fratris radiis obnoxia surgere Luna*, vere enim sensus est, et esse debet: nec Luna lucet. Enimvero, quomodo hoc cum ceteris conveniat, tandem ex loco Arati assequutus sum, quem poeta expressit: Scilicet Aratus Diosem. 281 sq. ingruentis tempestatis signum apponit hoc: quando stellæ obscurantur, *nulla apparente caussa*, nec nubibus obductis, nec caligine alia, *nec luna subeunte*, quæ scilicet luce sua obscurare eas posset; itaque et in Marone: *stellarum lux non est obtusa*, *nec tamen luna oritur*, *lucet*, *luce quæ sua eas obscurare possit.* In his nihil est, quod nos moretur. Apponam versus Arati:

ἦμος δ' ἀστερόθεν καθαρὸν φάος ἀμβλύνηται,
οὐδέ ποθεν νεφέλαι πεπιεσμέναι ἀντιόωσιν,

οὐδέ ποθεν ζόφος ἄλλος ὑποτρέχῃ οὐδὲ σελήνη,
ἀλλὰ τάγ' ἐξαπίνης αὗται ἀμενηνὰ φέρωνται·
μηκέτι τοι τόδε σῆμα γαληναίης ἐπικείσθω,
ἀλλ' ἐπὶ χεῖμα δόκευε —

« Cum autem, ait Aratus, stellarum clarus fulgor hebetatur *(stellis acies obtusa videtur)* neque tamen alicunde nubes coactæ iis se prætexant, *neque aliunde* caligo alia *subeat*, *neque luna*; sed astra extemplo nulla de caussa languida ferantur: non amplius tibi hoc signum serenitatis habeatur, sed expecta tempestatem. » (ἀστερόθεν est vera lectio; non οὐρανόθεν. ἐπικείσθω potest a calculo ductum esse, ut ἐπιτιθέναι apponere in numero, annumerare; nisi fuit ὑποκείσθω, *ne habetor)* Clarius rem exponit Schol. vetus : «ὅταν ἴδῃς ἐν καθαρῷ ἀέρι αἰφνιδίως ἀμβλυνομένους ἀστέρας, μήτε νέφους, μήτε ἄλλης τινὸς ἀχλύος ἐπισκιαζούσης, « μήτε σελήνης ἐπιπροσθούσης » (ἐπιπροσθούσης) χειμῶνα προσδόκα. δηλοῖ δέ, ὅτι ἡμῖν ἀναπαίσθητος ὁ ἀὴρ παχυμερὴς γινόμενος τοῦτο ποιεῖ. γίνεται δὲ τοῦτο αὐχμοῦ ἐπιπροσθοῦντος (ἐπιπροσθέοντος) τοῖς ἄστροις, καὶ τὸ λαμπρὸν αὐτῶν ἀμβλύνοντος, τὸ οὖν « οὐδὲ σελήνη » προσέθηκεν, ἐπειδὴ ἡ σελήνη σκέπει τῷ ἰδίῳ φωτὶ καὶ ἀμαυροῖ τοὺς ἀστέρας. — Ita, puto, omnis difficultas est sublata, omnis caligo dispulsa. Respicit hunc ipsum locum *luna* tamen haud memorata, Plin. XVIII, 35 s. 80 *Quum repente stellarum fulgor obscuratur, et id neque nubilo, neque caligine: pluvia aut graves denuntiantur tempestates.* Ceterum infinitivum *videri* pro vera lectione me habere jam professus sum.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Propositio cum invocatione Bacchi 1—8. De *arborum* inprimisque vitium et olearum *cultura* acturus, primo loco varios arborum proventus, alios a natura alios ab arte profectos, exponit. Aliæ itaque arbores sponte nascuntur —21; aliæ arte parantur: et quidem avulsione —23, infossione 24. 25, propagine 26. 27, surculo 28. 29, concisione 30. 31, insitione 32. 33. 34. Nunc edocturus, studium esse adhibendum et suam cuique arbori pro generis et soli natura culturam: Mæcenatis propitiam voluntatem implorat —46. Arbores, quæ sponte proveniunt, cultu emendari possunt —56; quæ satu nascuntur, feliciora habent incrementa transplantatione, et aliis artificialis culturæ generibus —72; inprimis inoculatione et insitione proprie dicta —82. Deligendæ quoque arborum ejusdem generis species præstantiores —108. Cœlum porro cujusque arboris naturæ idoneum est circumspiciendum; nam magna in hoc est varietas —135; et sic aditum sibi parat ad laudes Italiæ, omnium rerum proventu felicissimæ —176; tandem soli natura est exploranda, cui proventus generi illa conveniat —225; subjiciuntur criteria soli cognoscendi et judicandi —258; et viæ ac rationes soli tractandi et naturæ ejus emendandæ, adeoque ipsa cultura cum omnino arborum, tum inprimis vitium. Scilicet primo docentur quæ in plantatione observanda sint —314; etiam de tempore plantationis faciendæ —345; de cura post illam adhibenda, inque hac de putatione (362—370) et de aver tendis iis, quæ nocere possunt novellis arboribus (371—379); cumque in his caper sit, excurrit in morem mactandi hirci in Bacchi sacro —396. In vitibus tamen inprimis adsidua est cura per totum annum adhibenda —419. Minus operosa est

olearum cultura —425, et pomorum —428, exigua aut omnino nulla sativarum arborum —457. Inde excursus in laudes vitæ rusticæ, pars carminis felicissima — ad fin.

HACTENUS arvorum cultus et sidera cœli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis olivæ.
Huc, pater o Lenæe; tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus auctumno

1. Decrat hic versus in Zulich., scilicet ut sæpe primi versus, a chrysographis supplendi. A Gesnero in Thesauro LL. voc. *hactenus* inter loca, quibus illud adverbium temporis esse interdum videri possit, affertur hic versus et subjicitur: « Sed primus versus abest plane in MS. » Verum codex ille Zulichem. in Virgilio tantæ auctoritatis non est. Tum vero in utraque lingua adverbia loci et temporis inter se permutantur. Ergo et h. l. *Hactenus* et *Nunc* proprie posita sunt de loco: verum temporis notio ei ipsi subest. — 4. *Nunc p.* unus Mead., ut et v. 7. *tuis hæc o.* a Cerda editum. *sunt* in unum Arundel. ex glossa migravit, ut et in Voss. apud Burm.

1. Respicit ad lib. I, v. 1, Poetæ exordio utitur Columella III, 1. — 2. 3. Nunc arborum curam exponam. Arbores memorat, ut poeta. *vites*, *virgulta*, h. e. arbores silvestres, et *oleas*. '*Silvestria* dubito an ex vulgari usu dictum sit. *Silva* poetis omnino pro arboribus dicitur: ut sæpe hoc libro, v. c. 181 *silva vivacis olivæ*: videtur adeo *silvestris* epitheton ornans esse, et *Virgulta silvestria* nil nisi silvæ, h. arbores omnis generis. — 3. Oleæ e semine nasciture tardissima esse incrementa, jam olim Hesiodo auctore creditum in loco qui nunc cum aliis pluribus ex opere τῶν ἔργων excidit. Plin. XV, 1 Hesiodus — *negavit oleæ satorem fructum ex ea percepisse quemquam; tam tarda tunc res erat.* conf. Varro R. R. I, 41, 6, δυσαυξὴς dicta Theophrasto; hinc propagare eas, quam serere, maluit ætas posterior: conf. 31; eadem tamen propter hoc ipsum e naturæ lege firma ac *vivax*, inf. 181.

4. Splendida invocatio! — *hic*, in iis, quæ dicentur a me, in argumento carminis mei. *tibi*, pro per te, Græcorum poetarum usu; beneficio tuo. *florere* est hic, lætum esse, plenum esse. *auctumnus pampineus* est proventus auctumni e vinea, vindemialis, ὀπώρα. Eadem tandem notione paullo post *vindemia*. *labra*, (Tibullo I, 1, 10 *lacus*), sunt vasa ad recipiendum mustum apta. — 7. Suavissima imago Bacchi uvas calcantis una cum poeta, dum auxilium sibi a deo ferendum in carmine de vinearum cultura expetit. conf. elegans

Digitized by Google

Floret ager, spumat plenis vindemia labris;
Huc, pater o Lenæe, veni; nudataque musto
Tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genestæ,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.

8. *dereptis* ab Heinsio bene emendatum. *direptis* vulgo. — 10. *Atque aliæ* Goth. pr. — 11. *que* abest a Zulich. — 12. *et molle* Franc. *lætæque* Mentel. pr. a m. pr. *genestæ* scripturam in scriptis plerisque invenit Heinsius. Vulgo *genistæ*, quod tamen etiam in Medic. et Rom. occurrit. Sic quoque variat in Gratio, Calpurnio et al.

Epigr. Mæcii in Analect. Brunck. Tom. II, pag. 239, XI. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam e signis aliisque monumentis constat. Calcare pedibus uvas etiamnum in Italia solenne. Confer amænissimam vindemiæ descriptionem, a Satyris habitæ, apud Nemesian. Ecl. III, 40 sqq. Fauni super lacu stantes exhibiti sunt ex anaglypho a Com. Caylus (*Recueil d'Antiq.* T. V, tab. 72. cf. *Pitture di Ercolano* T. I, tab. 35.)

9—21. Arbores procreantur aut natura aut arte. *Arboribus creandis*, h. e. arborum nascentium, *natura*, ratio, *est varia:* et quidem naturalis ratio triplex, *aut* ut sponte *veniant*, h. proveniant (sup. I, 54), *aut* semine, *aut* ab radice: Plin. XVI, 32, s. 58. Conf. Theophr. Hist. Plant. II, 1. quem, et Varronem I, 39, 3, expressit Virgilius. item Columella de Arborib. pr., qui ad h. l. respicit. add. Pontedera Antiqq. Gr. Lat. Epist. XII, et Gesner. ad Varron. l. l. Ceterum in iis, quæ sequuntur, ornandis quanta poetæ ars sit, facile sentiri potest, si ad nudam pedestris orationis narrationem ea redegeris.

11. *Sponte sua.* Parum subtiliter veteres ea, *quæ sponte nascuntur*, *αὐτομάτως*, distinxere ab iis, *quæ semine nascuntur:* cum tamen nec ista sine semine proveniant. Voluere scilicet declarare id genus plantarum et arborum, quod primigenium dixeris, quod in loco, quem occupat colonus, jam natum repererat: quemadmodum vulgus herbas malas et inutiles sponte solo nasci dicit: semen, unde illæ gignuntur, vento et aere allatum ac projectum humique conditum, non in oculos incurrit, adeoque sine semine nasci illæ putantur. Jam sup. Ge. I, 22 *novas non ullo semine fruges* dixerat. Nec aliter Theophrastus, Varro, Plin. l. c. 12. 13. *Siler* salicis forte genus; nec enim satis notus frutex est. vid. ad Plin. XVI. s. 35. *Genesta* fruticis viminei genus (conf. inf. 434 v. Martin.); hinc *lenta*, flexilis, ut *lenta vitis* Ge. I, 265. *Salic*

Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxuma frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:

14. *surgant* Ven. *surgunt posito* Zulich. — 15. *frondent* legebat Reiskius, ut sint, nemora quæ omnium frondent maxima, scil. æsculus et quercus. Nec male sic locus constitutus esset: *Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxuma frondent, Æsculus atque — quercus.* — 16. *Esculus* alii. Damnat scripturam Heins. *atque alte* Erf. forte pro, altæ. *Grajs* in multis scribitur. — 17. *a radice* Ven. et Moret. quart. vide lib. I, 20.

ta pro salice, cujus natura pulcre expressa: γλαυκόχροα.

14. Uti illæ arbores *nullo*, debebant dicere, cæco et occulto, semine nascuntur, sic nunc alterum genus, etsi et ipsum sine hominum opera, *semine* tamen quod de arbore in terram fluxit et insinnavit se solo, nascitur. *surgent*, nascuntur, *posito de semine*, h. ex semine proveniunt, quod decidit: ut castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Plin XVII, 10 *Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et inprimis semen serere, quum decidens exceptumque terra vivesceret. Sed quædam non aliter proveniunt: ut castaneæ, juglandes.* Ex iis, quæ dicta sunt, intelliges alienas esse a poetæ mente argutias, ut *sponte venire* dicantur arbores semine non projecto, sed temere cadente; *posito de semine*, opera et industria hominum in terram sparso aut defixo. Ita Burmannus et Kingius apud Martinum disputant: accommodate utique ad physices præcepta, de quibus tamen securi veteres agricolæ fuisse videntur, cum adeo e philosophis multos cum errorem errasse satis constet. Scilicet h. l. naturales modi nunc enarrantur; de satione artificiali mox agetur. Iterum poeta sponte natas et ex semine quod deciderat (*seminibus jactis*) distinguit inf. 47. 57. Ceterum *semina* si apud poetam, etiam apud alios, audieris, latius illa, nec modo de granis, verum et de nucibus, nucleis, baccis, interdum de radicibus, plantis, stolonibus, et quovis propagandi genere, interdum de omni principio, unde aliquid gignitur, cogitandum est. Ita *castanearum semina* sunt nuces. Simili modo *serere* de omni procreandi modo adhibitur. Sane hæc loquendi improprietas interdum obscuritatem facit. De *castaneis* v. Columella IV, cap. extr. cf. Plin. XVII, 10, s. 10, et primario loco 20, s. 34. 15. *Æsculus*, arbos glandifera et quercuum genere, admodum procera, conf. inf. v. 291.—297. Jovi sacra. Dicta ea *maxima arborum*: accipe pro: in nemoribus. Sic Græci casu secundo uti solent: ὑψηλοτάτη ἀλσέων pro ἐν ἄλσεσι dicerent. *quercus habitæ oracula*, h. pro sede oraculi Dodonæi. v. Homer. Odyss. ξ, 327. 328, quamquam modus edendæ sortis diverse traditus est.

17. *Viviradices* vocant; quamquam id nomen latius patet, et stolones ac truncos etiam designat,

Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos Natura modos primum dedit; his genus omne
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
  Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscidens de corpore matrum
Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo,

18. *et jam* Gudian. cum aliis. — 21. *virent* Goth. pr. — 22. *Sunt alii quos* etiam Medic. a pr. manu, sed a sec. *aliæ quas;* ut ex Fogginio colligas. Eo tendit emendatio Scaligeri: *Sunt aliæ, quas ipse vias sibi repperit usus;* et Heinsius etiam arguitus: *Sunt aliæ quas ipse viæ s.* Kingius ap. Martinum app. emendabat: *Sunt alii* (modi) *queis ipse viam sibi. Sunt alii quos ipse viam* Venetus et Pierii Longob., quod Pierio et Heinsio venusta videbatur appositione dictum. *Sunt aliis* Mentel. sec. a m. pr. *Sunt alii quos ipsa via* in Gudiano vidi a m. pr. Sed bene vulgatam defendebat Burmannus. conf. Burmannus Sec. ad Anthol. Lat. pag. 527. — 23. *Hic plantas teneras abscindens corpore m.* unus Arundel. *abscidens* reposuit Heins codicum aliquot auctoritate. *abscindens* vulgo scribitur; ita tamen et Medic. Omnino ex hac varietate nihil inferre licet, cum perpetua sint librariorum ludibria in *abscisus*, *abscissus*, et sic in similibus. *tenerum* Goth. pr. At tenerior arboris pars est eadem illa, qua stolo propullulat.

quos transferas in aliam terram. *subjicit se*, adolescit, crescit. Supra Ecl. X, 74, *Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.* Locum expressit Claudian. X, 244 sqq. Docte autem variata oratio pro: aliæ ἀπὸ παραστάδος, radice infixa solo, gignuntur, ut cerasus, ulmus et laurus. — 20. 21. Hi sunt modi naturales.

22—34. Sunt alii modi arborum creandarum artificiales, h. quos usus ipse sibi reperit, *via*, id est arte, ratione, industria et experientia, ut centies *via* apud nostrum et alios. Colum. X, 338, *salutis Ipsa novas artes varia experientia rerum Et labor ostendit miseris ususque magister Tradidit agricolis.* conf. inf. IV, 315, 316. I, 133, et præclarus Lucretii locus, qui Maroni præluxit lib. V, 1360, sqq. Sunt autem modi hi: *avulsione*, *infossione*, *propagatione*, *surculo*, *concisione*, *insitione.* cf. Plin. XVII, 10, s. 9. Omnia, quæ sequuntur, cum ex eodem Plinio et aliis, tum inprimis ex Theophrasto de Caussis Plant. lib. I, et Hist. Plant. lib. II egregie illustrari possunt, ut jam in multis fecere Ursinus ac Cerda. Ad rem tenendum hoc, pluribus modis eandem arborem gigni posse; ne putes singulis arboribus unum tandem modum convenire; est tamen alia alii ratio utilior.

23. Alius avellens *stolones* e radice (vid. v. 17) fossis (sic *sulcus* inf. 289) seu scrobibus mandat. vid. Plin. XVII, 10, s. 13. Idem: *Omnia*, inquit, *celerius adolescunt stolonibus ablatis, unamque in stirpem redactis alimentis*, ibid 13, s. 20. Ita *avulsione* arbores proveniunt.

24. Alius modus est, quo quis *truncos*, seu vastiores ramos ac t...

Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos;
Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
Exspectant, et viva sua plantaria terra;
Nil radicis egent aliæ; summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos inpune videmus

26. *alii* Leid. — 26. 27. *flexos propaginis arcus Nexæ spectant* codices quidam apud Servium ad Æn. IV, 231. (Steph. edit. *Nec se.*) — 28. *putatum* fragm. Moret. — 31. *ex sicto* volebat Pontedera Antiqq. pag. 153 et in Script. R. R. pag. 1297, antique pro *secto*. At v. Not. — 32. *At sæpe* Meoag. et Zulich.

leas in pali modum, aut quadripartito fissas, cum radicibus, *in terram infodit.* cf. Plin. XVII, 17, s. 27. Colum. cum alibi, tum V, 9, 3. Quo prodigium spectat, quod aliquando hasta cornea in terram defixa in arborem excrevit.

26. 27. Tertius modus fit *propagine*. Ut aliæ, inquit, arbores proveniant, incurvatas in terram scrobe facto demittere necesse est, et *in terra sua*, h. ea, in qua mater crevit, plantare. Non quidem nescio post Servium, Cerdam quartum aliquem modum *transpositionis* ex verbis: *et viva sua plantaria terra*, inferre. Tum saltem legendum foret: *aut* viva. Plin. XVII, 20, s. 34, *sunt et propagines* castanearum — *Sed translata nescit hospitari pavetque novitatem.* cf. Colum. IV, 33, 4.

28. 29. Est hoc sationis genus, cum ex summa arbore rescissa virga seu *talea*, tanquam *surculus*, scrobe facto in humum defigitur. — 29. *referens*, quia, notante Reiskio, jam ante illinc enatum fuerat. Nisi omnino ornate dictum putandum: *referens mandat* pro simplici *mandat*. Nam fert, defert, *refert* illud *cacumen*, taleam, in illum locum.

30. 31. Nonnullæ arbores, et inter has inprimis olea, ita procreantur, *ut caudex* seu stipes, resecta radice et abscissis ramis, idemque dissectus ac fissus, *terræ infodiatur.* Ita ex ipso stipite radix truditur, quæ terræ se affigat. *Caudex sectus* per se simpliciter esse posset, resectus et abscissus; sed obtemperandum est viris peritis, præeunte jam Servio et Cerda, caudicem seu truncum scindi in plures partes, diffindi ac concidi, ita ut ex medulla nova arbor procreetur. *E sicco ligno*, quia truncus rescissus est. Plin. XVII, s. 9. inter genera sationis arborum: *et consecto arboris trunco.* Plura in omnem hanc rem sunt ap. Plin. XVII, s. 27. 28. 29. Laudatus jam est a Cerda Theophr Hist. Plant. II, 1. et 7. Ab illo altero modo sup. 24. 25 memorato hic ita differt, ut infossio fiat truncis cum radicibus; quintus hic modus, resectis radicibus.

32. 33. 34. De *insitione* agit. Tanquam poeta, mala et corna memorat, fructus pro arbore. Quod structuram verborum atti-

Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo;
Neu segnes jaceant terræ. Juvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famæ merito pars maxuma nostræ,
Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.

33. *mutata* tres. *Vertere in alterius naturam, atque insita* conjiciebat Heinsius. Inf. 50 tamen hæc — *scrobibus mandet mutata* eodem modo dicta sunt. — 35. o abest a Medic. — 36. *cultusque feros* laudant Schol. Horat. Cruqu. Sat. II, 2, 66 et Macrob. Sat. VI, 6, ubi etiam *mollire*, male. — 37. *Ne* Menag. Miror neminem tentare: *juvet!* multo magis, si cum Reiskio exquisitiorem sensum inferas: *decrevi canere, quomodo vinum, quale fert Thracia, et oleum, cujus ferax est Taburnus, colatur.* τὰ Ἴσμαρα (ὄρη) etiam Propert. III, 10, 25 de Ulysse: *Ciconum mons, Ismara.* — 38. *Tiburnum* Goth. pr. — 39. *inceptum una* Franc. *discurre* alter Rottend. — 40. *O patriæ* Moreti sec. a m. pr. *O deus* et *pars maxima nostri* in codd. aliquot Pierii et a m. sec. Erf. — 41. *volens* Leid., quod net, ambiguum est, priusne ex insitione ferat mala et prunus corna, an inverse cornus pruna. Cum recte monitum sit, corna Æn. III, 649. *victum infelicem dare* dici, posterius videtur amplectendum esse, Ex insitione cornus fert pruna rubentia, ut pirus mala.

35. Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. — 36. E Lucret. V. 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.* — 37. *Ismarus*, mons Thraciæ, vitibus, et *Taburnus*, mons Samnii, olivis nobilis, quamquam uterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509, ubi: *Caudini saxa Taburni. Ismarum* urbem Homerus memoravit et vinum a Marone Ulyssi datum: Odyss. ι, 197. Inde urbs in propinquo Maronea et vinum Maroneum clarum habent nomen. Montem Ismarium e nostro Auson. Mosella 159 nominat, ubi de vino agit. Pertinent autem hi versus adhuc ad adhortationem agricolarum, ut arboribus idoneis in locis colendis operam dent.

39 — 46. Proposito quasi argumento libri ad ejus pertractationem Mæcenatem invocat; commodiore loco, quam si paullo ante v. 5 — 9 Baccho subjunxisset privatum hominem. Nam Cæsarem, recte ultimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu navigationis petitum videri debet: quod Ruæus monuit. — 40. Maximam suæ famæ et gloriæ partem eo contineri ait, quod Mæcenatis amicitia utatur. — 41. *da vela.* fave canenti. Tractationem mate-

Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram;
In manibus terræ, non hic te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorsa, tenebo.
Sponte sua quæ se tollunt in luminis oras,

Burm. verum esse putat, atque etiam, ut nunc video, Reiskius, et recepit Wakef. conf. Heins. ad Æn. V, 219. Ovid. Met. II, 128. probabo et ipse, si codices accesserint. Nunc tamen video nec alterum ineptum esse. Poetis nec minus sollenne est *volore* de navibus. Scilicet, si hic *volens* communis lectio fuisset, tum aliquis *volans* elegante conjectura emendasset. Ita enim fere mos virorum doctorum ferre solet. *petenti* Goth. pr. — 42. *opto* non est tentandum; quidni dicat se ne cupere quidem hoc, quod nec sibi proposuit. — 43 *orave* Zulich. — 43. 44. Repetuntur Æn. VI, 625. 626. *Ænea vox* inutili emendatione reponitur ex Homericis. Erat, puto, poetæ liberum, alterutrum ponere. conf. Burm. Mox *litoris undom* ed. Junt. *primum* Regius Martini. — 47. *auras*, quod inde ab Aldo in edd. superioribus erat, a Pulmanno in *oras* mutatum, iterum revocavit Heins. Sic Medic. a sec. m. cum Gudiano, et ceteri ad unum omnes. At idem Medic. Æn. VII, 660 constanter habet *luminis oras*, quod Heinsius ibi retinuit; retinendum igitur erat etiam h. l. *oras* Cerda c. Gifanio et Wakefield e codd. Lucret. et inprimis lib. V, 779 tuetur. Ambiguitatem ex antiqua pronuntiatione profectam vix plane tollas; nam etiam *aura ora* pronuntiasse videntur. Itaque si vel maxime *oras* scribimus, potest hoc pro *auras* scriptum haberi. Ita nodum non solveris, si dixeris in Ennio et Lucretio *luminis oras* legi: nam ita nunc in edd. expressum esse constat quidem; quomodo autem isti scriptores acceptum esse voluerint, non magis inde constat. Sufficit, formulam ab Ennio et Lucretio poetæ nostro quasi in manus fuisse traditam: jam cum iidem *in ætheris auras*, *aeris auras*, aut simpliciter *in auras* sæpius usurpent (v. Burm. h. l.), firmari forte hinc potest et illud: *in luminis auras*. Ductum videri potest ex φάεος αὐγὴν, v. c. Callim. in Di. 117. *auri oura* Æn. VI, 204, ubi conf. Not. Priscian. Perieg. 1020 *aura viridi quæ splendet Iaspis*. Ne tamen in loquendi more arguteris, eumque e physica subtiliore ductum putes, hoc tene: aura adductum ad suos sensus odo-

riæ plerumque navigationis formulis exprimunt poetæ. Similia v. apud Cerdam. — 43. Item Æn. VI, 625 sq. ex Iliad. β, 488 sq. Jam ab Hostio poeta latine expressa erant Homerica: cujus versus apud Macrobium Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguæ Centum atque ora fient totidem vocesque liquatæ.* — 44 Summa tantum rerum capita se leviter perstricturum esse significat; ea scilicet, quæ tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *littus legere*, radere, ut *terræ in manibus*, h. prope sint, vicinæ; ἐν χερσὶν simili sensu Apollon. I, 1113; non vela in altum dare. εἰς χεῖρα γῆ συνῆψαν Eurip. Heracl. 430. *carmine ficto*: mythici aut heroici argumenti, sed didactici, in veris rebus versantis.

47. Jam ad culturam arborum progreditur. Et primum quidem v. 47. 47 — 60 de emendatione arborum silvestrium agit cum res-

Infecunda quidem, sed læta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen hæc quoque, si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum; cultuque frequenti
In quascumque voces artis haud tarda sequentur.

rem, etiam lumen, bene videbant veteres; hinc auram luminosam, et pro ea auram luminis dixere; sic auram ætheris, pro aura ætherea, et hoc pro æthere. Laudatur ex Iliad. r, 937 Ἠχὴ δ' ἀμφοτέρων ἵκετ' αἰθέρα καὶ Διὸς αὐγάς, ubi Barnesii conjectura αὐλὰς hoc ipso Latinorum poetarum vocabulo refelli potest. — Sin tamen *luminis oras* dictas velis, ut *terræ*, *cœli oras*, h. e. extrema, dictum esse puta. — 49. *soli* Mentel. pr. a m. pr. et tert. a m. sec. interpolatum ad vulgarem loquendi modum. *hoc quoque* Ven. — 50. *at* Menag. et Parrhas. *mundata* Moret. sec. *mandet multa arte subactis* Reiskius conjiciebat. At v. 33 *mutatamque insita mala Ferre pirum.* — 51. *culto que* Gud. a m. pr. — 52. *Ad quascunque* fragm. Moret. *voles* Medic. et Gud. a m. sec. Sic et codd. apud Pierium, nec non *velis*; sed doctius alterum. con. Burm. *sequantur* Moret. pr. *sequuntur* sec.

pectu ad naturales modos, quibus arbores nascuntur 9 — 21. Nunc primo loco primum modum attingit (v. 9 — 13); quæ sponte enasci solent in agro inculto, insitione aliisque modis mitiorem naturam consequi possunt. Varronem, puto, ante oculos habuit I, 39. 40. *in luminis oras*, in lucem, adeoque in ætheream. conf. Var. Lec.—49. *Quippe solo natura subest.* Lucret. III, 274 *Nam penitus prorsum latet hæc natura subestque.* Quinctil. Inst. Orat. X, 2, 11 *Namque iis, quæ in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est.* Itaque *solo natura subest*, h. inest. ea naturalis vis ac virtus (v. c. sales, calor, humor, temperies), quæ ad procreandas illas arbores necessaria est ac propria. —49. 50. *Tamen hæc quoque si quis* etc. Formula eadem sup. Ecl. VI, 9. Silvestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis arbores aliæ mites (Nam *Omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis*: Colum. V, 11, 1) inserantur, aut si eæ transferantur. *mutata.* si est ea, *quæ jam mutata sunt*, debet subintelligi ex insitione; ita ut nunc insitæ et ex insitione mutatæ arbores in plantaria transferantur, quod quam bene fiat ignoro. Ut *mutata* sit mutando, ita ut mutentur, uti antea accipiebam, duriter fieret. Simplicissimum est *mutata* accipere loco mutato, ex suo loco transposita et in scrobe plantata: nam sola transpositione arborum silvestrium natura mitescit, solo, cœlo, cultu: qua de re v. agentem Theophrast. de Causs. plant. III, 23. ubi: ὅλως δὲ αἱ μεταβολαὶ τῶν δένδρων (γίνονται) διὰ τὰς θεραπείας. Plin. XVII, 10 s. 12 *qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres. scrobes subacti*, ut, terra subacta, quæ foditur. Mox *animus* eleganter pro natura, ingenio arborum. — 52. *artes*, modos, cultus artificiales. Suaviter! quascumque artes ad majorem

Nec non et sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores;
Et turpis avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor inpendendus; et omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.

54. *faciat* Medic. a m. pr. et Gud. *disjecta* ed. Ven. — 55. *Nunc latæ frondes* Wakef. P. IV p. 45 et mox *uruntve*. — 56. *Crescentisque* quinque, cum Goth. sec. a m. sec., et *Crescentesque* quatuor apud Burmann., hoc etiam Regius et Cantabrig. habebant. — 57. *Nam* Gud. et tres alii ap. Burm., duo ap. Martin. et vett. ed. *Namque* uterque Goth. — 59. *fucos* Toll. *prioris* Mentel. et Leid. — 60. *una* Menag. — 61. *imponendus* laudat Philarg. ad v. 288, male. — 62. *magna*

earum cultum adhibeas, feliciter tibi succedere videbis.

53 — 56. Alius modus silvestribus arboribus mitem naturam induendi est, si stolones ab radice pullulantes (v. 17 — 19) in campum vacuum et in solem transferentur, cum ipsis nunc umbra matris noceat, ut adulti aut nullos fructus ferant, aut maligne. Quæ eadem res docuit plantaria et seminaria instituere: cf. Plin. XVII, 10, s. 12. 13. et cap. 13, s. 21. *sterilis*: substituendum κατὰ τὸ μοντὸν, arbos. *fetus*, arborum fructus, sæpe, ut supra I. 55. inf. 429. *urere* vero perquam accommodate de subducto succo.

57 — 62. Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum (supra v. 14 — 16), ex semine in solum delato, una cum modis eam arte emendandi et adjuvandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10, s. 10. Egerat de semine — *Omnia hæc tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda.* — 57 *seminibus jactis*, seu temere cadentibus iis in solum, seu manu jactis: utrumque enim nunc complectitur propter parem eventum. — 58. *tarda venit.* tarde provenit. Ut Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.* cf. Seneca Ep. 86. Ursinus *nepotes* de arborum sobole accipiebat; quem refellit Burm. — 59. *oblita*: de iis, quæ aliam naturam induunt; suaviter; haustum ex perenni illo fonte poeticorum phantasmatum: cum transferuntur ad res inanimatas ea, quæ animantium sunt. conf. Ern. ad Callim. in Del. 34, ubi de insulis: ὀπτίροιο λάθοντας. — 60. *turpes racemi* præclare, deficiente cultu, squalidi, rugosi; ut contra *uvæ cultæ*, *nitentes pulcræ*. *uva* h. l. pro vite; quæ nostris quidem in terris ex acinulis non procreatur; at in insulis Americæ adhuc id fieri narratur.

61. — 62. Artificiales modi ar-

Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus:
Plantis et duræ coruli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.

mercede Franc. v. ad Tibull. I, 1, 2. — 64. *et Paphiæ* Ven. *Respondent melius Paphiæ* unus Arundel., e glossa inter lineas. — 65. *et duræ* Medic. et ceteri fere omnes ap. Heins., sicque Aldd. et hinc profectæ. Alii, in quibus Goth. sec., *eduræ*, quod ille præferebat, ut esset *valde duræ*, ut Ge. IV, 145. Eadem varietas apud Servium, Pierium, Martinum. Reiskius divellebat: *Plantis e* vel *ex*, *duræ*. *Eduræ* inter editas habent Egnat. Commelin. Fabric. Pulmann., et hinc vulgatæ. At recte revocavit alteram lectionem Burmannus. Nam sententia requirit, ut continua sit oratio: *Et coruli nascuntur* melius *plantis*. *nascentur* Arundel. unus. — 66. *que* abest a Leid. uno. *arbos frondosa* Goth. pr. — 67. In illo *Chaonii patris* possit subtimidus aliquis hærere, cum absolute quidem *pater* sæpius, vix vero eum gentili aliquo nomine dicatur, pater *Dodonæus*, *Olympius*, *Idæus*; cui rei parata medicina foret: *Chaoniæque patris glandes*. Sed Æn. VIII. 454 *pater Lem*borum e semine procreatarum incrementa accelerandi; qui non minus locum habent in reliquis arboribus, sive sponte, sive ex viviradice natis; itaque rem generalius proponit; nec tamen (conf. Theophr. de Causs. plant. I, 6), ut poetam decebat, eundem ac vss. 22 seq. ordinem anxie servat. Arbores, inquit, silvestres omnes transferendæ sunt in alium agrum et in scrobibus (hi sunt *sulci*; vide v. 24) defigendæ, et *multa mercede*, multi laboris impendio, colendæ. Præcepta veterum de his diligenter exposuit Plin. XVII, s. 14 sq. Habuit poeta ante oculus Lucret. V, 1360 — 1377.

63 — 68. Est tamen cuique arbori suum culturæ genus accommodatissimum. *Oleæ melius respondent*, votis consilio, felicius proveniunt, e *truncis*: h. caudicibus sectis (vide v. 30) sive taleis oleaginis (v. Cato 45, 1. Varro I, 40, 4. ubi v. Not. I. Schneid. Colum. V, 9, 1 sqq. Plin. XVII, 18, s. 29) in terram defixis: *vites propaginibus* in humum demissis (v. 26); *myrti* autem, Veneri sacræ, (v. Bentlei. ad Horat. II Carm. 15, 5), *solido de robore*, h. trunco seu stipite aut vastiore ramo ad pali modum in terram infosso. vide v. 24. 25, et Plin. XVIII, 17, s. 27. At *surculorum plantatione* (vide v. 28, 29, et Plin. XVII, 17, s. 28) optime proveniunt *corulus*, *fraxinus*, *populus*, Herculi sacra (supra Ecl. VII, 61); et *quercus*, Jovi Dodonæo consecrata; *palma* etiam et *abies*, ædificandis navibus apta, ἐλάτη ναυπηγήσιμος, ut Theophrast. II. Plant. V; 8. — Martinus fuisse sibi ex amicis narrat, qui quercum, palmam et abietem aliter quam ex satione nasci negaret, quique adeo cum v. 66 sententiam claudi, et in illis: *Chaoniique patris glandes* etc. *semine* subintelligi vellet. Hoc tamen fieri nequit, et perperam

Inseritur vero et fetu nucis arbutus horrida;
Et steriles platani malos gessere valentis;
Castaneæ fagus, ornusque incanuit albo

nius de Vulcano. et *jam* Gud. cum tribus aliis et utroque Mead., ut v. 18. *et ardua* Toll. *planta* Franc. — 69. *Inseritur vero et nucis arbutus horrida fœtu* Medic. a m. pr. Ita plane Gudianus et Goth. sec., nisi quod ille *ex nucis*. Utrumque ab eo, qui versui metuebat, interpolatum. *arbutus horrens* Rottend. alter Zulich., et tres Martini, ut jam Servius male quosdam legere ait. et *fœtu* (pro vulgari *fetu*) recte repositum a Burmanno, ut sex libri apud Heins. cum uno Arundel. et Goth. sec., pro *ex fetu*. — 71. Jam veteres h. l. tentarunt. vid. Serviana, Philargyr. et Pierium. Scaliger in Proleg. ad Manil. legebat *Castaneas fagus* antique, pro, fagi, gessere; quod Cerda amplexus est et Cuninghsm. Heins. *fagos* græca forma accipiebat pro *fagus*. Alii interpunxere: *Inseritur — et steriles platani malis: gessere valentes Castaneæ fagos*. Pro scopulo, cui impingerent, fuit ambigua structura. Vulgo legerunt et junxerunt verba *Et castaneæ fagos*. cum antecedentibus, ut dubitatur de illo veterum usu; quo illas arbores plantis seu surculis procrearunt: de *palma* vid. Pallad. April. cap. 5, 2, de *quercu* Colum. IV, 33, 5.

69 — 72. *Insitio* restabat ex v. 32 sq. Optime inseritur *arbuto*, in arbuto, in arbutum, (*horrida* ea dicitur a cortice hispido et aspero) nux, *platano* malus, *fago* castanea, *orno* pirus, et *ulmo* quercus. Respicit locum Plin. XV, 15, s. 17. Traduntur hic insitionis genera, quæ a nostris hominibus, qui in hac re aliquid se videre putant, negantur fieri posse: non enim inseri posse arborem arbori, nisi sui generis. Negat idem auctor præstantissimus Millerus: Conf. Martin. ad h. l. Negat etiam du Hamel (*Physique des Arbres* P. I. *Liv.* IV, c. 4. *Art.* VII, pag. 85 sqq.), cum tamen alii orno se insevisse pirum, castaneam quercui, testentur. Verum et Colum. lib. V; 11, §. 12 antiquos contendit male idem negasse, *et quandam quasi legem sanxisse, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro ac fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur*. Cujus ille *opinionis errorem discutiendum tradendamque posteris rationem* existimabat, *qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri*. Quod ad nucem in arbuto insitam attinet, testatur Pallad. II, 15, 19. postquam inde a s. 6 copiose de nuce, inprimis *amygdala* egerat, subjicit: *Inseritur, ut plerique volunt, mense Februario in arbuto, sed melius in trunco; ut aliqui, et in pruno, vel in se*. Et in Carmine de Insit. 163: *Arbuteas frondes vastæ nucis occupat umbra*. Et paullo ante: *Flumineam salicem fecundant ardua membra castaneæ*. Ita salici insita est, castanea: ut h. l. in fago Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione: *arbuto nucem inseri*, dici, at nec minus tamen rariore modo: *arbutum inseri nuce*, ut h. l. *nucis fetu*, quod non tertio, sed sexto casu accipiendum. *Nux* autem generale vocabulum, ut sit nux juglans, nux avellana, nux amygdala, pinea et al. — 70. platanus gerit malum sibi insitam. — 71. *fagus flore cas-*

Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
 Nec modus inserere atque oculos inponere simplex.
Nam, qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.

subintelligatur *gessere*. Ita vero fagus insita esset castaneæ: mira res, quam nemo facile probet. Martinus, cujus septem codd. in *Castaneæ fagos* consentiebant, cum castaneæ inter obvios et viles fructus fuerint in Italia, fagineæ contra glandes pro dulcibus habitæ, non dubitat has castaneis inseri potuisse atque adeo vulgatam lectionem et structuram sequitur, quæ in Aldd. pr. et sec. et hinc profectis occurrit, cum Egnat. et aliis. Meliorem lectionem dedit Nauger. in Ald. tert. *Castaneæ fagus, ornusque.* Ut sententia a superiore versu sit disjuncta, utque *fagus incanuit flore castaneæ* jungatur. Mirari licet, editores eum iterum deseruisse. Legitur hoc idem in Mentel. pr. a m. sec. et in Goth. sec. Mihi *fagus* a poeta positum, sed a Grammaticis ex inani metu, ne syllaba brevis metrum solveret, in *fagos* mutatum hocque ad antecedentia retractum esse videtur. Vix dici potest, quot poetarum loca corrupta sint ab iis, qui non videbant, cæsura ac tono omnem syllabam produci posse. Castaneas autem inseri aliis solitas e Plinio docere possum XVII, 10, 10 *Omnia autem hæc* (de satione egerat) *tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda. Interdum etiam castaneæ*, sc. ut eæ proveniant lætius, inserendæ sunt: ut h. l. fago, h. quercui esculentæ. Reiskius *ficus τῷ fagus* substituebat. Mox *incanduit* Moret. sec. et a m. sec. Erf. *que* abest a Ven. — 72. *glandesque* Gud. et quatuor alii, et duo Martini. Plin. XV, 15, s. 17. *cerasum* pro glandibus laudat, memoriæ lapsu. Etsi Pallad. de Insit. 143 cerasum in lauro, populo, et platano, inseri ait. *sues legere* Moret. pr., male vid. Burm. — 74. *medie* Erf. *trudunt medio* Zulich. *vertice* Moret. sec. — 77. *Intaneæ et ornus albo piri flore incanuit:* h. e. Castanea inseritur in fago, conf. Plin. XVII, 10, 10, et pirus in orno: consentit Pallad. de Insitione 60: Pirus — *Fraxineasque suo flectit honore manus. Ornus* enim fraxini silvestris genus. v. Martin. h. l.

73 — 77. Plures inserendi modos vid. ap. Colum. V, 11, de Arbor.—26. Plin XVII, 14, s. 22 sqq. qui copiose de iis agit, et Theophrast. de Causs. Plant. I, 6 et recentiores, quicumque de arborum cultura tradidere, inprimis du Hamel *Physique des Arbres* P. II, Liv. IV, c. 4 sqq. Est quoque Palladii carmen *de insitione* in libro XIV, quod sigillatim recensuit Wernsdorf in Poet. min. Vol. VI. Ex his inserendi modis, qui sunt varii (*nec modus simplex* est, h. sunt varii ut III, 482 *nec via mortis erat simplex*) non nisi duos insigniores commemorat poeta, *inoculationem* et *insitionem* proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmæ*, h. nova germina seu oculi *se trudunt*, erumpunt ex cortice, *ruptis tuniculis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit; sive *angustus sinus*, h. cavitas, avulsa gemma et cortice in modum scutuli, cujus loco *includitur novum germen*, ut *coalescat* cum vetere *libro*. Respicit h. l. Plin. XVII, 14,

Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ inmittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondis et non sua poma.
  Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotoque, neque Idæis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchades, et radii, et amara pausia bacca:

ducunt Rottcod. alter et alter Meoag. pro var. lect., sed vid. Heins. — 78. *At* Morel. sec. et *alta* Parrhas. cum Erf. — 80. *immittantur* nonnulli apud Pierium. — 81. *arbor* e tribus propter soonm prætulit Burm. *arbos* alii. — 82. *Mirata est que* Servius laudat. Sic Gud. *Miratasque* Medic. Mentel. uterque, Franc. Regius cum Goth. sec. At *Mirata que novas* fragm. Gudiano codici assutum, ut auctor notæ Servianæ in suo invenisse videtur. Satis liquere mihi videtur, hæc omnia esse eorum, qui post *exiit* idem tempus contiouari volebant. *Miratisque* vel *Emirata* conj. Heins., hoc alterum quoque Schrader. Expressit versum Silius VII, 228 Hic — florebat Massicus — *Miratus nemora et lucentes sole racemos.* — 83. *unum est* alter Menag. — 84. f. *lotove;* sed copulantur sic plura ejusdem generis. *neque I.* in scriptis Heinsii. — 86. *Orchades*, quod dudum in melioribus erat, Aldd. et hinc propagatis, etiam Steph., Heinsius e suis et Pieriaois revoca-

s. 23 et s. 24, ubi idem : *Virgilius ex cacumine inseri vetat.*

78 — 82. Jam de *insitione proprie dicta. rami felices* sunt arboris feracis, cujus *plantæ* h. surculi silvestri arbori inseruntur. *Aut rursum* non contrariam aliquam rationem infert, ut Kingius putabat: sed altera ratio nunc subjungitur. *resecantur*, fit incisio seu fissura in trunci cortice, qua parte nullus nodus est. — 80. 81. 82. Pulcerrima descripto; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40. 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbos Ignotas frondes et non gentilia poma.* Sed alii luxuriantur in hoc. vid. loca ap. Cerdam.

83 — 108. Ad culturam, in quo poeta versatur, spectat dilectus cum generis præstantioris, tum cœli ac soli idonei: de hoc altero a vs. 109 sq. 117 sq. Itaque varias arborum familias seu species ejusdem generis esse, exemplis, ut poeta, docet. Ornatissimus locus adjunctorum copia ac varietate. Illustratio uberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda.

84. *Lotus* modo herbæ pratensis genus est, jucundum pecudis pabulum, nobis *Steinklee*, conf. inf. III, 394, modo herba palustris ex nymphæarum genere, Nilo frequens; hoc vero loco est genus arboris, *Italiæ familiaris*, dulcissimo fructu. *ziziphum* nostram seu jujubam esse putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretæ monte, *cyparissi* s. cupressi sponte proveniunt. cf. Ursin. ad h. l. — 86. Ex infinitis olearum generibus (vid. quos laudant Cerda et Martinus) tria tantum, observante

Pomaque, et Alcinoi silvæ; nec surculus idem
Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos;
Sunt Thasiæ vites; sunt et Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ;
Et passo Psithia utilior; tenuisque Lageos,

vit; quo aliorum codd. aberrationes alludunt. Et sic Gr. ὀρχάς. Obsidebat tamen ex edit. Ægnat. et Manutii emendatione editiones *Orchites*, Servii auctoritate et usu perpetuo scriptorum de re rustica comprobatum. vid. Harduin. ad Plin. XV, 1, s. 2 et h. l. Heins. At hoc metri lex non patitur, ut nec id, quod unus Meadianus offert, *Orchades*, *radiique*, nec si *Orchites radiique et a.* scriberes, aliud ageres quam ut vulgare substitueres doctiori. Omnino varie idem vocabulum extulere veteres ex ὀρχὰς, ὀρχὶς, ὀρχίτης, ὀρχῖτις. — 87. *Poma neque*, *Alcinoi silvæ* emendabat Reiskius. — 88. *Siriisque pomis* ed. Ven., male. *volæmis* Medic. et Mentel. pr. *volomis* Rottend. — 89. *pendent* Medic., quod Heinsio arridet, quem vid. ad Æn. VI, 209. Sed h. l. intempestiva elegantia. — 90. *Quamve* Cruqu. Schol. ad Horat. Od. I, 17, male. Est Μήθυμνα. *de cespite* Zulich. — 91. *et sunt* Leid. pr. *M. uvæ* Erf. a m. pr. — 93. *Est passo* reponebat Reiskius. Scribunt libri *Phithia*, *Sithia*, *Sichia*, *Phicia*, *Psithia*. Variat scriptura iterum inf. IV, 269 *vel Psithia passos de vite racemos*; etiam ap. Colum. III, 2, 24. ἡ Ψιθία sc. σταφύλη est Geopon. V, 2. 4 et apud Hesych. Etymol, p. 249, I, 26, et qui primo loco memorandus est ap. Nicand. Alexiph. 181. *Psythium* est apud Plin.

etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pausias*, quæ, dum adhuc virides et acerbæ sunt (habent autem tum amarum succum, hinc *amara bacca*), leguntur ac tunduntur Colum. XII, 47. 1. — 87. *Alcinoi silvæ* sunt ipsa *poma*, ut sæpe apud poetas. De ejus hortis Odyss. a, 112 sqq. — 88. *volema pira* grandia, quæ volam facile impleant; a Catone 7, 3 sumtum. v. Plin. XV, 15, s. 16.

89. Italas vites diversas esse ab aliis ait. *Vindemia* proventus vitium, uvæ. *pendet arboribus*, vel quia iis vites maritantur in Italia, vel ut arbores pro vitibus dictæ sint; ut alibi apud Virgilium et Horatium; et hoc præstat. Recensum veterum vitium ac vinorum vide in Athen. I, p. 26 sq. Columella III, 2. Plin. XIV, 3 et 6 sqq., e seriore ævo nonnulla v. ap. Coripp. III, 89 sq. E recentioribus inspicienda præter Audr. Baccium et Edw. Barry, de vitibus Italici soli commentatio in *Giornale d'Italia* T. XI, pag. 253 sqq. Maro h. l. ad XV genera enumerat. Eum Gallica vina ignorasse notat Plin. XIV, s. 3. et s. 4, 7. *Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas et Lageas, compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia.* — 91. *Mareoticum vinum* notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a locis circa lacum Mareoticum super Alexandriam: vid. Borrichii Hermes c. 4; nunc deterius illud, quoniam Arabum latrocinia maturitatem uvarum intercipiunt. — 93. *Vi-*

Digitized by Google

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureæ, preciæque; et quo te carmine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Aminææ vites, firmissima vina;

XIV, 9, s. 11 pr. Athen. p. 28 extr. ex Eubulo. Vel sic tamen præferam *Psithia*, cum sic in Mediceo sit et in edd. Aldd., cumque librariorum serioris ævi aberret fere stupor in *y*. *Lagea* commodam etymologiam non habet (ducunt a λάγιος, pro λαγῷος, leporinus); memoratur tamen ap. Macrob. II, Sat. extr. et a Plin. XIV, 2, s. 4. 7 ex Virgilio, ubi additur, esse vitem extra Italiam. Variat *lageos*, *legeos* ut in Goth. pr. — 94. *junctura* Gud. Menag. uterque, et ed. Juntæ. — 95. *prætiæ*, *præciæ*, *pretiæ* scribitur. *præco quæ que* in Rottend. sec. a m. sec. *quo te nomine dicam* apud Senecam laudatur Nat. Quæst. I, c. 11. — 96. *Rethia* Rottend. *ne cellis* multi ap. Burm. *nec cellis adeo* in nonnullis antiquis legi et ab Arusiano laudari notat Pierius. — 97. In *Aminææ* et scriptura et syllabarum quantitas variat, et secundum illam vel *Sunt* et, vel *Sunt etiam* scribitur. In Medic. *Sunt* et *Aminneæ*; quo alii variis modis alludunt. In Ald. pr. erat *Sunt et Amyneæ*, in sec. *Sunt et Amynææ*. Correxit Nauger. in tert. *Sunt* et *Aminææ*, docte utique. Egnat. *Aminneæ*. Primus interpolavit Paullus Manutius: *Sunt etiam Ammineæ*, quod hinc vulgo obtinuit. Non minus poetarum auctoritas et scriptura in Græcis libris variat. vid. Pierium, Cerdam, Heins., Burm. ad h. l., Harduin. ad Plin. XIV, 2, s. 4, 1, Gesner. in Ind. ad Scriptt. de R. R. h. v., et nuper Niclas ad Geopon. V, 17, 2. Inter hæc tamen teneri poterat hoc: *Amineum* (Ἀμίνιον) vel *Aminæum* (Ἀμιναῖον) esse veriorem et antiquiorem scripturam; nam literæ duplicatæ serioris ævi sunt; syllabarum autem quantitatem constitui ex Samonico c. 37 *Aut in Aminæo* c. 29 *Succus Aminææ*: et sic in Galeno Method. med. lib. XII, 4, in loco præclaro de vinorum diversorum virtutibus Ἀμιναῖος οἶνος, Hesych. et alii meliores. Corrupti codices fuere jam Ausonii ævo, quippe qui scripsit: *Solus qui Chium miscet et Ammineum*. Origo vitium, unde ad multa loca translatæ sunt, jam olim fuit incerta. Si verum est in Probo ex Aristotele legi, vinum ex Chio fuisse: patriam hanc ei assignare licebit; at Philargyr. ex Aristo-

num passum ex uvis passis, a pandendo, h. in sole coctis, ut exarescerent. Modum conficiendi vid. apud Colum. XII, 39. *Psithia* vitis, *lagea*, quæ facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2, s. 4 sqq., et Colum, III, 2 sqq. videnda. De nominum caussis v. Var. Lect. lageos *tenuis*, exiguos ac tenues racemulos et uvas habens. *olim*, quum aliquamdo vinum ex ea expressum fuerit. Burm. —95. 96. Plin. XIV, 6, s. 8, 5 *In Veronensi Rhætica vina, Falernis tantum posthabita a Virgilio*. Melior interpretatio, quam quæ a Seneca in medium affertur Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV, pag. 206. Sueton. Aug. cap. 77 *maxime delectatus est Rhætico*. adde Plin. XIV, s. 3. *Ante eum* (Tiberium) *Rhæticis prior mensa erat; et uvis Veronensium agro*. v. Martin. h. l. 96. Variatione nova dicta hæc pro vulgari: at Rhætica uva omni laude major est: tametsi inferius sit vinum Rhæticum Falerno.

97. 98. *Vinum Aminæum*, cujus, ut vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse solet, cultu enim deficiente vites optimæ

Tmolus et adsurgit quibus et rex ipse Phanæus;

tele in Politicis Thessalos fuisse narrat, qui suæ regionis vites in Italiam transtolerint. Porro *fortissima vina* Moret. quart. Burmanno, *Sunt vites vina*, durius dictum videbatur; conjiciebat: *Dant etiam A.* At enim: *Sunt etiam A. v.* accipiendum: Aliud vitium genus est Aminearum, unde vinum diuturnæ bonitatis conficitur. — 98. *Tmolius adsurgit.* Ita Pierii Medic. et Longob., nec non Medic. et reliqui potiores Heinsii, quo spectant *Thmolius* Franc. *Timolus* fragm. Moret. *Timolius* Voss. pr. *Mollius* unus Mead. Quod si pro vero habendum est, nolim tamen cum Burm. regem aliquem Tmolium et Phanæum intelligere, qui olim in illis partibus regnarint; quæ tota ratio jejuna et indigna foret tanto poeta; sed aut *montem* Tmolium et Phanæum substituerem, pro vino dictum, quod in eo nascitur, aut versum ex Græco aliquo poeta conversum dicerem, ubi *Τμώλιος ἀδὲ Φαναῖος* erat, scil. οἶνος; et legitur in Servianis: *De Lucillio hoc tractum est, qui ait* Χίος τε *δυνάστης*, id est, οἶνος. Apud Silium VII, 166 *Falernus.* In Tibullo II, 1, 27 sunt *fumosi Falerni*, sc. cadi. *Θασίους* et *Πραμνείους* absolute dictos lege ap. Philostr. II, Imagg. 26 extr. Sed in edd., ut Aldd. pr. et sec. Junt., et codd. Rottend. Gothano sec. *Tmolus assurgit* legitur, quod ego olim pro vero habebam; montes duo, Tmolus et Phanæus, pro vitibus in iis cultis poetice poni; idque tanto probatius fieri putabam, quoniam Tmolus erat numen montis. v. Ovid. Met. XI, 159 et cf. numum Sardianorum, qui apud multos visitur; v. nunc Eckhel Doctrina Num. Vol. III p. 113, qui et p. 123 rarissimum nomum urbis Tmoli eodem capite insignem memorat; occurrit quoque Tmoli caput in marmoribus et gemmis; eos autem, qui metro metuebant, nec sibilo geminari literam videbant, interpolasse id modo *Tmolus et*, modo *Tmolius*, conf. Var. Lect. ad v. 71. Nunc mihi probabilius videtur, scriptum fuisse ab Marone: *Tmolus et adsurgit*, excidisse postea *et*, eoque vitium animadverteretur, rescriptum esse *Tmolius*. *Tmolus et* Nauger. quoque reposuit Ald. tert., Benedictus in Flor. 1520, et, qui Naogerium sequuti sunt, Manut. Fabric. Commelin. Pulmann. Ad hoc itaque redii: etenim rationem habet, montes poni pro vitibus: Tmolus, et ipse Phanæus, rex inter montes vitiferos. Silius VII, 210 respiciens hunc locum, ubi de tractu Massico: *atque ex illo tempore dives Tmolus* et *ambrosiis Ariusia pocula succis Ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis. Favenus* Vratisl.

facile degenerant, nulla alia memoria, præter nominis, nobis restat, Græcæ originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. cf. Intpp. ad h. l. et ad Caton. 6, 3. Multis utique in locis illud memoratur, in Peucetia, Calabriæ parte, ap. Hesych. ubi v. Intpp. in Tuscia et in Sicilia; maxime tamen in solo Campaniæ Macrob. Sat. II, 16 *nam Aminæi fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Et Galen. l. c. — ὅτι Νεάπολίτης ὁ Ἀμιναῖος, ἐν τοῖς περὶ Νεάπολιν χωρίοις γενόμενος, ὥστε καὶ ὀνομάζουσιν οὕτως αὐτόν. Ad colles Leucogæos, supra Neapolim versus Puteolus, refert et Aminæos colles, et Falernos Marturellus (*I Fenici primi Abitatori di Napoli* T. I, p. 171. 190). Atque ejus tantam ex diuturna inprimis bonitate præstantiam perhibet poeta, ut ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiæ monte vineis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanæum* (fuere Phanæ, φάναι, portus et promontorium Chii insulæ, quæ alias vino *Arvisio* nobilis est, in eo templum Apollinis Phanæi), *adsurgere*, cedere,

Argitisque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, dis et mensis adcepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque, quam multæ species, nec, nomina quæ sint,
Est numerus, neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
  Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices; crassisque paludibus alni
Nascuntur; steriles saxosis montibus orni;

99. *Archivusque* alter Rottend. *Argutisque* fragm. Moret. *non cui* Ven. — 101. Sic meliores codd. ubique omnes. Ante Heins. in edd., ut in codd. nonnullis: *Non ego te mensis et dis a s.*, male. *dis aut m.* unus Arundel. — 102. *Transieram* Zulich. a m. pr. et edit. Genev. *gravidis Bumaste racemis* unus Mead., ex interpretatione. — 103. et *nomina* Voss. unus et Moret. fragm., quod solent poetæ ad variandam orationem adhibere. *quot sint* Erf. — 104. *Et numerus* ed. Ven. — 105. *Quem si* Gudian. *Quæ qui* Leid. unus a m. sec. *scire volet* unus Mead., non male. — 106. *Dicere* Medic. cum aliis, perperam. *turbantur* in tribus ap. Burm. et apud Charisium Grammat. In Columella III, 2. 29, ubi hi versus memorantur, *versentur arenæ* in vulgaribus legitur; sed etiam ibi vetusti *turbentur*. Apud Ammian. Marcell. XXXI, 4 *truduntur* vel *trudentur* legitur. — 108. *quod* Gud. *venient* Moret. sec.

v. Ecl. VI, 66, dicat. conf. Var. Lect. — 99. Cum illis: *Sunt etiam Aminææ vites* junge *Argitisque minor*. Est etiam Argitis vitis, uva. Ἀργῖτις ab ἀργὸς, quod vinum candidum reddit. Est autem *minor* et *major*, cf. Colum. III, 2, 21. — 100. Ea vitis, vino inprimis abundans, πολύοινος, est, eoque firmo ac durabili.

101. Vinum *Rhodium*, cujus in mensis secundis usus erat; cumque de eo ante omnia Diis libaretur, hinc vitis *Rhodia dis accepta*, grata et *mensis secundis*, fere ut apud Horat. III, 11, 7 lyra *Divitum mensis et amica templis*. — 102. Plin. XIV, 1, s. 3 *Tument mammarum modo bumasti*, βουμαστοί.

103 — 108. Locus ornatissimus. Respicit eum Plin. XIV, 1 extr. et 2, s. 4 pr. — 104. *neque est numerus*, enumerandi facultas cuiquam suppetit. *neque enim* positum pro, neque etiam, nec vero numerum tenere necesse est; non numeratu opus est.

109 — 135. Uti diversa sunt arborum genera, ita etiam diversum solum, quo aut nascuntur

Litora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.
Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.
Divisæ arboribus patriæ: sola India nigrum
Fert ebeuum; solis est turea virga Sabæis.

112. *mitissima* Franc., unde Burm. *ditissima*, sed recte nil mutabat. *apricos* emendabat van Hoven Campens. Fast. III, p. 228. — 113. *amant* Leid. sec. — 114. *et* aberat a quarto Moret. *Adspice et externum, domitis cultoribus, orbem* Burm. conjiciebat; at vide Notas. — 115. *domus* Ven. et Longob. Pierii, Goth. sec. *Gelones* Franc. — 116. *Diversæ* Reg. et Mead. Martini. Sic semper variant libri. *sed India* Franc. — 117. *hebenum* alii scribunt. *et* Longob. Pierii.

arbores quæque aut felicius proveniunt. — 112. *Litora myrtetis lætissima* exquisitiore forma pro vulgari, *myrti solent esse lætissimæ in litoribus;* quod si fit, *litora* haud dubie et ipsa *læta* videri possunt. Ge. II, 124 *et amantes litora myrtos.* Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos*, qui forte alicui in mentem venire possint.

114. 115. Exemplo etiam esse possunt arbores exoticæ; pro his memorantur ipsæ in extremo terrarum orbe sitæ regiones, ut Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui ultra *Borysthenem* vagabantur. Docte de iis egit Gatterer noster in Comment. de populis Sarmaticis Vol. XII, p. 219 sq. *Picti* appellantur, ut Æn. IV, 146 *Agathirsi*, ubi vid. Not. Scilicet communi plerique barbari et feri populi more corpora pingunt, sive quod in membrorum nuditate id unum vanitatis et nobilitatis genus restat: sive quod obducta pigmentis et coloribus corpora culices, quorum infinita examina incultæ et paludosæ terræ aluut, nec non sentes, etiam frigus, minus sentiunt; sive quod horribili adspectu terrorem hostibus incutere volunt. Colorem autem aut cuti acu punctæ inungunt, aut inurunt. Hinc modo *pictum* corpus memoratur, modo *stigmatibus notatum.* Claudian. in Ruf. I, 314 *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.* Illa autem, *extremis domitum cultoribus orbem*, ex poetica copia dixit pro *extremis terris.* Cum argumenti natura conjunctum erat, ut eas a cultu designaret, et pro *orbem extremum domitum* h. subactum, cultum ab agricolis, *a cultoribus*, poetica inversione, *extremos cultores* memorat. Male h. l. Servius et qui eum sequuntur victorias pop. R. hue trahunt.

116. 117. Sunt arborum genera certis terris domestica et propria. Respicit h. l. Plin. XII, 4, s. 8. *India* et de India proprie dicta accipi potest, nam et ibi nasci *ebenum*, narrant multi e veteribus (vid. Theophrast. Hist. Plant. IV, 5) et, quod malim, de Æthiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latissime dici, ut satis

Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum, molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?

118. *Quid* et o. ed. Ven, — 119. *bacas* alii. *Balsama quid baccas* unus Mead.: ut sit: *Balsama? quid, baccas.* Ingratum tamen sic, quod ter redit *Quid.* *que* abest a Cantabrig. — 120. *albantia* Leid. unus. — 121. *depectat* alii apud Servium, ut *Seres* pro *Ser* sit *depectent* alter Rottend. *despectant* duo. *et folus* duo.

notum. cf. inf. Georg. IV, 293 ibique Burmann. Doctam ad h. v. notam esse video Vossii. Sequuntur tamen mox vs. — 120 *nemora Æthiopum. Tus Sabæorum* jam Georg. I, 57.

118. *Opobalsamum* Judææ, vallis inprimis Hierichuntinæ, et Arabiæ. conf. præter laudatos a Cerda, et Paus. IX, 28. De ipsa stirpe disputata v. a Wesling. ad Alpini hist. nat. Ægypti, et in nota illa controversia de opobalsamo orientali Romæ orto 1639. 1640 liber *Petri Castelli*, Balsamum examinatum (Messanæ 1640), et *Jo. Georg. Volkamer* Opobalsami orientalis examen 1644, in quibus ad h. l. passim provocatur. Verba ipsa vulgari oratione sic efferrentur: ne memorem *arbores odoratas sudantes balsamo.* Pro arboribus dixit *ligna*. Alias *exsudat*, *desudat*, balsamum. — 119. *Acanthus* h. l. non herbæ (ut Ecl. III, 45 et al.), sed arboris, genus, nec tamen satis comperto, habetur. Spina est seu Ægyptia seu Arabica, nam et hæ inter se diversæ; communius *acantha*, vulgare nomen *acacia*, unde gummi Arabicum colligi solet. v. Alpin. c. Wesling. p. 164. Bauhin. hist. Plant. Tom. I, P. II, pag. 426 sqq. de Plant. Ægypt. nunc *mimosa nilotica* Linn. Habet quidem ea arbur siliquas, non *baccas;* sed bacca latiorem significatum habet. Arboris hujus usus etiam in sculptilibus fuit. Cæsaris triumphus Ponticus apparatum ex acantho habuit: Vellei. II, 56, 2. De agrifolio cogitare non licet; laudantur enim plantæ peregrinæ.

120. Plin. XIX, 1, s. 2 n. 3 *Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossypion vocant, plures xylon, et ideo lina inde facta* xylina. Parata ex ea byssus.

121. Vulgaris olim usque ad Imp. Justiniani tempora, quibus primum vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Constantinopolin adlati sunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, ut textam a bombycibus lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plin. VI, 17, s. 20 *Seres lanicio silvarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* vid. Salmas. ad Solin. c. 63 et al. Cerda ad h. l. Nostro tempore cum de Serico tum de Seribus multa accuratius disputata sunt, quam ante; constatque non unum esse verminm genus, nec eandem fuisse Serici conficiendi rationem. Vide saltem Mannertum, breviter multa complexum, Geograph ant. Vol. IV. extr. (Extat

Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis: ubi aera vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ?
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos tardumque saporem

122. *proprio* Voss. a m. sec., forte ex eo, quod est in duobus Martini et ed. Nuremb. *proprior*, sollenni lapsu. — 123. *Extremique sinus orbis, ubi vincere summum* Parrhas. ab interpolatione. — 124. *aut ullæ* Medic. cum tribus aliis et utroque Goth. — 125. *haud tarda* Schol. Horat. Cruqu. Carm. III, 4. *sagittis* fragm. Moret. *aut dura* fragm. attextum cod. Gud.; et sane, inquit Heinsius, *tardum saporem* proxime subjungit. Burmannus malit altero versu *durum saporem* h. asperum, ut Ge. IV, 120. Mirabar nemini versum totum *Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris* suspectum fuisse. Vidi nuper Jac. Bryant non aliter statuere; nunc etiam Brunckium in sua editione. — 126. Offendit *tardum* post *tarda* superiore versu. *Sardumque saporem* conjiciebat Reiskius, qui contrahit os in similitudinem risus Sardonii, ut Ecl. VII, 41. Wakefield ad Lucret. VI, 780 conj. *asprumque*.

quoque *Brotier* Diss. in *Mémoires de l'Acad. d. Inscr.* To. XLVI.)

122 — 125. Plin. VII, 2 *Arbores quidem* (in India) *tantæ proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant.* Arbores *Cocos* ferentes intelligebat Catrœus. Nimis anguste. Plurima vastarum et immanium arborum genera in India nasci, fidem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Extremi sinus orbis*, interior, adeoque remotior terra, extremæ orbis partis: cujus veram et explicitam notitiam non habuisse veteres, et pro temporum successu diversas et erroneas notiones aliis alias successisse, nunc inter notas res est. *aer summus arboris* pro cacumine dictus. Statius Theb. V, 564 *nemorumque per aera densi Dissultant nexus serpentis.* Fere ut: *aura auri refulsit*, et sic alia. *potuere* ex aoristo pro possunt. *et quidem*, et tamen, *non tarda* ea gens, malim strenuam interpretari, quam non tardi ingenii, h. callentem, peritam.

126 — 135. *Malum Medicam* seu Assyriam; item Persicam: nisi hæc ad diversum genus est referenda. Ad citrorum genus, s. ad *citria*, eam esse referendam dubitari nequit. Quam autem familiam Maro respexerit, non satis liquet. Convenit locus maxime cum Theophrast. H. Plant. IV, 4, extr. et cum Plin. XII, 3, 7; adeoque aurantiæ (*Pomeranze*) genus aliquod poetæ ante oculos fuisse verosimile fit: v. Bauhin. Hist. Plant. T. I, p. 90. 92. Plinii ævo adhuc; præterquam apud Medos et in Perside, nusquam proveniebat. Palladius, qui sæculo III ineunte vixisse putatur, præcipuam ejus cultui curam impendisse creditur; v. cum in Martio X, 11 sqq. certe is s. 16, cum antea universe de citro dixisset, ejusque cultu, pergit: *Asserit Martialis* (Gargilius) *apud Assyrios pomis hanc arborem non ca-*

Felicis mali; quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.

127. *præstantius* Longob. Parrhas. edit. Ven. et Macrob. Sat. II, 15, frequente errore. Post hunc in Goth. sec. versus 130 sequebatur. — 129. *Miscuerint* fragm. Moret. unus Mead. et vett. edd. *Miscuerant* Franc. Cantabrig. Goth. sec. Eadem varietas apud Pierium. Versus insertus ex Ge. III, 283, ubi v. dudum damnatus nunc et ejectus a Brunckio et in edit. Parmensi. — 130. *agitata* Vratisl. — 131. *facieque* uterque Mead. *tauros* Medic. a m. pr. — 132. *ructaret* Ven. — 134. *ad prima* Medic. et vetustiores Pierii et Heinsii, item tres Martin. In aliis *apprima*, *apprime*. — 135. *medicatur* Ven.

rere — adjectis nunc iis, quæ alii de malo Medica narrant. cf. etiam Macrob. Sat. II, 15. ubi ex Oppio in libro de silvestribus arboribus: *Citrea item malus et Persica; altera generatur in Italia, et in Media altera:* tuncqne subjieit fere eadem. Videtur tamen recte Medicam malum a Persica discernere Vossius et ad citri genus acidioris referre: de quo videbunt botanici, locis a Cerda cumulatis inspectis et expensis. Adde fragm. Herodiani (ad calc. Phrynichi) p. 212 *μῆλα Μηδικὰ τὰ νῦν κίτρα*. ubi v. Nunnes. Ita *tristes succi*, aut erunt acidi aut amari (ut Ge. I, 75 et al.), sive propter corticis ac granorum amaritudinem, sive succo, qui cultu deinceps adsiduo mitigari cœpit. *tardus sapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens, est. — 127. *Felix*, de arbore si dicitur, ad fecunditatem proprie respicit. Et sane citri fetus perpetua successione succrescunt. Nunc tamen ad salubritatem potius epitheton spectare videtur, ut contra infelix, infaustum, est, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum esse pomum Medicum etiam ex Theophrasto, Dioscoride, Plinio, constat; nec forte injuria in certis saltem venenorum generibus. — 128. *novercæ*. Sollenne hoc antiquis, novercalia odia, fraudes, insidias, venena memorare. v. c. Horat. III, 24, 18. Ovid. Met. I, 147. multo tamen magis Romanis, quam Græcis. — 129. *verba* non *innoxia*, h. noxia, incantationes; et eodem sensu *herbæ* non *innoxiæ*, venenatæ. — 130. *agit* est exigit, expellit. — 134. *Ad prima*, ut *in primis*, *cum primis*, *apprime*, inter alias arbores: non enim decidunt flores cito. Mederi Parthos iis pomis graveolentiæ oris, etiam Plinius monuit eod. l. post Theophr. — 135. *fovent* h. curant, *θεραπεύουσι*; cum

Sed neque Medorum, silvæ ditissima, terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis immanis dentibus hydri;

136. *ditissima regna* Medic. a m. sec., interpolatrice. Accipiebatur olim et interpungebatur: *Medorum silvæ, ditissima terra:* ita languet appositum hoc. — 137. *aura* Medic. a m. pr. *aut auro* Zulich. ut IV, 9 *neque — aut.* Variatur tamen haud uno modo negatio iterata. *neque* Goth. sec. a m. pr. — 138. *certant* Leid. a m. sec. *nec Indi* quatuor cum Donato ad Ter. Phorm. II, 1, 14. — 139. Putes esse *Totave.* Sed variant poetæ has copulas multis modis, ut nihil tuto statuere possis. — 140. *nec t.* Medic. a m. sec. *spirantis* Mentel. duo. — 141. *imma-*

mox substituatur, *medicantur.* Est enim genus curæ, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fovere;* hine latius etiam de aliis.

136—176. Sequitur signatissimus locus, cum quo cf. Plin. H. N. lib. extr. Dionys. Halic. I, 36. Varro R. R. I, 2, digressio in laudes Italiæ, quas similibus aliorum scriptorum locis firmavit et illustravit Cerda. Quantopere autem cultu præstitisse putabimus Italiam; si eum nostrorum temporum habitu eam comparemus! Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cujus est aurifer fluvius Hermus, e Phrygia descendens, et mox eum Pactolo eodem alveo profluens, nec Bactriana, neque Æthiopia, aut si mavis, reliqua India, neque Arabia cum Italia comparari potest; multo minus Colchis, monstris infamis v. 140.

136. Patet *silvæ ditissima*, jungendum esse: Medorum terra, ditissima silvæ h. e. silvarum, pro, malorum, quas ante dixerat. — 137. *auro turbidus Hermus* per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigramm. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus.* Subtiliter magis quam vere monet Drackenb. ad Silium I, 159 Hermum turbidum non suo, sed auro per Pactolum illato, significari. *Bactra;* Bactrianam, tamquam splendidum nomen memorare videtur; etsi et illa terra inter felicissimas est; etiam Oxus in ea aurum vehere dictus: de Mirab. Ausc. 46. — 139. *Panchaia*, Arabiæ regio, seu Arabia nunc est; proprie insula fabulosa Evemeri, Arabiæ ab Oriente objecta, quam ex Ennii Evemero norat Virgilius. cf. Diod. V, 41, etsi et ibi diversa est insula turifera. *pinguis*, aut propter tus pingue, quod resinæ naturam habet, aut fertilis, *turiferis arenis*, solo arenoso, qui frutex turis innascitur, h. pro ture, de quo vid. Plin. XII, 14, s. 30 sqq. In prosa diceres: habens solum, quod fert pingue tus.

140—143. Nota fabula de dentibus draconis ab Jasone ad expugnandum vellus Colchicum pro-

Nec galeis densisque virum seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges et Bacchi Massicus humor
Implevere; tenent oleæ armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hic ver adsiduum, atque alienis mensibus æstas;

nes ante Heins., male. *immani* Goth. pr. *hydris* Medic. — 142. *galea* videtur legisse Auctor Medeæ v. 256 in Anthol. Lat. pag. 167. *viris* Zulich. — 144. *oleæque* ante Heinsium, qui Pierianos nonnullos et omnes suos sequutus *que* sustulit. In Mediceo additum a manu sec. Deest in libb. Borm., in Regio Martini, et Gothano sec. Ergo codd. auctoritate exulat, quod versum numerosiorem et suaviorem faceret. Color idem est in Lucret. V, 204 — *partem montes silvæque ferarum Possedere; tenent rupes vastæque paludes. oleæ sarmentaque læta* edit Argent., notante Reiskio; ab interpolatrice utrique mann. Jo. Schrader. tentabat: *arbustaque*. Quod sane et ipsum ferri posset; uti de vitibus ea vox occurrit, et cum oleis melius conveniret. Inciderat quoque in idem Wakef. ad Lucret. V, 1377. Verum poeta transitum ad greges facit. *læta* non modo conj. sed et reposuit Wakef. quia *αἰπόλια πλατέα αἰγῶν* ap. Homer. — 145. *Hic* hoc et sequ. versu Erf. a m. sec. — 146. *Hinc albi*, *Tyberyne* Goth. sec. a m. pr. *te maxima* Schol. Cruqu. Horat. Od. IV, 2. *tauri* Reg. Martini cum Erf. — 149. *ver perpetuum* Schol. Cruqu. Horat. Od. II, 6. conf. ad Ecl. IX, 40. *Hic iter* Ven. *messibus* apud Martinum vir doctus legebat, e Claudiani XXXVI, 224 *alieno gramine*, ut de Medica, herba,

fecto satis, et viris armatis hinc enascentibus, qui Sparti dicti. v. Apollon. III, 409 sqq. *horruit* pulcrius quam extitit, exiit, nata est. Versus 140 translatus ex Lucret. V, 29 *Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.* — 143. *fruges gravidæ*, lætæ. v. ad Ge. I, 319. Mons *Massicus*, Campaniæ, ad Sinuessam, vitibus consitus.

145 — 147. Ornatissimi versus pro: in Italia equi et boves præstantes nascuntur. *Clitumnus*, Umbriæ Cisapenninæ fluvius, ubi juxta urbem Mevaniam Tiniæ se miscuit, cum eo ad Tiberim descendit. Campi adjacentes etiamnum armentis opulenti. cf. de Clitumno Epp. Plin. VIII, 8. *albi greges*, quia fluminis aquis ea vis inesse putabatur, ut armenta *candido* colore essent. Simile quid creditum de Galæso in agro Tarentino; cf. ad Horat. Od. II, 6, 10, et Scamandrum opinio fuit rutilas reddere ovium lanas. cf. Aristot. H. A. III, 2. Alia v. in Nota Beckmanni ad lib. de Mirab. Ausc. c. 184. *Taurus* ab his arvis adductus candidus *victima* in triumpho immolari solita. Omnia hæc satis a multis illustrata: vide vel Cerdam. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipsi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

149. *alienis mensibus æstas*, hibernis. Ex Lucret. I, 182 *Quod si*

Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbor.
At rabidæ tigres absunt, et sæva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentis;
Nec rapit immensos orbis per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se conligit anguis.
Adde tot egregias urbis, operumque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.

intelligatur, sed male; de anni tempore cogitat poeta: æstatem etiam per eos menses durare, quibus hiemem aliæ terræ sentiunt. — 150. *arbor* prætulit Burm., ut v. 81. — 151. *rapidæ* nonnulli apud Pier. et Burm. cum Gothanis, perpetua variatione. *obsunt* Ven. *leones* Medic. a m. pr., quod placet Heinsio; et habet ed. Cuningham. Scilicet epexegesis illa et elegans et Virgilio familiaris. conf. Heins. ad Claudian. de B. Gild. 138. Sed v. loc. Lucretii in Notis. Reiskius locum sic refingendum conjiciebat: *et secla leonum. Semina nec miseros fallunt aconita legentes*, h. nec fallunt aconita miseros illos, qui semina, h. herbas, legunt, aut potius *germina* pro *semina*; namque alias pendebit *legentes*, neque habebit, quo referatur. — 153. Miror inprimis post alterum *immensos τὸ tanto* nemini displicuisse, quod explicari quidem potest, non tanto, quam in aliis terris: quod tenue esset; at cum definitum nihil sit, cum quo comparatio instituatur, ad elegantiam facere vix putamus. In promptu est *lento* legere, Nicand. Ther. 222 νωθεῖ ὁλκῷ, seu *torto tractu*, ut alias poetæ. Nec aliter legisse putes Nemesian. Ecl. IV, 40 *torto non squamea tractu Signat humum serpens*. Qui poetarum lectione tritus est, me non monente assequetur, sententiæ vim non in epitheto quæri, ornatus caussa addito. Alias nec Nemesianus *torto* adjicere poterat. — 155. *labores* Vratisl. et fragm. Moret., it. Regius Martini. conf. ad Æn. I, 455. — 156. *Tunc* c. duo. *conjecta* Erf.

de nihilo fierent, subito exorerentur Incerto spatio atque alienis partibus anni. — 150. Oves et arbores biferæ. Nota Italiæ laus. vid. de Mirab. Ausc. c. 81 et ibi Nota clarissimi editoris. *utilis* pro fertilis, ab effectu. inf. 323 *ver utile silvis.*

151 — 154. Ornate: Carot Italia ferarum monstris, venenatis plantis et reptilibus. *sæva leonum semina*, γένη, sævi leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium. tanto*, tam longo, quam alibi.

155. *operum laborem*, h. opera, fabricas, ædificia. Mox *congesta manu* simpl. exstructa in rupibus. Fuere autem multa per Italiam oppida, inprimis antiquiora, in editis ac præruptis locis sita; inque his ipsa Roma. — 157. *Fluminaque antiquos subter labentia muros* esse possunt sive medias urbes permeantia, sive muros alluentia. Præfero nunc haud timide alterum hoc; *subter* est pro præter. Talis enim situs multarum fuit per Italiam urbium, ut ad amnem sitæ essent: idque nunc eo pertinet, ut Italiam multis fluviis rigari significet. Nimis angustum est: quod ad aquæductus, Cloacam et Capitolium, hos versus revocant; at

An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque
Fluctibus et fremitu adsurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?

158. *supra est* Parrhas. *abluit* al., ex more. — 159. *Lauri* duo. Fabricios distinguere volebat : *Te, Lari, Maxime, teque* etc., ut tres præcipui lacos Italiæ memorentur, Larius. Verbanus, qui et Major, et Benacus. Nimis subtiliter. — 160. *insurgens* malebat Wasse ad Sallust. Jug. 33, quia hoc et alias simili sensu occurrit. At hoc ad emendationem nullam satis est. — 161. *Quid memorem* Rufiniano. p. 251. *abdita* Gud. *claustro* duo. — 162. *magnis clamoribus* Aretinus in Epp. laudat, quod probabat Wasse ad Sallust. l. l. — 164. *Averni* Toll. et Serv.

poeta *tot urbes*, *tot oppida*, memorat, et *antiquos muros*. Etsi aquæductibus præsidium parare possis ex Rutil. I, 101, ubi de iisdem egerat : *Intercepta tuis conduntur flumina muris*. Esset adeo intra urbem.

158. *Mare superum et inferum*, Adriaticum ac Tyrrhenum, miræ opportunitatis Italiæ ad rerum hominumque commercia. — 159. *Lacus Larius maximus*, h. permagnus, sub Alpibus (nunc *Lago di Como*), in agro Mediolanensi, *Lacus Benacus* in Veronensi *(Lago di Garda)*, propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alveo transmittens, v. Plin. IX, 22 et cf. Æn. X, 205. *adsurgens*, tumescens.

161 — 164. M. Vipsanio Agrippa, L. Canidio Gallo Coss. U. C. 717, cum contra Sext. Pompeium male rem gessisset Octavianus Cæsar, ut reficiendis classibus locum tutum haberet, Agrippæ consilio portum Baianum in sinu Puteolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius novum portum aperuit, ut lacum Lucrinum, interjecto aggere a mari seclusum, cum lacu Averno, qui isti adjacebat, conjungeret, aggerem autem modo dictum, qui V stadiorum erat, latitudine vix quadrigis recipiendis par (Strab. V, p. 245), postquam eo perfosso aditum navibus in portum fecerat, ita muniret, ut a fluctibus superari nequiret, navibusque tutus intra eum esset receptus. Hic *Portus Julius* vocatus. vid. Sueton. Aug. 16. Excisæ tum silvæ, quæ loca vicina occupabant. Locus classicus est apud Dionem XLVIII, 50, alia dedit Cluver. Ital. ant. IV, 2. Adversus Servium, qui plura miscuit, disputat Ouwens N. H. p. 581. Prælatus tamen sequenti tempore portus Misenus. Memorat itaque poeta portum Julium; quem sic ornavit : *portus Lucrinoque addita claustra*, h. aggerem illum non tum primum factum, sed novis operibus adstructum, quo ipso portus effectus est. Eodem modo

Hæc eadem argenti rivos ærisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,
Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos,
Extulit; hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,

167. *Hoc* Zulich. et Mead. *viros* Goth. sec. a m. pr. — 168. *Adsuetum malo* Zulich., addita ridicula glossa, id est, navibus vel pomis. *Ligurum* Medic. a m. pr. Mox *Vulscos*, *Vulcos*, *Volcos*, *Volctos* scribitur. *veruto* (scil. adsuetum) Lipsius emendabat. Sed vid. Not. — 169, *hæc doctos Marios* Ven.

accipiendum est illud Plinii, ex nostro adumbratum, XXXVI, 15, s. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum*, nimirum, ostio tantum portus relicto. *æquor* autem *indignabatur*, ea parte, *qua unda Julia sonat ponto longe refuso*, h. qua portus Julius immisso mari erat effectus; *refusus*, ut sæpe fieri solet, non contrariam aut iteratam actionem notat, sed simplicis vim habet. Possit quidem et ita accipi, ut pontus a mole aggeris in mare projecti refundi, reprimi videatur, ut ap. Lucan II, 617 *violentos insula Coros Excipere saxis lapsasque refundere undas* dicitur: sed alter versus ad eamdem sententiam exprimendam valet: *Tyrrhenus æstus*, h. mare æstuans, immittitur, per os portus, *fretis Avernis*, h. lacui Averno, qui pro intimo portus recessu erat, et ad quem e Lucrino fossa ducta erat. Lucan. II, 616 *Nec tamen hoc artis immissum faucibus æquor Portus erat.* Immutavere locorum faciem longa ætas, terrarum ruinæ et subterranei ignes, inprimis Monte Novo exorto, ita, ut nunc adeo de situ et vestigiis hujus portus inter viros doctos disputetur. vid. Pœli Antiqq. Puteolan. Accipitur vulgo de hoc portu Julio Horatii locus Art. 63 *Debemur morti nos nostraque, sive receptus Terra Neptunus classes aquilonibus arcet, Regis opus.* Mihi ille portum Alexandrinum respexisse videtur; *regum* Ptolemæorum opus, a quo *aquilo* arcendus erat.

165. 166. In eadem argenti, æris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti rivos* (ex Lucret. V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro, plurimum auri in ea est; tametsi hoc ad Padum referri possit, nam apud Plin. XXXIII, 4, s. 21 in Pado *segmenta auri reperiri* traduntur. Ad montes ac silvas aliquando incensas, ut metalla excocta fluerent (Lucret. V, 1242 sqq.), referebat Jul. Sabinus. *æris metella Ostendit venis*, quod in vulgari oratione fuisset, *venas æris ostendit*. *æris metella* h. æs o. in *venis*. *Ostendit* autem non otiosum; quia certis tantum vestigiis res credebatur, metalla autem Italiæ exercere Senatus consulto vetitum erat: Plin. III, 20. s. 24 extr. XXXIII, 4, s. 21. XXXVII extr.

167 — 170. *Marsi*, bellicosi, cum *Sabinis*, severa disciplina nutritis, primo loco memorari solent inter Italiæ populos. *adsuetum malo* pro malis, ærumnis, labori-

Scipiadas duros bello, et te, maxume Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Inbellem avertis Romanis arcibus Indum.

170. *maxima* Gud. — 171. *extremis aciem* Goth. pr. — 172. *In bellum advertis* Vratisl. *artibus* duo apud Martinum, quod ex Æn. VI, 853 probare velle, ludus esset. Probabat tamen Wakef. in sua Georgicorum editione; e qua tamen nolo

bus, *κακοπαθεία* (cf. Æn. IX, 604 sqq.), *Ligurem*; colit enim agrum exilem et saxosum. *Inculta Alpium postrema possident,* ait Servius (cf. *Addison's Remarks on several Parts of Italy* p. 6). Male hoc in tali carmine et in tali loco ad malam fidem horum hominum trahitur, ut facere videmus etiam nuperum scriptorem (*Observations sur l'Italie* T. III, p. 279), cum eadem nunc opinio de Genuensium ingenio inter Italos obtineat. Idem auctor (*Grosley*, T. II, p. 413. 414) recte, quam diversa facies Italiæ nunc sit, observat, et quam parum in eam cadat inprimis illud: *Magna parens frugum, magna virum! Volsci* autem *veruti*, h. hastæ genere, *veru* (*veru Sabellum* Æn. VII, 665 dixit), seu telo veruto, armati. Apparet autem, quod usu communi simpliciter *verutum* vocatur, esse proprie verutum telum vel jaculum, veru instructum ac munitum. *Scipiadas duros bello* h. induratos ad bellum.

171 — 173. Ut horum versuum sententiæ fides constet, cum Ruæo et Catrœo Burmannus eos altera recognitione insertos esse credit, U. C. 734, quo Augustus in Asia signa a Parthis recepit et Medis pacem dedit. Est adeo vir doctus, qui vss. 171. 172 tollendos esse censeat, cum nec a. 724 nec 734 satis conveniant. Cogitandum tamen erat, nos in poeta, non in historico versari; versusque esse tam præclaros, ut vix ab aliquo interpolatore eos profectos esse arbitreris. Quod autem ad eam opinionem attinet, qua seriore manu ab ipso poeta inserti esse putantur: equidem in bono poeta vix hoc probandum putabo, si diversi temporis in eodem carmine vestigia reliquerit. At nec tali suspicioni locus est, spectantque et hi versus ad eosdem annos, quos in aliis Georgicorum locis subinnuerat, 724, 725 ab U. C., modo poetam, ut alibi facit, v. c. Georg. III pr., magnifice efferre et ornare cogites id, quod vere nihil aliud erat, quam quod Cæsar ex Ægypto, quo paullo post pugnam Actiacam Brundusio trajecerat, per Syriam in Asiam iter fecit, et hieme ad Euphratem exacta Asiæ res constituit. v. Vita Virgil. ad a. 724. Itaque *extremis victor in oris Asiæ*, usque ad Euphratem progressus, et *Indum avertit*, dum præsidiis fines, h. urbes in finibus, firmat. *Indum imbellem*, ut Ge. I, 57 *molles Sabæi* et omnes Asiæ ad Austrum versæ populi: petiit hinc Nemes. Cyneg. 74 *Imbellem fugam* Parthorum. Novum esset *imbellem* accipere, nulla jam amplius bella tentantem, scilicet, quod arma tua reveretur; ut Reiskius etiam accipiebat. *Arces* de finibus dici, docet Burm: scil. quatenus ii arcibus et præsidiis muniri solent. Omnino

Digitized by Google

Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virum, tibi res antiquæ laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontis,
Ascræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuique,
Quis color, et quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, collesque maligni,

quicquam afferre, quandoquidem seriore omnium carminum Maronis editione ea haud attigit, adeoque ipse damnasse videtur. — 174. *artem* Gud. *artes* conj. Wakef. — 175. *Aggredior* Priscian. lib. VII, quod est vulgare verbum hoc sensu. *Ingrediar* fragm. Moret. conf. Burm. *excludere* Zulich. — 177. *ingentis*, *q. r. cano* Gud. — 178. *aut quæ* Arundel. et edd. vett. cum Goth. pr. *serendis* tres. *creandis* unus Arundel. *ferendis* vel propterea præferendum esse videbat Reiskius, quia v. 195 *armenta* sequuntur.

tamen imperium Romanum declarat. Inf. Æn. IV, 234 est ipsa Roma *Ascanione pater Romanas invidet arces?*

173 — 176. Tanquam deam appellat Italiam. *tibi* in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, adgredior dicere instituo? *res antiquæ laudis et artis*, rem rusticam apud majores in honore habitam. *sanctos ausus recludere fontis*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. De formula hac poetica loquendi v. Mitschid. ad Horat. I. Carm. 26, 6. *sanctos*, quos accedere metuebant, reverentia quasi numinis alicujus, adeoque novos. *Ascræum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Bœotiæ vico, oriundus, opus de opere rustico condidit; non vero, quod vulgo putatur, ex Hesiodo adumbratum aut expressum.

177. Nunc locum *de varia ac diversa soli et agrorum indole et natura*, et a v. 226 — 258 *de notis ac criteriis cujuscumque soli* tractat; et quidem universæ; ut non modo arborum culturam respiciat, sed et frumentorum ac pascuorum curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinæ de arvorum ingeniis tradendæ, *quæ robora*, h. quæ præcipua vis ac virtus cujusque soli sit, qua potissimum valet (Claudianus XVII, 178 *Nosse soli vires*); *quis color*, quale ex adspectu judicium fieri possit, et quam naturam seu naturalem vim ad res ferendas habeat. Videtur in sqq. ante oculos habuisse Theophr. de Causs. Plant. II, 5 et 6, in aliis Xenoph. Œcon. cap. 16, 2 sqq. conf. Varro R. R. I, 9 et Vitruv. VIII, 1.

179 — 183. Solum argillaceum et calculosum ait esse idoneum oleis. *terræ difficiles* parum feraces, quasi morosæ, parcæ ut contra *faciles*, fertiles, quasi liberales, munificæ. *frugum facilis terra* Claudian. XXIX, 54. Junguntur etiam *colles maligni* eodem sensu et respectu ad liberalitatem soli ac fertilitatem: sic quoque *solum benignum*. cf. Burm., qui in notione finienda laborat

Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus;
Qualem sæpe cava montis convalle solemus
Dispicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,

180. *Tenuis ubi argillæ dumosis calculus arvis* Probus Arte Grammat. Sed vulgatum tuetur etiam Nonius Marcellus in *Tenue. arva*, quæ sata sunt arata, non posse esse *dumosa* putabat Reiskius; itaque conjiciebat, *dumosis calculus ancris*. Ancræ et antræ sunt αὐλῶνες, στενοὶ τόποι, confragosa, abrupta, curva, sinuosa loca saltuum. Eandem vocem Propertio I, 1, 11. I, 2, 11 obtrudebat Scaliger., e Glossis Isidori. Sed *arvum* poetæ est commune omnium agrorum nomen. vide vel II, 177. — 181. *gaudet* Medic. Gud. tres alii cum Goth. sec., scilicet quia *calculus* in animo hærebat. — 183. *baccis stridentibus* Leid. pr. — 184. *At quæ* Medic. a m. pr. et Gud. *Atque et* alter Menag. *Et quæ Franc.* — 187. *Dispicere* Heins. tuetur hic et ad Æn. VI, 734 e Gud. Mentel. et Menag. *Despicere* vulgo, quod tuetur Wakef. ad Lucret. II, 741 et defendi potest. *hic* Goth. pr. *linquuntur* Medic. a videtur. Præceptum ipsum illustrat. Theophrastus de Causs. Plant. II, 1. Catu c. 6; neque repugnat, quod olearum cultui alii solum pingue adsignant. Cœli enim locorumque indoles ac situs alibi aliud suadent. cf. Plin. XII, 18, s. 30. 31. Virgilius de regionibus Transpadanis cogitabat, aquarum eluviei obnoxiis; ut bene vidit Martinus. — 180. ager, λεπτὸς, λεπτόγεως, solo seu argilloso seu saxoso. *Tenuis argilla* Servio *sine humore*, *quia est* (ex opposito, puta) *et pinguis* Scilicet est exilis, jejuna, adeoque sine succo, sterilis. — 181. *vivacis olivæ*. Plin. XVI, 44, s. 90 *Firmissimæ ergo ad vivendum oleæ, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.* conf. Theophrast. de Causs. Plant. II, 15. Hist. Plant. IV, 15. — 182. *Oleaster*, diversus ab eo, quem nos eo nomine appellamus. v. Martin. *Plurimus*: ut Georg. I, 187 *cum se nux plurima silvis Induet in florem*. ubi oleastri frequentes nascuntur.

184 — 191. Solum pingue vitibus colendis idoneum est. *At humus, quæ pinguis* et uliginosa est, *et campus, qui editus austro*; versus austrum, est, et — *hic tibi sufficiet olim vites prævalidas*, h. e. vitibus colendis idoneus est. Pinguedinem et *uber* h. ubertatem soli (v. ad Æn. I, 531) colendis convenire vitibus, docet poeta: consentiunt rei rusticæ scriptores: ut copiose ostendit Cerda. Vide inprimis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diversa vitium genera et diversam cœli solique naturam. *pinguis*: opp. tenui argillæ. — 186 — 189. indicia talis soli in convallibus et in collibus. — 187. *Dispicere* pro vulgari, prospicere, videre. *huc liquun-*

Felicemque trahunt limum; quique editus austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris;
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentis
Sufficiet Baccho vitis; hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.

m. sec. et alii. *liquentur* Ven. cf. ad Æn. III, 28. *montibus* Moret. quart. — 188. *obditus* vel *uvidus austro* conj. Jo. Schrader. — 189. *filicem* e codd. et edd. vindicat Heinsius. In vulgatas nescio quas irrepserat *silicem*. Quod res ipsa non respueret, nam, ut Colum. ait III, 11, 8, *amicus vineis silex*; et filice consitam humum nimis jejunam esse, quam ut vitibus idonea sit, judicabat Millerus. Sed *filicem* Plinius confirmat. vid. Not. — 190. *Hinc* Ven. — 191. *Sufficiat* Gud. *vires* Reg. Martini. — 192. *libatur* ed. Mediol. — 193. *ad auras* Gud. et Goth. sec — 194. *Lancibus et patulis* Medic. a m. pr. et unus Mead. Burmanno suspectus locus erat; modo *et pateris* conjectabat, minus feliciter; modo vasis nomen latere putabat. Cur *pandum* tamen, quod et incurvum et reflexum est, de paroptur, — *quique editus Austro*, in vulgari oratione fuisset, *quo* — *liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus, qui editus Austro*, h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. — 188. 189. Magnus auctorum, qui de vitibus colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii austris infestari vineas tradant. Multa loca congessit Cerda. Scilicet poetam de vineis, in solo humili, pingui et uliginoso satis, alios de collibus loqui tenendum est. — 189. Plin. XVII, 4, s. 3 *Virgilius et quæ filicem ferat, non improbat vitibus*. Est nostrum *Farnkraut, fougère*. Pterin aquilinam Linn. esse, censebat Schreber. ad Theoc. Id. III, 14. *invisa aratris* propter implexas inter se et late serpentes radices, easdemque extirpatu difficiles, πολύῤῥιζος.

190 — 194. Valde ornate effert illud: præstantissimum vinum in tali solo nasci. *pateris et auro* notum est, ad quam figuram solcat referri. Mihi tamen id Grammaticorum commentum valde jejunum videtur. Scilicet poeta *aurum* simpliciter pro *patera aurea* dicere potest; sæpe hoc uno contentus est; interdum, ut h. l., hoc ipsum explicative adponit, cum generaliorem vocem primum posuisset. Similiter res sese habet in aliis exemplis. — 193. Tibicinem Etruscum sacrificiis adhibitum fuisse, vel ex Livio notum est. *pinguis* in ludibrium gentis dictum esse videtur. Catull. XXXVII, 11 *Aut pastus Umber aut obesus Etruscus*. Nam ad buccas inflatas referre nolim. Habitum corporis ex adsiduis sacrificiorum epulis, quibus adhibebantur tibicines, exprimi, non male Servius censebat. *ebur* est tibia ex ebore. *reddimus*: damus, diis offerimus. Sacrorum vocabulum esse, etiam Servius notat. Æn. XII, 215 *viscera vivis*

Sin armenta magis studium vitulosque tueri,
Aut fetus ovium, aut urentis culta capellas:
Saltus, et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et, quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,

side aut patioa noo æque dictum putemus, ac de carina, oavi? *oneratas lances* dixit *Æn.* VIII, 284. XII, 215. — 195. *studium est v.* uous Mead. — 196. *Aut ovium fœtus* Medic. cum permultis. *Aut fetus ovium urentes* Menag. pr. et *urentes* ed. Veo. — 197. *Et saltus* duo. *satyri* Medic. a m. pr. Fraoc. et pr. Moretanus, cum glossa, *id est oppidi.* Habet lectio doctrinæ speciem. Ita et veteres Grammatici legeruat et acceperunt, ut sit pro Satyrii; *Satyrium Tarentum.* v. Probua, et, qui inde sua transtulit, Jolius Sabinus. In vetere responso Phalantho dato apud Strab. VI, p. 427 *Σατύριόν τοι δῶκα.* conf. Opusc. Vol. II, pag. 218. 219. Etiam Stephani Byz. epitome, *Satyrium* tractum prope Tarentum esse, uode geotile Satyrinus et Satyrius s. Saturius sit; ita *Saturi Tarenti* non male hic legi videtur, pro *Saturii:* Heinsius tamen has e vitio scripturæ et prooUotiatiooe *u* et *y* confusa ortas ougas rejicit. conf. iof. IV, 335, ubi *saturo colore* etiam *Satyro* legitur scriptom. *Satiri* Gud. *Terenti* Medic. a m. pr. — 199. *herboso in f.* unus Mead. et edd. vett. *in* omisso *herboso* Goth. pr. — 200. *decrunt* Heios. recepit. *derunt* Medic. et ab alia manu adscripto e. Sic sex alii. *desunt* vulgo. — 202. *reponit* Medic. *reponat* Rotteod. tert. — 203. *et* abest

Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

195 — 202. Observetur præceptorum in his formis variatio et orationis copia. Agros saltuosos et irriguos pascuis idoneos esse monet. Exempla nunc in ipsum præceptum convertit. *tueri*, ut servare, eo sensu, quo est nutrire, alere, itaque et pascere, hoc v. c. etiam Grat. Cyneg. 306. 307. *urentes culta capellas*, lædentes seu serrato dente seu saliva, ut exarescant. Ita *urere* dictum erat Ge. I, 77 et inf. 378. 379. — *saturum Tarentum* propter insignem agrorum ubertatem (vid. Horat. Carm. II, 6, 10 sqq.); a consequenti; ut *pinguis*, et 224 *dives Capua*. Illustrat usum epitheti Heinsius. *longinqua*, longinquos agros.—198. Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27, 28. — 199. Vid. Ecl. VII, 11. 12. 13. *herboso flumine;* Mincius enim arundine et alga obsitus est. — 201. 202. per noctem succrescit. *ros*, tanquam caussa fertilitatis: unde θῆλυς ἐέρση: v. c. Græv. ad Hesiod. Sc. H. 395. Poetica quidem amplificatione dicta, nec tamen a vero plane abhorrentia. cf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseæ ad Lacum Velinum v. Serv. ad Æn. VII, 712. Cluv. Ital. ant. p. 679.

203 — 211. Tandem humus pulla seu nigra, pinguis, et *putris*,

Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando),
Optuma frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis:
Aut, unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum uidis petiere relictis;
At rudis enituit inpulso vomere campus.

a tribus et Goth. pr. ex Gudian. *pingui* Medic. — 204. *Ut cui* Serv. et Philargyr. ad 263. *hic* fragm. Moret. *imitantur* Menag. pr. Rottend. et Moreti pr. a m. pr. *imitatur* Medic. a m. pr. et Voss. Jo. Schrader. tentabat: *rimamur*. — 205. *non nullo* Cantabrig. — 206. *discedere* fragm. Moret. *descendere* unus Mead. — 207. *dejecit* Medic. Pierii; sed occurrit ea variatio sæpius. conf. Burmann — 208. *avertit* ed. Mediol. vid. Georg. I, 256. — 209. *domus* Ven. — 210. *almum* Ven. *petivere* Regius. — 211. *Aut* Medic. a m. pr. Moreti sec. et Voss. cum Regio

h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis, (v. Ge. I, 44 et inf. 262. 263; γῆ μανὴ, κούφη, λεπτὴ, εὔυδρος, εὐδίοδος) agrum frumentis serendis idoneum præbet. Arationis, consilium est hoc ipsum, ut, quæ terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. conf. loc. Columellæ V, 4, 2. et Dickson p. 148 sq. Idem Colum. diserte h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas.* Locum ante oculos habuere in iisdem præceptis condendis Colum. II, 2, 4, et de nigro colore §. 14 sqq. Plin. XVII, 4, s. 3. Pallad. lib. I, tit. 5. *tardis* et naturæ boum et oneris notionem, adeoque plaustri, quo frumentum ex agro devehitur magnitudinem suggerit. — 207 — 211. Alterum genus agri frumentosi est novalis, cæsa vetere silva: 207 sqq. cf. Colum. l. c. II, 2, 11. Versuum pulchritudinem vel me non monente sentis. *iratus* suaviter, quod silvæ inutiles bonum solum occupabant. *devexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur, excidit, extirpavit. cf. v. 408. Ad v. 209 omnes laudant locum Lucret I, 19 *Frondiferasque domos avium.* At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774 — 777; habuit etiam ante oculos Silius V, 505 — 508. Tum subjectus est 211 versus pulcherrimus. *impulso vomere*, adacto, ut v. 203 *presso*, I, 45 *depresso aratro*. *rudis campus*, nunc primum proscissus. *rudibus qua luceat orbita sulcis* dixit Nemesian. Cyneg. 14. Alia dabit Burmann. *enituit* autem, eniteseit, magna enim vi: est enim bona terra *post vomerem nitescens*, ut Plinius ait XVI, 5, s. 3. quandoquidem omnino *nitent*, quæ culta sunt; ut Ge. I, 153. Æn. VI, 677. conf. Burm. Totam vero structuram in pedestri oratione sic institueres: *antiquas domos avium*

Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humilis apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum et curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucris;
Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit;

Martini. *Et* Mentel. tert. cum uno Mead. Et sunt, qui ad sequentia referant; male. *impresso* ed. Mediol., ex aliis forte locis, ut 203. — 213. *Vix apibus humilis* Erf. — 214. *tofus* multi scribunt. *fossus* Goth. sec. *scaber nigrisque* edd. Aldd. et Junt. emendatum a Naugerio. *chelindris* tres. *chilindris* Erf. — 215. Vulgo interpungebatur post *Creta:* ut *negant* esset: negant homines. Jejune. — 216. *furvas* conj. Jo. Schrader. *vacuas* et *varias* in libris legi notat Ursinus. At vide Notam. *tenebras* Regius Martin. — 217. *Quem* Goth. pr. *fumosque lucoris* Rom. — 218. *Ut bibit* Ven. *Quæ* unus Mead.

eruit, quæ altum petunt, dum interea campus enitescit etc. Quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus junxissent. v. ap. Burm et Martin.

212 — 216. Notetur nova orationis connectendæ variatio, dum *ad notas mali agri* transit. At *solum glareosum*, satis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *jejuna glarea*, infecunda; λυπρά. Diversum solum ab vs. 180, ubi etiam *tenue*, sed argillaceum et calculosum; nunc sabulosum. *rorem*, quem apes e floribus et herbis sugunt, nunque flores ipsi, quibus ille inesse solet. Alienus a pastu apum humor, quo noctu irrigantur prata. *Ros marinus* quidem, frutex, a Servio intelligitur, quem alii sequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille simpliciter *ros* appelletur. De *casia*, herba coronaria, thymelææ affini, v. h. l. Martinum et sup. ad Ecl. II, 49.

214 — 216. Sententia est: Terra tophacea et cretosa serpentibus omnium est aptissima. Hoc ita extulisse videri debet: *tophus et creta negant alios agros æque ferre, serpentibus cibum*, scilicet, ac ipsi, tophus et creta, ferunt. Sollenni poetarum more sic solet rebus vita carentibus, uti mens et consilium, ita loquela, tribui. Notum illud Catulli: *Phaselus ille — ait fuisse navium celerrima.* Ita etiam *nego*. Nec aliter Græci. Paullo post v. 234 *sin in sua posse negabunt Ire loca.* Item 268 et al. Ita *nolle*, *recusare*, pro, non posse; et *novit*, pro potest. *exesa*, cavernosa, ut Æn. VIII, 418 *exesa caminis antra Ætnæa:* non vero quasi serpentes terram exederint. — 216. *curvas latebras* pro cavis. Sic et Ge. III, 544.

217 — 225. Post terras singulis culturæ generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, olivetis, frumentis et pascuis æqualiter idoneum. — 217. Plin. XVII, 4, s. 3 *terra optima — quæ tenues*

Digitized by Google

Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie et salsa lædit robigine ferrum:
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos;
Illa ferax oleo est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.

219. *semper viridi* Medic. et Moret. pr., it. Pierii Rom., uterque Goth. *viridis* emendat Faber. Scilicet non male ita legeretur, si constaret, poetæ ita loqui placuisse. — 220. *Hæc* unus Mead. *aut salsa* Medic. a m. sec. cum Leid. et Goth. sec. *falsa* Menag. pr. — 221. *Ipsa* Zulich. *intexit* edd. aliæ et Goth. sec. *tibi in lætis* Mead. — 222. *oleo* e vetustis Pierii et multis suis reposuit Heins. Sic et laudabat Nonius Marcellus et Arusianus Messius. *oleæ* vulgo editum et lectum cum Medic. *olee* Goth. sec. cum Erf. — 224. *erat* Medic. et Mentel. pr., uterque a m. pr. et Goth. pr. *Vesævo* iidem cum Mentel. Reg., utroque Voss. *Vesæo* Rom. — 225. Gellius N. A. VII, 20 scriptum in quodam commentario se reperisse memorat, a Virgilio primum fuisse editum: *Nola jugo*; mox ob negatam sibi a Nolania aquam, in propinquum rus ducendam, poetam offensum nomen urbis in *Ora* mutasse; quod ipsum Gellio suavius ad aurea esse videbatur, antecedente vocabulo in *o* desinente. Easdem nugas Philargyrius ad h. l. et in Servianis ad Æn. VII, 740. Refellit eas patriæ studio Ambros. Leo de Nola lib. I, c. 2 in Schotti Scriptt. hist. Ital. *Clanis* Parrhas., ut ab aliis appellatur. — 226. *Tunc, quo* fragm.

exhalat nebulas. — 223 *facilem*, liberalem, uberem, copiosum pabulum præbentem. conf. ad v. 179. Mox 224 *vicina Vesevo:* antequam Vesuvii incendiis tractus ille erat vastatus; quod Titi Imp. tempore evenit: etsi etiamnum ea regio agros habet feracissimos, quotquot calamitatem experti nondum sunt. cf. Martial. IV, 44. Utuntur hoc loco viri docti ad docendum, ante cladem illam anni C. N. 79 nullam contigisse aliam. Intelligitur tamen ex Strabonis aliorumque locis, ante omnem hominum memoriam, antiquissimis temporibus, incendio aliquo montem conflagrasse. — 225. *Clanius* arat, h. e. Clanii accolæ, qui fluvius est Campaniæ, juxta Linternum in mare se immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione exitiosus; ita ut Acerræ infrequentes essent. Emendatum hoc vitium locorum deductis per canalem aquis stagnantibus per Hispanos: ut didici ex Lupuli Itinere Venusino p. 11. Dicas pro exemplo felicitatis parum commode agrum circa talem urbem laudari: potest tamen solum fluvio obnoxium, et tamen præclarum esse. Enimvero non agri Acerrani, quibus illa calamitas interdum accidit, sed ager ad Clanium, qui per multum agrorum tractum decurrit, donec Acerras attingit, laudatur. Duxit ex h. l. Silius VIII, 537 *Clanio contemtæ semper Acerræ.*

226 — 258. Terra quomodo sit

Rara sit an supra morem si densa requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius, uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager; glebas cunctantis crassaque terga
Exspecta, et validis terram proscinde juvencis.

Moret. *quo quæque* ed. Ven. *quo cumque* Romanus, Moret. quart.; et sic Pierius in codd. fere omnibus antiquis legi testatur; add. Erf. et ex edd. Mediolan. *quamcumque* vel *quocumque* Zulich. *posses* Rom. — 227. *aut — sit densa* Ven. Zulich. Erf. a m. sec. ed. Mediol. et Genev. *requires* Medic. a m. pr. cum tribus aliis. — 230. *altumque* Moret sec. *videbis* Gudian. cum tribus aliis, et Medic. Pierii, it. ed. Norimb., ac Goth. sec. a m. sec. — 231. *In solidum* fragm. Moret. ed. Ven. *dimitti* plures. *reponas* alter Moret. — 232. *summis* aliquot apud Pierium. — 233. *rarum est* Franc. *Si deerunt terræ* Parrhas., utrumque ab interpolante manu mali interpretis. *deerit* edd. antiquæ vel Pierio teste; et sic ed. Norimb., quod defendi posset; sed alterum, quod inde ab Aldd. legitur, doctius. *deserint* unus Mead. — 234. *si in* Mentel. pr. *Sis in* Ven. *Sed si in* Menag. *Si que in* Zulich. — 235. *superarit* fragm. Moret. — 236. *versaque terga* Moret. quart., male. — 237. *Et specta* Servius legerat; lapsus frequens est. *Exerce* et *validis* Rom. Pierii. *et* ante *validis* in Medic. a m. pr. aberat.

probanda (δοκιμασία γῆς), quibusque notis ejus natura densa, rara, salsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, frigida cognoscenda. Inter alios cf. Plin. XVII, 5, s. 3. Colum. II, 2, 19. add. Geopon. II, 10. et Vitruv. VIII, 1.

227. *Si requiras*, terra rara sit an densa: *locum capies antea oculis*. — 230. Locum soli solidi eliges, in quo *puteum*, altam foveam, scrobem (βόθρον Geopon. II, 11) facias, fodi jubeas etc.; at exquisitius, *demitti*. Porro τὸ *solidum* pro loco solido. — 233 — 237. *Si deerunt*, scil. arenæ, terra, ad scrobem replendum, — *sin ea negabunt posse ire in sua loca*, foveæ spatiis recipi, si non poterunt reponi (v. ad v. 215), ut adeo supersit terræ egestæ aliquantum etc. conf. Colum. II, 2, 19. — 234. *uber*, ubertas, uber et fecundum solum. vid. v. 185; h. l. simpliciter, humus, solum; subjicitur ei, quod vs. 230 erat, *uber rarum* fore (cui opp. spissus, crassus ager; v. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *vites almæ*, v. 233, quia præbent, quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt. *terga* agri, v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt.

Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat),
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus undæ,
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ;
At sapor indicium faciet manifestus, et ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

240. *Nec Baccho decus* emend. Jo. Schrader., ut Æn. II, 89 *nomenque decusque Gessimus.* At Colom. X, 38 *Quo Bacchi genus aut*, ex hoc ipso loco. *numina* Rottend. *servet* Mentel. pr. — 241. *tum* unus Mead. *squalos* Leid. unus. *spissos v. qualos* Longob. Pierii, ed. Ven. — 242. *diripe* plures. — 243. *Huic* Messius Arusianus legisse videbatur Heinsio; sicque a pr. m. Erf. — 244. *luctabitur* alter Menag., ut plerique Pierii. *aquæ luctabitur amnis* a m. sec. fragm. Helmstad. in Analect. litt. Helmstad. 1783, p. 194. — 245. *Ilicet* conj. Jo. Schrader., *Scilicet* est *δῆ*. v. sup. ad I, 282. *de vimine* alter Moret. — 246. *Et idem. Sat* unus Mead. Reiskius non male ita interpungebat: *At sapor indicium faciet; manifestus et ora T.*, ut sit *amaror manifestus*; facit hoc idem Wakef. et malim sic ipse interpungere. — 247. *amaror* ap. Gell. I, 21 Hyginus Grammaticus in libro, qui fuerat ex domo atque familia Virgilii, invenisse memorabat. Eamdem lectionem amplectebatur Favorinus et ipse Gellius. Agnoscit quoque Macrob. Sat VI, 1, et sic septem ap. Heins., quatuor apud Burm., ed. Ven., nostri Gothani cum

238 — 247. Salsum et amarum solum sapore exploratur, aqua colo eliquata. cf. Colum. II, 2, 20, et de Arbor. 3, 6. *quæ perhibetur amara*, quam vulgo amaram appellant. Nisi est pro simpl. *est. infelix*, infecunda. — 240. Vinum generosissimum et poma optima in tali terra degenerant. *genus et nomina*, eleganter Burm. notat, ut in hominibus, ita hic, nobilitatem designare. *specimen*, documentum, δεῖγμα, probatio, ἀπόδειξις.

241 — 247. Rem vid. inprimis ap. Geopon. II, 10 et 11. V, 7. Qualos vimineos, seu calathos, ac *cola prælorum*, h. supponi prælis uvarum et olivarum solita, ut novum mustum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumosis*, pro, sume. Ornatus inde petitus, quod ista vasa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi solent. — 243. *Ager*, particula terræ ex eo agro; τῆς γῆς τι. *Huc — calcentur*, exquisitius quam *hic;* infert enim alterum, huc infundantur, et calcentur, subigantur. — 244. *Ad plenum*, plene ut colum plenum sit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. eluctabitur* pulchrius ac effluet. — 246. *sapor* aquæ expressæ. *mani-*

Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior, ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis!
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,

Erf. et Medic. a m. sec. *amaro* alii, et inter eos quidem vetustissimi, Romanus, nec non Medic. et Longob. Pierii a m. pr. Præfert hoc post Pierium Heinsius, quia durum esset, *sapor; amaror*. Quod mireris, si de canone critico cogites: *amaror* vox exquisita, Lucretiana. *sensum amaror* Tollianus, et unus Arundel. cum eodem fragm. Helmstad. — 248. *tellus quæ sit* alter Moret. et Goth. sec. — 249. *aut umquam* Menag. pr. *manibus tractata* emend. Wakef. ad Lucret. IV, 231. — 250. *ad* deest fragm. Moret. et s sec. m. quarto Moret., it. Goth. pr. — 251. *alit herbas* Zulich. — 252. *a, ha, nimium* multi, ut solent. *ne sit tibi* Erf. *fertilis una* Menag. pr., unde Heins. conj. *uvæ. ulla* Erf. a m. pr. — 253. *Nec se* uterque Medic. cum Romano et aliis, etiam apud Martinum. *Ne se* alii apud Pierium, et Parrhas. *Heu* unus Arundel. *præcipitem* Zulich. *ostendit* Ven. *ostentet* Aldd. pr. et sec. et Juni., quod placet Burmanno de terra quasi gloriante. — 254. *prodet* Medic. *promit* Regius et Cerda. *tacitum* apud Pierium est vitium Aldinæ sec.

festus; in pedestri oratione vel manifesto, vel indicium manifestum. *Amaror torquebit sensu ora tentantum*, h. gustantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra Absinthii natura ferique Centaurii fœdo pertorquent ora sapore.* Jam hic sensus haud dubie proprie *tristis* appellandus; quod de amaris rebus dici, supra v. c. I, 75 vidimus; et obvium erat poetæ jungere, *sensu seu sapore tristi;* at magis exquisitum, transferre epitheta ad adjuncta; hinc *tristia ora.*

248—250. Pingue et glutinosum (idemque dulce) solum tactu cognoscitur. *manibus jactata*, versata, tractata, trita; *fatiscit*, atteritur, ut abeat in arenulas, solvatur in pulverem arida facta. v. Ge. I, 180 ibique Not. *ad digitos lentescit*, lenta adhæret digitis, *habendo*, dum manibus habetur: ut Æn. XII, 88 *aptat habendo Ensem:* ut haberi possit ab eo; ut capiatur manu. *Habendo* passive, ut Lucret. I, 313 *Annulus in digito subtertenuatur habendo*, dum habetur, tractatur. Ad rem cf. Plin. XVII, 4, s. 3. Colum. II, 2, 18 laudato hoc loco

251. 252. 253. Humidum solum prodit se herbis nimium luxuriantibus. *ah nimium ne.* Egregia variatio ejus, quod simpliciter efferrent nostri homines: *quod terræ genus nemo sibi optet.* Similis inversio Ge. I, 456 *Non illa quisquam me nocte per altum Ire jubeat*, ubi v. Not. Rem v. ap. Plin. l. l. *primis aristis*, pro, herbis surgentibus. ut serv.

254. 255. 256. Solum grave an leve, nigrum an alio colore, ipso oculorum usu cognoscitur. *taci-*

Quæque levis. Promtum est oculis prædiscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantum taxique nocentes
Interdum, aut ederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multo ante memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montis,

255. *prædicere* quatuor ap. Burm. et Goth. pr. cum Erf., nec non Romanus. *cognoscere* Zulich. Ita et alibi Ge. I, 252, 51. — 256. *Et quisquis color.* at edd. Aldd. primæ et hinc profectæ, et sic Medic. a *m.* sec. et plerique omnes; etiam nostri. Defeodit hoc Servianorum auctor. *Seu quisquis* ed. Ven. *Et quis cui cive color* Romanus. *Et quis cuique color : at sceleratum*, ut est in Medic. a m. pr., in aliis ap. Pierium, et in uno Mead.; et cum versum labefactum videreot, *color* mutato in *colos*, quemadmodom Pierii Mediceus habet, aut excluso *at* lectum esse in antiquis libris, patet e Servianis, Zulich. et uno Arundel. Scilicet *Et quis cui color*, quod Naugerius Ald. tert. adsciverat, inde Manut. Commelin. Pulmann., vera lectio; reperitur illa in Mentel. pr. a m. pr. *cui*, pro cuicunque, vid. Burm. — 257. *tantum piceæ* Muret. sec. — 258. *haut* Medic.; in eodem *pandunt* primæ duæ literæ in litura a m. rec. an ille *pangunt* habuit? — 259. *His etiam adversis* Ven., at vid. inf. Georg. III, 123. — 260. *circumdare montes* Romanus. et omittit Medic. Pierii, quod placebat Martino, qui et malebat *magnis scrobibus*. Omissum et in edit. Cuningh., quod idem malebat Cort. ad Plin. VII epp. 4. Scilicet quia alioqui in tertio membro copula desideratur: *Ante supinatam se prodit*, poetica ratione, vulgo diceres, *tacite;* at, pro adverbio *tacita* prodit se terra, argutius *tacitam se*. Cf. Colum. II, 2, 15 sq.

256—358. Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *sceleratum* pro noxio, ut venenum. Ita *impius;* adeoque detestabilis, execrandus. Ita sæpe ipse Maro. Æn. III, 60 *scelerata terra*. VII, 461 *sc. insania belli*. add. II, 231. XII, 949. Subest sane notio reatus ex scelere, cæde et sic porro : verum, ubi de poeta et de epitheto quæritur, in etymo non licet hærere, ita ut sit solum, quod enecat. *Taxi* aut certum genus intelligendum, aut alio sub cœlo magis noxia ejus natura esse solet. De ea, item de *hedera nigra*, multa loca congessit Cerda. cf. Martin. *pandunt vestigia*, indicia præbent frigoris. Nisi ad radices referas, quibus solo sunt affixæ, ut adeo dictum sit pro simplici : ibi crescunt. *Vestigia* pro pedibus, plantis, radicibus, figuntur, extenduntur, panduntur. Ita ut acciperet, inducebatur Wakefield versu Lucretiano lib. V, 912 *Aut hominem tanto membrorum esse impete natum, Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset.* Verum poetæ consilium, sententiæ tenor, et similia, quæ antecesserant, vs. 241 *tale dabit specimen, promtum est prædiscere*, firmant priorem interpretationem.

259—262. Transit ad *vinearum sationem*, de quibus copiose agit ad v. 419, etsi multa interposita sunt, quæ vitibus communia sunt cum aliis arboribus : cf. Plin. XVII, s. 14. 16, et primum qui-

Ante supinatas aquiloni ostendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus; optuma putri
Arva solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit:

tasque. Jac. Bryant note: *Atque supinatas aquiloni* emendat; quod equidem præferam. Cum de collibus agatur, *magnos* non hoc memorari montes facile sentias. Placet itaque quod Martinus malebat: *magnis scrobibus*. — 261. *extendere* Moret. alter, male. vid. Not. — 262. *lentum* Zulich. et Leid. alter cum Goth. sec., perpetua variatione, inprimis in vite. v. Ecl. III, 38. *lætum* hic verum. Multa enim præcipiunt hujus sationis auctores de eligendo fecundissimo et probatissimo stirpis genere. vid. Colum. III, 6. — 263. *curent* Voss. pr. *gelidæve* unus Arundel. — 265. *Ac si* Medic. *aut* duo cum Goth. sec. et Erf. *surgit* Vratisl.

dem *de faciendis scrobibus;* sed quam pulchre et ornate hoc præceptum tribus his versibus 259—261. proposuit! Arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Œcon. cap. XVI, 11 sqq., et Theophr. de Causs. Plant. III, 5. De vitium cultura inprimis videndi Columell. lib. III. Geopon. lib. V. Plin. XVII, 35 sq. Serendarum vitium tres sunt modi: aut in pastinato (agro in totum fosso, quo mox ferramento bifurco, pastinum dicitur, defigitur surculus) aut in sulco aut in scrobe: Plin. l. l. 35, 7. Colum. III, 13, 1. Pallad. II, 10 pr. *Excoquere*, πέττειν, πεπαίνειν, maturare, adeoque excoquendum dare, ut Burmannus bene monet, sole, gelu, pruinis: ut ap. Colum. XI, 3, 13. Jam *concidimus terram scrobibus*, dum scrobes crebros facimus, incidimus in terra: *concisam fossis Ægyptum* e Justino II. 1 laudat Burm. Cum autem vineæ in collibus fere plantentur, *montes* memorat poeta. Facit tamen mirationem epitheton *magnos*. Alia ratio videtur iniri ab aliis, ut *montes* sint egesti e fossa colliculi soli: ac si esset, excidere. *glebæ supinatæ*, terra ligonibus inversa. *aquiloni ostendere*, exponere, ut flanti perviæ sint. Hesiod. Ἔργ. 612 τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς. Δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας. Nemes. Cyneg. 208 *tepidoque ostendere soli:* hunc et Stat. Theb. VI, 90 *lucos ostendere Phœbo*, jam laudavit Burm. Habuit etiam hunc locum in animo Colum. X, 74—76. Caussam coquendi soli apponi puta vss. — 262. 263. Nam optimus vineis serendis ager *putris* seu resolutus et tener est; vid. ad v. 204; *putris* autem fit ventis, pruina et operc. — 264. *jugera labefacta* pulchre pro terra vineæ, quæ pastinatur, seu per totam vineam pastino foditur: fodiendo enim movetur, concutitur, mollitur.

265—268. Diligentiores patresfamilias in seminario (plantarium ac vitiarium etiam vocant) educant vites, quas deinde in vineam

Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam cæli regionem in cortice signant;
Ut, quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant; adeo in teneris consuescere multum est!

266. *exquirant* Leid. unus. — 267. *degesta* Mentel. pr. Moret. sec. Rottend. tert. a m. pr. *egesta* Menag. sec. et Bodlei. vid. sup. v. 54. *ferantur* Goth. pr. — 268. *Mutata* tres apud Burm., quinque apud Martin. et vett. edd. multæ, Pierio et Martino testibus: nec non Goth. pr. a m. pr., quod et ipsum bonum esset. sup. 50 *tamen hæc quoque si quis — scrobibus mandet mutata subactis. ignorant* Moret. duo. *subito ignorent* Menag. pr. *neu* unus Arundel. *nec* unus Mead. Locum Calpurnii II, 50 hinc expressum *succos ne forte priores Languida mutata quærant plantaria terra*: et Colum. X, 153 *sicco ut consuescat pulvere planta Nec mutata loco siccos exhorreat æstus*: jam laudavit Burm. — 269. *signat* ed. Junt. — 270. *Et* Gud. a m. sec. *steterint — tulerint — obverterit* Medic. *colores* idem a m. pr. — 271. *quæ terga* Heins. revocavit, quod omnes superiores edd. obtinebat; inde a Pulmannianis invaluerat *qua*, quæ communis esset ratio; forte ea non lectio, sed sphalma librarium. *quæ* et fragm. Moret. cui vel *quoi* conjecerat Heins. *terra* unus Mead. *obverteret* Mentel. pr. Goth. pr. *averterit* Leid. pr. — 272. *in teneris*

transferant. Conf. Colum. III, 4 et 5. Geopon. V, 3. — 266. 267. *Arbores* h. l. pro vitibus; ut ex tota oratione patet: etsi ceteroquin etiam aliarum arborum seminaria sunt. Curant illi, ut locus, *ubi prima paretur* vitibus *seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam *locus, quo mox digesta feratur*, nota loquendi forma, ut alterum in participium mutetur, ut v. e. inf. 318 *concretam radicem defigere terræ*. h. transferatur et digeratur, sive vitiarium. In sermone pedestri diceres: locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia *semina* dicit *et serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticæ de vineis plantandis utuntur; sic et σπέρματα, et σπείρειν; adeoque *seges* est surculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arva, glebas, jugera*, de vineis dixit, ut a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo genera, malleoli vel viviradicis* Columella III, 14, 2; hæc sunt *semina*. — 268. *Mutatam subito matrem*, novam, ignotam, terram. *ne ignorent*, adeoque nec adsuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant.

269 — 272. Provident quoque, qui vites plantant, ut restituant unam quamque eodem situ, cardinum cæli ratione habita, quo in seminario steterat. *quæque* paullo altius ad *arbores* v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19, 20 hunc locum in animo habuit. De arboribus omnino eodem ap. Plin. XVII, s. 16. *axi*, polo septemtrionali; vi ap-

Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
Quære prius : si pinguis agros metabere campi,
Densa sere ; in denso, non segnior ubere Bacchus :
Sin tumulis adclive solum collisque supinos ;

Medic. et meliores. *a teneris* alii, ait Heinsius : nec tamen vidi sic editum, aut lectum ; nisi quod Pierius præfixum habet tanquam ita in edito, quo utebatur, lectum. At excitari solet a Grammaticis *a teneris*, et est illa varietas in Quinctil. I, 3, 13, ubi versus laudatur : ut omnino Grammaticos vulgo *a teneris* laudasse probabile sit. *a teneris assuescere multum* Schol. Horat. Carm. III, 11, 9. *mansuescere* fragm. Moret. *multum 'st* Rom. Pierii. — 273. *aut plano* Zulich. *vitem* Heins. e Medic. et alii. *vites* vulgo. *sit quærere vites* ed. Ven. — 274. *Si* Medic. a m. sec. additum. *agris metab. campos* Gud. *mercabere* pro var. lect. Moret. pr. — 275. *Bacchum* Goth. pr. — 276. *adcline* Medic. a m. pr., nec tamen a Fogginio notatum. *humilis* idem a m. pr. *proclive* Moret. quart. *supini* Nonius in *indulgere*, positi. Signatur in planta meridiana cæli pars in cortice, ut translata vitis eadem parte austrum spectet, adeoque a tergo septemtrionem habeat.

273. 274. Ut vulgo hæc accipiuntur, sitne melius vineam in colle, an in campo facere ? hiat oratio : nec enim locus esse videtur huic quæstioni ; et utrumque et recte fit, et fieri potest, et quamquam *campi largius vinum, colles nobilius ferunt*. Pallad. I, 6, 7. Geopon. VIII, 1, quod tamen hic subjicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus ratio, pro cæli, regionum et tractuum diversa natura, variare, et ea dubitatio existere potest, sub hoc vel illo cælo, in tali vineæ situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, utrum potissimum facere conveniat, campestrine an collino solo vineam serere. Ergo antequam vitem ponis, plantas, considera, utrum illa lætius in loco plano, an in colle, proventura sit. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert ; colli, quod siccitatem ventosque patitur*. conf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 16.

274 — 277. Jam, si in plano vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. In præcepto hoc variant scriptores : qui hos consulere voluerit, adeat Notam Cerdæ ad 275. *Metari agros*, finiendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. — 275. Hæc aut sic accipi possunt : *in denso ubere* (v. 234) *non segnior Bacchus est* : h. in solo denso (cf. 229) vini non minus lætus proventus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes : aut, in *denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, densæ ponuntur vites, *Bacchus non segnior ubere*, h. ubertate est, scil. si in pingui solo vineam facis. Alterum hoc verius habendum. At *in densa ubertate* vix latine dicitur. *segnis* de proventu v. Not. ad Ge. I, 151. Ceterum hic manifestum fit, Socratis disputationem Virgilii animo insedisse, Xenoph. Œcon. cap. XVII, 8 — 11. — 276. *Sin metabere solum adclive tumulis*, quia in tumulo si-

Digitized by Google

Indulge ordinibus. Nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut sæpe, ingenti bello quum longa cohortis
Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent

et Parrhas.; et potest defendi. *Qui tumulis* Goth. sec. — 277. *setius* Medic. Gud., uterque Mentel. Erf. a m. pr. et alii. *segnius* Rottend. et unus Bodlei. cum Erf. a m. sec., solita variatione. *serius* Arundel. De perpetua in hac voce varietate scribendi vid. Heins. ad Ovid. Met. II, 809. inf. Æn. IX, 441. V, 862. Antiquior utique est scriptura *setius* et *secius*. A *sequius* tamen vel *secus* ducere, syllabæ primæ quantitas vetat. Puto *secius* a se, pro sine, ductum esse; et formatum ut, ocius. Alii in seqq. distinguunt et interpungunt hoc modo: *Nec secius — quadret: Ut sæpe — Mars errat in armis. Omnia* — ut sit *nec secius ut* pro *non secus ac:* sint arbores in quincuncem positæ, ut legio cohortibus per manipulos dispositis. — 278. *sæpto* Medic. a m. pr. Fuld. et cod. Ursini in Servio, sed recte *secto* adstruit exemplis Burm. *facto* Goth, sec. — 279. *ingenti in bello* unus Arundel. — 280. *Explicit* Junt. *regio* Menag. — 281. *Derectæ* Romanus, Medic. cum multis, ut mox *demensa* v. 284. *loto* Ven. *at* unus Mead. *et* edd. vett. *fulgurat* tentabat Jo. Schrader. — 282. *renitenti* multi. *nitenti* Vratisl. *nedum* Zulich. *misit* Mentel. a m. pr., librariorum quisquiliæ. At Wakef. ad Lucret. V, 504 ubi pro *commiscet* e libris eruerat *commisci*, cum in Virgilio locum circumspexisset, ubi idem locum haberet, scribere jubet h. l. *miscit*. Etsi antiqua forma esse potuit, *misco, miscere*, ut in aliis; forte ex *μίσγω*, pro *μίγω*, *μιγνύω*. *Miscet* ut ad Martem trahatur, per se bene se habeat; sed quorsum mutes vulgatum, quod et ipsum bene se habet?

tum est, ad tumulum adsurgit. — 277. *Indulget ordinibus* et is, qui simpliciter facit ordines, et is qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, ut delectari quasi iisdem videatur. Bene Servius: « *ordines effice largiores.* » — 277. 278. *Nec secius*, h. item, porro, etiam, *arboribus positis* (h. vitibus; nisi de arboribus cogites, quibus maritantur vites), *omnis via quadret in unguem*, ad unguem (quod proprie de superficie lævi dicitur), viæ, h. e. ordines, exacte conveniant, congruant (pro simplici, parentur), *limite secto*, linea ducta, quæ ordines facit. Scilicet posteriora hæc poetica copia accedunt. *Limitem* ad transversam viam refert Martinus, nimis subtiliter. Item non quincuncem, sed quadratum ordinem respici monet: quodsi ex voc. *quadrare* ducere voluit, recte reprehenditur; ut bene Voss. ad h. l. docet. Plin. XVII, 11. s. 15 *In disponendis arboribus arbutisque ac vineis quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et adspectu grata, quoquo modo intuearе, in ordinem se porrigente versu.*

279 — 283. Jubet ordines vitium esse pares. Splendida comparatio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323 — 332. cf. loca Homerica Odyss. ξ, 267 sq. Iliad. σ. 362 sq. *longa*, eo ipso, quod se explicat. *late tellus fluctuat ære*, pro eo,

Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan et, scrobibus quæ sint fastigia, quæras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco:

283. *mediis dubius* Rottend. alter. — 285. *ut*, *pascat*, *profectus* librariorum errores vid. apud Burm. Porro ex Mediceo laudat Heins. *inani*, ut sit pro inanitate. Verum, si hoc legeretur, esset potius explicandum in aere, cœlo, ut *inane* ap. Lucret. et Virgil., ut Ecl. VI, 31. Fogginius tamen excudi curavit *inane*. Ex simili scriptura profectum, quod Voss. habet, *inane*. Burmannus e Britanno codice laudat *prospectus inanis*: Martin. nullam variationem notavit. Est illud etiam e conjectura docti Britanni propositum Obss. misc. Vol. I, T. I. pr. facile firmanda ex Æn. I, 463 *animum pictura pascit inani*. Equidem, si vel codices hoc haberent potiores, alterum vel unius codicis auctoritate tuerer, tanquam exquisitius et poeticæ rationi convenientius. Epitheta ita permutari ad majorem orationis venustatem quis non observavit? *animus inanis* est ejus, qui prospectu inani pascitur; ut *animus vanus* ejus, qui vana sequitur. Transferri scilicet talia in nostrum sermonem nequeunt. Nam vanus et jejunus animus h. l. intelligi ac reddi non debebat. In Misc. Obss. IV, pag. 344 Vir doctus (J. Jortin.) *animum inanem* interpretatur vacuum, otiosum, ex Georg. III, 3; at vereor, ut hoc fieri possit. — 287. *se* a Rom. abest; et hunc loquendi modum amare Maronem, notat Heins. ad Æn. II, 207. *nec* idem Rom. — 289. *vel Remi* ed. Ven. conf. Burmann.

quod æs in tellure, h. arma, armorum fulgor, fluctuat, coruscat, dum moventur passim arma et convertuntur. Sic *undantes segetes*, *flamma*, *fumus*. *renidenti* ex Lucret. l. l. 328. *mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, egregie, cum incertum adhuc est, ab utra parte et quando pugna initium habitura sit. Nam de eventu pugnæ dubio hic *non* quæritur.—284—286. *paribus numeris*, Colum. *ordinetur vinea paribus intervallis*. Jubet igitur Maro ordines vitium serere pares, non modo delectationis caussa, quam animus ex prospectu capiat, *animus inanis*, pro animo ejus, qui inanem voluptatem e prospectu capit; qui probat rem, quæ tantum ad voluptatem facit, nullam utilitatem habet, quæ patrifamilias proposita esset solet. — 287. In tenui oratione tamen poeticæ indoles elecescit. Nam in prosa fuisset: *sed ut terra det* etc. *vires dabit æquas*, pro, æque suppeditabit alimenta, succum; tandem addito, *in vacuum*, in aerem.

288. De altitudine scrobium in platandis vineis et arbustis. Sintne scrobes in profundum agendi, quæritur. v. Colum. III, 13, 2. IV, 1 pr. de Arb. 4, 3. Geopon. V, 12, 19. *fastigium* pro profunditate e re rustica petitum, v. Indicem AA. de RR. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. — 289. *sul-*

Altior ac penitus terræ defigitur arbos;
Æsculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt; immota manet, multosque nepotes,
Multa virum volvens durando sæcula, vincit;
Tum fortis late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

ter tenui unus Mead. — 290. *Altius* vulgo. At *Altior* e Medic. Heinsius; eodem sensu, sed exquisitiore usu; qui Martinum h. l. fugiebat. Sic et nonnulli apud Pierium. *Altior at* conj. Jac. Bryant. *arbos* scripti constanter. *defiditur* Voss. pr. *defingitur* Goth. sec. — 291. 292. Iidem vss. Æn. IV, 445. 446. — 292. *radicem* Medic. et Rottend. tert. Parrhas., non male. Eadem varietas Æn. IV, 446. *Ad Tartara* Ven. — 293. *nec fl.* Arundel. — 294. *Convellent* Parrhas. *nepotes* Heins. e Medic. et Vaticano veterrimis reposuit. *multosque per annos* vulgo ubique, quod et Nonii Marcelli editiones agnoscunt. conf. sup. v 58. Jul. Sabinus: « *nepotes;* vincit longam posteritatem nepotum. Sic intelligendum putat Apronianus. » Non video, quid in hoc singulare sit Aproniano. Sed Aproniani lectionem eam esse, notare voluit. Jungi sane et distingui potest non uno modo. Non male faciat qui sic constituerit: *multos nepotes, multa virum sæcula vincit durando, volvens* sc. ea sæcula, volvendo, s. sæcula quæ volvuntur, volvunt se. — 296. *brachia pandens* Gudian. et Leid. a m. sec., ut Æn. VI, 282, et antecesserat modo *tendit*, observante Heins. Sed *tendens* Donat. ad Terent. Phorm. I, 2, 56, Burmann. — 297. *ipsum* Arundel.

cus pro scrobe. Mensuram ipsam suppeditant Plin. XVII, 16, 22, s. 35, 7. Colum. III, 13 et 15. Adde Xenoph. Œcon. c. XIX. Est autem vitis ἐκ τῶν ἐπιτολακιῤῥίζων. v. Theophrast. de Causs. Plant. III, 5.

290. At arbores, quibus vites jungantur, altius in terram et penitus defigendæ sunt; agitur enim de opera vinitoria; non de natura arborum: tum esset *defigitur*, defigit se. — 291—297. Ornatum poeta ex æsculi, quæ ex quercuum genere est, descriptione quærit. Illa: *quæ, quantum — in Tartara tendit*, iterum leguntur Æn. IV, 445. 446 de quercu; adumbrata ex Hesiod. Theog. 720 sqq. At ex nostro Valer. Flac. I, 580. 581. Respicit h. l. Plin. XVI, 31, sect. 56. — 294. Optime ita junges: *multos nepotes durando vincit*, h. vita superat. *multa virorum sæcula volvens*, exigens. Recte Cerda notat, variasse Maronem eo flexu versum Lucret. I, 203 *Multaque vivendo vitalia volvere sæcla.* et III, 961 *Omnia si pergas vivendo vincere sæcla.* — 297. *sustinet* pro vulgari *efficit*, *reddit;* sed ornate, nam simul ramorum magnitudinem declarat poeta, oneris notione adjecta. Sunt igitur duo, quæ radicum altitudine efficiuntur, primo, quod arbor firma et diuturna est, secundo, *tum*, quod ita truncum

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
Neve inter vites corulum sere; neve flagella
Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas;

298. *vertant* ed. Ven. — 299. *corylos* Reg. Martini. — 300. *Summa puta* conjecerat Heins. Sed v. Burm.; nec de putatione hic agitur. *defringe* Medic. et ceteri præstantiores magna ex parte; sic Romanus et pars Pierianorum, duo codd. et vett. edd. ap. Martin. et uterque Goth. cum Erf., quo alludit *haud summa defringe* ed. Ven., idque vero propius esse existimabat Heinsius. Idem tamen *stringere* copiose illustrat. At Burmannus, si recte ejus verba accipio, illam lectionem non probabat; non enim sarmenta sunt manu frangenda, sed ferro acuto abscindenda; Varro, I, 40 *et quæ de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quam defringas.* Enimvero id alienum ab h. l. Utrum utrum legas, *destringe* et *defringe*, idem est, quod pete, sume. Potest autem *destringi* et id dici, quod ferro abscinditur. Porro *distringe* in aliis. *plates* Gud. Tandem *aut* habet satis validum ad ramos latissimos sustinendos.

298. De situ vinearum: de quo dissensus fuit inter veteres. Colum. III, 12, 5 *cæli — cujus regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio — Virgilio de industria occasum sic repudiante:* Neve tibi ad s. Plinius XVII, 2 med. *Virgilius ad occasum seri damnavit.* Ubi v. quæ sequuntur.

299. De arbusto, h. vitibus arboribus jugatis. Plin. XVII, 24, s. 37 *Necant invicem inter sese, umbra vel densitate, atque alimenti rapina — vitis — odit et corylum; ni procul absint, tristis et ægra.*

299. 300. *flagella* sunt vitium minorum sarmentorum capita, in quibus uva nascitur; majora capita sunt. palmæ seu palmites. Varr. I, 31, 3. Cum ipse vinearum colendarum rationem haud calleam, apponam verborum sententiam, una cum indiciis eorum, qui ipsam artem profitentur. Aut utrumque, *flagella summa petere, et plantas summa ex arbore destringere*, unum idemque est, aut sunt duo diversa. Si utrumque præceptum eandem rem declarat: surculos, quos defigere velis, non ex superiore vitis parte petendos esse ait: melius enim proveniunt surculi, ex inferioribus vitis partibus sumti: *Tantus amor terræ*, adeo magna, notabili aliqua consuetudine telluris tenentur illæ inferiores partes, ut lætiorem ubertatem ab iis, quam ex summis partibus, expectare possis. At alii cum Martino ad duo præcepta locum redigunt: alterum, quod posteriore loco memoratur, surculos ex summa vitis parte non esse petendos: *aut* (nunc erit pro *nec*) *summa destringe ex arbore plantas;* alterum: ipsorum surculorum summam partem esse aspernandam: *ne flagella summa pete*, h. summam eorum partem, summa cacumina; quæ communi viitorum usu solent recidi et rejici, tanquam parum firma, et dum spongiosa corticis mollitudine humorem nimis facile admittunt, luxuriosa. Cf. Colum. III, 10, 1 — 4 et sqq. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 24 *Virgilius e cacumine inseri vetat;* nec tamen poeta tantum de insitione cogitabat.

Tantus amor terræ; neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ silvestris insere truncos:
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora comprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit, inde sequutus
Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad cœlum picea crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas a vertice silvis

summa Heins. post Pierium e Romano et aliis antiquioribus prætulit; cum editum esset *aut summas*, ut in uno Mead. et Erf. legitur. — 301. *Non* Moret. fr. *Ne* Bodlei. *retunso* scribitur in Mediceo et multis etiam Pierianis. *læderet uno* Roman. *lædere tuso* Moret. sec. et Goth. sec., at Reg. apud Martio. *Neu ferro læde vetusto*, et unus Mead. *Neu ferro lege recuso;* librariorum deliciæ! — 302. *olea* Medic., quod incommodum esset; non enim hic de insitione agitur. *inserere* hic est interserere. — 303. *Jam sæpe* conj. Heins. *incidit ignis* Ven. πῦρ ἐμπίπτῃ ὕλῃ Homer. Iliad. λ, 155, sed recte urget Burm. τὸ *incautis*. — 304. *fortem* Medic. a m. pr. *tectus sub cortice primum* Zulich. — 305. *illapsus* ed. Ven., male. Burm. Georg. I, 244 *flexu sinuoso elabitur anguis*. — 307. *atque alta* Nonius Marcellus agnoscit. *victorque alta* Parrhas. Non vitavit poeta *altas* — *alta* bis dicta.

301. 302. De hoc præcepto v. Colum. IV, 24, 21. 22. — 302. *Semina*, surculi, sarmenta, quæ modo *plantæ*. — 302—314. Nec *insere*, s. intersere oleastros inter vites; quia tanquam spissa et pinguis arbor (v. Theophr. Hist. Plant. V, 10 πυκνὸν καὶ λιπαρὸν), facile ignem concipit, et incendio late sparso totam vineam vastat. Male hic de insitione olearum cogitabat Victor. ad Varron. I, 40, 4. De oleastro oleis interposito Sabinus, perperam. Mirum ad nostrarum vinearum rationem videri debet, in vinea talem pastorum incuriam locum habere potuisse; at in Italiæ vineis seu arbustis te versari cogites. v. Plin. XVII, 23. s. 35, 22. Ceterum locus ex ornatissimis est. — 305. *Robora*, h. truncum oleæ. — 306. *cœlo*, ad cœlum, ut 309. *sequutus*, progressus, gliscens. — 308. *ruit*, agit, emittit, ejectat. *nemus* pro vineto. Loci pulchritudinem unusquisque facile sentit. Conf. Silius V, 510 — 514 ex nostro expressus; inf. Æn. X, 495 sq. Hom. Iliad. λ, 155 sq. υ, 490 sqq. loca laudata jam a Cerda. — 310. *a vertice* poetica copia et ornatu adjectum, h. desuper, de cœlo, ὑψόθεν, ut εἰ δέ κεν Ὑψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα, Arat. Phænom. v. 423. Sic fere Æn. I, 118. *ingens a vertice pontus In puppim ferit*, ex Homer. Od. ε, 313 ἔλασεν μέγα κῦμα κατ᾽ ἄκρης. *ab alto*, Ge. I, 324 et al. Et sic *descendunt* venti. Hæc sunt simplicissima, eaque tenenda. Potest etiam superne incumbens ventus propterea com-

I.

Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non a stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.
  Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante moveri.

311. *frequens* fragm. Moret. *furens* Moret. sec. a m. sec., eleganter quidem, sed ab emendatore. *ferens*, flammas et incendia longe lateque spargens, ut Burm. — 312. *Hæc* fragm. Moret. *Hoc ubi non:* interpunxere alii ap. Philargyr. Wakef. ad Lucret. IV, 662 distinguit *Hoc*, *ubi* ut sit propter hoc, hac de caussa, — *infelix superat*. Mox nslim: *cæsæve reverti*, nec, si vel maxime superiore parte præcisus truncus fuerit, revirescunt. — 313. *ima valent reviviscere* Erf. *terras* Medic. a m. pr. — 314. *foliis superat* Moret. pr. — 316. *movere* omnes, præter Romanum Pierii et Mentel. pr., qui, cum Nonio in *Rigidus*, habent *moveri*, quod Heins. recepit. Scilicet est hæc forma exquisitior etiam quam altera. cf. ad Ecl. VI, 85.

memoratus videri, ut in vites, tanquam humiliores, ex oleastris incendium immittat. Ita quidem Cerdam sequuti interpretanda hæc esse olim putabamus; sed sunt hæc argute, non vere dicta. Burmannus malebat *a vertice*, a tergo, h. a campo vacuo et puro, unde incipit silva, qua parte ventus irruens in totum nemus involvit flammis: *Vertex* tamen, etiamsi ad tergum referri possit, id quod in quaque re summum est, aut superiores partes, significat. Servianorum auctor *a vertice*, ab aquilone, interpretabatur (h. a polo arctico), ut Ge. I, 242 *Hic vertex nobis semper sublimis*. Grammatici subtilitas! *silvis* haud dubie de vinea oleastris consita intelligendum.

312. Quod si acciderit, vites quidem revirescere nequeunt, dum interea oleastri novas frondes agunt, adeoque soli totam tandem vineam obtinent. In verbis copia est, nec tamen otiosa: *non valent a stirpe;* h. e. ægrotant et corruptæ sunt radicitus et penitus. *cæsæ*, præcisæ, stipite seu trunco combusto acciso, reciso. *superat*, superest incendii calamitati, revirescit. *infelix*, infecundus.

315 — 345. De tempore serendarum vitium v. Colum. III, 14, et XI, 2, 22. 26. 79. Theophr. de Causs. Plant. III, 4. conf. h. l. Martinus. adde Geopon. V, 6. Primo non esse sationem faciendam flante borea. Plin. XVII, 22, s. 33, 8, *quiescere ventos sationis die utilissimum: plerique austros optant*, *Cato abdicat* add. XVIII, 34, s. 77, 1 cf. Voss. Tum vere, et auctumno vitisationem faciendam præcipit noster: et inter hæc in locum de vere excurrit. Nova variatione præceptum orditur: *ne tibi quisquam persuadeat;* cf. sup. ad I, 456 *Non illa quisquam me nocte* — quod addit, id orationi vulgaris formæ fastidium abstergit, *auctor tam prudens*, qui enim suadet, is est auctor; et tellurem borea spirante rigidam *movere*, pro, ut moveas.. *Movetur tellus* aratro, rastris,

Rura gelu tum claudit hiems; nec semine jacto
Concretam patitur radicem adfigere terræ.
Optuma vinetis satio, quum vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris;
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;
Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt.

317. *dum* Toll. *tunc* Goth. pr. Rom. *nec semina jacta Concretam patitur* elegans est conjectura Reiskii: ita enim tollitur difficultas vulgaris lectionis, in qua deest subjectum, quod adfigat radicem terræ: v. Not. Nunc esset: nec gelu patitur semen adfigere radicem terræ. — 318. *Concretum* Medic. a m. pr. quod Voss. ingeniose adhibet ad difficultatem loci tollendam, ut *concretum* antiquum vocabulum sit quale in Lucretio est *adhæsum* pro adhæsio, et commode laudat Lucret. IV, 1236 de semine tenui: *locis quia non potis est adfigere adhæsum.* sicque inf. 398 *exhaustum.* Esset adeo: *nec patitur*, semine jacto, *radicem adfigere concretum terræ;* adfigere concretionem; paullo durius et horridius. Habes nunc trinas rationes consulendi versui. — 319. *est* post *satio* meliorum auctoritate sustulit Heins. *viventis satio est* Goth. pr. — 321. *rapidos* Gud. *rapidis equis* malebat Heins., at recte Burm. — 322. *æstas* scil. si duas anni partes constituas, æstatem et hiemem, ut sæpe fit. Interpositum ver et auctumnus. At Wakef. reposuit *æstus.* — 323. *frondi est* Medic. Parrhas. Pro *silvis* conjectabat Burm. *sulcis*, ne idem bis diceretur. At copia orationis sine synonymis nulla esse potest. — 324. Donatus apud ligone, sarculo; h. l. dum scrobes in superficie sua refodiuntur; nam 258 præcesserat: *terram multo ante memento — scrobibus concidere.* — 318. *Concretam*, poetica copia appositum; ita ut cum terra concrescat, dum adfigitur. Claudian. XXVIII, 77 *Hinc tibi concreta radice tenacius hæsit Et penitus totis inolevit Roma medullis.* Ex vulgari ratione e Servio accipitur sic, ut ad frigus glaciemque referatur, quasi radix *concreta gelu* esset; tum vero *concretæ terræ* legendum esset. *Semine jacto*, surculis positis, ut 268. cf. ad v. 267. Sic statim v. 319 *satio.* Porro *et semine jacto* non *patitur* hiems, h. e. gelu, *radicem adfigere terræ* quæritur subjectum; debebat hoc peti ex *semine jacto;* atqui hoc vix latine fieret; dicendum esset: *nec hiems semen jactum patitur* — sequor ergo alterum, ut *affigere* pro affigere se, dictum sit, more poetico haud infrequenti. Expeditior res est in Prudentii loco in Symm. II, 983 *Nec potis est tenuem telluri affigere fibram*, nam ibi præcidit subjectum, *herba*: hæc recte dicta affigere fibram telluri.

319. *vere rubenti*, ut alias poetis *purpureum*, φοινικόπεπλον, pulchrum. cf. Ge. IV, 306. — 320. De ciconia intelligendum. — 322. Supra Ge. I, 312 *ubi jam breviorque dies et mollior æstas. hiemem*, signa hiemalia.

323. Ver, non modo vitibus, sed omnibus omnino arboribus serendis idoneum ac commodum tempus. — 324. Ἡ ὥρα γονιματάτη

Tum pater omnipotens fecundis imbribus Æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager; Zephyrique tepentibus auris

Servium interpunxit: *Vere tument* (scil. silvæ): *terræ et genitalia semina poscunt. genialia* Zulich., perpetua variatione. *pascunt* Medic. a m. pr. — 325. *Tunc* Rom. *omnipudens* Voss. Ingeniose Wakef. ad Lucret. I, 231 conj. *Tum Pater*, omniparens *secundis imbribus*, *Æther* ad exemplum Calpurnii VIII, 35 *Omniparens Æther* et Avieni: — *Jovis omniparentis:* quem confer in pr. Arati Phænom. — 326. *latæ*, *late*, aberrant quatuor. — 327. *permixtus* apud Lactant. de falsa relig. lib. I, 5. — 328. *cum* Cantabr. *tunc* Rom. *Avia* vocem futilem pronuntiat Wakef. et emendat *Lævia* ad Ge. II, 596 et hoc esse idem quod mollia, tenera. — 329. *repetent* Moret. fr. — 330. *omnis ager* Menag. sec. pro div. lect. *Parturit alma Venus* unus Arundel., mala correctoris manus. *trementibus auris* Romanus,

Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcherrimus versus, ut totus locus, quem imitatione expressum vide apud Columellam X, 197 sqq. *Terræ tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammæ turgent, cum ad tellurem, tum ad fruges novas lacte ac succo turgentes transfertur. Loca collegit Cerda. *poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *genitalia*; quibus procreantur fruges.

325. Ætheris connubium cum Terra, imbre fecundante agros. Servatum hoc ex antiquo sermone, quo poetæ physicas res exponebant et ornabant, unde dehinc magna mythices pars fluxit. Æther h. l. cum Terra conjuge memoratur; alias plerumque Jovis nomine insigniebatur: interdum ut superior, Juno inferior, regio esset, interdum ut Jupiter omnino omnem aerem, adeoque atmosphæram designaret, ut h. l. Hinc natum antiquissimum phantasma, ut Amor, Conjugium, Concubitus, Naturæ, Ætheris et Terræ, Jovis cum Junone, commemoraretur, quoties de fecundatione terræ, quæ fit vere aut imbre agrum recreante, agitur. Nobilis priscorum poetarum mythus hinc dictus ἱερὸς γάμος Junonis (vid. Exc. I ad Æn. II). Ipse Homerus hinc Junonis suæ cum Jove congressum effinxit Iliad. ξ, 346 sqq. Quos versus præclare convertit Petron. cap. 127. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq. II, 991 sq. Alia similia ac dissimilia loca vid. ap. Cerdam, qui et cum Ursino vidit, Æschylum et Euripidem in hoc præivisse: quorum loca apud Athenæum XIII, p. 600 sunt. cf. sup. Ecl. VII, 60. Horat. Epod. XIII, 1. Nuper hoc idem copiose illustravit Wernsdorf. in Poet. min. T. III, p. 536 sq. — 327 *magnum corpus* Terræ intelligendum, ut Æn. VI, 727 de hoc universo. Expressi ex h. l. veteris poetæ versus in Pervigilio Veneris:

Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor;
Inque novos soles audent se germina tuto
Credere; nec metuit surgentis pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, et frondis explicat omnis.
Non alios prima crescentis origine mundi

Gud. cum vetustis permultis; solita variatione. *strepentibus* Leid. pr. *Zephyrisque* Medic., lapsu librarii. — 331. *L. a. simul* Erf. — 332. *germina* Burm., reposuit post Catrœum. Unius Fabricii pro hac lectione auctoritas laudatur, qui vetustos libros ita legere testatur; cui adde Regium apud Martinum. Sed jam Celsus pro hac lectione pugnarat apud Philargyrium. Vulgo *gramina* legebatur; revocavit quoque Wakef. et quis neget ita dici posse et solere? Itaque exemplis haud indigebamus. Enimvero quoties de frigore agitur aut adurente aut retardante vernum terræ proventum, non *gramina* memorantur, quæ gelu ferre haud possint, sed *gemmæ* et *germina*, et *flores*. *gramine* tres apud. Burm. *toto* Ven. — 333. *timuit* Ven. *pampinos* Gud. — 335. *tendit* Ven. — 336. *crescentis* Bentl. ad Manil. II, 428. *nascentis*.

In sinum maritus imber fluxit almæ conjugis, Unde fetus mixtus omnes aleret magno corpore.—329. Vid. Lucret. I, 10 sqq., in quos versus omnis Venus infusa est.

331. Terra admodum est humida. *Superat humor*, abundat, cum respectu ad lac matris. *laxant arva sinus*, quæ frigore adstricta erant. Lucret V, 804 *Multus enim calor atque humor superabat in arvis: Hinc, ubi quæque loci regio opportuna dabatur, Crescebant uteri terra radicibus apti.* conf. seqq. — 332. Germina communi ratione loquendi *se credunt soli*. Lucret. V, 780 *novo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit noster, si utrumque compares. *Credunt* autem *se*, dum *in novum solem prodeunt*, hinc *credunt se in solem* nove dixit, exemplo tamen Lucretii VI, 1070 *Vitigeni latices in aquai fontibus audent Misceri, quom pix nequeat gravis et leve olivum*. Transtulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de luscinia exoriente die: *Pennasque novo tradere soli Gestit.* — 334. *magnis Aquilonibus*, vehementibus, procellosis. v. Burm. Lucretius V, 817 *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios æstus, Nec magnis viribus austros.* Vides, unde noster hauserit.

336. Quanto cum ornatu exposuit hoc: mundi natales in vernum tempus incidisse! An ante Maronem aliquis ita statuerit, nescio; potuit poeta in illud phantasma incidere, dum versus Lucretianos recognoscebat V, 778 seqq. Quod poetæ fingere licuit, hoc alii disputationis theologicæ caput facere ausi sunt, num vere an auctumno mundus exordium habuerit. Vide v. c. Simson. Chronicon pr. Multa Cerda et alii ad h. l. afferunt, quæ ad alteram vulgatiorem spectant opinionem, etsi cum illa priore conjunctam: prima mundi ætate perpetuum ver affulsisse;

Inluxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim; ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quum primæ lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, et sidera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,

339. *hiberni Euri* Medic., minus poetice. — 340. *Cum primæ* Heins. recepit, ex Medic. et permultis, etiam Romano ac Mediceo apud Pierium. *Cum primum* vulgo. *Tum primum* Arundel. ed. Ven. 1472, Par. 1494. *Cum primam* Cantabrig., quod et ipsum ferri posset. *Cum lucem primum* Zulich. — 341. *Terrea progenies* apud Lactantium Inst. II, 10 legi jam Pierius notavit. Sic Medic. a m. sec. Probarunt id viri docti ap. Burm., et inter hos Bentlei. ad Horat. Epod. II, 18; receptum adeo est in edit. Cunigham. Burmannus eam lectionem impugnat, forte tamen argumentis parum idoneis. Scilicet quod in vulgata, *Ferrea*, reprehendere possis, est hoc, quod ab h. l., ubi de prima hominum stirpe, adeoque de aurea ætate agitur, aliena est, et ad ætatem seriorem, ferream dictam, spectat *gens ferrea*, σιδήρεον γένος Hesiodi, genus hominum ferreum: ad cujus imitationem dictum est de Spartis in Bœotia aut in Colchide, qui cum armis ex terra orti sunt; proprie diceres, fuisse eam *ferream progeniem*. Igitur nunc ad eum sensum recurrendum, ut *ferreum* omnino sit durum: cum quoque alterum adjunctum sit, *duris arvis*. Defendit vulgatam etiam Burm. Secundus ad Antholog. Lat. p. 166. Fateor tamen vel sic me prælaturum fuisse *Terrea*, modo de usu vocis mihi melius constaret; nam, quod *Terrigenas* Lucretio dici ais, nondum satisfacit, ut et *terrea progenies* dicatur; nec auctoritas e Columella est, *terreum* dici pro terrenum. Porro *durum caput* Moret. qu. Goth. pr.; et sic vett. edd. ap. Martin. *agris* Franc. *armis* Bodlei. — 343. *sufferre* Medic. a m. pr., quod

unde nasci debuit phantasma paradisi, ætatis aureæ, vigoris hominum recentium juvenilis, et quæ alia sunt his similia. *crescentis mundi*, pro vulgari, nascentis. — 337. *tenorem* pro tempestate dixit, cum proprie, si ad tempus referatur, sit continuatio aliqua temporis, æque æquabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum anni tempus, fuisse putem, cum mundus creabatur. — 338. *Orbis agebat ver*, ut *agere festum*. *Magnus* vero *orbis*, *mundus*, *magna terra*, perpetua sunt poetis græcis et latinis; ex antiqua scilicet poesi; unde et nomen *Magnæ matris* fluxit. — 340. *Lucem pecudes hausere* Lucretiana loquendi forma, ut II, 1038. Virgilius quoque in Æn. X, 898. Respondet altera, *luce rigari*. — 341. Et cum homines primi e terra nati sunt: notissima veterum opinione: Lucret. V, 803 sq. II, 1150 sq. Quanta ornatus varietas hoc et sequente versu! duri homines e dura terra nati.

343. Redit ad superiora inde a vs. 330 *res teneræ*, nova sata, frondes, gemmæ etc. *laborem*, scil. ex frigore ac calore tanquam molestiam, πόνον. *tanta quies*, de tranquilla anni temperie, mode-

Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet cœli indulgentia terras.
Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas:

commendat Heins. *proferre* Rottend. sec. — 344. *Cum jam tanta* Ven. *que* post *calorem* omittunt plurimi. Philargyrius primam lectionem fuisse ait *calorque*. Scilicet metuebant boni viri versus mensuræ. *Inter* et *iret* permutatis sedibus habet edit. Norimb. apud Martinum. — 345. Burmannus, dum in usu τοῦ *excipere* hærebat, conjiciebat, *exciperet cœli indulgentia ventos*, aut, *adspiceret cœli indulgentia terras*. Sed vid. Notas. Unus Mead. *hæc pareret* habet pro *exciperet*; unde facile aliquid extricari possit; sed est ab inepta manu. *exciperent* Rom. — 348. *corata* inter æstum et frigus. *iret* pro *esset*, vulgari verbo. Petita autem hæc e Lucretii penu V, 1213, *quoad mœnia mundi Et taciti motus hunc possint ferre laborem.* Alii vss. 343 — 5 cum antecedentibus de orbe terrarum in vere nato jungunt, ut *possent*, *iret*, *exciperet*, sint, pro *potuissent* et sic porro dicta; nec hoc male. Possis laudare Lucret. V, 778 *Nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terræ Arva, novo fetu quid primum in luminis oras Tollere.* — Et sup. Ecl. VI, 34 *et ipse tener mundi concreverit orbis.* — 345. *Excipiunt sese invicem* res, quæ sibi succedunt: tum etiam res, casus, qui existunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, ut in illo: *aliud bellum eum excepit.* Ita videtur h. l. dictum. Alioqui ex eo, quod *excipere*, benigne aliquem tractare, fovere, designat, petitum videre possit, ut Cœlum excipere dicatur Terram. Sed hoc argutius, quam par est, dictum esset; nec apparet, quomodo Cœlum Terras ut puerum recens natum excipiat. *indulgentia* pulchrius quam temperatio, clementia. Gratius 295 *Dum tepida indulget terris clementia mundi.*

346. Nunc de cura surculorum positorum. Cf. Theophrast. Causs. Plant. III, 5 et 7. Colum. III, 15, Geopon. V, 9, 21. *virgulta*, sarmenta intelligo, seu surculos vitium cujusvis generis, sive malleolos, sive viviradices, sive propagines. Martinus tantum ad propagines referri posse putabat, quia *premes* apponatur, quod proprie de iis dici possit. Enimvero *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum surculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. Tum Columella III, 15, 4, ubi hosce versus recitat, de transferendis de seminario vitium plantis, non de propagine aut traduce loquitur: qui nisi intercederet sua interpretatione, mallem non modo de vitibus, sed etiam de arboribus accipere. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, ut vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, jam sæpe de vineis et arbustis vidimus.

348. Vid. Colum. l. l. et jam landatos: Theophr. de Causs. Plant.

Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Jamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ,
Urgerent: hoc effusos munimen ad imbris;
Hoc, ubi hiulca siti findit canis æstifer arva.
Seminibus positis, superest deducere terram

chleas Reg. a m. sec., e glossa. — 350. *atque homines* ed. Ven. *tollunt* alter Menag. *Namque* Ven. — 351. *saxa* nonnulli apud Colum. III, 15, 4, ubi hi versus repetuntur. *ingentis* firmat etiam Rom., at *ingenti pondere* Medic. a m. pr. Mentel pr. a m. sec., et Nonius Marcellus in *urgere*. *ingenti pondere testa* apud Colum. l. l. Codex Sangermanensis seu Gœsianus. Mox *Urguentur* laudat ex eodem Heinsius; at Gœsiana collatio, *reurgetur*. — 352. *et fusos* idem codex. *hic effusos* Ven. *effossos* Toll. *munimine* unus Mead. — 353. *Atque ubi* Voss. pr. et unus Mead. *Aut ubi* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 708. *findit* Erf. *scindit* ed. Mediol. — 354. *superem* eadem ed. Mediol. *educere* Pierius ex aliquot vett. laudat. *diducere* quatuor apud Burmann. Sic Romanus; et defendi illud possit; ut terra ad malleolos

III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit, et Geoponic. V, 9. Dixit *lapidem bibulum*, pumicem, aut sabulosum, et *squalentes conchas*, mucosa aliqua saliva inductas. cf. ad Ge. IV, 91. — 349. 350. *tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum fragmenta, tanquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fovere et recreare. Theophr. l. l. *ὅπως συῤῥοὴ γίνηται τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ θέρους οὗτοι (οἱ λίθοι) καταψύχωσι τὰς ῥίζας.* *onimos tollent sata*, vigorem, vires, quam præclare! pro, vites lætissime efflorescent. *Jamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc. — 352 *hoc — Hoc*; non est h. l. *τοῦτο μὲν, τοῦτο δὲ*, sed ad idem referendum; hoc puta saxum acclinatum a latere, aut testa super imposita cavo suo munit surculos adversus imbres et adversus æstum. (Est etiam tertia ratio, ut a testa caloris tenaci per noctem intepescat vitis.)

354 — 370. Nunc de iis, quæ post vitisationem agenda; et nunc quidem primo loco de *repastinatione*, Colum. III, 18, 1. Ap. Plinium *fossio* est XVII, 22. s. 35, 17 — *Superest deducere terram*, fossione, quæ quotannis est exercenda, et de qua omnes præcipiunt. v. Geopon. V. 22, 3 et notam. cf. inf. 398 Colum. IV, 3, 2 *Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resolvere atque in pulverem redigere. Sic enim malleoli et viviradices et reliqua semina, quæ deposuerimus, convalescent, si mollis oc tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus præbuerit, nec duritia soli novellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.* Ex his poeta satis illustratus videtur. *Seminibus positis* pro surculis defixis. Plin. XVII, 22. s. 35, 21 *ponito in scrobe aut in sulco, operitoque et bene occultato.* Fodiendo terra *deducitur ad capita*, adducitur, aggeritur, ad radices (cf. Servius) si quidem *terra coæquanda est gemmis extantibus*: Colum.

Digitized by Google

Sæpius ad capita, et duros jactare bidentis;
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vineta juvencos.
Tum levis calamos et rasæ hastilia virgæ
Fraxineasque aptare sudes furcasque bicornis:
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
  Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,

leolum positum æquetur. — 356. *cum vomere* Goth. pr.; et sic edd. vett. — 358. *cumulos* Ven. — 359. *que* ante *aptare* abest in fragm. Morel. et Reg. Martini. *trabes* pro *sudes* Franc. *furcasque valentes* Medic. Gud. et ad minimum sex alii apud. Heins., duo apud Martin., et Romanus cum aliquot aliis ap. Pierium. Mireris inconstantiam doctorum virorum, qui vetustatem ac consensum librorum modo omni rationi criticæ anteferunt, modo vel leviori caussæ postponunt. Hic *valentes* haud dubie maxima habet præsidia, *bicornes* solam rationem exquisitioris usus. Reposuit quoque *valentes* Brunck. — 361. *Adsuescunt* Rottend. tert. *Adsuescat* Goth. pr. — 362. *Et dum* Parrhas. *Ac cum* Leid. pr. *At* Goth. pr. *adolescet*

IV, 5, 2. III. *jactare bidentes* fossionem exprimit adacto ligone Colum. IV, 14, 1 *Insequitur deinde fossor qui* crebris bidentibus *æqualiter et minutim soli terga convertat.*

356. Colum. III, 13 *Aut scrobibus aut sulcis vineæ plerumque conseruntur, — vel aratro vel bidente insistunt — ut more novalium terra transversis adversisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolæ, nisi ubi lætissimo solo vitis amplo incremento consurgit.* cf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 22 *Intervallum justum arborum, si aretur solum,* XL *pedum* sqq. — 357. *inter vineta*, ut aretur inter vitium ordines, ut inversa aratro terra glebæ utrimque versus vites insurgant. Nam olim, ut etiamnum in Italia, (conf. Spence Polymet. pag. 253) inter medios vitium aut olivarum ordines, agri arabantur.

358—361. De *pedatione* vitium et *jugatione* ad vites, non maritatas arboribus, sustinendas palo aut jugo, aut aliis modis. conf. Colum. IV, 12. Plin. XVII, 22. s. 35, 19. — 361. *tabulata* in vineis sunt ordines ramorum in arboribus, ulmis inprimis, prominentium, quos recisis aliis, ita in plana tendunt, ut Servius ait, dilatant ac per gradus deflectunt agricolæ, ut robustiores palmites unum post alterum ramum attingere iisque sese applicare et se elevare tanquam per gradus possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11. 12. 23. 24.

362—370. *Putationem* seu *pampinationem* in nova fronde plane nullam, in tenero palmite non ferro sed ungue tentandam, in adultam vitem severe esse exercendam. Præcepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9. Cato 33, 2, at refellit Columella cum l. c. V, 6, 22 sq., tum IV, 11, 1 *nam illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos*

Parcendum teneris; et, dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde, ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde:

idem cum tribus et Erf. — 363. *Parcendum est* duo ap. Burm., et uterque Mead.; alter etiam: *dum sese* pro *et dum se*. — 364. *quum se — agit* Nonius Marcell. in *laxus*. *aget*, quod in pedestri præferres, Medic. Pierii, et octo apud Heins. et Burm. cum Goth. sec. a m. pr. *lapsis* Parrhas. et Reg. Martini. — 365 *Ipsa acie nondum falcis tentanda* Burm. recepit, ut plane Medic. et Pierii Romanus, utpote antiquissimi, tum multi alii, etiam Probus Grammat. lib. 1, et *Ipsa acie* jam editum erat usque ad Commelin. et Pulmann., qui intulere in vulgg. *Ipsa acies falcis nondum t.* At Heins. ordinem immutarat: *nondum falcis tentanda*, ut est in multis. *Ipsa nondum acie falcis* Rottend. tert. Sane *acies falcis*, seu ferri, potest *tentari*, sed si eam explores, ut in Suetonii illo loco Ner. 49. At hic *acie falcis* (poetica venustate pro *falce*) tentantur novelli palmites, dum putantur. conf. Not. *acie* jam in vulgatis ante Pierium legebatur; in Medic. *acies* a m. sec. rubro adpicta *s* litera. *sub undis* in fine versus legebat Goth. pr. — 367. *validis amplexæ viribus* Medic. a m. sec. Zulich. Moret. quart. pro var. lect. Ed. Mediol. Colot. Ursini, unus Meadianus: et arridere potest. Sed est memoriæ lapsus ex frequenti poetarum lectione ortus, sive Grammatici nimis acuti interpolatio. — 368. *tunc* ante Burm., quod Romanus tuetur etiam sequ. v. *tende* Goth. pr.

malleolos, quod aciem reformident; quod frustra Virgilius — timuerunt. Conf. Geop. V, 23, 25. *frondibus*: de vite agit. Sic mox 366 et alibi. Itaque putavi etiam *frondatorem* ad vites spectare Ecl. I, 57, etsi et alias arbores amputari, et frondem pecori substernendam parari meminerim, et qui hoc facit, proprie *frondatorem* dici Plin. XVIII, 31, s. 74. *et frondis præparandæ tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die justum habet.* Catull. LXI (LXIV), 41 *Non falx attenuat frondatorum arboris umbram.* Servius tamen et ipse ad Ecl. I, 57 *frondatorem* de utroque operæ genere frequentari docet. Accedit Ovid. Met. XIV, 649 de Vertumno: *Falce data frondator erat vitisque putator.* — 364. *laxis immissus habenis* de celeribus et effusis incrementis; a Lucretio habet V, 785. *per purum*, per aerem: Lucr. *per auras*; et sup. v. 287 *in vacuum*, et alias *per inane*. (Aliter dixit Horat. de sereno cœlo Carm. I, 34, 7.) — 365. *Ipsa*, scil. prima ætas, cui tribuitur tanquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Servius. Expressit reliqua Quinctil. Inst. II, 4, 10. 11. *interlegere*: videtur hoc novasse poeta, pro legere; quoniam per intervalla frondes, aliis omissis, carpuntur. Ceterum communia sunt hæc præcepta curæ aliarum arborum. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreve-

Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos compesce fluentis.
Texendæ sæpes etiam, et pecus omne tenendum,
Præcipue dum frons tenera imprudensque laborum:
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Silvestres uri adsidue capreæque sequaces

369. *reformident* duo. — 370. *ramos compesce valentes* Romanus, quod Pierius Varronis quidem loco de R. R. I, 31 confirmat; at quantum alteri venustate cedat, facile apparet. Item sup. 359 in parte codd. legitur: videturque adeo vagum in margine vetusti alicujus codicis appictum fuisse. — 371. Post *tenendum* ante Heins. erat *est*; sublatum secundos libros; abest etiam e Mediceo a m. pr. et a moltis et. Romanos, vetustissimus liber, et Bodlei. *tuendum*. Arundel. et *jam pecus omne timendum*: interpolatione non mala; ut nunc etiam Reiskium conjecisse video. At vulgata ratio doctior esse videtur. — 372. *Præterea quum frons tenera* Nonius in *frons*. Servium *fruns* legisse credebat Burm. et Wakef. ad Lucret. II, 596. — 373. *solemque tepentem* Menag. alt. pro diversa lectione. Male. Georg. I, 92 *rapidive potentia solis*. Schrader. in schedis conj. *Edonas hiemes*. — 374. *tauri* vel *ursi* conj. Cerda. Jo. Schrader. *silvestres hirci*: ut III, 314 *Pascuntur silvas*, sc. hirci, utque apud Homer. ὀρεσκῷοι αἶγες, et alibi *silvestres capreæ*. Idem tentarint. cf. sup. v. 81. — 369. *dura imperia*, h. severa, a disciplina militari petitum; sive ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6. 7. Cic. Cat. maj. 15 *vitem — quam serpentem multiplici lapsu et erratico ferro amputans* coercet ars agricolarum, ne *silvescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur*. — 370. *ramos fluentis*, palmitis, diffluentes, luxuriantes. Diversæ sunt *fluidæ frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussæ.

371—419. Post opus solenne cultus vineatici memorantur quæ adhuc vinitori curanda sunt: primo loco avertenda sunt, quæ novellis vitibus nocere possint: pecudes, frigus, æstus: ducit ea res ad immolationem hirci Baccho fieri solitam; tum vs. 397 sq. repetenda est omnis illa cura vinitoria fodiendi, pampinandi, putandi. — *tenendum* pecus, h. continendum, coercendum, quo ipsa efficitur vulgata interpretatio, arcendum, quo vocabulo Plinius in eodem præcepto utitur XVII, 22, s. 35, 17. — 372. *frons imprudens laborum*, h. frondes ignaræ et impatientes injuriæ ex dente pecudis. — 373 — 379. *Cui* frondi illudunt, eamque depascuntur *Super*, seu plus quam seu præter. Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. æstus, nocent vitibus novellis boves agrestes et capreæ et ceteræ pecudes. *indignæ hiemes*. Quisquis *indigna*, h. quibus dignus alter non est, quæ immerito patitur, omninoque dura, sæva, injusta, injuriosa, facit, aut talia fert, eum poetæ *indignum* appellant. cf. Ecl. X, 10 *indigno cum Gallus amore periret*. Itaque *hiemes indignæ* h. l. recte a Servio explicantur *sævæ*. — 374. *Uros* proprie dictos in Italia nullos esse

Inludunt, pascuntur oves avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris

bat : *capreæque fugaces.* Macrob. VI, 4 f. » *uri* Gallica vox est, qua feri boves significantur. » Adeo Virgilium non respuisse peregrina voce uti. *adsiduo* Ven. *capræque* multi cum Medic. — 375. *Illudunt* Ald. pr. *aves* Gud. a m. pr. *cui illudunt*, non dixit *illudant* et *pascantur* quæ pedestris oratio esset, pro *cum ei*, ut *ei*, *illudant*, quam toties a poetis desertam videmus, ut oratio sit a vulgari recedens. — 377. *herbis arentibus* Goth. sec. a m. pr. *ardentibus* Franc. et Cantabrig. cum Erf. *æstus* Medic. Pierii et Parrhas. Mead. unus et Reg. Ed. Ven — 379. In *admorso* magna varietas, quæ forte Grammaticis debetur, qui generi τοῦ *stirpe* timebant. Sed vid. Æn. XII, 208. *admorsu* Romanus Pierii. Sic et Pierii Mediceus a m. pr. Mediceus Fogginii *a morso*, mutatum in *a morsu*. Sic et in aliis Pierius ex *admorso* erasum esse *d* aut factum *a morsu* vidit. Eadem varietas apud Heins. et Burm. *anmorso*, *amorso*, *amorsu*. Librariorum et Grammaticorum ludibria. — 380. *ob caussam* unus Arundel. et Schol. Statii Theb. V, 259. *Bacchi* Parrhas., ut sint : omnibus aris Bacchi, de quibus sane solis est accipiendum.

satis constat. Hercyniæ silvæ solitudines illo tempore eos incoluisse e Cæsare constat. At enim vel ex lib. III, v. 532 manifestum est, *uros* poetæ improprie dictos esse pro feris bubus, quales Italia nunc nomine *Bafulo* frequentat. Est autem *babulus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *capreæ sequaces* poetica elegantia, quæ vites infectantur, persequuntur, ut Servius reddit, unde ap. Horat. II Sat. 4, 43 *Vinea summittit capreas non semper edules.* Mox eadem fere vi *avidæ juvencæ* — 375. *Illudunt* multo significantius quam lædunt, nova tanquam petulantiæ et injuriæ notione adjuncta, ut Georg. I, 181 *Tum variæ illudunt pestes.* Et communiter capris tribuitur lascivia, petulantia. *pascuntur oves*, etiam, cum depascunt, dum frondes carpunt oves.

376. Idem, quod modo dixerat, gravius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum *frigori* epitheton, quod rebus proprie convenit per frigoris tempestatem congelatis et adstrictis.) *nocuere tantum pruina cana*, nocent tantum gelu. — 377. *gravis æstas*, molesta, exitiosa. *scopuli arentes*, quibus æstas *incumbit*, h, e. sol assiduus cautes excandefaciens, accommodate hoc loco memorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *venenum* pro saliva noxia. sup. v. 196 *urentes culta capellas.*

380—389. Varro de R. R. I, 2, 18. 19 *Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac veneno, ut istæ, quas dixi, capræ; eæ enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas — Sic factum, ut Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, ut capite da-*

Cæditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
Præmiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidæ posuere; atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saluere per utres.

382. *ingentes* vel *ingentis* vulgo lectum; sc. Thesidæ, etsi Pierius jam commendaverat alterum; ad quod recipiendum mireris Heinsium hic adeo timidum fuisse. *Ingeniis* reposuit Burmannus ex antiquissimis Pierii, Philargyrio, cod. Ursini, et ed. Ven. Sic Lucret. II, 11 *certare ingenio:* ubi v. Wakef. — 384. *saluere* vetustissima scriptura; alii, ut pronuntiatum jam olim, *saliere*. vide h. l. Heins. et Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 540.

rent pœnas. Et notus est locus Ovid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit? Recte hæc; unde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob caussam ludi scenici facti? eandem ob caussam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Hæc nemini molesta fuere. Scilicet poeticus ornatus sententiæ recte accipiendæ et interpungendæ obfuit, quæ ita procedere debet: Ea de caussa caper in Bacchi sacris immolatur, et, cum hircus semel Baccho sacer esset, in vetere tragœdia Atheniensium caper poetis præmium erat propositum, (scilicet quem ipsi mox honoris caussa deo immolabant) *carmine qui tragico vilem certavit ob hircum* Horat. Art. 220. cf. Tibull. II, 1, 55, et ibi Not., nec non hircinis pellibus (ex immolatis hircis) utres facti, in quos oleo inunctos adsilirent. Tum, quod poetæ licebat in ornatum captandum exspatiari, quomodo ex Græcorum illis sacris Latina ejusdem dei sacra fluxerint, commemorat. Illustris locus est; singula videbimus.

381. *veteres ludi ineunt proscenia*, pro, olim, antiquis temporibus, ludi in scenam inducti, facti, exhibiti sunt. *proscenium*, proprie ante scenam versus orchestram, pulpitum habebat, quo actores prodibant; h. l. omnino pro scena positum. — 382. 383. *Thesidæ*, Athenienses, *posuere præmia*, pro præmio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos* et *compita*: nota de prima rei scenicæ origine fabula. v. Horatii Art. 275 sq., quæ ad Dionysia ruralia, τὰ κατ' ἀγρούς, per pagos, utique pertinet: e quorum genere cum ab initio essent τὰ ἐν Λίμναις, s. *Lenæa* (diversa quidem et hæc a *Dionysiis urbanis*, seu *majoribus*), auctis tamen urbis opibus, ea præcipuam celebritatem consequuta sunt, ut diversa plane ab ruralibus habenda sint, ut cum exquisitæ doctrinæ copia ad Hesychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, in App.

384. Ἀσκωλιασμὸς, in Dionysiis paganis, τοῖς κατ' ἀγρούς, sollennis, lusus notissimus, quem etiam in lapide apud Gorium Inscript. Etrusc. T. II, p. 105, conspici posse jam Burm. notavit, et quem passim in gemmis et marmoribus exhibitum videas (v. Gorium Inscr. Etrusc. l. l. Adde v. c. Gorlæi Dac-

Nec non Ausonii, Troja gens missa, coloni
Versibus incomtis ludunt risuque soluto;
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

385. *a Troja* Leid. et *Troja* Regius Martin. — 386. *rituque* Moret. sec. — 388 *Et te Bacche canunt* a Cerda editum.

tylioth. T. II, n. 508). *Utrium* fuit usus, quia in eosdem et vina e lacubus transfundere, et uvas ad torcular deportare mos erat. v. apud Com. *de Caylus*, *Recueil d'Antiqu. T. V, pl.* 58.

385 — 389. Liberalia quidem Romæ mense Martio celebrabantur. Et hæc respexisse videri potest poeta, si v. 390 adverteris. Sed festum Bacchi celeberrimum vindemiam factam excepisse videtur. Fiebant, uti in festo post messem conditam (vid. Horat. Epist. II, 1, 140), per pagos multa ludicra: pubes rustica, personata et larvis e cortice factis ora habens obducta, non modo jaciebat jocos et dicteria in prætereuntes; quam vindemiæ licentiam adhuc in Italia vigere observant, qui ex oris illis ad nos veniunt; et sua ætate Ausonius narrat in Mosella 161 — 168; verum etiam *versibus incomtis*, ex tempore effusis (*Improvisare* nunc appellant hoc idem Itali); et hæc est Fescennina licentia ap. Horat. II Epp. I, 145; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oscilla*, αἰώρας (cf. Valken. ad Theocrit. p. 246), h. larvas e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus suspendebant: ea h. l. *mollia*, h. mobilia, pendula. Sunt gemmæ hæc *oscilla* referentes: unam exhibuit Spencius *Polymet.* Pl. XX, fig. 2, plures v. c. Lippertus in Dactylioth. cf. *Pitture d'Ercol.* T. IV, p. 14. Idem elegantissimi ingenii vir, Spencius, originem et caussam hujus ritus in eo reperiebat, quod eos Bacchi vultus appensos vento impelli quaquaversus et converti volebant agricolæ, quoniam, qua ille deus faciem converterat, summa agri ubertas sequi credebatur. conf. vs. 392. Acutius hæc conjectata, quam quod Servius habet ad Æn. VI, 741, qui ad purgationem vento vel aere fieri creditam hæc refert. Inter amuleta habita esse credunt alii: quod saltem de horrendis larvis mihi probabile fit; in Bacchicis haud æque: si inspexeris anaglypha Bacchica; sunt pulchra, hilaria. Multa his de rebus, cum ab aliis, tum ab Casaubono de Satira tradita sunt, multa accuratius et utilius tradi possent. cf. Horat. Epist. II, 1, 145. Tibull. I, 7, 35 — 40. II, 1, 55 sq. De *oscillis*, inani opera alii post Servium plurima, et h. l. Cerda. Inprimis commentum fuit vulgare, quo ab Erigones suspendio oscillorum usus repeteretur; vid. Hygin. f. 130, et ibi Munck. In verbis *Ausonii*, *Troja gens missa*, paullo licentius se jactat poeta. Ausonii, Itali h. l.

Hinc omnis largo pubescit vinea fetu;
Complentur vallesque cavæ saltusque profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,

390. *rubescit* Menag. pr. — 391. *Complenturque cavæ valles* Moret. sec. — 392. Laudat Columella III, 21, 4. *quodcunque* Parrhas. *Et quodcunque decus* Schol. Horat. Sat. I, 2, 84. corrupte. *quocunque deos* Gud. Quod vero Guellius et ex eo Cerda ad h. l. laudant carmen in Bacchum, e Mureti Galliambo petitum est: ne fallaris, moneo. — 393. *suos honores* codd. aliquot Pierii, quod ipsi rem splendidiorem efficere videbatur. *honestum* — *honorem* displicebat. Jo. Schradere — 394. *laticesque et* Franc., per se non male. *ferentes* Zulich. — 395. *Et ductis* Gud. a m. pr. *Eductus* Leid. tert. *Si ductus* Serv. ad Æn. IX, 627 in edd. quibusdam. *stabit cornu* Leid. alter. *ad aras* edd. Macrobii Sat. IV, 2. Serv. ad Æn. IX, 627 in scriptis.

sunt, cum proprie tantum Latini, inque his Albani ac Romani, dici possint oriundi ab iis, qui cum Ænea, Troia *missi*, profecti erant. — 390. Exoratus et placatus his sacris ac festis deus summam vindemiæ ubertatem votis reddit. *vinea pubescit*, satis obvia translatione, vites exuberant, *largo fetu*, læto uvarum proventu. *Valles saltusque*, si vitibus consita loca, ut probabile videtur, hic expressa sunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus satis. *valles* adeo pro planis locis, *cavæ*, Græcorum exemplo, ut Pindar. I, 3, 18 κοίλᾳ νάπᾳ. — 392. *Et quocunque deus.* Pulcherrimus haud dubie versus. Nihil imagine hac vividius, nihil jucundius. Præiverant tamen haud dubie Græci poetæ: Compara v. c. Callimach. in Apoll. 50 sq. in Dian. 124 sq. Statuam dei per vineam circumferri solitam huc advocant Interpretes; saltem oscilla poterant memorari. Probabilius tamen, universe poetam de dei adspectu cogitasse. Petitum autem ex antiqua religione, qua præsentia deorum, inprimis Appollinis et Bacchi, certis locis ac temporibus fieri solita ferebatur, et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondescere, progerminare, enthusiastica loquendi forma, narrabantur. In quod phantasma facile incidere potuere homines, quum *numinis nutu* ea fieri dicerent, quæ naturæ vis et tenor gignit. Locum hunc ad Bacchi natales transtulit Avien. Perieg. 1121 sq. ubi conf. Wernsd. *caput honestum* est pulchrum, formosum, quale Bacchi expressum adhuc in monumentis conspicitur. *Carminibus patriis.* Fuere adeo carmina antiqua Romanorum in Bacchi honorem cani solita. Alia fuere Fescennina: de quibus paullo ante. *lances*, et quidem in iis *liba* (cf. supra ad v. 192), feruntur ad aras. *cornu ducitur* victima rite sacrorum. Sic et *stare* verbum sollenne, vide Serv. Victimæ partes, quæ non in ara adolebantur, sacris epulis apponebantur, hinc v. 396 *co-*

Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
Æternum frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac jam olim, seras posuit quum vinea frondis,
Frigidus et silvis aquilo decussit honorem;

396. *torquebimus* Medic. Pierii. *veribus* Rom. — 397. *curandus* Franc. *alte* Veo. — 401. *laboratus* Reg. a m. pr. — 402. *Atque ipse sua* Voss. *In se perque sua vestigia* Franc. *annis*, h. per annos singulos, *volvitur*, sc. labor, malebat Reiskius. — 403. *Et jam olim* vulgo ante Heins. *At* alii. — 404. *ut silvis* Schol. Horat. Epod. XI, sed aliter Nonius et Priscianus. *e silvis* Parrhas.

lurna verua ex corylo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes ex v. 299 *Neve inter vites corulum sere.*

397 — 407. Restat alius labor in cura vitium (*est etiam alter ille labor* curandarum vitium), qui numquam finitur, ut vineam iterum iterumque repastines (fodias), pampines, vites ablaquees ac putes, cui *numquam satis exhausti* (pro exhaustionis, Serv.), h. qui numquam satis exhauritur. Multa de his videbis monita in Colum. IV, 23 — 28.

398. *namque* pro vulgari, nempe quod. Ad rem Columell. IV, 4, 1 *Numerus autem vertendi soli bidentibus, ut verum fatear, definiendus non est, cum, quanto crebrior sit, plus prodesse fossionem conveniat.* Idem IV, 14, 1 *crebros fossoris bidentes* requirit. cf. Geop. V, 25. Hoc idem, puto, innuit Catull. LXI (LXIV), 39 *Non humilis curvis purgatur vinea rastris.* — 399. *versis bidentibus:* ligonibus duos dentes habentibus, qui vertuntur ad glebas frangendas, et comminuendas; ut recte docuit vir doctus. — 401. *nemus* pro vinea, *levandum fronde*, quasi importuno onere; putandum; etiam arbores amputandæ sunt per vineam. *labor*, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *volvitur in se*, revulvit se, redit, *sua per vestigia*, eadem, ac superiore anno, ratione, modo, tenore ac progressu. *Sua se in vestigia volvere* de mundo Varius, ante Virgilium, et post hunc alii poetæ dixere; quorum loca vide apud Cerdam.

403 — 407. Auctumno exacto statim in sequentem annum vinitoris cura et opera extendi debet. *seras ponit cum vinea frondes*, cum vites frondes amittunt, quæ ad seriorem auctumnum duraverant. *silvæ* ipsæ vineæ esse videntur; nisi sunt arbusta jugata vitibus. *honorem* de frondibus arborum frequenter poetæ. *Rusticus* est vinitor, sed vides poetam semper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1,

Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem adtondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
Postremus metito: bis vitibus ingruit umbra,

405. *extendet* Medic. — 406. *Agricola* pro *Rusticus* Rom. — 407. *Prosequitur* Zulich. et unus Mead., sed vid. Burm. *antondens* vetusta Nonii Marcelli exemplaria, ut *anciderc. attundens* scribunt alii. *tondens* Franc. *fugitque* Menag — 408. *dejecta* ed. Ven. al. *desecta*. sup. v. 207 *silvam devexit arator*. — 409. et deerat Ven. *primum* nonnulli; ut semper. *reporto* Voss. alter. — 410. *postremos* Rottend. sec. *umbræ* Zulich.

7 *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus. acer*, diligens, labori non parcens. *dens Saturni* est falx amputatoria, notum dei insigne. Jam. v. 407 *putationem* vitium exprimi, satis patet. Colum. IV, 23, 1 *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta vindemia, secundum Idus Octobris, auspicari putationem* et rel. Jam Gerda et alii non modo putationem, sed et ablaqueationem, cum inutiles radiculæ ferro rescinduntur, præcipiendam fuisse putant, eamque in verbis *vitem attondens* quærunt. Et sane Colum. IV, 8, 1 *Nam post Idus Octobris, prius quam frigora invadant, vitis ablaqueanda est;* ubi in seqq. disertius res exponitur. Sed hæc optantur potius, ut verbis insint, quam inesse probantur; sic et pastinatio memoranda fuisset. conf. Geupon. III, 13; et ablaqueationem sub putatione complecti ipsum Columellam video IV, 24, 4 sqq. — 404. Varronis hunc versum esse Servius testatur. Imitatione expressit, sed infeliciter, Marklando judice, Statius Silv. I, 2, 154 *Excludunt radios silvis decussa vetustis Frigora*: arbores altæ ac densæ obumbrare locum declarat per *frigus decussum*, veniens, factum a silvis. — 406. *relictam vitem*, et fructu et frondibus nudatam; quod itaque ejus reliquum est, jam nunc est putandum; quam rationem etiam Martinum sequi video. Burmannus *neglectam tonderi* interpretatur, præteritam et cui post vindemiam nulla adhuc sit cura adhibita. Etiam Servius, *relictam*, scilicet a se paullo ante desertam.

408 — 419. Subjicit nunc tempora operis venitorii: ut moneat, tempestive omnia esse curanda. conf. Colum. IV, 27. — 409. *vallos*, h. pedamenta, ne imbribus putrescant. v. Varro R. R. I, 8, 6. Quantum enim video, poeta promiscue modo vites altas ulmis aliisque arboribus jugatas, modo staminibus, jugis, perticisve ac vallis firmatas, memorat. Jam 410. 411 *metere* pro vindemiare, ut supra *segetem*, *arva*, *serere*, *semina* ad vineas tranferri vidimus. cf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri de-

Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura:
Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura salicti.
Jam vinctæ vites; jam falcem arbusta reponunt;
Jam canit extremos effetus vinitor antes:

411. *obducant* Leid. — 413. *rusti* nonnulli scribunt. vid. Heins. *frusi* Jul. Pompon. Sab. *aspere frusci* a m. pr. Medic. in quibus argutandi copia esset. — 414. *per silvas* Moret. quart. et Regius Martini. *et* a Franc. abest. — 415. *Creditur* Menag. pr. — 416. *victæ* Medic. a m. pr. et Reg. a m. sec. *junctæ* Moret. sec. et duo ap. Martinum. *junctæ vites*, jugata vinea Jul. Sabin. *falcemque* Goth. sec. — 417. *Jam canit effectos extremus vinitor* Romanus; et sic Medic. Fogginii, nisi quod a m. sec. *effectus* erat, it. Erf. *effœtos extremus* alii cum edd. vett., ut Argent., et hoc etiam Nonius Marcellus in *antes* agnoscit. Possit hoc ferri, si nulla esset variatio. At alii plerique *effectus extremos*. Hinc alia librariorum ludibria: *effœtus* vel *effectos extremus*, *effectus extremos*, *effectos extremos*, *effœtus extremos*, *effœtos extremis* in Goth. pr. Scilicet primam lectionem fuisse, *effetus extremos*, verisimile fit, quam mutarunt Grammatici, qui brevis syllabæ productionem

bere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini excrescunt nimia copia, bis herbæ exuberant, adeoque eruendæ et evellendæ sunt. *sentes* poetica copia adjecti; sunt hie omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat.

412. Cum tam assiduam ac perpetuam operam requirat vitium cultura: placeant aliis vineæ magnæ; tibi parva probetur, quæ recte et tanto majore cum fructu a te coli possit. Pallad. I, tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius — fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Sed luculentus hujus rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq. IV, 3, 4 sq. conf. Plin. XVIII, 6, s. 7, 3; utrique versus hic laudatur. Vidit hoc sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, nunc plerasque Europæ provincias ac terras. Forma orationis ex Hesiodeo petita Ἔργ. 643 Νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι. Sic h. l. *laudato*, valere jube, aliis relinque, habeant illi sibi, ut *colito* pro præfer, potiori loco habe.

413. *ruscus* virgulti genus, *oxymyrsine*, *ruscus aculeatus*. cf. Martin. — 415. *salices* curandæ sunt, h. virgæ ex iis parandæ. *incultæ*, quæ ipsæ per se nulla cura indigent et sponte proveniunt.

416. *Jam arbusta*, h. vites jam satis putatæ sunt; aut, cum vites jam memoratæ sint, arbores, quibus vites jugatæ sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt.—417—419. Pulcherrime perfectam et absolutam vinitoris operam putandi ac runcandi designat. Pervenit ad extremos *antes*,

Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus;
Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.
Contra, non ulla est oleis cultura; neque illæ
Procurvam exspectant falcem rastrosque tenaces,
Quum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.

non ferebant, ut nunc sit quod per omnes ab Aldd. inde edd. vulgatum: *extremos effetus*. — 420. *nonnulla* Leid. unus et Bodlei., ut jam Servius notavit legi. Sed mala ac perpetua aberratione. — 422. Major versibus vigor inesse videtur, si post *tenaces* interpungas, et novam sententiam ordiaris: *Cum semel hæserunt arvis aurasque tulerunt: Ipsa s.* Similiter subjicitur: *Poma quoque, ut primum — Vi propria nituntur.* Moneri potest, et monitum est, ita 420. 421 nimis magna polliceri poetam, oleas enim in seminario haud parum operæ requirere; recte utique; sed poeta agit de oleis jam e viridario in olivetum transpositis. Nec tamen tam pervicaciter levem conjecturam teneo, ut minus etiam probanti irasci aut maledicere velim. *tulere* Goth. pr. — 424. *gravidas cum fænore fruges* conj. Reiske

ordines vitium; *canit* eos, gaudet se eo pervenisse, et quidem *effetus*, viribus exhaustus, qui jam defunctus esse labore sibi videbatur; iterum tamen ac denuo vinea fodienda seu pastinanda; quæ ipsa fossio *pulveratio* dicitur. v. Serv. h. l. et Indicem Scrippt. R. R. ὑποκόνισις Græcis. Et post tamen hæc omnia novus labor ex tempestate iniqua et injuriis oriri potest, ut adversus grandinem, pluvias, rubiginem, reliqua aeris vitia vitis munienda ac defendenda sit. Ita v. 419 accipiendus esse videtur cf. Colum. IV, 3, 4, ubi de vinea: *Res enim est tenera, infirma, injuriæ maxime impatiens* etc.

420. 421. Olearum contra nulla est cultura, h. oleæ nulla fere cultura indigent. *Levi cultu sustinetur olea* Colum. V, 8, ubi de earum cultu agere incipit. Add. Plin. XVII, 30 sqq. Porro *neque illæ Procurvam — tenaces*, h. nec putatione nec pastinatione opus est, scilicet non tam assidua ac perpetua. Bene Servius: *quod tamen ad curam refertur anniversariam, nam necesse est, licet tarde, olivam putare;* id quod vel ex Columella notum est. 422 *Cum semel hæserunt terræ;* sup. 317 vites semine jacto *Concretam — radicem affigere terræ*. Et ad illa *aurasque tulerunt* cf. v. 332 sq. In illis: — 423. 424 potest quidem recte dici: *ipsa tellus satis*, h. affatim, *sufficit* scil. oleis *humorem;* judicio tamen ac delectui Virgiliano consentaneum, *satis* ita accipere, ut oleas *sata* appellaverit, quemadmodum supra vineas. cf. ad v. 267. Sic mox v. 436 *sæpemque satis*. Porro *dens uncus* ligonis ac bidentis est; et sententia sic constituitur, ut; dummodo fodiatur et bidente aut sarculo subigatur humus, jam ipsam tellurem dicat suppeditare oleis humorem; si vero etiam aretur solum et aliquando magis frangantur

Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud iudiga nostræ.
Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.

et Jo. Schrader. Vide Notam. — 425. *placidam* quinque apud Burm., male. — 426. *Pomaque jam* Ven. *calentes* Mediç. a m. pr. — 428. *que* abest a Parrhas. et Gifanii libris, etiam a Romano vetustissimo, qui *opes haut* suo more scribit. Agnoscas facile fulcrum versus a Grammaticis submissum. — 429. *gravascit* Mentel. Leid. *virescit* Rottend. pro var. lect. et Goth. pr. — 430. *que* abest a Goth. sec. *alvearia* Gud. a m. pr. Mox in Romano v. 432 ante versum 431 ponitur, male.

glæbæ, tellurem subministrare *gravidas fruges*, h. uberem olivarum proventum. Colum. V, 9, 15 *nam veteris proverbii meminisse convenit : eum, qui aret olivetum, rogare fructum ; qui stercoret, exorare; qui cædat* (putet), *cogere;* et §. 12. *Sed id* (olivetum) *minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circumfodiri.* Tandem *cum vomere* potest quidem ita accipi, ut sit, cum aratione, h. e. ducto vomere, aratione facta; sed verius est, ut suppleatur, *cum recluditur vomere*: Scilicet *et tellus sufficit fruges gravidas, cum recluditur vomere.* — 425. *Hoc* : est Homericum Τῷ pro διὰ τοῦτο, propter hoc, propterea, ut Lucret. IV, 1087 et alii *nutritor* pro vulgari *nutri.*

426. Commendat poeta reliquarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferæ esse arbores. Reliqua sic vulgo accipi video : *truncos sensere*, quibus insitæ sunt mali, et cum succus eorum in se derivarunt. Verum *sensere*, ut poeta dixit, pro habuere, habent; ubi semel adoleverunt, ut jam trunci sint, non surculi; ubi jam robur habent. *vires suas*, nos, succos necessarios, et *propria vi*, natura sua. conf. vss. 79 — 82.

429. Pergit in argumentatione usque ad v. 454; exornavit autem locum arte mirabili. Si oleæ et omne pomorum genus non eandem ac vineæ operam desiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris exigunt, et magnos tamen fructus ferunt.

429. 430. Silvestres *arbores* fructus et utilitates plurimas nobis ferunt nec tamen ullam aliam curam exigunt, quam ut seramus. *interea*, dum vitibus tam gravis labor impenditur, oleæque et poma minore cultu proveniunt. *omne nemus*, omne arborum genus, *gravescit fetu*, βρίθει ut *gravida frugibus arbos* et Eclog. III, 56 *nunc omnis parturit arbos.* Lucret I, 253. 254 *At nitidæ surgunt fruges*, ramique virescunt Arboribus, *crescunt ipsæ fetuque gravantur.* — *aviaria*, « secreta nemorum, quæ aves frequentant. » Servius. A domibus poeta ad silvas traduxit. Sup. v.

Tondentur cytisi, tædas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
Quid majora sequar? salices humilesque genestæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt; sæpemque satis, et pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,

432. *que* abest a Goth. pr. et uno Mead. *ac lumina* unus Pierii, nimirum Romanus, duo Heins. et Goth. sec. *fundi* Gud. p o div. lect. — 433. Abest hic versus a Mediceo, et aberat ab Ursini Colotiano. Sed sententia versum absolvens facile excidere potuit. Versus per se est præclarus. *curas* Goth. pr. et ed. Dan., nonnullæque ap. Martinum. *cura* Rottend. tert. et Goth. sec. — 434. *sequar* Erf., quod conjectabat Jo. Schrader. *genestæ* in antiquis scribi, Pierius notat. vid. sup. v. 12. — 435. *Et tiliæ pecori* multos legere notatum in Servianis. *umbras* post Pierium Heins., e melioribus. *umbram* alii. — 437. An fuit: *Ut juvat*

328 *avia virgulta.* — 431. Cytisus inter arbusculas apud Theophrast. et Plin. *Cytisum Marantæ* videri a poetis intelligi, docet Martinus ad h. l. cf. sup. ad Eclog. II, 64. Mox in pedestri oratione structura fuisset, *tædas silva ministrat, quibus*, seu *unde, ignes pascuntur.* De *tæda*, proprie dicta, arbore, *succo parciore liquidioreque quam in picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata* v. Plin. XVI, 10 s. 19. — 433. Quæ cum ita sint, nonne debebant homines serere eas arbores, et hoc quidquid operæ est, iis impendere? Forma orationis ut in illo Æn. VI, 807 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*

434. *Quid majora sequar?* vulgari ratione: ne majora commemorem. Sed *majora* possunt esse utilitates majores et arbores majores: hoc Cerda, præeunte Servio, sequitur: Quid insistam in narrandis commodis majorum arborum (de picea modo egerat), cum salices et genestæ etiam afferant utilitates suas? *genestæ* vid. sup. v. 12. Mox 435 *illæ* ex sermonis venustate abundat, et vulgaris structura ac ratio erat: Ita verbi caussa salices et genestæ pabulum, umbracula, sæpes, mel præbent. *pecori*, capellis. — 436. *sata* non modo agri arati, verum etiam, ut toties vidimus, modo 423, sunt arboreta, vineæ, oliveta. *pabula apibus*, variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit.

437. Locus ornatus. Primum formulam docte variavit poeta pro vulgari: porro etiam buxus grata arbor est et picea. *Cytorus* Paphlagoniæ mons in tractu maritimo, buxo nobilis. v. ad Catull. 4, 13 *Cytore buxifer.* Adjacebat urbs ejusdem nominis (loca veterum sunt apud Cerdam et Martinum). *undantem buxo*, fluctuantem; qua imagine segetum, fruticum et arbustorum læta facies frequentissime a poetis exhibetur. Docte porro *undantem buxo Cytorum* pro, buxum undantem in Cytoro. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, vel ex eo discas, quod

Naryciæque picis lucos; juvat arva videre
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucasio steriles in vertice silvæ,
Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
Dant alios aliæ fetus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, et pandas ratibus posuere carinas.

— *spectare! Cytoron* tres apud Heins. Scribunt et *Citheron*, *Citherum*, *Cytheron*. Est τὸ Κύτωρον. — 438. *Mariciæ* Daniel. ed. et R. Steph. — 439. *Non ratris* Leid. *Non ullis hominum* ap. Priscian. lib. XVIII. *non nulli* Rottend. sec. et Gud. a. m. pr. et unus Mead. At vulgata ap. Gell. VII, 17. *non vilior noxia* Medic. a m. pr. — 440. *Caucaseo* alii. vid. Eclog. VI, 42. — 441. *Quos* et *assiduæ* librariorum ineptiæ apud Burmann. *teruntque* malebat Voss. — 442. *fætos* Gud. — 443. *pinus* Gud. a m. pr. et quinque alii, etiam Goth. pr. conf. ad Æn. XI, 135. *cedrumque* Heins. e suis; ut Pierius in Rom. et antiquioribus aliis, et Martinus in duobus invenerunt; pro vulgari *cedrosque*. Eidem assimilatum in aliis et alterum, *cupressumque*. v. ap. Burm., addo Arundel. *que* post *cupressos* omittunt multi. *cupressus* Parrhas. — 444. *Hic — hic* Moret. pr.

Bion Idyll. II, 3 parvum Amorem per ejus ramos huc illuc insilientem facit. — 438. Pix e plurimis arborum resina fit, maxime ex pino ac picea. Plin. XIV, 20, s. 25. *Naryx*, vel *Narycum*, et *Narycium*, Locrorum Epicnemidiorum urbs, Ajacis patria. Jam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. conf. Æn. III, 399. Ad utram regionem *pix Narycia*, cujus et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20, s. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis bruttiæ* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ovid. Remed. 264. Petebatur ea inprimis e monte et silva *Sila*, de qua cf. Æn. XII, 715. vid. Strabo VI, p. 400 B. — 438. 439. *arva* silvis consitas, silvas, quæ nulla humana cultu indigent. *non obnoxia*, nihil labori nostro debentia, ut Servius; non egentia cura nostra.

441 — 453. Sunt multæ aliæ arbores, unde utilitates accipimus. Caucasum puta poetice pro quocunque monte ac silva nominari. *steriles silvæ — dant fetus*; oxymoron: sed priore loco *steriles* sunt sine fructu eduli; *fetus* vero sunt usus; ut statim *utile lignum* subjicitur. Similiter *viminibus salices fecundæ* (ut bene observat Mejerotto in Dubiis p. 7). *franguntque feruntque* in animo habuit, *agere ac ferre*, h. vexare. — 443. Juniperi certo generi, Oxycedro, nomen *Cedri* fere veteres tribuisse, observat Martinus. Conf. inf. ad Æn. VII, 13. IX, 137 (t). — 444.

(t) Idemque me per literas docuit Jo. Andr. Murray, collega conjunctissimus: « Cedrus Libani ex plerorum-« que sententia, est Pinus Cedrus Linn.,

Viminibus salices fecundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis hastilibus; et bona bello
Cornus; Ituræos taxi torquentur iu arcus.

446. Potest et bie duplici modo ioterpongi; aut sic, ut vulgo fit; aut: *Viminibus salices, fecundæ frondibus ulmi:* Quod præferam. *fecundæ vitibus ulmi* Zulieh. et Medic. a m. pr., ut ap. Burm. commemoratur. At Fogginii fide *frontibus ulmi* legitur, *d* ab recenti manu alteri t adscripta. Est hoc quidem etiam in Leid. *frundibus* Ven. et *fr.* Edd. Aldd. et Juot. cum Goth. pr. — 447. *Ad* Medic. a m. pr., item *bella*. Tum *at bona b.* unus Mead. *bona telo* cooj. Jo. Schrader., ut respoodeat hastilibus. — 448. *Itireos*, *Tyræos*, *Ithyrios*, *Ithyreos*, *Ithireos*, ioserto et ab aliis, librariorum ludibria apud Burm. Ad *Itureos* aliquot apud Pierium. Græci scriptores audieodi sunt, in quibus Ἰτουραῖοι. *curvantur* in nonoullis ap. Pierium, Fabric., Goth. pr., sed est hoe interpretameotum τοῦ *torquentur*, quod fere omnes scripti, Burmanno teste, habent. Videtur alterum legisse Avienus Perieg. 931. de arcubus: *Ambitus hos etenim multus trahit, et grave pondus curvis inest taxis.* Mox v. 450 ante v. 446 in Goth. pr. erat positus.

445. De arboribus rustici eonficiunt rotarum radios et plaustrorum *tympana*, h. rotas ex solidis tabulis compactas (vid. Scheff. do Re vehic. I, 6 et h. l. Burm. Male tecta vehiculorum alii interpretantur), et navium carinas. *Hinc* — *hinc* jungit Burmannus, ut sit ex alia — alia arbore, parum eommode ad meum quidem sensum; sed *hinc* ex illis arboribus, ex illis fetibus v. 442. *trivere*, h. terere solent, atterendo, tornando conficere. *terere* pro tornare: v. de ea voce Beutlei. ad Horat. I Sat. 3, 91. *posuere*, faeiunt: ex τιθέναι, θεῖναι, pro ποιήσασθαι· ut toties Homerus.

446. *frondibus ulmi.* Ulmus — *frondem* jucundiorem bubus præbet, etc. vid. Colum. V, 6, 3 et VII, 3, 21. Varro I, 24, 3. — 447. *myrtus*: conf. Æn. VII, 817. III, 23. *bona bello cornus*, h. sagittis, jaculis, hastis; *tota* enim *ossea* est, Plinii verbo XVI, 38, s. 73. — 448. *Ituræa*, ultra Jordanem, vel inde, quod ea Philippi tetrarehia apud Lueam et Josephum fuisse memoratur, nota. Incolebant eam Arabes latrociniis infames, et sagittandi arte clari: latiore tamen nominis acceptione Ituræi etiam ad Syriam referri solent: conf. ad Vibium Sequ. h. v. p. 400. Luean. VII, 230. 514. Cicero Philipp. II, 8 et 44. Vide Cellar. Geogr. ant. T. II, p. 529, hine præstantissimos arcus poeta ab iis designat.

« quæ, si ratio habeoda partium fecundationis, flores masculos ac femineos in eadem planta gerit et fructum strobilaceum edit; a coogeneribus autem speciebus per folia fasciculata aucta distinguitur. Cedrum Italiæ et Græciæ ex geoere Juniperorum esse multa doeent, quæ eo inprimis differunt a Pinis, et consequenter etiam a Cedro Libanotica, quod flores utriusque sexus diversis arboribus insideot, et fructus bacciferi snot. Speciem autem certo definiri hactenus noo suppetit. An Juniperus Lycia Linn.? an Juniperus Oxycedrus Linn.? »

Nec tiliæ leves aut torno rasile buxum
Non formam adcipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit; ille furentis
Centauros leto domuit, Rhœtumque Pholumque

451. *torquentem* Medic. à m. pr. *adnatat* ex Ed. Argent. notarat Reiskius, unde refingebat: *torrente unda levis adnatat alnus*. — 452. *exagmine* Medic. a m. pr. — 453. *alvo* ab Medic. et aliis scribitur. vid. Burm. — 454. *et quæ B.* ab aliis legi, in Servianis notatur. — 455. *cupam* apud. Lutat. ad Stat. uno loco, at altero *culpam*. v. Burmann. *culpas* Parrhas. Goth. pr. unus Mead. — 456. *Rhœtum* scribi ex membranis plerisque notavit Heinsius. *Rhœcum* ex Callimacho (in Dian. 221) reponere volebat Pierius. *Rhœcum* gigantis nomen esse, *Rhœtum* Centauri, statuerunt alii; melius dixeris, nomina aut poni promiscue aut confundi. In latinis libris *Rhœtum* constanter scribi, copiose docuit Bentlei. ad Horat. Carm. II, 19, 23. adde Intpp. ad Hygin. p. 5 Stav. *Centaurus*,

449. 450. *Nec non*, etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *buxum* doctius poeta dixit, ea forma ut *malus*, *malum*.

451. Alnus navigiis utilis est. Padi ripæ *alnis* consitæ; itaque usus earum in faciendis navigiis promtus ac proclivis. Georg. I, 136 *Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas*. Ex Lucan. IV, 131. 134 colligas, latera coriis fuisse tecta. *torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Pado*, immissa in amnem de navalibus. At Burmannus, ut alnus ibi natæ transferantur ad alias regiones, ut *India mittit ebur*, Georg. I, 57, quod alienum a loco. Expressum esse versum a Claudiano XXXV, 178 *missamque Pado qui remigat alnum*, jam alii notarunt. — 453. *Corticibus cavis*, intra corticem, et adeo intra truncos cavos arborum.

454. 455. Sationem silvarum suadere poetam memineris ex v. 433. Tot tantisque utilitatibus multum cedunt fructus vinearum, quæ tamen tam assiduam operam exigunt, quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, ut poetam decebat, a generali ac nuda enuntiatione ad facti exemplum deducit. *ad culpam*, h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines; ut jam bene Burmann. exposuit. — 456, Spectant ad Centaurorum vino inebriatorum furores et pugnam cum Lapithis in nuptiis Pirithoi cum Hippodamia. Vid. Ovid. Metam. XII, 210 sqq. Habuit noster ante oculos Odyss. φ, 295 sqq. Cum ap. Ovid. l. l. *Rhœtus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorentur, Martinus, alium doctum Britannum sequutus, copiose adstruit, *furentes leto* jungendum esse, non *domuit leto*. At enim *furere cæde* facile dixeris, numquam *furere morte*, *leto*. Sed tota dubitatio illa inanis est ac

Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.

græca flexione, ex aliquot vett. notavit Pierius. — 457. *magna* Ed. Juni. *Hyleum, Hileum, Ileum, Yleum, Leum*, scribitur, v. Propert. I, 1, 13. Græcum est Υλαῖος. *minacem* Menag. pr., sed vid. Burm. — 458. *bona si sua* Franc. *norunt* Morei pr.

vana, si, quanta in his fabulis poetarum variatio sit, et impune esse possit, memineris. Quid enim? Ab aliis *Hylæus* et *Rhœtus* ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. vid. Apollod. III, 9, 2. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Alia pugna Herculis cum Centauris fuit apud Pholum devertentem: v. Apollod. II, 5, 4. et Not. ad e. l.

458. Sequuntur laudes vitæ rusticæ, locus nobilissimus, cujus pulchritudinem qui non sentiat, is nec dignus sit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius suis sensibus indulgere vult, is post laudatos jam a Cerda et aliis Statium Silv. IV, 5. Xenoph. Œconom. conferat Culicem v. 57 — 96. Horat. Epod. II. Carm. III, 1, 21 — 24. Serm. II, 6 59 sqq. Claudian. LV, *Felix qui patriis* etc. Tibull. I, 1. I, 5, 19 — 35. I, 10. II, 1. II, 3. Statium Silv. II, 2. Senecam, H. fur. 159 sqq Ex recentioribus primo loco Thomsonum *Autumn* 1232 sqq. Nobis quidem in ornatu hujus loci accuratius retexendo, fessum tantarum minutiarum recensu, animum paullisper recreare liceat, inprimis cum in multis ejus pulchritudinem non assequutos esse videam interpretes, quos quidem vidi. — *fortunatos nimium*, sollenni modo loquendi, pro multum, valde.

459. 460. *procul discordibus armis*. Atqui sæpius quam vellent agricolas infestant arma, copiis agros insidentibus (Mejerotto in Dubiis p. 8)? Scilicet poeta ponit id, quod in hac vita et agrorum longinquitate plerumque contingit; cum urbes opulentæ sæpius expugnentur et diripiantur. Ita et alii poetæ; cf. Culex 80. 81. Alioqui sic esset accipiendum, ut ipsi agrestes militiam non sequantur, nec opes et divitias e præda. cf. ad Tibull. I, 1 pr. *ipsa tellus*, αὐτὴ, αὐτομάτη, lubens volensque. *facilem victum*, qui facile paratur, ut infra v. 500 *fructus, quos ipsa volentia rura Sponte tulere sua*, non sunt tantum silvestres, sed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. *fundit*, sufficit, suppeditat; cum copiæ notione. cf. Ecl. IV, 20. Translatum inde ad partum, inprimis facilem ac felicem. *justissima*, quia *creditum reddere* terra, *acceptum referre*, dicitur, eique *fides, fenus, æquitas*, tribuitur. Sublectum esse hoc Menandro statuebat doctus Britannus; cum in Fragmentis sit: δικαιότατον κτῆμ' ἐστιν ἀνθρώποις ἀγρός, Ὧν ἡ φύσις δεῖται γὰρ, ἐπιμελῶς φέρει. Saltem

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus undam;
Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusasque auro vestis, Ephyreiaque æra;

462. *vomat* Medic. Pierii, Voss. et Moret. quart. et Schol. Cruqo. Horat. Carm. III, 18. Epod. II, quod esset elegantiæ oratoriæ; præter codices tamen, Schol. Statii Theb. I, 146 et Macrob. Sat. VI, 2, vulgatam tuentur. *salutate* Ven. *notis* Reg. Martini, sed vid. Notam nostram. — 464. *Inclusasque* Medic. a m. pr., Romanus et al. ap. Pierium ac Martinum, cum Erf.; et sic in Servianis quosdam male legere notatur; a duobus *que* abest. *Ephyræa*, *Ephyrea*, male alii. Est sane Ἔφυρα, Ἐφυραῖος; sed et Ἐφύρειος, Ἐφυρήιος. Forte ad eum modo bene convenit. ῥᾴδιον διακιέτατον etiam Xenophon dixit Cyrop. VIII, pag. 468. At *tellus* fundit *humo*. Vavassor de vi et usu voc. p. 150 observat hoc et ait, esse utrumque unum idemque. Male vero. Scilicet habet hoc poeticus sermo præcipui, dum copiam sectatur, ut synonymis ita utatur, ut alterius latior, alterius angustior ipso positu, significatus sit. *humo*, h. ex solo, culta sua superficie, sic *rivos prætereuntis aquæ* Tibull. I, 1, 28, ubi v. Obss. adde supra Ecl. V, 47. Livium V, 44, 6. Sic supra v. 411 *segetem obducunt sentibus herbæ*. Mox 461 *domus totis* vomit *ædibus*. Sed et *humus* ex sermonis proprietate nunquam pro toto terrarum orbe ponitur, sed sive ad frugum culturam (Avien. Descr. Orb. 1193 *Dives humo tellus*), sive ad humationem corporum fere referri solet.

461. 462. Si fastus et luxus potentium abest Primo loco Clientium turbam memorat. Certavit, quod jam Macrob. VI, 2 notavit, cum Lucretio II, 24 — 36 pulcherrimo loco, quo etiam exprimendo jam vires expertus erat in Culice 61 sqq. Aliter suavissimum phantasma ornaverat Catull. LXIII, 269 sqq. *Vomere* sermonis Romani genius in aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria*, ut in theatro, dicantur: Macrob. VI, 4; *totis ædibus vomit*, ad majorem etiam multitudinis significationem, quæ totam domum, h. e. atrium, repleverit, et vomit *foribus*, per fores. Vix enim placet *domus alta foribus*. Eodem etiam *unda salutantum* facit; sic et *effusa* multitudo dicitur. Ceterum hæc eadem brevius, nec minus tamen graviter, expressit Horat. *Forumque vitat, et superba civium Potentiorum limina.*

463. 464. Si non superba palatia incolunt. Ad verbum: *Si* non habent, at quam splendidius pro eo, *inhiant*, habere cupiunt, si non habere curant, *postes varios pulchra testudine*, h. fores opere variegato, testudineo. Expressos hinc vides versus Lucani X, 120. 121 *Eburatria vestit, Et suffixa manu foribus testudinis Indæ Terga sedent, crebro maculas distincta Zmaragdo. vestes* stragulas, *auro illusas*, h. pictas (*ludere*, *lusus*, *ludibrium* ὕβρις, sunt artificii naturam imitantis vocabula), *Ephyreiaque æra*, signa et vasa ex ære Corinthio.

Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi conrumpitur usus olivi:
At secura quies, et nescia fallere vita,

dum formatum dixeris τὰ Κύθηρα, Κυθηραῖος, Κυθέριος, Κυθηριῖος. — 465. *fuscatur* quatuor ap. Burm. cum Erf. et tres apud Martinum, qui et in textum recepit. Sed ut v. seq. *corrumpitur*, sic h. l. *fucatur*, cum accessione odiosæ notionis, quasi vitiatur, contaminatur. *nec* Goth. pr., ut in Servio aliisque, etiam Romano. *lena* Veo. — 466. *liquida* Goth. sec. *liquidæ olivæ* e Leid. laudat Burm. ad Samonic. de Medic. 961. conf. ad Ecl. V, 68. — 467. *Ac* Longob. *Sed* Goth. sec. *vitam* Romanus, alter Mentel. et Menag., quod ferri posset, præferri alteri

465. 466. Si porro nec purpuræ nec unguentorum usum habeut. *fucus* de adoptato colore quocumque frequentatum; *ut* et *venenum* de quovis succo, inprimis aut amariore aut acriore. *Assyrium* h. l. pro Syrio et Phœnicio, ut plerumque apud poetas fit: Sic Ἀσσύριον ξεῖνον accipiendum puto de mercatore Phœnicio ap. Theocrit. II, 162. *usus olivi*, nova periphrasis, quo quis utitur. Horat. Od. III, 1, 42 *Nec purpurarum sidere clarior Delinit usus.* inf. III, 135. *nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo.* De *casia* vid. sup. ad Ecl. II, 49. Georg. II, 212. ad Tibull. I, 3, 61. At h. l. intelligendus est frutex ille, de quo Plinius agit XII, 43 et de quo inprimis videndus Haselquist. Hujus casiæ ligna miscebant unguentis; cum vulgus oleo nativo uteretur. *Corrumpi* cum dilectu, pro misceri, temperari, quocunque modo, h. l. tamen cum adjuncta notione: in deterius mutationem fieri: ut vitiatum, contaminatum, sit.

467. *secura quies*, quam quis agit secure. Sic in Bucol. *tuta valle*, in qua quis tutus versatur. Lucan. V, 526 *Securus belli; prædam civilibus armis Scit non esse casas.* Hoc expeditum. At *nescia fallere vita*, nil aliud esse potest, quam *vita tuta*, ἀσφαλὴς, certa, nullis casibus adeoque nec metui obnoxia. Antecesserat *secura quies.* Scilicet *vita fallere nescia* est idem ac *vita non fallax.* Jam *spes non fallax* est certa. *Seges* non *fallax*, fallere nescia, esset certa, de qua metus nullus est; atque hinc *ager* non *fallax.* Adeoque *vita non fallax*, vita certa, tuta, nullis vicissitudinibus obnoxia, quam tutus ac securus agas. Hactenus cum viro docto exponas: quæ expectationem de se sustinet, quæ præbet ea, quæ de illa expectabas. Jam autem hoc ipsum inter potiores vitæ laudes habetur, quod nulla re ejus fructus turbatur. *Parca non mendax* apud Horatium est, quæ vera canit, quatenus fata certa ac fixa sunt. Et hanc explicationem Servius altero loco posuit: *aut quoniam immobilis est status vitæ eorum; urbanorum enim vita aut insidiis aut proscriptione variatur.* Ad Hesiod. Ἔργ. 227 sqq. respexisse putabat Ursinus. Ad verba tamen nihil inde lucreris. Per se dicta *fallere nescia vita* pluribus modis accipi possit; ut h. l. quoque factum. Vulgo accipiunt sic, ut sit innocua (scil. ut

Dives opum variarum; at latis otio fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, exiguoque adsueta, juventus;
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos

non potest. — 468. *ac* in libris ap. Pier. et in Reg. Martin. *lætis* in edd. Macrob. Sat. VI. 2, quod Heinsio arridet. At enim *lætos campos, agros; fundos* autem *latos* probandos puto, etiam hoc sensu, ut sint patentes. *et lætis* duo ap. Burm. *lectis* Gud. a m. pr. — 469. *ac* tres ap. Burm., duo apud Martin, et uterque Goth. *et* Medic. et Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 21. — 471. In antiquis edd. *illi et illis* legitur. et *Non absint illis* etiam Cantabrig. *illinc* Ven. *nec* et *et lustra* nonnulli. — 472. *At* Leid. et Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 48, ubi et *parvoque*, quod habent fere omnes scripti et editi eodem sensu. At *exiguoque* recepit Heinsius. Habent id Romanus, Mediceus, Venetus, ed. Ven. et edd. Macrobii VI, 2. vid. Burm.

sit vita hominum, qui non fallunt, fraudum expertes sunt; homines simplices): Sententia quidem vera, quæ et in Culice occurrit 72 *Otiaque invidia degentem et fraude remota*. Et sane *vita*, *βίος*, pro hominibus. Dura tamen interpretatio. Fuit vir doctus, qui malebat interpretari: vita, quæ non fallit, non latet, non effugit sine fructu. Ita tamen adjectum aliquid desideres, quod ad illam notionem ducat. Nam Horatii I Ep. 18, 13 *fallentis semita vitæ* alienum est; ibi est: quæ latet, obscura est. In hunc sensum expectares h. l. vitam, quæ potest fallere, h. quæ fallit, latet. — 468. *opum variarum*. Reprehenditur epitheton ab ill. Homio Tom. III, c. 21 *Elem. Critic.*, tanquam nimis laxum adeoque enervum; debuisse enim opes sigillatim enarrari, aut unum opum genus poni, non autem incertam et fluctuantem notionem admitti. Arguta hæc sunt, non negem: argutius tamen, videre, poni a poeta primo loco genus, tum subjici opes singulas: otium, antra, etc. Fefellit viros doctos, quod non viderunt, *At* h. l. esse pro formula sententiæ, sed cum vi aliqua, continuandæ, ut in Græcis poetis δὲ, *αὐτὰρ*, et semilia. *latis otia fundis*: non de latifundiis cogitandum; sed sunt campi et colles aperti, unde prospectus patet late: quæ res ad animum et frontem explicandam magnam vim habet (Mejerroto p. 9). — 469. *vivi lacus*, aqua perenni. *frigida Tempe*, umbrosæ valles. — 470. *molles somni*, lenes, tranquilli et dulces. Ecl. VII, 45. — 471. *Saltus* proprie de pascuis. *lustra ferarum*, silvæ, venationem designant. — 472. *operum*, int. opus rusticum; laboriosa juventus, vitæ pars melior. *exiguo assueta*, ut *parvo*. Tibull. I, 1, 25 *contentus vivere parvo*. — 473. Illic *sacra deum*; scil. sancta sunt et habentur, ut Servius: hoc vult, sacra ibi caste

Digitized by Google

Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,

474. *vestigia figit* Cantabrig., ut Æn. VI, 159. — 475. *Me vero privum* malebat Reiskius, h. e. ἔκκριτον καὶ ἴδιον ἑαυταῖς, sibi addictum et proprium. *Dulces Musas* ex h. l. memorat Dialog. de Orat. 13. — 476. *percussus* omnes optimi et antiquissimi. Ante Heins. *perculsus* quod nimis grave; nam perculsus prosternitur; prava paucorum librorum lectio obtinebat. vid. Heins. et Bentl. ad Horat. Epod. XI, 2.

coli; illic pietatem et metum deorum esse. *sancti* sunt *patres*, venerabiles, qui sancte ac pie coluntur. Nisi argutius hæc dicta malis: Illic demum sacra vere sacra (pro sacris vere habita) sunt, illic senum sanctitas visitur. — 474. *extrema per illos vestigia fecit*, cum scilicet jam multo ante aulas et palatia beatorum reliquisset. Vid. Arat. Phæn. 100 sqq. Supersunt inter agrestes vestigia priscæ justitiæ et innocentiæ.

475—489. Primum, ante omnia, studiis philosophiæ ac naturæ consecratam vitam agere se velle ait, quod si non licuerit, at certe rusticam. Utraque enim vita beata et exoptabilis; 490 sqq. alterius tamen deliciis ac bonis describendis immoratur. Expressit hæc auctor Dialogi de Orator. cap. 13, digno, qui comparetur, loco. Semina sententiarum jacta jam videas in Axiocho Platoni vel Æschini tribui solito. Comparandus *Thomson* in *Hyeme* 572 sqq.

475. 476. *primum ante omnia accipiant me:* ita enim latine dicitur, primo loco: ut cum verbo junctum sit *ante omnia:* ut Ecl. II, *nobis placeant ante omnia silvæ. Ante omnia primum mihi dicendum est.* An *Musæ dulces ante omnia* bene dicantur, dubito; saltem in poeta nondum legere memini *ante omnia* junctum cum adjectivo; sed *pulcher ante omnes*, non *pulcher ante omnia* ut *supra omnes* pulchra puella est, non: pulchra est *supra omnia. felix una ante alias Priameïa virgo*, non, *ante omnia.* In serioribus occurrit, ut in Plinio *ante omnia efficax. ante cuncta mirabilis. dulces Musæ*, μειλίχιαι Arato Phæn. 16. 17, quem locum in animo habuit. *Musæ accipiunt* eum, qui se iis tradit, consecrat. *Sacra ferre* proprie est sacrificantis, v. c. Æn. III, 19, tum omnino sacerdotis. Jam autem poetæ *Musarum sacerdotes* frequenter appellantur. vid. Cerda. Notum Horat. Carm. III, 1, 3 et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Graios* orgia ferre *choros.* Manil. I, 6 *Ad viridi nutantes vertice silvas Hospita sacra ferens.* Porro *magno percussus amore* (πληγείς. v. ad Æn. IX, 197) expressum ex Lucret. I, 922, 923 *sed acri Percussit thyrso laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti, Avia Pieridum peragro loca* etc. Ex quo loco satis patet, poetam duxisse phan-

Adcipiant; cœlique vias et sidera monstrent;
Defectus solis varios, lunæque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant;
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ adcedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis;

478. *laboris* Mentel. a m. pr. Laudat versus Macrob. de Somn. Scip. I, 15. — 479. *tumescunt* Longob. et Voss. pr. — 480. *Obicibus* scribunt alii; et sic jam apud Gellium N. A. IV, 17. *residunt* ed. Dan. et ant. edd. *resident* Mureti pr. — 481. *properant* ed. Juni. *intingere* Goth. sec. — 483. *non* quatuor ap. Burm. *non possum* Goth. sec.

tasma ab orgiis deorum, quos qui colebant, ἐνθουσιῶντες sacra celebrabant; ut Bacchi, Cybeles.

477. *cœlique vias et sidera*, quod in vulgari oratione, siderum cursum in cœlo. Jam Orpheus Argonaut. 205 ὅς ῥα πορείας Οὐρανίας ἄστρων ἰδὰν κύκλους τε πλάνητας. *viæ cœli* non uno modo dictæ: v. sup. I, 416. 417, ad Propert. IV, 1, 103. Quod vero poeta physicas quæstiones commemorat tanquam studii sui præcipuam partem, facit propterea, quia antiquiorum vatum, ut Orphei, Lini, Musæi, proprium id studium fuisse traditum erat; porro quia Empedoclis, post Xenophanem et Parmenidem, περὶ φύσεως carmina inprimis magnam auctoritatem habebant, a Lucretio maxime commendatam, cujus stadiosus admodum fuisse videtur Virgilius. Habent etiam physices capita hæc et argumenta hoc præcipui, quod poeticum vel maxime ornatum admittunt. Expresserunt eundem locum communem multi poetæ, ab Intpp. laudati, inprimis Manil. I, 99 sqq. Propert. III, 5, 25 sqq. — 478. *lunæ labores*, defectus. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunæque latebras* (vel hoc uno versu, Virgiliani carminis quanta suavitas sit, intelliges) *Pluribus e caussis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est.* — 479. *qua vi m.*, h. caussas accessus ac recessus maris æstuantis. Argumentum sane philosophicæ contemplationis sollennius, quam alterum, tempestatum maris caussæ; quod quidem et ipsum verba ferrent. *Objices* sunt litora inprimis in æstuariis. — 481. Caussas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni*, sol in hieme, hiemali tempore, *tinguere se Oceano*, occidere etc.

483 — 489. Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult.

484. Stuporem animi a *frigore sanguinis* ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; inprimis cum e philosophis

Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi,
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!

485. *rigidi* Rom. Pierii. — 486. *O ubi Tempe* conjectura plurium doctorum virorum apud Burm, at ea v. 469 jam memorata, et vid. Notas. — 487. *Spercheosque* dictum ut Ἀλφειὸς, Alpheus, Πηνειὸς, Peneus, sic Σπερχειὸς, Spercheus. Heinsius reposuit, e Mediceo; in quatuor *Spercheus*. Alii *Sperchiosque*, *Sperchios et*, *Sperchiusque*, hoc quidem in vulgg. edd. v. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. I, 579. — 488. *gelidis convallibus* Medic. et unus Mead., forte, *gelidi*, inquit Heins.

nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem*. Cic. Tusc. Qu. I, 9, ubi vid. Davies. Quod vero sanguinem *circa præcordia* memorat, ex antiqua Italorum philosophia petitum videri poterat, in qua *præcordia*, φρένας, πραπίδας, sedem non modo motuum animi, sed et mentis, faciebant. vid. Cicero ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cujus versus laudatur in Etymologo Magno in Αἷμα et alibi: *αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.* Notabilis locus Schol. Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedocles — *qui dicebat, tarda ingenia frigido circa præcordia sanguine impediri.* At quomodo ad hæc somnia homines delabi potuere? Scilicet, quod primis rerum ætatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non majore animi motu atque æstu raperetur, aut, ut loquebantur, divino spiritu (ἐνθουσιῶν) ageretur. *Calor* itaque *sanguinis* cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturæ aliquam conjunctionem habere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II, 557. *Fervidus hæc iterum circa præcordia sanguis Incaluit.*

485. *amnes rigui*, h. l. qui rigant. *amem*, colam. Exemplis illustrat Burm. — 486 — 489. O quam vellem ruri vitam agere! Tanquam poeta nobiliora rura memorat, in Thessaliæ, Laconicæ, ac Thraciæ campis. cf. Culicem v. 93, in quo quasi semina aut rudimenta hujus pulcherrimi loci videas. *O ubi* non itaque est, ut situm locorum quærat, sed ut ibi degat. Habet tamen locus majorem δεινότητα, si ita jungis: *O* utinam sit, *qui me sistat* ibi, *ubi* campi etc., enthusiasmo abreptus, sententiarum ordinem turbavit. *Campi Spercheosque* poetica structura enthusiasmo et ipsa consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, campis Thessaliæ, in cujus confiniis subter Œtam montem fluvius ille in sinum Maliacum exit. *Taygeta* sc. juga, ὄρη, ut τὸ Ταΰγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurrentes; subjecta iis Sparta et Eurotas amnis. *bacchata*, passive, quæ bacchando frequentantur, in quibus

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas;
Atque metus omnis et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!

491. *ineluctabile fatum* Romanus Pierii, ex Æn. VIII, 334 scilicet. — 492. *strepitusque* Reg. et unus Mead. *Acherontis averni* Erf. a m. pr.

virgines Lacænæ bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos* Æn. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniæ ætate visebatur; ad id solis mulieribus aditus patebat, et mulieres solæ sacra in operto faciebant. v. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. *Hæmus* autem inprimis silvis abundabat: hinc vss. 488. 489.

490—493. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. cf. ad vs. 477. Columella in præf. jam a Cerda laudatus: *Res rustica — quæ sine dubitatione proxima* et *quasi consanguinea sapientiæ est.* Cicero in Cat. maj. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec ulla impediuntur senectute*, et *mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiæ autem Lucretianæ capita hic proferri ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit. v. Lucret. I, 49 sqq. ad 150, qui versus optimi hujus loci commentarii sunt. Forte et Græcus poeta utrique ante oculos erat. Laudatur ex Empedocle: Ὄλβιος, ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον ap. Clement. Alex. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animæ, rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores, ac cupiditates hominibus detractas et ad veram felicitatem viam patefactam esse, sæpe a Lucretio prædicatur. Conf. Cic. Fin. I, 13 (vid. Bentleii *Remarks upon a late discourse of Freethinking in a Letter by Phileleutherus Lipsiensis* segm. 20). Ipsum Lucretium his laudibus prædicari putabat Spencius Polymet. Dial. II, p. 14, quod non placet; non quidem propterea, quod nimis magnificas, quam pro Lucretii meritis, laudes esse dicam; nam quæ secta non suum principem ita extollit? Fecit hoc idem in Epicuro suo Lucretius. Verum non hic locum habebat unius cujusquam certi hominis laus et prædicatio. Non male expressit locum Seneca Agam. 604—608. Colorem orationis mutuatus est hinc gravissimo loco Lucan. IV, 394 *Felix qui potuit mundi nutante ruina, Quo jaceat jam scire loco!* h. e. novit, in tenui hac fortuna, humili hoc loco, securam sibi fore vitam; ex magna fortuna se dejici non posse; contra potentes et divites metus hic agitat continuus, ne opibus suis excidant. — 490. *qui potuit*, ad formam aoristi, qui potest. — 492. *metus* ex superstitionibus falsisque opinionibus natos, inprimis de fato et de inferis. Lucret. I, 79 *Quare Relligio* (superstitio) *pedibus subjecta vicissim Obteritur. Metus subjectos* vide ibid. 67 sqq. 103 sqq. V, 1193 sqq.

Fortunatus et ille, deos qui novit agrestis,
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum,
Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Histro;

494. *Silvarumque senem* ed. Ven. — 496. *invidia fratres* Moret. sec., e glossemate τοῦ *discordia.* — 497. *Et* Acron ad Horat. Od. I, 35. III, 6. *discedens* multi, vid. Burm. *Daci montibus inhærent* Florus IV, 12, 18.

III, 14 *Nam simul ac Ratio tua cœpit vociferari, Naturam rerum haud divina mente coortam, Diffugiunt* animi terrores, *mœnia mundi Discedunt, totum video per Inane geri res, Apparet Divum numen sedesque* quietæ — *At contra* nusquam *apparent* Acherusia *templa. strepitum Acheruntis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.* Quomodo illum metum expellat v. eod. libro III, 842 — 907 ad fin. cf. Seneca de Benef. VII, 1. Nam in rationibus, argumentisque, a quibus illa persuasio ducitur, discrimen inter sanam et insanam philosophiam cernitur. Quam ornate hæc dicta sint intelliges, si repntes nihil aliud hæc esse, quam: natura rerum rite cognita nec fatum nec mortem a te timeri.

493. 494. Vitæ rusticæ amœnitatem a splendidis et sanctis rerum imaginibus petit, ex primorum hominum, aureæ ætatis, vita sumtis; nempe cum innocuis et puris castisque illis hominibus dii versabantur, eos frequentabant et in medio eorum conspiciebantur: vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui silvas, valles, fontes et antra frequentat, præclare deos agrestes nosse dicitur. Cul. 76 *Illi sunt gratæ rorantes lacte capellæ* et *nemus* et *fecunda Pales.*

495 — 499. Vivit animo imperturbato, atque, ut ab omni cupiditate, ita ab omni cura ac sollicitudine vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri potest. *Illum non populi fasces* (v. Lucret. III, 1009) *non purpura regum flexit*: flectit; et sic in seq. *doluit*, *invidit*, *vidit.* nil curat honores ac magistratus, in quem transferantur, aut quibus regna sive reddantur sive eripiantur; quæ fortunarum conversiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus satis frequentes haud dubie inciderant. et *infidos agitans discordia fratres* illum non flexit, nil movet; nil curat bella civilia; ut nec bella externa; *Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.* Credere par est, poetam etiam in priore membro, de fratrum discordia, certam aliquam personam ac nomen ex illo tempore memorare debuisse ac voluisse, ut in altero *Dacum.* Respexit utique Arsacidarum dissidia, quæ in illos annos inciderunt, quibus Georgica perscripta esse et feruntur et vi-

Non res Romanæ, perituraque regna; neque ille,
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.

498. *res Comanæ* Reiskius emendabat, id est, Armenæ vel Parthicæ; cum indignum poeta, et quidem Romano, sit, rempublicam Romanam *peritura regna* appellare. conf. Notam. Simile fere acumen argutantis Grammatici est apud Rufinian. de schem. Dian. pag. 267, qui locum inter eas figuras refert, cum dicere manifeste parum tutum est: noluisse adeo Virgilium dicere: *Non res Romanæ perituræ.* — 499. *miserans aut non invidit* Zulich. ex interpolatione.

dentur, inter consanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per fratres declarat, agitata. In hoc, puto, acquiescendum est. Sane etiam in Armenia majore, cum Artaxiæ Artabazes filius successisset, bellum ei civile a Tigrane fratre, Roma ab Armenis arcessito, motum est; verum hæc in annum 734, decimum a pugna Actiaca, proximum ante Virgilii obitum, incidunt. vid. Dio LIV, 9. Catrœus quidem secundam aliquam Georgicorum recensionem comminiscitur, sed nullo plane aut levi argumento. *Daci* autem, (cum Getis ad Slavicos populos referendi: quod docuit Gatterer noster Comment. Soc. R. Gotting. Vol. XI ubi pag. 186) qui montium juga trans Istrum incolebant, unde *descendens Dacus*, ut fere semper, *quoties concretus gelu Danubius junxerat ripas*, *decurrere solebant* et *vicina populari*, Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Mysiam et mox Thraciam vastabant. Jam 724 Statilius Taurus Dacorum agmina palantia rejecit. Missus adversus eos et Bastarnas M. Crassus, C. Cæsare V, et Sex. Apuleio Coss. U. C. 725. Dio LI, c. 23 sqq. de iis triumphavit a 727. *Ister conjuratus*, h. populi ad Istrum, qui arma cum iis sociabant. Ex nostro Statius I Theb. 20 *Et conjurato dejectos vertice Dacos.* Iidem Daci cum Getis aliisque barbaris non cessarunt Istro glacie concreto Romanos fines vastare, donec Q. Tuberone et Paullo Fabio Coss. U. C. 743, et anno sequenti perdomiti sunt, littusque castellis et vallo munitum est, cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream sapientiam ab omni republica homines avocasse, res est satis nota vel ex Ciceronis disputationibus.

498. *peritura regna*, quæ pereunt, afflicta; in prosa: regnorum ruinas, eversiones, interitus nil curat; quot enim regna non fuere sublata a Romanis! *res Romanæ* intelligendæ vicissitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem hæc accommodate ad hypothesin Epicuri, et intra ejus placita accipienda. Alioqui enim, in cive Romano, impium hoc et sceleratum foret, reipublicæ sortem nil curare.

499. *neque ille Aut doluit* (dolet) *miserans inopem, aut invidit habenti*, non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quæ male, a Servio inde, huc advocatur, sed nec dolet nec invidet, quod in agro remotus ab omni pauperum miseria et divitum luxu ac fastu animum ab omni perturbatione vacuum habere potest. Copiose illustrat locum Burm. Do-

Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca; ruuntque

500. *valentia* Ven. — 501. *carpit* Macrob. Sat. VI, 1. *rura* Romanus. — 502. *Insanumve* Rom. *trudit* Vratisl. — 503. *freta rauca* Leid.

cent hoc antecedentia: *non populi fasces* etc., quos, in agro qui degit, non videt, ideoque nec curat, quis illa opibus suis et artibus consequatur.

500 — 503. Præiverat Lucret. V, 935 (notante Macrob. VI, 1 extr.) *Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum.* Non autem sunt pro tautologis habenda, *ipsa*, *volentia*, *sponte sua*; sed facere putanda ad notionem primariam vivide et fortiter declarandam. Expressit sequentia Seneca Herc. fur. 159 sq. *volentia rura* ex græcismo exponit Toupius in Suid. T. II, p. 49, ubi ex Xenoph. laudat: ἡ γῆ θέλουσα — διδάσκει et hinc θέλημος γῆ T. I, pag. 285. præbebat tamen ipsa res poetæ hoc, vel sine Xenophonte, si *ipsa*, *sponte sua*, sane etiam lubentia ac *volentia*, h. e. lubenter, ferunt fructus rura. Inf. IV, 561 *victorque volentes Per populos dat jura.* Græca ratione poeta uti tum dicendus est, non, quoties uterque sermo in aliquam formam naturali sententiarum modo et ordine consentit, verum quoties aut a sermonis patrii genio et usu sollenni recedit, adoptatque formas Græcas, seu vulgares seu poeticas, ita ut, nisi ex lectione Græcorum scriptorum eas memineris, expediri locus nequeat; aut ubi manifesta studii et æmulationis signa et indicia prodit scriptor. Semel hæc dicta sint, cum toties græcismos perperam memorari viderim. — 501. *Sponte sua*, v. ad v. 459. Adumbrata esse hæc ex Lucret. V, 935. 936, jam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr. — *ferrea jura*, rigida quæ nec gratia nec metu ullius flectuntur, nec miseratione. — 502. *Insanum forum*, insano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies*, *furor*, foro et caussidicis tribuitur. *nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tanquam publicanus conduxit, quarum redemtionum tabulæ, publica instrumenta, in tabulario servabantur; quod Romæ erat in atrio Libertatis. vid. Liv. XLIII, 16.

503. *freta cæca*, ignota, inexplorata esse videntur. Si essem paullo arrogantior, dicerem pro imperio « et in hunc sensum verbum accipiendum est. » Nunc bene novi, vocem habere plures notiones, quas alius aliam non minus bene pro arbitrio suo substituere possit; itaque moneo, posse freta *cæca* quoque dici et accipi, si quis malit, obscura, nigra; ut Æn. III, 200 licet accipere, *cæcis erramus in undis* propter seqq. At inf. III, 260 non sunt *freta cæca*, sed *nox cæca*: *Nocte natat cæca serus freta.* Servio sunt nostro loco *freta cæca*

In ferrum; penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque Penatis,
Ut gemma bibat, et Sarrano dormiat ostro;
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet adtonitus Rostris; hunc plausus hiantem
Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque

504. *penetrantque* Menag. a m. sec. — 505. *patriosque Penates* Parrhas. — 506. *indormiat* Heins., ex uno Mediceo, in quo tamen et ipso a sec. manu *in* notatum punctis. *dormiat* vulgo omnes: et nunc revocavi. Porro *Serano*, *Sarano*, *Serrano*, vitiose scribitur. — 508. *hic plausus* Medic. a m. pr. — 509 *geminatus* ex omnibus scriptis Heinsius reposuit. Sic et Pierii et Martini libri cum antiquis edd. Vulgatæ tamen edd. præter unam Egnatianam *geminatur* aut *geminantur* habebant. Illa *geminatus enim*, in parenthesi posita inde ab Elzevirianis, illustrare sibi videtur Heinsius ad Æn. X, 874, mihi tamen nondum satisfacit, nec ipse mihi satisfacio. Minus tamen putidus versus ad meum sensum est, si intra parenthesin aut totum, ut Aldd. pr. et sec., ut sit: *hunc plausus hiantem* (*Per cuneos — patrumque*) *Corripuit;* aut verba *geminatus enim plebisque patrumque*, cum Ald. sec. et hinc ceteris, recipias. Friget tamen utrumque, multoque magis, si *geminatus* ad *plebem* et *patres* referas. Immo vero est, repetitus, iteratus. Servius *enim* retraxit; ut sic: *Corripuit enim hunc geminatus.* Atqui hoc repugnat sermonis genio. Melius esset dicere, *enim* esse pro δὴ, γὰρ, asseverative posi-

subito in tempestatem surgentia, quorum motus cæci, incerti sunt. Ad pericula et discrimina navigationis respici patet. Scilicet, cavere poetæ interdum vix possunt, quin, quod ad impellendam mentem ac feriendum sensum adjunctum est, propter diversos vocum significatus, ambiguum, adeoque obscurum maneat. Sunt hæc inter ea, quæ sentiri debent, non subtiliter dilui.

505 — 507. Hic, militiæ adscriptus, exscindit (exscindere parat) *urbem*, int. Romam, *Penates*, h. patriam suam (bella autem civilia respicit); ut luxu diffluat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac divitiarum quærendarum expeditiores, scilicet e præda et agris assignandis. vide v. c. Propert. Eleg. III, 5. Tibull. I, 1, 1 — 4, ubi v. notata, multo magis in civilibus bellis, per præmia militiæ. *gemma*, poculum gemmeum, ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo urbis nomine, Sarra seu *Tsor;* de quo satis multa disputavit Bochartus. — 507. Sic et Æn. VI, 610 *Aut qui divitiis soli incubuere repertis.* Ex Vario: *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro:* adumbratum esse versum, notarat Macrob. Sat. VII, 1, p. 374 (576). conf. Tibull. III, 3, 3 sqq.

508 — 510. Alius eloquentiæ forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur et cupit gratiosus apud populum haberi; *nimium gaudens popularibus auris* dixit Æn. VI, 817. *hiantem* præ admiratione ac stupore, *corripuit*, percussit, animum commovit, *plausus per cu-*

Google

Conripuit. Gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam parvosque nepotes

tum: ut Æn. II, 100 *Nec requievit enim.* VIII, 84 *Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno, Mactat.* Potuisset poeta facile asperitatem hanc emollire: *geminante manu.* — 510. *Corripit: hi gaudent* emendat Marklandus ad Statii Silv. III, 2, 61, non quod in præterito tempore offendebatur, ut Burmannus putabat, sed quod non sunt, ad quos referas *τὸ gaudent.* Nec tamen *alii* subjicere post superiora a versu inde 503, adeo durum est. Ipse Burmannus *Corrupit* conjectabat; minus feliciter. *sanguine patrum* ed. Norimb. — 511. *domus* duo apud. Burm. et uterque Goth. *lumina* Zulich. — 513. *terram molitus aratro* Mediceus et Colot. Ursini; forte ex Georg. I, 494. *demovit* Leid. et Rottend. — 514. *parvosque penates* Mediceus, quod impense placebat Heinsio; dummodo non v. 505 *miseros-*

neos, h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, ut de Pompeio, Cicerone, Mæcenate (vid. vel Horat. I Carm. 20. II, 17, 25) res nota. *enim* interponitur, ut alias *quidem:* geminatus quippe ille, ut δὴ, δηλαδὴ, scilicet. ut sit: hunc rapit, animum movet, ut appetat, plausus plebisque patrumque, h. e. populi, iteratus ille quidem per cuneos; vult ille gratiosus haberi, in gratia apud populum esse.

510—512. *Gaudent perfusi sanguine fratrum.* h. e. gaudent alii perfundi, ex græco more. Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella civilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur; ita cum sequente versu sententias arte conjunctas esse videas: relictis agris patriis et solo natali in aliena prædia, alio sub cœlo sita, immigrant. Lucretii versus sunt III, 70 Dum homines paupertatem fugiunt, *Sanguine civili rem conflant—Crudeles gaudent in tristi funere fratrum:* quem hic expressum esse, jam a Macrobio monitum Sat. VI, 2. 511. *Exsilio*, dum in colonias deducuntur. — 512. Fere ut Horat. illud II, 16, 18 *Quid terras alio calentes sole mutamus?* Sol pro cœlo, plus minusve ex sole, propiore seu remotiore, calente.

513 — 531. Suavissima bonorum, quæ vita rustica habet, descriptio. — 514. *labor anni*, per annum, annuum opus rustici; nunc tamen subest simul notio proventus annui ex hoc labore; nam subjicitur: *hinc sustinet*, alit et educat inde, *nepotes*, liberos, et *patriam:* Romano sensu et sermone amat, tuetur, patriam aliquis, pro ea moritur; hæc et alia sunt, quæ Horatius innuit in his: Qui *didicit, patriæ quid debeat, et quid amicis.* At patriam Romanus non alit; aleret cives, sustineret opibus suis amicos. Horat. Serm. II, 2, 104 *cur, improbe, caræ Non aliquid patriæ tanto emetiris acervo.* atqui præcesserat: *quare tem-*

Sustinet; hinc armenta boum, meritosque juvencos;
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi;
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis;

que penates antecessisset. Malim alioqui et ipse: *patriam* (adeoque publicum) *parvosque Penates*; satis recte dici potest agricola, tueri et alere domum ac familiam. Et inf. IV, 155 *Et patriam solæ et certos novere penates*. Add. Ciris 418 et alii. Sane permutantur fere *penates* et *nepotes* in libris: vid. Markland. ad Statii Silv. I, 2, 145, qui etiam *penates* præfert: sed parum gravi de caussa: « quare enim poeta *nepotes* potius quam *liberos* memoraret? » Atqui memorat tanquam poeta, cui liberum est et esse debet, ita permutare; alioqui concidit tota poetica. Burmannus præfert *nepotes*, ne bis idem dicat poeta, *patriam* et *penates*; qui metus utique vanus esset; nam *patria* nequaquam ad tugurium ipsum revocari potest, sed totum rus, vicum et agros, complecti debet, ut Ecloga I, 3. 4. 68. Equidem fateor me ad hoc hærere, quod *patriam* ex annuo labore sustinere dicitur agricola; vix enim hoc aliter fieri potest quam conferendo in publicum et militia ex delectu. Atqui hoc alterum non ex agro petitur, prius non est Romanum, illo saltem tempore; (*vectigalia* ap. Horat. III, 16, 40 sunt reditus agelli, quos *porrigere* aliquis potest, amplificare, augere, *cupidine contracto*) malim utique *patrem parvosque nepotes* scriptum esse; et potest *patriam* ex versu superiore 512 repetitum videri. Enimvero non agitur de eo, quid in votis habeamus, sed quid scriptum esse a Marone probabile sit: et hic fateor nihil posse ad liquidum perduci. *patrem* tamen reposuit Wakef. Idem Marklandus malebat: *Hic anni labor*; et sic Gud. pro var. lect. nec male. — 516. *quin* et Menag. alter. *exuberat* Menag. quart. — 517. *et Cerealis* Menag. alter. — 518. *Proventumque* Goth. pr.; ferrem, si *Proventus* esset. *aut horrea* Medic. a m. pr. et Zulich. *oneret cellas* conj. Jo. Schrader. Fatendum tamen, si severius cum poeta agas, totum versum otiosum esse post antecedentia.

pla ruunt antiqua deum? Erit itaque eo referendum, ut de suo conferat ad utilitates publicas et commoda universe.

516—518. Nullum anni tempus est, quo esset ager afferre aliquid fructus. *pomis exuberet annus*, poetica ratione, sed solenni, pro, poma exuberant in anno, h. auctumno. — 518. *Annus onerat sulcos proventu*, ante messem, *horrea vincit proventu*, messe facta. Sunt Tibulli. IV, 1, 185 *Horrea fecundas in deficientia messes*, et sup. Georg. I, 49 *Illius immensæ ruperunt horrea messes.*

519. Cum hieme, h. e. cum extremo auctumno, olivitatis tempus ingruit. Olivæ, ut poetarum mos, a præstante aliquo genere adjectum nomen habent. *Sicyonem oliviferam* etiam Ovid. memorat in Ibin 319, ex P. IV. 15, 50. Stat. Theb. IV, 40. *trapetum*. quo oleæ teruntur; mola olearia. v. Ind. ad Scriptt. R. R.; egregie illustrata in doctissimo libello Alb. Lud. Frid. Meisteri nostri *de torculario*

Glande sues læti redeunt; dant arbuta silvæ;
Et varios ponit fetus auctumnus; et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt; pinguesque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hædi.
Ipse dies agitat festos; fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, et socii cratera coronant.
Te, libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo;

520. *redeunt læti* Rufinian. de Schem. Lex. p. 30. *ardua* Gud. pro var. lect. — 521. *ponit fructus* Erf. — 523. *pendent dulces* ante Heins. sed *dulces pendent* omnes fere scripti, etiam Pierii. — 525. *dimittunt* nonnulli: duo omittunt *que* cum uno Mead. — 527. *fastos* Ven. *fusosque* Gud. et Goth. sec. — 528. *ingenio* pro *in medio* Mediceus; forte *Ignis ubi Genio*, inquit Burmannus, id est, ara ipsi posita. Malim *Ignis ubi*, *Genio et socii* c. c., h. in honorem Genii: in quod et Schraderum incidisse, in schedis video. Sed ludibrium librarii esse puto. — 529. *Leneæque* Voss. Erat scilicet in alio *Leneæ*, ut in Medic. a pr. m.

Catonis. — 520. *arbuta* vid. supra ad Eclog. III, 82. — 521. *ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni frondes* supra dixerat. v. 403. Potest tamen, si ita placuerit, a partu petitum dici, qui *poni*, edi, dicitur; ut ova ponuntur.

523. Pergit ad gaudia domestica agricolæ; *pendent circum oscula* jucundius, quam si, circum ora; sunt enim ad osculandum porrecta. — 524. *pudicam mulierem* (Horat., Epod. II, 39), designat. Adscripseram olim *αἰδοίην παράκοιτιν*. sed recte monitus, eam in Homero esse *αἰδοῦς ἀξίαν*, hoc sustuli. — 525. 526. Ex Arat. Diosem. 369. 370. cf. Odyss. κ, 412. *κορύπτειν* Theocr. III, 5.

527 — 531. Quidquid in vita rustica jucunditatis esse solet, memorat poeta; itaque et festorum sollennia diis rusticis habita,; inque his unum, in Bacchi honorem. — 528. *Ignis ubi in medio*, scil. ara, in qua sacrum sit, ex quo epulæ parantur. Tibullus de sacris, messis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus plenis confisus rusticus agris Ingeret ardenti grandia ligna foco, Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni Ludet. Socit.* Horat. Epist. II, 1, 142 *Agricolæ prisci — Condita post frumenta levantes Tempore festo Corpus* — Cum sociis operum pueris *et conjuge fida*. Adumbratus e nostro locus Gratii Cyneg. 486 sqq. Nec aliter, quam de sacro Genio vel Lari facto, accipiendum carmen Horat. III, 17, 13 sq. *crater*, unde libatio fit, corollis ornatur. vid. ad Æn. I, 724. — 530.

Corporaque agresti nudant prædura palæstra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit;
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,

531. *nudant* Burm. recepit, et sic sane Romanus, aliique vetusti Pierii, et præstantiores Heinsii ac Burm. *nudat* tamen, quod vulgo editur, excepta Egnatiana recensione, Mediceus cum fragm. Moret. et parte librorum Martini exhibet; et videtur hæc ratio esquisitior esse, si paterfamilias *nudat membra*, dum proponit certamen et auctor est nudandi membra. Sed in his librorum auctoritati non refragor. *perdura* Medic. a m. pr. *nudat palæstræ* idem cum fragm. Moret., quod Heinsio placebat, et Wakefield. qui recepit, quia Lucret. V, 669 de hominibus feris: *membra nudabant terræ*, pro quo editum erat, *nuda dabant*. Idem hinc tuebatur Æn. V, 586 lectionem, *Et nunc terga fugæ nudant*; in quo tamen loco casus tertius minus conveniret, quam in nostro loco. Est enim casus tertius cui, cujus caussa nudamur: Lucan. VIII, 425 *Dacis Rhenique catervis Imperii nudare latus*. Male itaque et in Silio XVII, 444 *Quos ubi nudantes conspexit Hamilcare cretus Terga fugæ* reposuerant pro, *fuga*. Verba, ut nunc edita sunt, diserte recitat Lutat. ad Stat. Theb. VI, 827. — 532. Tangit locum Schol. Persii Sat. I, 87, quamquam mendose. *vitam veteres* Moret. et Parrhas. *volvere* Ven. — 534. Malim jungere : *Sic fortis Etruria crevit Scilicet, et rerum*. Eodem modo I, 281. 282. — 535. Idem versus Æn. VI, 786. *septem quæ una* Ed. Juni. et aliæ. — 536. *Antea* Gud.

certamina ponit, ἆθλα τίθησι, certaminis præmia. conf. Æn. V, 66. *agresti palæstra*, lucta.

532 — 535. Ornate : hæc vita fuit priscæ Italiæ. Ponit singulatim, hæc vita fuit priscorum Sabinorum, Romanorum et Etruscorum. — 533. *Etruria crevit*, h. Etrusci potentes facti sunt; ad magnas opes agricultura pervenerunt. Burmannus intempestive Etruriæ mentionem, et non nisi in Mæcenatis gratiam, fieri aiebat; sed quid potissimum vir doctissimus in hac suspicione sequutus sit, videtur enim aliquid sequutus esse, non apposuit. Fuere utique magnæ Etruscorum opes et terrarum cultus egregius. — 534. *rerum facta est pulcherrima*, nota forma, quam Burm. ad h. l. illustrat, omnium imperiorum præstantissimum ac beatissimum factum est. Iisdem fere verbis Cicero pro Rosc. Amer c. 18, §. 50. Formam tamen et rationem loquendi non expedivit Burmannus. Est scilicet Græcum χρῆμα κάλλιστον, *res pulcherrima*, et doctius *pulcherrima rerum*. Tum *scilicet* est δὰ, ἄρα, utique, sane. Ut Græca sint : καὶ δὴ καὶ Ῥώμη ἐγένετο διὰ τοῦτο, κάλλιστόν τι πρᾶγμα. — 535. *arces* pro montibus.

536. Ante Jovem, sub rege Saturno, aurea ætate (unde poeta ipsum dixit *aureum*), sic vivebant homines, *Impia gens*, h. hominum genus, *impium*, quod naturæ legem violat, bovem mactando. cf.

Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor;
Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

540. *Impositis duros* Medic. a m. pr. — 542. *spumantia* Rom. et aliquot alii Pierii, item Parrhas. Eadem varietas ap. Quinctil VIII, 6, ubi versus laudatur. At *fumantia* melius hoc quidem loco; et exhibent Charisius et Beda de tropis S. S.

Arat. Phænom. 132. Cic. N. D. II, 63, §. 539. *classica inflari*, cani inflato cornu, tuba, buccina. vid. Propert. III, 3, 41. 42. (2, 11. 12) conf. ad Tibull. I, 1, — 4. 540. Ornate pro, procudi enses.

541. 542. Sed finis faciendus est libro. Eodem tropo Tryphiod. 664 *Μουσάων ὅδε μόχθος. ἐγὼ δ' ἅπερ ἵππον ἐλάσσω Τέρματος ἀμφιέλισσαν ἐπιψαύουσαν ἀοιδήν.* *æquor immensum spatiis* immensa spatia, h. decursus, habens, immensorum spatiorum campus. De *spatiis*, vid. ad Ge. I, 512. *Colla equorum solvere*, dum jugum solvitur, demitur. Sic *ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων λυσαμένα* Callimachus a Cerda laudatus H. in Pall. Lau. 10. *λύειν ἵππους*, *solvere equos*, sollenne.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Orditur poeta librum ab expositione argumenti 1. 2; tractare se argumentum ab aliis intactum, unde novam laudem Mantuæ suæ sit paraturus — 39. Inde favorem ac studium Mæcenatis sibi expetit — 48.

Procedit præceptio a fetura armentorum. Legendæ primo loco bonæ matres; notæ bonarum vaccarum — 62; admissura ita curanda, ut et bos et taurus in juventa constituti sint — 71. Notæ equi generosi et ad admissuram idonei — 122. Tum ea, quæ ante admissuram sunt curanda — 137. Cura matrum gravidarum — 156. Cura vitulorum — 178. Cura pullorum equinorum — 208; inprimis arcendi illi a nimia Venere: inter quæ locum de Veneris stimulantis furore persequitur — 282. Post curam armentorum progreditur ad curam pecudum: cum præfatione super difficultate argumenti cum dignitate pertractandi — 294. Primo de ea cura, quæ ad pecudes in stabulis habendas spectat — 321; tum de pastione vere orto: cum excursione in narrationem de Nomadibus Afris et Scythis — 383; præcepta de studio lanarum — 393, et lactis — 403. Cura canum — 412. Monita de cavendis animantibus noxiis — 439, et de avertendis morbis — 473. Ita aditum sibi parat ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum — ad fin.

Digitized by Google

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso; vos, silvæ amnesque Lycæi.
Cetera, quæ vacuas tenuissent carmine mentis,
Omnia jam volgata; quis aut Eurysthea durum,

2. *Amphreso* Medic. *Amphrysso* Romanus; at *Amphryso* fragm. Vatic. Variant eodem modo codd. in Callimacho et al. Tuetur simplicem literam Brunck. ad Apollon. et recte: add. Steph. Byz. in Ἄμφρυσος. Alii *Amphriso*, *Amphrisio*, ut Goth. Mox *Lycæi* recte omnes scribunt: ut ap. Pausaniam aliosque Græcos scriptores; ubique occurrit: τὸ Λύκαιον. Male confunditur alibi τὸ Λύκειον Athenarum: ut sup. 1, 16. — 3. *carmine* Burmannus reposuit, ut erat in nonnullis Pierii: in fragm. Vatic. Medic. et aliis *carmina*, quod vulgo editur. Proclivior lapsus in hoc ex illo, quam vice versa; *mentis* idem scripsit ex Rottend. tert. pro *mentes*. — 4. *volgata* idem ex Gud. et Mentel. tert. *sunt vulgata* Parrhas. Bodlei. et unus Mead.

1. 2. Nunc rem pecuariam aggrediar. Pro ea Palem, deam pastoritiam, et Apollinem Nomium, et Lycæum, Arcadiæ montem Pani sacrum, memorat. *Amphrysus* Thessaliæ, et quidem Phthiotidis, notum flumen; ad quod Apollo boves pavisse dicitur, cum Admeto, Pheræorum regi, serviret, ἰθήτευσε. vid. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq. Tibull. II, 3, 11. III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Pastor ab Amphryso* pro Amphrysius, more loquendi paullo doctiore. Græce diceres: Νομεὺς Ἀμφρύσηθεν. cf. Toup. Ep. crit. pag. 165. Mox *silvas amnesque Lycæi* memorat pro deo Lycæum tenente, Pane; et hunc pro re pastoritia. —3. Pindarum Olymp. Ode II pr. ante oculos habuisse Cerda putabat: debebat saltem Isthm. VII, pr. comparare; etsi et hoc nimis sedulo fieret. Communis enim illa est ratio multorum poetarum, ut alia sibi prærepta esse, alia vulgaria a se omitti dicant. Magis certum est, nostrum multos imitatos esse, inprimis Manilium lib. III pr. cf. Æn. pr., ubi v. Wernsdorf. Oppian. Cyneg. pr. Nemesian. Cyneg. 15 sq., ubi conf. Titium. *Tenent mentes* ea, quæ delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam. *vacuæ* autem *mentes*, a curis, rebus ac studiis severis, vacantes, sollenne de iis, qui poetarum carmina audiunt. Monenda hæc propter Burmanni subtilitates fuere.

4 — 7. Dum *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Eodem referendi Busiris et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat; hinc v. 6 *Cui non dictus? Dicere* enim de poetis sollenne. Fuisse quoque necesse est carmina de Delo, et de Pelope ejusque cursu curuli, qui Hippodamiam

Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer? et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,

5. *Busiridis arces* Medic. a m. pr. *illaudari* Goth. pr. — 6. *Quoi* in Pierianis: ut Ecl. IV, 62. Et sic fragm. Vatic. — 8. *est* abest a Toll. *tum danda via est* Ed. Ven. — 10. *superstes* eadem Ed. Ven. Gell. I, 22 versum laudat, et putat dictum esse ἀκυρώτερον, parum proprie, pro, *longinquius diutiusque adsit.*

OEnomai f. obtinuit: at ea omnia poetarum opera interciderunt, præter Apolloonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. Quæ autem ex deperditis excitari hic possent, notæ modum excessura essent. 5. De *illaudato*, h. detestando, Busiride inprimis multa interpretes cumularunt. Isocratea oratio plane hic commemorari non debebat. Sed videndi inprimis Gell. II, 6, ubi cf. Jac. Gronov. Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba: illaudatus *est quasi* illaudabilis *et* innominabilis, *qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque unquam memorandus est.* Expressit autem Homeri οὐκ ὀνομαστὸν Od. τ, 260. 597. Sic ἀπόθεστος. v. Toup. Ep. crit. p. 82; nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. Etsi autem in iis, quæ nunc extant, carminibus Busiridis vix mentio facta occurrit: potuit tamen ac debuit (vid. Apollodor. II, 5, 11) ille ab Hercule cæsus memorari in Ἡρακλείαις quo nomine plura olim extitere carmina, inprimis Pisandri Camirensis (v. Excurs. I. ad lib. II. Æn.) Nymphios Heracleotæ, Panyasios. (v. ad. Apollod. Notæ pag. 324 sqq.) — 8 *Acer equis*, h. arte equestri, *quadrigis* ducendis, strenuus, excellens, δεινός.

9. Circumspiciendum mihi argumentum, cujus tractatione nomen consequar. *victor* poetico ornatu adjectum, uti solent, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam assequutus sis, agitur. Non male Servius: *victor, effector propositi et voti.* Lucret I, 76 *Omne immensum peragravit Epicurus, — Unde refert nobis victor, quid possit oriri* cte. *virorum per ora volitare*, ornatius quam, ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud: *volito vivus per ora virum.* Solenne porro famam nominisque celebritatem per volatum declarari; ornavit notionem Horat. II Carm. 20,

10 — 13. Primus ego inter Mantuanos nomen poetæ consequar. At hoc splendide elocutus est. *Primus.* Bene Serviana: *Ideo primus, quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit.* Argote magis quam vere, modo Græcis poetis carminis palmam eripere, modo,

Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam

11. *veniens* Menag. pr. *residens* Rottend. alter, perpetua permutatione cum *rediens*. — 12. *Idimeas*, *Idymeas*, *Hydimeas*, ut mox *Mintius* scribitur. *Primus* et *Idumeas* Reg. Martin. Est Ἰδούμη, Ἰδουμαῖος.

quod Catrœus commentus est, iter in Græciam suscipere velle putatur. Qui primus inter aliquem populum poeta clarescit, is *Musas secum in patriam ducere* dici potest, et ornatius *ab Helicone*, Bœotiæ, *Aonibus* olim habitatæ, monte; idem *referre* laudem, gloriam, præmia, victoriæ insignia, *palmam* dici potest, respectu *certaminum musicorum*, quæ inter Græcos haberi solebant. *Idumæas* autem *palmas* poetico plane epitheto appellavit, a nobili aliquo genere. *Idumen* poetæ pro Idumæa ac tota Judæa dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est. vid. ll. apud Cerdam et al. *arbusto palmarum dives Idume* Lucan. III, 216. et præclare Stat. V Silv. 2, 138. 139. *An Solymum cinerem palmetaque capta subibis Non sibi felices silvas ponentis Idumes?* Debet autem hujus versus suavitatem, ut unicuique obvium est, qui utrumque poetam legit, noster Lucretio suo I, 118 *Ennius ut noster cecinit, qui primus amœna Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quæ clara clueret.*

13. Hæc et quæ sequuntur, et templi hujus ædificatio, quam rationem ac conjunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere Interpretes. Scilicet in eo substiterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Græcos ex sollenni certamine victor reportaret. Notum autem est, nullum sollennium ludorum in Græcia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μουσικοὶ, eloquentiæ, poetices inprimis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollennibus æque certum est, ac de Dionysiis, Panathenæis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo solenni pompa urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriæ præmia diis consecrasse, interdum etiam sive templum sive aram aliudve monumentum in victoriæ memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari potest. Unum commemorasse nunc quidem satis sit, quod Athenis superest, monumentum choragicum, vulgo *Demosthenis Laterna* dictum, quod post Sponium *Le Roy* et *Stuart* c. IV exhibent. Quæ quidem a nobis dicta si memineris, nihil quidem abhorrens aut insolens in toto poetæ carmine occurret. Laudis ac victoriæ suæ poeticæ monumentum exstruet templum, in quo præmia reportata tanquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse jubeat, quæ ad Augusti laudes

Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,

17. *Illi*, quod ubique editur, tuetur Medic. cum aliis, h. in Cæsaris honorem. At *Illic* Romanus, Medic. cum aliis antiquissimis Pierii. Sic in Franc. in Cantabrig. et Arundel., h. e. ad templum. Porro et abest a Franc.

prædicandas viam parare poterant. Cum autem inter divinos honores etiam ludorum sollennia sint, etiam hæc in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa cognoscere volupe est, conf. extr. partem Æneid. VIII, et eum, qui locum ante oculos habuit, Statium Theb. II, 728 — 740. Ceterum multa ad h. l. disputantem vide sagacissimum ac doctissimum Virum Hurdium, nunc Ven. Vigorniensem (Worcestriæ) Episcopum, ad Horat. Epist. ad Aug. Vol. II, p. 43.

14. Victoriæ monumentum exstruam templum, Cæsaris titulo ornandum. *ponere templum*, τιθέναι, satis notum. *Propter*, prope Mincium, de cujus inundantis vicina aquis stagnantibus supra vidimus ad Eclog. I, 52. VII, 12. 13. Georg. II, 198. inf. Æn. X, 206. — 16. Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario: ut sæpe in numis visitur.

17. *victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim; id quod absolutis Georgicis, quæ Neapoli scribebat, futurum erat; etsi hoc adjectum nimis angustum videri potest. Loquitur poeta omnino de gloria ac laude carminis. *Purpura conspicuum* dixit se, tanquam eum, qui ludos ederet, magistratuum exemplo, qui ludos curabant, prætexta induti; purpura in togæ ora prætexta. At purpurea vestis non fuit nisi triumphantium, eaque picta, auro distincta. Nisi in Græcis civitatibus alium morem fuisse contendas. Sacerdotum purpuram huc advocabat Servius. conf. Plin. IX, 36, s. 60. — 18. *agitabo currus*, non aliter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigæ mittantur, agitentur. *Centum* autem *quadrigas* tanquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49, *centum ludis Geniumque choreis concelebra*, nec non Gratii Cyneget. 520; nam subtilius quam verius esse videtur, quod jam Servius monuit, ad XXV missus ludorum Circensium hoc referendum esse. *ad flumina*, ad Mincium. Nugas Servianas audire non debebant Interpretes.

19. Suos ludos, propter majestatem numinis, cui fiant, Græcorum Olympia et Nemæa celebritate superaturos esse dicit. *Alpheum* Olympiam præterlabi, et *Molor-*

Cursibus et crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse, caput tonsæ foliis ornatus olivæ,
Dona feram. Jam nunc sollennis ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;

20. *duro — cestu* Romanus Pierii. Sed *crudo* melius, e crudo corio. Æn. V, 69. *decernet* firmavit Heins. vetustiorum librorum auctoritate; inter quos fragm. Vatiç. Sic quoque pars Pierianorum cum edd. inde ab Aldd. At Medic. Longob. et alii *decertet*; quomodo nonnulli ap. Heins., quatuor Martini, Goth. sec. Erf. cum vett. edd.; et sic Medic. a m. sec., nam prima scriptura in eo et Mentel. pr. ac Franc. et ed. Fabric. *decernit*. cf. ad Æn. VII, 525. Tandem *Græcia ludo* Zulich. — 22. *deducere* Ven. alter Menag. Ed. Juni. — 24. *atque* Argent. Ed., notante Reiskio. — 25. *tollent* Menag. alt. *intexta* Menag. pr. — 27. *Gargaridum* Rottend., sed

chum (vid. Tibull. IV, 1, 13), Cleonæum, excepisse hospitio Herculem, cum leone Nemæo interemto ludos Nemæos restitueret, satis notum est. v. Appollod. II, 5, 1, et Probus ad h. l. *crudus* cestus, e corio crudo.

21. 22. Jam, quod ad se pertineat, se *ferre* velle *dona*, h. se sacrificia ad templum (paullo post, *ad delubra*), esse facturum dicit, capite corona oleagina redimito. *tonsam olivam* appellat, quæ et Æn. V, 774 et 556 *tonsa corona* occurrit, attonsam vulgo esse volunt, ornatus caussa; malim dicere simpliciter, quia decerptæ sunt frondes ex arbore. Neque aliud est Horatianum illud : *decerptam fronti præponere olivam*. Ex edicto tamen aut sub ferulæ minis edicere quicquam nolim.

22. *Jam nunc juvat;* tanquam poeta, id, quod facere gestit animos, ad præsens tempus revocat, quasi actutum in eo occupatus sit. Rapitur animus æstuans in medias res, tanquam si coram gerantur.

24. 25. Priora, ad sacra pertinebant, in quibus pompa ad templum ducta, et victima cæsa, hæc, nescio an satis opportune, iterum ad ludos, inter quos etiam *scenicos* editurus est; hoc quidem more Romano. *Scena*, utpote versatilis, circumagitur. Velum autem sive *aulæum*, prodeuntibus jamjam actoribus, non, ut nunc, demissum, sed in altum sublatum fuisse, adeoque intextas seu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et forte eo habitu pictos, tanquam qui ipsi vela tollerent, quasi ex terra surgere visas esse, vix opus est multis docere. Locus classicus Ovid. Met. III, 111 — 114. Hurdius l. c. de aulæo delubri accipiebat.

26 — 30. Ad ornamenta templi in Augusti honorem condendi transit : anaglypha in foribus, conf. Æn. VI, 20 sqq., et Exc.

Atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentis ære columnas.
Addam urbis Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,

Græcis Γανδαρίδαι, quod alii flexisse videntur, dum a Gange ductum putabant: Salmas. ad Solin. p. 698. *victoris et arma* Parrhas. — 28. *Atque hinc* Goth. sec. et Brunckii liber; quod ille recepit: erit ergo pro, inde, postea. — 30. *At tum urbes* Ed. Ven. *Niphaten* Medic. a m. sec. cum multis aliis. *Niphatem* ante Heins. *Niphate* Goth. sec. a m. pr., quasi Parthus ab eo monte pulsus esset. Sed virgulæ

XV. ad lib. I. Æn. et quidem ex ebore et auro: ut ap. Cic. Verr. IV, 56; (respexisse tamen videtur inprimis fores templi Appollinis Palatini a. 725 dedicati. Proper. II, 31, 12. *Et valvæ Lybici nobile dentis opus; altera dejectos Parnassi vertice Gallos, altera mærebat funera Tantalidos.*) tum v. 34 signa ac statuas. *Pugnam Gangaridarum* (Indorum ad Gangis ostia ab occidentali parte) memorat, quia communis ille laudum locus in Augusto, ut Indos eum Parthis victos ei aut promitterent aut darent. cf. supr. Georg. II, 171. 172. Æn. I, 289. Curabit itaque a sculptore effingi Indos victos, Ægyptum subactam, post Actiacam victoriam, tum Asiam, Armeniam et Parthos ad obsequium redactos. Memorat autem res, per quas ars symbolice ea reddere possit: pugnam et victorem Augustum, Nilum et tropæum columnæ rostratæ. Quæras, quomodo urbes et reliqua? Scilicet, ut in numis videmus provincias muliebri forma supplices, Armeniam mæstam sedentem inter arma, Parthum unum vel duo ad tropæum sedentes manibus post tergum revinctis. Augustum autem per *Quirinum* designatum videri, obvium est. Melius hoc, quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *arma Quirini* poetica consuetudine pro Quirino in armis, armato. Nisi *arma* pro bello, pugna aut victoria, dicta accipias, quod et ipsum bene fieret.

28. 29. Ægyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca navali, in potestatem ab Augusto redactam memorat. *undantem bello* et *magnum*, copiose, *fluentem* (nam *fluit magnus, multus,* fluvius, πολὺς ῥεῖ: cf. Bentl. ad Horat. I Serm. 7, 28), Nilum magno spiritu amnem appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Ægypto factos; ut populos aut provincias *bello tumentes* dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, præclare ille fluctus volvere, aquas augere et incitare, bello undare dici potest. Fert idem patrius sermo. Hoc melius, quam si *undantem bello*, h. cæde et sanguine, intelligeres; quid? quod nec armis quicquam in Ægypto actum, nullum prælium commissum fuit. *Columnam rostratam* altero versu describit, tanquam tropæum. Occurrit illa quoque in Augusti numis. *Surgunt* autem columnæ, ut ædificia, mœnia; vulgari sermone, stant.

30. 31. Victoriam de Armeniis, quos a monte Niphate designat,

Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropæa,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, et Trojæ Cynthius auctor.

omissione factum puto. *Niphates pulsus* audacter dictum. Si *victus*, *domitus*, esset, nihil offenderet. Jac. Bryant fuisse conjectabat *pulsumque Phraatem.* — 33. *a litore* duo et vett. edd. *caroque ab l.* Leid. unus. *diverso a litore* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 35. *ab* abest a Goth. pr. — 34. *Et stabunt* Acron ad Horat. Od. I, 19, sed Cruqu. vulgatum. *lapidis* quatuor, et sic edd. nonnullæ. Sed alterum poeta dignius. — 35. *dimissæ* aliquot: item alii *a Jove. gentes* Menag. alt.

ad quem adcolunt, et de Parthis promittit. conf. Vita Virgilii ad a. 734 et 724. De Niphate Horat. Carm. II, 9, 19 sqq. et Comment. ad e. l., et Lucan. III, 245, cui Niphates fluvius est.

32. 33. Exprimet porro in iis foribus duo tropæa: alterum de Oriente extremo victo: alterum de Occidente. Ad meum sensum, non hæc sunt historice explicanda; nam non ea, quæ jam facta sunt, sed *quæ ita fore auguratur*, memorat; si tamen populum bello jam tum destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut Interpp. faciunt, hæc essent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipse tandem Augustus profectus est U. C. 728, quarto a Georgicis, ut vulgo creditur; ad finem perductis anno. Ei, qui omnia in vss. 33, 4. 5. ad certa tempora revocare mavult, statuendum est alterum, Georgicis nonnulla serius inserta esse. Neque hoc absurdum esse dicam. *tropæa rapta manu*, poetica ratione de victoria reportata; si tamen in *rapta*, argutandum sit, celeritatem victoriæ exprimi dicas cum Philargyrio. *diverso ex hoste*, in diversis terrarum partibus. Sic *diversos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominasset. Alter versus ejusdem sententiæ nova est exornatio: *gentes utroque ab litore*, h. extremi Orientis et Occidentis, *bis triumphatas*, de quibus bini triumphi habiti sunt (non vulgari usu, ut bis eædem gentes victæ sint); h. totum terrarum orbem victum ab Augusto.

34. *spirantia æra*, *vivos vultus*, Æn. VI, 848. 849. 35. Gentis Juliæ progenitores, ut vulgo ferebantur, ducta ad Julo, sive Ascanio, Æneæ filio, origine. A Jovis et Electræ filio Dardano Erichthonius, cujus filius *Tros* Ilum, Ganymeden et *Assaracum* genuit. vid. Homer. Iliad. *υ*, 215 sq. Ex Ilo Laomedon, ex hoc Priamus. *Ex Assaraco Capys*, ex hoc *Anchises*, ex hoc *Æneas*. Porro *Apollo*, Troiæ conditor, adjungitur, quia is, tanquam deus tutelaris, inprimis magna religione ab Augusto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. v. Sueton. Aug. c. 94.

Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis
Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat. En, age, segnis

37—39. Aberant ab uno Mead. — 38. *Cocytum* Moret. sec.; ab eodem mox *que* abest. *Ixionis orbes* Romanus; quod perpetuum hac in re; itaque Spencius Polymetis Dial. XVI, 189 et alius Vir doctus, de quo jam Burm monuit, in Misc. Obss. Vol. I, p. 269 et 390. Vol. III, p. 309 vulgatæ præferebat, inprimis propterea, quod nullus anguibus in Ixionis supplicio locus est. At vid. Not. et ibi Serv. conf. Schrader. ad Musæum p. 286. In iisdem Obss. cum Marklandi conjectura, *Ixionis axes*, tum Batavi Editoris, *Ixionis artus* vel *unques* proposita. Omnia perperam. *axes* etiam Davisius ad Cic. de N. D. II, 42 conjectabat. — 40. *sequemur* Erf. — 42. *actum* Zulich. *Eia age segnes* Valer. Probus Art. Gram-

37. Altera ex parte in hoc templo signum ponetur Invidiæ, sed debellatæ et ad Tartarum proturbatæ. Splendide autem omnia exornavit. Scilicet bella civilia omninoque discordiam civium jam plane coercitam esse, symbolice innuit; ut in simili imagine *Claudentur belli portæ, Furor impius intus Sæva sedens super arma* etc. Æn. I, 293 sq. *metuere* Cocytum, Ixionis et Sisyphi supplicium, Invidia dicitur ornate, quæ in Tartaro versatur, ac si istarum rerum aspectu terreatur; ut alias *horrere* ac *terreri* dicitur pro simplici *videre*. *severus*, perpetuum rerum infernarum epitheton, ut tristis, sævus. — 38. *tortos Ixionis angues*, quibus, pro vinculis, religatus est ad rotam, postquam illicitos Junonis petivit amplexus. Ita et Servius. Sive poeta hoc ipse excogitavit, sive, quod probabilius fit, ex poeta Græco acceptum habuit: ingeniose pro vinculis angues innexuit Ixioni. Vulgo simpliciter vincula et nexus memorantur: vid. Apollon. Rhod. III, 62. Alia loca vid. in Misc. Obss. Vol. I, pag. 269. Vol. III, p. 312 sqq. Indulsisse sibi poetas in Ixionis rota volvenda, videbimus inf. Ge. IV, 484. *Saxum* Sisyphi notari, obvium est; quod *exsuperari* non potest hactenus, quoniam ad summum montis verticem emoveri et adduci nequit. λᾶας ἀναιδὴς Odyss. λ, 597, improbus, ingens, qui pondere suo urget, nec submoveri potest, adeoque gravis.

40. Interea argumentum se suum de armentorum cura prosequuturum esse ait. *saltus intactos*, argumentum carminis, quod nullus adhuc inter Romanos poeta attigerat. *haud mollia* jussa h. dura, rem non levem, difficilem, imponentia. Itaque *Te sine*, nisi eo auctore, seu suaserit, seu jusserit.

42. 43. Præclare illud: Ades, o Mæcenas! (ad absentem, puta, dictum a poeta) ex eo ornat, quasi rerum, quas dicturus sit, turba instet, nec, ut multis eum

Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos.
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

mat. I ap. Heins. *segnis* Heins. e potioribus. — 43. *vocat* Medic. a m. pr. Mirum a viris doctis *Cythæron* edi et scribi; quod male fit; Κιθαιρών. — 44. *domitorque* Zulich. *equarum* Leid.; vulgatam agnoscit Lutat. ad Stat. Theb. IV, 123. vid. ad Georg. I, 59 Burm. — 46. 47. 48. Qui abesse forte poterant, pro spuriis habebat Hurdius l. l. ad Horat. Ep. ad Aug. 16. — 46. *Mox etiam* Regius Martini. — 47. *tot fama* Zulich. *Cæsaris et famam et nomen tot* Rufinian. de Schem. Lexeos p. 32. vid. Burm. Sane non male interpungas: *accingar dicere pugnas, Cæsaris et nomen fama.* — 48. *quod* Medic. a m. pr. Romanus, Reg. et Goth. pr. *quotus est*

exoret, patiatur. Vidit Cerda. *Nunc nostra serenus Orsa juves* Valer. Fl. I pr. ad Cæsarem Vespasianum. Vulgo ita accipitur, ut poeta se ipsum alloquatur et excitet. Accipe saltem dicta pro vulgari: Verum ad ipsam rem accedendum est sine mora. — 43. *vocat ingenti clamore Cithæron.* Hærebam in adjuncto: *ingenti clamore.* Ad sacros Bacchantium ululatus, v. c. Ovid. Met. III, 702. 703, referre hoc non licet. Ad armenta vulgo referunt, eumque pascuis nobilem esse edunt interpretes. De altero hoc equidem dubitabam; multo magis, quomodo *ingens clamor* ad armenta revocari posset; qui contra de venatione passim a poetis frequentatur: conf. inf. 413; et sequuntur *Taygeti* (v. supr. Georg. II, 488) *canes*, quod et ipsum ad venationem spectat. Tradet autem et canum curam v. 404. Ouwens in Noct. Hag. p. 583. 584 multis exemplis docuit, armenta et greges in Cithærone errasse: qua de re equidem non dubitabam; occurrit enim res in fabulis Amphionis ac Zethi et OEdipi; sed nobilitatem pascuorum exemplorum usu declaratam desiderabam, ut ab ea Cithæron poetæ memorari posset pro quibuscunque pascuis. Clamorem boum et vaccarum occurrere, non magis inficiabar: at *ingenti clamore* quis boves designet? Decedam tamen de opinione mea ea de caussa, quia argumentum, quod versat poeta, non tam ad venationem, quam ad armenta spectat, adeoque boves in Cithærone requiruntur, ut mox equi. Alterum vero *ingenti clamore* sic tuebor, ut non ad Cithæronem solum referam, verum ad omnia, quæ sequuntur: ingenti clamore vocant me Cithæron, Taygetus et Epidaurus. Ita de vaccarum, canum et equarum vocibus communiter *ingens clamor* commode prædicari potuit. Ita tandem rem expeditam puto. *Epidaurus* eum tota Argolide *equorum* cura nobilis: nisi ex Homero teneris, vide vel Intpp. Horat. Carm. I, 7, 9 *Aptum dicit equis Argos.* cf. inf. 121 et Strabo VIII, p. 595. — 48. Solleuni poetarum

Digitized by Google

Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos; seu quis fortis ad aratra juvencos:
Corpora præcipue matrum legat. Optuma torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent;
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
Pes etiam; et camuris hirtæ sub cornibus aures.

Ven. — 49. *miratur* Menag. alt. *præmia pugnæ* Nonius Marcell. in *mirari*, errore solito. — 50. *seu quis fortis ad aratra juvencos*. Aut jungi potest *pascit juvencos ad aratra*, aut *fortes ad aratra*. — 51. *Optuma* scripsit Heins. ex Mentel. et Nonio Marcello, quod cum semel ille induxisset, servandum fuit per totum Virgilium. — 53. *armento* Ven. *ammento paleaea* Goth. pr. — 55. *camuris* Rom. Medic. a m. pr. et alii. *cameris* apud Nonium et in libris nonnullis ap. Heins. scribitur;

hujus ævi more et artificio Augusti laudes ampliores ad annos seriores majorique rerum et artis usu firmatos seponit. *Tithonus* et ipse ad gentis Juliæ origines pertinet. Erat enim Trois abnepos, Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam *a prima Tithoni origine* est, a Tithono) effluxit ad Cæsarem, pro infinito tempore ponitur. Argutantur et in his Intpp., inprimis Martinus. *Ardentes pugnas* vs. 46 Augusteo sæculo indignas censet Warton. at *studium*, *virtus*, *ardens*; *ardent pugnantes*, *pugna calet*, *fervet*; quidni et, *ardet?*

49—51. De fetura armentorum acturus, vaccarum optimarum, quæ tauro submitti possint, notas enarrare incipit. conf. Varro R. R. II, 5. Colum. VI, 1 et 21. Pallad. Mart. tit. XI, 5. Plin. VIII, 45, s. 70. Geopon. XVII, 2. *Olympiacæ miratus præmia palmæ*, victorias e certamine curuli, splendide pro, studio certaminum curulium. — 52. *turpe caput*, fronte lata; ut omnes scriptores laudati monent; unde et *βοῦς εὐρυμέτωπος* et *πλατυμέτωπος*. *Nec ab adspectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 1, 2, et Plin. VIII, 45, s. 70 *Non degeneres existimandi etiam minus laudato adspectu*. Nec tamen *turpis* et *magnus* propterea pro synonymis habenda. cui *plurima cervix*, h. cervice longa et, quod notes, simul firma et crassa; nam in cervice robur tauri inprimis spectatur. — 54. Lateribus porrectis, *βαθυπλεύρους*, esse vult eas vaccas. *Latus* autem pro toto corpore, perpetuo usu. —55. *Pes etiam* scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Cerda cum aliis ex Varronis loco II, 5, 8, quem sequutus esse videtur poeta, *pedibus* non *latis*, etc., hanc interpretationem refellit et jungit: Pes etiam et aures hirtæ esse debent. *Aures hirtas*, *setosas*, *pilosas*, in laude esse, dubitari nequit; et eas inter notas bonæ vaccæ omnes referunt: at *pedes hirtos* memorari non vidi. Varronis autem locus frustra huc vocatus, et *pes* nimis anguste ex

Nec mihi displiceat maculis insignis et albo;
Aut juga detrectans; interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior; quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Ætas Lucinam justosque pati hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec feturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventas,
Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,

conf. Macrob. VI, 4 extr. *camyris* Medic. a m. sec. et Mentel. alt. *camiris* Gud. Moret. Goth. sec. *curvis* Voss. alt. *cum cornibus* Medic. a m. pr. — 56. *Nec tibi* Medic. a m. pr. Parrhas., nec hoc male. *et auro* Zulich. — 57. *detractans* Romcum vetustiss. Pierianis; et sic edd. vett., in his Ald. pr., et nonnulli apud Burm., tres apud Martin. *que* abest a Leid. *cornum* Gudian. a m. pr. — 58. *facie* Rottend. alt. et Voss. pr. — 59. *una* Menag. alt. *vertit* Franc. Goth. — 60. *Æstas* Medic. a m. pr. *Lucina* Romanus et Medic. a m. pr. *Lucinamque pati justosque hymenæos* Zulich. — 63. *juventas* Heins., ut Roman. Medic. a m. sec. et ceteri vetustissimi. *juventus* vulgo, ut est in Goth. pr.

vulgari ratione acceptus. Poeta totum crus eo nomine designare potuit. Crura autem etiam Varro l. l. *breviora potius, quam longa* esse voluit, ut ex libris ibi legendum; sed dum brevia sunt, crassa, *compacta* (ut Colum. VI, 1, 3), eoque magna esse possunt. *σκέλη παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα* Geop. XVII, 2. Numquamne nos in poeta versari, memores erimus? *camura cornua* sunt incurva, introrsum conversa. vid. Macrob. Sat. VI, 4. *ἕλικας βόας εὐρυμετώπους* Homeri (ut Od. λ, 288) non male comparat Ursinus.

56. *Nec mihi displiceat.* Litotes figura est, inquit Servius, id est, valde placeat, ut Æn. VII, 261 *Munera nec sperno. maculis insignis et albo:* definire non ausim, utrum sint maculæ nigræ in albo corpore, an albæ in nigro rufove; præstat hoc junctura, maculis et albo. *aut* — *interdumque* pro nec, nec. cornu *minax*: ut ipsa ferocia validi corporis vigorem declaret.

60. Ætas justa admittendi taurum et pariendi. Colum. VI, 24, 1 *Ex his, qui quadrimis minores sunt, majoresque quam duodecim* (noster decem) *annorum, prohibentur admissura* etc. conf. Varro R. R. II, 1, 13 et II, 5, 13. Plin. VIII, 45, s. 70; at vide, quam caste et decore poeta hanc rem expresserit; ut et in seqq. *Justi hymenæi*, justa et matura ætate initi. vid. Burmann. 63 sq. *Interea*, in spatio hoc quinquennii, dum juvenili vigore utuntur boves ac tauri, hos *solve*, admitte. De tauris nunc non laborat; cum de iis alio loco mox dicturus sit vss. 212 sqq. — 64. *pecuaria* non loca h. l., sed ipsa pecora, boves, sunt. conf. inf. 471 *æstiva. primus*, h. quamprimum mitte, dum juvenilis ætas superest,

Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optuma quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor et duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.
Nec non et pecori est idem dilectus equino.

65. *confice* unus Arundel. — 67. *fuit* Moret. pr. a m. pr. *morbus* Franc. Interpungunt quoque *senectus Et labor*; *et d.* at *labor* est ærumna, quæ conficit vires. Auferunt nos ærumnæ et mors fatalis. — 69. *Semper erit* Menag. pr., noto græcismo, quem expulsum a librariis putabat Broukh. *Semper enim* unus Mead. *mavis* Medic. cum Voss. pr. Parrhas. et Ed. Ven. tres apud Martin. cum edd. vett. *motris* Rottend. alter. *navis* Goth. pr. — 70. *an ne* Rottend. sec. *admissa* Medic. *commissa* Ven. — 71. et abest a Longob. et Medic. Pierii. — 72. *dilectus* e Medic. et vet. Heins., ut ante *suboles*. Vulgo *delectus*. ut *pecori* Ven. *esto idem* conj. Heins.

durat. Sic mox *Prima fugit*, vulgo, cito. Ut sint *ætatis mediæ, magis quæ juventute minor est, quam quæ declinet in senium* Pallad. IV, 11, 4. —65. in locum boum decedentium substitue, fac generari, alios.

66. *Optima dies*, ut *optima*, *melior*, *bona ætas*, de juventute; fugit ea *prima*, transit primum, tanquam prima vitæ pars; succedit senectus infirma. Ab armentis ad homines retulit brevem ac fluxam vitæ conditionem. Dicas, non satis cum ceteris vinctam et junctam esse sententiam; id quidem fateor; fatendum tamen et hoc, sententiæ plus dignitatis ex hac ad mortales translatione accessisse. Commentatur in h. l. Seneca Ep. C. (p. 765 ed. Lips.)

69. Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, rejiculæ rejiciundæ, quod locum occupant earum, quæ ferre possunt fructus* Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc æque atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur; nam et enixæ et vetustæ, quæ gignere desierunt, summovendæ sunt* etc. cf. eundem de ovibus VII, 3, 13. 14. *quarum corpora*, h. quas cum aliis permutari velis; alias iis submittere, substituere, sufficere. *Semper enim refice*, h. igitur, ut γὰρ pro ἄρα, δὴ. *amissa* scil. corpora. —71. Totum locum, et hunc inprimis versum vide ad canes translatum et imitatione expressum a Nemesiano Cyneg. 200 — 205. *Sortiri* etiam sine sortis notione est eligere et substituere.

72 — 137. Sequitur locus de equorum cura, et quidem de admissura usque ad 208. In equo admissario seligendo quæ sint spectanda 75. signa e forma, incessu, animo, colore, ætate, tum et vs. 100 parentes ac stirpem,

Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,

73. *statues* ab Heins. ex Medic. ex antiquissimis aliis; sic et Macrob. Sat. VI, 6, et Probus in Arte Grammat.; sic tamen jam ediderant Egnatius et Naugerius. *statuis* vulgo. *gentes* Roman. — 75. *generosus* Cerda edidit, sine auctoritate. — 76. *reflectit* Cantabrig. — 77. *Primus inire viam* ap. Senec. ep. 95. — 78. *ponto* Medic. a m. pr. Gud. cum plerisque scriptis et edd., etiam Seneca ep. 95. Sic et uterque Goth. et Erf. Ita *pontus* quævis aqua esset. vide tamen Heins., qui defendit *ponti*; quod habet Rom. Longob. Pierii cum aliis, etiam Edit. Mediol. Colum. VI, 29, 1 *si fossam sine cunctatione transibit, pontem flumenque transcendit.* — 79. *varios* Edd. Ald. (pr. puta) et Junt. et aliæ. Goth. pr., duo Martini. Interjecta hæc et parenthesi esse includenda: *Illi ardua cervix — Et gilvo* dixit Quinctil. Inst. Or. VIII, 2, 15, quod tamen facere necesse non est.

alacritatem et impatientiam in curriculo, ad 122 et victum reliquamque curam subjungit, sub ipsum admissuræ tempus etiam in equabus — 137. — 73. Exquisita varietate, ut Servius notavit, cum de taurino genere ageret, matrem nunc; cum de equino, patrem admissarium describit. *Submittere* dicitur universe de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; v. sup. ad Ecl. I, 46; nunc proprie de equis, qui ad admissuram aluntur, h. ut in locum aliorum, feturæ inutilium, ipsi succedant. Satis definita res et expedita adjecto, *in spem gregis*; præcipuam curam iis impende, quos, ut nova proles inde nascatur, voles substituere admissariis propter vires fractas removendis. Ita discernere licet plura temere confusa. Ut poeta, permutat voces *gregem* et *armenta*, ut *grex* nunc equorum sit, ita et *pecus*.

75. *Continuo*, primo. De forma hac cf. Georg. I, 169. *pecus*, h. l. equinum v. 72. Notas has generosioris pulli illustrant loca a Cerda congesta: vide Xenoph. de re equestri pr. Varro R. R. II, 7. Colum. VI, 29. Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, præter Oppianum, qui Maronem ante oculos habuisse videtur, Cyneg I, 173, cf. Nemesian. Cyneg. 240 sqq. ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq. Omnino ad antiquitatem rei equestris videndus Bochart. Hierozoi. II, 6 sq. — 76 *Altius ingreditur*, Varro l. l. *Cruribus rectis et æqualibus*. Columell. l. l. *æqualibus atque altis rectisque cruribus;* nec ad spiritum et superbiam nunc referendum. Monuit etiam Martinus. *mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter; fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quæ facile flecti et incurvari possint. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna*

Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga;
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

82. *glaucoque* Mentel. tert. a m. pr. *albo* Parrhas. *albis et gilvo* junctim, ut sint *albogilvi*; jam in Servianis pannis legitur; ita tamen *albo et gilvo* expectares, aut *albis e gilvo*.

volumina crurum v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, et *mollia crura reponit*, notavit Servius. *πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα* dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. Imitatum esse Silium XVI, 444 observat Burmann. *tum mollia crura superbi Attollens gressus.* Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura.*

80. *Argutum caput. Si caput habet non magnum* Varro l. l. §. 5. *exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *breve* Horat. Sat. I, 2, 89. Ergo notio subest venustatis alicujus cum brevitate et alacritate; si ad animum transfertur, ingeniosæ subtilitatis et acuminis. *brevis alvus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, lumbis deorsum versum pressis.* Et Nemesian. 244 *Immodicumque latus, parvæque ingentibus alvi.*—81. *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro, pectus est torosum et eminens pulpis, ut Serv. ait, h. *latum ac plenum*, ut Varroni ibid. Colum. autem: *lato et musculorum toris numeroso pectore.* Pallad. *pectus late patens. Luxuriari* vero ex more de lætioribus incrementis.

82. Inter pulchros equorum colores refert *spadicem glaucumque*. Quamquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 26 (post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532. Salm. Exerc. Plin. pag. 935) satis apparet, esse spadicem, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et convenire cum nostro fusco colore a castanea appellato: in equis color *badius*, *bai*, *baio*. (a *βαΐς*, *βαΐον*, ramus palmæ) *Nam phœniceus, quem tu græce φοίνικα dixisti*, (ap. Hom. Il. ψ, 454) et rutilus et *spadix*, *phœnicei συνώνυμος, qui factus græce noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris: quales sunt fructus palmæ arboris, non admodum sole incocti, unde spadici et phœniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma termitem cum fructu.* add. Schneideri doctam notam ad Palladium. p. 135. Jam *glaucus* in nostrum *grau*, quod proxime ad cæruleum accedit, incidere, ex iis, quæ ab Intpp., inprimis Martino, dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, quem ipse alibi commendat, (Æn. XII, 84) diversum ponere potuit, etsi alias utrumque nomen promiscue adhibere soleat; quod Martinus docere volebat. Potest tamen et illa ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in aliis, ut in admissario, de quo hic agitur, improbari. *Gilvus* tandem flavus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. v. Salmas. ad Solin. pag. 181. Pro cine-

Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus;
Conlectumque fremens volvit sub naribus ignem.
Densa juba; et dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.

84. *tremet* Mentel. pr. — 85. *fremens* Medic. cum quinque Heins. Cantabrig. Erf. Edd. Ven. et Mediol. et Medic. Pierii a m. sec. *tremens* Franc. a m. pr. At *premens* etiam Seneca epist. 95. quod, noto poetarum more, ootiooem primariam roborat, *voluit premendo sub naribus*, ut cum impetu illum exspiret; spiritu cum fremitu, ac si interclusus esset, subinde ducto, diductis naribus. εὐρύνει τοὺς μυκτῆρας apud Xenoph. l. c. Hactenus exquisita est lectio; altera usitatior et ad ioterpolatiooem non tam proclivis. Pro altera tamen lectione gravior est auctoritas, quod manifeste est expressa ex versu Lucretiano V, 1076 *Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma*. Receperat jam Wakef. et Voss. etsi vereor vel sic, fore qui factum improbent. — 87. *Aut* tres Burm. *Et* Parrhas. *Ac* Erf. — 88. *quatit ungula* Rom. Pierii; ex Æn. XI, 875. VIII, 596 et Ennio ap. Macrob. Sat. VI, 1. vid. Heins. Cum *solido cornu* melius consentit *sonat*. *graviter solido* Menag. pr.

ritio haberi video ab auctoribus Picturar. Herculan. Tom. I, p. 131, Nota 2 et 138. De coloribus equorum omnino v. Bochart. Hieroz. II, 7, inprimisque de albo p. 104 sq., de giluo p. 109.

83 — 85. Equus animosus et pugnandi ardore incensus: locus a multis tractatus, nonnulla collegit Cerda; add. Statius Theb. VI, 389 sq. VIII, 382 sq. et primo loco Æschyl. VII ad Theb. 394 sq. jam comparatus cum Marone a Schutzio. *micat auribus*, in soluta oratione, aures micant in capite, celeriter moventur, arriguntur. *agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro, tremit artubus, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremit artus*. — 85. *ignem* præclare dixit ardentes anhelitus; ut et alii poetæ. Loca collegit Cerda. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemes. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471. 472. Multo magis res in Græcis obvia: πῦρ πνείοντες.

87. *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. vid. Varro II, 7, 5. Colum. VI, 29, 2. Geopon. XVI, 1. v. alios ap. Cerdam. Innuere videntur spinam latam, crassam, ut maxime versus clunes tanquam cavum sulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243 *Illis ampla satis lævi sunt æquora dorso*. Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent*; et forte hinc Ovidii Met. XII, 401 *Sic tergum sessile, sic stant Pectora celsa toris*. Contrarium vitium, *extans spina* apud Varronem, et Grat. Cyneg. 526 *si tenuis dorso curvatur spina*. — 88. *solido cornu*; vult ungulas duras esse; ut monent Varro, Colum. l. l., ut sollenne epitheton μώνυχες, κρατερώνυχες ἵπποι. *Sonat*, et hoc proprie; et *urbem Eques*

Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetæ,
Martis equi bijuges, et magni currus Achilli.
Talis et ipse jubam cervice effudit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectæ.

89. *Amyclæis habenis* Mentel. et Menag. pr. fragm. Muret. Rottend. alter, Reg. *Amycla et* Rom. — 90. *Grai* scribunt multi codd. antiquiores, ut et alibi. v. Pierium. — 91. *Achilli* Heins. e Mentel. pr. Gud. et duobus aliis. Adde Goth. sec. *Achilles* Medic. a m. pr. pro *Achillei*. At *Achillis* Rom. cum al. v. ad Æn. I, 30. — 92. *effundit* Heins. reposuit, motus auctoritate Romani, Medicei et aliorum vetustiss. codd. Sic et tres apud Martin.; ratio tamen tuetur vulgatam alteram multorum lectionem: *effudit*. Sic et uterque Goth. *fudit* aliquot Pieriani, et Leid. a m. pr. *ipse comam* Moret. alt. et Rottend. tert. *jubam in cervice* Goth. sec. *equinam* Menag. pr. et Zulich. cum Erf. *equinæ* Rottend. alter. — 95. *Hinc* Medic. *gravis* a Goth. pr., et *jam* abest a Regin Martin. *segnior ætas* Romanus. *annus* ed. Norimb. — 96. *et turpi* aut *turpique* emendare voluere viri docti apud Burm., sed vid. Not. *senecta* Gud. a m. pr.

sonante verberabit ungula Horat. Epod. 16, 12. vid. Xenoph. de re equ. cap. 1, §. 3.

90. *Cyllarus* equus communiter Castori soli tribuitur, qui ἱππόδαμος jam Homero Odyss. λ, 299 dictus. Nec minus tamen interdum uterque frater equis insidet. Sunt tandem et loca ab Intpp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur, v. Cerda et Martinus. *Amyclæ*, Laconicæ urbs, Tyndarei regia, in qua educati Castor et Pollux. Res nota. — 91 *Martis equi* ex Homero Iliad. ο, 119 noti. Male Servius Δεῖμον et Φόβον, qui Martis sunt comites ac filii, eos appellatos tradit. *currus Achillis*, h. equi ap. Homer. Iliad. π, 148 sq. — 92. Talem formam habebat (at quam ornate hoc poeta extulit!) Saturnus, cum equi speciem assumsisset, ut furta sua cum Philyra, Oceani filia (unde Chiron natus) in Pelio Opem celaret. v. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. I, 2, 4. Hygin. f. 138. Probus ad h. l.

96. Parum diuturnus est vigor equi admissarii: hinc necessitas imposita, subinde submittendi alium (vs. 73). *abde domo, nec turpi ignosce senectæ.* Varie tentatus ab Intpp. locus. Etsi non video, quid impediat, quo minus equus admissarius, qui ab armentis, removetur et in stabulo ad opus faciendum habetur, *domo abdi* dici possit (persistit quoque in hoc tuendo Ouwens N. Hag. p. 585, et laudat Horat. I Epist. I, 5 de emerito gladiatore: *latet abditus agro*). Litem tamen dirimere videri debet Nemesiani imitatio Cyneg. 141, ubi de catulis recenti partu editis: *Sin vero hæc cura est, melior ne forte necetur*, Abda-

Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad prœlia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos ævumque notabis

97. *in Venerem est senior* Reg. Martia. *in Venere segnior* Medic. a m. pr. — 99. *in* abest a Medic. a m. pr. et Gud. et Schol. Juvenal. VI, 366, qui tamen male *magnus nam viribus*, at idem ad Sat. X, 205 vulgatum exhibet. *in stipula* Romanus. — 100. *ruit* Erf. *animum* quart. Moret. Forte malis *annos ævumque.* De annis enim agitur. Verum declaravit vigorem juventæ *animos ævumque.*

turve doma; *catulosque probare voluntas:* ubi apparet esset, abdatur *a domo*, amoveatur, removeatur. Advocarunt et in eundem sensum traxerunt locum nostrum Intpp., ut tamen perperam ad solum τὸ *vendere*, quod nimis angustum est, revocarent. Copiose quoque de h. l. egit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amovere, rejicere. Jam autem potest aliquid *abdi* vel *a* loco, vel *in* alium locum, ut *in eo* servetur, abscondatur, ergo *in* loco. Unde duplex usus verbi abdere cum casu sexto: *abdi domo*, i. e. *a domo*, et vero etiam *in domo*. Res sic satis obvia. Itaque ap. Tibull. II, 1, 82 *hinc procul abde faces*, ab hoc loco remove, at idem II, 3, 65 *formosas tristibus agris abdere* abducendo eas et servando in agris. Vides et hoc exemplo, per edictum grammatica constitui non posse; sed caussas esse perspiciendas et eruendas. Jubet itaque poeta diligentem patremfamilias amovere, ablegare, a prædio, quocunque modo, itaque etiam vendere, effeetum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamvis senectæ miseratio subeat; esse enim eam *turpem*, vel, communi senectutis epitheto, respectu *juventæ, pulchræ, speciosæ, nitidæ;* vel ex sqq., qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19 *Nec cadat et multas palmas inhonestet adeptas;* si quidem versus est Ovidii. *turpi finem donate senectæ* ad nostri ductum Silius XV, 654, ut jam Cerda vidit. Ouwens l. l. *nec turpi jungebat: et ignosce senectæ non turpi.*

97. Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quamquam hoc proprium hac in re v. inf. ad v. 127) et *ingratum* et *trahere* pro perficere dixit! et 98 *prœlia:* quæ perperam ad veram pugnam ac bellum retulit Cerda; etsi ad veram pugnam hæc transtulit Silius V, 571 — 573 in loco hinc imitatione expresso. *prœlia* Veneris frequenter. cf. Æn. XI, 736.

100. Procedit nunc Maro post illa, quæ in equo admissario eligendo observanda sunt inde a v. 72, ad alia in eo observanda, quo *animo* ac spiritu, qua *ætate sit*, tum demum altero loco, *hinc*, etiam alias *artes*, virtutes, prolemque *parentum*, h. si quos alios jam pullos iidem parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigo-

Præcipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, quum præcipiti certamine campum
Conripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Quum spes adrectæ juvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,

101. *moremque parentum* emendabat Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 138. Sed vid. Burm. et Notam. *prolisque parentem* conj. Jo. Schrader. Malim: *prolemque, parentesque, Et quis.* — 102. *color* unus Arundel. — 103. *conamine* veteres aliquot ap. Pierium. Redeunt hi versus Æn. V, 144. 145. — 104. *que* abest a Menag. pr. — 105. 106. Iidem fere versus inf. Æn. V, 137, 138, ubi vide.

re, v. Burm. Nam eo sensu, ut pullos, quos olim ipse jam procreaverit, respicias, quemadmodum Varro de ariete præcipit II, 2, 4, accipi nequit, quia de novo admissario hic agitur; nisi dicas, non de novo, oec de uoo, nuoc agere poetam, sed de toto admissariorum genere. At idem II, 5, 9 de bubus: « *neque non præterea*, ut *mares seminis boni sint*, *quorum* et *forma est spectanda*, *et qui* ex *his orti sunt*, ut *respondeant ad parentum speciem.* » — 102. Tandem hoc observa, quem seosum victoriæ aut ignominiæ habeat; ioest enim equis generosioribus laudis seosus: quod statim vss. sqq. docet.

103 — 112. Præclare hæc exemplo splendidissimo exornat. Nota et modum illud efferendi: *Nonne vides.* jam a Lucretio frequentatum: lib. II, 263 *nonne uides*, *etiam patefactis tempore puncto Carceribus*, *non posse tamen prorumpere equorum Vim cupidam tam desubito*, *quam mens avet ipsa!* (pungitor stilo cera, atque punctum est notatum; inde pooctum tempus, et tandem temporis punctum.) Deest tameo *ut*. Scilicet pergere volebat: *quantus amor laudum* sit. Cum vero tot alia interposita essent, vs. 112 novam exorsus est sententiam. Expressos autem locus ex Homero Iliad. ψ, 362 sqq., quem comparent harum rerum studiosi; nam singula enotare longum esset; et cf. Æn. 5, 144 sqq. — 104. *corripuere campum*, proprie, spatia per campum, campi (cf. inf. 142. ooto usu poetarum) *certamine*, pro cursu, quo certant. *effusi carcere* v. Georg. I, 512 — 105. *spes arrectæ juvenum*, h. aurigarum; in soluta oratione: *animi sunt arrecti spe.* Ita et exponenda Æn. XI, 452 *arrectæ stimulis haud mollibus iræ.* V, 138 *laudum arrecta cupido.* *exsultantia corda*, h. micantia, trepidantia, non modo metu ignominiæ, ut dixit Lucret. III, 142 *Hic* (in pectore) *exsultat enim Pavor ac Metus;* verum etiam omnino toto illo aoimi motu, quo io tali tempore aoimus agitari solet. Arbitror enim omnem illum animi tumultum et æstum spe, metu, expectatione, laudis studio, pudore subinde pectus vexaote, a poeta per *pavorem* significari. *Pavor* autem *haurit corda*, exhau-

Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque adsurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ!
Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.

107. *vocat* Medic. a m. pr., perpetuo lapsu. — 108. *elatis* Medic. *alatis* Gud. — 109. *Aera per tenerum* Macrob. Sat. VI, 13, ut alias poeta Æn. IX, 699, ubi vid. Heins. *exsurgere* Romanus, cum quatuor apud Burm. Goth. sec. *insurgere* Longob. et Oblongus Pierii. *in aures* iidem cum aliis. — 110. *ut* Zulich., ut sit: *ut tollitur! humescunt spumis.* Wakef. *uvescunt* malit quia Lucret. I, 307 *vestes uvescunt* occurrit. — 112. *tanta est* Medic. cum nonnullis *est* etiam ab aliis abest. — 113. *quattuor* fere scribitur ex more, sed judicio parum explorato. cf. V. L. ad Æn. I, 223. — 114. *rapidusque* Heins. e Romano, Medic. a m. pr. et aliis, etiam Servio. Vulgo, *rapidisque*, ut nostri, et omnes Martini, præter unum Arundel.

rit, dum sanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod sensus et experientia docet. Hinc pallor. Male Servium sequuti interpretabantur: *ferit*, ut Æn. X, 314 *latus hauritur*, de ense; idem pavor *pulsans*: nam cor palpitat pavore. — 106. *verbere torto*, torti flagelli; aut *verber* pro flagello; ut sæpissime. — 107. *volat vi*, cum impetu; nisi jungas: *vi fervidus.* — 108. 109. *Jamque humiles*, — plane ex Hom. l. l. 368. 369. Quam magnifica autem illa, *per aera* (nam *vacuum* ornat, ut sæpe) et *adsurgere in auras!* — 110. *fulvæ nimbus arenæ Tollitur*: certavit cum Homer. l. l. 365 ὑπὸ δὲ στέρνοισι κονίη Ἵστατ' ἀειρομένη, ὥστε νέφος ἠὲ θύελλα. — 111. cf. Homer. l. l. Iliad. Ψ, 380. — 112. *amor laudum*, cupiditas, ut semper poetæ.

113. *Erichthonium*, Athenarum regem post Amphictyonem, quadrigas invenisse, tradunt quoque alii. Novum est, quod, Lapithas (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio monte Thessaliæ designat) non Centauros, equorum primos domitores fuisse, narrat Maro. Apud Plinium VII, 56 *Equo vehi Bellerophontem; frenos et strata equorum Pelethronium; pugnare ex equo Thessalos, qui Centauri appellati sunt, habitantes secundum Pelium montem* (invenisse dicunt). *Bigas prima junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.* Est adeo Pelethronius vir Lapitha ap. Plin. add. Hygin. f. 274, ubi vid. Not. aut igitur fabulam variavit, aut, quod verius arbitror, Centauros inter Lapithas retulit; videri enim possunt tribus Lapitharum silvestris fuisse montium juga inhabitans. Frenorum inventum Bellerophonti Pindar. Ol. XIII, 90 sq. tribuit loco præclaro. Scilicet non historica fide, sed aut fama obscura aut poetæ figmento talia nituntur. — 114. *rotis insistere*, quadrigarum cursu certare. *rapidus*

Frena Pelethronii Lapithæ gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor; æque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem;
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostis,
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

vector, *ἐπιβάτης*, emendabat Meursius Exerc. Crit. P. II, lib. IV, c. 27; nec dubito, hoc idem aliis in mentem venisse. Sed *πολεμικώτερον victor*; de cursus certamine agitur. — 116. *Imposito* Goth. pr. *Impositum dorsoque equitem* legendum putabat Reiskius. — 118. *Durus uterque labor* Philargyr., forte ex interpretatione. *juvenumque* Goth. pr. — 119. *que* abest a Goth. sec. *in cursibus* Parrhas. *calidis* unus Arundel. — 121. *Cyprum referat* unus Mead. *fortisque* subtilius esset *ve*. — 122. *ipsam* uterque Arundel. *origine nomen* Romanus, quod sæpe pro gente,

(epitheto a cursu petito) et *victor* certamine: omnia ornate! — 115. *gyros dedere*, h. invenere, docuere, equum in gyrum flectere. cf. ad Tibull. IV, 1, 94. — 116. *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. v. Gell. XVIII, 5. Macrob. Sat. VII, 9. Perperam; cur *eques* non *insultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? v. h. l. Burm. *Insultare docet campis* jam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrob. VI, 2 in præclaris versibus: *Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ, Qua velit, ire; sed, angusto prius ore* (leg. orbe) *coercens*, *Insultare docet campis fingitque docendo.* Tum *eques sub armis*, armatus; idem eques *insultat solo et glomerat gressum*, quatenus equum id facere cogit. Similiter Horat. Epod. 16, 12 *cineres insistet victor*, *et urbem eques sonante verberabit ungula*. *Lapithæ* itaque insidentes equis *docuere*, exemplo suo, *equitem insultare solo*, h. primi fuere hujus artis auctores.

118. In utroque equorum usu, nimirum et equestri hoc, cursus quadrigarumque, et admissionis illo, juventus omnium maxime et vigor juvenilis spectatur; nec refert, eum jam multis præliis interfuisse et præclaro genere aut stirpe esse ortum; nisi scilicet juvenilis ætas adsit. Respexi in hac structura verborum sententiarum ordinem, v. 95. 100. Alii, quod sane primo adspectu obvium est, referunt ad proxime antecedentia, usum equi et ad cursum et ad currum; ita vero episodium languere videtur. *magistri*, ut bene monet Ouwens p. 588, h. l. sunt alendorum equorum studiosi, non fingendorum. Sic inf. 445 ovium, et IV, 283 qui apes colit, apiarius. — 120. *fuga versos* pro vulgari, in fugam. — 121. *Epirus* (v. sup. Georg. I, 59. conf. Bochart. Hieroz. II, 6) et *Mycenæ* cum tota Argolide (v. sup. v. 44) equos præstantissimos alebant. — 122. Quam-

His animadversis instant sub tempus, et omnis
Impendunt curas, denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum;
Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque; ne blando nequeat superesse labori;
Invalidique patrum referant jejunia nati.

genere, familia. vid. Heins. et Burm. h. l. *mentem* ed. Ven. 1475. — 123. *His anima adversis* Medic. *instat* Menag. sec. *omnem — curam* Erf. — 124. *Impendent* quart. Moret. *distinguere* Leid. unus. — 125. *duxere* in Romano fuisse, notatum invenit Burm., sed a Bartolo nil annotatum. At sic leg. in Cantabrig. et ed. Ven. 1482 et a Paullo Manutio. *dixisse* Franr. *Quem legere virum* Serv. ad Ecl. VII, 7. — 126. Exemplum loci, in quo ratio critica codd. consensum elevat. Antiquissimi omnes *Florentisque*. Sic et Gell. I, 22. At *Pubentesque* Ven. Voss. Moret. quart. et pr. a m. sec. Rottend. tert. pro var. lect. et Reg., item unus Arundel. et aliquot Pieriani, et sic Servius. Primus induxit in editos Ge. Fabric. Commelin. Steph. Nisi dicendum, hanc lectionem ex Æn. IV, 514 translatam esse: *Falcibus et messæ ad lunam quæruntur aenis Pubentes herbæ.* et XII, 413 *puberibus caulem foliis.* Brunck. *Florentis* revocavit. — 127. *nequeat* e vetustioribus post Pierium Heins. Ita tamen jam Naoger. correxerat Ald. tert. *nequeant* vulgo. Sic quoque editur ap. Gell. I, 22, ubi ille *superesse* interpretatur *supra laborem esse neque opprimi a labore. nec — nequeant* Goth. pr. — 128. *nati.* Per Pulmann. edd. irrepsit *natis*.

vis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conversis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123 — 134. De admissura ipsa præcipit. Equus et taurus (nam v. 49 de utroque præcipere incipiebat. conf. Martin.) ea ingruente saginandi, equæ ac vaccæ sunt macerandæ. Commune præceptum Varronis II, 5, 12 et II, 1, 17. Columellæ VI, 27, 8, Palladii et omnium, qui hac de re præceperunt. *pingue* pro pinguedine; sagina, ut in Lucretii versu I, 258 agnoscebat Philargyrius: *Hinc fessæ pecudes pingui per pabula læta Corpora deponunt;* ubi vulgatum est: *hinc fessæ pecudes pingues:* ut jungantur *pingues per pabula*, etsi duo epitheta sic juncta offendunt. *denso*, non laxo, quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt, ut bene Servius. Idem *dixere*, h. designavere. Horat. Od. II, 7, 27 *Quem Venus arbitrum* dicit *bibendi? fluvios*, aquam. — 126. *pubentes herbas*, lanuginosas. *pubes* χνοῦς, unde ἄνθη χνοώδη.

127. Ut possint sufficere admissuræ, — et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Columella VI, 27, 8 *eoque tempore, quo vocatur a feminis, roborandus est largo cibo; et, appropinquante vere, ordeo ervoque saginandus* (hoc est γραστίζειν. v. ad Geopon. XVI, I, p. 1106), *ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi.* conf. eund. VI, 24. Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* cf. supra ad v. 97.

Digitized by Google

Ipsa autem macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondisque negant, et fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertis;

serat *gnati.* — 129. *Ipsi* Leid. a m. sec. recepit Wakef. *nocte* pro *macie* ed. Argent., notante Reiskio. — 130. *nam nata voluptas* conjectabat Burm., et sic Cantabrig., sed vide Not. Jo. Schrader. tentabat: *ubi concubitus primi jam mota voluptas*, vel *c. primos innata voluptas* (ut IV Georg. 177 *innatus amor*, Ovid. VI Met. 458 et sæpe) vel *ignota v.* — 131. *et frondibus arcent* nonnulli ap. Pierium. Sic Philargyr. habebat, et Goth. sec. — 133. *Tum* in ed. Cerd. *tonsis*, *tusis*, alii, ut semper. — 135. *obtunsior* scribunt antiquissimi. — 136. *Sint* unus Mead. *auro* Ven. 1475 et Goth. sec. cum Erf. a m. pr. *sulcosque* ed. Bas. 1586. *et* abest apud

129. Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, conf. Ecl. II, 65. Æn. X, 846, recte vidit Martinus; reliqua non æque. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice, quam sollicitat stimulat, eas ad concubitus. *nota voluptas*, cujus jam sensum habent, quam sentire incipiunt. *Notum* enim latissime patet poetis ad ea non modo, quibus adsuevimus, verum etiam in quibus cum maxime versamur, quæ sentimus, quorum conscii sumus, et quæ quocumque alio modo nos attingunt.

132. *quatiunt*, agitant, conficiunt, ut vires relaxentur. Nam, quæ quatiuntur, laxantur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21 *Dindyma — dum volucri quatit asper equo.* Ad v. 133 cf. Ge. I, 192 et 298, h. medio æstu. Mense Julio admittuntur tauri; at equi jam inde ab æquinoctio verno. cf. Martin. ad h. l. — 134. paleæ a frumentis separatæ flante Favonio Colum. II, 21, 5.

135. 136. Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obesitate, ad usum; quem habent in concipiendo fetu. Inde *usus* pro ipsa re, qua quis utitur, adeoque pro natura et habitudine rei, quatenus ea ad certum usum idonea est, dicitur. Sic supra II, 466 *usus olivi* pro oleo. Et apud Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum usus* pro purpura, qua quis utitur. Hoc idem exprimitur altero membro: *ne luxus*, luxurians pinguedo, *oblimet sulcos inertes*, h. ne eæ partes (*sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Græcos (*αὔλακας*. conf. ad Eurip. Phœn. 18), jam Lucretius erat usus, ut *arvum* et alia dicuntur) oblimatæ sint, h. obductæ, pinguedine interclusæ; sed ut celeriter concipiant genitalem auram. Hæc ulti-

Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
  Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidæ quum mensibus errant:
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum
Flumina: muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, et saxea procubet umbra.

Bedam. *succos* Zulich. *inermes* Serv. ad Æn. XII, 370. Piget converrere tales quisquilias. — 137. *sitiens rapiat* Parrhas. — 138. *turba patrum* Goth. sec. *eadem* pro *cadere* Ven. Possis quoque interpungere: *Incipit, exactis — errant. Non illas gravibus*. Porro poeta non animadverit *gravidæ gravibus* sibi succedere. — 140. *gravidis* unus Mead. — 141. *saltus* Medic. Menag. alter. — 142. *fluvios — minaces* Zulich. ex v. 77. — 143. *pascuntur vero silvas* Nonius Marcellus in v. *secundum*; forte ex 314. *pascant* equæ: non enim hæc est corruptæ latinitatis sordidissima macula, ut Wakef. ad Lucret. II, 995 paullo inclementius pronuntiat, contendens, agricolas et armentarios pascere greges, et armenta pasci. Non meminerat Ecl. III, 96 *pascentes capellas* IV, 45 *pascentes agnos* V, 12 *pascentes hædos*, et sic porro inf. 467 Æn. VI, 199. Dicitur adeo non uno modo *pascere gregem*, *pascere se* et *pascere herbas*, quod usitatius, depascere. *Pastibus in* expressum a Cerda. *pascunt* Medic. a m. pr. Moret. pr. unus Arundel. — 144. *viridissima gramina ripæ* Medic. *gramina ripa* quart. Moret. *germine* unus Mead. — 145. *procubat* Moret. sec. *protegat* Medic. a m. pr. Potest autem vel jungi et repeti: *ubi speluncæ tegant*; vel sejungi: *Flumina, muscus ubi et ripa. Speluncæque tegant* et *s. p. u.*

ma v. 137 ex Lucret. IV, 1203. 1204 expressit, at et castius et venustius. Prævivit jam Hippocrates de aere et locis c. 10 extr. de Scytharum mulieribus. Alio sensu *Venerem rapere* ap. Horat. Serm. I, 3, 109. *Venerem incertam rapientes more ferarum*, concubitum sine matrimonio appetentes.

138. — 156. Admissura facta admissarii negliguntur, et tota cura in matres gravidas convertitur.

139. Cum vicinæ partui sunt, *exactis gravidæ mensibus errant.* v. Varro II, 7, 10. 14. et reliqui de R. R. Scriptores. — 140. Proprie plaustra ducuntur a bobus jugo junctis. Sed poetica ratio vulgarem invertit. Quamquam vero idem præceptum ad equam, quadrigis seu bigis jungendam, pertinet, orationem tamen poeta, ut variet, ad genus bovillum magis deflectit. *acri fuga*, celeri cursu. *Carpere prata fuga*, ductum ab eo, quod *carpere viam*, *spatia*, dicimur, dum singulis gressibus aliquid de spatio decerpitur, carpitur. Res alioqui nota. — 143. *Saltus vacui*, in quibus solæ, quietæ otiosæ pascantur; sine maritis, Philargyrius exponit. *plena flumina*, ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum elidant.

Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, quoi nomen asilo
Romanum est, œstrum Graii vertere vocantes;
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther

146. *lucus* fragm. Vatic. Medic. a m. sec. et Leid., male. *Sileri* Medic. a m. pr., quod firmat Heins. *circum* Ven. *circa* Parrhas. *Est lucum Silari juxta* Seneca epist. 58. — 147. *Pluribus* Seneca ibid. et tres ap. Burm., male; v. Georg. I, 187. *quoi* post Pierium ex antiquis aliquot. At *cui* Heinsiani et alii omnes, *asylo*, *asillo*, alii, male, et mox *œstron*. — 148. *est* abest a Goth. sec. et tribus Martin. *Grai* fragm. Vatic. et alii, ut v. 90. *vocando* Longob. Pierii. *Graii venere vocantes* conjiciebat Reiskius; ἐκλύθαισι (pro κατειλάφθησαν) καλοῦντες. — 149. *Aspera* Goth. pr. — 150. *Diffigunt* pro var. lect. Gud. *fugit mugitibus* fragm. Vatic.

146—156. Arcendum esse a gravido pecore *asilum* ait, qui cum in omnibus pascuis, inprimis in pratis aquosis, obvius sit, maxime tamen in silvis montis Alburni, juxta Silarum, Lucaniæ fluvium, qui Tanagrum recipit, frequens esse solet; unde ab his locis a poeta declaratur. Etiamnum eas terras ab asilis infestari docent, qui de iis locis agunt aut narrant. Est autem *asilus*, noto inter Romanos nomine, Græco οἶστρος dictus (v. Odyss. χ, 300, et præter Apollon. I, 1265 sqq. Oppian. Hal. II, 521 sqq. cf. loca poetico ornatu tumentia ap. Quint. Smyrn. XI, 207 sqq. Tryphiod. 348 sqq.), *plurimus* (ut VI Æn. 239 *haud ullæ volantes*, h. e. alites, et inf. Ge. IV, 16 *volantes*, apes, τὰ πτηνά.) *volitans*, h. e. insectum, e vesparum genere (nec multum ab eo diversus μύωψ, forte et *tabanus* apud Varronem R. R. II, 5, 14, quem eundem vulgo cum asilo putant), sine proboscide, at aculeo seu spiculo in cauda acutissimo, quo ova intra cutem armentorum demittit. Martinus laudat *Ant. Vallisneri Esperienze ed Osservazioni interno all' origine, sviluppi e costumi di varj Insetti* (in Opp. Tom I, pag. 225). Adde *Reaumur des Insectes* Vol. IV, pag. 504 sq. — 148 *vertere vocantes*, poetica periphrasi, vocant, reddunt, in eorum sermonem versum. Monendum erat; nam argutantur in hoc jam veteres Grammatici. — 149 *Asper*, iracundus, qui facile exacerbatur. τρηχύς, τετρηχὼς οἶστρος Apollon. III, 276. *acerba sonans*, pro acerbe; edens alarum membranis sonitum et susurrum gravissimum. Ex Lucret. V, 34. ubi Hesperidum mala servans, *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens*. et Æn. IX, 794 *at territus ille*, *Asper*, *acerba tuens*, *retro redit*. — 150. *Diffugiunt* conf. Valer. Flacc. III, 581 — 585. Ingeniose suspicabatur Bœttiger V. C. (in *Kurt Sprengel Beytrægen zur Geschichte d. Medic.* II. St. p. 28) e loco Longi et Valerii Flacci III, 56. consternata per asilos armenta locum dedisse opinioni de terrore Panico et de Panis terriculis medio die. *furit æther*, resonat repercussus furentum mu-

Concussus, silvæque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas ėt nomina gentis inurunt,
Et, quos aut pecori malint submittere habendo,

151. *Tanacri* fragm. Vatic. — 152. 153. aberant Moret. quart. — 153. *pestes* fragm. Moret. — 154. *Hoc* Leid. tert. *Hanc.* Zulich. *instant* Leid. pr. a m. pr. — 155. *que* post *pecori* inserit Medic. a m. sec. Menag. pr. uterque Mead., male. *pascis* fragm. Vatic. — 156. *austris* Cantabrig. et edd. vett.— 157. *in vitulos cura* ante Pierium legitur. *deducitur* Oblong. Pierii. — 159. Turbata oratio in copula: *Et* non habet alterum, quod ei respondeat; non enim satis est dicere, esse ordinem: *notas* inurunt : *et* nomina gentis, *et* quos aut. aut. aut. Difficultas versatur in hoc, quod ita esset supplendum *et inurunt* eos, vitulos, *quos*.

gitn. Alias: furit mugitus per ætherem. — 151. *siccus Tanager*, æstu solis exsiccatus, in eundem Silarum defluens torrens. Sic ξηρὸς Κράστις, verius Κρᾶθις, ap. Herod. V, 45, ubi conf. Wessel. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odyss. χ, 300 sq. Apollon. I, 1265 sqq.

152. *hoc monstro*, hoc asilo, quem immisit, *Inachiam juvencam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem conjecit Juno. — 153. *pestem meditata*, grave malum excogitavit. — 154. *mediis fervoribus*, medio die; at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis æstibus*. de hoc enim usu dubitari nequit conf. sup. ad I, 297. 298. *acrior instat*, sævius vexat. — 155. *arcebis pecori* exquisitius, quam arce *a pecore*. docet Burmann. — 156. *astra ducunt noctem*, quæ iis in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *Noctis currum sequi* dicuntur *sidera*. v. Tibull. II, 1, 87.

157 — 178. A gravidis et enixis matribus cura ad pullos et vitulos transfertur. Orationem ut definite instituat: primo tantum de vitulis memorat. — 158 *notas et nomina gentis inurunt, Et quos*. Priora nullam habent offensionem. *inurere notas* sollenne est; et possunt esse *notæ et nomina gentis* dicta esse explicative, ut sint *nomina* ipsa *nota*. Etiam Æn. III, 444 *foliisque notas et nomina mandat*. Et Calpurn. V, 84 *impressurus ovi tua nomina*. Liceret alias poetæ quoque dicere, *inurere ovem nota*. At quæritur de altero, quod sequitur et de ejus junctura *inurunt notas et quos*. Scilicet altero loco supplendum est; et inurunt notas iis, *quos malint*, h. e. notas, quibus designent eos, quos malint *aut — aut*. — 159. *submittere* in locum eorum, quos ad feturam torpere videut. vid. ad

Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis;
Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos

Atqui rustici *inurunt notas vitulis*, non autem inurunt *vitulos*. Aut igitur dicendum est, quod in nota posui, aut accuratius de loco est quærendum. Ex conjecturis, quas olim attuleram, nulla nunc placet. *Malunt* Moret. pr. unus Mead. *malit* Ven. et alter Mead. — 160. *sacros* omnes vetusti. *sacris* vulgg. edd. ante Heins. cum nonnullis codd. — 162. *pascantur* Voss. pr. Leid. pr. Jungebantur in edd. sententiæ : — *invertere glebis; Cetera pascuntur viridis armenta per herbas*. Hic autem quæritur, quinam illi sint aut esse possint vituli, præter tria genera jam memorata. Nam vituli aut feturæ, aut lanio ad cultrum vel ad aram, aut arationi destinantur : non apparet, quæ sint *cetera*. Difficultatem jam senserat Cerda, tum Martin. qui ita sustulit, ut versum 162 *Cetera pascuntur* — cum seqq. conjungeret; ut locus ita se habeat : — invertere glebis. *Cetera pascuntur viridis armenta per herbas; Tu quos ad studium* — pro vulgari dicta, præter eos, *quos ad studium atque usum formabis agrestem*, hos *jam vitulos hortare*. Martinoparueram in priore editione; deserueram postea, quia durior mihi videbatur junctura, nam expectabam : *At quos*. Nunc tamen ad prius illud redeundum esse video, Vossio quoque monente, qui etiam *pascantur* adoptavit. Vides me hæc saltem non sub ferula dictare, nec cum cujuspiam contumelia. Expunxi autem comma post *tu*; nam jungere præstat : *quos tu formabis*. —163. *ad studia* Romanus, Gudian. pro var. lect. Parrhas. a m. sec. *servabis* fragm. Moret. — 166. *At primum* edd. vett. *Et* Nouius. *lapsos* Reg. Martini. *ciclos* aliquot codd. et ed. Ven. *circos* Gud. pro div. lect. Parrhas. Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr. cum Julio Sabino; hanc vocem e

v. 73. *habendo:* ornat, quod habetur, alitur. ut Ge. I, 3. Ad sententiam conf. Colum. VII, 9, 12 de suibus. *aris servare* decentius erat, quam lanio tradere. — 161. *campum horrentem*, simpliciter novalem, pro quocunque agro glebas duras et asperas habente. —162. *Cetera armenta*, reliqui quidem omnes vituli in communi grege pascuntur, præter eos, qui operi destinantur rustico.—163. Transit ad aliud præceptum, quod formula orditur: *Tu quos*; ut et alibi fecit : quos tu autem ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, jam vitulos adsuefacere debes labori. Rationem domandi boves a Varrone petiit de R. R. I, 20. et diligentius Colum. VI, 2, 1. Pallad. IV, 12. — 164. *viamque insiste domandi*, artem et rationem ingredere, curam suscipe domandi, h. e. jam tum mature doma. — 165. *faciles animi*, molles, dociles. v. ad Tibull. I, 1, 40. *mobilis ætas*, in qua corpus mobile, εὐκίνητον, flexile, agile, vegetum.

166. 167. Expressit versum Nemesian. Cyneg. 184 *Libera tunc primum consuescant colla ligari:*

Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
Junge pares, et coge gradum conferre juvencos;
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent:
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et junctos temo trahat æreus orbis.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fetæ,
More patrum, nivea inplebunt mulctraria vaccæ,

Lucretio restitutam esse vellet Wakef. ad Lucret. VI, 954. — 167. *Cervice* Medic., sed idem *sub nocte* et *criclos* a m. pr. *deinde* unus Mead. — 168. *ipsos tunc* Zulich. Goth. sec. *Ipsos et* Moret. quart. *ipsis de* Oblong. *ipsis et* Longob. Pierii. *ipsis ex* Reg. *ipsis cum* unus Mead. *aptis* Zulich. *actos* duo. — 169. *gradus* Goth. sec. *juvencis* Medic. a m. pr. — 170. *Atque illos*. Medic. a m. pr. *ducuntur* Rottend. pr. et unus Mead. Mentel. pr. *ductentur* Ven. — 171. *summa* Rottend. alter. *signant* Rottend tert. et Mentel. pr. — 172. *validoque* alt. Menag. — 173. *Instrepet* Goth. sec. *terat* Erf. *vinctos* et *orbis* nonnulli ap. Pierium. — 175. *Non* alt. Rottend. *vescæ* Mentel. tert. *silvamque* Rom. Pierii, Parrhas. in marg. *ulvasque* fragm. Vatic. a m. pr. — 176. *Nec ubi* Moret. pr., quod Heinsio placebat, ut esset *necubi*, pro ne alicubi. Lucan. IX, 1058 *Necubi suppressus pereat gener*. At sequitur, *implebunt*. — 177. *mulctraria* confessa codicum lectio. *mulgaria* nonnulli Pierii.

de catulis. — 168. *aptos*, vinctos, nexos et illigatos invicem ex vimineis illis vinculis; non ex cornibus, ut jam tum stupor hominum multorum ferebat. — 170. *rotæ inanes*, vacua plaustra, quorum mox vestigia intellige leviter expressa in pulvere, quia levia sunt. — 172. Tandem plaustro ponderoso et onusto jungantur. At quam ornate hoc extulit! Pars ex Homeri illo Iliad. ε, 838 *μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων*, versa. *temo æreus*, ære, nunc ferro, firmatus. *juncti orbes*, rotæ, h. currus, cui temo junctus est.

174. *pubi indomitæ*, vitulis nondum domitis, donec domentur. — 175. *vescas salicum frondes*, exiles, tenues, parum succosas. *vescum papaver* Ge. IV, 131, parva grana habens, ut satis docuere viri docti, et jam Philargyr. h. l. *ulva*, herbæ ac calami palustris genus, eadem cum *typha* nostra habetur. cf. Martin. — 176. *Sed* etiam *frumenta sata*, herbas novellæ segetis. vid. Varro R. R. II, 5, 17.

176—178. Præceptum a multis veteribus et recentioribus, cum de bovillo, tum de ovillo genere repetitum. cf. Varro R. R. II, 2, 17. Colum. VII, 4, 3. Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulchri versus Calpurnii Ecl. V, 36 jam ab aliis laudati: *Parce tamen fetis; nec sint compendia tanti, Destruat ut niveos*

Digitized by Google

Sed tota in dulcis consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantis:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausæ sonitum cervicis amare.

riani, item apud Philargyr. et Nonium, qua forma et Valgium olim usum fuisse notant Grammatici. Ad communem lectionem accedit aliorum scriptura: *mulctralia*, *multralia*, *multraria*, ut in fragm. Vatic. a m. pr., *mulcraria*, *mulctaria*, ut in Medic. a pr. m., *multaria*. — 178. *Et* fragm. Vatic. *consumant* Medic. a m. pr. *consumunt* Rottend. tert. *consumment* Gud. — 179. *in turmasque* Ven. — 181. *Si Jovis* unus Mead. *volentis* fragm. Vatic. — 182. *equis* Medic. *animosque ad bella* alter Rottend. Jo. Schrader. post alia tentata legebat: *Primus equis labor est animosis, arma videre*; quomodo enim equus *animos* videre possit? Scilicet *animi*, ut iræ, θυμὸς, pro pugna, quæ animose fit; et h. l. *animi* et *arma bellantum* sunt poetæ ipsi bellantes. — 184. *stabulis* apud Nonium in *frenos*, et unus Mead. *audere* Medic. a m. pr. conf. ad v. 188. — 186. *Plausibus* et *plausæ* Zulich. pr.

venalis caseus agnos; Nam tibi præcipuo fetura colatur amore. Addit *more patrum*, quod solebant majores facere, prisci patres familias et agricolæ. Ambiguum quidem per verba est, utrum fecerint; ex Varrone tamen apparet probabilius esse alterum, matribus olim mulgendo fuisse lac subductum.

179 — 208. Transit nunc ad curam pullorum: Varro II, 7, 6. 15. Colum. VI, 29, 1. etiam horum dilectum mature esse faciendum primo loco præcipit. *Sin magis est studium*, *formare* (hoc ex vs. 163 repetendum est) pullos *ad bella turmasque*, h. usum bellicum, *aut prælabi*, s. præterlabi, pro, aut ut illi prælabantur, currant, cursu certent ad ripas Alphei *rotis*, quadrigarum certamine, et *agitare*, ut agitent, *currus*. De certamine Olympico eum loqui, satis patet, quod habebatur juxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Jovis erat stadium, ut ex Strabone et Pausania apparet.

182 — 184. Ante omnia equus adsuefaciendus est (hoc est: *primus equi labor est*) *videre*, ut videat, videri toleret, bellantes, seu pugnas, et lituos tubasque audire, aut strepitum curruum frenorumque *ferre*, perferre auribus: *rotam*, currum, *gementem tractu*, stridentem, dum trahitur; et in *stabulo frenos audire sonantes*: de hoc v. Varro R. R. II, 7, 12. Geopon. XVI, 1; res nota. — 186. Expressit verba Nemes. Cyneg. 295. 296 *Cura sit, atque toros manibus percurrere equorum, Gaudeat ut plausu sonipes, lætumque relaxet Corpus*. Est hoc *palpare*, ποππύζειν.

Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum;
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,

Moret. Goth. sec. *amaræ* fragm. Vatic. a m. sec. — 188. *Audeat* Heins. recepit ex Medic. ac Gud. a m. pr., Mentelianis, Reg.; et sic Romanus videtur legisse. Ita et fragm. Vatic. *Audiat* vulgo, minus bene. vid. Not. *inque diem*, *inque viam*, *inque fidem* tentabat Jo. Schrader. — 189. *et jamque — et jam* Heins. disjunxerat Charisii auctoritate. Et sic libri nonnulli; cf. Pierium; et edd. vett. Enimvero *jam — jamque* aut *jamque — jamque* dici obvium est; at, *et jamque — et jam*, ut in primo membro altera copulativa sit otiosa, poni posse valde dubito. Magis itaque vulgatior ratio, *etiam — etiam*, placet; ut in priore parte adjuncta copula jungat reliqua cum antecedente: *Invalidus et etiamnum tremens*, *etiamnum inscius ævi*. conf. Æn. VI, 485 Atque ita plane fragm. Vatic. Medic. interpolatus *jamjamque tremens*, *jamjam inscius*, cum a pr. m. *etiamque* scriptum bis fuisset. *jamjamque* etiam in Moret. fragm. *Invalidusque* Regius Martini. *etiamque* Parrhas. — 190. *Ac* Menag. pr. et Reg. Martini. *æstas*, Heins. reposuit, ut habebat Romanus, Gudian. Mentel. pr. a m. pr. et Zulichem., uterque Arundel. Mead., et vett. edd. ut Ven. et Mediol., etiam fragm. Vatic. sicque edidit Naugerius, et qui eum seqq. Ceteri *ætas*, quod an pro anno absolute dixerit ullus poeta, mihi quidem nondum liquet; ubicunque enim legitur, varietatem lectionis invenias. conf. Pier. et Burm. conf. inf. Georg. IV, 207 Agnoscit tamen hoc Servius et Nonius Marcellus in *Exigere*. Porro idem Romanus *acceperit*; sic et Regius ap. Burmann., exquisitiore, puto, ratione. conf. Ecl. VIII, 39, at fragm. Vatic. a pr. m. *occeperit*. — 192. *currum* Medic. a m. pr. Rottend. tert. — 193. *cum cursibus* Reg. et Parrhas. in marg., fragm. Vatic. a m. sec. Goth. sec. *cruribus* Edit. Norimb. — 194. *Tum vocet* Heins. reposuit ex Medic. et optimo quoque; etiam Ro-

187. *jam primo depulsus ab ubere*, pro, quam primum, statim ac. *Audeat*, pro faciat, præclare; quatenus ea, quæ narravit, animosi equi sunt, inque his, quod pullus non expaverit ad plausus. *invicem*, vicissim, quod quum in istis ferocem animum prodit, capistrum tamen admittit opera tua. — 189. Equus ferox, indomitus, potest videri *conscius esse ætatis*, juventæ, vigoris, virium; itaque *inscius ævi*, virium, quas nondum nec habet nec expertus est. Valer. Fl. I, 771 *ævi rudis altera proles*, h. ævo, ætate rudi. Recte Servius: nondum habens ab annis fiduciam.

190. Vid. Varro R. R. II, 7, 13. Colum. VI, 29, 4. — 191. 192. *Carpere gyrum*, ut viam, campum, sup. 142. h. in gyrum seu orbem ire. *sonare gradibus compositis*, incedere, ungula sonante, gressibus numerosis. *sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, jactet, crura alternis; at quam ornate! — 193. 194. *tum*, *tum cursibus auras vocet*; h. provocet, ut

Æquora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis, Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hiemis, atque arida differt
Nubila: tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem

manus sic habet; *Provocet*, quod vulgare, editur vulgo. *Tum movet* vel *vocet* Zulich. *Cum vocet* alter Menag. *Advocet* unus Arundel. *petat* tert. Rottend., ex interpret. — 195. *ponit* alter Moret. *verrat* Moret. quartus, qui a m. pr. *resonat vestigiat. signat* apud Serv. ad Æn. V, 317. — 196. *condensus* Menag. alter. *horis* duo. — 197. *Incumbit* Goth. sec. *horrida* Toll. *arrida* Franc. conf. inf. v. 458. *defert* alter Rottend. Gudian. a m. pr. Ed. Ven. — 198. *dum segetes* octo boni codd. cum uno Arundel. et Mead. Martini. *cum* Regius. *natantis* fragm. Vatic. Urget Jo. Schrader. *campos natantes* dici aqua submersos: ut sup. I, 371 *Omnia plenis Rura natant fossis*. Lucret. sæpe, v. c. VI, 1140 de Ægypto, et 266. Silius IV, 162, ubi Drak. Itaque conjicit *campique nitentes*: quod frequens de segete dici quis dubitet? Verum cogitandum, *campos* pro segete dictos; nihil autem magis consentaneum, quam *segetem natare*, *fluctuare* dici, vento impulsam. Paullo diversum est, quod sup. *undantem buxo Cytorum* dixit II, 437, et II, 281 *ac late fluctuat omnis Ære renidenti tellus*; etsi simili modo dici potuissent: campi segete natantes. Sed proxime ad Maronem Ausonius Mosella 194 *Tota natant crispis juga motibus*, et *tremit absens Pampinus*: de umbra in amnem projecta. Uti ap. Statium II Silv. 2, 49 *vitreoque natant prætoria ponto*: et *natat umbra profundo* II Theb. 42. Imitationem loci notatam video ex Maximiano (personato Gallo) *Arva sub æstivis undant horrentia flabris*. — 199. *sonoris* fragm.

recte interpretati sunt viri docti ex sollenni poetarum usu, etiam Græcorum. Paullo diversa ratione *ventos velis vocare* dicitur, qui extendit vela ad recipiendum ventum; et *alis ventos vocat*, advocat, avis, quæ eas expandit ad volatum. In exemplis apud Heins. et Burmann. utraque notio confunditur; ad posteriorem spectant Æn. III, 253. IV, 417. 223. V, 211. VIII, 707. At in nostro loco ad currendum non opus est vento.

196 — 201. Cursus celeritatem cum vento comparat spirare incipiente: *volans — qualis* aquilo, quum incubuit atque differt, (tum segetes — fluctus) *volat*; et quia *tot* ornamentis sententia erat intercepta, interponit vs. 201 *Ille volat*. Porro *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septemtrionalibus, ut infra v. 381, et IV, 517 dixit. *Aquilo densus*, non, ut volunt, qui densat nubila: sed qui magna cum vi et impetu late fertur; *densus* præterea pro dense. Ouwens N. H. p. 589 *densum* perpetuo æqualique tenore spirantem, non per intervalla, accipere vult. *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *arida nubila*, nubes sine pluviis. *campi natantes*, segetes undantes ac fluctuantes; a similitudine maris fluctus volventis; natant quæ aquis obducta sunt, itaque nunc agri aristis segetum. illustratum dudum a viris doctis: vid. ad Val. Fl. III, 525, ubi *tenui vagus innatat unda Crinis*. *Lenia flabra* videntur ab aquilone, qui

Dant silvæ, longique urguent ad litora fluctus:
Ille volat, simul arva fuga, simul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas, et maxuma campi
Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.

Voss. *Et sin flabra aquilonum* Lucretii V, 741 poetæ ante oculos fuisse censebat Wakef. — 200 *longeque* præscriptum est notæ Heinsianæ; nescio unde; nam ubique legitur editum *longique*, ut etiam Medic. Rom. et alii; et laudat Heins., *κύματα μακρὰ θαλάσσης*. *longeque* Medic. Pierii cum aliis. pro quo possis laudare inf. 238 *Longius ex altoque sinum trahit.* — 201. abest versus a fragm. Moret. *verrit* citat Serv. ad Æn. IV, 72. *ipse* unus Arundel. *arma* Reg. — 202. *Hinc* Medic. a m. sec. Gud. et alii; et sic fragm. Vatic. et Roman.; et recte; ab hoc tempore: quod designatum erat v. 190 et 205. *Hic et ad* Comment. Cruq. ad Horat. Od. IV, 2. *et* etiam Rom. et Oblong. Pierii. *maxima Circi Sudabit spatia* conjiciebat Markland. ad Stat. Silv. V, 1, 21, nimis calide; ita *Eleus Circus* a poeta dictus esset. Jungenda sunt: *ad metas* et *spatia campi Elei.* — 203. *et* abest a Rottend. tert. et Parrhas. *agit* Leid. a m. pr. et fragm. Vatic. — 204. *Bellica* Medic. a m. pr. Moret. pr. unus Mead. Goth. sec., quod

densus incumbit, aliquantum esse aliena; enimvero segetes, utpote humiliores et cedentes, lenius, leniore cum strepitu, agitantur; arbores contra, majorem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. Mox *longi fluctus urguent*, pro longe; at multo exquisitius fluctus *longi*, qui e longinquo veniunt; *urguent*, protrudunt se, volvuntur. *Ille*, aquilo, volat. De equo hunc versum parum commode accipias: cum sit *æquora verrens;* (Ita dicendum esset, poetam paullo audacius hæc dixisse de equi celeritate.) *fuga*, de celeri cursu ac motu, ut sæpe poetæ. *Verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202—204. Hic vel bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, tanquam præstantius genus, memorat; vel agitandis curribus. At quam ornate singula! *maxima spatia campi*, curriculi, hippodromi, pro magnis. De *spatiis* Georg. II extr. *Sudabit*, plus quam, decurret. E curribus *esseda Belgica* posuit. Cum de generosioris equi munere agatur, desiderari videtur nomen currus bellici, inprimis cum v. 179 *Sin ad bella magis* etc. dixisset. Jam Romani essedis vulgo usi sunt iter facientes: id quod poeta vix pro dignitate carminis memorare potuit; petierant autem usum a Britannis, qui ex essedis pugnabant. conf. Cerda et Martin. Aut itaque dicendum: poetam esseda pro nobiliore genere, bigis quadrigisque lautorum hominum, quibus generosiores equi jungi solent, posuisse; ut passim Cæsarum, curribus triumphalibus, thensis, ut apud Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in theatro exhibita etc., aut, quod præferam, pro curribus bellicis esseda dixit, a nobiliore genere sive etiam ab origine, *Belgica;* apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus

Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito; namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
  Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et cæci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata;
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paullatim uritque videndo
Femina; nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.

placebat Martino; recte tamen rejecit Heins. Eadem varietas alibi. v. Heins. *Belgia* Menag. pr. *ferat* fragm. Voss. *heseda* Parrhas. — 205. *Tu* Reg. *ferragine* Medic. a m. pr. Sic et alii scribunt, aut *feragine*. *sartagine* Heins. conj. Caussam non video. — 206. *domiti* tres ap. Burm. — 207. *tollunt* duo, et Serv. ad v. 174 in nonnullis Mss. *animos pressique* Zulichem. — 208. *Verbera dira* fragm. Moret. *dura* Reg. — 209. *nonnulla* fragm. Vatic. a pr. m. *industria servat* vett. aliquot apud Pierium cum Ed. Ven.; alterum magis poeticum. — 211. *quoi* fragm. Vatic., ut v. 6. — 212. *Atque adeo* Moret. quart., sed v. Heins. *procul atque infusa resurgunt* Ven. *relegat* Franc. — 213. *appositum* Leid., quod Heins. probabat; recte rejecit Burm. coof. Not. *nata* Medic. a m. pr. — 214. *Atque* Zulich. — 216.

eorum erat; et quidem bellicus, ut ex Cæsare de B. Gall. constat. *feret*, ut v. 184, pro, patietur, dici monet Burman.; nam pro *trahet* poni posse dubitat. Recte sane; sed potest equus etiam *ferre currum*, h. rapere, raptim auferre. *molli collo*, domito. Serv. — 206. *ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τοῦ πωλοδαμνεῖσθαι. — 207. 208. *prensi* proprie. v. Ge. I, 285 *Et prensos domitare boves.* *verbera lenta*, lenti flagelli. *lupatum*, frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum.

209 — 283. Exspatiatur in locum præclarum de armentorum furore ex Veneris stimulis. Parat autem transitum commode commemoratione virium nimia Venere exhaustarum. *cæci amoris*, non, oculis capti, sed, occulti, clam per venas et ossa sævientis. Sic Dido *cæco carpitur igni*; Æn. IV, 2.

212. Habuit locum ante oculos Columella VI, 27, 8, et versum sequentem Gratius Cyneg. 377 *trans altas ducere valles Admoneo; latumque fuga superabitis amnem.* Ovid. Art. II, 487 *spatio remota per loca dividuos amne equos* dixit. — 213. Dum mons est *interpositus* inter duo, utrique est *oppositus*, objectus. *lata* non otiosum est. — 214. *satura præsepia* sunt plena, uti is qui saturatus est. — 215. *uritque videndo*, passive, macerat, consumit, dum cernitur.

Dulcibus illa quidem inlecebris et sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantis.
Pascitur in magna Sila formosa juvenca:
Illi alternantes multa vi prælia miscent
Volneribus crebris; lavit ater corpora sanguis;
Versaque in obnixos urguentur cornua vasto
Cum gemitu; reboant silvæque et longus Olympus.
Nec mos bellantis una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exsulat oris;
Multa gemens ignominiam, plagasque superbi

neque herbæ Pierii Oblongus. — 218. *subicit* Mentel. a pr. m. — 219. Legebatur *silva. Sila* olim alius legisse, Servius memorat, quod ut fiat, nullam hic necessitatem cogere, ut in Æn. XII, 715 *Ac velut ingenti Sila, summove Taburno*; itaque vulgo ab Intpp. neglectum. Fateor tamen, mihi versum ante Servium inspectum jam dudum nimis tenuem visum fuisse, etiam sono minus gratum; ita ut expunctum esse mallem; tum post *silva* redeunt v. 223 *silvæ*. Nunc video in altero Æn. XII loco eandem comparationem institui, et taurorum pugnam narrari. *Sila* autem, mons silvosus, Apennini huc procurrentis jugi pars extrema, in extremis Bruttiorum oris, unde laudata illa *pix Bruttia*. conf. sup. ad Georg. II, 438. Dubitabam olim, an et *silva Sila* occurreret, cum non recordarer Cic. Brut. 20 *Nam cum in silva Sila cædes facta esset*, aut Plinii III, 10 *Inde Apennini silva Sila*, et esse quoque montes feminino genere, ut Rhodopen inf. 351. Reposui itaque nunc confidenter *in magna Sila*, quod post ista Brunck. jam admiserat, et nunc quoque Voss. — 220. Idem fere versus Æn. XII, 720 — 723. *inter se cornua miscent* Zulich. *prœlia tollunt* unus Mead. — 221. *lavit ater vulnera sanguis* ter apud Nonium occurrit; sed male, cum eodem jam versu *vulneribus crebris* præcesserit. Heins. *lavat* tres Burmann. Medic. a m. sec. — 222. *vergentur* Franc. — 223. *Tum* Moret. pr. *resonant silvæque* Medic., sed *reboant* et Nonius et Macrob. Sat. VI, 4 agnoscit, qui et a Lucretio (II, 28) acceptum affirmat. *que* post *silvæ* abest a Parrhas. *longus Olympus* pro vulgato *magnus Olympus* jam Heinsio probatum recepit Burm. ex uno Mediceo et Macrob. VI, 4 extr., ut sit mons longo jugo excurrens. Verum h. l. *Olympus* non mons, sed cælum; ut: *it clamor cælo*. — 225. *excubat* Ven. — 226. *ignominia* Leid. et Menag. sec.

217. Illa quidem sæpe amantes etiam pugnare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congessit Cerda. Plura in Statio (v. c. Theb. VI, 864 sqq.) et Flacco passim reperias. Add. Oppian. Cyneg. II, 43 sq. Jactant se in hoc argumento poetæ. — 218. Totus versus unum illud Apollonii II, 89 exprimit, *ταύρω Φορβάδος ἀμφὶ βοὸς κεκοτηότε δηριάασθον*. — *in magna Sila*, silva et monte Bruttii in extrema Italia. v. sup. V. L. — 220. *alternantes*, *ἀμειβόμενοι*, pro vicissim, invicem inter se. cf. Æn. XII, 720 — 723. — 221. *lavit*, poeticum verbum pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu, et vi. Nec omisit hujus vocis usum Statius,

Digitized by Google

Victoris, tum, quos amisit inultus, amores;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis et carice pastus acuta;
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit

227. Ad finem versus casu exciderat interpunctio. — 228. *stabuli* in Medic. a m. pr. Fogginius tamen non expressit. *excedit* Zulich. — 229. *et intus* Ven. — 230. *pernix* constanter libri et Grammatici, qui a *pernitendo* ductum esse *perseverantem* contendunt. Quod si a Virgilio est, nove dixit. Nondum enim locum vidi, ubi *pernix* ita dictum esset; sed semper est celer, acer, strenuus, etiam in loco, quem male laudant, Horat. Epod. II, 42 *Pernicis uxor Appuli. Pernox* jam ad Alb. ed. et tert. editum, male iterum relictum ab aliis, qui primam Aldinam expressere, multis doctis viris; etiam Scaligero, Heinsio, probatum revocavit Burm. Ex glossa Regii et Mentel. pr. Schol. Juvenal. VIII, 10. Philargyr. (in edit. Commelin. e cod. Palat. expressa) suspicio erat, hoc jam olim in libris fuisse; et exhibent sane uterque Mead. Cantabrig. Bodlei. et alter Arundel. Variat similiter lectio ap. Avien. descr. Orb. terr. 946. ubi cf. Wernsd. Porro *instrato cubili*, non strato; quis dubitet! nuda humo, nudo silice: inde adjectum, *inter dura saxa*. Wakefieldio hoc facetum visum, et putat ille substernendas esse tauro saltem frondes, ne latus atterat; itaque jungit: *instrato saxa cubili frondibus hirsutis; et carice pastus acuta*. Ceterum Lucretianum est: *Atque intempesta cedebant nocte paventes Hospitibus sævis instrata cubilia fronde:* lib. V, 984. 985 ubi de *parato hominum* cubili agitur. — 232. Hos versus iterum apposuit poeta Æn. XII, 104 — 106. — 233. *innixus* Schol. Juvenal. XII, sed et ibi Voss. *ob*-

eum imitatione hunc locum exprimeret Theb. IV, 399 *Ardua collatis obnixi cornua miscent Frontibus.* — 227. Valerius Flaccus, jam Cerda monente, hinc accepit: taurus victor ubi — *revisit Et patrium nemus, et bello quos ultus amores.* L. II, 548. 549. — 228. *stabula adspectans*, respiciens, retorquens oculos; ut facimus in re, quam inviti relinquimus. *excessit* docte mutato tempore, pro excedit.

229 sqq. Præstantissimum hunc locum, ut jamdudum viderunt cum Scalig. Poet. c. 14. Interpretes, imitati sunt Lucan. II, 601 — 607 præclaro loco, Statius Theb. II, 323 — 330, Silius Ital. XVI, 4 — 10. — 230. *instrato*, h. l. non strato cubili, in nudo solo. Mox *carex*, junci genus, cf. Martin. h. l. et ad Ecl. III, 20. — 232. *irasci in cornua discit.* Iterum hoc Æn. XII, 104 *mugitus veluti cum prima in prælia taurus terrificos ciet atque irasci in cornua tentat.* Cum sententia obvia sit, in ratione grammatica aliquis hærere possit. *Irasci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; sic tamen accipi video. Quid ergo est: *irasci in cornua?* Nemo *irascitur in ensem, hastam.* Sed in poetico sermone duo modos confundere licet: irascens exercet se in cornua, seu

Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur viresque refectæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus uti, medio cœpit quum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit; utque, volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, neque ipso

nixus. adnixus Toll. *obnixus* Gud. *truncos* alter Menag. — 234. f. *in pugnam*, ut Maronis mos fert. *præludit* Franc. conf. ad Æn. XII, 106. *aut sparsa* Roman. — 235. *Ast ubi* Medic. Colot. *Postquam* e. Goth. sec. *robor* scribit Romanus et Gud. *viresque refectæ* Heins. reposuit e Mediceo, Gud. a m. pr. Rottend. tert. pro var. lect. Colot. Ursini. *receptæ* ceteri omnes, quod ægre dimittam. Etiam apud Lucan. l. e. II, 604 *Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta* (ubi nunc Burmann. *repleta* reposuit) *Excussi placuere tori.* Et Statius II Theb. 326 *Cum profugo placuere tori, cervixque recepto Sanguine magna redit.* Unde Jo. Schrader. et h. l. tentabat *cervice recepto. viresque recepit* Zulich. — 236. *oblicum* (pro obliquum) Medic. Colotianus, Leid. unus. Sed hoc insidiantis potius, quam ferocis et cum impetu ruentis. *et fertur* Mentel. alter pro *effertur*, ut Heins. putat. — 237. *uti medio* Romanus cum aliis Pierii, decem apud Heins. et Burm. tres Martin. Goth. sec.; et ita scribi debebat: reposuique nunc cum Brunckio pro *ut in medio. uti in medio* duo Burm. Oblongus Pierii, et Regius Martin. *ubi in* ed. Ven. *in primo — ponto* Medic. a m. sec, forte ex Æn. VII, 528 *Fluctus uti primo cœpit quum albescere vento*, ubi idem Medic. *ponto* habet. Sed vid. ad eum locum Var. Lect. De interpunctione vid. Not. h. l. — 238. *sinus* Menag. pr. *atque volutus* Ven. Parrhas. Erf. — 239. *nec ipso* ante Heins., ut alii. *neque ipse* Goth. sec., felici

ad cornuum usum; jam pro *iratus exercet se* simpliciter *irascitur* dixit. Eadem forma jam Euripides usus erat Bacch. 742 Ταῦροι — ἐς κέρας θυμούμενοι. Inf. Æn. X, 725 *Surgentem in cornua cervum*: qui insurgit in obvios cornibus, dictum est, et expeditiore ratione, *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ovid. Met. VIII, 882. Jam vide mihi doctrinam et humanitatem Vossii.

236. Pulchre ex re militari, cum signa aquilæ, inferuntur. Ge. IV, 108 de apibus, *non — Ire iter aut castris audebit vellere signa. oblitum*, qui omnem jam adversarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur æstues. — 237 — 241. Laudata a multis comparatio, ex Homer. Iliad. δ, 422 — 426 expressa, notante jam Macrob. V, 13, repetita eadem Æn. VII, 528 — 530 minore cum ornatu. *albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum illustrat Cerda, præclare pro existere, oriri, surgere. — 238 Potest dupliei modo interpungi, vel sicut fecii, ut sit: *uti fluctus longius ex altoque sinum trahit, quum cœpit albescere ponto medio.* Solent poetæ notionem principem, ut ἐνάργειαν habeat, bis, ter, reddere; non itaque displicere potest *longius ex altoque sinum trahit*: nam in hoc comparationis cardo versatur. Martyn interpunxit cum aliis: *Fluctus uti medio cœpit cum albescere ponto Longius, ex alto-*

Google

Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.
  Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis; nec funera volgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum sævus aper, tum pessima tigris.
Heu, male tum Libyæ solis erratur in agris!

lapsu. — 240. *at una* tres. et *jam* Gud. a m. pr. — 241. *subvectat* Medic. Romanus, optimi cum Menag. pr. Moret. quart. fragm. Moret. Ed. Mediol. Goth. sec. Sic et variatur Georg. IV, 385. *Vorticibus* et hic Medic. cum al.; et id constanter sequi debebat Heins. — 242. *que* post *ferarum* abest a tribus. — 243. *pecudis* Ven. *et pecudes* Leid. sec. Interpungit Wakef. *Et genus æquoreum pecudes.* ut forte conveniat cum Lucretianis II, 342. 344. — 246. *Sævior occurrit campis* Moret. sec., quod arrisit Heinsio et Burmanno. — 247. *infames ursi* Zulich. *tum multa* Rottend. alter. — 248. *Per silvas* Heins. e Medic. et aliis compluribus, non restituit, sed revocasse videri debet, nam sic jam Nauger. ediderat; irrepserat iterum in vulgg. *Per silvam*, quod alii habent. *tunc* hic et paullo post Goth. pr., ut forte plures, v. c. Romanus. — 249. *versatur in agris* ex antiquissimo codice laudat Pierius, ex Medic. autem *erravit.* Porro *in arvis* major codd. pars, teste

que sinum trahit; utque volutus — sonat. explendum erit ex anter. uti fluctus *signu movet et fertur in hostem*: cum cœpit albescere, ex altoque sinum trahit. Atqui *fluctus signa movere* et *in hostem ferri* miro modo dicerentur; ex seqq. vero nihil video quod suppleam; nec jungi potest: *fluctus uti*, medio — longius, ex *altoque sinum* trahit: quorsum enim copula spectet? Cur igitur supercilioso magisterio spernenda sit altera ratio, nondum perspicio. Accipitur porro ex *alto*, ex profundo: atqui hoc demum sequitur vs. 240, 1 *at ima exæstuat unda Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.* *sinum trahit fluctus*, facit, sinuatur, ex alto versus litus.

242 sq. Locum de furiis Venerei ardoris in animantibus multi poetæ varie tractarunt. Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, inprimis I, 12 sq., una cum Aristot. loco Histor. Anim. VI, 18. — 246. *erravit*, pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta hæc pro: tum feræ, e quibus leænas et ursas primo loco nominat, efferatissimæ sunt. — 247. *informes ursi*, deformes, turpes. cf. Cerda; an aliunde nota sit rabies aliqua insignior, ut celebrata est ursarum rabies ex partu, ursorum ex Veneris stimulis, videndum erit; ap. Aristotelem l. c. est tantum hoc, *χαλεποὺς αὐτοὺς γίνεσθαι τοῖς πλησιάζουσι.* — 249 Conf. loc. ap. Calabrum Paralip.

Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor adtulit auras?
Ac neque eos jam frena virum, neque verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, conreptos unda torquentia montis.
Ipse ruit, dentisque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas
Atque hinc atque illinc, humerosque ad volnera durat.

Heinsio et Martino; male tamen, cum arva culta sint. Burmannus optabat, ut codex aliquis haberet, *erratur arenis*. — 250. *pertentat* Moret. sec. et duo Rottend., quod post *vides ut* ferri potest. v. Burm. cf. Ge. I, 56. Vox *pertentare* iterum occurrit Æn. I, 502 *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus*. — 252. *At* Franc. Goth. pr. Ed. Norimb. — 253. *Nec sc.* Reg. *retardent* pr. et quart. Moret., quod Heins. ad *vides ut* referebat; malim nullo cum istis nexu, per se, dictum pro *retardare possunt*. — 254. Editum erat *correptosque*; quam corruptelam dudum ejecerant Aldd. sec. et tert., cum his Junt. Fabric. et al., iterum intulere Commel. Pulmann. et ceteræ Batavæ. Itaque *que* iterum ejecimus: quod restituunt Wakef. et Voss. tam varia sunt hominum judicia. *subjectosque* Goth. sec., forte quod librarii animo insidebat adhuc *objecta* ex vers. sup. Markland. Ep. crit. ad Franc. Hare pag. 52 emendat *correptos fundo*; nam aliter, inquit, sensum vix efficias. Tu vero junge: *retardant Flumina objecta*, *torquentia montes*, saxa, *correptos unda*, fluctu et impetu suo. Jo. Schrader. tentabat *pontes*; quod cupide arreptum reposuit Wakefield, quia similis versus Lucret. I, 286 *Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare*. — 255. *dentemque* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 1, at idem ad Od. III, 6 *dentes*, ut et Donat. ad Terent. excitat. — 256. *pedibus subigit* Zulich., et in ora Edit. Junt. notatum a Pierio, sicque ed. Paris. 1494. — 257. *humerosque* multi ap. Heins., Romanus cum aliis Pierii, tres Martini cum vett. cdd., quod et Martinus recepit, et hoc recepto recte distin-

V, 373. 374. 377. 378. Formam orationis vidimus jam sup. I, 447 *Heu male tum mitis defendet pampinus uvas!*

250. Verba gravissima in sqq. *si notas odor attulit auras*, exquisitiore ratione dictum, quam, *si odor allatus est*, aut, *si auræ odorem attulere*; modo tenens, *odorem* sic esse rem, quæ olfactus sensum excitet, emittendo corpuscula, quibus auræ ingravescunt. Convenit Horatianum II Carm. 8 extr. *tua ne retardet Aura maritos*. — 253. Varii versum poetæ nostro propositum fuisse notant Interpp. *Non amnes illum medii*, *non ardua tardant*; apud Macrob. Sat. VI, 2, p. 381. Mox *montes* sunt fragmina, saxa ruentium montium. — 255. Loca alia poetarum congessere Guellius, Cerda, et Beckman. ad Antigon. pag. 161. Prævit poetarum parens Iliad. λ, 416. ν, 475. Hesiod. Sc. 386 sq. — 257. *durat*, indurat. Plinius VIII, 52, s. 78 *Sues feræ semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tum inter se dimicant*, *indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes*. cf. Aristot. Hist. Anim. VI, 17.

Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca serus freta; quem super ingens
Porta tonat cœli, et scopulis inlisa reclamant
Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prœlia cervi?

guas post *illinc*, nt jungantur: *fricat arbore costas Atque hinc atque illinc; humerosque ad volnera durat.* atque hoc nunc recepi. Antea legebatur: *fricat arbore costas, Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.* non video, cur ita interpunxerit Heins.—258. *cum versat* Regius Martin. *durum cui* Nonius in *Durus;* sed in *versat* habet *magnum*, ut et Donat. ad Terent. Andr. I, 5, 44. — 259. *adruptis*, *obruptis*, *abruptis*, *a brutis*, solennes aberrationes hic vide ap. Burm. Defendi potest *obruptis*, ante ejus oculos et ora. Defendit quoque Wakef. ad Lucret. V, 505. *Nempe obruerit* Rottend. alt. — 260. Hoc ordine omnes scripti Burm. et Heins. et vetustissimi Pierii. At ex eo apparet, lectum quoque esse: *Cæca nocte natat;* et in Oblongo: *Nocte natat cæca freta serus.* Venetus porro: *Nocte natat tota*, et Goth. pr. *sectus freta.* — 261. *et* abest tert. Rottend. — 263. *funera* Rottend. alt. *vulnere* Ven. Sed vid. Æn. IV, 308. — 264. *pecus acre* Gud. pro div. lect. Eandem diversitatem notat Burm. ex Æn. III, 221. — 265. *canes* Erf. *quisque*, *quidque*, *quæque*, *quique*, aberrationes apud Burm. assentiendum tamen Vossio, qui *quique* tanquam mollios eligit. *in bellis* Rom.

Res satis nota. *Sabellicus sus*, ex montibus Sabinis. Jam. II, 167 *pubem Sabellam* vidimus, *ligones Sabellos*, h. e. Sabinos, ap. Horat.

258 — 263. Ad Leandri Hellespontum tranantis, ut Hero potiretur, audaciam respici, obvium est. Præter Musæum et Ovidii Epistolam v. Statii VI Theb. 542 sq. *serus*, sero tempore. *nocte cæca*, qua cæcutimus, nihil cernimus. tenebricosa. νύχιον πλωτῆρα dixit Musæus. *procellæ abruptæ*, h. abrumpentes se, ut *proruptus*, *præruptus*, adeoque præcipites, cum impetu ruentes. cf. ad Æn. III, 199. 261. Dum super eum tonat. *Porta cæli*, pro cœlo, ab Ennio et Homero petitum esse, jam in Seneca Epist. 108 extr. legitur. Ratio inter plures inanes, quas afferunt Interpp., vera est illa, quod cœlo, Olympo, poetæ tribuunt regiam, adeoque etiam fores, limina, *portas*, conf. Homer. Illiad. ε, 749. θ, 393 sq. Argutantur quoque in hac porta ac descensu alii, ut Apollon. III, 159 sqq: add. Macrob. I, 17, pag. 306. Nolim autem de Jove cogitari, qui intra portam cæli stet, et per ostium fulmina jaciat. — 262. 263. Nec cogitatio de luctu parentum, et quod amata puella ejus morti superstes esse nolet, eum retinet. *crudeli funere* acerba morte. Quodcumque ab immiti animo, fato, decreto, proficiscitur, et ipsum est immite, crudele. — 264 *maculosa lynx* Æn. I, 323.

Scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montis, et flumina tranant.
Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque levis auras; et sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convallis

268. *adsumsere, assumsere* ibidem, et in Goth. — 269. *Illam* Commentator vetus Horat. Od. I, 35. — 271. *ubi* erasum in Gud., male. — 272. *redit omnibus* quatuor ap. Colum. VI, 27, 5, ubi excitantur hi versus. *redit calor ossibus illis* Romanus. — 273. *Ore — verso* Ven. et fragm. Moret., prosaica forma. *Ora* Zulich. pro div. lect., exquisitius: sed sine auctoritate idonea; *ad Zephyrum* Romanus Pierii; et Mediceus ad verticem vocis, item antiquiss. Goes. liber apud Columellam l. l. — 274. *Expectantque* Medic. a m. pr. et Goth. sec. — 276. *depressos* Plotius de metris p. 2630.

266. Quid hæc singula commemorem, cum omnium præsentissimum exemplum in equis ipsis sit, hinc τὸ *Scilicet*, utique. — 267. *mentem* pro indole dixit, ut tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glauco* vel ex Palæphato et Ovidio nota; ad h. l. Probus eam affert. Alebat ille equos *Potniis*, qui Bœotiæ vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, ut ipsius domini membra dilaniarent, quoniam ab eo ab admissione arcebantur. Diversas caussas alii memorant. Ποτνιάδες πῶλοι Eurip. Phœniss. 1130. — 269. Solito more poeta pro quovis monte ac fluvio certum montem ac fluvium ponit. *Gargara*, vertex quidam montis Idæ juxta Trojam, memoratus jam sup. I, 103. *Ascanius* lacus Bithyniæ sub Olympo monte: satis quidem notus, at hic fluvius ex eo exiens intelligendus; nam *sonantem* et equis transmittendum memorat. Meminerat autem ejus fluvii *Euphorion*, (v. Strabo XIV, pag. 999 C.D), e quo non pauco mutuatum esse Virgilium suspicor. — 273. Res vulgata, veteres credidisse, ἐξανεμοῦσθαι, vento gravidas reddi posse equas. Præter Cretam (v. Aristotel. Hist. Anim. VI, 18) in Lusitania circa Olyssiponem (cf. Varro R. R. II, 1. 19) Favonio seu Zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est (loca v. ap. Cerdam) quoniam æstuantes amore equas versus Oceanum currentes Zephyrum hiante ore excipere videbant. Vide inprimis Colum. VI, 27, 3 sqq., ubi totus hic locus adscribitur. Res jam Ho-

Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus;
In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, et pluvio contristat frigore cœlum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum destillat ab inguine virus;

278. *In Boream* ante Heins. vulg. *Chaurumque* scribit Romanus, Med. cum plurimis *Corumque* Toll. *Chorumque* duo cum Longob. Pierii. — 279. *pluvio c. sidere* Romanus Pierii, non improbantibus Heins. et Burm. Ab hoc tamen loco alienum videtur, cum de austri effectu ac vi agatur, is contristat *frigore*, *hieme*, *pluvia*; non vero, *sidere*. Sed est sollennis ea permutatio, conf. ad Ovid. Met. V. 281; et *sidus pluvium* vulgarius. *In frigore* consentiunt omnes libri Columellæ l. l. *pluvio — pulvere* Goth. pr., perperam. *constringit* Ven. — 280. *Hic* Heins. e melioribus. Antea *Hinc*. — 281. *destillat* omnes scribunt meliores; et recte ita Heins. *distillat* alii.

meri ætate nota. v. Iliad. π, 150. 151, ubi Harpya Podarge ad Oceanum pascens Zephyro peperit equos Achillis. Apud eundem ex Borea suscepti equi Iliad. υ, 222 sqq. — 277 — 279. *non Eure tuos* — Cum ita Conceperunt, uti dixerat, ad Zephyrum versæ, diffugiunt ac discurrunt, non ad ortum, *sed in Boream Caurumque et Austrum*, h. e. septemtrionem et meridiem versus. Illustrantur hæc Aristotelis l. l. verbis jam ab aliis laudatis: *θέουσι δὲ οὔτε πρὸς ἕω, οὔτε πρὸς δυσμὰς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον·* (quibus simillima sunt in Ælian. H. A. IV, 6 etsi non assequor, quid suavitatis poeticæ habeat in carmine hæc tam curiose facta circumscriptio) differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septemtrionalibus ventis adnumeratur; *flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis a Græcis dictus Argestes*, ex *frigidissimis et ipse* — Plin XVIII, 34, s. 77. conf. Martin. — 279. *pluvium frigus*, quod austro tribuitur, molestias creat Intpp., imprimis Martino. Enimvero notum satis est, poetico sermone *hiemem* et *frigus* simpliciter de pluvio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261 qui *humidus auster* Ge. II, 462. Ductum autem ex Homero, qui suum cœlum respiciebat. Hinc et Hippocr. II de dieta c. 5, t. 6 *ἀνάγκη δὲ τὸν νότον θερμόν τε εἶναι καὶ ὑγρὸν, ὅκου μὴ τῶν χωρίων αἱ θέσιες αἴτιαί εἰσιν* conf. c. 6, t. 9.

280. *Hippomanes*, humor, non venenum, ut male, *virus* accipitur, ex equæ, ubi Veneris stimulis incaluit, locis eliquatus, quo pro philtro usæ esse videntur veneficæ; ut etiam Probus observat; addit poeta: *vero quod nomine dicunt*, proprie, quia scilicet eo nomine etiam appellatur caruncula, fronti (et linguæ) pulli recens editi innasci, et ab equa enixa statim devorari credita v. Plin. VIII, 42, s. 66. Ælian. H. A. XIV, 18. Antig. Caryst. 24. c. nota Beckmanni. conf. Æn. IV, 515, 516; porro etiam herba aliqua: Theocr. II, 48. 49. Est de *hippomane* disputatio Bælii in Dictionario, nec tamen

Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. Superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum

283. *que* abest a Menag. pr. *Miscuerantque* duo. *Miscuerintque* Romanus et Mead. Versus bic bis in hoc carmine occurrit, hic et Georg. II, 126. Vix probabile fit in carmine tam elaborato poetam hocadmisisse. Restat, ut judicandum sit, utro loco insertus esse videri possit ab alia manu. Jam in præsenti loco vix bene eo careas. Altero loco, Georg. II, 129, melius abest, cum ibi de veneficio proprie dicto agatur, cum quo carmina, *verba non innoxia*, non necessario conjuncta sunt: vid. ad e. l. Brunck. — 284. *irremeabile tempus* Zulich., ut et unus Æn. X, 467 exibet. conf. Burm. ad Anthol. Lat. p. 131. — 285. *cum* Rottend. alt. *rapti* Ven. *rapti circum sectamur* Erf. — 286. *Hic* Ven. *Superest* Medic. a. m. sec. — 287. *Lanigeras* alt. Menag. — 288. *Hinc labor* Medic. Pierii cum aliis pluribus; et sic edd. vulg. ante Heinsium, qui bene revocavit *Hic*, quod jam Nauger. reposuerat. Sic Medic. Rom. et fragm. Vatic. *laudes* Parrhas. Regius et unus Mead. *sperare* Ven. Goth. uterque et edd. Ven. 1475. 1476. — 289. *Non sum* Rottend. Leid. alter. *verbis evincere* Gudianus, ut Lucret. V, 100 *pervincere dictis*. *me vincere* Ven. Lucret. V, 734 *Difficile est ratione docere et vincere verbis*. Vincimus ardua et difficilia; h. l. ea quæ tenuia et exilia sunt, ut in carmine vix placere possint, vincit poeta ornando verbis ornantibus et tropicis.

quicquam reconditi habens. Præstat Aubentonum et Buffonum (*Hist. nat.* T. IV, pag. 214, et p. 329) audire, qui docuere, fronti pulli talem carunculam raro admodum adhærere, sed inter amnium et alantoidem membranam eam fere reperiri, et esse pro liquoris interfusi fæcibus habendam. Verum in nostro hippomanes prioris generis memoratur: conf. Tibull. II, 4, 58. Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, sect. 80. — 282. *malæ*, impiæ, injustæ; supra Georg. II, 128 *sævæ*; ubi hic idem cum sequente versus legitur. Videtur cogitandum de amore Phædræ in Hippolytum aut simili alio novercæ in privignum. — 283. *non innoxia verba*, incantationum, carmina magica.

284 — 403. Transitus a cura armentorum ad curam ovium et caprarum. Dum omnia hæc de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perlustramus, capti harum rerum studio. *agitare greges* proprie agere, pascere, hinc omnino curare. — 288. In hoc opera vestra posita esto; cura pecudum vobis inprimis cordi sit. *fortes* h. l. ornat. *laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289 — 293. Satis quidem novi, quam difficile sit, hæc poetica

Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
    Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur æstas;

290. *hinc addere* malebat Burm., ex verbis scilicet honorem addere. Et sic plaoe Goth. pr. Eoimvero *hunc honorem*, ornatum hunc, cui cum maxime operam impeodit. — 293. *devertitur* optimus quisque scribit. *divertitur* alii. v. Burm. adde Pierium. — 294. *ore canendum* unus Mead. — 295. *tabulis* Gud. — 296. *educitur* Menag. pr. *inducitur* Parrhas. *Edico carpere—sternere—sufficere et præbere:* hæc ad pastores, primo quod loco ponitur, ad oves spectat; *edico* oves *carpere*, et pastores oratione commode exprimere, et res tam tennes pro dignitate carminis satis ornate eommemorare. Sed studium hujus rei abripit me ad hoc carmen pertexendum, et inflammat me hæc ipsa eogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. Ut pulchritudo carminis simul elucescat, ad vulgarem orationem singula revocavimus. Ita enim demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum, quod jam Macrob. VI, 2 monuit, manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 921—929, et V, 98 sqq., hoc quidem loeo inter alia: *Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis, Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem hæc eadem sublegit Manil. III, 25—30 sqq., et locum respexit Pliu. XIX, 4, s. 19 extr. *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *molli clivo*, ut facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *avia Pieridum loca nullius ante Trita solo. devertitur*, devertit se, deflectit, ducit ad *Castaliam* κρήνην nullus trames, quo prior alius incesserit.

294. *veneranda Pales*, ut *sancta dea*. Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam *Cana Pales* ap. Statium. Theb. VI, 111. *grandæva Pales* Nemes. Ecl. I, 68. *magno ore* respectu vss. 289. 290 quod rebus tenuibus dignitatem addere eonstituit.

295. sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oves et (v. 300) capras præcipit. *Incipiens*, ἀρχόμενος, ut passim Græci, h. et primum quidem; aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Observes et hæc eo facere, ut tenuitas carminis vitetur, *stabula mollia* in quibus molliter habentur, explicat vss. 297. 298. De substernendæ autem frondis diligenti cura videantur Cato de R. R. c. 7, 7. Varro II, 2, 7. 8. Colum. VII, 3, 8. Adde Calpurn. Ecl. V, 116 sq. locum e nostro adumbratum. *carpere herbam*, in præsepi appositam, h ali (quæ autem eæ herbæ seu pabula sint,

Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.
Post hinc digressus jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios præbere recentis;
Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem : quum frigidus olim
Jam cadit, extremoque inrorat Aquarius anno.

sternere. Sed ferenda hæc in omni oratione. — 297. *Et multam duram* Goth. sec. *Et multum dura* Ven. *dura* fragm. Vatic., et a m. sec. *in stipula. durum* Rom. *felicum* Mentel. pr. — 300 *degressus* unus Leid. *digrediens* Servius ad Æn. VIII, 546. — 303. *At* Menag. pr. *tum f. o. Jam redit* Ven. *dum f.* unus Arundel. quod pedestri verbo propius, usque dum. — 304. *extremo nudatque* Parrhas.

v. apud Colum. VII, 3, 21. 22 et 4, 2. cf. Calpurn. Ecl. V, 98 — 103), *dum mox frondosa reducitur æstas;* non vernum tempus, quo educi possunt in prata tantum vicina et campos, sed æstatem memorat, cum cæli constantia ea est, ut in silvis et saltibus sub diu agere possint. v. Calpurn. V, 44 — 52. — 297. De *filice* v. ad Georg. II, 189. Substernere jubet in humo stramina, ut adversus gelu tueatur : eloquitur altera exquisitiore forma : *substernere humum stipula*, stramine, (I, 289) — 299. *turpes podagras.* Videtur *clavum* innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulæ discrimine nascuntur. v. Columell. VII, 5, 11. Sic et Martinus conjectabat; reddit autem pedes *turpes*, deformes tuberibus et nodis.

300. Etiam caprarum cura est habenda; primo quidem per hiemem. — 301. *Arbuta* (v. Ecl. III, 82) *frondentia* pro *frondibus arbuti.* 302 — 304. Colum. VII, 3, 8 de ovibus : *humilia facere stabula — ut simul hieme calida sint* — ea poni debent contra medium diem : *namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est;* et de capris VII, 6, 5 *huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus.* Varro quidem de R. R. II, 2, 7 *stabula* (ovium) *loco idoneo ut sint; ne ventosa; quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus;* et de capris c. 3, 6 *stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum* cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam hujus concordem cum Varrone sententiam poetæ, tanquam quæstione admota, exprimi, *a ventis*, h. aversa a ventis, inprimis aquilone. conf. inf. v. 318. *hiberno soli opponuntur* eo ipso, quod *sunt ad meridiem conversa.* Tandem cum — *anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *extremo* autem *anno*, s. anni parte, si is a vere initium habet : cum

Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ;
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Densior hinc suboles; hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra:
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.

305. *Hæc quoque — tuendæ* Romanus antiquissimus cum fragm. Vaticano; unde appsret, a lapsu librarii primum ortum habere alteram lectionem Ms. Medic. *Hæc — tuenda.* Et hoc interpretantur Servius, Philargyrius, Grammatici; tanquam exquisitam generis enallagen, et sic plerique libri cum edd. Ven. et Mediol. et Aldd. pr. et sec. At Nauger. in Ald. tert. *Hæc — tuendæ*, quod ab iis, qui Aldd. priores exprimebant, neglectum Heins. recte revocavit, Philargyrius habebat, et Gud. cum Moret. et omnes Martini libri. *Nec* onus Mead. *Hæc — tuendum* Heins. adscripserat in marg., quæ Lucretiana forma foret. Quorsum tamen eam inferas? Calpurn. V, 9 *quos ecce greges a monte remotos Cernis in aprico decerpere gramina campo: Hos tibi do senior juveni pater; ipse tuendos Accipe cura breviore* Ven. *vobis* Moret. qu. pro var. lect. — 306. Non deterius foret distinguere: *Nec minor usus erit. Quamvis Milesia magno — rubores: Densior hinc* (a capris) *soboles.* — 307. *incocta colores* Goth., sec., ut et Romanus cum aliis Pierii, male. *rubores* etiam fragm. Vatic. — 308. *hic largi* fragm. Vatic. — 309. *Quam magis* Heins. confirmavit e Mediceo et quos habebat omnibus, excepto tert. Rottend., quod idem ille copiose illustrat, et pluribus e Lucretio illustrare aliquis possit. Vulgarem formam babet alterum, *Quo magis*, in Romano, et aliis Pierii, Ed. Ven. et quod mireris Nauger. Ald. tert. cum seqq. Mox *multra* fere scribunt, etiam *mulcra.* vid. ad v. 177. *exhausta* alter Rottend. *ubera* et hic Rom. *ubere exhausto*, est, expresso. — 310. *manabunt flumina mammis* ubique editur; sic Mediceus cum bonis aliis; etiam fragm. Vatic. *ubera* Romanus cum aliis Pierii, Parrhas. et pars libror. Heins. Goth. pr., omnes Martini, uno excepto Cantabr., edd. Ven. et Medic. Præferebat hoc Pierius, Gifan, Cerda, Oudendorp. et alii viri docti. *ubera* cum *mammis* juncta non magis offendant *ac nemorum silvæ*, *rivorum aquæ* et similia. Sed ut pulchrius, ne *ubera, ubere*, succedant in binis versibus, ita verisimilior *flumina*. Obversari poterat librario *ubere* e versu sup. Utramque lectionem

hujus enim ortu, operis rustici novus ordo procedit. — 307. Caprini generis curam non esse negligendam ait, etsi ditiorem proventum ex ovibus esse non neget. *Milesiam lanam* memorat poetico more, dum genus aliquod, et quidem præstantius fere, pro communi nomine ponendum est. *magno mutentur*, permutentur, magno pretio emantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus, lanæ coquendo tinctæ purpureo colore.

308. Nam διδυμοτοκεῖ δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ, καὶ τρέφει τα γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ ἐρέας (aut potius κρέως, ut bene Niclas), πρὸ δὲ τούτοις τὰ ἀπο τῆς τριχός: Geopon. XVIII. 9. cf. Colum. VII, 6, 7. — 309. Quo magis — eo magis. *Quam magis — tam magis.* ut Æn. VII, 787. 788, v. h. l. Heins. Mox *flu-*

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, sætasque comantis,
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis,
Pascuntur vero silvas, et summa Lycæi,
Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos;
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
Quo minor est illis curæ mortalis egestas,

Parrhas. memorat. — 312. *Ciniphei*, *Cyniphii*, *Cinyphei*, *Cynifei*, male scribunt alii. Est Κίνυψ. vid. Herod. IV, 198. *hircis* Romanus, et in aliis Pierii *hirquis*; ex interpolatione interpretis. vidi Not. Reiskius modo *tradent* pro *tondent*, ut *hirci* nominativus sit, modo *hircis*, ut *Cinyphii* sint ipsi Afri incolæ, modo *Cinyphiis hircis* conjiciebat, ut subaudiatur: pastores tondent. — 313. versus ap. Colum. VII, 6, 2. — 314. *vere* Parrhas. — 316. *suasque* Ven. *immemores* Medic. — 317. *Deducunt* Donat. ad Terent. Hecyr. IV, 4, 27. — 318. *ventos glaciemque* Parrhas. et quart. Moret. *ventosque minaces* Vratisl. *nivosis* Venetus. — 319. *Quo minor* antiquissimus et optimus quisque Rom. Medic. et alii, et sic cum Serv. ac Philarg. major pars librorum Heins. et Martini, etiam Goth. uterque cum Erf.; adde edit. Egnatii et alias nonnullas antiquiores; eodem sensu ac vulgatum *Quo minus*; poetica ratione adverbium in epitheton aut adjectivum mutari quoties jam vidimus! Sed a sensu versus plane aberrabant critici. v. N.; hinc erat, quod alterum præferebant.

mina de magna copia, res in poetis obvia.

311 — 313. E Varrone R. R. II, 11, 11. conf. Geopon. XVIII, 9. — 313. *Usum in castrorum.* cf. Calpurn. V, 67. 68. locum expressit Silius III, 274 — 276. *tondent*, scil. homines, pastores, ut jam aliquoties vidimus. sicque jam Philargyr. *Cinyphii hirci; Cinyps* fl. Libyæ, in ora nunc Tripolitana, exit in sinum Syrticum. Eodem nomine regio nota; conf. Intpp. Ovidii V Met. 124. *hircus* h. l. ab eo dictus, dum e poetica ratione a præstantiore aliquo genere epitheton ducitur, ut toties jam notatum, et ut mox *Lycæus* pro quocumque monte, et v. 332 *quercus Jovis*. cf. v. 345. Ciliciorum autem ex hircinis villis usum respici obvium est. Jul. Sab. «centones et coopertoria lectorum. Anacliteria dicuntur Mataratia.»

314 — 321. Addit hoc: facilem esse rationem alendi capras. *Pascuntur* seu depascuntur *silvas*, ut alibi prata, herbas, (cf. ad 143.) etsi et accipi potest, per silvas; sc. *capræ* e v. 300, et 316 *ipsæ*. Mox *rubis* nobis *Brombeerstaude*. — 316. sponte redeunt, *suosque ducunt*, de fetibus cum Servio accipio, quos matres educunt ac reducunt. — Eo magis frigus, cujus impatientissimum est hoc pecus, ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende tanto magis, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget; *est egestas* (h.

Avertes; victumque feres et virgea lætus
Pabula; nec tota claudes fœnilia bruma.
At vero, Zephyris quum læta vocantibus æstas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet:
Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,

320. *Avertas* Menag. alter. *Avertis* Ven. *largus* malebat Jo. Schrader. — 321. *claudis* Medic. *claudas* Erf. *feralia* Parrhas. a m. pr. — 322. Legebatur: *At vero Zephyris cum læta vocantibus æstas: In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.* Ita vero dura erat verborum junctura, rum supplendum esset: *quum læta æstas*, scil. erit. Obvium tamen est, duo versus 322. 323 esse protasin; et *mittet* et leniorem et elegantiorem orationem efficere; *æstas mittit*, qua incipiente mittuntur. Et sic Mediceus a pr. m. et libri apud Ursinum habere memorantur. Ceteri omnes, etiam fragm. Vatic. cum editis, *mittes*, prono lapsu. *mittas* Franc. Obtemperavit jam monenti Brunck. *in* ante *pascua* abest Rottend. alt. — 324. *Lucifero* tres ap. Burm. — 325. *Carpamus* omnes libri etiam apud Colum. VII, 3, 23, ubi hi versus exhibentur, nec non fragm. Vatic. Proprie si loquimur, aliter dicimus, *carpere frigida rura, aliter, carpere viam iter*; hoc hominibus, pecori. illud herbas depascenti, tribuitur: etsi et hoc, sed alio contexto vidimus de incessu dictum *carpere campum, prata*, ut sup. 142. Proclive est, *carpantur* conjicere. Zulich. a m. sec. *carpentur*. Jo. Schrader. *Quæramus* tentat: ut in Calpurn. V, 51 *jam longius herbas Quære*. Ut tamen nunc legitur, int. cum grege pererremus rura. *Sed ante diem pecus exeat*, ait Calpurn. V, 52. Varro, quem ante oculos habuit noster, R. R. II, 2, 10 *æstate — cum prima luce exeunt pastum.* Porro in fine versus: *dum flumina crescunt* Donatus laudat, memoriæ vitio, in Terent. Adelph. III, 2, 52. *dum gramina coment* Goth. pr.

egent) *curæ mortalis.* — 320. Conf. Calpurn. V, 95 sqq. 110 — 115. *lætus* refer ad studium, si quis facit promte, lubenter. — 321. Et interdum etiam per hibernum tempus fœnum iis appone.

322. Hæc quidem per hiemem; nunc — 384 gregum cura per æstivum tempus; locus ornatus digressione, primo 339 de Nomadibus Libyæ et 349 de terris borealibus. Refer ad 295. 296. vid. Var. Lect. Æstate itaque redeunte oves et capræ in pascua educuntor. Conf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16 — 23, ubi: *At quum longa dies sitientes adferet æstas, Nec fuerit variante deo mutabile cœlum: Jam silvis committe greges; jam longius herbas Quære; sed ante diem pecus exeat.* — 324. Sequentia e Varrone R. R. II, 2, 10 — 12. Repetit versus 322 — 337 Columella VII, 3, 23; sententiam vero cum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq. imitatione expressit Calpurn. Ecl. V, 51 — 65. Ut *Lucifer* personam dei induat et pro die memoretur, a poetis maxime Alexandrinis videtur profectum. Etiam in pompa Alexandrina Philadelphi ille exhibitus ap. Athen. V, pag. 197 D. *Carpamus rura*, ipsi carpamus viam, iter, ad vel per rura. Alii, educamus greges ad carpenda rura, h. e. gramina, herbas: præeunte

Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, ubi quarta sitim cœli conlegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ:
Ad puteos aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam;
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentis tendat ramos; aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus adcubet umbra;

326. *Quum ros* Nonius Marcellus in *tenera*, ubi et *est* in fine versus tollitur, quod sustulit Heins. omnium fere librorum auctoritate. — 328. Versum repetit Copa 27. cf. Cul. 151. — 329. *At* utroque loco Rom. et fragm. Vatic., vetere more. *adque alta* Rom. *Aut puteos* fragm. Moret. *ad* velet *ad alta* codd. ap. Columellam l. c. *aut lota* Erf. Qui talia captat, potest tentare *jubebo*, ut v. 300 *jubeo* 295 *edico*, IV, 264 *suadebo*. et recepit *jubebo* Wakef. — 330. *ilignis*. Ita fere plurimi et fragm. Vatic. In aliis aberratur: *illigneis*, *illignis*, *iligneis*, *in lignis*; *lignis*, vid. *ilincis* Pier. Heins. Martin. et Burmannus ad Antholog. Lat. lib. I, epigr. 110; 3. *ligneis* Goth. sec. — 331. *ast mediis* Parrhas. *aut* fragm. Vatic. Regius Martin. Longob. et tert. Rottend. *ac* nonnulli ap. Pier. et edd. vett. et unus Mead. *ut* ed. Ven. 1482. *in* Nonius Marcell. in *æstus*. *adquirere* Longob. — 333. *tendet* Leid. alt. *In patulos tendat* Moret. sec., per se non male. *nigra* Gud. *nigram* Mentel. pr. — 334. *sacrum nemus* pr. Moret. Parrhas. Leid. a m. sec. et sic Gud. Sed in tali positu epithetorum perpetua permutatio. *atra* et *arta* pro *sacra* codd. apud Columell. l. c. *incubet* Rottend. tert. et Erf. *gressus* pro *crebis* Medic. a m. pr. In Servio: «carpere cogamus capras.» Imitari ausus est Seneca Herc. fur. 139 *Pastor gelida cana pruina Grege dimisso pabula carpit.* — 326. Idem versus Ecl. VIII, 15. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7. 8.

327. Palladius loco laudato §. 4 Quarta hora calescente *potus puri fluminis aut putei præbeatur, aut fontis*. In verbis autem, ubi *quarta hora cœli*, cujus mensuram e solis in cœlo decursu cognoscimus (sic *cœli menses* Ge. I, 335; *cœli tempore* Ge. IV, 100), *collegerit sitim*, æstu tum succedente, contraxerit, fecerit, animantibus sitim. Horatius noto loco Carm. IV, 12, 13 *Adduxere sitim tempora*, *Virgili*. *Hora quarta* autem, nobis fere nona. Nam *in Italia quindecim horas habet longissimus dies* secundum Plin. II, 75, s. 77. vid. h. l. Martin. — 328. Præivit Hesiod. Ἐργ. 582. 583. Scut. Herc. 393 — 397. Similia alia v. ap. Cerdam. *rumpent arbusta*, sollenne de magno clamore aut strepitu. cf. ad. Ge. I, 49. Græv. Lect. Hesiod. c. 18. Scilicet proprie rumpitur aer clamore per silvam; tum ipsa silva. *arbusta* h. l. inter vites jugatas, ut bene monet vir doctus, secundum Plinium, qui eas *nec in campis nec in frigidis aut umbrosis nemoribus esse* ait, in loco de *cicadis* lib. XI, 27 s. 32. — 334. *nemus adcubet*, adstet, in propinquo situm sit, inprimis si in clivo sit; ut

Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus
Solis ad occasum: quum frigidus aera vesper
Temperat, et saltus reficit jam roscida luna,
Litoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?

vulgata nil mutat Columella. — 335. *Tunc* Rom. — 336. *aere* Goth. pr. Ceterum majorem interpunctionem e medio versu sustulimus. — 337. *rosida* scribunt nonnulli, ut et apud Columellam l. c. et alias. — 338. *alcyonem* Reg. *resonent* alter Rottend. *acalanthida* tuetur librorum apud Pierium, Heins., Martin. constantia, quamquam diversis modis *achaiantida*, *athalantida*, *acalenthida*, tandem *achantida*, sine et, scribitur. *acalantida* fragm. Vatic. et *acanthida* edd. ante Heins., etiam veteres, insederat; pro quo laudari potest Calpurn. VI, 7 *ut vincat acanthida cornix*. Contra Paullinus: *Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi*. Similiter non modo ἀκανθὶς, verum et ἀκαλανθὶς occurrit. vid. hic Heinsius. — 339. *pastoris* Leid. *versa* Goth. pr., quasi subinde mutari solita. Sed verius librarii est ludibrium. — 340. *Persequar* Zulich. *mappalia* male alibi scribitur. vid. Burm.

sup. v. 145 *saxea* procubet *umbra*. Nisi *accubat* simpliciter accipis pro cubat, sita est; ut apud Horat. IV Carm. 12, 18.

335 — 338. Tum poti greges iterum educendi et pascendi usque ad serum vesperem. cf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *tenues* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petitum. *reficit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet, noctu; adscriptus vulgari opinioni lunæ, tanquam caussæ. Hinc illud, quod ab Alcmane de rore dictum laudatur ab Intpp. (ap. Plutarch. Sympos. libr. III extr.) οἷα Διὸς θυγάτηρ μέγα τρέφει καὶ Σελάνας δίας· felici commento facit rorem, τὴν Δρόσον, Jovis et Lunæ filiam. *rorifluam Lunam* in Catalectis invenias p. 239. Contra sideribus tribuitur ab aliis *Humor ille, quem serenis astra rorant noctibus* Pervigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit haud dubie, ut Lunam deam γόνιμον, almam rerum matrem, crederent. *Litora resonant alcyonen*, h. alcyones cantum: memoratæ jam Ge. I, 398. 399. *Acalanthis* pro eadem habetur cum *acanthide*, seu *carduelí*, *Goldfink*.

339 sq. — 383. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta undique ornatum carmini et gratiam ex varietate quærit, ut ad hanc pascendarum ovium curam exemplo invitet, Afrorum nomadum morem memorat, qui per totam æstatem pecus in saltibus habent; at contra 349. in septemtrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum locus est ex nobilissimis.

339. *Libyæ pascua* jam ab Homero nobilitata Odyss. δ. 85. — 340. *mapalia*, casæ seu tuguria cannis ferulisve confecta in coni aut furni, aut in carinæ speciem, ut apud Sallust. Jug. 21, seu sparsim solo fixa seu plaustris circumferri solita, ut ap. Plin. V, 3. At

Sæpe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.

343. *campis* unus Arundel. et unus Mead. — 343. *Armentarnus* fragm. Vatic. a m. sec. *laboremque* Romanus, librarii stupore. — 345. *Crassamque* Menag. alt. *pharetramque* ed. Junt. — 346. *Haud secus* Quinctil. IX, 3. *Nec secus* Goth. sec. — 347. *Inulto sub fasce* fragm. Vatic. *quom* Rom. et fragm. Vatic. *dum* Nonius Marcellus in *fasces* et Donat. in Terent. Andr. I, 1, 9. Porro et *hostem* Medic. a m. pr. cum aliis nonnullis Heinsii, Regius, Goth. sec. Erf., item cod. Fabricii Chemnic. et Vegetii vett. edd. I. 19. duo vett. libri apud Pierium: sed pereperam. In Vegetii codd. porro est *hostis exspectatus*, et *hostes* vid. Misc. Obss. Vol. VII, p. 139. *hosti* etiam Rom. et fragm. Vatic. tuentur. — 348. *stat agmine* sine *in* Romanus. *stat in ordine* recitat Arusianus Messius Grammaticus. Et sic Leid. et Margo Periz. ap. Vegetium, quod placebat Viro docto in Misc. Obss. l. l.

h. l. prius locum habet; nam sunt *mapalia raris tectis*, h. mapalia rara, sparsa passim per agros, non in vicos collecta. Silius *dispersa mapalia* dixit ex hoc ipso loco lib. XVII, 90. cf. inf. ad Æn. I, 420. Apud Lucan. IV, 684 sunt *vacua*, h. vacuo et deserto in loco fixa. — 343. *Hospitia* pulchre certæ sedes ac domus, quo se recipiant. — 344. Locum hunc imitatus Silius II, 441—445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324—339, ut jam notatum apud Burm. 345. *Amyclæum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram*, a præstantiore genere (vid. ad. v. 312) nominat. Licet poetis ejusmodi ornamenta captare. Horat. *Non eget Mauris jaculis*. conf. eundem III, 19, 8. III, 26, 10. Nisi hoc esset, de Nomade Afro talia memorari non possent.

346. Non secus ac Romanus omnia secum agit, cum armatus incedit. *patriis — armis*, pulchro epitheto; quod *patriam virtutem*, *disciplinam*, in animum revocat. — 347. *Injusto sub fasce*, magno onere, ut Serv. jam explicuit, conf. ad Ge. I, 145. ubi *labor improbus*. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 16, et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque bajulare usque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. conf. Intpp. ad Taciti German. 30. — 348. *Ante expectatum hosti*, antequam hostis expectaret (v. Burm.), h. subito, repente, *ἀπροσδοκήτως*. *stat in agmine*, adstat agmine, ut *incedere*, *ire*, *sequi*, *agmine*. Usitatiore modo diceres: *agmen stat*. Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum incedit. *positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam, cum ag-

Google

At non, qua Scythiæ gentes, Mæotiaque unda,
Turbidus et torquens flaventis Hister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullæ
Aut herbæ campo adparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentis haud unquam discutit umbras:

349. *Mæotia* Heins. cum melioribus, quem vide. *Mæotica* vulgo. — 350. *fluentes* Franc. *Hister* scribunt præcipui codd. hic et alibi; an recte, dubito. Est enim prava sequiorum sæculorum aspiratio. — 351. *Quamque jacet* Schol. Horat. Epod. 10. sed aliter idem Od. III, 10. *radit* video a Pierio excitari, male. *Rhodope medium* Franc. *sub axe* Gudian. *gelidum — sub axem* scribendum esse contendebat Jo. Schrader. Verum *medium* ornatus caussa adjectum, non geographica subtilitate. — 352. *nec ullæ* Romanus. — 354. *arboribus* Ven. *aggregibus* Goth. pr. — 355. *surgit* Franc. — 356. *spirantis* Comm. Cruqu. ad Horat. Od. 1, 22, sed ad Od. 25 *spirantes*. *spirantes frigore venti* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 653. *Chauri* scribunt fere

men hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349. *At non* ita pascitur itque pecus etc. Debet itaque major distinctio poni in fine versus 351. — 350. Et Ister *turbidus* torquendo, dum torquet. — 351. *redit porrecta* simpliciter pro, it, procedit, est porrecta, dictum accipies. Vulgaris ratio erat, *jacet;* sed ut, *flectit se*, de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit*, *tendit*, mons ad septemtrionem. *sub axem*, polum, non geographica ratione poni, patet per se. Ceterum poeta latius septemtrionem declarat per Thraciam, quæ a meridie ejus fines constituere videri potest.

354. *Sed jacet terra, late informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in ulnas adsurgit*, scil. his ipsis aggeribus novis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua obducta est terra, *adsurgit in septem ulnas.* — 356. *Semper hiems* et *Caurus*: quem paulo ante vidimus vs. 278 et quæ sequuntur, de remotioribus versus septemtrionem plagis, etsi ad miraculum aucta, vera sunt, non de iis, quas vss. 349. 350 posuerat. Sed poetæ hæc adnumerant, non appendunt; hoc est paulo crassius id, quod volunt, declarant, *ut major ornamentorum copia inde suppetat*, quoties rationem ac delectationem affert rei dignitas, novitas, vel magnitudo. Nec eo descendere necesse est, ut dicas, Thracicas oras olim graviore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror; verum in poeta tali subtilitate melius caremus.

357. Cf. illa Horat. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc.

Nec quum invectus equis altum petit æthera; nec quum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbis,
Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris.
Æraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
Indutæ, cæduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ,

et hic, ut v. 278. — 358. *Nec dum* tres utroque loco et Goth. sec. *Nec cum vectus* Parrhas. et fragm. Moret. *altus* Ed. Ven. — 359. *latet æquore* Ven. *cursum* Goth. sec. — 360. *in* abest Reg. Martini. — 362. Distinctio hujus versus ambigua, ut semper in tali positu. Posueram autea post *puppibus illa prius putulis*, sane *pandas carinas* dixerat II, 445. Burm. *patulis* ad *plaustris* referri malit, et hoc recte, ex canone aliquoties memorato, alterum potius ornandum esse epitheto, quam nomen prius; inde enim major orationis vis existit: quamvis Wakef. male id fieri pronuntiet ad Lucret. VI, 550. Vir doctus Jac. Bryant totum versum pro supposititio habet; displicebat scilicet acumen a Maronis more et persona alienum. Si tamen sententiam prioris versus reputes: sustinet unda rotas, adeoque currus, quæ prius navigiis pervia erat: acumen perit; et *hospita* est simpl. quæ admittit, qua incedunt plaustra. — 363. *dissolvunt* Ven. — 364. *Induti* Gud. in rasura, ut Heinsio conjectura sit, fuisse *Indutis*. — 365. *et totæ in solidam* Romanus.

umbræ sunt nebulæ et caliginosum cœlum interdiu. Tres hi versus ex Homero versi Odiss. λ, 15 — 19. conf. Tibull. IV, 1, 65 sq. Valer. Flacc. III, 399. Ovid. Met. XI, 592. — 358 *nec quum invectus equis*, curru, ἵπποις pro ἅρματι et ἱππιώτη curru vehi. *per Siculas equitavit undas Eurus*. ap. Horat. — 359. *rubro — æquore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rutilo, rubescente, igneo. Neque hoc loco evincere potest Cerda, etiam occidentale mare rubrum a Virgilio vocari.

360. Ornatissimi versus de glacie: et quidem ex repentino gelu. *Mollesque luti concrescere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbes* VI, 555 — 363. Ge. IV, 135. 136 *Et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa Rumperet.* At de ære laudatur Strabo II, p. 126 (74) cum Epigrammate, quod est quoque in Analectis To. III, p. 234. — 364. *humida vina*, h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton, ut apud Quinctil. Inst. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ovid. Trist. III, 10. 23. 24. Laudat Burmann. Statii Intpp. Theb. IV, 1. Macrob. Sat. VII, 12. At inf. 379 cerevisia homines uti narrat poeta? Non esse hæc in poeta urgenda, recte monet Ouwens pag. 596. — 365. *vertere se*, verti solent. *lacunas*, fossas inter agros intelligit Servius, nimis anguste. Dixit poeta pro lacubus ac stagnis.

Striaque inpexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aere ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant.
Hos non inmissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pinnæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, et magno læti clamore reportant.

366. Versus abest Romano. — 367. *non setius* Rom. et plurimi. *non segnius* Vratisl., ut Serv.; et sic alibi. vid. ad Ge. II, 277. *æquore* unus Arundel.; et sic apud Priscianum lib. X, sed aliter Charisius. *æquore ninguit* ex vet. libro Giphan. Ind. Lucret. in *ninguere*. *mingit* Franc. — 369. *Corpora nigra* Toll., forte *pigra*; sed vid. Burm. *conserto* Zulich. et Reg. Martini. *confecto* post Romanum Franc. Ven. et Goth. pr. sed vulgata ap. Lutat. ad Stat. Theb. VI, 601. — 370. *et* deest Mediceo. — 371. *Quos non* Parrhas. *immensis* Zulich. Eadem varietas Æneid. I, 125. *nec cassibus* fragm. Moret. et unus Arundel. — 372. *Puniceaque* unus Mead. *agitant pecudes* Regius. *pinnæ* e melioribus Heins. *pennæ* vulgares. — 373. *Et frustra* Romanus. *oppositos* Goth. pr. putes fuisse *opposito*. *pectora* Gud.

367. *non secius*, non minus, atque ante. conf. ad Ge. II, 277. Mox *pruinis* pro nivibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero Iliad. μ, 278—286, præclaro loco. — 368. Si armenta stabulis tenentur v. 352, quid de his vss. fiet? Difficultatem vidit Jul. Sabinus. Scilicet cogitandum nunc de repentinis nivibus per eos quoque dies, quibus in pascua aguntur. Succurrere voluit Ouwens p. 594 dum *pecudes* et *boves* de feris minoribus et bubus agrestibus seu uris accipiebat. Durum id esset. Verum non nimis urgenda quæ poeta ad miraculum effert cumulata ex iis, quæ de borealibus plagis remotioribus narrantur. Intervalla esse debent hiemis remissioris et sævioris, etsi 356 *semper hiems*. Nam 360 *Concrescunt subitæ — crustæ*: ergo non semper durant. Itaque sunt quoque tempora, quibus greges extra stabulum in agro habiti *repentino* gelu oppressi laborant. Neque in *cervis* hærendum; posuit, ut poeta, pro feris quibuscumque. — 370. *mole nova*, insolenti, n. nivis. — 372. *formidinem* hic funiculum illum venatorum plumis intextum esse, quo cervi territi in retia aguntur, obvium est. Æn. XII, 750 *Cervum puniceæ septum formidine pennæ*. Apud Senecam est Hippol. 46 *picta rubenti linea penna vano cludat terrore feras*. Dixit quoque suaviter nivis altam molem *montem oppositum*, quem urgent pecudes pectore, ut ex nive emergant aut ut incedant.

Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effrena virum Rhipæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora sætis.

376. *defossa* Venet. *speciebus* Rom. *specibus* Gudian. *scrobibus* Vratisl. — 377. *que* in fine versus abest a multis; minus bene. *totis* Leid. a m. sec. — 378. *ulmosque* Ven. — 379. *Hinc* Voss. pr. et Franc. *ludo noctem* Rottend. alt. *spolia* Goth. pr. — 380. *Firmento* Medic. *fromentoque* Francianus; notabilis lectio, utpote de cerevisia e frumento cocta. Tacit. Germ. 23 *Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus.* cf. Geopon. VII, 34. *fermentoque* Gud. — 381. *Quin et H.* Schol. Horat. Od. II extr., sed vulgata apud Donat. Priscian. Bedam *Hyperboreis* Toll. — 382. Ῥιπαῖα ὄρη scribitur. — 383. *velatur* recte Heins. re-

376. Vita populorum borealium adumbrata ex iis, quæ de Thracibus et Sarmatis narrari solebant, partim quoque de Germanis. *defossos specus* pro fossis dixit: ut in Cul. 273 *defossas domos* pro subterraneis. *defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere.—378. *advolverunt*, pro, advolvunt, ἀυρίσπας. — 379. *noctem* appellat noctes longas hiemis. cf. vss. 357. 358. — 380 *pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento*, ζύμῃ, hordeo seu frumento fermentato, h. cerevisia, *atque sorbis*. Hoc quidem vinum nullo Romanis usu frequentatum; nam ejus ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores, et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum fieri traditur, et acetum*. Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16, s. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *Sperberbaum*, *Arlesbeer*. cf. Plin. XV, 21, s. 23.

381. *Septemtrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (v. Varro L. L. VI, 4, et Gell. II, 21), sidus, antiquis Græcis ἅμαξα appellatum, quoniam sub plaustri specie septem versus polum arcticum stellas repræsentabant; ut forte *septemtrio* sit *septem* stellarum *terio* seu currus; in plaustri locum mox Ursa major et minor, aut altera certe (Homer. Odyss. ε, 273) successit. vid. Arat. Phænom. 27. conf. ad Æn. I, 744. — 382. *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocunque vento dixit; itaque *Rhipæo* adjecit, ut borealem ac frigidum declararet; etsi, si arguteris, Rhipæi montes ab Oriente Scythiæ positi videri possunt: de quibus ut de omni Septemtrione pro diversis temporibus et opinionum vicissitudine multa ac varia fabulatos esse veteres, sæpe et a multis viris doctis monitum

Si tibi lanitium curæ: primum aspera silva,
Lappæque tribulique absint; fuge pabula læta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum; plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,

posuit, tanquam elegantius per græcismum, e Romano, et alio Pierlano a m. pr., item Gudiano. *vellatur* Ven. Wakef. ad Lucret. IV, 591. ubi *pinea semiferi capitis vallamina quassans* pro *velamina* intulerant viri docti, recordatus hujus loci *vallatur* reponendo egregie locum sanasse se pronuntiat. At Naugerius dudum hoc idem expresserat Ald. tert.; redierant tamen editores, ut innumeris aliis in locis, ad vulgarem lectionem *velantur*, quæ insidet reliquis codd.; etiam Medic. *fluvis* (a pr. m.) *velantur*. Versum languere facile sentias, si sententiam excusseris. Tanquam inutilem rescindere quoque volebat Jac. Bryant modo a me laudatus. Pedem fixerat poeta in loco lubrico. Narrationi finiendæ sententiam subjicere volebat hanc: Ita vivunt populi septentrionalium terrarum. Hoc, ut poeta, ornare debuit. Pro, ita vivunt, hac vita utuntur, adversus vim frigoris pellibus tecti; subjecit ornatiora: *tunditur Euro gens et velatur sætis pecudum:* frigoris vim experitur, et adversus illam velleribus ferarum corpus munit. — 384. *lanitium* Parrhas. scribit cum aliis. Aliter meliores. *Sit tibi* quidam codd. ap. Serv. Æn. II, 140 et Ed. Norimb. — 385. *tribolique* Romanus, Medic. Gud., ut Ge. I, 153. *fuge pabula terta* em. Schrader. At v. Notam.—388. *cui tantum* Donat. in Phorm. Terentii II, 56, Moret. quart. Franc. et Erf. *palatu* Mentel. tert. — 389. *Reica* scribebat Romanus, sed et v. 422 *Deica. nam maculis* Gud. *inficiet* Menag. a m. sec. — 390. *Nascuntur* Medic. a m. pr. *Poscentum* Ven.; pro *Pascentum* credebat Burm. *Nascentis* Mead. *pleno* Reg. Martini. *plenumque* Rottend. alt. *campum* Reg. — 391. Jo. Schrader. malebat *Vellere. sic credere* codex Servii ad Georg. I, 16,

ac disputatum est, ariolationibus quoque de iisdem rebus interpositis.

384 — 393. Præcepta super lanarum studio. vid. Colum. VII, 3, 9. 4, 4. De *lappis* et *tribulis* Ge. I, 153. — 385. *fuge pabula læta.* Hoc poeta a conterraneis suis habet. Columella VII, 2, 3 *pretiosiores lanæ habentur — quæ circa Parmam et Mutinam macris stabulantur campis;* quamquam ibi nomen locorum proprium esse volunt. Philargyr. « quia læta pascua folocem lanam faciunt, hoc est, minutam, duram atque birsutam. » —386—389. Ita omnes auctores R. R. post Democritum Geop. XVIII, 6. v. Varro R. R. II, 2, 4. Colum. VII, 2, 6. 3, 1. Pallad. VIII, 4, 2. Plin. VIII, 47, s. 72. Aristot. Hist. Anim. VI, 13. Cf. Calpurn. Eclog. II, 36 sqq. de lingua nigra coloris varii caussa in sobole constare debuit e longa observatione. — 390. Alium circumspice e grege. Nobilitavit rem tenuem: *pleno campo.*

391. Fabula e Nicandro sumta, qui Georgica et ipse scripserat. v.

Digitized by Google

Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu adspernata vocantem.
At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
Ipse manu salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, ac magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,

facili lapsu.—392. *capta* Rottend. alt. In utroque Meadiano vss. 391. 392 inverso ordine erant scripti.—393. *tu* abest Parrhas. *nec es aspernata* pr. Moret. *ne es adspernata* Gud., male.— 395. *Ille manu* Romanus et Medic. Pierii, cum pluribus Heinsii, tribus Martiui, Goth. pr. Erf. et vett. edd., quod equidem præferrem. *Ipse* Medic. Gud. Moret. pr. cum aliis tuentur; bene utique et ipsum, quis dubitet?— 396. *magis et magis* ante Heins., ut in aliis.—397. *occultam* Gud. *referant* Ven. *referent* Rottend. tert. — 398. *Multi etiam* Leid. et Moret. quart. cum Goth. sec. et tribus Martiui.

Macrob. Saturn. V, 22. Pan in arietem mutatus nivei velleris pulchritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. Probus nivei arietis vellere se circumdedisse Panem, etiam ex Nicandro, memorat. Plures Arcadum fabulæ fuerunt de Luna dea e cœlo vocata: placuit inprimis poetis narratio de Endymionis amoribus: quibus adducta Luna de cœlo descendit. Visum aliquod, opinatum, populare, (philosophema appello, quoniam aliud vocabulum magis aptum haut suppetit) in fabula hac antiqua latere probabile fit; forte Lunæ deliquium. Pan Arcadum deus domesticus, quo Naturam rerum declarasse videntur. De Luna autem multa erant fabulati, qua se etiam antiquiores esse jactabant, προσέληνοι. v. Opusc. T. II, p. 334 sqq. *Munere* lanæ niveæ, h. pretio; re pretiosa: lana nivea, qua se commendabat, offerent se sub specie candidi arietis. *munus* appellare potuit poeta simpliciter id, quo inducimus et fallimus alterum.

394—403. Nunc de lactis studio. E Varrone II, 2, 19. cf. Pallad. XII, 13, 8. Geopon. XVIII, 12 et 19. De *loto*, herba, quæ et *melilotus*, v. ad Georg. II, 84.— 396. *tendunt* (f. distendunt, distentant, ut alibi, v. c. Ecl. IX, 31) *ubera* lacte. Nam pinguescunt oves potissimum ex potu. Notavit jam Aristoteles Histor. Anim. VIII, 10.

398 Ut lactis majorem copiam habeant, multi hædos non submittunt capellæ, sed statim a matre depellunt sobolem (et v. c. vendunt, mactant etc.) *jam* accipio pro porro. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225 *Multi ante occasum Maiæ cæpere* et 193 *Semina vidi equidem multos medicare*) *prohibent hædos a matribus* et *excernunt*, seu secernunt, amovent, hinc ornatius dictum *prohibent excretos*, Servius *excretos*, validiores, reddit. Duxit adeo ab

Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod jam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.
  Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una

399. *Simaque* Heins. conj. *præfingunt* Leid. a m. pr., unde Jo. Schrader. *præstringunt*. — 401. *a tenebris* cod. Leid. Servii ad Eclog. III, 5. *cadenti* Rottend. tert. *cadentes* Rom. — 402. *Sub luce* Rottend. tert. *exportant* Romanus, Medic. Gud. cum multis scriptis et editis; etiam utroque Goth., item vett. Grammat.; atque ita illa: *adit oppida pastor*, secernenda sunt ab antecedentibus. Alios video distinguere: *quod — cadente, Sub lucem* (sc. premunt): *exportans calathis adit oppida pastor*. Ita totam noctem caseis premendis exigerent. — 403. *Ut parco* Rottend. sec. *Ac parce* qu. Moret. *contingunt* ubique legitur, nusquam *continguunt*. cf. Not.; ut nec inf. 448. *Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca.*

excrescere: idque sequuntur alii, de auctoritate usus securi, cum aliud exemplum haud adduxerint. Potest tamen res analogia confici; usitatum enim est, *cretus* natus, a crescere, quod et fuit pro nasci. *concretus*, a concrescere, itaque et *excretus;* dictum, ut *adultus* ab adolescere. Aut verba hæc vim quoque transitivam habuere, aut fuit quoque *olere*, *adolere*, pro augere: de quo disputatum est ad Æn. I, 704 et jam sup. Ecl. VIII, 65. *Capistra* autem int. περιστομίου genus aculeis insertis, quod non quidem os obturet, sed si uberibus os admoveant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat.

401. *Nocte premunt* in caseum; *Mulgent vere ad caseum faciendum mane:* Varro II, 11, 4. quod autem lac vesperi mulsere, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem; ut contra priore loco v. 401 de caseo, qui recens consumitur, loqui videtur. Sic satis expedita res videtur. — 403. *parco sale*, modico, quia, et *nimio sale imbui* potest, cf. Colum. VII, 8, 5. Ibid. §. 4 *caseus rursus torrido sale contingitur:* ut adeo *contingunt* esse videatur pro *continguunt*, a *tingunt*, aut, ut veteres scribebant, *tinguunt*. Calpurn. V, 34 *rursusque premetur Mane, quod occiduæ mulsum redegerit horæ.* Quæ ibi antecedunt: *At si forte vaces, dum matutina relaxat Frigora sol, tumidis spument tibi mulctra papillis: Implebis, quod messe fluat;* Mane inquit, mulge oves: *implebis quod messe fluat*, lac habebis in messorum usum interdiu: ut ap. Maronem in urbem exportatur. Ita nulla emendatione indiget locus. *calathis* vimineis, ut Copa 16. vitilibus.

404 sqq. — 413. Procedit ad curam canum. Præiverat jam Hesiodus Ἐργ. 604. 605. Proximo loco Varro II, 9. add. Columell. VII, 12. Plin. VIII, 11, s. 61 sq.

Velocis Spartæ catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui. Nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montisque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.

405. *actumque Mol.* alter Rottend. *Molosum* scribunt plurimi. — 407. *cursusque* Leid. — 408. *indignatos* Medic. a m. pr., memoriæ vitio. *implacatos* Ven. Ed. Ven. — 409. *onagris* Leid., sed v. Burm. *tumidos* unus Arundel. — 410. *lepores* Toll. et Parrhas. *dammas* scribunt alii, hinc *damnas* Franc. — 411. *pulsis* alter Rottend. — 412. *turbabis agros montesque per altos* Medic., male. vid. Not. conf. Burm. *terrebis* Romanus. — 413. *Ingente clamore* Vrastil. et Schol. Statii Theb. IV, 323. ut supra v. 43 hoc libro, *vocat ingenti clamore Cithæron*; et præferebat Burm., sed in utroque modo ornatui tantum inservit epitheton; neutro vim aliquam suam habet; igitur pareo auctoritati codicum, quibus accedit Nonius Mar-

405. *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclæi*), *veloces*, inprimis sagacitate et odoratu præstantes, venationi; *Molossi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curæ adhiberi soliti. — 406. *Pasce sero pingui*. Expressit h. l. Nemesian. Cyneg. 159. Gratius Cyneg. 307. — 408. Eodem, quem sæpe jam vidimus, poetarum more communi, pro quocumque abigeo et prædone (qui Hesiodo ἡμερόκοιτος ἀνὴρ l. c.) *Iberum* posuit, quia ea gens rapinis et prædationibus infamis, inprimis cum nondum satis perdomita esset; hinc *impacatos Iberos* appellat: Varronem de R. R. I, 16, 2 ante oculos fuisse poetæ probabile fit: *multos enim agros egregios excolere non expedit propter latrocinia vicinorum, ut in Sardinia quosdam — et in Hispania prope Lusitaniam*. cf. L. I ff. de Abigeis. *a tergo*, in vicinia habitantes et insidiantes. — 409. *Onagros*, ferum asinorum genus, Phrygiæ et Lycaoniæ, Arabiæ, ut nunc Syriæ, nec non Africæ cum assignent veteres (vid. Varro R. R. II, 6, 3. Plin. VIII, 44, s. 69), nemo in Italiæ silvis commemorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quæ canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam, utque oratio esset doctior, minus notum genus posuit; sic supra *uros*, sic *cervos alibi*. Sic *cedrum* in Italia recensuit Æn. XI, 137, notante jam Victorio lib. XXXVIII, 1. 412. *agens* ad ornatum adjectum; vocabulum venantium proprium, dum urgent feras: Æn. IV, 71 cerva quam *fixit pastor agens telis*. et I, 192 et *omnem Miscet agens telis nemora inter frondea turbam*. Ita et 413 *premere*, premendo, urgendo, instando, ad retia agere.

Disce et odoratam stabulis adcendere cedrum,
Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,

cellus. *Ingentes* — *cervos* Erf. — 414. *in stabulis* alter Menag. *incendere* Colum. VII, 4, 6. qui recitat vss. 414 — 418 et 420. 421. — 415. *gravi* habebant Servii libri. Sic Regius et Moret. pr. et edd. vett., ut vel ex Pierio patete; quod firmes ex Nicandro, quem h. l. sequutum esse nostrum manifestum est, qui v. 51. *βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα Χαλβάνη*. Sed reliqui libri constanter *gravis* vel *graves*, et hoc ex propria natura hujus serpentis. v. Not. *celidros*, *colydros*, *chelindros*, *cylidros*, aberrationes. — 416. *sub ignotis* Romanus, non male. Sic quoque Erf. Sed perpetua hæc variatio. Sic Æn. XI, 327. vid. Burm. — 417. *delicuit* Rottend. tert. *dilituit* Gud. — 418. *adsuetos* Gud. et Moret. pr. *colubris* Rottend. alter. — 419. *pecorisque* Gud. *adspargere* Mentel. pr. — 420. *Fodit* nonnulli

414 sq. — 439. Sequuntur præcepta de cavendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6. Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35. 51 — 53. Nostri vestigia pressit Calpurn. Eclog. V, 86 sq. Cf. h. l. Cerda. De *cedro*, forte junipero oxycedro, v. ad Ge. II, 443, et Æn. VII, 13. — 415. Plin. XII, 25, s. 56 *Dat et galbanum* (succum viscidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua v. ad Ecl. X, 25). *Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes*. Alia loca vid. ap. Cerdam et al. Intpp. Ejusdem *ferulæ* etiam radix adversus morsus serpentum adhibebatur. vid. Samonicus de Medicina 846. *graves chelydros* dixit, (ut inf. *graves elleboros*, ex ipsa rerum natura) quia sunt fœtore intolerabili quasi putris ulceris. vid. Nicand. Theriac. 411 sqq. (p. 28 ed. Gorr.). E Dioscoride et Galeno alia loca laudant Intpp. — 416. De *Vipera* quæ vivos parit Plin. X, 62 s. 82. *mala tactu*, noxia, si tangatur. *cœlum fugit*, h. lucem, stratis motis admissam. Colum. VII. 4, 6 *Stabula vero frequenter everrenda et purganda — nec tantum cœno aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur.* Adjicitur locus nostri poetæ. *fugit*, *fovit*, ex more, aoristi forma.

418. *Colubrum*, idem eum *boa*, de quo Plin. VIII, 14, s. 14 memorat, serpentis genus esse, putabat Martinus; quia de iis Plin. « *aluntur primo bubuli lactis succo, unde nomen traxere;* » quod mihi parum probabile videtur, dum magnitudinem boæ recordor. Nec huic uni serpenti hoc proprium est, ut lac exsugat. Latius colubrorum nomen patuisse videtur: nam etiam in aquis degere dicuntur colubrorum genera, et *mala gramina pastus coluber* occurrit Æn. II, 471. Nec tamen h. l. ex mitium serpentum genere esse potest, quia *pecori adspergere virus* solet. — 420. *Fovit humum*. Magis explicite Ge.

Digitized by Google

Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Dejice; jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:

apud Pier., item Venetus; sed hoc ad poeticam rationem haud dubie deterius. Eadem diversitas Georg. IV, 43. — 421. *timentem* Menag. pr. *tuentem* Goth. pr. cum Ed. Ven. Idem versus Æn. II, 381. — 422. *cumque fuga* Medic. a m. sec. *namque* Zulich. et Goth. pr. *tumidum* idem cum tribus aliis, Bodlei. et vett. edd. Norimb. et Ven. 1475. *addidit* Rottend. sec. et Goth. pr. — 423. *Dum* quart. Moret. *Tum* Goth. sec. *extremæ agmina* et a m. pr. *agmine* Mentel. pr. et Romanus. — 424. *trahunt* Medic. a m. pr., quod Heinsio judice, non casui debitum videtur, qui ad Æn. VI, 209 plura hujus generis collegit, ubi nomini singulari, cui plurium partium, formarum et individuorum, et cujusvis tandem collectionis notio subest, aut quod poetico more pro plurali numero positum est, verbum plurale in codd. jungitur, ut sup. Georg. II, 89 *pendent vindemia*. Æn. III, 142 Gudian. *victum seges ægra negabant*. In perpetuis tamen librariorum in hoc genere erroribus nihil temere affirmem, nec parum tutam elegantiam capteto. Alioquin malebat Heins. in nostro loco: *tardosque sinus trahit ultimus orbes*, aut etiam *tardosque trahi s.* Scilicet communiore ratione *orbes trahunt sinus*. — 425. *Ille malus etiam* C. Parrhas. *Esse jam ille* Romanus. — 426. *Lubrica* pro *Squamea* Moret. pr. et Menag. pr. cum uno Arundel., qui et hunc versum exhibebant post v. 437, item Parrhas. Sed repetitum est illud cum toto versu ex Æn. II, 473—475. *sublata* Medic. a m. pr.

IV, 42, 43 *effossis latebris sub terra fovere larem*. *Fovet locum* is, qui multis et assiduus in eo moratur; sic *castra fovere* Æn. IX, 57, et sic, *fovere latebras in humo*: hinc magis poetice, *fovere humum*. Mox *Cape saxa*. Ita pugnantem inducit pastorem in Culice 155 sqq. 190. — 421. *colla sibila*, quæ sibilum edunt, *tumentem*, ex Nicandro Theriac. 179. 180. ψαφαρὸς δ' ἀναπίμπλαται αὐχὴν Ἄκριτα πιφύσσοντος. cf. eund. v. 21. *Dejice*, prosterne, quia *tollentem minas*, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poeta Æn. II, 381 *Attollentem iras et cærula colla tumentem*. — 422. *caput abdidit alte*, in terræ latebras sese proripiens; tamen vel sic feriri potest parte extrema. *extremæ agmina caudæ*, præclare ad magnitudinem. Omnino sunt ornati versus: *orbes*, ut κύκλοι, et *nexus*, proprie de serpentibus.

425. De *Chersydro* seu *dryino* et *dryina* agit. Est et hic ex hydrorum genere, forma similis fere aspidi chersææ parvæ. Versus de eo Nicandri Theriac. 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur de eodem in Culice agi; nescio an et inf. IV, 459. Respexit locum Statius Theb. V, 520 sq. — 426. *sublato*

Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus austris,
Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram
Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet.
Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt:
Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperque siti atque exterritus æstu.

428. *Et qui dum amnes ullis* Parrhas. *ullis* etiam Menag. pr. Rottend. sec. Morel. fragm. Regius Martin. *amnis* Gud. *ruperunt* ed. Ven. — 429. *ac* abest Ed. Junt., etiam Argent. et Rom. *terræ palustribus* Ven. *pluvialis* Goth. pr. — 430. Versus abest a Menag. pr. *colet* Gud *ripisque*; molestum τὸ *que*, et τὸ *hic*: sive ad *stagna* sive ad *ripis* referas: multo tamen molestius est, si prius adoptes. Vereor ne antiqua lectio, metri metu, mutata sit, cum esset: *stagna colit ripisque habitat; hic — hinc p.* Francianus, quod malim. *tum p.* Nonius in *Improbus*. — 431. *Improbat* Ed. Ven. *implet* Gud., uterque Mentel. et multi alii, etiam Pierii. — 432. *exusta* repositum ab Heins., ita enim veterrimus quisque, et sic bene dici docebat Burm. h. l. Sed confirmem etiam ex Nicandri loco, unde expressit: ἀλλ' ὅταν ὕδωρ Σείριος ἀζήνῃσι (h. ξηραίνῃ). *exhausta* vulgo legebatur, ut et in Mediceo Pierii erat interpolatum, et ut Gud. Ven. Goth. pr. et plures Martini exibebant. A Mead. altero aberat v. 432.—433. *Extulit* Medic. depravatum ex *exulit*, quod Menag. pr. exhibebat; quamquam Heins. ad Æn. II, 207 illud ex eo usu defendebat, quo *se* subticetur, h. extulit se. *Exiit* Longob. et Medic. multi Heins. et Burm. Arundel. et Mead. Goth. ali., minus bene. et aberat a Regio Martini; in eodem *lumina linquens*. — 434. *Serpit* Zulich. *asperque sinus* Medic. a m. per *exercitus æstu* in nonnullis legi Cerda notavit. Sic Colotianus habuit, et alius cod. Dorvillio memoratus Obss. Misc. Crit. Vol. I, pag. 3, sicque legebat vir *pectore*, erecto: ut ad v. 421. v. h. l. Cerda — 428. *rumpuntur fontibus*, rumpunt se, erumpunt, prorumpunt se; ut Ge. IV, 368. *hic* in ripis, abundat. — 431. *ingluviem* improprie dixit pro ventre, ut jam Servius; nam proprie est πρόλοβος ut in avibus, primum in gutture cibi receptaculum. Laudat Cerda Aristot. Histor. Anim. II, c. 17. cf. inf. Var. Lect. ad Æn. II, 471. Silium hæc imitatum esse, notat idem. Locus est lib. VI, 155 — 158. *atram* autem dixit, h. funestam, exitiosam, luctuosam. *Improbus*, immodice avidus, vorax. v. ad Georg. I, 119.

432. Hæc plane e Nicandro l. l. — 434. *Sævit agris*, gravius, cum notione iræ, quam serpit, incedit per agros. Nicander dixerat v. 371. νίμεται διψήρεας ὄγμους. *exterritus*, interpretibus negotium fecit, cum *æstu* junctum. In Obss. misc. crit. Vol. I, pag. 3 et 83 modo, ut φοβηθεὶς, *furore quodam percitus*, *excitatus*, aut *exterrens se*, modo de sævitie ex caloris vi exacerbatione, modo ἐκπλαγεὶς, *punctus*, *in rabiem versus*, explicatur. Simplicissimum utique est, ut *furens*, *insanus* exponatur; nam synonyma habentur: consternari, amentia corripi, furere. In Nicandri loco, quem poeta hic repræsentare voluit, v. 371 Theriac. ipse serpens

Digitized by Google

Nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:
Quum positis novus exuviis nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,

doctus apud Markland. ep. crit. ad Franc. Hare pag. 121; etiam Jo. Schrader. Idem Heins. pro conjectura adscripserat; Marklandus *extorridus*. In eodem Obss. Crit. loco *expergitus* conjectatur. At vide Not. — 435. *Nec mihi* Medic. Franc. duo Martini, cum ed. Paris. 1494. Goth. sec.; et sic sp. Quinctil. IX, c. 3, ubi in aliis: *Nec noctu molles*. quod recipi præstat, ut jungatur sententia cum antecedentibus et lenior procedat. *sub divo* vulgo editum ante Pulmann., sicque fere codd., etiam Medic. et Rom., idque revocavit Brunck. Pulmann. intulerat *sub dio*; nil refert; sed *divo* est antiquior scriptura, ut etiam ex Lucretio patet. Goth. alter etiam *molli* a m. pr. *clivo* Arundel. — 436. *sileat jacuisse* Venetus, pro *liceat*, putat Burm., quem vide. *libeat dormire* alter Rottend., ex interpretatione. — 437. *Compositis* Franc. et Parrhas. Idem versus inf. Æn. II, 473, ubi similis varietas. Alii post hunc versum repetunt v. 426. vid. sup. ad h. v. — 438. *reponit* Serv. ad Æn. II, 357. Ceterum, quoties h. l. retracto, otiosi aliquid inesse sentio in his: *aut catulos tectis aut ova relinquens*, et offendit in tam polito carmine defectus copulæ in *volvitur micat*; et quod caussæ annumeratæ sunt, quasi a scripterret alios: ἐν δὲ κελεύθοις Γλῶσσαν ποιφύγδην νέμεται διψήρεας ὄγμους. in *viis vero linguæ sibilo exterrefaciens incedit per siccos agros*. Schol. τὸ δὲ ποιφύγδην ἀντὶ τοῦ φυσητικῶς καὶ μεθ' ὁρμῆς ἐκφορῶν. Sibila, τραγικωτέρως reddit Æschyl. VII. ad Th. 383 Tydeus — μεσημβριναῖς κλαγγαῖσιν ὡς δράκων βοᾷ. Sed petiit poeta suum *exterritus* ex alio loco v. 417, ubi de *dryino* seu chelydro: *relictis ille paludibus, venans per prata ranas*, Σπέρχεται ἐκ μύωπος ἀηθέα δέγμενος ὁρμήν, *furit ab asilo agitatus*, h. exterritus; ut recte adeo ad furias, quibus corripitur, referatur, ut supra v. 149 ab asilo *tota exterrita silvis Diffugiunt armenta*. *asper siti*, exasperatus, furens sitis impatientia. Videtur, ut jam Guellius monuit, reddere voluisse Græcorum Δίψῃ καρχαλέοι, ut Iliad. φ. 541. Statius l. c. 521 *siccique nocens furit igne veneni*.

435. Subjicitur nunc aliud periculi genus ex aliis serpentum generibus, qui in cavernis latent et ex iis prodeunt certis temporibus. Videtur pastoris in Culice memor esse. *Nec*, et ne, *mihi tum*, de forma vid. ad Ge. I, 456. Hic autem alium Nicandri locum ante oculos habuit Theriac. 28 — 34, et 137. 138. conf. Valk. ad Theocr. pag. 253. qui me non habet assentientem in iis, quæ disputavit, nec videtur loci difficultatem perspexisse. — 436. *dorsum* proprie est montium; hinc, si montes silvis consiti, etiam silvarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 91 *Prærupti nemoris — dorso*. — 438. *catulos aut ova*. Scilicet alia serpentum genera sunt vivipera, alia ovipara. Melius tamen, quod Cerda et alii, ova aut catulos jam ovis exclusos. Ceterum si uterque versus ad unum idemque tempus revocatur, necesse est, fecundum poetam nos-

Arduus ad solem et linguis micat ora trisulcis.
  Morborum quoque te caussas et signa docebo.
Turpis ovis tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit, et horrida cano
Bruma gelu; vel quum tonsis inlotus adhæsit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.

tore historiæ naturalis qui de incertis pronuntiare non audeat. *aut — aut.* Satis erat afferre ista: *nova cute indutum* serpentem cum maxime ira tumentem sævire. Nec plura memorantur in altero loco Æn. II, 473—475 *Qualis — nunc positis novus exuviis nitidusque juventa Lubrica convolvit sublata pectore terga Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.* Neque ap. Nicandr. 31 sq. quem noster ante oculos habuit, annumerantur hæc, *aut catulos aut ova.* Suspicabar itaque duo a poeta poni tempora, quibus serpens furiis maxime exardescit, pelle mutata et e puerperio: ut scriptum esset ab eo: *Quum positis novus exuviis nitidusque juventa Volvitur, aut catulos tectis* atque *ova relinquens, Arduus ad solem linguis micat ora trisulcis.* Ita bene conveniunt: *volvitur aut micat.* Si pertinaciter lectionem vulgatam defendas, dicendum est, priore loco omissum esse *aut*, et poni tempora *tria diversa*: quum aut novus depositis exuviis, aut catulos relinquens, aut relinquens ova, apricatur. — 439. *et* abest a Leid. et Toll. *ore* Erf. Idem versus Æn. II, 475. — 440. *caussas.* Cum morborum caussas poeta non expediat, sed remedia: Jo. Schrader. emendat, *curas.* Nimis severe in poeta. — 441. *cum frigidus* Rom. — 443. *cum intonsis* Ed. Ven. *inlutus* Medic. et Rom. *adlutus* aliquot ap. Pierium. — 444. *hirsutis* Medic., ut modo *tonsis* ovibus. Sic et Romanus, trum, ut eodem tempore serpens et pellem exuat et pariat ova aut catulos educet: quæ an vere ita se habeant, non reperio. Serpentes fetum vere conceptum mense Augusto edere, spolium autem hieme depulsa, qua sub humo latuerant, incalescente sole, interdum tamen et auctumno exuere, memorantur ab Aristot. H. Anim. lib. V, extr. VIII, 15, al. 17. qui locus de vernatione serpentum est classicus. Vide nunc Schneider. Physiologia amphibior. Specimen I, pag. 12. 13. Itaque statuere malim, non ad unum tempus hæc esse revocanda, sed diversa memorari, h. e. diversas caussas et tempora, quibus e cavernis prodeant ad iracundiam proclives; quum volvitur (aut) *novus exuviis positis, aut relinquens catulos, aut relinquens ova.* — 439. Communiori ratione *micat lingua*, dum celeriter movetur, vibratur; doctius, *serpens micat linguis in ore.* Tum *arduus ad solem*, erectus ad cœlum, sed cum dilectu, ad solem, cujus calore recreatur. Junctura est: *volvitur*, h. e. volvit se, *et micat arduus.* — 440. De morbis ovium cf. Varro R. R. II, 1, 21 sq. *Animadvertendum, quæ cujusque morbi sint caussæ, quæque signa earum caussarum sint, et quæ quemque morbum ratio curandi sequi debeat.* — et Colum. VII, 5.

441. Vide Colum. l. c. ubi s. 5. ad h. l. provocatur. — 442. *persedit*, pervenit, penetravit; alias, insedit. — 444. Vid. Calpurn. Ecl. V, 74 sqq.

Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni;
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,
Idæasque pices, et pinguis unguine ceras,
Scillamque, elleborosque gravis, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum

et hoc præferri debebat. *hirsute* Franc., pro *hirsutæ*. — 445. Unde in Gotting. Edit. *pluviis* irrepserit, nescio. Possit præsidium parari ex Colum. VII, 4, 8 *cælestis aqua sub dio solibus in hunc usum durata paulum decoquitur*. — 447. *misosque* Gud. *mersusque* Zulich. *amne* Rottend. sec. — 448. *amurga* Gud. — 449. *vivaque sulfura*, quod vulgo editur, nisi quod in Elzev. *sulfra* scriptum video, quart. Moret. Rottend. tert. et alter Mentel. habebant; et tuentur Servius, Marius Victorinus, multæ edd. vett., et est communis lectio. At Rom. Medic. omnesque alii codd. Pierii (Medic. quidem et Longobard. a m. sec.) cum Erf. *et* vel *ac sulfura viva*. *sulfura vivaque* duo Voss. Porro *sulpura* Rom. et alii scribunt. — 450. *unguine tædas* Papirianus apud Cassiodorum de ortographia pag. 2295. Sed aliter Charisius et Priscianus, hic etiam *pinguis*, ut in scriptis. — 452. *est* abest Goth. sec. — 453. *potuit*. Jo. Schrader. f. *properat*; sed est aoristus, pro, potest. Ut mox. 459

445. E Varrone II, 1, 23. Hinc sup. I, 272 erat: *balantumque gregem fluvio mersare salubri*. — 448 — 451. Conf. Varro II, 11, 7. Colum. VII, 4, 7. 5, 7. Geopon. XVIII, 8 et 15. Compara etiam Gratii Cyneg. 415. 416. *tristi*, amara, ut sæpe. ut *tristis lupinus* Ge. I, 75. *contingunt* cf. sup. 403. *spuma argenti*, n. defervescentis, dum coquitur (*Silberglætte*). Locus de ea classicus apud Plinium XXXIII, 6, s. 35. *pix Idæa*, præstantius genus; intellige autem liquidam, *Teer*, ex Plin. XXIV, 7, s. 24. *scilla*, cepe marinum. *elleborus gravis*, a gravi odore. *album* autem genus h. l. spectari, viderunt jam alii ex Colum. VII, 5, 7.

452. Excitat versus Columell. VII, 5, 10, habuit ante oculos Gratius Cyneg. 360 sqq. Calpurn. V, 75 sq. Sensus est apertus, nullum esse remedium efficacius. *labores* putare possis esse ea, quæ medendo morbo parantur. Verum usu loquendi *labores* sunt ærumnæ, mala, h. l. morbus: *Fortuna* est remedium; sed quomodo? Fortuna est etiam eventus fortunatus, successus; ergo etiam fortunatus exitus morbi: adeoque id quod eum affert, seu curatio seu medela et remedium. Ita *nulla fortuna magis præsens est*, nullus certior remediorum adhibitorum successus est, nullum præsentius auxilium, *laborum*, hujus mali, scabiei, nulla certior salus. Aliter dicta sunt Æn. VII, 559 *ego, si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam*: casus fortunæ. —

Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ

profuit, prodesse solet. — 456. *aut* e melioribus omnibus Heins. et vulgo; porro *omina*, ut castigatiores habent. Vulgo *omnia*, ut et Mediceus ac Romanus. — 458. *Cum fuerit*, *fueritque*, vitiose nonnulli. *aut artus* Menag. alter, ut et Pierius enotarat e cod. *horrida febris* Toll. ex *arrida*, ut Franc. conf. sup. ad v. 197. — 459. 460. recitat Colum. VII, 5, 10. *intensos* conj. Heins. quod nolim, et Wakef. ad Lucret. I. 301. — 460. *saliente* Regius. *Bisaltæ* priore producta etiam Ovidius, et Claudian. XXI, 134. At Gratius 513 corripit *facilis tutela Bisaltæ*. — 462. *aut* in Medic. *deserta ferarum* Franc., repetitum ex Æn. III, 646, observante Burmanno. — 463. *lac conceptum* Helen. Acro ad Horat. Carm. III, 4. Sed vulgata est in comment. Cruqu. et Porphyr. — 464. *ut* Reg. Martini. *succumbere* unus Arundel.

454. *rescindere ulceris os*, quod vulgo aperire ulcus. *vitium*, ulcus, sanies. *tegendo*, dum tegitur. Mox eadem ulcera, *vulnera*. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Ulcus enim vivescit et inveterascit alendo*. — 456. *meliora omina*, pro consequenti, auxilium deorum.

457. *dolor*, morbus, exulceratio. *depascitur*, *νέμεται*, absumit. Guellius comparat Græcorum poetarum *γυιοβόρος πυρετός*. — 459. *incensos æstus*, vulgarius, *fervidos*. — 461. *Bisaltæ*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniæ oris habitantes; alii ex iis etiam ultra Strymonem. Accurate de iis agentem v. Gatterer. Comment. de Herodoti et Thucyd. Thracia. Comm. III, p. 33 sqq. (in Commentat. Soc. R. Gott. Vol. VI.) De *Gelonis* ad Borysthenem v. ad Ge. II, 115. — 462. *Quum fugit*, sive expulsus a vicinis populis, seu simpl. migrat, et a Borysthene inde per Getarum deserta, cis et ultra Istri ostia, descendit in Thraciam et ad Rhodopen. Si in historico versaremur, liceret hinc discere Gelonorum vagos ultra et cis Istrum errores. De lactis equini usu videre potes loca ap. Cerdam et passim alios.

464 — 469. De lue pecudum. Signa pecoris febri pestilenti tentati enumerat: *Quam videris*. — 464. *molli umbræ*. Umbra est grata, jucunda; at quomodo *mollis*? an in qua molliter recumbas? longe petitum esset. Verum sensuum vocabula permutat oratio poetica: ita grata et jucunda sunt blanda,

Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, et seræ solam decedere nocti:
Continuo culpam ferro compesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia volgus.
Non tam creber, agens hiemem, ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora corripiunt; sed tota æstiva repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aerias Alpis et Norica si quis

mollius umbræ idem Reg. — 465. *et summas* Medic. a m. pr. *carpentem* idem a m. sec. *segnius herbas* Romanus. — 466. *Extremumque* Ven. — 467. et abest ab uno Mead. *solum* Menag. pr. *sera — nocte* nonnulli apud Pierium. *discedere* fragm. Moret. *recedere* Ven. conf. ad Eglog. VIII, 28. *deducere* Erf. — 468. *morbum ferro* Zulichem. a m. sec. *ferro culpam* Aldd. et aliæ hinc editæ; etiam edd. vett. et omnes scripti Martini, minus concinne. Meliorem ordinem dedit Egnat., hinc Commelin.—470. *ruit æquora* Gud., quod confirmat Heins. ad Æn. XIII, 63 et Æn. I, 84 et placet admodum; recepit quoque Wakef. *aere* Vratis. *rubit* Franc., pro *subit* conj. Burmann. — 471. *pecodum* Gud. *pecorum* Ven. *Ac singula* Goth. pr. — 473. *totaque ab origine* Zulichem. — 474. *Tunc* Medic. *aut Norica* Parrhas.

dulcia, lenia, mollia. *umbræ teneræ* sunt ap. Propert I, 18, 21. — 468. *Continuo culpam compesce*, h. statim occide. *culpam*, h. caussam morbi, malum, vitium, αἰτίαν. *compesce*, coerce, ne latius serpat, *ferro*, ipsa pecudis cæde. Gratius Cyneg. 410 *In primo accessu tristis medicina, sed una Pernicies redimenda anima, quæ prima sequaci Sparsa malo est, ne dira trahant contagia vulgum.* Conf. ibid v. 369 sq. — 467. *seræ decedere nocti*, ut Eclog. VIII, 88, exquisitius ac *sera nocte*; ut adventanti aut accedenti de via decedimus.

470. 471. Infirmum pecus et variis morbis obnoxium pecus ovillum. Videri potest Varro II, 3, 5. 8. Colum. VII, 5. Geopon. XVIII, 9. Gratius Cyneg. 479 sqq. *turbo agens hiemem*, procellas, imbres; non tam *creber*, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbines in mari exoriuntur. G. IV, 80. 81 non *densior aere grando, Nec de concussa tantum pluit ilice glandis. pestes*, morbi *æstiva*, ut v. 64 *pecuaria*, pro gregibus. — 473. *Spemque gregemque*, » agnos cum matribus. » Servius.

474. *Tum sciat* aliquis, morbis totos greges abripi. Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendæ sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiæ descriptiones apud Hippocrat. Epidem. III, sect, 3, pag. 1081 sqq. edit. Genev. (etsi hæc non pestis proprie dicta, sed lues). Thucyd. II, 47 sqq.,

Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.
Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est
Tempestas, totoque auctumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;

et congrua Ven. *Gnorica* Zulich. *ac Norica* Goth. sec. — 475. *Iapydis* scribendum. vid. Drakenb. ad Liv. XLIII, 5. Græcis sunt Ἰάποδες. Ut apud Strab. et Steph. Byz. *Iapygis* Roman. et Medic. Pierii, Gudianus. Male defendebat Pierius. *arma* vitiose vulgg. nonnullæ. — 476. *tantam* Goth. sec. — 477. *læteque* Goth. pr. *saltus longe lateque* Erf. *vagantis* Gud. *vagantes* tert. Mentel. — 478. *Hinc* Ven. et unus Arundel. *cœli morbo* Zulich.

tum Ovid. Met. VII, 518 sqq. Silium XIV, 581 sqq. Lucan. VI, 80 sqq. Senecam Œdip. 35 sqq., qui omnes Maronem, mirum in affectibus movendis artificem, æmulati sunt, varietate ornatus mirabili, plerumque a phantasia et vi poetica petita. Comparationis hujus gustum dare potest Scaliger lib. V Poetices cap. 11. Hic quidem mireris, quid Interpp. adduxerit, ut, post Servium, hanc pestem eandem eum illa, quæ Peloponnesio bello ineunte Atticam invasit, esse existimarent; quæ ipsa res et alteri errori locum dedit, ut omnia utrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quæ ante aliquod tempus maxime afflixerat. Noricum, h. terras, quas nunc episcopatus Salzburgicus, magna Austriæ pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *aerias* Alpes vocat, perpetuo montium epitheto. — 475 *Norica castella in tumulis* non esse possunt loca munita, nam agitur de gregibus, sed habitationes in locis editis, adeoque villæ, vici in montibus. *Timavum*, in Venetorum oris fluvium a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellavit. De eo vide ad Æn. I Exc. VII, et de Iapydibus vid. ad Tibull. IV, 1, 108. — 476. *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. *post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*. Pro saltibus et pascuis dixit ornate *castella in tumulis*, *arva*, *regna*, *saltus*.

478. *morbo cœli*, vitio aeris. cf. Æn. III. 137 — 139. *Tempestas* h. l. temperies. *totoque auctumni incanduit æstu*, non tam exarsit, ortus est, aut duravit toto auctumno, sed aer inflammatus est tota æstus auctumnalis vi. Solet enim auctumni æstus inprimis gravis et intolerandus esse et morbos gignere, inprimis succedente diei æstui nocturno frigore. Omnino autem ea, quæ in seqq. exponuntur de pestilentia seu lue pecudum, undique sunt collecta, nec facile uno tempore cuncta se exserunt; omnia tamen declarant miasma et contagem per totum

Conrupitque lacus; infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.
Sæpe in honore deum medio stans hostia ad aram,

481. *Corripuitque* quinque ap. Heins. et Borm. duo Martin. Goth. pr. edd. ant. *Corripitque* Gudianus, aberrationes sollennes. Confirmat alterum Pierius e Rom. et optimus quisque liber. *que* abest ab nonnullis. *pobula morbo* Ven. — 482. Sic *Nec modus inserere atque oculos imponere simplex* sup. II, 73. h. modi varii. *ventis* Medic. a m. pr. — 483. *aucta sitis* Parrhas. *apta* Goth. pr. *abduxerat* aliquot ap. Burm. cum edd. Aldd. Junt. (sed emendatius dedit Naugerius Aldin. tert.) Goth. sec., etiam Philargyr., qui explicat, *contraxerat*. — 484. *abundabant* Gud. *fluvidus* Medic. cum tribus Burmanni, Rom. et Goth. pr., Servius. vid. Gifan. Ind. Lucret. — 486. *media* Ven. *ad aras* ed. Dan. et aliæ antiquiores: saltem Egnat.

aerem diffusam, quæ vitalem vim solotam destruit. — 481. Ordinem, inquit Servius, sequutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *tabo*, veneno, miasmate aeris. conf. Lucret. VI, 1123. 1124. — 482. *Nec via mortis erat simplex. Via mortis non simplex*, non unus, sed varii erant mortis modi. Ita fere Oros. V, 21 *Nec mortis erat via simplex aut una conditio;* Accepere alii sic, ut mors non sit levis, sed cum diris cruciatibus conjuncta. Eo fere redit, quod habet Servius: nec *moriebantur* ex *usu*, *id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait in fragm. incert.: Nec simplici quidem morte moriebantur.* Sane mors *simplex* dicitur, quæ nullis tormentis ac doloribus geminatur, ut in loco e Sueton. Cæs. 84 a Burm. laudato. — 482 — 485. Primum æstu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur, mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum. *Sitis* pro æstu, calore, unde sitis oritur, ut jam Servius exposuit. *sitis ignea*, ut Stat. Theb. IV, 699 *haurit sitis ignea campos*, ubi alii, ex interpretatione. *arida*. *sitis acta omnibus venis*, per omnes venas, omnes humores, penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum flagravit ad ossa*, Lucret. VI, 1166. *adduxerat artus*, cute contracta, quod fit ea exarescente, ut in febri. *adducta cutis* ex Ovidio nota Met. III, 398. *liquor fluidus*, humores corrupti, colliquescentes, tabum, conf. Lucretiana VI, 1202 et rel. *trahebat omnia ossa in se*, dum quasi in tabo natarent, ossa *minutatim morbo collapsa;* cujus generis liquationes et resolutiones ossium etiam in aliis morbis videmus. De tabe et putredine cadaverum, non de hac, accipiendus Lucanus VI, 88 *Corpora dum solvit tabes et digerit*, diminuit, resolvit, *artus*.

486. *Hostiam* intellige majorem,

Digitized by Google

Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris;
Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit ægros
Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix, studiorum atque immemor herbæ,

487. *Linea* edd., quibus Pierius utebatur. *Laurea* aliæ edd. vett. — 488. *magistros* Romanus. Sed *ministri* sunt popæ, ut jam alii docuere. — 489. *At si* alter Rottend. Zulich. *mactaverit* Leid. alt. et Regius Martini. — 491. *potes* Goth. pr. *consulto* Gud. a m. pr. — 492. *Aut* quinque Burmann. Goth. quatuor Martini et vett. edd. *At* alii. — 493. *scabie* Vratisl. *fuscatur* Menag. pr. Mentel. tert. — 494. *vitulis læti* Goth. sec. — 496. *blandis canibus* Parrhas. — 497. *et faucibus* Goth. pr. — 498. *herbis* Zulich. De interpunctione v. Notam. Pernititur tamen in retinenda inter-

taurum, cujus exta inspiciebantur. *in honore deum medio*, in medio sacrificio; noto usu voc. *honos*. — 487. *dum ei circumdatur infula lanea vitta nivea*, poetica ratione, h. infula vittata. *Infula* est latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, *vittis* alligari et constringi solita. vid. Lucret. I, 88. 89. Est de hoc copiosa disputatio apud Gesnerum in Thes. L. L. voc. *infula*. — 489. *ante*, h. antequam moriens caderet. *Inde*, ex ea neque fibræ, h. exta, ardent impositæ altaribus; cum autem nec minus ipsa ara pro victima ei imposita ponatur: hinc, *altaria ardent*, exquisitius dixit. — 490. sunt *exta muta*, cum aliqua pars aut deesset, aut corrupta esset.

492. 493. Vix sanguis fluit ex vulnere. *suppositi cultri*, e sacro ritu subter jugulum adacti. Conf. Æn. VI, 248 et Serv — 493. *jejuna sanie*, tenui ac exiguo humore eoque corrupto.

494. sqq. Locum, quem poeta iterum tractavit Æn. III, 137—140 ubi *Linquebant dulces animas aut ægra trahebant Corpora*, *μελίφρονα θυμὸν ἄπνυσα* est jam in Hesiod. Sc. Herc. 428. expressit Statius IV Theb. 725 sq. *Hinc — hinc* pro, porro. Procedit enim ad strages armentorum et pecudum in pecuariis factas. — De *angina* loquitur, Gr. *ὑάγχη* aut *βράγχος*. qui et morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Hist. Anim. VIII, 21. *fauces obesas* Servius explicat *tumentes* quidni proprie accipias?

498. *studiorum* (h. cursus simpliciter. Heinsius Circensia parti-

Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit; demissæ aures; incertus ibidem
Sudor; et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit crudescere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis; imaque longo

punctione *Labitur infelix studiorum* Wakef. — 499. *advertitur* Lutat. ad Stat. Theb. V, 137. *fortisque* Erf. a m. sec. — 500, *Crebro* duo Burm. Longob. Goth. sec. *dimissæ* Mentel. pr. — 501. *morituri* Medic. a m. pr. *moriturus* vitiose tres Martini, Goth. pr. *arret* Franc. *arcet* Morel. sec. *ares* Rom. — 502. *tractandi* Mentel. pr. alt. Rottend. et Medic. a m. pr. et *attactum* Schol. Statii Theb. V. *attractum* Leid. a m. pr., es *at tractum*, ut in Romano. *ad tractum* Longob. Wakef. ad Lucret. VI, 1193 emend. *attactu*. — 503. *Huic* Toll. *dat* unus Arundel., notanda lectio; ita ad morbum oratio refertur. Succedit tamen alius pluralis *tendunt*. — 504. *Sive in* Erf. — 505. *abstractus* Regins Martini. — 506. Wakef. in-

um studia huc revocabat) *atque immemor herbæ* (cf. v. 520 et sup. 216; nimis argute alii palmam seu victoriam explicant), ita malim jungere; nam *infelix studiorum*, h. infelicis studii, non est hac in re equus. Non enim nunc aut cursu infelix est aut certamine, sed morbo tentatus. At *infelix studii* est is, qui in studio suo successum non habet, nullum præmium, aut potius ex eo noxam et malum. Contra Æn. XI, 416 *fortunatusque laborum*. Apparet etiam ex imitatione Ovidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnæque in pulvere famæ, Degenerat palmas;* veterumque oblitus honorum ad præsepe gemit, *morbo moriturus inerti* — 499. *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei prosit vicisse cursus certamine. *fontes avertitur*, potum aversatur. — 500. *Crebra*, crebro, ut jam sæpe. *incertus*, qui per vices, non certis intervallis constitutas accedit et recedit, inconstans, *ibidem*, circa aures, capitis sudor; signate. Lucret. VI, 1185, *Sudorisque madens per collum splendidus humor*. — 501. *ille quidem morituris frigidus* ex notissimo quidem Hippocratis aphorismo IV, 37 οἱ ψυχροὶ ἱδρῶτες, ξὺν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι, θάνατον σημαίνουσι — 502. Cutis est sicca. Ornate. *ad tactum*, tactu, cum tangeretur, *tractanti*, tangenti, resistebat. *dura*, dum tenta ac sicca est.

504. Jungenda: *Sin in processu cœpit crudescere morbus: Profuit inserto l. crudescere;* crudior ac sævior fieri. Ita demum servianum locum habet: *validior fieri*. Ut contra *mitescere*, *moliri*, dicuntur, quorum nimia vis imminuitur — 505. 506. Lucretius VI, 1184 *Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus*. Sed, quæ tantum illustrant, hic quidem afferre non possumus. Multa hujusmodi apud Cerdam vi-

Ilia singultu tendunt; it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos; ea visa salus morientibus una;
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægra,
(DI meliora piis, erroremque hostibus illum!)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

terpnogit *spiritus interdum*, *gemitu gravis*. Gravius est, quod idem in parenthesi ioclodit vss. 505—508. *gemitus* Leid., ad vulgariorem rationem. *altaque longo* Medic. a m. pr. *unaque* Parrhas. *imaque longi Ilia singultus tendunt* Reiskius conjiciebat. — 507. *in naribus* Reg. superscr. *ater et naribus* Rom. *autem* pro *ater* unus Mead. — 508. *oppressas* apud Macrob. Sat. VI, 2, male. *obesas* Goth. sec. *aspera* vel *arida* quart. Moret. — 511. *exitium* Toll., sed vid. Burm. *refecto* Ven. *referti* duo Moret. — 512. *in morte* Romanus. — 513. *Di meliora prius* Parrhas., mox *que* abest Leid. *ardoremque hostibus* Romanus. Sed vid. h. l. Burm. *horrorem* eod. Fabricii Chemoie. et Goth. sec. — 514. *Discisos* Toll. *Diffissos* unus Mead. *udis — dentibus* Mediceus a m. pr., ut sup. v. 388 *udum palatum* et alia vid. Heins., qui et conj. *crudis dentibus* vel *avidis*; præstaret saltem *duris*. At *nudi* sunt, oudati a labiis ore reducto, more ringentium, eaoum inprimis ae furiosorum. Recte Phylargyr. « ut fœditatem exprimeret, adjecit *nudis*. » Lucret. V, 1063 *Inritata canum — Mollia ricta fremunt duros nudantia dentes*. Porro *ossibus artus* Parrhas.

deri possnut. — 507. *tendunt* se, ut jam sæpe; aut *tendunt* se. pecudes; ut modo v. 503 *dant*. hoc melius, ut nunc ad totum genus redeat; armentorum. — 508. *lingua aspera*, inflammatione, *premit*, quia simul intumuerat (ut Ovid. Met. VII, 556 *Aspera lingua tumet*), *fauces obsessas*, seu simpliciter constrictas, interclusas ipso tumore, seu ulceribus, quæ frequentia in hoc morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146 *ulceribus vocis via septa coibat.* Φλυκταίνας Græci appellant (quæ restituendæ in Geopon. XVII, 29, ubi vulgo περὶ φθειριῶντος. Cod. φλύκταιναν τῆς γλώσσης leg. φλυκταινῶν).

509. Imitatione expressa a Nemes. Cyneg. 228. 229. Vini usum omnes fere veteres hac in calamitate commendant, tanquam antisepticum, etsi sæpius nocere debuit quam prodesse. — 512. *Ardebant furiis*, furore corripiebantur, quos vinum infusum refecerat. — 513. Versus eximio cum artificio insertus; abominatione hac ad miserationem et ipsa faciente: date *errorem*, furorem, mentis abalienationem, ut jam Philargyrius, *hostibus*, profanis, impiis, scelestis, opp. *piis*. Æmulatus est Nicandrum; Ther. 86 'Εχθρῶν που τίμα κεῖνα καρήασι ἐμπιλάσαι. Placet sibi in hac formula Ovidius: v. e. *Hostibus eveniant convivia talia nostris.* Sed et in seqq. mirare dilectum poetæ, quo omnia ea potissimum memorat, quæ non tam horrorem, quam miserationem movere pos-

Digitized by Google

Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum;
Atque opere in medio defixa reliquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis : at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urguet inertis,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras

516. *spumis mixtum* Mentel. tert. — 517. *Et tristis* Ven. — 519. *reliquit* Donat. in Andr. Terentii III, 5, 1, Moret. sec. Zulichem.; et Pierius ex codd. ita notarat. Sic et unus Mead. et vett. edd. et exquisitius hoc magisque ex usu poetæ quam vulg. *relinquit*. — 520. 521. *Non umbra* ed. Burm. et nostra prior, e vitio. *non gramina possunt Grata movere* edd. nonnullæ ante Pierium. *Parta* Zulichem. — 522. et Reg. Martini. — 524. *ruit* Erf. *deflexo* Menag. alt. *vertice* Regius Martini, e glossa. — 525. *bene facta* alii distinguunt, ut sint facta præclara. Atqui enarrantur mox beneficia in homines. *juvent* Nonius Marcellus in *gravis*. *quo vomere* Zulichem., non male, ut *quo* pro ad quid vel quid ponatur, ut millies; sint. — 515. *fumans* sudore. — 517—519. Lacrimosam imaginem sensit et expressit Statius Theb. IX, 82—85. Guellius alium locum laudat e Tryphiodoro, dignum, qui comparetur (v. 14—16). — 520—524. alteriusne hujus juvenci superstitis, an tauri, qui prociderat, an universe taurini generis fortunam deplorat poeta? ambiguus hæreo. Si, quod ultimo loco posui, probabilius est, ad unum saltem taurum revocavit, ut poeta, quæ de toto genere pronuntiare voluit. In verbis expressit noster Lucretiana II, 361—363. *Nec teneræ salices, atque herbæ rore vigentes, Fluminaque ulla queunt summis labentia ripis Oblectare animum.* — 522. *Electrum* metallum, non succinum, intelligendum puto, quia illud splendore nobilius, et commune fere poetis est, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Servii auctoritas. cf. Callim. in Cer. 29 et ibi Spanhem. *At* apodosi h. l. inseruit; ut *ἀτάρ*, *ἀλλά*. — 523. *Solvuntur latera ima*, flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525—530. Sex horum versuum pulchritudinem ita admirabatur Poetices lib. V, cap. 11, p. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Crœsum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malim certe versus scripsisse, quam eos tantum interpretari. Ad miserationem movendam memorat hæc, quod nec laborum hominibus fructuosorum præmia fe-

Invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ;
Frondibus et victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.

sed quia ambiguum facit sensum, retineo *quid*. Burmann. *terras* ne sequatur post *terram* Wakef. emendat *glebas* ex Lucret. I, 212. — 628. et *victum* Longob. Pierii, ut sup. v. 314. IV, 181 et alia loca apud Heins., sed antecessit *Frondibus*. — 529. *atque* ubique legitur; nescio unde in Elzev. irrepserat *aut:* quod iterum expulit Heins. Gudianus etiam, *exercita cursum*, ut sit græcismus. *atque excita cursu* Schol. Horat. Od. II, 2. — 530. *abrupit* tres apud Burm. — 531. *ducunt* alter Rottend.

runt, nec ex intemperantia et luxurie, ut multi homines, morbos et mortes sibi aut arcessiverunt aut maturarunt. Itaque vs. 528. supple: quin potius *frondibus et v. pascuntur s. h.* — 526. *terras graves*, spissum, pingue solum, unde difficilis aratio, *glebæ cunctantes*, ut Ge. I, 236, quæque nec minus adeo *gravi vomere*, *gravi labore*, indigent. *Massica* vina vid. Ge. II, 143. — 527. *epulæ repostæ* in tam varia interpretatione malim accipere pro simplici, *positæ*, *appositæ*, ut Ge. IV, 378 *et plena reponunt pocula*. Fert hoc usus sæculi Augustei, sæpius in Marone et Horatio notatus ab Intpp. et jam in Lucret. ut III, 347. 105. Si tamen vis in composito quærenda, equidem inde petam, quod singuli ferculorum missus novis mensis apponi solebant: ut adeo sit: iterum iterumque apponere. Sic Æn. VII, 134 *reponite vina mensis*. Alio modo dicuntur *vestes repostæ*, servatæ in vestiario. At epulæ in cella carnaria ita servatæ, ἕωλον δεῖπνον, vereor ne nauseam moturæ sint gulosis; ut vero sint epulæ operose conquisitæ et paratæ, ignoro, an usus Latini sermonis admittat. Vides, nos saltem verecunde talia apponere, non cum aliorum contumelia, aut ex edicto pronuntiare. — 529. 530. *exercita* cursu *Flumina;* h. vexata, fatigata; ornatui servit epitheton, ut *fessæ erroribus undæ*, decurrentes aquæ. vid. Burm. Alio in sententiarum ordine esse possunt aquæ turbatæ equorum tranantium pedibus, non autem h. l.

531. Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, ut penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram, fere ut Catull. Epith. Pel. 16 *Illa atque haud alia* (vel *Illaque, haudque alia*) *viderunt luce m.* — 532. 533. Male post Servium Intpp. Junonem Argivam et ejus sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc advo-

Ergo ægre rastris terram rimantur, et ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montisque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat. Timidi damæ cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Jam maris immensi prolem, et genus omne natantum,
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit et curvis frustra defensa latebris

534. *terram rastris* alı. Moret. *rutris* Jn. Schrader., et h. l. vid. ad II, 94. *rimentur* Ven. — 535. *effodiunt* Goth. sec. — 536. *Contempta* duo, ut fere semper variatur in h. v. *Extenta* Legnich. ms. — 537. *insidians* Romanus et Gudian., per se non male. At vid. Not. — 538. *Non* Toll. et Franc. Goth. pr. — 539. *Timidæ* alı. Rottend., at vid. Servium. *dammæ* multi. *morbique fugaces* Comment. Cruqu. ad Horat. Ep. II, 1, 136. — 543. *ad flumina* Longob. et Regius Martin. — 544. an *furvis*, inquit Burm., sed est pro cavis. vid. Georg. II, 216, et

eant. *sacra Junonis*, certum sacrum pro quibusvis sacris, ponit; sed in his nivearum boum usus inprimis insignis erat ad pompam deæ ducendam. Pro *bubus* itaque *bufalos* (nam hi sunt h. l. *uri*, v. sup. ad Ge. II, 374) currui junctos dicit. *impares*, simpl. quod alter major, alter minor, diverso etiam, si placet, colore, esset. *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut *pulvinaria*, pro templis, jam Servius exposuit. *alta* autem *donaria*, alte extructa, ad notam copiæ et magnificentiæ donariorum; unde et ipsum *templum altum*. — 534. Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *Contenta cervice*, quæ intenditur. Usus vocis Lucretianus. Quam ornate hæc omnia!

537 — 540. Etiam feras lues tentat. *insidias explorat ovilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere insidiis ovilia, aut observare circa ovilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. Æneid. IX, 59 sqq. *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili Cum fremit ad caulas* etc. *nocturnus*, noctu, ut toties vidimus. *acrior cura*, morbi.

541. Aristotelem Histor. Anim. VIII, 19. 20 negare, pisces ullo pestilenti morbo tentari, jam Cerda notavit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulsisse, quam rerum veritati, certe in illis, quæ de serpentum v. 544. 545 strage memorat, quæ qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Sed infectis aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiæ naturalis auctores nunc satis explorata. *Phocæ*, vituli marini. — 543. *insolitæ fugiunt*, pro in-

Digitized by Google

Vipera, et adtoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aer avibus non æquus, et illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea jam nec mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Sævit, et, in lucem Stygiis emissa tenebris,
Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripæ collesque supini.

ibi Notam. — 545. *exstantibus* malit Jo. Schrader. — 548. *jam nec* e libris reposuit Heins. Ita tamen jam legebatur in Commelin. Pulmann. Elzev.; vulgo alii, *nec jam*, cum Romano, ut et Beda de metris. At Macrob. Sat. VI, 2 *Præterea nec mutari jam pabula*. — 549. *cessare* Medic. a m. pr. *Amychaonius*, *Amitaoniusque Menalpus*, *Maloampus*, *Melamphus*, aberrationes. vid. Apollod. I, 9, 11. — 551. *a Stygiis* tert. Rottend. *semissa* Gud., adhærente *s* ex antec. voc. — 552. *agitare Metumque* Ed. Ven. *agitansque Metumque* Erf. — 553. *Inque diem* Ven. *affert* Rottend. alt. — 554. *mugitibus aer* Chronic. Menconis apud Burmann. *auras* Vratisl. — 555. *Horrentesque* Romanus, nec minus bene. Nam pestilenti anno omnia apud poetas *horrent*, *squalent*, scil. tabe, illuvie. Sed est ea sollennis varietas, et *arere* non minus idoneum, cum æstus morbi caussa sit: sup. 478. conf. Æn. III, 142. *collesque superni* pr. Moret. Eadem varietas Georg. II, 276.

solito more. — 545. *adtoniti*, torpentes, rigentes. *squamis adstantibus*, stantibus, erectis, horrentibus.

549. *Quæsitæque nocent artes*, parata remedia. *cessere magistri*, cedunt morbo (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177), vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *præstantissimi*, quos nominibus clarissimis exornat *Chironis*, e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis*, ex Amythaone, Æsonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et καθαρμοῖς maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. Nam hoc Martino in mentem venire non debebat, ut hanc narrationem ad Argonautarum tempora referret.

551 — 553. Versus longe præstantissimi et pictura omni vividiores, neglecti tamen ab Intpp. *Et pallida Tisiphone* e *Stygiis tenebris in lucem* emittitur, aut, quod gravius est, *emissa sævit*, et *ante se agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus sive augusta sive terribili forma apparebant, fit major majorque (vid. in Exc. XIII ad Æn. I), *surgit* que adeo et *effert caput avidum*, quia ipsa est mortis avida, *in dies altius*. — Interea undique circa ipsam armenta et greges ægrotant, mox toti greges pereunt. — 554 — 557; at quanto feralius

Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma;
Nec tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt adtingere putris.
Verum etiam, invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti

556. *stragem dat* Goth. pr *aggregat* Reg. Martini. — 557. *delapsa* duo Burm. *cadavera morbo* alter Rottend. Eadem variatio Ge. IV, 252. — 558. *ac* abest Goth. pr. *dicunt* idem. *discant* Moret. pr. pars libb. Martini et vulgg. edd. apud Pierium, quod ei majorem dignitatem habere videbatur. — 560. *flammis* Goth. pr. — 561. *Ne tondere quidem* Medic. Gud. Mentel. pr Leid. *ingluvieque* Erf. — 562. *ne* Ed. Junt. *telas adjungere putres* fragm. Moret., non indocte. Ita *telæ* dictæ sunt proprie; quod etiam video placuisse Vossio; casus tamen an judicium lectionem produxerit, non dixero; auctoritas utique codd. deest. — 563. *Quin etiam* Romanus, non male. *etiam miseros* Ven. *temptaret* Medic. a m. pr. — 565. *seque-*

ipsa dea *dat*, edit, *strages*, etc. ! Priora imitatus est Gratius Cyneg. 373 *Quod sive a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis commissam ulciscitur iram*, h. et emittit Furias, quæ ulciscantur iras suas.

559 ad fin. Unicus modus restabat pestilenti morbo medendi (isque etiam nostrorum sapientum judicio unicus, qui satis efficax sit), ut tacta cadavera ex conspectu hominum auferrentur, *ut humo tegerentur*. Nihil enim ex toto animante usui alicui inservire poterat. *Coriorum* nullus erat usus, si quis, id quod tentasse videntur, ea deripere et corpora iis nudare in animum induxerat; *carnes* autem, h. e. corpora, quomodo, in tanta copia, aut *aqua*, aut *igni* consumi potuissent? Sed 561 nec *lanæ* ullus usus erat, corrupta *pelle* per ulcera et saniem, quæ est *illuvies*, nec tutum erat eas lanas (*telas* a consequente appellat doctius), pestilenti putredine infectas, *attingere*. Quid? quod adeo, 563 si quis e lana vestem confecerat, *amictus invisos*, quos abhorreres, appellat, eamque induerat, *papulis*, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rodenti sanie tumentibus, et fœtido *sudore*, ac brevi tempore post 565 *sacro igni* corpus infestabatur. Est autem *sacer ignis*, de quo Colum. l. c. VII, 5, 16. Laudatur quoque Lucret. VI, 1165. ibid. 660, erysipelatis φλεγμονώδους genus, vid. Celsum V, 28, 4, quamquam is ab erysipelate diversum facit. Aliis phlegmone est. — 564. *sudor membra sequebatur*, per omnes partes se diffundens, ut Æn. IX, 812 *tum toto corpore sudor Liquitur.* — 565. *moranti*

Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

bantur Ven. et Rottend. sec. Similiter Georg. IV, 8 variatur. *longe* Zulich. — 566. *contractos* vulgares nonnullæ edd., etiam codd. *contactos sacer artus* Rom. *cum tactos* Goth. pr.

dixit ornate pro, ei, h. ejus artus seu corpus; scilicet non per longum tempus ei moras trahere licebat, cum sacro igni tentari cœpit.

Totum locum explanavimus, quod Interpretibus molestias eum facessivisse videbamus. Adjungamus adhuc nonnulla. *Viscera abolere undis* 559. 560 fere ita accipiunt, ut sit, malum ex visceribus sive lavando sive coquendo abolere, h. sive morbidam naturam, sive pus et saniem, sive, ut Servius subjicit, mucorem quendam carni corruptæ inhærentem. At hoc nec verbum nec rei natura aut veterinaria ratio admittit. Alterum, *flamma vincere viscera*, aut torrendo, fieri putant: Sane Servius ad v. 490 e Plinio laudat: *morbosa caro non coquitur;* et similia narrant alii; superstitiose potius, puto, quam vere; et possunt utique verba per se hoc significatu accipi; non vero, ut vidimus, hoc contextu. Quid tandem naturæ rei magis consentaneum, quam ut cadavera igni cremarent, aut in flumina projicerent, quo utroque modo consumuntur; quod facere deinde tanta cadaverum strages prohibebat. Flamma vincitur proprie res, quæ concrematur; quorsum pertinet similis locus, quem Guellius hic commemorat e Nicandro Theriac. v. 37 de lapide gangite: ἣν οὐδὲ κρατεροῖο πυρὸς περικαίνυται ὁρμή. Vera sententia statim in oculos incurrit, modo quis animum advertat. Est de hoc loco plena ostentationis disputatio Itali cujusdam in edit. Virgilii Ambrogiana T. I, p. LIII. Melius tradi nonnulla, alia perperam exponi, vidimus a Pauleto (*Recherches sur les Maladies épizootiques* T. I. p. 44 sqq.), qui ad ignem sacrum, seu erysipelas vagum ardens et malignum, quod statim in gangrænam abit, pleraque, quæ narrantur, spectare putat.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Mæcenatisque propitiam voluntatem sibi exorat 1 — 7. Inde de alvearii situ, fabrica, et apparatu præcipit — 50, tum de examinum exeuntium cura, seu vere ineunte vagantur — 66, seu ad pugnam exeunt discordibus inter se voluntatibus super rege creando — 87. Tum alteruter rex est necandus — 102, aut, si temere vagantur apes, partim regibus alæ sunt resecandæ, partim gratæ herbæ circa alveare serendæ — 115. Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum aliis tractandum reliquit — 148. De ingeniis, naturis, et moribus apum agit, revocata earum œconomia, quam vocamus, ad reipublicæ formam, quam enarrat — 218; tam sollerter institutam illam, ut rationis illæ munere impertitæ esse videantur — 227. Sequitur locus de exemtione favorum — 238; sin relinquatur pars favorum, quæ tum curanda sint — 250. De morbis apum et morborum cura — 280. De examinis extincti reparatione et de progeneratione apum ex juvenco peremto et putrefacto — 311. Quod cum inventum Aristæi esse perhibeatur, descendit ad enarrationem fabulæ, qua ille fertur extincto examine adiisse matrem Cyrenen, ab hac jussus consulere Proteum, de caussis calamitatis et ejusdem remediis, edoctusque, evenisse sibi rem ob piaculum contractum ex Eurydices, Orphei conjugis, raptu, inferias ei fecisse: quo facto boum corpora in luco relicta paullo post examinibus novis efferbuere — ad fin.

Digitized by Google

Protenus aerii mellis cœlestia dona
Exsequar: hanc etiam, Mæcenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis

1. *Protenus* unus Gud. scribebat: ceteri *protinus* e vulgari pronuntiatione. cf. ad Ecl. I, 12. *aerei* tert. Rottend. — 2. *Persequar* Vratisl. — 3. *miracula rerum* alter Moret., forte ex v. 441. — 4. *totiusque ex ordine* plurimi habent, scripti et editi, etiam Medic. Tam parum peritos rei metricæ quis credat grammaticos et librarios? At recte particula metro inimica exsulat ex Rom. et aliis melioribus. Mederi voluit vitio quart. Moret. *totasque ex ordine*. Venetus, *totique ex ordine*.

1. *Protenus*, hinc, deinceps de mellificio se dicturum esse pollicetur. *aerium mel*, quia ex rore (qui utique ex aere defluit, inquit Servius), colligi ab apibus credebatur. Seneca Epist. 85: *Quibusdam placet, non faciendi mellis scientiam apibus esse, sed colligendi. Hine mel aerium Virgilio, quod ex rore aeris factum*: Protinus aerii mellis cælestia dona. conf Plin. XI, 12, s. 12. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Columell. IX, 14, 20; et alios, quos Cerdala udat. Erroris quidem caussa facile intelligitur; eadem tamen do caussa, *cælestia dona*, deorum munus, appellat mel, conf. Plin. l. l. Ceterum ab initio statim hujus libri adolescentes ad duo attendant; primum ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus tum gratis et jucundis, tum præclaris et magnificis, sine inepto tamen fastu, ornandi; deinde ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis jejunum et exile, quorsum maxime episodiorum opes referas. Ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab majorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, inprimis iis, petitum videbis, quæ humanæ vitæ et hominum societati ac conjunctioni, rebus publicis adeo et exercitibus, propria esse videntur: unde *tecta*, *ædes*, *penates*, *lar*, *thalami*, *eunabula*, *stabula*, *oppida*, *urbs*, *nuln*, *regna*, *prætoria*, *portæ* et alia arcessita sunt, quorum quidem usum ipsa suppeditavit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam nescio quam et sollertiam apum ingeniis tribuunt; eamque mirificis rerum miraculis exornant; et quæ illæ occulto aliquo naturæ ductu et impetu, de quo mortalis mens nihil certi statuere potest, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem, referunt. Poeta autem præclare his præsidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suavitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videamus. Totus autem

Mores, et studia, et populos, et prœlia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria: si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.

5. et abest ante *studia* in Mentel., at ante *populos* in Rom. fragm. Moret., etiam in edd., ut Cerdæ. vid. Burm. Ad *populos* offendebat Jo. Schrader. in schedis, et conj. *motus:* quod sane locum habere posset; sed *populos* dixit poeta, quia sub diversis regibus habentur apes. — 6. *ac* Regius Martini et edit. Paulli Steph.; forte *si qua* vel *si quem* scil. laborem, Burm. *si quam* ed. vet. ap. Wakef. At vide Notam. — 7. *læta* Regius Martini. *sinant* Serv. ad Æn. II, 693.

hic de apibus locus multis illustrari potest post Varronem III, 16, unde pleraque sumta, ex Columellæ libro IX, qui, dum de apum disciplina tradit, præter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium sequutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20—22, et IX, 40; et hunc poeta sæpe ad verbum expressit Plin. XI, 1—20. Geopon. XV. Pallad. I, 37—39. Plures scriptores, qui nunc interciderunt, Plinius adhibuerat: v. Ind. libri XI, in his fuit nobile nomen Aristomachi, qui μελιττουργικὰ scripserat. Eum tamen Columella tantum ex Hygino laudat IX, 13, 8. Tam parum frequens fuit jam tum tam clari scriptoris lectio. Imago ejus in gemma circumfertur sculpta (ap. *Agostini* P. II, t. 97. *Maffei* P., I, t. 57), a cujus similitudine marmor eo nomine appellatum Mus. Cap. I, 59. Columellæ ea loca adscripsi, in quibus ad Virgilium respexit; alia, quæ nec rem nec verba illustrant, sed nota jam per se verbis iisdem aut variatis efferunt, omisi. Multa ex hoc libro vidi transtulisse Quinctilianum in declamat. XIII. Quæ autem in ipsa doctrina de mellificio et apum natura a Virgilio ac veteribus perperam tradita esse, post Swammerdammii (*Tr. de Apibus* in *Bibliis Naturæ*) et Reaumurii (*Hist. des Insectes T. V.*) sagacitatem ex multis nostræ ætatis virorum diligentissimorum super mellificio libellis satis constat, ea ab his auctoribus petenda sunt. — 6. Conf. Ge. III, 289. 290. *si quem Numina læva sinunt* sc. dicere hæc; quod utique proximum est. Ita si orationem suppleas, facile dispellas nubeculam, Burmanno h. l. objectam; quamquam, dum negat, *sinere aliquem*, pro, ferre, tolerare, dici, objici poterat inf. v. 47 *Neu propius tectis taxum sine*. *Numina læva* accepta sunt ab Intpp. sinistra, adversa; laudata jam est auctoritas Gellii V, 12 extr. et Nonii Marcelli in *lævus*. Secundum hos sensus est: non exiguam ex tali quamvis tenui argumento gloriam reportari posse, modo per adversa numina liceat, h. modo ne quod numen adversetur, et modo Apollo (pastoralis, Nomius) invocatus faveat. Fatendum tamen, leniorem esse rationem et juncturam, si admittas, *lævum* h. l. ex augurali disciplina petitum significare propitium: etsi Burm. repugnat, quia alia hujus usus exempla desiderantur. *Numen*, *numina*, omnino pro voluntate deorum, ejusque decla-

Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent), neque oves hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliæque volucres;

8. *sedes statioque petendæ* Moret. pr. et Mentel., at extrita litera ultima, *e.* et receptum hoc erat ab Heinsio. *petenda est* Ven. et Leid. Sed in tali variatione nil facile decernas. vid. Burm. *legenda* conj. Jo. Schrader. At *petere* est parare. — 9. *fit* edd. nonnullæ, male. — 10. *nec* Goth. pr. — 11. *insultant* Moret. sec. *aut hærens* Franc. *buccula*, *bacula* al. — 13. *pallentia terga* Parrhas. — 14. *ab stabulis* Medic. *que* post meropes abest a quatuor apud Burm. et ed. Ven. Medic. Pierii et uno Mead. *aliæ* videri potest nimis tenue esse vocabulum pro reliquorum dignitate. Sensit quoque Jo. Schrader., qui conf. *meropesque malæque volucres* vel *meropes avidæque v.* vel *blattæque v.* vel *vespæque v.*

ratione dici, notum est; itaque dici pro oraculis, vaticiniis, ominibus, auspiciis: Æn. II, 123 *quæ sint ea numina divum*, quale illud sit responsum VIII, 512 *quem numina poscunt*, aruspicis vox. et VIII, 78 *tua numina firmes* de somnio. III, 363 *cuncti suaserunt numine divi*. ergo et de auguro dici potuit. In hoc autem sinistra fausta esse satis constat, translatum quoque ad prodigia et ostenta, ut lætum fulmen Æn. II, 693 *Intonuit lævum*. IX, 630. 631 *Audiit et cœli genitor de parte serena Intonuit lævum*. Est ergo augurium a læva parte *numen lævum*.

8. De alvearii situ præcipit; quæ cavenda sint — 17, quæ optanda — 32. Eadem præcipiunt Varro III, 16, 12 sq., quem poeta omnino sequutus est, et reliqui, quos supra laudavimus, inpr. Colum. IX, 4 — 7. Idem locum hunc excitat cap. 4 pr. Epitheton *hædi petulci* Lucretio deberi II, 367, in quo sunt *agni petulci* observatum in Macrob. VI, 5. — 12. *surgentes herbas*, crescentes, ut Ecl. V, 39. Ge. I, 161 et alibi.

13. Varia animantia apibus insidiantia ab alveari (*pinguia stabula* dixit) arcere jubet. Lacertorum varia genera sunt. Stellionem potissimum intelligi (de quo inf. 243) pronuntiat Julius Sab. At perperam distinguit utrumque genus Colum. IX, 7, 5. 6. *venenatus stellio* — et mox *contra fallaciam lacerti*, *qui velut custos vestibulo prodeuntibus inhians apibus affert exitium*. Memoratur *stellio* inf. 242. *merops* nota avis, apibus inimica. *apiastrum* vulgo vocant, aut ab apum comestione nomen imponunt; *Immenwolf*, *Bienenfrass*, (v. Kleinium *Hist. Avium Fam.* IV, Gen. 15, Tr. 2. Expressa imago apud Albinum *Hist. nat. Avium* T. I, *n.* 44). Eandem una cum hirundine; *Procne*, etiam alii commemorant inter aves api-

Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis, fugiens per gramina, rivus,
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:
Ut, quum prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori;

15. *Progne* scribunt deteriores ut *cygnus* pro *cycnus*. Est Πρόκνη. vid. Heins. ad Ovid. Met. VI, 428. *Et maculis Procne* Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 84 conj.; eleganter utique, si poetæ ita placuisse constaret. Maculas enim ipse poeta declarat suis verbis; eas etiam Ovid. VI Met. 670 appellat *notas*. Si tamen maculas sibi ipsa manu adspersit, quidni *manibus cruentis*, h. cruore, *pectus signasse* bene dicatur? habens pectus signatum manibus suis. — 16. *ipsasque volucres* apud Nonium in *nidos*. — 18. *Et* Menag. alter. — 19. *at tenuis* melius repeti bene vidit Mejerotto in Dubiis p. 22. *rivos* Medic. a m. pr. — 20. *inumbret* Heins. reposuit e Mediceo, Romano, aliisque Pierii, Gud. a m. pr. et Rottend. tert. Vulgo omnes, *obumbret*, quod et Columella agnoscit IX, 5, 4 et ipsum bene se habet. Eadem varietas Æn. XI, 66. *adumbret* Mentel. pr. et Bodlei. — 21. *Et cum* quart. Moret. *ducunt* Mentel. *Ut cum vere novi* (Sangerm. *novo*) codd. apud Columellam IX, 5, 4, omisso versu sequente, exhibent. — 22. Potest quoque distingui: *reges; Vere suo ludetque favis. luditque* Ven. Rottend. sec. a m. pr. *laudique* Menag. alt. *laudetque* unus Mead. *messa* Medic. a m. pr. *cavis emissa* conj. Jo. Schrader., non male, de alveari. Verum et *favi* bene pro eodem; nam favi non modo de melle, verum et de cellis et loculamentis, poetæ dicuntur. Sic inf. 104. 179. 161. — 23. *Vicino* Ven. *vita colori* Menag. sec., qua de

bus infestas. v. apud Cerdam. — 15. Etiam Ovid. Met. VI, 669 *neque adhuc de pectore cædis Effugere notæ, signataque sanguine pluma est.* Scilicet maculas in collo hirundinis rubellas ab sanguine repetunt, quo respersit se Procne, cum filium manibus suis jugularet. — 16. 17. Et ipsas apiculas rapiunt, ut pullis suis comedendas apponant. *volantes*, τὰ πτηνὰ, iterum ut sup. III, 147 *volitans* de insecto. Ornatissimus versus! *nidi* pro pullis.

18. *stagna virentia musco*, stagna intellige dulcis aquæ, sive ripa musco obducta, sive saxis musco coopertis extantibus. cf. Georg. III, 144. Ecl. VII, 45. Lucret. V, 949. Horat. Epist. I, 10, 7. Mox *tenuis rivus* signate, nam profundus ac rapidus abriperet apes aquantes. conf. Varro III, 16, 27 aquam — ita ut *ne altitudine ascendat duo aut tres digitos* etc. *tenuis fugiens rivus*, duplici epitheto. vid. ad Georg. I, 407. — 21. 22. Cum primum evolaverint. — 22. *Vere suo*, sibi grato et aptissimo. Serv.; seu, quo ipsæ natæ sunt aut adolevere, quove primum volatum tentant, fructusque colligunt. — 23. *decedere calori*, ut *nocti* sup. Ge. III, 467.

t.

Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices et grandia conjice saxa :
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
Pandere ad æstivum solem; si forte morantis
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, et olentia late
Serpylla, et graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. Nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.

varietate vid. Heins. ad Ovid. Epist. VI, 54. *discedere* Rom., male. — 25. *profluit* Gud. a m. pr. duo Moret. — 27. *Pontibus et* Mentel. tert. Reg. *Pontibus et crebris possunt* Gud. *possunt* etiam Goth. pr. — 28. *non forte* quart. Moret. — 29. *immiserit* unus Mead. et vett. edd. — 30. *viridis* Mentel. sec. — 31. *Serpilla* nunc ubique fere edi mireris. *Serpulla* Medic. cum multis. *Serpylla* Rom. cum aliis. Etiam *Serpula*, *Serpilua*. cf. ad Ecl. II, 11. Est Ἕρπυλλον. — 33. *jura* pro *suta* Ven. — 34. *Seu fuerint lento* Franc. *alvaria* Medic. Roman. vid. Burm. et Pierium. *alviarea* tert. Mentel. *vimene* Gud. — 35. *aditos* Medic. — 36. *ea quippe* Barth. Adv. XXXVII, 6 e Mss. laudat. *calorique facta* Romanus. *calefacta remittit*

— 24. Pulcherrimus versus : *arbos obvia teneat hospitio*, h. excipiat. — 25. *seu stabit iners humor*, in stagno v. 18. Hoc *iners* sine motu, nec tamen putre ac situ corruptum : quod aversantur v. 48 sqq. — 29. *aut Eurus præceps*, ventus vehementior, cum impetu irruens, *immerserit Neptuno*, aquæ. Hoc vero est rem tenuem amplificare !

30. *Circum hæc*, quæ modo enarravit, circa fontes, et stagna, amœna prata esse debent. Colum. IX, 5, 6 *Conseri deinde debent circa totum apiarium arbusculæ.* — De *casia* herba coronaria, alias *thymelæa*, cujus fructus in officinis *granum Cnidium*, monitum jam est ad Ge. II, 213, de *serpyllo* ad Ecl. II, 11; *thymbra* eadem quæ satureia, *Pfefferkraut*, aut ejusdem saltem generis. cf. Martin. — 32. et violæ proveniant; at quam ornate! Imitatione expressit Claudianus XXXVI (de Rapt. Proserp. libr. III), 233 *prima sub luce, cum rore serenus Albet ager sparsosque bibunt violaria succos. violaria*, loca violis consita, h. l. pro violis possunt accipi. *irriguum*, h. l. qui irrigat.

33. De fabrica alvearis v. Colum. IX, 6, unde §. 1 colligas, *suberis cortices* potissimum h. l. intelligi. stramineorum alvearium usum notum fuisse Romanis, non reperio. — 36. *liquefacta remittit*, ornatius

Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illæ
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, conlectumque hæc ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertæ
Pumicibusque cavis exesæque arboris antro.

Parrhas. *resolvit* alter Rottend., ex interpretatione. — 38. *in* abest Zulich. — 39. *succo* Ven. *fuco linunt* et Parrhas., male. — 40. *collectum hæc* quart. Moret. *ipsa hæc* Goth. pr. — 41. *viscosque* Goth. sec. *Figiæ*, quod in aliis. *servent* idem *lentius idem* Parrhas. — 43. *e fossis* Mentel. — 42. *Sub terram* codd. apud Pierium, liber Fabricii Chemnic., Mss. Barthii, Venetus, Regius, Goth. pr. et vett. edd., velut Ven. et Paris. 1494. etiam Egnat., at Aldd. et ceteræ vulgg. *Sub terra*. *Sub terras* Mediceus Pierii, et unus Arundel. conf. Burmannus. *fovere* tuetur Medic. Pierii, Gud. cum septem aliis, Regius Martini. *fodere* vulgo ante Heins. *fodiere* Medic. a m. pr. vid. Heins. et Ge. III. 420. — 44. *ilicis antro* Ed. Ven. conf. Ge. II, 453. *arboris alvo* codd. nonnulli apud Pierium, liber Urpro, liquefacit. *remittere*, pro resolvere. — 37. *neque illæ Nequicquam*, h. ac propter hoc ipsum. *nequicquam* h. l. sine caussa, frustra; at Georg. I, 95. 96. 192. 403 sine fructu. — 39. *Spiramenta*, quæ v. 35 *angusti aditus*. conf. Colum. IX. 7, 5. *fucus* est alga vel ulva marina vel palustris; quæ cum ad h. l. minus sit idonea, alterum assumendum est, ut *fucus* sit quod allinitur, h. l. succus florum; pro quo dictum *fucus et flores;* quo oblinuntur rimæ alvei. *floribus*, h. succo florum. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40, p. 944 ed. Paris. D. et 945 A. 40. Paratum ad hoc consilium *gluten*, s. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7, sect. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi* propolis, *crassioris jam materiæ , additus floribus* (succo e floribus), *nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut injuriæ aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum gravi, ut qua plerique. pro galbano utantur.* Minus recte ad *pissoceron* revocat poetæ verba ad e. l. Harduinus, et ad *erithacen* Martinus cum aliis; etsi nomina hæc permutari verum est : vid. Beckmann. ad Mirab. Ausc. 15, pag. 42. Varro III, 16, 23 *De his* propolin *vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in alvum, maxime æstate. Idæa pix* v. Ge. III, 450.

42. *effossis* non quasi ipsæ effodiant, ut Servius accipit. *fovere larem* habitant, v. ad Georg. III, 420 *fovit humum serpens.* — 43. 44. Et reperiri solent intus in pumicum, s. saxorum, ut Iliad. B, 87. 88 arborumque cavitatibus. unde mel repertum in cavis arborum truncis et in rupium cavis. cf. Plin. XI, 18 s. 19

Tu tamen e levi rimosa cubilia limo
Ungue fovens circum, et raras super injice frondis.
Neu propius tectis taxum sine; neve rubentis
Ure foco cancros; altæ neu crede paludi,
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.

sini, Mensg., pro *alveo.* v. Heins. Sed Macrob. Sat. VI, 7 *antrum* agnoscit et pro caverna insolenter poni notat. — 45. e tuetur Heins. e Medic. et aliis compluribus. Vulgo et, quod Nauger. intulit., haud deterius; utrumque agnoscit Serv. abest utrumque Toll. *limosa* Zulich. *cubicula* Bodlei. *limo:* In Declamat. XIII, p. 275 ed. Burm. ubi hic locus expressus est: *Juvabat aut lenta vimina vernis fetibus texere, et—hiantes rimas tenaci linere fimo*, putes eum legisse h. l. *fimo.* Sed *luto et fimo* est in Columella. — 46. *favens* Toll. — 47—50. Possunt hæc videri alieno loco posita, et supra inter ea, quæ cavenda sunt, referenda fuisse. Etiam Jo. Schrader. in schedis locum illis suum circumspiciebat post v. 32. Poteras pari jure post v. 17 annumerare. Scilicet si in philosopho *dogmatico* versabaris, id exigi poterat, ut severo ac subtili ordine ille uteretur. Servavit quoque eum Colum. l. l. IX, 5, 4, 5, 6. Nec tamen turbasse ordinem sententiarum videri debebat poeta. Supra v. 8 sqq. de situ alvearii, tum quæ in eo cavenda sunt, agebat; inde a v. 33 de ipsa fabrica; spectandum in hac, ut angustum sit ostium; ut, exemplo apum, ab apiario rimæ et foramina oblinantur; tandem ut nec odor nec sonus infestus ad apes accedat. — 47. *Nec propius* tert. Rottend. *Ne* Arusianus. *taxum sine tectis* alter Moret. *taxum tectis sine* Oblongus Pierii. — 49. *odos* tert. Rottend. *olor* Barthii codex, quem v. Adv. XXXVII, 6 et ex eo Keuchen. ad Ser. Samonic. 97. *dolor* pro var. lect. in Gud., forte ex *olor.* *pulso* idem a m. pr. *grandia pulsu* Vratisl. — 50. *voci* Ed. Norimb.

45. 46. Apum diligentiam apiarii opera adjuvandam dicit. *Lævis limus*, lutum, aqua subactum, sane et tactu lubricum et visu nitidum. *unge e limo* proprie dictum, ut medici solent. vid. eund. *rimosa cubilia* in pedestri sermone, rimas cubilis, h. alvearis, *unge circum*, *fovens*, hoc poetico ornatu adjectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, ut rimas obturemus. Cetera illustrat Colum. IX, 14, 14 *Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et, quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.*

47—50. Subjicit nonnulla, quæ in adornando alveari videnda sunt. cf. V. L. De *taxo* v. Georg. II, 257. Ecl. IX, 30. *De cancri nidore, cum est ignibus adustus* (uri autem solet in variorum morborum cura), vid. Gesneri notam. ad Colum. IX, h, 6. — 48. *neu crede eas paludi aut* ejusmodi loco, *ubi — odor gravis.* molestus, quia fortis et teter est. *offensa imago*, h. *solidis adlisa locis*, ut Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12. conf. Colum. IX, 5 extr. Rei

Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit:
Illæ continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidosque fovent; hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc, ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,

52. *terram* Moret. sec. *terra* Medic. a m. pr. *refulsit* Parrhas. — 53. *silvas saltusque* Franc. *pererrant* Toll. et Parrhas., item Ed. Paris. 1498. — 57. *Excludunt* Rottend. tert. Mentel. pr. Leid. a m. pr. Goth. pr. *Extudunt* Moret. pr. *figunt* Franc. Ven. Goth. pr. unus Mead. Sic Servius et edd. Steph. aliæque. — 58. *Hin ubi* Mentel. pr. a m. pr., pro *Quin*, ut Heins. conj. *Hic* Reg. Martin. quod præferam. *missum* Rottend. tert. Gud. a m. pr. vide v. 22. — 59. *per æstivam* Reg. Martin.

caussam Plinius adjungit XI, 19. sect 21 *Inimica est et echo, resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu.*

51. Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes : *schwærmen.* cf. Colum. IV, 14, 1 et 18. *egit pulsam*, pepulit, *hiemem sol sub terras*; quod antiquæ tabulæ poetam debere suspicabatur Spencius *Polymet.* p. 191; petita verius rei species aut a sideribus et ipso Sole occidente, aut a Sole ad alterum hemisphærium decedente. *cœlum reclusit*, tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis. — 54. *Purpureos flores*, simpl. pulchros, ut sæpe. *croceos* alibi, ut v. 109. *metunt*, elegantius, quam carpunt. Ap. Lucret. III, 11 est *limare. Floriferis ut apes in saltibus omnia libant.* ἀμήσασθαι sic Callim. in Dian. 164. — 55. *leves* poetico ornatu, quo ipso indicatur, cur suspensæ in superficie se librare possint. *Hinc*, ex his floribus et fontibus, *fovent*, alunt, *progeniem nidosque* (ut vs. 17 pro pullis), novos fetus suos. Columella IX, 14, 18 *Nam ab æquinoctio verno sine cunctatione jam passim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores atque intra tecta comportant.* *nescio qua dulcedine lætæ*, idem versus Georg. I, 412.

58 — 62. Itaque etiam nova examina, cum primum se aeri credunt, fontes et arbores petere videbis. *hinc nunc* saltem ad operis faciendi ordinem erit referendum duce Plinio XI, 6 s. 5. *Caveas*, de alveo, a theatri sedibus petita imagine. conf. Colum. IX, 9 pr. — 59. *per æstatem liquidam*, per aerem liquidum, æstiva serenitate. ut *liquidus aer. æther. Nare*, volare, ut contra *navis volat* apud poetas. Philargyr. ex Ennio laudat: *transnavit cita per teneras caliginis auras.* Et Lucret. III, 590 prius *quam anima prolapsa foras enaret in aeris auras.* Mox idem : *trahi*

Obscuramque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator; aquas dulcis, et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu jussos adsperge sapores,
Trita melisphylla, et cerinthæ ignobile gramen;
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum:
Ipsæ consident medicatis sedibus; ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.

60. *mirabile* Goth. pr. Hoc idem conjecerat Reiskius, et *Contemplator* pro nomine accipiebat. Sed vid. Georg. I, 187. — 62. *Huic* Ed. Junt. cum al. *Hic.* fragm. Moret. Vrasil. et Reg. Martin. *Huc tu caveis adsperge favorum* aut *tunsos adsperge sapores* ex v. 267 emendabat Reiskius. Sed vid. Not. — 63. *melisphylla* Heins. e Medic. et melioribus scripsit; vulgo *meliphylla*, communi ratione. Aberrationes alias in hac et altera voce *cerinthe* vid. apud Burm. et in Colum. IX, 8, 13, ubi versus laudatur. Est τὸ κήρινθον. *ignobile carmen* Ven., an *germen?* Burm. — 64. et abest Menag. sec. — 65. *considunt* Mentel. pr Moret. sec., et mox *condunt. concident* Goth. pr. *meditatis* Franc.

vento. — 60. *nubes*, perpetuum de examine. Valer. Fl. I, 396 *Fuscat nube diem, dum plenas nectare cellas Pandit, et in dulcem reges emittit Hymetton.* ubi Weitz. multa subjicit. — 61. *Contemplator*: de formula hac præcipiendi v. sup. ad Georg. I, 487. — 62. *Huc*, in arborem, ut hinc in novum alveare condi possit, nec ulterius procedat agmen, *adsperge sapores jussos*, succos, quos adspergere moneo, jubeo; inf. v. 549 *monstratas excitat aras.* cf. Varro III, 16, 30. 31, adde 22. 23 et 14. — 63. *melisphyllum*, seu melissophyllum, apiaster, conf. Varro III, 16, 10, vulgo *melissa.* conf. Martin. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia silvestris ac valde frequens, hinc *ignobile gramen*, h. herba. vid. Plin. XXI, 12, s. 41. Expressam ejus faciem habes ap. Martinum. cf. Colum. IX, 9, 13, ubi et hic versus laudatur, et c. 12. — 64. *Matris cymbala*, in Magnæ Matris Deorum, Cybeles, sacris adhiberi solita, ut notum. Ceterum tinnitu aeris apes cogi et in alvearia condi, res vulgari usu cognita. Caussam alii a metu, ut Varro III, 16, 30. Colum. IX, 8, 10. 12, 1, quod sequitur Lucanus IX, 284 sqq. pulcherrimo loco; alii a voluptate, quam ex sonitu capiunt, petunt, ut Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Plin. XI, 20, s. 22. Geopon. XV, 3. quod ipse Virgilius sequi videtur inf. 151 *Curetum sonitus crepitantiaque æra sequutæ* Prior ratio eo videtur posse comprobari, quod meticulosum animans etiam echo reformidat (vid. v. 50), et pulveris jactu a pugna revocatur v. 86. 87. Varro III, 16, 30. Locum etiam ante oculos habuit Claudian. XXVIII (de VI Cons. Honor.), 259 sqq. — 65. *medicatis sedibus*, h. in loco succis adsperso et oblito. *medicare semina* vidimus Ge. I, 193. *cunabula* pulchre, quia de fetu apum.

Sin autem ad pugnam exierint; (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu,
Continuoque animos volgi et trepidantia bello
Corda licet longe præsciscere: namque morantis
Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum;
Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,

68. *Incussit magnos discordia motus* Reiskius conjiciebat. Sed *discordia incessit*, ut *cupido metus*, *incessere* modo *animos*, modo *animis*, etiam in pedestri oratione sæpe dicitur. — 70. *prædiscere* Ven. et Vratisl., quod Burmanno in his libris usitatius videbatur. — 71. *canor invocat* Sangerm. cod. apud Colum. IX, 9, 4. Ibidem unus mox *tonitus*. — 72. *Auditor* Gud. a m. pr. *tractos sonitus* tentabat Jo. Schrader. ex v. 260 *tractimque susurrant*. — 73. *trepide* uterque Goth. *pinnisque* Gud. et Mentel. pr. — 74. *Spicula exacuunt* sine *que* Mentel. pr. a m. pr. *Spiculaque acuuntque* Vratisl.

67 sqq. Quem alii Intpp. horum versuum nexum sibi finxerint, equidem non assequor. Solent enim illa, *nam sæpe duobus — discordia motu*, in parenthesi ponere (quam hic sustulimus) et, quæ sequuntur, apodoseos loco habere; invito plane sensu, et particula *que* otiosa. Sed poeta negligentiore oratione usus est, et, dum in digressionem abripitur, præstantissimum omnium confessione locum, apodosin non nisi v. 86. 87 subjunxit; ita ut reliqua omnia in medio interjecta sint; quod notatum jam video Philargyrio. Si nova examina alveari prodeunt, tinnitu æris revocantur; sin ad pugnam exierint, aspersione pulveris. *Regibus incessit discordia*, pro vulgari ratione, *reges incessit. Reges*, quos nunc apum matres esse scimus. Dignitatem carminis in re tenui in seqq. admirari satis nequeas.

69. *Corda bello trepidantia*, h. animos belli cupiditate, pugnæ ardore, trepidantium; festinantium, satagentium, dum se ad bellum accingunt, ut mox *trepidæ coeunt*, h. festinantes. Apponam Servii notam: « *trepidantia bello corda*, alacritate pugnandi, non timore. » Alibi Ge. III, 105 *exultantiaque haurit Corda pavor pulsans*. Transtulit autem poeta ea, quæ omnium apum migrationes antecedere solent, ad id, quod illo maxime tempore accidere solet, cum bellum civile movetur; et habuit ante oculos Aristotelem H. A. IX, 40, pag. 946 E. Varronem R. R. III, 16, 30, poetam autem vicissim Columella IX, 9. — 71. Dum bombum faciunt. *fracti sonitus*, h. non continui, modo fortiore, modo remissiore spiritu. — 73. *pennisque coruscant*, ex frequenti motu πτερὰ ποικίλα. αἰόλα. Idem est *micare*. — 74. *Spicula*

Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.)
Ergo, ubi ver nactæ sudum camposque patentis
Erumpunt portis, concurritur; æthere in alto
Fit sonitus, magnum mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt; non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis;
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentis animos angusto in pectore versant,
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga subegit:
Hi motus animorum atque hæc certamina tanta

75. *ad* deest pr. Moret. — 77. *ver sudum nactæ* Erf. *nanctæ* Gud. *nate*.Goth. pr. *campusque potentis* Gud. Interpungebatur — *patentis : Erumpunt* — Ita erat durior ellipsis τοῦ *fuerint*, vel *sunt*. cui occurras, si cum aliis *nactæ erumpunt portis :* junxeris. Inde continuatur oratio: *concurritur* etc. Itaque mutavi. — 78. *Irrumpunt* Aldd. Junt., et sic Goth. pr.; Heins. mallet *se rumpunt*, v. ad Georg. I, 446. *concurrunt* Ven. et Goth. sec. Post *æthere in alto* interpungit Zulich. cum edd. nonnullis, sic quoque Wakef. Porro *æthere alto* quart. Moret. *ab alto* Reg. Martini. — 81. *Non de* Menag. pr. et Reg. *pluet* edd. Commelin. et al. *fluit* tert. Rottend. et Gud. pro var. lect. — 83. *in corpore* alter Moret. pro var. lect., sed vulgata est apud Schol. Statii Theb. I, 417. Post hunc versum in alt. Rottendorphii erat: *Ipsi inter sese reges fulgentibus alis.* — 85. *subegit* reposuit Heins., quem vide, ut omnes Pieriani et excepto fragm. Moret. Heinsiani, Martiniani, Gothani. Edd. obsidebat *coegit*, quod vulgare verbum est. Est tamen Ugnat., *quæ subegit* exhibet. Heins. etiam *fugæ victor dare terga* malebat. Sed et

rostrorum (sic vulgari more effertur, pro simplici, rostra) aculeos; acuunt, seu cum Martino simplicius, rostris suis acuere videntur aculeos, quod muscas quoque facere videas. *aptant lacertos* petitum a pugilibus, qui ante certamen explorant vires, brachia jactant, ut Æn. V, 376. 377. πᾶλλε δὲ χεῖρας Apollon. II, 45. — 75. *prætorium*, h. l. ex usu castrensi — 77. Redit oratio ad vs. 67 *Sin autem ad pugnam exierint*. Ergo, *ubi ver nactæ — erumpunt portis*, concurrunt. *Miscentur* pro conveniunt *ver sudum* εὔδιον. Mox 79 *mixtæ*, pugna congressæ; utrumque ex μίγνυσθαι, μιχθῆναι. — 77. *ver sudum*, cœlum sudum verni temporis; idem sunt *campi patentes*, aer purus et liquidus, non nubibus clausus; ut bene Servius. — 82. *Ipsi*, reges ut Burmann. monet. — 84. *obnixi non cedere*, *usque adeo dum*; in vulgari oratione, *ita obnituntur*, *ut non cedant*, *donec* — 86. *hi motus* : ut jam ad vs. 67 dictum, est hæc apodosis sententiæ generalis, variis ornamentis interpositis; nam vs. 77. *Ergo* inquam, *ubi erumpunt portis* ad pugnam, adsperso pulvere

Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.
  Verum, ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
Nam duo sunt genera : hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies : ita corpora plebis.

alterum Æn. XII, 463. v. Burm. — 87. *quiescunt* Medic. et ant. plerique codd. apud Pierium, et unus Arundel. et recepi nunc pro vulg. *quiescent* : *quiescant* Bodlei. — 88. *ambos* Philarg. et alii. Sed meliores *ambo*, ut et Charisius ac Maurus. vid. Pierius. — 89. *obstet* Medic. a m. pr., ἀρχαϊκῶς, inquit Heins. *ne providus* Zulich. — 91. *Alter enim* Sangerm. ap. Colum. IX, 10, 2. *maculis alvo* sec. Rottend., miro lapsu. — 92. *hinc melior* Menag. *meliorque* Medic. a m. sec. Moret. quart. Zulich. et Regius, ut versui caverent. *insignis et auro* Ed. Ven. *meliori insignis et ore* conjiciebat Reiskius. — 93. *clarus gemmis* Burmann. — 94. *lateque* quart. Moret. *alvom* Gudian. — 95. *corpora plebis* Medic. et omnes Heinsii, quod hic recepit (idem jam ediderat Egnatius); et est utique exquisitius, adeo-

dirimendæ sunt apes. — 87. *compressa quiescunt*, comprimuntur.

90. Dissidium civile inter examina enecto altero rege sedandum; nunc de specie ac colore regum et ceterarum apium. *melior*, fortior, victor. *prodigus*, h. l. qui tantum mel consumit, nullum ipse parat. — 91. Sequentes versus recitat et illustrat Columella IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40, pag. 945 D. E. Ed. Paris. Opp. *maculæ squalentes*, tinctæ, obductæ, *auro*, h. maculæ aureæ. Conf. Æn. X, 314. XII, 87. Unde mutuatus est Silius II, 547. 583. Putidum est Grammaticorum (v. Gell. II, 6. Macrob. VI, 7. Nonius VI, 26.) commentum, *squalere* a *squamis* deducentium. Sed *squalere*, etsi communiter de corpore illuvie et sordibus obducto dicitur, ex primo ac proprio significatu de madore corrupto ac muco; tum apud poetas de quacunque re, cui aliquid illinitur, incrustatur, adeoque etiam de colore adscititio usurpatur. Omnino *squalent*, quæ non sunt *lævia ac nitida*. conf. ad Æn. X, 314, quæ vero tantum ab asperitate spectantur, ea *horrere* dicuntur, etiam sine sordium notione. — 92. *insignis ore*, forma; mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16, *Omnibus* (regibus) *forma semper egregia* et *duplo*, *quam ceteris*, *major*. — 93. *alter ille horridus*, fœdus adspectu (mox *turpes horrent*, eodem sensu v. 96). *desidia*, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum*, obesus, πλατυγάστωρ ap. Aristotelem. Aliorum loca vid. ap. Guell. et Cerd.

Namque aliæ turpes horrent; ceu, pulvere ab alto
Quum venit, et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliæ, et fulgore coruscant
Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
Hæc potior suboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum

que poeta dignius, quam vulgatum *gentis*, neque exemplorum agmine firmare opus erat. Habebant *plebis* omnes Martini, uno Bodlei. excepto; habent uterque Gothanus, et apud Colum. IX, 10, 2. meliores, in quo aliæ diversitates videri possunt: laudat enim: *Namque duæ regum facies, duo corpora plebis; Alter erit maculis auro squalentibus ardens; Et rutilis clarus squamis insignis et ore*: ex vss. 91. 92. 93. — 97. *et sicco terram* aliquot Pieriani; porro Medic. Gud. Moret. pr. et Rottend. tert. Et sic apud Colum. l. l. Ante Heins. et *terram sicco*, ut vulgo omnes. Apud Columellam porro: *quam pulvere ab alto Cum venit*. Burmannus conj. ceu *pulvere anhelus Cum venit*. At inserviebat Columella sententiæ suæ, ut ex lectione facile apparet. Laudat enim sic: *Atque hic maxime probatur, qui est melior; nam deterior, sordido sputo similis; tam fœdus quam*, pulvere ab alto cum venit et sicco terram spuit ore viator, et, ut *idem ait*, desidia latamque trahens inglorius alvum; (ex vs. 94) *Omnes igitur duces deterioris notæ* dede neci, melior vacua sine regnet in aula: (ex vs. 90) *qui tamen et ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere* etc. — 99. et abest in libris apud Colum. IX, 4, 2. Pro *lita* erat *ita* Moret. quart. Antea cum Phylargyrio interpunctum erat: *ardentes auro, et p.* — 101. *premens* Medic. a m. pr. Reg. et unus Arundel.

96. *turpes horrent*, pro sunt, sed cum notione asperitatis: conf. ad vs. 91, *ceu viator horret, quum venit ab alto pulvere*, alte a vento in aerem levato, acto; pro simplici: a via pulverulenta. *spuit terram*, aut in terram; ait Serv. pro compos. adspuit, inspuit: aut re vera terram, propter pulverem, sc. ut terra dicta sit pro pulvere; spuit, exspuit pulverem. *Aridus*, pro siccus, sitiens; ut αὐαλέος apud Callim. in Cer. 6, ὄχ' ἀφ' αὐαλέων στομάτων πτύομες ἄπαστοι. — 99. *Ardentes corpora*, corporibus, *lita*, illita, oblita, inducta, *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expressit et excitavit Colum. IX, 3, 2. Idem affirmat, Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Histor. Anim. IX, 40; adde V, 22) esse sequutum. Conf. Varro III, 16, 19.

100. Ex his præstantissimi apum fetus educantur; ex his optimum mel paratur. *cœli* (v. ad Ge. III, 327) *tempore certo*, vere et autumno. *premes* eliquando. cf. v. 140. — 101. *mella liquida* et communi naturæ mellis epitheto, et vero etiam propriu quodam dicuntur. Tum autem et in vitio haberi possunt tanquam fluentia, ut v. 36 (opponuntur *tenacia* v 57), et in laude, ut h. l., ut sint pura, et opponantur iis, quæ fæce ac sordibus crassa sunt. conf. inf. 163. 164. Porro, quod sequitur, veteres vina melle *condivisse*, atque hinc etiam *mulsum* conficere

Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At quum incerta volant, cœloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt,
Instabilis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curæ;
Ipse labore manum duro terat; ipse feracis

102. et aote *durum* aberat ab. Gud. a m. pr. et Zulich. *ac* pr. Moret. *edomitura* Gudianos. — 103. *Et quom* Franc. — 104. *Contemtuque favos — relinquam* Mss. Barthii: prius ferri possit; est tameo ex vulgari ratione. — 105. *In stabulis* Medic. a m. pr. et duo alii. *prohibetis* Rottend. sec. — 106. *Tu rigidus* Regius Martini. — 108. *et castris* Rufin. de Schemat. lexeos p. 32. *tollere signa* unus Mead., male. — 109. *olentes floribus orti* Franc. et uous Arundel. *alantes* Regius. — 110. *custos frugum* Medic. a m. pr. *florum* Goth. sec. *out avium* Rottend. sec. *et* Menag. pr. — 112. *feres* Reg. Etiam *tinos* legi Philargyr. monet. cf. eundem ad v. 141. — 113. *ferat* quart. Moret. — 114. *ferentes* quart. Moret.

consuevisse, satis notum est vel ex Horat. Sat. II, 4, 24. *durum saporem*, austerum.

103 — 115. Ut loco semel capto retineantur apes, et ad mellificium invitentur, enarratur, quid factu opus sit. *frigida tecta* ex hoc ipso, quod alvearium ab apibus destitutum est; nam quum assidue incolunt, tum *fovent*, ut v. 43 *fovere larem*. Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam opus, quod *fervet*, huc trahi nequit. — 105. *ludo*, a volatu vago et incerto. — 106. Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 10, 3, et IX, 9, 8. — 107. *quisquam*, quasi de militibus loqueretur. *altum iter*, de volatu. — 109. horti, in quibus sunt flores halantes. — 110. Omnia hæc vulgo nota; quid tamen ad apes? dices. Scilicet Priapi signum, in hortis positum, arcere falce sua etiam ab alvearibus fures, et aves apibus infestas terrere videri poterat. conf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampsaci ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, nec minus constat. *tutela Priapi*, pro, *Priapus; custos*, pro, quæ custodit hortos a furibus, observat fures. Sic quoque Macrob. reddit III, 6 extr.

112. De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Græcia frequentissimus. cf. Martin. *sem-*

Figat humo plantas, et amicos irriget imbris.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem advertere proram;
Forsitan, et pinguis hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti;
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,

—115. *Affigat humo* Goth. sec.; et sic sæpe alibi, ut v. 169 *Afferret*, et 188 *Affit*, pronuntiandi vitio. — 117. *et terris properarem* Mentel. pr. pro div. lect. *avertere* sec. Moret. et Vrausl. Goth. pr. *proras* Gud. a m. sec. — 118. *colenti* Gud. a m. sec., quod ab emendatrice manu profectum, exquisitius est vulgato. forte *colentis*, inquit Burm., quod necesse haud esset. — 119. *bifori* Erf., indocte. *Basti* Medic. a m. pr. — 120. *intuba*, *intyba*, *intiba*, scribitur. v. sup. Ge. I, 120. *positus* — *fi-*

per virens pinus memoratur etiam Columellæ IX, 4, 2, et 5, 6; erat autem illa veteribus inter hortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65, ubi v. Heins., et inf. v. 141 patere potest. conf. Cerda. Quæ in botanicorum libellis memorari solent, ex illis, non ex notis ad poetam sunt petenda. Chamæpityn, herbam topiariam, Scaliger intelligebat ad Culicem p. 41 Append. Virgil., minus bene. — 115. *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluvio. *irrigat imbres*, scil. plantis, vel in plantas, exquisitius, quam vulgare, *irrigat plantas imbribus*. Æn. I, 691, *Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat*.

116 — 148 De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Rapini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Plin. XIV, 1. *Quanquam videmus Virgilium præcellentissimum vatem, ea de caussa* (rerum humilitate) *hortorum dotes fugisse, et e tantis, quæ retulit, flores modo rerum decerpsisse, beatum felicemque gratiæ*, etc. Versus sunt longe ornatissimi, inprimis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis.

118 — 124. Forsitan de cura hortorum dixissem. Jam ornatum contemplare. — 118 *pingues hortos*, solo pingui adeoque fertili. *quæ cura colendi ornaret hortos*, in vulgari oratione; *esset*; in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem*, *festinarem*, — *canerem*. — 119. *Pæstum*, s. Posidonia, Lucaniæ urbs, ad sinum Pæstanum, non longe a Silaro, rosis clara urbs apud poetas, a triginta inde annis propter præclaras ruinas nobilis, itemque numorum veterum repertorum copia. Sunt de his multorum opera, inprimis Thomæ Mayor, et Comitis de Gazola editore Paullo Ant. Paoli. *biferum* autem propter egregiam cœli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. η, 117 — 121. — 120. Enarrat nonnulla olera hortensia et coronaria ex topiariis. De *intubo* vid. ad Georg. I, 120. *Apium*, σέλινον, varia habet genera, ut petroselinum. Sed hic *palustre* intel-

Et virides apio ripæ; tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.
Namque sub OEbaliæ memini me turribus arcis,

bris Longobard. *positis* Ed. Ven., et *fibris* etiam Priscian. lib. IX et XI agnoscit. Sed hoc haud dubie ex Georg. I, 120 repetitur. — 121. *viridis* fragm. Vatic. *totusque* Toll. *per herbas* Goth. pr. Regius et Ed. Paris. 1494. — 122. *sera* Medic. et alii boni, recte; *sero* duo Fierii et multi alii, quod et vulgare est, et metro repugnat. — 124. *que* abest ab edd. ant. et fragm. Vatic. *Pallantesque* Rottend. sec. Actert. *Pallantisque*, ut *Palantes hederæ* sint, velut *Errantes*. Sed sunt aberrationes illæ perpetuæ; et hedera *alba* a *nigra* distinguitur. vid. Heinsius. — 125. *OEbaliæ memini me turribus altis* vulgo ubique legitur. *OEbaliæ — arcis* apud Arusian. Messium, quod unice verum esse nullus dubito, nuncque cum Brunckio recepi. Quia enim *OEbaliam* dixerit de urbe Tarento, aut Tarentina regione? quis *turres OEbaliæ?* quis ferat *turres Atticæ* pro Athenia? At *arcem* pro urbe dicere poterat, quamquam et *arx Tarenti* ex Livio satis nota. *turribus autis* Medic. a m. pr. *OEbalio* Goth. pr. Mira ex hoc nomine orta est corruptela apud Corippum de laud. Justin. III, 94 *vites — Quas manibus propriis Ithacus plantavit Ulysses Arce sub OEbalia Laertia limina servans, Nondum Trojani vitans discrimina belli.* Nisi *OEbaliam arcem* forte ex Laconica cum Penelope, Icarii filia, in Ithacam transferas, nullus ei locus esse potest. In cod. unico, unde carmen profectum est, ligendum videtur, nobis *Selery* dictum, quod locis riguis gaudet. cf. Mart. — 121. 122. Usus eadem imagine Propert. IV, 2, 43 *Cæruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.* — 122. 123. De *Narcisso* v. supra ad Ecl. II, 48, et h. l. Martin. Videtur scilicet veterum Narcissus esse *Narcissus* noster *albus circulo purpureo vel croceo minor.* Sed *sera comantem*, sero florentem, appellat, quod sub clementiore cœlo etiam seriore anni tempore, Novembri, ac Decembri, floret, ut de Thracia ac Græcia tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Plant. VI, 6, loco ab Heinsio laudato : νάρκισσος ὁ λείριον — ὄψιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἡ ἄνθησις, καὶ περὶ ἰσημερίαν. In *comantem* vim agnoscit Mejerotto in Dubiis p. 10, ut respiciatur copia florum et scaporum, quos narcissus habere solet. Mitscherlich. noster Adnotat. ad H. in Cer. p. 112, ad v. 12 Hymni hoc epitheton advocat : τοῦ καὶ ἀπὸ ῥίζης ἑκατὸν κάρα ἐξεπεφύκει. *Acanthus* h. l. herbæ nomen, noster *acanthus sativus*, seu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Wælsche Bærenklau.* vid. ad Ecl. III, 45, ubi *mollis*, ut inf. v. 137, ὑγρὸς Theocrito, quod hic *flexus*, quia adultior caulis reflectit se et vergit ad humum; propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur, quod proprie non habet, sed caulem. *tortos acanthos* dixit Columella X, 241. *Pallentes hederas :* ponit genus certum : nam sunt et nigræ.

125. De *Tarento* loquitur; *arx OEbalia* dicta, h. Lacedæmonia, ab OEbalo, vetere Lacedæmonis rege, Tyndarei patre. Parthenii

Qua niger humectat flaventia culta Galæsus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti

erat: *Parces ubi Italia*. Nunc Barthii emendatio recepta: *Pace sub Iliaca*. Interea fatendum est, corruptelam in Marone esse videri valde antiquam, quandoquidem in Claudiano ex imitatione dictum occurrit: *Liris*, et *Œbaliæ qui temperat arva Galæsus*: in Prob. 260. — 126. *Qua niger* omnes libri, scripti et expressi; nec aliter legerat Sidonius Apollinaris c. 24, 8 *Quales Corycium senem beantes Fuscabat picei lana Galæsi*. At ante Heins. editiones Plantinianas et Elzev. occuparat *piger* ex Jo. Scopæ collectaneis. Alterum proprie Galæso tribuitur; ambigitur modo, quo sensu. v. Burm. ad h. l. Sed est haud dubie aqua nigricans, quia pellucida et profunda; ita enim solet fundus nigricare, adeoque et ipsa aqua. *Umbrosum* Galæsum dixit Propert. II, 25, 67. At enim hoc sensu *niger amnis* absolute dici vix potest: aliter se habet *silva nigra*. *Galæsus* scribunt Medic. et meliores, Γαλαισος. v. Heins. *Galesus* vulgo. Respicit h. l. Propert. II, 34. 67 ubi Maronem in hæc loca deducit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus*. — 127. *Corytium*. Junt. Ed.

Spartani, Phalantho duce, *diu et per varios casus jactati*, *tandem in Italiam deferuntur*, *et*, *occupata arce Tarentinorum*, *expugnatis veteribus incolis*, *sedes ibi constituunt*. Justin. III, 4. De his et Tarenti originibus actum in Commentat. de legibus Tarent. in Opusc. academ. Tom. II, pag. 217. sqq. Ager autem Tarentinus inter fertilissimos habitus; amne *Galæso* irriguus, noto ex Horat. Carm. II, 6 *Dulce pellitis ovibus Galæsi Flumen*, *et regnata petam Laconi Rura Phalantho*. — 127. *Corycium* nunc *senem* induxisse videtur Vorronis exemplo, qui fratres Veianios loudat III, 16, 10. 11. Locum expressit Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus* Ciliciæ oppidum, ontro et croco satis notum; ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum a poeta adducitur, sive is casu eo pervenerat, sive traductus a Pompeio, qui, narrante Servio, victis piratis Cilicibus portim ibidem, partim in Græcia, partim in Calobria, agros dedit. Laudes tamen bujus senis apud poetam in piratam veteranum vix cadere videntur. Apud Probum alia est narrotio: « Pompeius quum oppugnaret piratas, remigibus eorum promisit agros, si vicisset eorum adjutorio, quorum proditione victor Tarentinorum agros veteranis divisit, et quicquid deterrimum fuit, remigibus dedit. » Indocte hæc quoque narrata; et, si quid inde tenendum, soltem dicemus, veteranos a Pompeio in agrum Torentinum tum vacuum ab incolis deductos esse. Inter hæc quid vetat, quo minus certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta, quocunqne tandem casu ille in Italiam traductus fuerat, in his terris hortum colentem noverat? Venerat enim poeta in hæc loca sub a. U. C. 715. v. Vitam. At illa S·rvii ratio vix ferri potest, ut *Corycius senex* appellative dictus sit, qui more apud Corycios usitato agrum coleret. *Hortus* qnidem *Corycius* recte ita diceretur, a præstantiore cultus genere, non antem *senex*.

127. 128. *cui pauca relicti Jugera ruris erant*. *relictum rus* cum abso-

Jugera ruris erant: nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum
Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis; seraque revertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.

129. *Nec Cereri* Salmas. Exerc. Plin p. 366 laudat; memoriæ sc. vitio. Tum noli cum nonnullis hærere in *illa seges* nec fertilis — nec commoda Baccho. Jungenda sunt: *pauca jugera*, *illa* jugera *erant seges* nec fertilis per juvencorum arationem, nec opportuna. Dicta *seges* omnino pro agro, proprie quidem de proximo. — 130. *Hic* (*rarum!*) *in dumis*, interpungendum conjectat Burm., sed vid. Not. *Hinc* liber Bersmanni; ipse conj. *Huic:* quod et Erf. 2 m. sec. habebat. *Hinc* etiam Longobard., ex paucis illis jugeribus, inquit Pierius. — 132. *æquabit* quart. Moret. *animo* quatuor apud Burmannum, et sic Serv. ad Æn. I, 18. vid. ad Phædr. II, 3, Burmann. Versus 130. 131 aberant a Goth. sec. — 133. *ineptis* Franc.

lute dicatur, vix aliter accipi potest, quam sive de subsecivo, h. in metatione, cum agri assignarentur, intra limites non recepto (v. Goes. Ind. in R. Agrar. Scriptt.), sive de contemto omnino propter jejunitatem soli neglecto et deserto agro, ut Servius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa juvencis*, *Nec pecori opportuna seges*, *nec commoda Baccho* et mox *in dumis*). Nam *ager relictus*, sc. hereditate, avitus, cum nihil quod eo ducat, adjectum sit, ut. v. contrarium in illo Martialis: *Res* non parta labore *sed relicta*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. — 128. 129. *nec fertilis illa juvencis*, h. juvencorum labore, aratione. *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit.

130. *in dumis*, in solo spinoso ac dumis indulgenti, hoc equidem novi latine dici posse; etiam sic, ut sit, inter dumos, in dumeto, quod non videtur locum habere; an vero esse possit latine dictum pro in horto, sæpe ducta ex dumis, incluso, quod vir doctus me docet alii dijudicent. Certe non ausim dicere, olus crescere *in sæpe*, pro in horto sæpe cincto, ita nec, *in dumo*. *premens*, plantans, ut Georg. II, 346 *quæcumque premes virgulta per agros.* ut *premere* sit legere, decerpere, metere, adjecta opus esset alia voce, manu, ungue, Ge. ut I, 157 *falce premes umbras*, resecabis. Calpurn. V, 111 *tu tamen aut læves ederas aut molle salictum Valle premes gelida*, ubi est seu falce, seu manu stringere, frondes decerpere. Mox *rarum olus* potest referri ad pauperem hortum ut modicum olus inde provenisse dicat; sed verius est ita dici, quoniam proprium sationis et plantationis est, ut olera parvis inter se intervallis, *raris ordinibus*, serantur; id quod in solo tenui multo magis fieri necesse erat. Saltem hoc malim, quam porosum interpretari, ut spongia rara

Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
Et, quum tristis hiems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tondebat hyacinthi,
Æstatem increpitans seram zephyrosque morantis.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis; illi tiliæ, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem auctumno matura tenebat.

134. *atque* omittit pr. Moret., hiatu non inaudito. — 135. *etiamnum* Heins. e Medic. et Gud., etiam Pierianis. *etiam nunc* vulgo, et hoc recte; est enim antiquius; itaque revocavi. Monitum ad Ecl. II, 41. — 136. *firmaret* Moret. sec. Pro *glacie* Wakef. *glacies* reposuit, eleganter quidem. — 137. Vulgata erat lectio: *Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi.* Mirationem jam per se facit hoc, quod *acanthus*, seu *branca ursina*, cum inter *semper frondentes* sit (ut Georg. II, 119 *baccas semper frondentis acanthi*), alienus ab h. l. est, in quo de floribus *alieno tempore florentibus* agitur. Jam vero *mollis jam* (non, *tum*) *tondebat hyacinthi* scribunt diserte Mediceus, Gud. Rottend. tert. a m. pr., Mentel. duo, Menag. alt. et Moretani tres (quo Regius alludit: *jam tond. iacinthi*). Eandem lectionem in vetust. libris invenerat Achilles Statius; itaque nondum receptam esse olim mirabar; et nunc eam recepi, adstipulante Brunckio. Nam manifestum est, aut importunum metum de metri ratione, aut scripturam sine aspiratione locum dedisse depravationi in *acanthus* ad ductum Ecl. III, 45, ubi *mollis acanthus* occurrebat. *jam tunc* Ven. At Martini libri cum Gothanis in vulgatam lectionem conspirabant; nec Pierius quicquam de suis monuit. — 138. *zephyrosque vacantes* Erf. a pr. m. — 139. *multum* Gud. a m. pr. — 141. *tilia* Medic., quod merito præfert Heins. Et sic emendaart Reiskius. — 142. *Quodque*, *quoque* al. apud Burm. — 143. *ferebat* Schol. Cruqu. Horat. III, 1, quod in prosa ferrem. *legebat* Moret. fragm., quod in culdicitur. *circum* in oris arearum oleribus consitarum. *Verbena*, hierobotane, *Eisenkraut*, h. l. apum caussa sata. *veseum papaver*, tenui grano; Ge. III, 175 *vescas salicum frondes* dixit; ad quem vs. vide. — 134. *carpere*, carpebat, historico modo, ut et v. 140. — 135. *frigore saxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. Etsi vix credas, in locis his Italiæ extremæ circa Tarentum tantam hiemis sævitiam incidere posse; ut pro generali hiemis notatione hæc sint habenda. — 137. *comam mollis jam tondebat hyacinthi*: h. carpebat hyacinthos media hieme. *coma hyacinthi* pro ipso flore. — 138. Argutus versus. Ipse antevertebat præcocibus floribus æstatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat.

140. Mellificio antevertebat alios; mella maturius exprimebat favis. *apes fetæ* melle. — 141. *pinus* vid. ad vs. 112. — 142. 143. Fidem præstabant arbores, nec frustrabantur spem ex flosculis et gemmis con-

Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, et spinos jam pruna ferentis,
Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Prætereo atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipse

torem, non de arbore, dici posse, bene monuit Burm. — 145. *que* abest a duobus Burm. *Iduramque* Leid. pr. a m. pr. *pinum* Medic. a m. pr. *Edurasque pinus* Goth. pr., metro invito. *spinas* Leid. Zulich. Rottend. pr. a m. pr. Moret. sec. *prunos jam spina ferentis* Ven. — 146. *umbras* Heins. e Pierianis et suis. Sic Goth. sec. et omnes Martini *umbram* vulgo. *platanus — umbram* Goth. pr. — 147. *hæc ipse quidem* novem apud Burm., uterque Goth. Regius et Ed. Norimb. *hæc ipse eadem* Ven. *ipsa* Medic. a m. pr. *exclusus* omnes Pieriani et Heinsiani, Goth. sec. et omnes Anglici; et confirmat Columellæ imitatio lib. X pr. Vulgg. *disclusus*, male. Altera tamen lectio jam ab Egnatio erat prodita, et e Palat. in ed. Commelin., tum H. Steph. et Pulmann. *seclusus* Menag. pr. — 148. *post me memoranda* Nauger. cum Steph., quod deseruere alii: itaque revocavit Heins. e parte librorum; ut Goth. sec. Reg. et Cantabrig. exhibent; et confirmari id potest e Colum. X. præf 3 et X, 5, quo major pars alludit cum Mediceo et uno Arundel. *post memorandu*, ita, ut similis syllaba exciderit, quam supplevere alii, ut in Pierianis aliquot et uno Meadiano: *post hæc memoranda*, aut, ut vulgo legebatur, et ut in tribus Martinianis legitur: *post commemoranda. aliis primo memoranda* Ed. Ven.

ceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *arbos induit se pomis in flore novo*: at in *florem ipsum induit se arbos* supra Georg. I, 187. 188.

144 — 146. Ille etiam ulmos in ordinibus, κατα στίχους, h. e. ille ulmorum ordines posuerat; at elegantius *distulit*, disposuit, *in versus*, conf. Ge. II, 277 sqq. Servio duce, quem Julius Sab. exscribit, Martinus de *transplantatione arborum jam adultarum*, quam ille Corycius senex felici eventu tentabat, accipit; motus epitheto adjecto: *seræ* ulmi. Probaveram hoc ipse in prioribus edd. et ad eadem jam redeo. Ergo *ulmos* appellat *seras*, non tam sero adolescentes, sed jam adultas. *piros eduras*, h. valde duras, validas; conf. Var. Lect. ad Ge. II. 65. *Spinus*, oxyacantha, *Hagedorn*, cui jam prunus insita erat; tandem *platanus* (vid. Georg. II, 70) jam umbrosa. hæc forte ad priorem interpretandi modum revocare possit. — 147. Cf. ad. v. 116. Colum. lib. X, præf. et pr. *spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur. Respicit locum Plinius quoque lib. XIV pr. — 148. Servius ad h. v. *Gargilium Martialem* significari prodit; scripsit sane is de hortorum cura, sed est serior ætate, et non nisi Palladio primum laudatus.

149 sq. De re privata ac publica apum agere orditur. πολιτείαν καὶ βίον dixit Arist. H. A. IX, 40, et inde Didymus Geop. XV, 3, 1. Fabula nota vel ex Callimacho H. in Jov. 49 sqq. Fuere tamen multa, quibus fabulam ornaverant poetæ: in

Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
Dictæo cœli Regem pavere sub antro.
Solæ communis gnatos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
Et patriam solæ et certos novere Penatis;
Venturæque hiemis memores, æstate laborem

154. *que* abest a quart. Moret. uno Mead. et vett. edd., forte melius. *ævom* Gudianus. — 155. *A patriam* pro *Ah* codd. aliquot apud Pierium. et ante *certos* abest Longobard. — 156. *labores* Arundel. Erf.

his v. c. illud, quod Ambrosiam Jovi puero apportabant columbæ inter Planctas advolantes; Odyss. μ, 61 sqq., ubi cf. Eustath. Servata ad inferiora usque tempora antri Dictæi religio et apum in eo examina certoque tempore erumpentis ignis prodigium; v. Antonin. Lib. 19. Obscuriora tamen sunt illa, ad quæ Maro h. l. respexit; eoque interpretatiu non satis tuta; inprimis propter verba *pro qua mercede*. Nolo iterum ea, quæ olim disputata sunt, repetere; sed apponam, quod jam prætuli. Jovem puerum apes, allectæ *cymbalis Curetum*, *sub antro* montis *Dictes* in Creta *paverant* melle; pro ea re, tanquam mercedis ac præmii loco, miram hanc, et humano ingenio similem naturam iis indidit Jupiter. Extulit hæc poeta inverse: naturas has indidit Jupiter apibus, pro mercede, *ejus, quod* eum puerum olim *paverant*. Nunc relative redditum, *pro qua re*, *pro qua mercede*, pro eo quod pavere; in mercedem ejus quod. Ita vulgo dicitur, *pro quo*, ut sit: pro eo quod. ἀντὶ οὗ. Evhemerum poetam ante oculos h. l. Virgilio fuisse discimus ex Colum. IX, 2, 3,—*on*, ut *Evhemerus poeta dicit*, *crabronibus et sole genitas apes*, *quas nymphæ Phryxonides educaverunt*, *mox*, *Dictæo specu*, *Jovis extitisse nutrices*, *easque pabula munere dei sortitas*, *quibus ipsæ parvum educaverant alumnum* (Ita vero a Jove mel acceperunt, quo Jovem puerum alerent?). *Ista enim*, *quamvis non dedeceant poetam*, *summatim tamen et uno tantum modo versiculo leviter ottigit Virgilius*, cum sic ait: Dictæo — sub antro. Tradiderat autem illa Evhemerus in *sacro historia*, ἀναγραφὰ ἱερά, ab Ennio latine conversa, in qua cum aliorum deorum, tum *Jovis Dictæi*, tanquam mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum, persequutus fuerat. v. Minuc. Felix Octav. 21 Lactant. Inst. div. I, 11. Non ergo admittam conjecturam virorum doctorum, *Eumelum*, de quo v. inf. ad v. 316 esse legendum in Columellæ verbis. Locus, qui sequitur, est ex præstantissimis, propter dignitatem tenuitati rerum additam, ex translatis ab humano genere. — 155. *patriam* simili modo dixit Columell. IX, 12, 1. IX, 9, 1. Ad locum facit Ambros. Hexaem. V, 21. —

Experiuntur, et in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris; pars intra sæpta domorum
Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
Suspendunt ceras; aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fetus; aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;
Inque vicem speculantur aquas et nubila cæli;
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto

157. *reportant* Voss. — 158. *victum* quart. Moret. *victui* sec. Moret. *vigilant* apud Priscian. VII. *fœdere parco* Reg. Martin. — 159. *inter* unus Arundel. *tecta domorum* unus Mead. — 160. *lente* Moret. quart. *lectum* Longobard. cum aliquot aliis apud Pierium et Reg. Martini, non male; sed recepta lectio est pulchrior. — 161. *tenacis* Priscian. VII, Rottend. tert. Gud. *tenaces* al. — 162. *in spem* Leid. a m. sec. Goth. sec., male. — 163. *durissima* Medic. a m. pr., male. *liquentia* et mox *dulci distend. nectare*. Seneca Ep. 84, ex Æn. I, 433, ubi et sequentes versus 167—169 iterum appositi. — 164. *nectare telas* Ven. — 165. *ad portam tendit* unus Arundel. *sorte* Leid. et Zulich. sec. Goth. sec. et Erf. a m. sec. *sorti* est idem casus sextus, ut vesperi, ruri. vid. Drakenb. ad Sil. VII, 368, quamquam non video, cur non *sorti cadere* res possit, tertio casu, h. in sortem, cum *sors* et ipsa portio ac munus sit. *ad portam* Alcuinus Grammat. vid. ad Liv. IV, 37, 6 Burmann. Sed illud minus poeticum. — 166. *quæ nubila* Ven. *accipiunt:* pro vulgari, excipiunt; hoc tamen reposuit Wakef. quia sit proprium.

157. Georg. I, 127 *In medium quærebant.* — 158. Partitæ inter se opus ac munera certo ordine (hoc est *fœdere pacto*), aliæ *victu invigilant*, victui quærendo, cibo congerendo, operam dant, et *exercentur agris*, discursu et vagatione vexantur, fatigantur, per agros; quæ Græci per medium, nos reciproce exprimimus, exercent se: ut sæpe *exerceri laboribus*, *opere*, dicimur, quod tractamus. Habebat hic ante oculos poeta Aristot. H. A. IX, 40, pag. 946 extr. Lineæ autem sunt ductæ jam in Hesiodo Θ.—596 sqq. 160.—*Narcissi lacrimam*, guttam, nectar, humorem dulcem, seu melleum, quem imus florum calyx exsudat. tum *gluten* e resina, gummi, corticum.—161. *favis*, cellulis mel recepturis, *fundamina*, propolin: vid. sup. ad v. 40. — 164. *distendunt nectare cellas*, ornatius, quam, replent, explent; nam majorem abundantiam repræsentare animo videtur, quod adeo cellularum latera tumere faciat. *distendet spicis horrea plena Ceres:* Tibull. II, 5, 84, ubi vid. Not. et supra III, 124 *denso distendere pingui*, *Quem legere ducem.* Hoc idem alias est *rumpi*, ut Ge. I, 49.

166. An futuri sint imbres, ne

Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Adcipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
Æra lacu; gemit inpositis incudibus Ætna;
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.

168. *Ignavom* Gud. *Agninum* duo Barthii. *a præsepibus urgent* unus Arundel. — 169. *Fervit* conj. Cuningham. et Jo. Schrader. sicque legerat Philargyr. *flagrantia*, *flaglantia*, *fraglantia* et in Franc. *frangentia* legitur. v. Burm. — 170. *lenti* fragm. Vatic. — 171. *alii* l. *f. auras* aberat Longob. Iidem versus Æn. VIII, 449 — 453, sed ibi *ventósis follibus*; et *antrum* pro *Ætna*, et *multa vi*, et *tenaci forcipe massam*. — 172. *stringentia* Ven. — 173. Pro *Ætna*, *antrum* in Longobard. Medic. et Pierianis nonnullis, aliis, Rottend. pr. Menag. pr. alt. Voss. Franc. Goth. sec. (in quo alterum pro glossa adscriptum), et uno Arundel., quibus adde fragm. Vatic., forte ex Æn. VIII, 451. — 174. *multa vi* Rottend. sec. ex eod. loco; sicque inf. v. 450 et alibi. — 175. *massam* in fine versus, Vratisl. et Nonius in *Fornus*; ex Æn. VIII, 453.

reliquæ exeant, ut bene Cerda. conf. v. 191. — 168. *fucos*, *Dronen*, apes majores iis, quæ mel faciunt. Columella IX, 15, 1 *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia. — Ejus maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod est genus amplioris incrementi, simillimum apis, et, ut ait Virgilius*, ignavum pecus, *et sine industria favis assidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis invecta consumit. Verumtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur, insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam et educandam novam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur, et, ut idem ait, a præsepibus arcentur.* Vides veteres non ubique in physicis desipuisse.

169 — 175. Eadem industria apum est in melle elaborando, quam in fabrica aliqua plurium operantium; poterat officinam fabrilem laudare; at poetica ingenii vi majorem speciem rerum reddidit ex Vulcani fabrica ferraria. *lentis massis*, ferri, quod procudi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, σπεύδουσι, ἐπείγουσι, fulmen. Sic Callim. in Dian. 49 de ipsis Cyclopibus: ἐπείγετο γὰρ μέγα ἔργον. *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 147. 148 *Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere* (aut potius *propter*, dum prope adstat aqua) *demersimus imbrem*. Hoc magis poeticum, quam ut *lacus* ipsum vas sit; uti in vineis *lacus* sunt. Ovid. Met. IX, 170; *gelido ceu quondam lamina candens Tincta lacu, stridit.* — 175. *In numerum*: ἐν ῥυθμῷ, εὐρύθ-

Non aliter, si parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, et dædala fingere tecta:
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ; pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora: rursus, easdem

176 *opponere* Goth. sec. — 177. *Cecropeas* multi scribunt ex more. — 178. *quæque suo* Franc. — 179. *figere* unus Mead., quod hic legendum putabat Burm. Sec. ad Anthol. Lat., p. 375. — 180. *multæ* Zulichem. Laudat Burm. Impp. ad Suet. Aug. 78. Drakenb. ad Liv. V, 26. — 183. *taliam* Gud. a m. pr. — 184. Distinguunt multi post *quies*. vid. Heins. et Burm., quod et ipsum ferri potest. *labor omnibus idem* Rottend. pr. ut Georg. III, 244, sed et v. 212 *mens omnibus una est.*

μως. ut Eclog. VI, 27. Ceterum hunc eundem locum refinxit poeta Æn. VIII, 449 — 453. Compara Callimach. in Dian. 59 — 61.

176. Cum essent, qui hanc comparationem magnæ molitionis, studii et laboris apum cum Cyclopum opere fabrili pro inepta et ridicula haberent, cum res exiguæ et tenues tam magnificis exemplis ornentur, Popius in præclara disputatione *(Postcript.)* Odysseæ subjecta, monente etiam Martino, eam ita defendebat, ut ex animantium actionibus, quamvis tenuibus, nunquam risum recte captari diceret; sed tantum ex hominum actionibus, multa ac magna, adeoque inepta et absurda molitione effectum exiguum ac jejunum consectantibus. Præclare profecto; sed vera ratio ad hunc modum erat reddenda: Comparatio non versatur in specie apum et Cyclopum, sed in operæ industria; Poetæ autem partes, in hoc inprimis rerum genere, quæ per se tenues sunt et exiles, versantur in eo, ut iis ornatu, dignitate et gravitate eam speciem induat, qua probare se ac delectare animum possint: hoc autem assequitur, dum *animantium actiones humanis studiis et consiliis* assimulat, adeoque etiam comparationes ab hominibus petitas ad illa transfert. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos jam adsuefecit imaginibus a rebus ac fatis, moribus ingeniisque hominum, petitis. — 177. *amor habendi*, h. l. acquirendi studium, cum mel parant. *munere suo*, pro cujusque vicibus, ut 158 sqq. partibus cuique assignatis. — 179. *munire favos*, pulchrius quam, fingere, facere, fabricari. *dædala tecta* a Lucretio habet. — 181. *pascuntur*, depascunt, ut verbi usum vidimus Ge. III, 314. II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300. I, 148. *glau-*

Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo adventantibus Euris;
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant, et sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,

187. *dum* Edit. Norimb. *pectora* Rottend. sec. vid. Æn. VIII, 607. — 188. *mussantque* duo. *musatque* Leid. *lumina* Ed. Norimb. — 190. *suus sopor* Mentel. tert. et Reg. Goth. pr. *suos sopor* Ven. — 191. *recludunt* Medic. a m. pr. — 192. *haud credunt* Leid. Franc. *advenientibus* Goth. pr. — 193. *Sed tutæ circum* Franc. *pro mœnibus* Priscian. VIII, sed vulgatum agnoscit Nonius Marcellus, Prisciano antiquior, in *aquari* apud Heins. — 195. *cumbæ* Medic. a m. pr. et Gud. *cymbæ* reliqui. *suburram* Medic. a m. pr. et al., aut *saburam*. — 196. *hi sese* Leid. *et sæpe* Gud. pro var. lect. *vibrant* Menag. alt.

cas salices, *Ge.* II, 13. *casiam*, II, 213. *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exsudant, glutini apum idoneum. *ferrugineos hyacinthos*, alias *purpureos*, *vaccinia nigra* Ecl. II, 18. Nobis *lilia floribus reflexis*, *Türkischer Bund.* conf. Martin., qui hyacinthi hujus poetici formam exhibuit.

188. *mussant*, murmurant, fremunt: vid. ad Æn. XI, 454 *flent mæsti mussantque patres.* — 189. *thalami*, cubicula, pro alveis. — 190. *sopor suus*, ex usu hujus nominis poetico, illis debitus et conveniens, quippe labore diurno paratus, aut illis solitus et usitatus.

191. Convenienter versui 149. 150 sequuntur nunc alia singularia ingeniis apum insita: præsensio tempestatis ingruentis; tum vs. 197 sobolis mira reparatio. — 191. Arat. Diosem. 296 inter signa imbris ingruentis: *οὐδ' ἂν ἐπὶ ξουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος πρόσσω ποιήσαιντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι, ἀλλ' αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργου εἰλίσσονται* (h. *κατὰ*, *περὶ μέλιτος*). — 192. *credunt cœlo*, fidem habent sereno cœlo. — 194 — 196. Observatum hoc multis, apes adverso vento volantes lapillis se onerare, ne a vento abripiantur, in his Aristot. H. A. IX, 40. Ælian. H. A. I, 11. Plin. XI, 10. *cymbæ instabiles*, levitate oneris fluctuantes.

197. Inter plures veterum de *apum generatione* opiniones erat etiam hæc, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi. v. Aristot. H. A. V, 21; adde c. 19. 22. Plin. XI, 16, sect. 16. Nunc reginam,

Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt:
Verum ipsæ e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt; ipsæ regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt;
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas

198. *Quod neque* Romanus (in quo a v. 36 ad 181 lacuna erat) cum aliis. *concubito* Mentel. pr. — 199. *nisibus* Gud. a m. sec. *nexibus* Medic. Gud. a m. pr. et duo Leid. cum Rom. Eadem diversitas apud Ovid. Met. IX, 294, notante Burm., sed et alibi sæpe. — 200. *ipsæ e foliis* Heins. e Medic. Gudian. Moret. quart. Franc. Toll. Sic et Roman. et omnes Martiniani cum edd. nonnullis ant. et Goth. uterque. *et foliis natos* et Rottend. tert. At aliæ cum vulg. e omittunt; sunt etiam, qui ordinem mutent, *natos foliis*; ut apud Pierium et in vett. edd. *natas* Catrœus edidit. *e suavibus herbis* Mediceus et Mentel. pr. *sed suavibus* Romanus. — 201. *pabulumque Quirites* Medic. a m. pr., manifesto socordiæ vestigio. Heins. tamen hinc faciebat: *paulosque*. — 202. *que* abest a Franc. *alvorum et cerea regna* Longobard., cum in aliis *tecta* sit, si recte capio Pierium. Verum hoc deterius esset: nam in majus auget rem poeta et alveare in aulam ac regnum mutat. Mox *refigunt* vulgo editur inde ab Aldd., quod tuentur Medic. cum aliis codd. et edd. vett., nec non Serv. et Philargyr. *refingunt*, editum jam a Commelin. et Pulmann., tuentur Rom. Medic. et quædam alia Pierii exemplaria antiquiora, ex Heinsianis Mentel. pr. Rottend. pr. et Leid., forte et alii Burmanni libri, Ed. Ven., tres Martini, Goth. sec.; et multo magis grammatica ratio, cum de favis agatur; de quorum structura et ratione multa sunt ap. Plin. XI, 10 et a. et *figere* quidem *favos*, *tecta*, dici possit, non *refigere*. conf. Heins. ad Ovid. I Fast. 158. — 203 — 205. Primo statim oculorum conjectu, alieno loco hos tres versus positos esse intelligas; quam etiam fuisse opinionem docti alicujus Britanni ex Martino disco; et promtum est locum iis suum post v. 196 adsignare, nec eum percommodum fore dubitari potest. Neque aliter Jo. Schraderus censebat. Nec vulgarem ordinem defendas facile, nisi in poeta nos versari dixeris, in quo subtilitatem dialecticam male requiras. Ad hanc itaque legem possunt sententiæ loci sic constitui: apes ex floribus et herbis fetus

vulgo pro rege habitam, communem stirpis auctorem ac parentem, ovis pariundis solam vacare, post Swammerdammii et Reaumurii (T. V *Memoire* 9) observationes communis opinio est; unde mox excludantur apes, cum novæ matres, tum mares, seu fuci, tum mellificantes apes, in quibus nondum ulla sexus nota reperta est: ut adeo apes cum formicis novam animantium classem constituant, quæ triplicem sexum complectatur.

197 — 199. Novus orationis color: *Illum mirabere;* h. e. alia, eaque nec minus mira, natura est, quod concubitui non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX, 2, 4 *utrum examina — concubitu sobolem procreent, an heredem generis sui floribus eligunt, quod affirmat noster Maro.*

203 sq. *Sæpe etiam.* Ex floribus apes et fetum et fetus cunabula et cubicula, parare dixerat. Subjungit, mutato sententiæ ordine: Itaque tanto florum obeundorum stu-

Adtrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat: neque enim plus septuma ducitur æstas:
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat Fortuna domus, et avi numerantur avorum.

legere dixerat v. 200. Quæ sequuntur: *ipsæ regem parvosque Quirites Sufficiunt, aulasque* et *cerea regna refingunt*, non diversa, sed eadem sententia, novis imaginibus esornata est: *ipsæ sufficiunt regem* et *populum*, scil. ex floribus, sive e *foliis* et *herbis;* nam hæ modo præcesserant; et, ubi illi habitare possint, *aulas et cerea regna refingunt*, h. favos parant, ex florum succo ac polline. Cum itaque ex floribus et fetum;' et fetus cunabula ac cubicula, et cibum etiam capiant: tanto florum ac mellis es iia conficiendi studio inflammantur, et etiam onere, quod ferunt, ita humo affligantur, ut alas atterant scutis lapillis, et viribus exhaustæ deficiant. Nunc a v. 206 nova omnino propositio exordium ducit: itaque majorem interpunctionem apposui. — 203. *Ipsæ etiam* Erf. *certando* Ven. et Ed. Ven. — 204. *utroque* Reg. cum glossa inepta: aquæ et florum. — 205. *gignendi* alter Rottend. *gratia mellis* conj. Jo. Schrader. — 206. *angustus terminus* edd. plurimæ cum Aldd. pr. et sec. et Nonius in *excipere;* minus poetice; et *angusti* defenditur omnium bonorum codd. auctoritate. — 207. *Excipiant* quart. Moret. *Accipiat* Ed. Ven. et Erf. *ætas* Rottend. tert. Leid. quart. Moreti et pr. a m. pr. Goth. sec. vid. ad Georg. III, 190. — 208. *Et* Rom. *At* est attamen. *manent* Franc., non ineleganter, judice Burm.; ipsæ, spes, genus immortale, manent. Nam videtur nimis tenuiter dictum *genus manet immortale*. Debebas tamen jungere: *genus manet*, durat, ita ut subjungatur ornans *immortale*. Bentl ad Lucan. conj. *At genus immortale tamen* recepit Wakef.

dio tenentur, ut etiam alas interdum atterant acutis lapillis, et onere oppressæ deficiant. cf. V. L. — 205. *generandi gloria mellis*, h. studium; spes et studium gloriæ ex mellis generatione.

206. *Ergo*, cum tam facili ac promta natalium ratione ex floribus se reficiant — *genus immortale manet*, quod copia poetica trinis modis enuntiat. — 207. *Excipiat*, ut fortuna, fors, calamitas nos excipere dicitur; h. ut iis sit. Ut λαβεῖν, λαχεῖν, ita excipere nos dicuntur ea, quæ obtingunt, eveniunt, inprimis certo ordine, tempore, sequela. Sic Ge: II, 345 *Si non exciperet cœli indulgentia terras.* Æn. III, 317. 318 *quis te casus dejectum conjuge tanto excipit?* Ita de philosophis: excepit scholam Crantor; et Æn. I, 276 *Romulus excipiet gentem*, regem eum habebunt Albani. Nec multum diversa exempla in Livio. *septima æstas.* vid. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Plin. XI, 20. Colum. IX, 3, 3. *plus*, plus quam. — 209. *Fortuna domus* ornatius, quam domus, et hoc pro apum genere. Subire potest animum *Fortuna domus Augustæ*, *Augustorum*, *Augusti*, proprio ac sollenni more dicta: inprimis in numis; respectu ad statum et conditionem gentis fatali aliqua necessitate perpetuam

Præterea regem non sic Ægyptos et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem, constructaque mella
Diripuere ipsæ, et crates solvere favorum.
Ille operum custos; illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et sæpe adtollunt humeris, et corpora bello

210. *nec sic* Erf. *Ægyptos* e Medic. Heins., quem vide. *Ægyptus* vulgo. — 211 *Ludia* Rom. *Lybia* male duo apud Burm. *Lydia Porthorum populi* quart. Moreti; forte *India* legendum, inquit Burmannus, quæ rectius *ingens* dicitur. At vide Notam. Porro *et Medus* Medic., sed a m. pr., quod Heins. firmat hic et ad Æn. VI, 327. *Medus Hydaspesve* alii; sed recte rejicit Burm. et vid. Not. *Lydia, Parthorum aut populi, Medusve Choaspes* conj. Nodell. Not. crit. pag. 76. — 212 *Observant regem* Gud. pro var. lect., male. Porro *incolomi* scribunt quatuor apud Burm. *est* omittunt quatuor apud Heins. et unus Mead. — 213. *constrictaque* sec. Ruttend. Vratisl. — 214. *Dirupere* Ed. Junt. et Zulich. — 215. *Ipse* quart. Moret. *ille admiratur* Medic. a m. pr. — 216. *frementes* Mentel. pr. Zulich. et Bodlei.

et perennem: quod et Ruhnkenius in memoriam revocabat: cf. Oudendorp. ad Suet. Aug. 65 Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 76. Dubitare tamen licet, an illo jam tempore, quo Maro Georgica condidisse traditur, illa notio frequentata sit et frequentari potuerit. Nondum Augusta domus ea dignatione tum habebatur: spectantque illi tituli ad seriora tempora: ad quæ adeo et hi carminis versus essent revocandi tanquam serius inserti: quod opinari licet, probari nequit.

210. 211. Cerdam et alios ad unum Persarum regem, cui hi populi omnes parebant, referre video. Sed videntur potius plures populi memorari, regum suorum inprimis observantes. *Lydia ingens*, non respectu ad reliqua imperia habito, sed ad Crœsi victorias et opes. *Medus Hydaspes*, negotium facit Interpp. Est enim Indiæ fluvius, cui epitheton *Medus* parum convenire videtur. Itaque post Servium in Media quæsivere flumen hujus nominis, de quo tamen Geographi sileot. Haud dubie poeta, forte Græci alicujus poetæ exemplo, designasse videtur imperium veterum Persarum, cujus fines ad Indiæ illam partem pertinebant, in qua Hydaspes erat. Egit nunc de hac Indiæ parte Persis subjecta accurate Heeren noster P. II. *de commerciis antiq. populorum* p. 300 sqq. Pro Persico itaque, seu Persa, *Medum* amnem poetico more appellavit, ut Horat. Od. I, 2, 51 et al. — 212. 213. Respicit locum Seneca de Clement. I, 4. — 214. *crates favorum*, pro textis v. Ge. I, 166. Faciunt itaque, quod sæpe exercitus fecisse legimus amisso duce suo: rumpunt, solvunt fidem, deficiunt.

216. Vid. Varr. III, 16, 8. Aristot. H. A. IX, 40. — 217. *bello Ob-*

Objectant, pulchramque petunt per volnera mortem.
His quidam siguis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis et haustus
Ætherios dixere; deum namque ire per omnis
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum;
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cœlo.

218. *per funera* Goth. pr. — 221. *Æthereos* alii, ut semper. — 222. *Terras et* Moret. quart. *Et terras* Zulich. *Terrarum tractusque* Medic. a m. sec., sed interpolatrice. Versus legebatur jam Ecl. IV, 51. — 223. *Hic* Rom. — 224. *nascentur* quart. Moret. *nascentum* Erf., quod defendi posset. *accersere* scribunt alii ex more pravo. *accessere* unus Mead. *vitam* Regius Martini. — 225. *hac resoluta referri* pr. Voss. Moret. fr. Gud. Rottend. sec. (forte pro *huc*). *ad resoluta* Reg. Martin. *ære soluta* unus Mead. *referre* Medic.; at vulgatam tuetur Lutat. ad Stat. Theb. VI, 112. Possis et h. l. *scilicet* jungere cum antecedentibus: *arcessere vitas Scilicet, huc r.* — 227. *succidere* Leid. *solo* Toll. *alto se condere cælo* Rom., se recipere in cœlum animas, docte, et ut vulgaris lectio esse possit ejus interpretatio. Ceterum varietatis similis exempla vid. apud

jectant, armis hostilibus: ingruentibus hostibus. Omnia hæc graviter et ornate.

219 — 227. Ex Pythagoreorum disciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diversis quique modis commentantes, amplexi sunt, hæc petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fusa, omnium animantium animas subministrante, et easdem, dissoluto corpore, iterum in se, tanquam sibi συγγενεῖς, recipiente. Cum autem illa mens subtilissimi ac purissimi ætheris aut ignis naturam habere crederetur: spiritus ex ea emanantes *ætherios haustus*, particulas æthereas dixit. Idem placitum exposuit Æn. VI, 724 — 751, et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poeticorum philosophematum ex Empedocleis est petita; quorum ingens auctoritas quondam esse debuit.

219. Ex his signis, τεκμηρίοις, *atque hæc exempla*, argumenta, *sequuti*. Ornavit poeta vulgare nostrum: His apum factis quidam adducti sunt, ut opinarentur etc. — 222. *cœlum profundum*, altum, in magnam altitudinem exsurgens; ut contra *altum mare* pro profundo. — 224. *tenues vitas*, animas, quippe ætheriæ naturæ. *arcessere*, accipere. — 226. *Omnia*, h. spiritum omnium, quæ vitam sibi ex æthere arcessiverunt. — 226. 227. h. e. nihil perire (ut Macrob. So. Sc. II, 12.) sed evolare in ætherem. *Sideris in numerum*, inter si-

Si quando sedem augustam servataque mella
Thesauris relines : prius haustu sparsus aquarum
Ora fove, fumosque manu prætende sequacis.

Burm. ad Lucan. II, 609. — 228. *angustam* Rom. cum al. Pierii; quinque ap. Burm., sex ap. Martin., uterque Goth. multæ vett. et vulg. edd., etiam Aldd. pr. et tert., nec sane hoc incongruum aut ab apibus alienum. Recte tamen Heins. et Burm., ex Mediceo inprimis ac Servio, tuebantur alterum, *augustam*; cum jam dudum regiam ac palatia aliaque a regum majestate petita apibus tribui viderimus; statim autem v. 229. 230 alia adjiciantur, quæ ad earum sanctitatem pertineant, ut caste ac pure, ore proluto, adeundas esse dicat. *augustam sedem* Erf. — 229. 230. Magna lectionis in his verss. est diversitas: ut plerumque fit in tali nominum et epithetorum positu: *prius haustu sparsus aquarum Ora fove.* Ita post Grimoaldum Heins. emendavit e Gud. a m. pr. Medic. a m. sec. et quatuor aliis; adde Ed. Ven.; et sic Longobard. Pierii a m. pr. et pars Martinianorum legere videtur. Alludunt alii: Rom. Mentel. sec. a m. pr. *haustu*. Medic. a m. pr. *astu*. Moret. sec. *haust.* Tum *Ora* Moret. pr. a m. sec. et Goth. sec. Ante Heins. lectum erat eodem sensu, sed forma minus exquisita: *prius haustus sparsus aquarum Ore fove*: quod et Servius legerat. Ald. pr. *haustus — Ora fove*. Ald. sec. *haustus spars. aquarum, Ore fave* (quod et in Erf., nisi quod *Ora* scriptum est): tert. *haustu sp. aq. Ore fove*. Est vir doctus qui in *ore* latere suspicatur *rore*; ita leg. *haustus sparsus aquarum rore fove*: ut sit sparsus rore aquarum fove haustus vel haustum. Sequentes editores modo hoc, modo illud sunt amplexi. *prius haustus parcus aquarum Ore fove* conjiciebat Reiskius, ut *parcus* pro parce sit. Ludibria lectionum sunt *au tas* in Reg. *fare* Arundel. At Philargyr. *Ore fave*, « cum religione ac silentio accede. » Et Servius: alii *Ore fave* legunt, ut ait, tace. Etiam Medic. a m. pr. *Ore fave*, cum Ald. sec. Recepit hoc Brunckius tanquam præcipiti Aproniani judicio mutatum: esse ex re sacra petitum, ut adeo purus et cum silentio accedat apiarius. Premunt tamen hanc lectionem hæc: quod aliena esse videtur religionis notio ab h. l. Si « ad *sedem augustam* (quam de regia ac palatio accipiendam esse docent reliqua) tanquam ad aram seu delubrum accedere jubetur agricola; » mira profecto illa esset religio, ut sacrilegium commissurus lingua et ore favere, et tam fumum in-

dera, nam eadem mundi anima sidera movet; cum autem corpore soluta anima propter ætheriam suam naturam altum petit: redit ea in cælum et astris admiscetur. Successit mox illa opinio, qua justorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt. *in numerum:* uti v. c. Vellei. II, 73 *fugitivos in numerum exercitus sui recipiens*, h. in ordines, in partem, adeoque immiscens, inserens.

228—237. De castratione favorum præcipere incipit, et quidem cum præsidia contra apum iram et furorem, fumum et aquæ adspersionem, tum tempus mellationis vere et auctumno tradit.

228. 229. *servata mella Thesauris relines*, pro, thesauros mellis servati; qui *relinuntur* resignantur; proprie amphoræ, dolia et alia oblita pice et obducta relini dicuntur. — 229. 230. *prius haustu sparsus aquarum Ora fove.* Si vera hæc est lectio, et si interpretandi regulas sequeris, sententia verbis efficitur hæc: ut *fovere ora haustu aquarum*, dicta sint pro, fovere aquam haustam ore, h. eam tene-

ferre jubeatur. Jo. Schrader. conj. *prius haustu sparsus aquarum Ora, move*, scil. alveum: ingeniose saltem: Colum. IX, 15, 6, ubi hac de re: *Talis olla*, (per quam possit afflari) *cum est alveari objecta* (h. e. admota) *spiritu admoto fumus ad apes promovetur.* Fuit quoque, qui voces, *Ore fove*, ita acciperet, ut esset, ore fove fumos (spiritu excita) et manu prætende.

re, continere, habere; poetica copia addit *sparsus*, scil. ora, quoad ora; habens ora sparsa, adspersa, proluta, aqua. Expedita hactenus sententia; sed quæri nunc potest, quorsum hoc factu opus sit. Statuebam, caussam esse, ne ora male olentia sint, quod fœtorem ferre nequeunt apes: quod veteres miris modis in miraculum auxere; cf. Varr. III, 16, 6. Colum. IX, 14, 3. Geop. XV, 2, 19. 3, 4, ibique Niclas. Favet usus loquendi: nam sup. II, 134 *animas* et *olentia Medi Ora fovent illo*, malo Medico. Et credidisse videntur veteres, ei, qui ad apes accederet, videndum esse, ne gravi odore eas offenderet. Columell. IX, 14, 3 *Verum maxime custodiendum est curatori — uti abstineat fere ab omnibus redolentibus esculentis — itemque fœtentibus acrimoniis allii vel ceparum ceterarumque rerum similium.* Pallad. IV, 15, 4 *Hæc — efficies, castus et sobrius*, et *alienus a balneis* (Crescentii liber: *ab alliis*) *vel a cibis acribus, et odoris immundi, atque omnibus salsamentis.* Quibus quidem locis nihil esse potest apertius. Enimvero, vel sic non satis patet, quorsum gravi odori cavere opus esse creditum fuerit, cum fumos mellarius præ se ferat manu.

Servius ita accepit: « *Ore fove*, ipsos haustus scilicet. Et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam. » Præclare ad ipsam rem; nam solere apiarios hac arte aggredi apes, ut eas ex alvearis parte, qua favos recisuri sunt, fugent, notum est; et sequitur altera similis fraus, ut fumus immittatur; solitosque hoc idem facere veteres, ex Geopon. XV, 6, 1 suspicabatur Beckmann. collega conjunct. hac super re a me compellatus; sequitur Servium Cerda, et jam ante eum Julius Sabinus, quem pleniorem Servium cum Probo habuisse liquet: « Fumo fugantur apes ex alveis; et postquam fugatæ sunt, aspergine aquæ conglobantur, ut non errent; hoc ideo fit, ut exemto melle facilius inferantur alveis, » et paullo post: « *fove*, contine in faucibus tum sparsus haustus aquarum. » Ut hæc interpretatio locum habeat, dicendum est, antecedens dictum esse pro consequente: fove aquam haustam ore, scilicet ut adspergas apes aqua easque fuges. Nec alio modo expedias rem, si alteram lectionem adoptaveris: *haustus aquarum ore fove*; nam et hoc pro consequente dictum est, ut aqua ore hausta apes adspergas. Tum vero quæras in hac lectione, quid sit *sparsus*? nullo enim sermonis usu defendi potest, *sparsus* pro spargens, dictum esse. Sed et hic accipiendum est: *aspersus* ipse aqua, sc. quoad os, aqua repletum. *Fumum prætendere*, h. ante se ferre; quo scilicet apes in vestibulum vel cellam aliamve alvei partem abigantur favosque eximendos a mellario relinquant: conf. Geopon. XV, 5, 5, et 6, 1.

Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis;
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plias, et Oceani spretos pede reppulit amnis;

231. *fœtos* pr. Rottend. « *flores* emendatum fuit. Et bene *gravidos flores*, quia ex his omnia generant. » Sic Philargyrius. Vides ineptias Grammatici : qui tamen bene sensit difficultatem inesse voci *fetus*. Versus 231 — 235 interpositi cursum orationis impedire videbantur Jo. Schradero; malebatque ille eos post v. 238 collocare. Ita vero alia orationis asperitas suboritur. — 233. *Plias* Heins. e Medic. et al., ut dissyllabum sit, ex Πλειάς. Vulgo *Pleias*, quod esset Πληϊάς.

Colum. IX, 15, 4. 5. 6. Plin. XI, 16, *sect.* 15 extr.

231 — 235. Sunt hæc interposita. Bis in anno mella eximuntur, vere transacto (Colum. IX, 15, 1), et circa æquinoctium (IX, 14, 11). *gravidos fetus*, apes melle graves, agricolæ, seu mellarii, *cogunt* bis, compellunt extra alvei vestibulum : Colum. IX, 15, 6 : *fumus ad apes admovetur*; *quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii et interdum extra domicilium se conferunt.* Coguntur ergo in unum locum. *fetus* ita pro apibus omnino dixit, ut *fetus adultos* sup. v. 163, et *fetus apum* sæpe Columella. Sensum tamen et ipse habeo inesse aliquid duri; itaque bene monentibus concedo : inprimis, quod nunc non ipsæ apes sunt graves melle, sed favi sunt graves. Manendum igitur in altera Cerdæ, Ruæi et Martini interpretatione, qui ad interpretum consensum provocat, *fetus gravidos* esse ipsum mel. *cogere mella* vidimus supra v. 140. Dictum erit *fetus* notione generali de quocumque proventu, nunc mellis; nun modo pecudum, arborum, agri. *triticeos fetus* Ovid. Fast. I, 693; *gravidos Cereris fetus* de frumento ac pane, Ciris 230; ergo nunc absolute proventus mellis. *gravidus* autem nunc est plenus, dives, ut *gravidas aristas*, *gravidos culmos* dictos vidimus. *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Colum. IX, 14, 5. 11. IX, 15. XI, 2, 50. 57. Plin. XI, 16 et 15. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 16, 34, et Didymus Geopon. XV, 5, 1.

232. 233. h. e. sub ortum Pleiadum (Colum. XI, 2, 36 *Decimo Kal. Maias Vergiliæ cum sole oriuntur — Nonis Maiis Vergiliæ exoriuntur mane — VI Idus Vergiliæ totæ apparent.* cf. Plin. XVIII, 26, s. 66. 1). *simul ac Pleias*, seu *Plias* ex Πλειάς, *Taygete* (est ea una Pleiadum, quæ h. l. una cum ipsa intelligendæ sunt), *ostendit os honestum*, pulchrum : tanquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Æn. VIII, 590. 591 et alibi. Theoc. XVIII, 26 'Αὼς ἀντέλλουσα καλὸν διέφαινε πρόσωπον. et, simul ac Taygete, nympha, nunc sidus, *reppulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, elevant se (cf. Ovid. IV Met. 710. Statius Achill. I, 99 *liquidum ter gressibus æquor Reppulit*), *amnes Oceani* (Homerico vocabulo, ut Odyss. λ, 638, ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice

I.

Digitized by Google

Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
Tristior hibernas cælo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, et spicula cæca relinquunt
Adfixæ venis, animasque in volnere ponunt.

234. *Piscis amoris* Mss. Barthii in Adv. XXXVII, 6 cum glossa, quæ fabulam Veneris Typhœi metu in piscem mutatæ respicit; inepti librarii seu grammatici acumen. *aquosus* est, qui aquas, imbres, concitat. conf. Exc. ad h. l. sub fin. — 236. *modum super est* nonnulli Pieriani et Giphanii Mss., unde ille *supera* facit, quod Lucretianum est. — 238. *Affixæ venis* vulgatum inde ab Aldd. *Adfixa in venis* sec. Mentel. a m. sec. et pr. Moret. unus Arundel. et alter cum Erf. et cum edd. nonnullis (inter quas Argent. 1502, notante Reiskio, cui valde arridebat ea lectio), *Affixa in venis*. Videri potest hoc Grammatici, de metro solliciti, opera interpolatum esse ex *Adfixa venis*, scil. spicula, ut erat in Pierii pervetere libro, Mentel. pr. Reg. Moret. sec. Leid., item Goth. sec. et Brunckii libro, *Afixa venis* Leid. sec. Habet tamen et altera lectio, qua ipsæ apes affigentes se cuti ejus, qui eas infestat, Lucret. V, 1320: lex *Deplexæque dabant in terram volnere victos Morsibus adfixæ validis atque un-*

orientia ex Oceano assurgere videri possunt, ut sol; *spretos*, ornatu poetico adjectum; quod convenit alioquin iis, quæ pede repellimus.

234. 235. Et sub occasum, qui in VI Idus Novembris refertur, v. Colum. ibid. §. 84. conf. 77. 78. Plin. XVIII, sect. 59 et 60. conf. sup. ad Ge. I, 221. Vide et Pontederam Antiqq. Lat. et Gr. p. 247, et Gesner. de Hyperb. ad Orph. p. 470, et nunc Pfaff. de Ort. et occas. sid. pag. 59 sq. *Aut ubi eadem* Pleias *descendit cælo*, occidit, *tristior*, quia tristi, ingrato, anni tempore, *in undas hibernas*, tempestatibus vexatas, quippe mense Novembri. In mare autem se condere videri possunt sidera occidentia. *fugiens sidus Piscis aquosi*, quandoquidem is Pleiadum situs est in cælo, ut alter Piscium eas a tergo urgere et insequi videri possit, utque adeo non sit de subsequente aliquo Piscis occasu accipiendum; sed de Pleiadum occasu unice agatur, quæ in sphæra ita expressæ sunt, ut pone eas positus sit alter ex Piscibus. Descendit itaque Pleias, cui a tergo vicinus est Piscis, ex positu in sphæra. Ulteriorem declarationem vid. in Excursu ad h. v. ubi eam exposui, cum nulla cujuspiam contumelia vel verborum calumnia. Mirus est hominum mos, qui alterius epulis repleti ossa adesa in ejus os illidunt. Hos in Musarum contubernio vixisse quis unquam credat?

236. Conjuncta hæc cum superioribus; nam, dum mel excinditur, iras apium maxime experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignava*, ut non, *qui ejus opus conetur disturbare*, *resistat*. — 237. *spicula cæca*, h. occulta, brevia, quæ possunt latere. Serv. *Morsus* pro aculeorum ictibus dici, obvium. — 238. *Adfixæ venis*, gravius quam cuti, corpori. *in volnere*, in inferendo vulnus. Nam

Sin, duram metuens hiemem, parcesque futuro,
Contusosque animos et res miserabere fractas:
At suffire thymo, cerasque recidere inanis,
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio; et lucifugis congesta cubilia blattis;

guibus uncis; Affixæ venis dicuntur, cum grammaticam rationem, est enim elegantissima, tum librorum auctoritatem, Romani, Medicei, et ceterorum; eodem referendum *Affissæ* Zuliehem. At vero *Adnixæ* Oblongus Pierii, quod si aliorum librorum suffragia haberet, non incomtum esset. Latius processit interpolatio in Ed. Ven. *Affixas venis animas* in, et in Ed. Mediol. *Affixæ venis animas* in. Porro *animosque* Moret. qu. in *volnera* Gud., et in *vulnera* Romanus Mentel. pr. fragm. Moret., uterque Goth. Erf. unus Arundel. et Pierii aliquot; sicque jam Naugerius edidit in Ald. tert., et binc alii, sed pauci. Atque ita Nonius in *onima*, Schol. Juvenal. IV, 91. Macrob. Sat. VI, 6. extr. Probat Oudendorp. ad Lucan. II, 151. sed ita, ut ad eum τοῦ *in* usum referat, cum finem ac caussam denotat. Malim ad exquisitiorem illum usum referre cum quartus pro sexto casu adjungitur; neque adeo præferre alteri ut magis vulgari dubitem. Neque tamen rejici in *vulnere*, dum vulnus inferunt, potest, quod Mediceus et alii tuentur. — 239. Editum erat *metues*. Pro hoc *metuens* Gud. a m. pr. Franc. Toll., porro Roman. et codd. aliquot Pierii et Regius Martin. Edit. Junt., nec rejiciendum est, inquit Heins., quin etiam elegantius hoc dictum censeo; itaque nunc recepi, probatum quoque Vossio. *metuis* sec. Moret. — 240. *Contunsos* Gud. et duo Moret. *Concussosque* Regius Martin. *miserabile* idem Regius cum Ed. Ven. *mirabere* Longobard. a m. sec. — 241. *At* omnes fere codd. Heinsii: *Aut* vulgo. *An* Reiskius conjiciebat; an quis dubitet? *Aut sufferre thumo* (*thumos* apud Foggin.) Medic., nec non Roman. et Ed. Ven. *thymum* tres apud Burm. *At suffire fimo*, scil. hubulo, conj. Jo. Schraderus, ex communi præcepto auctorum de R. R. et Plin. XXI, 14, s. 47. Recte. Verum etiam thymo et cneoro suffumigatur: v. c. Geopon. XV, 2, 37. *cerasque reciudere* Zulieh. *insidere* Parrhas. habuisse videbatur. — 242. *Quis dubites* Goth. pr. *adhesit* Romanus. — 243. *Stellio et lucifugis* omnes

aculeis amissis mori creditæ sunt. Plin. XI, sect. 19.

239—247. Sin apiarius, hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes favos exscindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat: at saltem, propter variorum insectorum insidias suffiendus est alveus, inanes cellæ exscalpendæ et recidendæ, ne quod in iis animaleulum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Observata hæc omnia jam erant Aristoteli; v. H. Anim. IX, 40, p. 946 A., sed in caussis reddendis laborabat maximi philosophi acumen. Mouent eadem Geoponici, Varro et Columella cum Palladio. — 239. *parces futuro*, conditioni ac necessitati apum futuræ. Priscianus hæc ipsa ad apodosin referebat, ut essent, *parce* et *miserator*. — 240. Spoliato alveo et cibi penuria, hiemali tempore. conf. Colum. IX, 14, 11. — 241. *Ut omnes vitiosi favi tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8 cf. §. 11. 12. c. 14, 1. 2. 13. Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodosi, ut supra aliquoties: εἶτα, ἀλλὰ, ἀλλάγε. quod etiam *attamen*. — 243. *ignotus Stellio*, non obser-

Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro inparibus se inmiscuit armis;
Aut dirum, tineæ, genus; aut invisa Minervæ
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint: hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,

Pieriani, omnes fere Heinsii; nec abesse a suis τὸ *et* monet Martinus; nec abest a Goth., estrusum tantum est, id quod et ipse malim factum, in edd. vulgg. ante Heins., et quidem inde a Manut. Fabric. Commelin. Heinsius revocavit, ut pes creticus sit; quod mihi merum Grammaticorum commentum esse videtur. Quid enim jejunius et ineptius a poeta fieri possit, quam in heroico versu alienos pedes admiscere! Verum pronuntiandum est binis syllabis *Stellio*. Hoc ab aliis *Stelio*, *Stilio*, *Stillio* scribitur. Porro *lucifugi c. c. blatti* Zulich. *excesa cubilia* Pierii manus in ora codicis, ex interpolatione non inscita; Jo. Schrader. *contexta* Tum *blatis*, *blactis*, *plattis* scribitur ap Burmann. et Colum. IX, 7, 5. Reiskius ita locum refingebat: *An suffire thymo cerasque recidere inanes Quis dubitet* (*nam— Stellio*), *lucifugis congesta cubilia blattis?* ut *ceræ inanes* sint hæc cubilia. — 244. *fucos* Gud. a m. pr., Mentel. pr. *ad pocula* Medic. a m. pr., librarius scilicet, qui de se forte agi putabat. — 245. *scabro* Medic. a m. sec. duo Moret. Franc. Goth. sec. *crebro* tres alii. *se miscuit* Voss. pr. Moret. fr. Franc. Toll. Ed. Mediol. porro Goth. sec. Erf. et unus Mead. *imparibusque immiscuit* qu. Moret. — 246. *dirum* optimus quisque apud Heins., hoc idem jam ediderat Nanger. et Egnat., neneglectum a sequioribus *durum* vulgo. *tiniæ* scriptura vett. librorum. vid. Ursin. Cerd. Heins. — 247. *In foribus laxos* edd. ante Heins., sed jam Pierius monuerat, codices aliter habere. *Laxosque in foribus* Zulichem. *arachnea* Toll. — 248. *fuerunt* et mox *complerunt* Medic. *fuerit* Ven. *omnis* multi. — 249. *Incumbunt* Zu-

vatus, occulte adrepens. *et blattis congesta cubilia sunt*, h. blattæ cubilibus eo, in favos vacuos, congestis, adedere favos. *lucifugis*, per noctem vagantibus; ut Servius recte explicat. Est vermium genus, *tineas*, *Bienenmotten*, *Raupen*, *Bienenwürmer* appellant, ceram depascentium; ex erucis in chrysalides tandemque in blattas lucifugas transformari solent. conf. Colum. IX, 14, 1. 2. 8. 9. *Phalænam tineam mellanellam* Linn. vocant nostri veri docti. — 244. *fucus* (v. ad v. 168) *immunis*, quod ipse nihil operæ ad mellificium confert. cf. Hesiod. Ἐργ. 303. 304. Theogon. 594 sqq. — 245. *imparibus armis* h. l. quibus apes pares non sunt. *asper* vid. Georg. III, 149. — 246. *tineæ*, quarum papiliones enecare jubet Colum. IX, 14, 8. *invisa Minervæ*; nota fabula de Arachne.

248. *Quo magis exhaustæ* apes sunt melle subducto (nec tamen eo usque, ut fame pereundum sit, nec alieno tempore), *eo acrius omnes* operam dant, ut jacturam tantam reparent; *ruinas generis lapsi*, ut paullo ante, *res fractas*, a republica et imperio aliquo sumtum. Notum autem inter melliturgus, ex mellis abundantia inertia et luxuria solvi apes; itaque etiamnum inter mellificii nos-

Complebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo;
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuo est ægris alius color; horrida voltum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus, omnes
Ignavæque fame et contracto frigore pigræ.

lich. Moret. fragm., idem *fulcire ruinas. ruinam* Ed. Ven. *operis lapsi* conj. Schrader. — 250. *fores* edd. nonnullæ, ut Cerdæ, et Pierius in ora codicis sui. Possit esse vestibulum. *cavos* l. *favos* Jo. Schrader. ex Colum. IX, 15, 4 et sup. v. 104. In *horrea* duplicem lectionem agnoscit Julius Sabinus, et *horrea*, et *horea:* nam *horeum* esse mel æstivum, « et ita legendum esse puto; Plinius sic ait: *Alterum genus est mellis æstivi, quod ideo vocatur horeum a tempestivitate præcipua* — » Male hoc: mel illud est ὡραῖον ap. Plin. XI, s. 13. — 251 *Sin* quatuor apud Burm. Oblongus Pierii, Goth. sec. *nostris* Rom. et aliquot apud Pierium. — 252. *tristis* Moret. sec. *languebant* Moret. pr. *tabo* pro *morbo* Voss. alter. Eadem variatio Georg. III, 557. vid. Heins. ad Ovid. Met. XV, 627. — 254. *color horridus alia* Medic. a m. pr. *horrida multum* Fraoc. et Zulich. pro div. lect. — 255. *Difformat* unus Arundel. *et corpora* Donat. ad Terent. Hecyr. II, 4, 27. 257. an *connixæ?* quoniam negant in morbis id solere fieri, ut plures in uvæ modum, βοτρυδὸν, conglobatæ aliæ ex aliis pendeant; sed tum singulas passim hærere. *connexa* edd., male. Porro: *Atque illæ* aliquot apud Pierium. — 258. ante *omnes* distinctionem ponebat Reiskius, nec male, idque ipse nunc sequor eum Wakef. — 259. *Ignavaque* Romanus, sed idem *fama*. et abest Goth, pr. *contractæ* Cerdæ

tri noxas habetur, quod non satis mellis apibus subducitur, contra vero, vere ineunte, novus cibus apponitur. Observatum jam Aristoteli H. A. IX, 40, versus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos esse contendebant veteres. vid. eundem et Colum. IX, 15, 3. — 250 *foros*, alveos, favos in alveis, sive a locis spectaculorum, sive a tabulatis navium: et *floribus horrea texent*, florum succo ac polline conficient favos: proprie cellulas, in quibus tanquam horreis mel reconditur.

251 — 280. De morbis apum et morborum cura. Versus 253 ad 263 interpositos esse memento, nec male forte parenthesi includas. Comparari possunt Varro III, 16, 20. Colum. IX, 13, ubi §. 7 totum h. l. expressit.

252. *Vita tulit*, h. conditio, sors, natura apum, ut βίος, et sæpe *vita humana*. — 254. *alius color*, ἀλλοχροοῦσι. — 259. *Ignavæ fame*, inedia. Sed proprie potest. tamen accipi; est enim *fames hiberna* inter morbi caussas: unde inter remedia infra vs. 280 cibi copia po-

Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:
Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster;
Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem,
Proderit et tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentisque rosas, aut igni pinguia multo

editio; sed in illa multa vitiose excusa. — 260. *tractuque* Mentel. et Bodlei. vid. ad Gratii Cyneg. 362, Burm. *tractumque* Goth. pr. *susorrant* Gud. *susurrant* Franc. — 261. *silvas immurmurat* Longobard., nec male. v. Heins. — 262. Abest versus a Parrhas. *Aut* Medic. Pierii, Moret. pr. Zulich. Reg. apud Martin. *stridit* Heins. e Medic. Gud. Roman. Vulgo *stridet*; quod et Romanus tuetur. — 263. *Æstuat inclusis* Servius Danielis et aliorum ad Æn. V, 595. *ingens* Medic. a m. pr. — 264. *Hunc jam* Medic. cum tribus aliis apud Heins. et Erf. *infundere* Rottend. tert. pro div. lect. *inferre canalibus ultro*, interpungit Wakef. — 267. *tunsum, tusum, tuscum, tutum, tonsum*, scriptum vid. apud. Burmann. et III, 133. *immiscere* Franc. et Regius Martini. — 268. *Ardentesque* Reg. Martin.

nitur. *contracto frigore pigræ*; propriæ sunt ipsæ *frigore contractæ*. Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. — 260. *tractim*, tractu, trahendo se, sive ad tempus referas, ut sit continuo, jugiter, sive ad locum, ab uno angulo ad alterum, per omnes alveorum et examinum ordines susurro continuato, ἐπισυρόμενος, nil interest. Hoc forte doctius, ut Lucret. III, 529 mori homines per membra sublato sensu: *post inde per artus Ire alios tractim gelidi vestigia leti.* — 261. *Frigidus Auster*, vid. ad Ge. III, 278. 279. Mox 262 *mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, ὀρινόμενον, seu defluxu maris reciproco, seu, ut in Homero, fluctibus ad litus impulsis et allisis. — 263. *fornaces* sunt fabrorum ap. poetas. Ternas comparationes ex Homero expressas esse post Servii iudicium vidit jam Guellius, Iliad. ξ. 394—399. Aliam Homerici loci imitationem in Quinto Smyrnæo videas, locupletissimi ad ornatus quærendos ingenii poeta, modo castigatior esset, lib V, 364 — 380 — 386 — 389. ubi facile agnosces luxuriem, si cum Virgilio compares.

264. De *galbano*, v. ad Ge. III, 415. — 266. *fessas* ægras, ut sæpe. — 267. *admiscere*, scil. illis mellibus, quæ infundis. Colum. l. l. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti.* Galla, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis gravidus, adstringentem habet naturam (unde h. l *sapor gallæ* pro galla), adeoque profluvium sistit alvi, quo laborant vere

Defruta, vel psithia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba;
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ;
Sæpe deum nexis ornatæ torquibus aræ;
Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum

269. *psythiæ* Medic. cum quatuor Heinsii : quem vide. *psit hæc* Romanus. *Sithis* Reg. vid. ad Georg. II, 93. *passus* Mentel. pr. — 273. *Namque ino* aliquot Pieriani, Franc. et Ed. P. Dan. Basil. et al.; item Goth. pr. Erf. unus Mead. et edd. vett., etiam Egnat.; et probavit Heins. ad Ovid. Ep. XX, 41 et Catrœus, notante etiam Burmanno; fluxit ex perpetua varietate. Major librorum auctoritas pro *uno*, etiam sic inde ab Aldd. editum. *de vertice* vett. apud Pierium. — 275. *Fundentur* Leid. *Eduntur* Zulichem., mox *sublucent* qu. Moret. Goth. pr. *succumbit* Zulichem. — 276. Forte *hinc nexis* Burmann. Est sane subintelligendum.

ex certo pabuli verni genere apes. cf. Colum. IX, 13, 2. Varro III, 16, 22. — 269. *Psithia* vitis utilissima passis uvis et conficiendo inde vino *passo*: vid. Ge. II, 93. *Defrutum* vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. — 270. *Cecropiumque thymum*, v. sup. v. 112 — 117. *centaureum* sive centaurium, majus et minus, *Tausend Guldenkraut*, a Centauro Chirone nomen traxit. v. Plin. XXV, 4, sect. 14. 6, sect. 30. 31.

271. Consentiunt viri docti in hoc, *amellum* esse *Asterem Atticum cæruleum vulgarem*, nobis *Sternkraut*; quem in Italia, Sicilia, et Gallia Narbonensi incultis et asperis convallibus passim nasci Rajus testatur; unde *facilis quærentibus herba*. Ejus formam exculi curavit Martinus. Pugnat tamen pro Meliloto flore luteo (Trifolio n. 5. ap. Linn.) Wedel. Exercit. med. philol. Cent. 3, Exerc. 5. et t. profitetur ipse Hoffmann. noster, botanices arbiter haud dubie idoneus, non omnia, quæ in Virgilio memorantur, Asteri Amello respondere: v. Virum doctiss. in Asterum Horti Gottingens. Decade prima. (cf. Gött. Gel. Anz. 1800. p. 1321.) Verecundius itaque ii, qui vix primis labiis hoc plantarum studium attigerunt, in pronuntiando de hoc rerum genere esse debebant. — 273. *uno de cespite*, seu uno eodemque soli loco, seu una eademque radice, uti exponit Philargyrius, quem sequitur Martinus, ut *cespes* sit radix cespitosa, seu radix fibris inter se in cespitis modum implexa. — 274. 275. flore flavo, foliis purpureis violaceo colore. — 276. Solent aræ sertis ex hoc amello nexis (*Festons*) ornari. — 277. *tonsis in vallibus*, quas pecudes tondent (v. Ge. I, 15 et al.); nam sequuntur *pastores*, qui inter pascendum herbam colli-

Pastores et curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis adpone canistris.
Sed, si quem proles subito defecerit omnis,

278. *incurva* (Foggin. *en curva*) Medic. a m. pr., et probat Heins. *per flumina* Romanus, quod admodum placebat Burmanno. *Amellæ* Medic. a m. sec. unus Arundel. et Cantabrig., male. — 280. *expone* Roman., quia in foribus. — 281. *Sed si quidem* Medic. et aliquot alii apud Pierium, Bodlei. unus Arundel. et vett. edd.

gunt. — 278. *Mella Brixia — Flavus quam molli præcurrit flumine Mella* Catull. LXIII (67), 33. Fluvium itaque ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. v. Capreoli de reb. Brix. p. 9 Tom. ult. Thes. Scriptt. Ital. — 279. *odorato Baccho*, simpl. ἀνθοσμίαν, εὔοσμον, εὐώδη, ut Theocr. XIV, 16, odorum vinum, adeoque generosum, intellige. Colum. IX, 13, 8 *Optime tamen facit anelli radix, cujus est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus ejus succus datur.*

281. Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apum, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem, posse ex bove cæso nova apum examina excludi; quod Ægyptiorum inventum et artificium esse vulgo jactabatur. v. Varro II, 5, 5. III, 16, 4, et multi apud Intpp. ibi et ad h. l. laudati. Virgilium auctorem Plin. laudat XI, 20, sect. 22, et Colum. IX, 14, 6; et cap. 2, 1, unde Magonem et Democritum potissimum hæc tradidisse discas; homines, parum idonea fide: assenserunt tamen Hyginus ac Celsus. Experimentum rei qui instituerit, non memoratum vidi. Videtur illa Orientis olim communis opinio fuisse, ut omnino insecta, ita apes ex putribus cadaveribus generari; cui illa observatio forte locum fecerat, quod apes in iis terris, ubi passim per silvas et sine cultu vagabantur, mel interdum in cadaveribus, ut ex narratione de Samsonio constat, facere videbant. Non quidem nisi exsiccatis cadaveribus apes ita insidere, non vero sanie diffluentibus, quam apes aversantur, notatum est a multis; etsi eas nec crudas carnes omnino abhorrere alii testatum faciunt; v. Nota Becmanni ad Antigon. Caryst. pag. 106. Hujus porro mellificii in craniis et cadaveribus animantum observatione adducti, fuere, qui fidem facerent, se, cum apum examina nova habere vellent, verno anni tempore, apum fetibus novis a natura destinato, cadaver bovis commodo loco exposuisse, quo apes tanquam ad alveum convolarent, et mater seu puerpera ova deponeret. cf. Mellmann. Comment. *de mutatis formis* p. 25. In angustam illam domum v. 295 — 298 apes appositæ casiæ thymique fragrantia v. 303. 304 alliciebantur. Quod autem contundendo enecabant bovem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit; nisi quod forte sic putrefactio accelerabatur. Ceterum Ægyptiorum in-

Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit :
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi

282. *habenis* Rom., ferrem : *habebis*. — 284. *cæsis jam forte j.* pr. Moret. — 286. *patria repetens* Ven. *primam* Goth. pr. — 287. *Nam quam* Medic. *quæ* Gud. *Pellei*, *Pelei*, *Palei*, nonnulli. *Penei* Franc. Est Πέλλα, Πελλαῖος.

ventum ad Thessaliam traduxit Maro v. 317 sq.

282. *genus novæ stirpis*, genus novum, a nova stirpe oriundum, examen. — 283. *Arcadii magistri*, pastoris, Aristæi, vid. infra v. 317 et 539. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui eum Arcadiæ heroem ediderant : quod idem Justin. XIII, 7, 10, et Nonnus Dionys. XIII, 277 sunt amplexi. Ab aliis ad Thessaliam revocatus Aristæus heros; idem Ceæ et Cyrenis cultu habitus. Cf. de eo ad Ge. I, 14, eum disputatione Thielii 1774 Gottingæ habita; nunc Eckel Numi vet. p. 108. et Doctrina Numor. vet. P. II, p. 326 ad Numum Ceæ. Sane et ipse Maro infra v. 317. sqq. Cyrenen in Thessalia collocavit, Penei patris antra inhabitantem, ipsum autem Aristæum Tempe incoluisse significat v. 317. — 284. Et quomodo jam sæpe cæsis juvencis *cruor insincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generarit, *apes*. — 286. *omnem famam*, rei memoriam, narrationem. Ordinem autem narrationis ita constituit : Aristæum Tempe Thessaliæ incolentem apum examina lue grassante amisisse. Conquestum calamitatem apud matrem eum iisset, ab hac responsum accepit, Proteum in Pallene 392 de caussa mali et medela esse consulendum. Adit juvenis Proteum, ex eoque audit luem immissam esse ejus apibus propter tentatam ab eo Eurydicen, Orphei conjugem; expiandum esse flagitium et placandam Nympharum iram. Tum Aristæus in Thessaliam redux sacrum parat, cæsas Nymphis victimas in nemore relictas paullo post revisens, apum examina ex visceribus prognata videt.

287 — 293. h. per totam Ægyptum. Interpretum æstuantium conatus commemorare nil attinet. Videamus singula. *gens fortunata*, a terræ felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Ægypti urbs, non longe ab Alexandria; quæ, quod jam Martinus, vir elegantis judicii, vidit, occidentalem Ægypti partem designat (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium); unde Æschyl. in Prometh. v. 845 ἔστιν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellæum*, h. Macedonicum, a nobili Macedoniæ urbe Pella, unde *Alexander Pellæus*. Ex quo autem tempore Macedones Ægyptum obtinuere, a regibus ipsa terra *Macedonica*, adeo et *Pellæa*, appellari potuit. *stagnan-*

Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura faselis;
Quaque pharetratæ vicinia Persidis urguet,
* Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena, *

288. *Adtulit* Zulich. *et fuso* Goth. pr.—289. *pactis* Rottend. sec. *phasellus* Cerda secundum lapides.—290. *Presidis* Goth. pr.—*vicina Pathyridos* Clerici conjectura, a Burmanno satis acerbe explosa. Possunt hujus generis plura conjectari; ut, *vicina Papremidis*, vel *Prosopidis*. Sed. vid. Not. Nisi *vicinium* haberetur, liceret *confinia* conjectare. Hoc ipsum nunc video Bentleium conjectasse ad Lucan. II, 435. Mira cum subtilitate, Persas Herculis comites, ap. Sallust. Jugurtha 18, in Africam, adductos huc deportat Hasæus in Diss. et Obss. Bremæ 1731. Diss. XI — 291. In Romano versus ita transpositi, ut sint: *Quaque pharetratæ* — *Et diversa* — *Usque coloratis* — *Et viridem Ægyptum*. Medic. Gud. duo Rottend. et Leid. duo hos transponunt: *Et diversa ruens* — *Et viridem*. Præstat haud dubie utraque versuum collocatio ea, quæ vulgata est. Verum vel sic otiosi aliquid manet in versu: *Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena*; etsi in verbis ipsis nihil reprehendendum esse video: nam *arena* pro limo recte, ut a poeta, dici potuit; vid. Notam ad h. v. Mihi valde probabile fit, versum sui fuisse adscriptum in

tem pro inundanti dixit poetico usu: sic Lucan. II, 417 de eodem Nilo—*per Libycas Nilus stagnaret arenas*. Alia vid. ap. Cerdam. Et sane *effuso flumine* stagnat aqua in locis vicinis, etsi ipso alveo aqua concitatiore cursu fertur. *pictis faselis*, pulchre, nam hoc proprium Ægyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98, et Herodoto II, 96, 97 satis constat., ut certo navicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrerent.

290. *Quaque vicinia Persidis urguet*, h. ab ea parte, qua Ægypto Persis contermina est; quæ vicina sunt ac contigua, poetica oratione *urguent*. Solent veteres, multo magis poetæ, fines sæpe non satis subtiliter, ex geographica ratione, designare. Nysam ad Nilum collocatam vides ex verss. Homero tributis ap. Diodor. III, 66. *Persis*, h. l. pro imperio Parthico, ut jam Burm. accepit, more sollenni Romanorum poetarum; sic *Medus* *Hydaspes* v. 211; hinc et *pharetrata*, quod de Parthis proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? Multo tamen commodiorem verborum et sententiæ juncturam fore video, si, in quo Julius Sabinus (quem v.), e pleniore Servio forte an ex Probo, præcesserat, *vicinia* a *vicinium* ductum esse existimetur; hoc modo: *Quaque amnis usque a coloratis Indis devexus*, h. Nilus, *vicinia*, h. vicina loca, finitima, fines, *Persidis urguet*, attingit; ab orientali Ægypti parte, seu versus ostium Nili Pelusiacum; *et viridem Æg.* etc. Sed videamus reliqua. *Et* qua *amnis usque ab Indis coloratis* (Æthiopibus, v. ad Ge. II, 116; ad Tibull. II, 3, 55. 56) *devexus*, καταφερὴς, ex altis montibus proclivi descensu in planiciem dum defertur, pronus, *fecundat Ægyptum*, *viridem* læto agrorum proventu, *nigra arena*, pro limo; est enim *arena* poetis simpl. solum

* Et diversa ruens septem discurrit in ora *
Usque coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.

tabulis poetæ, cum nondum decretum esset, utrum hunc an alterum *Et diversa* anteferret, aut ex bono poeta in marginem fuisse appictum a Grammatico. Ita scriptum erat: *Quaque pharetratæ vicinia Persidis urguet Usque coloratis amnis devexus ab Indis* Versu 291 *Et viridem* utique melius caret totus locus: et jam Cerda, sed alia eaque parum idonea de caussa, quia v. 190 ad Persidem revocabat, eo descendit, ut versum 291 damnaret. Acutissimus vir, *Jac. Bryant*, locum varie tentabat. Primo, versus sic collocatos malebat: *Et circum — Et diversa — Usque — Et viridem — Quaque pharetratæ — Omnis in hac.* Tum damnat *stagnantem* Nilum; et lusum in verbis agnoscit *nigra arena* et *viridem Ægyptum.* Tandem eo devenit, ut alteram loci partem a Nilo ad Gangem transferat, excluso versu 291, aut retracto post v. 289 et emendato: De Gange adeo dicta essent hæc: *Quaque pharetratæ vicinia Persidis urguet, Et diversa ruens septem discurrit in ora, Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Sane Gangem per septem ora in mare inferri ipse poeta alio loco memoravit: Æn. IX, 30. 31. Addit vir doctus Melam III, 63 — 66. Propert. III, 22, 16. Insideram et ipse aliquando in banc suspicionem, inprimis quia Maro etiam altero loco Gangem et Nilum jungit: *Ceu septem surgens sedatis amnibus altus Per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus.* Enimvero revocabant me plura: primo quod apum generationem nemo ad Indos retulit; quid quod nec mellificium inter Indus memoratum ne ex recentibus quidem de India scriptoribus, memini; tum non minus contortum est illud, quod, *qua vicinia Persidis urguet*, Ganges narratur decurrere. Nec ab occidente Persidis in confiniis populum aut regionem novi, in qua apum reparationem miro ullo more memoratam meminerim, etsi de mellificio Babyloniorum, et Judæorum, nonnulla narrata teneam. Omnes has nebulas discussas esse arbitror, si, quod in Nota apposui, animadverteris: Nili ostia duo estrema, ab occidente Canopicum, ab oriente Pelusiacum, innui; hoc alterum ad fines imperii Parthici spectare videri posuit, cum Arabes modo armis domiti modo societate armorum juncti interjecti essent. Tum vero *vicinia* a *vicinium* ubi deduxeris, intelliges: *eundem Nilum urgere vicinia Persidis*, propiorem habere cursum versus Parthos ostium Nili Pelusiacum. *fecundet* Gud. quod arripuit Wakef. hunc in modum: *Quaque pharetr. Et diversa ruens. Usque coloratis.* Ut *viridem Ægyptum nigra fecundet arena.* — 293. *Ille* Bottend. pr. pro var. lect. τοῦ *Usque. devectus* nonnullos legisse, ne dubites; sensu plane eodem; sed minus poetice; quod declivi via defertur, id est *devexum. ab undis* Franc. — 294. *in hanc* Roman. *regio certam* Franc. *certe*

(ut Georg. I, 105 *cumulos male pinguis arenæ* de glebis tenacibus. Lucan. II, 417 *si non per plana jacentes Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas*); et *ruens discurrit in septem ora diversa.* Igitur totus locus huc redit: Per totam Ægyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, adeoque per totam inferiorem Ægyptum (Delta nomine celebratam), *omnis regio*, tota gens, *jacit salutem certam*, ponit salutis spem ac fiduciam, *in hac arte*, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse; in aliorum quidem rationibus sive

Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus,
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce fenestras.
Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares et spiritus oris
Multa reluctanti obsuitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.

Medic. a m. pr. *jacet* Roman. Gud. a m. pr. et alii. *petit* Venetus, ex interpretatione. *imbre salubrem* Erf. a m. pr., stupore librarii. — 295. *Exiguis* Erf. *in usus* Medic. a m. pr. et alii, more solito. vid. Burm. *ipsos* ab Mediceo a pr. m. aberat. Lenios fuisset *atque hos*. — 297. *premunt aras* Ed. Ven. — 298. *adversa luce* edd. nonnullæ, ut ex Cerda liquet. — 299. *bina* sex ap. Burmann. *vima* Medic. *corvans* Gud. — 301. *Multa resultanti* Menag. pr. *obsuitur* Heins. reposuit ex unico Mediceo, in quo *opsuitur*, ut et in Gud. a m. pr., quod jam defenderat ad Ovid. Fast. II, 578. Laudavit tamen idem ex libro Colot. Ursinus. *obruitur* Ven. Parrhas. Vulgo legebatur: *obstruitur*, quod utique proprium et pedestri sermoni conveniens erat, *ἀποπεφράχθαι*. idque tuentur viri docti Voss. et Wakef. neque intercedam: Æn. IV, 440 *Fata obstant placidasque viri deus obstruit aures*. Apud Lucret. VI, 225 est *oppilare*. — 302. *Tonsa*, *Tusa*, alii. v. ad v. 267.

expendendis sive refellendis moras neque hic nectam. At si jam de ipsa sententia et poetica ratione judicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio, et paullo jejunius Nili natura bis describitur: quamquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aliquem aut alium poetam Alexandrinum expressisse; quem locum qui animo tenebant, Romani poetæ copia magis forte delectabantur, ac nunc in nostris animis, hoc auxilio destitutis, fieri potest. Si cui tamen aliter videtur, nil intercedo.

295. Conf. cum seqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2, p. 406 sqq. (p. 1070 sq. Nicl.). Sequutus forte noster erat Varronem, cujus hac de re locus, ad quem Florentinus provocat, intercidisse videtur. *contractus*, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsum usum, *locus*, οἶκος, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. — 296. *Hunc locum* et *angusti imbrice tecti*, h. angusto tecto (cujus fastigiis imponi solent cavæ tegulæ, *imbrices*), et *parietibus artis*, angustis, *premunt* pro exstruunt, sed multo elegantius, quasi coercent; et quatuor relinquunt spiracula ad quatuor cœli cardines spectantia.

299. Τριακοντάμηνον βοῦν Florentinus l. l. — 300. *spiritus oris*, h. os. — 301. *multa reluctanti*, πολλ' ἀεκαζομένη, ut apud Homer. Od. γ, 277. Iliad. ζ, 458. — 302. *solvuntur*, resolvuntur contusa, comminuuntur; ut in putredinem tanto

Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.
Hoc geritur, Zephyris primum inpellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat; et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis
Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt;

303. *in* deest quart. Moret. — 304. *recentis* Heins. reposuit ex scriptis, etiam Pierianis, seu verius revocavit; nam sic jam Egnat. Commelin., hinc alii ediderant; reliquæ edd. fere, *virentes*, e glossa. vid. Heins. ad Æn. VI, 674. Ovidii Fast. V, 123. — 306. *et ante* Roman. — 307. *Sarcula quam* Zulich. *signis* Voss. *suspendit* Mentel. pr. a m. pr. pr. Moret., et Nonius in *Garrulæ*. — 310. *pinnis* video Heinsium emendare, ut fere alias. Et sic in Pierii libris et Romano. Interpungere licet l. post *primo*, ut ad *visenda* retrahas; l. post *miris*, ut jungas: *Trunca pedum primo, mox et str. p. Miscentur.* — 311. *tenuemque magis ac magis* Romanus, et alii

citius abeant, *pelle* tamen *integra* manente. Sed et simpliciter *solvuntur tunsa*, pro tunduntur: ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συναλοῦντες· φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἱμάξαι τι τοῦ βοὸς et rel. *viscera* pro omni carne.

303. *in clauso*, luto etiam denso obducta janua et fenestris; ut diserte Florentinus p. 407, sed, ut adjicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluso; et tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, undecimo inde die, aperta domo examina nova effervescere reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apis in οἶκον penetrare potuerit. *ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. *casias* v. sup. ad Ge. II, 213.

305—307. Hæc faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cælum, — Is dies VI est ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25, s. 39. *novis coloribus*, floribus. *rubeant*, efflorescant, niteant. Georg. II, 319 *vere rubenti.*

308. *humor*, vitiatus putredine sanguis, sup. v. 285 *insincerus cruor. teneris* autem *ossibus*, quia hæc ipsa contusa colliquescunt. — 309. *Æstuat*, fermentescit. Rem disertius expositam vide in Florentini loco p 407 ext. Narrata sunt hæc, etsi ex ovis excludi vermiculos, ex his evolare apes satis constat, fabulosa, fere ad eum modum, quo animantia primo esse nata opinati erant indocti physici inter Ægyptios apud Diod. I, 10. Ovid. Met. I, 422. sqq. — 310. *Trunca pedum* græce pro *trunca pedibus*, et hoc pro, truncis pedibus. Locum expressit, sed suo more, Ovid. Met. XV, 582 sqq. — 311. *aera carpunt*, ut *viam*, h. volant; quod idem est, *stridentia*

Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut, nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.
Quis deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit?

Pierii, unus Mead. Goth. pr. Erf. Sic etiam Medic. a m. pr., deleto postea τῷ *ac*, et in Menteliano, sed eraso *que* a m. sec., ut sit *tenuem magis ac magis:* quomodo pr. Mentel. et pr. Voss. et alii quinque Heinsii; quatuor Burmanni, tres Martini, Goth. sec. Et sic Ge. III, 185. 396 *magis atque magis*. Probat itaque Heinsius; et est lenius quam: *magis magis;* quod uno Catulli exemplo, quamquam et illo ambiguæ juncturæ, defendi poterat LXIII, 274 *Post vento crescente magis magis increbrescunt.* Porro *aera captant* Rom., male; hoc facerent spirantes. — 312. *et a. effusis* quart. Moret. et unus Mead. — 313. *Eripuere* aliquot Pieriani; in aliquot aliis *velut;* quod et in quinque apud Burm. in uno Arundel. Goth. sec. a m. sec. *vel ut* Franc. et unus Mead. — 315. *aut Musæ* Moret. quart. *extulit* permulti; sed *extudit*, quod inde ab Aldd. editur, et meliorum consensus, et grammatica ratio defendit, quod est exquisitius; habet etiam adjunctam aliquam notionem assiduitatis. Dicat aliquis, hanc in deum non cadere; verum non ita argutantur poetæ. *excudit* vitiose nostri, duo Burm. et plures Martini vid. ad Georg. I, 133. *qui nobis codd.* apud Pierium. *vobis* Erf. a m. pr. — 316. *ingressum* Mentel. sec. *ingressum hominem* Ed. Ven. *cœpit* edd. multæ apud Burm.

pennis miscentur. — 313. *Erupere*, melius quam erumpunt; *ut sagittæ* erupere, *nervo* arcus *pulsante*, propellente sagittam.

316. *Unde nova hominum experientia cepit ingressus*, habuit exordia; unde processit: qua re homines adducti ad hanc artem ab experientia suppeditatam progressi sunt. Lucret. I, 384 *Unde initum primum capiat res quæque movendi.* Totum hunc locum a secundis poetæ curis profectum esse, tradunt Grammatici. vid. Vitam Virgilii §. 39. De Aristæo vid. modo ad v. 283. Quod inventum reficiendarum apum ad eum refertur, ignoratur, quo exemplo Maro fecerit; ignoratur quoque, quo auctore Aristæo crimen tentatæ Eurydices impactum sit. Ex perpetuis fere exemplis Romanorum poetarum ad Græcos se componentium, inprimis Virgilii et Horatii, et ad sensum cujusvis viri docti, qui lectione varia animum ad hæc paravit et acuit, fit probabile, saltem suspicari licet, vel ex summo rerum ornatu, Maronem hic alium, eumque Græcum poetam, expressisse. Fuisse vetus poema, Βουγονίας, sub Eumeli antiquissimi poetæ nomine, ex Eusebiano Chronico constat: *num.* MCCL, et ibi Scalig. cum Vallars. et Salmas. ad Solin. p. 602. 603. An is ipse autem ad Aristæum artem retulerit, quod a Salmasio affirmari video, nulla auctoritate constat. Sapit totum commentum poetæ Alexandrini ingeniosam suavitatem. Philetæ versum excitavit Antigonus Caryst. c. 23. Βουγενέας, φάμενος, προσεβήσας μακρὰ μελίσσας, si modo verba sana sunt. Fabulam ipsam *de bugonia* exponit Ovid. Fast. I,

Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe,
Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac adfatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclara stirpe deorum,
Si modo, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo,

317. *Aristheus* semper Goth. sec. *fugiens Peneia Tempe* φύγων Πανῆα Τέμπη. — 319. *extremum* libri aliquot apud Pierium. *extremum sacri* fragm. Moret. *placidum caput* Medic. — 320. *affatur* Mentel. pr. *effatus* Goth. pr. *parentem est* tres ap. Burm. Goth. pr. — 321. Distingui potest *mater! Cyrene mater! Cyrine* Gud. semper, et alter Mentel.; forte ex pronuntiatione τοῦ ε in Κυρήνη. Vox hæc priorem productam habet h. l et ap. Apollonium; at correptam apud Pindarum et Callimachum. Observavit quoque Spanhem. ad Callimach. in Apoll. 73. — 322. *tenens* Mentel. pr. *de clara* Erf. *a stirpe* Rom. cum uno Pieriano, Gud. et sec. Moret. vid. ad Æn. I, 19.

361, Met. XV, 361 sq. cf. Antig. Caryst. Mirab. c. 23. ibique Becm.

317. Aristæus ex mente poetæ tum in Thessalia degebat, necdum Ceam adierat. *fugiens* simpl. relinquens, *Tempe*, discedens inde ad *caput amnis*, Penei, fontem, v. Exc. ad h. l. Sic fons Timavi — *novem ora* Æn. I, 245. 246. Ignoratione totius phantasmatis poetici, olim, Burmannum temere sequutus, ostium Penei intelligi volebam. Vetat tamen hoc rerum species et locorum ratio, quam poetæ animo insedisse manifestum est; etiamsi concessero, *caput*, uti *os*, *ora*, de fluminum ostio dici posse, quod docuisse sibi visus est Burm. ad Valer. Flacc. V, 351. Lucan. II, 52, adversus quem docte disputantem vide Ouwens Noct. Hag. pag. 598 sqq. Nec assensum exprimunt seu illa : *extremi amnis*, seu ea, quæ infra memorata vss. 359 — 362, hæc enim ad fontem et initia fluminis non minus bene referri queunt. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetua apud poetas Fluviorum regia, et Nympharum sedes; conf. Spence Polymet. pag. 226. 227, et nunc antra et vasti recessus in visceribus terræ intelligendi ad quos per ipsum fontem descensus fit. Pro exemplo hic locus esse potest, in poeta interpretando grammaticam et criticam subtilitatem nihil expedire, si sensus poeticus habeat. Erat autem mater, Cyrene, una ex Nymphis hujus fluminis, eademque Penei filia seu neptis. Apud Pindarum P. IX, 90. 121, ab Apolline illa in Libyam abducitur; at h. l. patris regiam incolit. Porro hunc versum et has querelas ex Homerica expostulatione Achillis cum Thetide Iliad. *α*, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornavit Virgilius nude ab Homero primum tradita. Conf. etiam Iliad. *σ*, 70 sq. et Callimach. in Cer. 99. — 323. *Thymbra*, ager Troadis, fluvio Thymbrio irriga-

Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felicis erue silvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messis;
Ure sata, et validam in vitis molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera Nymphæ

324. *an quo* Menag. *noster* Medic. a m. pr. — 325. *quis me* quart. Moret. *videbas* Goth. sec., perpetuo lapsu. — 327. *pecorum* tres apud Burm. et aliquot apud Pier. — 328. *extulerat* quinque Burm. *excuderat* Ven. et duo Martin. cum vett. edd. *excuterat* unus Mead. Hoc *extundere*, invenire, parare, vidimus jam v. 315 et I, 133. *temptanti exstuderat* Rom. — 331. *duram in vitis* Medic. a m. pr. *in vitis* Gud. *in vitem* Zulich. *in vires* Goth. pr. *bipinnem* Rom. — 333. *thalamos* alter Menag. *thalamo sonitum* Franc. — 334. *Sentit* vett. aliquot apud Pierium. *Melesia* Gudian. *verbera* Medic. a m. pr.

tus, qui in Scamandrum cum Simoente jam junctum se immittit; fano Apollinis nobilis. Strabo XIII, p. 893. Est autem versus adumbratus ex Odyss. ι, 529 Εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι, — 324. Ita Æn. II, 595 *quonam nostri tibi cura recessit.*—326. 327. Exornavit poeta τὸ ἀτιμᾷν Homeri; hanc gloriam, quam mihi multo cum labore, longæ experientiæ molestia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apum) cura paraveram, hunc fructum amitto, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. *frugum et pecudum*: nam eidem Aristæo tributa cura pecoris, ut Ge, I, 14, unde idem Νόμιος, cf. Pindar. l. c. — 329. *felices silvas*, arbusta fructiferarum arborum.— 330. *inimicum ignem*; diu notatum, hunc esse τὸ δήϊον πῦρ ap. Homer. et alibi. *interfice messes*, perde. Lucretianum verbum, *perimere*, *necare*, in simili junctura dixere etiam alii. — 331. *sata* post messes et cum *vitibus* juncta cum Martino dices esse arbores satas. *molire*, vibra, jacta; ut excidantur vites.

333 sqq. Adumbrata hæc ex Homero, ubi Thetis in imo maris fundo luctum Achillis resciscit Iliad. σ, 35 sq. *sonitum*, confusum, nondum disertam vocem, qua filium agnoscere posset. Quæ sequuntur, adumbrata sunt ad vitam priscorum hominum; sedebant in thalamo puellæ, etiam regiæ, assidentibus seu comitibus et æqualibus seu famulis, ut opus facerent seu nendo seu texendo; nunc deabus assignatum opus e lana præstantissima, Milesia, ut Ge. III, 307 vidimus, colore cæruleo. — 334. *Vellera carpebant*,

Carpebant, hyali saturo fucata colore;
* Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
* Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque, *
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,

335. *satyro* Rom. et tres apud Burm., et sic Serv. ac Philargyr. vid. ad Georg. II, 197. *vitreo*, *viridi*, *hilari*, a nonnullis lectum fuisse e Cerda colligitur. *phaucata* Goth. pr. — 336. E Græco : Δρυμώ τε, Ξανθώ τε, Λίγειά τε, Φυλλοδόκη τε. *Drimo*, *Drumo*, *Dremo* vid. ap. Burm. *Xantho* alii, et *Legea*. *Phyllidoceque* Heins. reposuit e pr. Mentel. et novem aliis; vulgo *Phyllodoceque*, quod tuetur Rom. Medic. alii, item Macrob. Sat. V, 17, nec, cur mutandum fuerit, video : nam Φυλλοδόκη rationem habet grammaticam; Φυλλιδόκα ei adversatur. Scribitur etiam *Philledoce*, *Philulice*, *Phillidoce*, *Phyledoce*. — 337. Ante hunc sequens versus ponebatur in Goth. — 338. Νησαίη, Σπειώ τε, Θάλειά τε, Κυμοδόκη τε· fere ut in Iliad. σ, 39. *Niseque* apud Macrob. Sat. V, 17. Alii : *Neseque*, *Nisæe*, *Nisæi*, *Nesea*, *Nisæa*, *Nisæque*, *Nisea Æpioque*. Porro *Theleiaque*, *Talique*, et *Chimodoceque*, *Cymidoceque*, *Cynodoceque*. Totus versus abest ex optimis Rom. Medic., aliisque plurimis, etiam Mead., et potest ex Æn. V, 826 huc tractus esse videri, ejectus quoque a Brunck. et in ed. Parmensi Bodon. — 339. *que* post *Cydippe* a Medic. et plurimis abest. *Lycoris alternaque* Rom. *Lyceris* Goth. pr. et al.

lanam ducebant fuso, nebant. — 335. *hyali colore;* voluit colorem *hyalinum* exprimere, h. viridem, vitro, viridioris coloris puta, similem. *hyalus*, ὕαλος, pro vitro, nove dictum : forte dum græcum aliquem poetam sequebatur Virgilius, nam ex vita vulgari et tabernis institoriis, si vel maxime, quod ignoro, *hyali* vox in iis frequentata fuisset, eam non adoptasset Maro. Imitatus Auson. Mos. 418 *Cæruleos nunc*, *Rhene*, *sinus hyaloque virentem Pande peplum.* Simili ausu a Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta, et θαλάσσαιαν μίτρας sic dictam puto ap. Tryphiod., 333. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quæ satis colore imbuta est. Alias, ubi *vitreum mare*, *vitreus pontus*, et similia dicuntur, ad colorem cæruleum spectare id videtur; si *vitreus fons*, ad pelluciditatem. *Vitream Circen* alia audacia dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina; ut alias deæ marinæ solent dici *cæruleæ; vitreum antrum* Ovid. Met. V, 48. Præiverat Corinna, quæ ὑάλινον παῖδα dixerat pro marino. vid. Toup. App. ad Theocrit. pag. 20. 21. ὑαλοειδέας τέπαζοι sunt in Orphicis Λιθικοῖς 8.

336. In hujusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse veteres poetæ, nullus tamen magis, quam Ovidius; forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiæque gratiam nominum ex etymo significatus affundere potest. Nostris quidem sensibus periit illa suavitas. Ceterum hic locus et hæc nomina ex Homero petita Iliad. σ,

Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem

340. *primum* alter Menag. Zulich. — 342. *invictæ* Erf. *incinctæ vestibus* alter Rottend. — 343. *Ephyra* Medic. *Epyre* Goth. pr. *et Asia* Heins. post Pierium e Medic. et pluribus. *atque* vulgo. Post *Asia* inserunt et Aldd. Junt. et aliæ. *Deiopia*, *Diopea*, *Diopeia* alii. Est ἁμάρτημα. Hiatus est post *Ephyre*. ἠδ' Ἐφύρη, ἠδ' Ὦπις. — 344. *At tandem* Medic. *velox positis* Schol. Statii Theb. I, 271. — 345. *Cly-*

37 sqq. Add. Hymn. in Cer. 418 sq. Hesiod. Θ. 264 sq. 240 sq. Hygin. p. 4. 5.—341. *Oceanitides ambæ*, hæ igitur solæ Oceani filiæ; adeoque ceteræ Nereides: quas numero L, illas ter mille fuisse traditum: Apollod. I, 2, 2. 7, ubi vid. Not. conf. Valk. ad Ammon. lib. III, c. 1. At Jovis filiæ Naides Odyss. ν, 356. ρ, 240, et Oreades Iliad. ζ, 420. Odyss. ζ, 105. Communi tamen usu omnes dictæ Nereides. Hoc est illud, quod Grammatici innuere volebant aut debebant, dum eas e Nerei filiabus distinguebant. v. Ammon. h. v.—342. Ambæ cinctæ auratis et pictis, h. variis, pellibus, tanquam Nymphæ, et quidem venatrices; cf. v. 344.

343. *Asia* a tractu Lydiæ: v. sup. Georg. I, 383. — 344. *Arethusa velox*, ergo et ipsa venatrix, cum Clio et Beroe; *positis sagittis*, quæ tum deposuerat arcus; nam assidebat colo tum inter ceteras. Parum placet, quod Servius habet: « nebridas habentes; sed hic venatricum est habitus, quem ideo Nymphis dat, *quia multas eas legimus ex venatricibus factas*. » Quomodo tamen venatrices Nymphæ, in saltibus versari solitæ, nunc in imo aquarum fundo, sub terris, inter Nymphas aquarum deas locum habere, aut Nymphæ Potamides et marinæ inter venatrices deas referri possint, olim dubitabam. Nec fundo suo carere visa est ea dubitatio viro docto et æque harum rerum judici Ouwens Noct. Hag. p. 605. Scilicet dicendum est, poetas omnino in Nympharum generibus discernendis non ubique esse solere satis subtiles ac diligentes, et Nymphas fontium et amnium silvis et saltibus, contra vero ex montibus et saltibus deductas Oreadas et Napæas venationi immisceri, adeoque sagittis et arcubus instrui. Ita Diana Nymphas venatrices ex Oceaninis legit ap. Callim. in Dian. 42. Spanhem. ad v. 13. Inf. 383 cum patre Oceano invocantur Nymphæ silvarum et fontium promiscue. Offendunt tamen vel sic juncta inter se et ad unum genus relata ea, quæ tam diversi generis sunt.

345. *curam inanem Volcani*, studium inane in observando adultero et sumenda ab eo ultione: ut recte Mejerotto p. 29; cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit lo-

Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;
Aque Chao densos divom numerabat amores.
Carmine quo captæ dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas inpulit auris
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda.
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam

mene curam Erf. *curas inanis* God. et unus Pierii. refinxit Wakef.: *Inter quas Clymene curas narrabat inanes*: ad Lucret. V, 1430. coll. III, 117. *narravit* Goth. pr. *mandabat* Erf. — 347. *Atque* vitium edd. Elzev. ante Heins., quem vide et Pierium. conf. ad Ecl. VI, 63. VII, 13, ubi Serv. *Eque Chao* laudat; et *enumerabat*. *Atque chadens os* Roman. *divum densos* Erf. *narrabat* unus Mead. cum edd. Ven. 1476. 1482 et Erf. — 348. *fusis dum* Gud. tert. Rottend. — 350. *vitreisque in sedibus* alter Rottend. *vitreis quoque s.* Reg. Martio. *vitreis* binis syllabis. *amnes* Medic. — 351. *Obstipuere* Rom. Medic. cum aliis melioribus, ut toties, quoties vidimus. — 352. *flavum* dudum editum a Naugerio et ab Egnatio et hinc in vulgg. firmavit Heins. e scriptorum omnium cum Roman. et Medic. consensu. Aldd. pr. et sec. et hinc aliæ nonnullæ *placidum*, repetitum ex Æn. I, 127. conf. sup. v. 319. *summaque suum caput* Leid. — 353. *Et procul, at gemitu* Leid. *Atque procul gemitu* Zulichem. — 355. *Penei genitoris*. Vitiosam lectionem metrum prodit, quod sagacissimus metri exactor, Jo. Schrader., monuit Emendatt. præf. p. XXI. Est enim Πηνειοῦ· ex quo poetarum usu trisyllabum Latine fit, ut ex *Αἰνείου Æneæ*. Nec nisi seriores poetæ in his licentius versantur; vide v. c. Sammon. et ibi nuperum doct. editorem Ackermann. p. 23. Multa quidem ad diluendam caussam poetæ attulit Ouwens Noct. Hag. p. 607 sq. conf. p. 285. (Si defendere vellem, equidem laudarem Horatianum *Pompei*, *meorum prime sodalium* Carm. II, 7, 5.) Alia petita sunt ex observatione aliorum in re metrica, quæ et ipsa a regulis recedunt; hoc est culpam culpa dissolvere; alia sunt diversa. Si

cum Odyss. Θ, 266 sqq. Qui fabulam post Homerum narraverint, dabit Wernsdorf. Tom. IV, p. 53 Poet. min. — 346. *Martis dolos* Cerda dolos Vulcani in Martem structos accipiendos esse contendit, ex Odyss. Θ, 276. Sed vetant adjecta *dulcia furta*. *doli Martis* haud dubie eadem dicuntur, cum etiam Vulcano fierent, ut ibid. vss. 268. 269. — 347. *densos — amores*, crebros, magno numero et longa narrationis serie pertexendos. cf. Ouwens p. 591. — 350. *Luctus*, querelæ. v. 353 *gemitus*. *vitrea sedilia* nunc proprie e vitro, si ita placet. Mox *sorores*: non licet nimis severum esse; poeta dixisse videtur, quatenus omnes Nymphæ Nereides vel Oceanides fuisse intelligi possunt. — 355. *Penei genitoris* Cyrenes. Sed perpetuum magnorum fluviorum, *pater*, *genitor*; et Cyrenes parens alias

Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
Duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
Tangere, ait; simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret. At illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Adcepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genetricis, et humida regna,

v. c. ut ap. Nemesian. Cyneg. 272 *Nerei* occurrit dissyllabum; est hoc a Νηρεὺς, Νηρέος, unde Νηρηΐδες, Νηρηΐδες. De *Belides* conf. ad Æn. II, 82. Unus esset modus *Penei* dissyllabum defendendi, si dixeris, pro Πηνειός dictum quoque esse Πηνεὸς, ut tot alia in ειος· v. c. ταύρειος, Hesiod. Sc. Herc. 104, et communi usu alia, ut σιδήρειος, σιδήρεος. Αὐγείας et Αὐγέας. Αἰνείας et Αἰνέας, unde *Æneadæ*: Æn. I, 157. Ita saltem legerem in Theocr. XXV, 15 Πηνεοῦ ἀμμέγα τιεος. In poeta nostro proclive est suspicari, *Penei* ex glossemate profectum esse in locum epitheti, quo voc. *genitoris* ornatum erat. Quale tamen illud fuerit, nemo facile assequetur. Bentlei. ad Lucan. III, 191 *magni g.* emendabat; Wakef. *Penei patris ad v.* vox tamen tam plana haud facile excidisset, et pari jure vicena alia substitui possent. — 357. *Hic* pr. Rottend. Goth. sec. *Hinc* Ven. unus Arundel. unus Mead. Erf. vett. edd. *perculsa* vulg. ante Heins. Monuerat jam Pier. — 358. *Duc age duc.* Secundum Rhemnium Palæmonem scripserat Virgilius *Duce.* v. Wakef. ad Lucret. II, 484. — 359. *discernere* alter Menag. *descendere* unus Mead. — 360. *quia juvenis* Gud. a m. pr. *qua juveni* Heins. conj. *ad illum* Gud. — 361. *in montis speciem* Medic., sollenni permutatione. *in faciem montis* fragm. Moret. Parrhas. *in molis speciem* Codex Macrob. Sat. V, 3. *facie* Erf. — 363. *genetrix* Rom.

Hypseus, etiam ap. Pindarum. Peneum tamen agnuscit Hygin. f. CLXI. — 356. *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. cf. Æn. XII, 652. — 357. *nova formidine*, repentino terrore. — 359. Versus ex Iliad. ω, 96 ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιάζετο κῦμα θαλάσσης. Qua se juvenis per fontem in aquas immittit: moles aquarum sinum facit et cavum arcum, ut tanquam per antrum descendat ad loca subterranea, in quibus aquarum sunt receptacula et fontes, et in his, Penei. — 361. Versus ex Homer. Odyss. λ, 242 πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον. — 362. *Accipere* nus dicitur locus, quem ingredimur, *mittere*, dum per eum transimus.

363. Hanc mirationem novarum rerum in juvenis animo, quamquam gravi cura oppresso, egregie memorari, unusquisque facile animadvertat. Telemachum Homericum poetæ nostro ante oculos fuisse versatum Odyss. δ, 43 sqq. putabat Cerda. Gravioris momenti res esset, si certo affirmare possem, unde ea, quæ sequuntur, hauserit poeta. Habuit utique ante oculos poetam aliquem, sive Alexandrinum sive antiquiorem, qui de rerum originibus tradebat, et Oceanum omnium dearum deorumque patrem,

Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
Ibat, et, ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,

367. *Spectabant* Menag. pr. *Phasin* Goth. pr. eum aliis. — 368. *primus se erumpit* Medic. *primus erupit* Regius Martini. *primum erumpit* pr. Rottend. duo Morel. pr. Voss. Ita Pierii Medic. a m. pr. et Oblongus, item Goth. sec. *primum erupit* pr. Voss. et unus Mead. At vulgatam lectionem, *primum se erumpit*, confirmat Medic. eum aliis. v. Ge. I, 446. III, 428. Laudat Burm. Bronckh. ad Tibull. IV. 1, 86 et se ad Grat. Cyneg. 432. Eodem alludunt alii libri: *se primum erumpit* Zulich. *primum se rumpit* Romanus, Gud. Franc. et Toll: *primum se erupit* Arnsian. Messius recitat, et sic pr. Mentel. a m. pr. Cantabrig. et Ed. Ven. 1475

et aquam commune omnium rerum principium cauebat cf. inf. v. 381. 382. et loc. ex Il. φ, 195 sq. Certe poeta hic nou foutem Peuei, quem expectabas secundum vs. 319 *tristis od extremi sacrum caput odstitit amnis*, sed vastam aliquam cavernam sub terra narrat, e qua, tanquam e communi fonte, sed diversis partibus ac locis, omnia flumina orta diversis viis ad terræ superficiem et ad suam quodque originem properent et ex terra prodeant. Est tamen eadem ista caverna tanqnam aliqua regia, in qua dii fluvii, fontiumque Nymphæ, sua palatia, suos thalamos habeant, quorum unum Cyrene cum suis Nymphis tenebat. Secundum hæc facile erit intellectu, quid siut *speluncis lacus clausi*, s. iuclusi, qui sunt in speluncis, h. magnæ illæ cavernæ recipiendis aquis; quas ipsi fontes scaturientes faciunt, et unde aqua exsuperans amnis fit Æn. VIII, 74. 75 de Tiberiuo: *Quo te cunque lacus — Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis.* Addit *lucos sonantes;* cum ex illis cavernis orta flumina procedaot aliquantum viæ subter terra, donec ad superas auras prodeant, huic viæ litora nemoribus obsita, quæ strepitu aquarum allueutium resonant, non incommode dari potuere. Aliter *luci sonantes* dicti erant Ecl. X, 58. Servius miram hic notam habet: *Hæc — ex Ægyptiis tracto sunt sacris: nam certis diebus, in sacris Nili, pueri de sacris parentibus nati, o socerdotibus Nymphis dabontur: qui cum adolevissent, redditi narrabant, lucos esse sub terris et immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Unde est illud secundum Tholeta inf.* v. 382 *Oceanumque patrem rerum.* De ceteris v. Excurs. ad v. 317.

367. *flumino diverso locis*, qnod in pedestri sermoue, *diversis locis*. *Lycus* h. l. Ponti fluvius, quia cum *Phoside*, Colchidos fl., junctus est, ut apud Strabon. XI, pag. 801 B, et uterque in Pontum Euxinum se immittit. *Enipeus* Thessaliæ, *Hypanis* Sarmatiæ, nunc *Bog* dictum, nota flumiua. — 368. *caput* h. l.

Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua voltu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta

primum se rupit tert. Rottend. *Enipheus* plurimi. v. ad Ovid. Met. I, 579. VI, 116, Burmannus. *Enitheus* unus Mead. At est 'Ενιπεύς. — 369. *Unde caput* unus Mead. *Armena* Franc. Versum 370 præmittere volebat priori Jo. Schrader., ut juncta essent Italiæ flumina: *Unde pater Tiberinus — Et gemina — Eridanus:* nec male. Idem vir doctus hærebat in iterato voc. *unde — unde — unde*. Exemplum simile Valer. Flacc. IV, 570. 571. I, 219. 220. — 370. *Saxosusque, sonans* Rom. Oblong. et Medic. Pierii, inter Heinsianos Medic. Gud. et alii non pauci; sed perperam. vid. Heins. ad Æn. III, 70. conf. Serv. et Philarg. Vulgatum haud dubie doctius et exquisitius est. *Hypanus* duo Burm. *Mesos, Misus* duo Pierii, Goth. sec. *Caicus*. Κάϊκος. Ἰώ, Κάϊκε, Μύσιαί τ' ἐπιῤῥοαί, apud Strabonem ex Æschyli Myrmidonibus. — 371. *taurino corpore* Medic. a m. pr. *volto* Gud. — 373. *effluit* secundum Romanum et aliquot Pierii libros, item Medic. Gud., reposuit Heins. *influit* vulgo. *influat* Leid. a m. pr. *violentius* Toll. — 374. *inter thalami* Zulich. *splendentia* legit Valesius, sed refutatus a Brouckh. a Propert. III, 2, 28, notante Burm. *po-*

fons v. ad v. 319. — 371. Fluviorum dii cornibus taurinis res notissima. Padus vero habet *cornua aurata;* sive propter fertilitatem agri adjacentis, sive simpliciter, quia deorum attributa sollenni epitheto sunt *aurea*. Apud Martialem X, 7 *cornibus aureus receptis* Rhenus appellatur, unde Spencius locum nostri poetæ illustrabat Polymet. Dial. XIV, p. 231, sed *aurum* ibi cum cornibus nil habet commune. Ad sidus Eridani, quod *aureum*, lucidum, sit, aut ad ramenta fluvii *aurea* referebat Cerda. Impetuosissimum autem amnem olim padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; cf. Ge. II, 451. 452, quamquam nunc ejus natura diversa esse narratur. — 373. εἰς ἅλα πορφυρέεσσαν, nigrum, ut notum. Est vir doctus qui *purpureum mare* malit esse albescens. Sane *purpureus* non semper ad colorem refertur; verum etiam ad splendorem ac nitorem purpuræ, ut adeo sit pro fulgens, nitens: ut *lumen purpureum*, *nix purpurea*. Mare tamen purpureum simili modo esse accipiendum, exemplis: Catull. Pel. et Thet. — 269 — 275. Gell. XVIII, 11. Cic. Ac. Qu. IV, 33, non conficitur.

374. Pervenit tandem Aristæus ad thalamum matris, *pendentia pumice tecta*, antrum pumiceum, exesis saxis, ad camaræ morem curvum et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendenti;* unde poeticus sermo exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicit. ut Seneca Herc. fur. 719 *hic vasto specu pendent tyranni tecta*. Exceptus ille hospitio lavatur et mensa apposita recreatur; fit libatio, in patris quidem Oceani et Nympharum honorem — 383. Inter hæc mater, quam ex filio cala-

Perventum, et gnati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontis
Germanæ, tonsisque ferunt mantelia villis.
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ;
Et mater, Cape Mæonii carchesia Bacchi;
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,

mice, *punice* scribitur. — 375. *et* aberat Medic. a m. pr. et Regio Martin.; idem *flentes*. *flexus* Goth. sec. *inanes* Burmannus reposuit, pro *inanis*, ne ambigua esset lectio; præferrem sic *inaneis*, si semel prisca sequenda sunt. Codices utrumque exhibent. — 377. *mantelia* Heins., ut omnes vetustiores. *mantilia* vulgo. vid. ad Æn. I, 702. Salmas. ad Scriptores Hist. Aug. sæpius. — 378. *Parce* quart. Moret. *Pars onerat epulis mensas* Parrhas. — 379. *Panchæis adolescunt pinguibus* Medic. a m. sec., quasi *pinguia* sint unguenta, fere ut *densum pingue* Georg. III, 124. vid. Heins. *adolescent* Servius ad Georg. II, 139. *Sabæis* Leid. *alæ* Menag. Tentat versum Wakef. ad Lucret. II, 416.

mitatem didicisse et de remedio cogitasse puta, ex flamma, vino libato emicante, bono omine capto erecta filium ad Proteum ablegat, ut ex eo modum reparandorum examinum comperiat; degit ille ad Pallenes, Thessaliæ peninsulæ, litora 387 sq. — 375. *fletus inanes*, levi de caussa susceptum dolorem, et cui facilis et parata medicina esset. — 376. *fontes*, aquam. Excipitur puer ad veteris hospitii inter heroes morem. — 377. *tonsis mantelia villis*, lanea, lanugine in texti superficie, attonsa, adeoque lævia ac tenuia, mollia. — 378. *reponunt*, pro simplici ponunt. ut Ge. III, 527 *mensæ repostæ*. — 379 *tura (Panchæa* v. Georg. II, 139) ardent in aris; translatum ab hominum conviviis, inprimis festorum dierum; peractis epulis fiebat libatio. cf. ad Æn. I, 704. ubi *flammis adolere penates*. Actum quoque ad e. l. de voc. *adolere* : Proprie *adolescere* est augeri; inde proprie in sacris de igni. Nunc *ignes Panchæi*, tura ex Arabia, *adolescunt*, cremantur, *in aris*. — 380. *Bacchi Mæonii*, vini Lydii, Tmolii supra Georg. II, 98, pro præstantiore vini genere. Nam Catacecaumenium vinum geographis, non poetis, notum: v. Strabo XIII, pag. 931 extr. *Carchesium* vas oblongum, ansatum. vid. Athenæum XI, p. 474 E. Docta de eo disputatio ap. Macrob. V, 21. — 381. *Oceano*, quippe communi omnium fluminum et fontium patri. Iliad. φ, 195 sqq. et alibi. Diis sacra faciunt alii dii etiam alibi, etiam in anaglyphis antiquis minores majoribus; h. l. etiam Nympha libat Nymphis, dum preces Cyrene facit ad Oceanum et Nymphas placandas filio, qui flagitio in Eurydicen commisso iram earum in se commoverat. Mox v. 382 Oceanus est *pater rerum* : ut adeo omnino naturæ parens ille edatur. Hoc Vir-

Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant;
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
  Est in Carpathio Neptuni gurgite vates

383. *et* post *silvas* Rom. — 384. *perfundit* Medic. Menag. pr. Moret. alt. unus Mead. — 385. *sublata* Medic. a m. pr. et Gud. *subvecta* Moret. quart. cum fragm. Moret. Zulich. conf. ad Georg. III, 241. — 386. *firma* Medic.; f. pro *firmata*, conj. Heins. *formans* Gud. a m. pr. *ipse* ed., quam Heins. tractabat, vitium.

gilius non ex Homero, sed ex poetis philosophemata decantantibus hausisse videri debet. Segaar et Royaards in Diatribe acad. (1775) p. 81 deceptum putabant Virgilium interpretatione prava versus Iliad. ξ, 246 Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται, cum πάντεσσιν acceperit ductum a πάντα: cum tamen sint πάντες θεοὶ intelligendi, cf. v. 201. Verum ipsa loca ex Orphicis et Cratete satis docent, post Homerum alios, qui id prodiderant, Virgilio hoc suppeditare potuisse. cf. loc. e Servio ad v. 363. — 383. Nymphæ, sorores Cyrenes generali notione, ab Oceano genus ducentes, ut ipsa Cyrene, Hypsei f. cf. ad v. 341. *servant*, incolunt, ut sæpe poetæ inf. v. 459 *hydrum servantem ripas.* — 384. *Vestam*, ignem. — 385. *subjecta*, subjiciens se, emicans et lambens lacunar. Ge. III, 241 unda æstuans *nigram subjectat arenam*. Erat autem hoc fausti ominis, ut sæpe alias; quo omine firmata jam mater, ut consilii sui bonum eventum animo præciperet, ut Proteum adiret, puero suadet, ex quo reparandorum examinum rationem comperiat.

387. Locum hunc ex Od. δ, 364 — 384 sqq. adumbratum esse, omnes viderunt Interpp., ubi, monstrante Idothea, Menelaus in Pharo, Ægypti insula, eodem modo Protea adgreditur, ex eoque reditus in patriam fortunam exquirit. Fabula de *Proteo*, ex Ægypto ducta haud dubie; sedes ejus apud Homerum ad Pharum insulam, in litore tum deserto; hinc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, versatur (nam Carpathos insula Ægypto obversa est); sed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniæ in formam peninsulæ partem pro *patria* ei assignat, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, conf. h. l. Servium; quæ etiam Lycophroni Alex. 115 sqq. memoratur. vid. Apollod. II, 5, 9, et Notas p. 385. Forte fuit illa ex fabulis Orphicis mox in Heraclias adscita; nam Hercules in iis locis Protei filios occidit, quo spectat fragmentum narrationis ap. Eustath. p. 686, 24 φονευθέντων δὲ τῶν παίδων εἰς ὄρος Θρᾳκικὸν Ἥπυτον ἀναβάς, ἅπου θεοῖς, ἀποκαταστῆναι εἰς Αἴγυπτον. Orphicæ autem fabulæ ad illas maxime terrarum partes spectant. Omnino Pieriam et vicinas partes, et inter has *Pallenen*, aliquot antiquissimarum fabularum propriam sedem esse,

Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit
Pallenen; hunc et Nymphæ veneramur, et ipse
Grandævus Nereus; novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

388. *qui passibus* Zulich. *piscibus* nimis tenue et exile esse videtur. Miror, Heinsium, qui toties *pistres* vel *pistrices* induxit, h. l. non idem tentasse. Saltem præstat *pistribus* vel *pristibus*. — 389. *Ejuncto* Zulichem. *Evincto* Parrhas. unus Mead. *cursu* Goth. sec. — 390. *Hinc* alter Mentel. *remisit* Menag. pr. — 391. *Pallenem* Zulich. *Pallentem* Goth. pr. *Pellenen* Medic. a m. pr., solita permutatione urbis Achaiæ cum altera terræ Macedoniæ, olim Thraciæ. cf. Walk. ad Theocr. p. 352. et abest a Rom. *venerantur* Reg. et unus Arundel. cum Ed. Paris. 1494. *ipsi* Medic. — 393. *sunt* Zulich. et unus Mead. *quæ fuerant* Leid. pr. Moret. unus

alio loco exposuimus (de Musar. relig. ejusque orig. 1766 Commentatt. Vol. VIII, inter Antiquiores, et Progr. de litt. et art. condit. in Vol. II Opusc. p. 299). Ceterum illa narratio de variis formis, in quas se transmutabat *Proteus*, (et apud alios, ut Pherecydem, Schol. Apollonii IV, 1396 *Nereus*, conf. Apollod. II, 5, 11), originem habere videtur ex poetis cosmogonicis, qui rerum origines suis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant, cujus transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem (conf. inf. 409. 410), et rel. symbolica ista fabula exponebant. Eadem alii tanquam rem gestam narrarunt. De Proteo v. Hymn. Orphic. XXIV. Vix itaque probabile fit, fabulæ fundum aliquem in eo esse, quod rex Ægypti nomine Proteus fuit, qui artem inter Ægyptios natam teneret: quod acute suspicabatur, ut alia de fabulæ apum reparandarum caussis, vir ingeniose doctus de Pauw (*Recherches philosophiques sur les Egyptiens* Tom. I, p. 174. 175).

388. 389. *piscibus et curru bipedum equorum juncto*, pro curru piscibus et equis bipedibus juncto, h. equis marinis, qui posteriore sui parte in pisces desinerent, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota sunt, *metitur*, pererrat, medium transit, ut sæpe poetæ. Præivit Homerus, πέλαγος μέγα μετρήσαντες, et μέτρα κελεύθου. — 392. *Grandævus Nereus*, proprio epitheto, est enim ex antiquissimis diis. v. Theogoniam Hesiodi 233. et ipse maximus natu inter Ponti liberos. Sic quoque *grandæva Pales* ap. Nemes. Ecl. I, 68. — 392. 393. Præclari versus ad declarandam veram vatum notionem: quos non futura modo prædixisse, sed multo magis præsentia bonis consiliis rexisse et præterita animo tenuisse dicendum est. Versi autem versus ex Iliad. α, 70. Antiquioribus his diis, ut Proteo, ita Nereo, Glauco (cf. Not. ad Apollod. p. 416), sic Terræ, Themidi, divinandi vis tribui solita; nec sa-

Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiundus, ut omnem
Expediat morbi caussam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes; vim duram et vincula capto
Tende; doli circum hæc demum frangentur inanes.

Arundel. *trahentur* Medic. a m. pr. *trahuntur* Gud. a m. pr. Franc. Regius Martini. *sunt* et *trahuntur* etiam edd., inter has Argent. *sequantur* Gud. pro div. lect., et *sequentur* Macrob. Sat. I, 20. — 396. *gnate* alii, et sic aliquæ ante Heins. *capiendus* itidem ante Heins., in Medic. et alii. *capiendis vinclis* Rom. *undis capiendus* Leid. *carpendus* Toll. *captandus* Erf. et *omnem* Gud. a m. sec. Mentel. tert. Goth. pr. — 397. *Expediant* Rom. *secondet* Zulich. — 398. *Non sine vi non nulla* Zulich. *Non sine* etiam alter Rottend. *dabit responsa* Probus Arte Grammat. lib. I, ex interpretatione. *neque ipsum* pro div. lect. Gud. — 399. *flectes*, quod ubique editur, Rom. cum aliis Pierii, Mediceus Fogginii, Gud. duo Rottend. *vinces* reliqui Heinsiani, duo Burm. cum Ed. Ven. Medic. Pierii et Erf., quinque apud Martin. Goth. sec., quod Burmannus pro vero habebat, alterum pro interpretamento. — 400. *doli demum circum hæc* fuisse in edd. ex Pierio apparet. *dolis*

tis constat, qua de caussa, nisi forte, quia de iis antiquioribus, tanquam natu majoribus, prudentia insignior prædicari solet. — 394. 395. *Quippe ita Neptuno visum est:* h. Neptuni beneficio, ut sit γέρας a Neptuno acceptum. In hoc vero aut mythicam subtilitatem neglexit poeta; Protei enim, si quidem Oceani et Tethyos proles fuit, genus et honores Neptuno antiquiores sunt; aut sequitur eos, qui Proteum Neptuni filium ediderant. *immania Armenta*, monstra marina, inter quæ *phocæ*, nobis vituli seu boves marini, *turpes*, fœda specie. ut sup. Ge. III, 52 bovis *turpe caput*. Exornat autem his versibus illud Od. δ, 386 Ποσειδάωνος ὑποδμώς. Hinc Horat. Carm. I, 2 *Omne cum Proteus pecus* etc., et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinorum. Nata autem videtur fabula Homerica ex observatione, quod certo diei tempore incredibilem phocarum copiam egredi in litus et apricari viderent homines: quæ res armentorum speciem habebat, quæ a pastore in pascua aguntur. Est autem ea phocarum natura etiam aliis in locis, ut passim de insulis Americæ narratum legimus. Ceterum ex Homerico loco apparet, valde desertam illo tempore eam Ægypti partem esse debuisse, cum phocæ illud litus (insulæ Phari ei objectæ ut dictum ad 387) frequentare auderent.

396 sqq. Vid. Odyss. δ, 388 sqq. — 397. *eventusque secundet*, eventus secundos monstret, quomodo ii obtineantur; h. remedia fortunæ, modos reparandi amissas apes. — 400. *circum hæc*, ad hæc, his vinculis adhibitis. *inanes*, ut inanes sint. Ceterum reluctatio hæc vatum, etiam Pythiæ et Si-

Digitized by Google

Ipsa ego te, medios quum sol adcenderit æstus,
Quum sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facile ut somno adgrediare jacentem.
Verum, ubi correptum manibus vinclisque tenebis,
Tum variæ eludent species atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.

circum hac demum franguntur Roman. — 401. *accederit* unus Mead. — 402. *est* abest a Gudian. a m. pr. Moret. quart. vid. ad Ecl. VIII, 15. *unda* Gud., quod Burmannus defendi posse putabat; at fluxit illa ex *undis* vers. seqn. — 403. *in undis* Ven. — 404. *adgrediere* Mentel. pr. *summo egrediare* Goth. pr. — 405. *manicis* Moret. pr., et sic conjeceerat Vir doctus. At *corripi manibus*, non *manicis*, dici, contendit Burm. h. l. et Vir doctus Obs. Miscell. Vol. I, p. 3; quidni tamen et hoc recte dicatur! ut inf. 439. *manicisque jacentem Occupat*. Tum vero quid viros doctos adegit, ut jungerent *correptum manicis?* Jungenda erant *manicis vinclisque tenebis*: atqui hæc duo jungi solent: ut Æn. II, 146. 147. Sil. Ital. XV, 141. Verum h. l. unius codicis lectio auctoritatem non habet satis gravem, nec quicquam impedit *manus* proprie h. l. dictas. — 406. *eludent* Heins secundum meliores, Medic. et al., etiam apud Pierium et Martinum cum Goth. sec. ex edd. Brix. Quorsum item referas *eludunt* in Oblongo, et tribus Heinsii; et *ludunt* Roman. At vulgo editum *illudent*, aut *illudunt*; quod est ad vulgarem rationem, idoneum tamen et ipsum. — 407. *atra tigris*: mirum epitheton Sunt tigres variæ, maculosæ. Serv. interpretatur «sæva.» Jul. Sab. «venenosa tigris et sæva.» Saltem dicendum: serpentes dici atros Ge. I, 129: v. Bentl. ad Horat. II Serm. 8, 95 ab atro veneno; hinc atrum omnino esse pro sævo. Sed atrum omnino quod terrorem facit: *atra venenis tela*: ap. Ovidium, *atræ Erinnyes*. Valer. Fl II, 205 *atræque genis pallentibus Iræ*. Jo. Schrader. conj. *hirta*, quod non minus insolens. — 410. *tenuis* multi. *in aqua tenuis* Leid. *habebit* Medic., subnotato *h*. ex *habibit*,

byllæ, adumbrata est ex spasticis affectionibus, quibus corripi videbant exstaticorum istorum corpora. conf. ad Æn. VI, 46. Res non minus de prophetis Hebræorum nota. Recusabant itaque vates subire illos spasmos. Hinc de Proteo vss. 406 sq. 440. 450. 451.

401. Ex Od. δ, 400 sqq.; quo comparato, videbis Virgilium prudenter omisisse ea, quæ a poeta jam ita ornata erant, ut nihil addi posset; in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. — 403. *In secreta senis*, secretam sedem.

406. In varias formas se transformabit; at quanto exquisitius poeta! — 407. *sus horridus*, horrentibus setis, *atra tigris*, sæva. Serv. vid. Var. Lect. — 408. *fulva cervice leæna*, ηυγένειος. ibid. 456. — 409. 410. Fiet flamma vel aqua. At quam ornate! — 410. *Excidet*,

Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnis,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quum lumina somno.
Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffundit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens

ut in Romano. — 411. *vertit* novem apud Burm. duo apud Martin. Goth. pr. *vertat* Erf. — 412. *Sed quo nate magis* fragm. Moret. Laudat Burm. Donat. ad Terent. Hecyr. III, 4, 3. *Tantum nate magis* legi, notatur in Servianis. *gnate* fluxit e recenti. edd. — 414. *incepto — somno* videri potest paullo jejunius dictum; quod observatum quoque Reiskio erat. Proclive est, reponere *incerto*, qualis primus somnus est. At male hoc fieret. Habemus enim Æn. XII, 832 *inceptum furorem*. IV, 316 *inceptos hymenæos*. VI, 493 *inceptus clamor;* et sic alia aliis locis. — 415. *Hoc* Moret. sec., *Hic* qu. Mox *diffundit* Heinsio debetur, qui Medic. Gud. et Menag. utrumque pro se laudat. Addi possunt alii, ut Goth. sec. *diffudit* Reg., uterque Mead. Erf. et edd. inde ab Aldd. *defundit* Heins. ex edit. laudat nescio qua; sicque multi codd. præfertque id Wakef. ad Lucret. IV, 88. *defendit* Mentel. et Rottend. *defudit* Leid. et Goth. pr. At Rom. *depromit* et mox *corpus perfudit* e glossa, ut Burm. docuit. *ambrosa* vel *ambrosia* Rom. et al. — 416. *Quo tactum* fragm. Moret., concinne omnino, inquit Heins. *Quod totum* alter Menag., male. *permusit* Ed. Ven. *perfudit* Rom. et Vratisl. *producit* Franc. *produxit* Erf. et Jul. Sab. *perducere*, voc. mox a medicis adoptatum: quo aliquoties Serenus Sammonicus utitur. Auson. Mosella 112 *Lubrica cæruleus perducit tergora fucus* de mustella. — 417. *naribus* tert. Rottend. pro var. lect., male, Burmann. *auras* Rom. — 418. *Et specus* Franc. Rom.

elabetur, effugiet, ut ἐκπίπτειν; *dilapsus abibit*, ornatius quam, dilabetur. — 412. *contende*, intende, contrahe, πιέζειν Hom. v. 419. — 414. Communior ratio fuerat: cum *somnus tegeret lumina*.

415. Hic vero cum Homerica simplicitate et veritate contendit Virgilii elegantia et ingenium: nam in Odyssea v. 444 sqq. *ambrosiæ odor* iis, qui sub phocarum pellibus latereut, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum jucunda narratio; at in nostro juvenis corpus ambrosia inungitur, ut ille novum robur, novas vires ad vinciendum et domandum senem acciperet: *atque habilis membris venit vigor;* at illa: quod *dulcis spiravit aura*, et quidem *crinibus compositis*, meri ornatus caussa apposita sunt; alterum quidem satis otiose. Aliter res se habet Æn. I, 589, ubi Æneæ juvenile decus afflandum erat. — 415. *ambrosiæ odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. — 416. *perduxit*, h. illevit, perunxit; at istud exquisitius. Porro vulgari ratione *perduci ambrosiam per corpus;* exquisitius, *corpus ambrosia*, dicitur. — 417. *aura dulcis*, h. odor. — 418. *habilis vi-*

Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum a lumine Nympha

419 *lateri* Rottend. *in* abest a Medic. a m. pr. et Toll. — 420. Versus iidem, sed variati, Æn. I, 160. 161 *quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.* — 421. *Depressis* Ven. et Cantabrig. *gratissima* Toll. ut Æn. V, 128 *apricis statio gratissima mergis. statio fidissima* Goth. pr., non male; ut contra *statio male fida carinis* Æn. II, 23. — 422. *Inter* aliquot, notante Martino. *casti* Ed. Norimb. *obice* in Rom. et al. — 423. *Hinc* Gud. a m. pr. *avorsum* Toll. *adversus* Vratisl. *a l.mine* Gud. pro div. script. *a flumine* Erf. *a* omittunt tres apud Burm. Romanus et plerique apud Pierium, unus Mead. Goth. pr. *Nymphe* Moret. sec. *Nymphæ* edd. nonnullæ.

gor, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortem. Caussam itaque, cur inungeret mater filii membra, poeta ipse apposuit, ut vires impertiret satis validas ad vinciendum senem. Alienum itaque, quod Servius habet: « unxit eum, quo posset esse videndi numinis capax. » Nisi enim viro docto ap. Burmann. legas: vinciendi. Nec de eo ambrosiæ usu agitur, quo ad ferendum numinis conspectum firmari juvenis debeat, aut ut nota divinitatis ei impertiatur, quod Cerda volebat: quia ambrosiæ odore Venus numen prodit Æn. I, 403. Poeta enim, ut dixi, rem ipse expedit. Alioqui verum est, ambrosiæ, tanquam unguenti, usum memorari haud unum. Est in cultu dearum; pulchritudinem et gratiam affundit; tum numen ipsum aut divinam naturam corpori conciliat, inprimis immortalitatem; saltem ut ne corrumpi illud ac putrescere possit; Iliad. π, 670. τ, 38, ducta hæc ex ipso etymo ἀμβροτος, ἀμβρόσιος. Quatenus vires impertit, pectori infusum illud cibi ac potus defectum explet Iliad. τ, 347 — 353 de Achille; ita demum pro cibo ac potu deorum memorari potuit.

418 sqq. Est antrum in rupe exesa, quo plurimum undæ, undarum, penetrat; sed, postquam intravit, in plures sinus, h. cavitates antri et recessus dispergit se, adeoque, *scindit sese.* Ita malim interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non damnem illam rationem, ex qua *sinus reducti* fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cavitate intus relicta, intelliguntur. Iidem fere versus Æn. I, 160. 161.

421. 422. Hæc ita intelligo, ut anteriore hujus recessus *(Bay)* parte, patente sub dio, navium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac foribus scopulus objectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *deprendi* naves tempestate notissimum. *tegit*, tegere consuevit. *objice*, in prosa, *objectu.* fere ut Cyclops ap. Homer. Od. ι, 240 sq. — 423. *aversum a lumine*, in loco, quo

Conlocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
Jam rapidus torrens sitientis Sirius Indos
Ardebat; cœlo et medium Sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbæ, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra

424. *resistit* omnes vett. apud Pierium et Heins. et Martin. Fuit tamen in plerisque edd. *recessit*, ut est in Goth. pr. ea glossemate, quod jam expulerat Nauger. Ald. tert. cf. Æn. IV, 76. IX, 710. et inf. v. 490. — 425. *rabidus — Sirius* scripsit Wakef. *rapido — cœlo* malit Heins., idem *sitientis* scripsit e libris et Prisciano pro *sitientes*. *Serius* Rom. et alii scribunt *Indos*. Recte Jo. Schrader. quærit: cur Indos nunc? agitur de Thessalia; et cur eos solos? Itaque conj. *agros*. *herbas* ex 402. Sane ornatu poetico *Indos* dixit, cum omnino homines vel terras memorare vellet poeta. — 426. *Ardebat cœlo*, et distinguebatur ante Heins. sed, ut sæpe dictum, alteri membro est vindicandum, id, quod pleniorem facit orationem; contra si plenius est prius membrum, alterum debilitatur et torpet. *medius Sol* Zulich. — 427. *Auxerat* fragm. Moret. *ardebant* sec. Rottend. — 428. *Fontibus* Zulich. pro div. lect., quod et Jo. Schrader. conj. Verum alterum doctius. — 429. *patens* Goth. sec.

lumen ab ostio inde antri non permeat. — 424. *ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula, ex æquore assurgere solita. *resistit*, Stat. ut Apollo in nube Iliad. ε, 185. ε, 308. Quod Homerus v. 402 Proteo pulchre tribuebat, μελαίνῃ φρικὶ καλυφθείς, ad Cyrenen mutata ratione transtulisse videtur, ut ipsa nebula caliginosa objecta sit. Spencius Polymet. pag. 222 ex antiqua pictura poetam hæc mutuatum esse suspicabatur. Præstabat saltem dicere: posse hanc narrationem argumentum idoneum picturæ suppeditare.

425. *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Ita otiose bis dictum: Sol ardebat et Sol cœlum medium tenebat. Equidem nondum victus do manus. Mediam æstatem et æstivum calorem per Sirium declarat, ut poeta; cf. Æn. III, 143. X, 273. Canicula enim, seu Sirio, sub solis transitum in Leonem orto Ægyptum et reliquam Africæ oram summo et intolerabili æstu premi, satis notum: itaque *ardebat*, ἔφλεγε, *Sirius rapidus*, (ut calor æstus, sol, *rapidus*, celer ac vehemens), et *torrens sitientes Indos*, h. Æthiopes. v. sup. 293. Ge. II, 116; et tali anni tempore, medium diei tempus subjicit altero versu: *cœlo et medium sol igneus orbem Hauserat*, scil. cursu, peragraverat, emensus erat. Colum. X, 313 Titan — *Hauserit et flammis Lernæi brachia Cancri*; et ut sæpe *exhaurimus* labores et alia, quæ ad finem perducimus. Apuleii illud, Met. XI, pag. 258: *Augusti portum celerrime hausimus* subjiciebat Ruhnk., ubi nunc v. Oudend. p. 809. Ornavit hæc Maro, quæ Homerus simpliciter posuerat. — 428. *siccis faucibus*, alveis. Ornati versus, cf. Ovid. Met. II, 262. 263 et

Ibat; eum vasti circum gens humida ponti
Exsultans rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversæ in litore phocæ.
Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius, numerumque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas:
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,

430. *circa* alter Moret. — 431. *dispersit* Heins. e librorum consensu. Sic et Pier. et Martin. libri. *despersit* pr. Rottend. *dispergit* vulgg. edd. et tres codd. apud Heins. Tuetur tamen hoc Medic. et Romanus. — 432. *diversæ* Heins. plurium et meliorum auctoritate, quod dudum Nauger. in Ald. tert. intulerat. Adde Pierii et Martini libros. *diverso* alii cum vulgg. edd. *in* abest ab Edit. Venet. Burmannus laudat ad Ovid. Ep. XII, 145. — 433. *in montibus altis* Vratisl. — 434. *vitulas* fragm. Moret. *in tecta* Ven. Parrhas. *reduxit* unus Arundel. — 435. *Auditisque* e Romano aliisque probarat Pierius; addicentibus Medic. et fragm. Moret., quibus adde Cantabrig.; recepit Heins. *Auditique* vulgo, verum et pro hoc Nauger. jam meliora dederat Ald. tert. — 436. *Considit* Heins. post Rom. et Medic. a m. sec., quod Fogginius tamen non notavit; item Bodlei. et Cantab.; at Reg. *Conscendit.* Vulgo omnes *Consedit.* vid. Heins. h. l. Ecl. V, 3. VII, 1. Æn. I, 719. Ovid. Met. XIII, 780. *recensit* Gud. a m. pr. et Longob. *recensiit* Giphan. j. vet. cod. Ind. Lucret. pag. 458. — 438. *senem est* Ven. — 439. *manibusque* i. Franc. vid. v. 405. *vinclisque* Gud. a m. pr. cum quatuor et Reg. Martini. — 441. *Omnia commutat* ap. Nonium in *mira.* *spectacula* Ven. vid. sup. v. 3.

269. Etiam — 430. 431 multo ornatiora, quam Homeri l. l. 448 φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς ἦλθον ἀολλέες. *rorem amarum*, ut πικρὸν ἁλὸς ὀδμὴν ille dixerat v. 406. diverso tamen modo — 432. *diversæ*, in prosa, diversis locis, partibus. vid. vs. 367. — 433. — 436. Etiam hæc ornatiora, quam Odyss. δ, 411—413 et 450. et 451 *Vesper reducit vitulos*, poeticum, pro, pastor reducit vesperi, ut in Eclogis et alibi. Quam ornate illud v. 435 expressit: reducit oves balantes. *numerum recenset* πεμπάζεται., Hom., ex prisca vita petito verbo, ut numeraretur per quinarium numerum; ut nos per denarium.

437. Putandus nunc Proteus in antrum concessisse et ad somnum se composuisse: ut sup. 418. 422. innuebatur. ἔπειτα δὲ λέκτο καὶ αὐτός. Sequentia e Græcis Odyss. l. l. 454 sq. *manicis occupat*, vincit, adjuncta notione celeritatis. — 438. Impatientiam præclare memorari in juvene, nemo non videt. — 441. *in miracula rerum*, in miras res,

Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum, ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domus? quidve hinc petis? inquit. At ille:
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quidquam;
Sed tu desine velle. Deum præcepta secuti
Venimus, hinc lapsis quæsitum oracula rebus.

442. *fluviumque liquantem* pr. Rottend. *loquentem* quart. Moret. — 443. *pellacia* revocavit Heinsius; ut et multis aliis in locis. Ita uterque Mentel. fragm. Moret. tert. Rottend. v. Heins., item Pieriani nonnulli, inter quos Romanus esse videtur. Adde Phylargyr., Goth. sec. a m. pr. *phallacia* Medic., et a m. sec. *fallacia*, ut vulgo omnes vulgari vocabulo. *tenuit fallacia* quart Moret. — 444. *redut* Parrhas. Laudat varie Donat. ad Terent. Andr. III, 5, 15. Adelph. V, 3, 18. *tandem est* Rom., male. — 446. *Jussus* alter Rottend. *domus* Heins. e Medic. et aliis, vulgo *domos*. *hic petis* Menag. pr. — 447. *Proteus*, noto atticismo, Mss. Pierii et Rufinian. de Schemat. Lex. pag. 31. *quicquam* Medic. et alii apud Heins., quem vide. Etiam sic « alii » apud Servium, liber Romanus et Colot. Alias auctoritates addit Burmann. ad Antholog. pag. 155. prætulit quoque Brunckius; et sic dudum ediderat Naugerius. *quenquam* Moret. fragm. et ms. Brunck., ut sit, *quenquam fallere te*. Legebatur vulgo: *cuiquam*, quæ lectio haud dubie est magis perspicua; altera tamen habet auctoritatem criticam. — 449. *hinc* e Roman. et formas. — 442. *horribilemque feram*. possis *suem* ex v. 407 intelligere; sic Gr. θὴρ. Sed hoc argutius.

445. *Nam;* satis nunc quidem noto usu ex Gr. γὰρ, pro δή. cf. Clark. et Ern. ad Iliad. ε, 201. Aiunt vulgo, subintelligendam esse propositionem, cujus caussa reddatur; forte h. l. perdam te, nam —; quæ inanis esset subtilitas. Hoc saltem tenere licet: primum forte hunc τοῦ γὰρ usum ita nasci potuisse, cum membrum orationis subticesceret is, qui concitate loquebatur. Hoc loco est pro vulgari *Quisnam*. Homer. Od. δ, 462 Τίς νύ τοι — θεῶν συμφράσσατο βουλάς; — τέο σε χρή.

447. Iliad. α, 365 Οἶσθα. τίη τοι ταῦτ' εἰδυίῃ πάντ' ἀγορεύω; *neque est te fallere quicquam*. est sane ambiguum hoc et propter structuram et quia τὸ *fallere* duplicem habet notionem et *latendi* et *decipiendi*. Potest esse: neque est, δυνατόν ἐστι, *quicquam latere te*. potest quoque esse nec fieri potest, ut quis fallat te κατά τι, quicquam, aliqua in re. Similis ambiguitas est in Pindaricis de Cyrene, Pyth. IX, 75 ubi Chiron ad Appollinem, οὐ, τὸν οὐ θεμιτὸν ψεύδει θίγειν. Notionem fallendi, decipiendi, videntur postulare sequentia — 448. *desine velle*, scil. fallere me. Servius, et ex eo Jul. Sabin., acceperant: *sed tu desine velle*, sc. scire; ne quære ex me. quod jejunum est. — 449. *quæsitum hinc oracula*, h. remedium sortis vice editum, *lapsis rebus;* calamitati ex apum internecione.

Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa
Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
  Non te nullius exercent numinis iræ.
Magna luis commissa: tibi has, miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum, pœnas, ni Fata resistant,

aliis jam probarat Pierius. Firmabant meliores Heinsiani et tres Martiniani. *Venimus huc* vulgo. *huic* Toll. *lassis* Medic. et ceteri Heinsiani plerique. Sic et Oblongus Pierii et Goth. sec. *hinc fessis* Gud. pro var. lect. Sed recte *lapsis* retinetur. — 450. *Tandem* Ven. *Tantus ad hoc fatus* Longobard. *At hæc* alter Rottend. *At fatus et hæc* Medic. *affatus* Goth. pr. *effatur* edd. nonnullæ. *vi denique magna* Erf. — 452. *sic vates* Erf. — 453. *Multæ nullius* tert. Mentel. a m. pr., et correctus in *Mute*; item Regio, erasa littera *l*. — 454. *lues* ante Heins., ut pars librorum habet, et inter hos Romanus. *commissa tibi* alios jungere, Servius notat. — 455. *quamquam* Franc. et Gudian. a m. pr. cum Erf. *quodque* Zulich. *ad me-*

452. *ora resolvit fatis*, ad edenda fata. Ceterum quod oculos glaucos ardentes torquet et ore frendet: non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis, pertinet. cf. ad v. 400. Spencius Polymet. p. 222 et hoc ex antiqua pictura translatum conjiciebat: quasi vero poeta nihil, quod forte pingi potest, narrare possit, nisi e pictura aliqua adumbratum! Ceterum habere nos et h. l. exemplum vaticinii, quod nihil aliud quam monitum et consilium continet, nullam prædictionem rei futuræ, jam supra monitum est.

453. Sequitur episodium elaboratissimum de tentato ab Aristæo Eurydices pudore, et ejus, dum fugeret, morte ex hydri ictu, de Nympharum ex ejus morte luctu, inflictaque Aristæo pœna per diras ab Orpheo in eum factas et Erinnyas in eum concitatas. Interponitur Orphei conatus infaustus repetendi conjugem ex inferis. *Non nullius numinis*, h. non humilis, sed magni, inquit Servius, et antle eum Asper, ut ex Philargyrio patet, et Tisiphonen intelligit; nam scholion versus 453 retrahendum erat ad h. v. At est hoc e Grammatici argutiis. Quæ ex sermonis genio et usu se offert ratio, est, ut sit: profecto alicujus dei, Nympharum scilicet, vide v. 532 (At Ouwens ad Tisiphonen mavult trahere N, Hag. pag. 611), *iræ exercent*, vexant, persequuntur, *te*; divinitus hæc calamitas tibi immissa est; ut solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. civitatibus ira deorum infligi, ita h. l. Aristæi ὕβρις apum internecione divinitus vindicatur. — 454. *Magna luis commissa*, pro magno flagitio hæc tibi tanquam pœna inflicta est. ἄταν describit, piaculum, in eo commissum, quod Eurydicæ caussa fuit mortis; quæ postea Orphei morti caussa fuit. *Orpheus*, Orphei umbra, Manes Orphei, nam Orphei mors jam tum subsequuta erat inf. 520 sq. *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*,

Suscitat; et rapta graviter pro conjuge sævit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montis; flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus,

ritum, satis pro merito, conjectabam aliquando, cum Reiskio; dum male jungebam: *pœnas suscitat haud quaquam ob meritum*, duce Servio. Sed jung. *miserabilis haud quaquam ob meritum*; itaque Manes Orphei placandi sunt: v. 545; et est ἄγος commissum, cujus poenas Furiæ expetunt, nec nisi expiatione facta recedunt. *nisi* alt. Rottend. *resistunt* quidam. *resultant* quart. Moret. — 457. *per funera* tert. Rottend., sed vid. Burm. — 458. *hydram* sec. et quart. Moret. a m. pr. — 459. *in umbra* Zuliehem a m. pr. — 460. *æquali* Roman. *clamore supremo* Romanus et alii Pierii; ut sit clamor ille in funere edi solitus; sed hæc. Statii alicujus elegantia esset, non Virgilii; nam hic de discurrentium Nympharum ejulatibus agitur. Recte vulgatam confirmat Nonius in *supremus*. — 461. *I. colles* Ven. Parrhas. *Rhodopœæ* pr. Rottend., male. Est Ῥοδοπήιος. — 462. *Antraque Pangæa* Zulich. Goth. sec. *Pangææ* Mentel. pr. *Panchæa* Medic. *Pancheia* Franc. *Pantheia* Goth. sec. *Panchai* Bom., at sunt τὰ Παγγαῖα ὄρη.

suscitat tibi has pœnas, forte ποινιμώτερον *Pœnas*, h. Furias; *ni Fata resistant*, h. Parcæ: conf. Spanh. de præst. Numism. T. II, p. 639 sq., nisi ita evenerit, ut tibi avertendarum dirarum et expiendæ culpæ ratio ac via monstretur. — 456. *rapta pro conjuge*, verecunde poeta vim narrat, quam Aristæus inferre voluit Orphei conjugi. Obscuritatem vatibus sollennem affectatam esse a Marone existimabat Mejerotto in Dubiis p. 11. Saltem per ambages sciscitanti juveni id, quod quæsierat, aperit.

457. *fugeret præceps*, præcipiti cursu; *per flumina*, h. ripam fluminis, præter flumen. Nomen fluminis poeta non pronuntiat; cogitabam de Peneo, ad quem Aristæus habitabat vs. 316 alii de Hebro. hydrus servabat ripam, et latebat *in herba*. non in amne. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum sq. Ovid. Met. X pr. Hermesianactem ap. Athenæum XIII, p. 597 (nuper a Ruhnkenio illustratum). Adde Senecam Herc. fur. 569 seqq. Herc. OEt. 1031 sqq. — 459. *Servantem ripas*, incolentem, in iis latentem, ut paullo ante, λοχήσαντα.

460. *chorus æqualis Dryadum*, pro æqualium Dryadum, una cum ea nutritarum. conf. v. 532. 533. — 461 — 463. Per totam Thraciam lamenta Nympharum audita sunt. *arces*, ἄκραι, vertices, more poetarum ut Ge. I, 240 *Rhipæas arces*. Enumerantur Rhodope et Pangæus, montes Thraciæ, quæ *tellus mavortia*, Marti sacra; *Rhesi*, qui, post Orphei quidem tempora, ad Trojam duxerat Thracas. *Getæ* ex antiquiorum more, non ad geographicas rationes poetæ ætate

Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse, cava solans ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjunx, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manisque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues simulacraque luce carentum:
Quam multa in foliis avium se millia condunt,

463. *et Actias* Heinsius post Pierium omnium codd. consensu, paucis exceptis, qui vulgarem interpolationem sequuntur: *atque Actias*. Ratio eadem ac. v. 343. *et Ethias Orithia* Franc. Toll. *Orinthia* Goth. sec. *Heburus* et *Orthyia* Rom. At Græcum foret.: Ἠδὲ Γέτας ἠδ' Ἕβρος ἠδ' Ἀκτιὰς Ὠρείθυια. — 465. *Et dulcis* Rom. — 466. *discedente* editio vulgaris nescio quæ. Sicque Medic. Pierii; at meliores et libri et vett. edd. *decedente*. conf. Ecl. II, 67. — 467. *Trinacrias* Vratisl. *falces* et *valles* Pierius in libris vidit *avia ostia* Medic. a m. pr. male. Vulgata est etiam ap. Schol. Statii et Horatii. v. Burm. — 468. *nigra testudine* Vratisl., ex v. 464. Ju. Schrader. conj. *ferrugine*, ut sæpe de locis inferis, v. c. Culex 272. Nec minus tamen *metus* et *formido*. — 469. *que* post *manes* abest a tribus Burm. *manesque adit* Rom. — 471. *Et* Medic. Pierii a m. pr. *cantum* Rom. et al. ap. Pierium, ut acciperetur *Ad cantum*, quod etiam Erf. habebat. — 472. *Umbræ stant* Regius. — 473. *in foliis* omnes Pieriani et major pars Heinsii habebat; itaque hic recepit. Agnoscit item Arusianus Messius, unus Arundel. unus Mead. Goth. pr., edd. nonnullæ, ut Argent., et defendit satis ratio critica. *in silvis* Medic. Mentel. pr. Moret. pr. cum aliis vulg. tuentur.

satis notas, etiam h. l. memorari videntur. Memorati jam erant Ge. III, 462. *Actias Orithya:* tanquam Nympham regionis memorasse eam videtur. Erat Erechthei, Athenarum regis filia (unde *Actias;* Attica terra litoralis, ἀκτική, olim *Acte*, quod nomen inter poetas hæsit), a Borea rapta.

464. *solans amorem*, leniens cf. ad Æn. I, 238. 239. — 465. *solo in litore*. Comparari potest: αὐτῶ ἐπ' ἀϊόνος Theocr. XI, 14. h. e. *in solo litore*. Non autem Maronem hinc petiisse dico. *secum*, ut Ge. I, 389 *sola secum* spatiatur. Inf. v. 508 *deserti ad Strymonis undam*.

467. *Tænarias fauces*, specum in Laconica ad Tænarum, in promontorio Tænaro; forte h. l. simpliciter pro aditu dictum. — 468. *nigra formidine*, ornate, pro tenebris. — 470. Expressit hoc versu ἀμειλιχον Ἀίδην Iliad. ι, 158.

472 — 480. Ornatissimus locus per enumerationem cum judicio factam. Ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων Iliad. ψ, 72 (unde jam Lucret. IV, 39 *simulacraque luce carentum*)

Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum;
Quos circum limus niger et deformis arundo
Cocyti tardaque palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsæ stupuere domus atque intima Leti
Tartara, cæruleosque implexæ crinibus anguis

474. *ubi jam hib.* quart. Moret. s m. pr. Rottend. pr. *ubi jam — imbres* Goth. sec., ab interpolatore non indocto. — 476. *nuptæque* Vratisl. — 478. *limum* Rom. — 479 *innabilis unda* nonnulli codd. apud Pierium, item Ven. et Parrhas. Mead. et Reg. et vett. edd., sicque Nauger. in Ald. tert. at vulgatum post antiquiss. libros, et inter hos fragm. Vatic. (quod et *undæ* habet), defendit etiam Macrob. VI, 7. Gell. II, 6, imitatio Ovidii. *inamœna regna*, et Æn. VI, 438, ubi vss. 479. 480 iterum leguntur. — 480. *in noviens* Rom. — 481. *Atqui ipsæ* Schol. Horat. Cruqu. Od. II, 13. *stipuere* Mentel. pr., ut aliis alias. *obstupuere* unus Mead. *domos* Rottend. pr. s m. pr. Jo. Schrader. conj. *intima Leti Limina*, pereleganter. — 482. *cæruleisque* Medic. a m. pr. *que* abest a Franc. et fragm. Moret. *impexæ* Medic. a m. sec. Gud. a m. pr. Voss. cum tribus aliis Heinsii, Parrhas. Possit aliquis Tibullum laudare I, 3, 69, sed ibi diversa ratio est. vid. ad. e. l. *implexæ*, quod Nauger. primus expressit, verum est, et firmat pars codd. melior, etiam Arusian. Messius. Eodem alludit *amplexæ* in nonnullis Pierianis, quatuor Heins. Reg. Martin. Erf. et Edd. Norimb. Argent. Aldd. pr. sec. et Goth. pr. *innexæ*, quod Romanus habet, et fragm. Vatic. est interpreta-

ad canentem confluxere. — 474. *ubi vesper aut hibernus*, procellosus (ut χειμὼν et *hiems*) *imber* eas *agit e montibus* (v. sup. ad Ge. I, 374. 375) ad silvas et arborum tecta. conf. Æn. VI, 309 — 312. Odyss. ω, 6 sqq. — 475. *corpora heroum* simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. λ, 37 — 43.

478. — 480. Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent; s. qui in inferis versantur. Jam ornatum vide. Pro Cocyto, limoso et arundinoso fluvio, *limus niger et deformis arundo*, cujus, si late omnia obsidet, injucundus ac tristis adspectus est; adeoque *palus inamabilis*, ἀνέραστος pro μισητὴ, invisa, detestabilis, et *tarda unda*. Porro *circum*, ab omni parte, *alligat*, et *coercet*, implicat, impedit, ut Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx novies interfusa*, dum novies ambit Erebum. Hoc ultimum exprimere voluere Claudian. XXXIII, 23 *quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis*; et Statius Theb. IV, 524 *Et Styx discretis interflua Manibus errat.*

481. *ipsæ domus*: Plutonis regia seu regnum esse possint; enimvero de Tartaro nunc agit, præmittitur quoque, *quin ipsæ domus Leti et intima Tartara*, splendidius hoc, quam intima loca, penetralia. Tartarum *Leti domum* appel-

Digitized by Google

Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Jamque pedem referens casus evaserat omnis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem;
Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes;
Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa
Immemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni

mentum. Erat sic Æn. VI, 281 Discordia *Vipereum crinem vittis innexa cruentis.* — 483. *que* post *tenuit* abest a nonnullis, v. Burm., etiam apud Pierium, et recte puto. — 484. Pro *vento* Faber *velox*, Burmannus *cantu*, *lente*, vel *campo* conjiciebat. *flendo* reposuit Wakef. Saltem in nota apponi satius erat! *Cantu* firmant utique codd. aliquot apud Pierium; et recepta est ea lectio a Martino, nec aliis doctis viris eam improbari vidi. Docet tamen sensus criticus ex interpolatione eam esse profectam, f. ex v. 471 *At Cantu. Ixionei.* scribunt multi codd. et edd. — 486. *ad oras* Vratisl. vid. ad II, 47. — 488. *subito* Mentel. Gud. a m. pr. Regius a m. sec, item Rom. aliique Pierii. *cepit amorem* Moret. quart. — 489. *Ignosc. tamen* Zulich., sed vid. Burm. — 490. *Euridicemque* Franc. scribit, hic et alibi. — 491. *victusque animo* non nisi vulgares quædam edd. *Ubi omnis* Goth. sec. *ibique omnis* Moret. sec. — 492. *rapta t. Fædere* sc. Eurydice conj. Jo. Schrader., ludente ingenio. Cul. 292 *Orpheu*, *Oscula cara petens rupisti jussa deorum.*

lare potuit, ut alias Orci regia, Furiarum domus, audit. Aliter Æn. VI, 277, ubi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conveniunt. v. 555 sqq. — 483. *inhians.* simpl. hians. — 484. *atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Si quis, sermonis poetici Romani satis gnarus ad hæc legenda accesserit, necdum aliam rationem imbiberit, simplicissimam esse videbit hanc: *Ixionii orbis rota constitit vento*, turbine, vortice, motu, suo. Ut *vento* audacius dictum sit pro turbine rotæ, ipsa rotatione, ῥύμβῳ. Subtiliorem disputationem rejicimus nunc in Excursum III, hujus libri.

485. Mirum in seqq. narrationis artificium: quod facile sentias, ad vulgarem sententiarum juncturam revoces orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandæ consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum res aversandas, etiam in sacris magicis, respicere vetabantur; quod jam Cerda sensit, quem vide et sup. Ecl. VIII, 102. — 490. *jam luce sub ipsa.* Senec. Herc. fur. 813 *Postquam est ad oras Tænari ventum* etc., et *superas veniebat ad auras* v. 486. — 491. *victus animi*, noto græcismo, pro *animo*, cupiditate.

492. Tum omnis labor irritus. *effusus*, ut ἐκκεχυμένος. *Fœdera*;

Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu,
Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!
Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Commixtus tenuis fugit diversa; neque illum,

493. *stagnis — Averni* multi codd. et edd. Commelin. Pulm., etiam fragm. Vatic. At Romanus: *stagni est auditus Averni:* ut et unus Mead. habebat, quod recepit Wakef. *Avernis* ratio critica tuetur; et præter edd., ut Norimberg. Brix. Aldd. et hinc profectas, e codd. Mediceus, Ven. Rottend. et Pierii Medic. a m. pr. Sic Æn. VI, 118 *lucis Avernis* et sæpe. *auditur* alter Mead. alter Arundel. et Edit. Norimberg. et Argent. — 500. *fugit in diversa* Medic. a m. sec. Alterum cum poetico usu convenit.

fœdus, conditio, a Plutone imposita. At quorsum *fragor* ter auditur? Servius: « quasi exultarent umbræ redditam Eurydicen. » Quod recte Martinus explodit, et a prodigiis omnibusque magnæ alicujus calamitatis, aut rerum conversionis, sæpe per cœli fragorem ac tonitru significatæ, Jove quasi indignante, repetit. Est utique *indignabundi* potius Orci, quam lætabundi. Idem vir doctus Miltonum comparat; quem v. *Paradise lost* IX, 782 sqq. 1000 sqq. Præsidium sententiæ suæ Servius adjicit hoc: « Lucanus in Orpheo dicit strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc, quia *gaudent a luce relictam* (forte, *reductam*, *revectam*) *Eurydicen*, *iterum sperantes Orphea*, *Manes*. » Vides in hoc exemplum argutiolæ imitationis studio subortæ; Lucanus pro fragore exultationis signum editum narraverat, ita enim spem factam Manibus, iterum audiendi Orphici cantus. Aliam: non conjecturam, sed certam sententiam, proponit Vossius: tonitru subterraneum natum esse ex arcana vi, qua Pluto Eurydicen in Erebum retrahit. Eandem vim arcanam, qua ad retrahendam puellam opus erat, mox contendit declaratam esse per furorem: *quis tantus furor!*

495. *Quis, quis tantus furor perdidit*, quæ imprudentia, intemperantia, scil. amantis Orphei, qui respexerat. Sup. 388 erat *dementia*. et amantium insania quoties non est celebrata per voc. *furere*, *furor*. — 496. *natantia lumina*, moribundi, incerto jam motu fluctuantia, satis a viris doctis illustrata sunt. Præiverat Lucret. III, 479 *Nant oculi*. Illustrarunt *oculos natantes*, ὄμματα ὑγρά, passim viri docti.

499. *fugit in auras tenues*, ut Æn. V, 740 *Dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras*, *ceu fumus commixtus* sc. cum aura. Petitum autem ex Iliad. ψ, 100. vid. alia ap. Cerdam. — 500. *fugit diversa*, cum in diversam, ac qua Orpheus

Prensantem nequidquam umbras, et multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manis, qua Numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
Rupe sub aeria deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus.
Qualis populea mœrens Philomela sub umbra

501. *Pressantem* Leid., solito more. — 504. *quo se erepta* Medic. a m. sec. *bis rapta* nonnulli apud Pierium. — 505. *quæ Numina* Medic. et Rottend. pr. a m. pr., ut et Romanus, in quo porro: *Quos fletu Manes.* Gudianus a m. pr. *Quod fletu — quæ nomina. qua flumina* Vratisl. Liceret saltem scribere: *Quos fletu Manes, quæ numina voce moveret. moneret* Medic. a m. pr. *maneret* Franc. — 506. *Illa quidem.* Hunc versum tanquam otiosum, et inter graviora, quæ antecedunt et sequuntur, interpositum, abesse me malle, olim significaveram. Brunckius non satis firmam caussam reperiebat, cur eum poetæ abjudicaret. At Mejerotto in Dubiis p. 28 et ipse in id inciderat, ut versum aut alienum aut alieno loco insertum putaret, saltem retraheret post *paludem* v. 503. Res sane, ut in plerisque hujusmodi caussis criticis, est ex sensu dijudicanda. — 507. *perhibent totos* unus apud Heins. — 509. *Flesse sibi* et Rom. cum Ed. Ven. *sub astris* idem Rom. et aliquot alii Pierii cum alt. Menag. et alt. Voss. Goth. sec., ut et in vulgaribus nonnullis edd., satis docte, cum *gelidis sub astris* de sideribus septemtrionalibus accipi posset, sed meo quidem judicio, Statio aliquo aut Claudiano dignius. At tuetur *gelida astra* Wakef. et recepit. Ex laudatis saltem facit ad rem Ovid. Epist. II, 123 *seu frigida lucent sidera*, et multo magis Lucret. VI, 720 flabra — *quæ gelidis ab stellis axis aguntur.* Hactenus præstat hæc lectio. — 511. *pampinea* ms. Brunck.

tendebat, partem, h. retro, auferretur. ut sup. v. 367 *flumina diversa locis.* — 503. *objectam* poetico ornatu adjectum. ut Georg. III, 253 *non objecta retardant flumina.* — 505. *Quo fletu — qua voce*, pro quomodo fletu ac voce, ut Ecl. VI, 80 *quo cursu — quibus alis.*

506. *frigida*, morte, vecta retro per Stygem. Mox 507 *ex ordine*, continuos intellige. Præivit Lucretius. est ἑξῆς, καθεξῆς. — 509. *evolvisse*, διαπτύξαι. ἐξειλίσσειν, hæc, casus suos, querendo enarrasse; ut Stat. Theb. I, 2 *sontes evolvere Thebas.* — 510. *tigres*, in Thracia, ut poeta memorat, qui geographicam et physicam subtilitatem haud curat. Sic cervos Africæ assignavit Æn. I, 184.

511. Fundus hujus comparationis nobilissimæ est ap. Homer. Od. τ, 518 — 524, adde π, 216

Amissos queritur fetus; quos durus arator
Observans nido implumis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et mœstis late loca questibus implet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere Hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem

512. *dirus* Franc. — 514. *ramoque canens* unus Mead. *lacrimabile* Ven. — 515. *et mœstis loca proxima quest* fragm. Moret. *loca late* Parrhas. et Goth pr. *loca tunc cum* Zuliebem. Vulgata in his versibus confirmatur lectio ex imitatione Grammatici alicujus in Anthol. Lat. Epigr. lib. II, 368, 3. 4, ubi conf. Burmannus — 516. *non ulli* Romanum cum optimis Pierianis, Mediceum cum melioribus Heinsianis fidejussores habet, itaque reposuit Heinsius. Vulgo ubique editum: *nullique animum*. Sine copula *nulli animum*, Fabric. e suo cod. probabat; editum nusquam reperio; sed exhibent illud codd. Ven. Voss. sec. Parrhas. Leid. Goth. sec., hiatu non ingrato. Emendationes in Obss. Misc. Vol. I, pag. 5 et 81 referre non vacat. — 517. *Tanainque* alii, et edd. ante Heins. *cana jamque* Roman.

sq. Hinc plures expressere, quos collegere Gnellius et Cerda. At nemo elegantius variavit et ornavit, quam Moschus IV, 21 sq., quem et ipsum Virgilius ante oculos habuisse videri potest, forte cum Parthenio Erot. c. 11 de Byblide ἀηδονίδων — αἵτ' ἐνὶ βήσσῃ Σιθονίῳ κούρου πέρι μύριον αἰάζουσι. Color certe ac filum orationis inde est ductum. Pressius ad Maronis rationem accedit Quintus Cal. XII, 481 — 486, etsi ad hirundinem eadem transtulit. add. eundem alio loco VII, 329 sqq. Non autem h. l. ipso suum filium interemit mater, ut est τεκνολέτειρα ἀηδὼν Sophocl. El. 107. Huetii et Castelvetri reprehensiones hujus loci, inprimis *umbræ populeæ*, cum tamen sequatur: *Flet noctem*, ex eo, quod poeticæ cum rationis et artis tum orationis haud recordabantur, profectæ sunt. *Umbra* tam proprium et perpetuum est arboris attributum, ut ad caussas physicas ac tempora respectus plane non habeatur. conf. præclaram notam Burmanni. *Populeæ frondis* mobilitatem ac lene murmur inprimis aptum esse cantus mœstitiæ notabat Martinus. Præiverat autem Catull. 56, 13 *Qualis sub densa ramorum concinit umbra Daulias.* — 514. *miserabile carmen Integrat;* iterat; hoc quidem suavius Homerus: Ἥτε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν. ubi variatos modulationis colores expressos vides.

517. 518. *Hyperboreas glacies* v. Georg. III, 196. Ceterum in his poetæ ingenium paullo licentius efferbuisse dicendum: Thraciam memorare voluit ac debuit: nunc per totam Scythiam vagatur Orpheus. Adeo nomina tantum ornantia captabat Maro. Nec satis est dicere, Thraciæ antiquioribus ætatibus nomen latius patuisse, ex ignoratione terrarum borealium; quæ in vulgus nota sunt; ex ea enim ipsa ignoratione veterum propagata sunt nomina regionum a poetis sequioribus promiscue et

Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen atque inrita Ditis
Dona querens: spretæ Ciconum quo munere matres,

518. *Riphæis*, *Ryphæis*, multi et hic scribunt. vid. ad I, 240. — 520. *Spretæ Ciconum quo munere matres*. Locum hunc variis modis et iterata vice tentatum; et, ut interdum putabam, feliciter expeditum, quoties iterum accessi, toties sensi commode enucleari non posse. Si verba pro sanis habeantur, quæ inter multas alias mihi visa est maxime tolerabilis interpretatio, eam in Notis subjeci. At bene sentio quam durum hoc sit: *sperni officio*, *pietate* alterius pro offendi; ut sit: putare, ad sui contemtum hoc pertinere, quod alter in officio suo manet, neque se ab eo abduci patitur mei caussa et voluntate. A poeta tamen versum tam scabrum et sententiam tam parum commodam proficisci potuisse haud credo. Interea non minus lubrica est omnis conjectura, quandoquidem nullus satis idoneus est fundus, cui eam superstruas; nullum autem pondus habere potest emendatio, de qua pronunties: potuisse forte ita scribi; posse tamen et alio modo scriptum esse. Videndi tamen vel sic sunt potiores virorum doctorum conatus seu interpretandi seu emendandi. Verum audiendi prius codd. et edd. Vulgata est in plerisque libris et in omnibus editis. *Spreto* aliquot antiqui apud Pier. cum Bodlei. Burmannus ait, et editos nonnullos legere; quos tamen non vidi. Tum, *quo numine* sec. Moret. sec. et tert. Rottend. Ven. Parrhas. Jam ut de interpretum studiis agamus, primo loco Servius adscripsit: « *quo munere*; nuptiali scilicet; » addit Jul. Sab.: quasi non essent dignæ illæ, nubere Orpheo. Ita putes saltem *Spreto quo munere* esse legendum; spreta ejus fide et pietate in conjugem: dura tamen vel sic exposita Servii ratio, nam sic *offensæ* illæ essent, non *sprevissent*. Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 87 legebat: *quo nomine*, h. quapropter, quamobrem; quod factum nollem; est enim vel plebeio poeta indigna oratio. Asper Grammaticus, quod Philargyrius servavit, *quo munere* eodem modo explicabat, *quamobrem*; et h. Gesnerus hoc idem probabat; esse enim οὗ χάριν, *qua caussa*, et laudabat sup. v. 150 *pro qua mercede*; ferrem, si tam jejunam sententiam a poeta proficisci potuisse credere fas esset. Burmannus locum vitiosum et vix sanabilem sine codice meliore judicabat: idem tamen, Servii vestigia legens, conjectabat; *Spreto Ciconum quem fœdere matres*, ut nuptiale seu conjugiale fœdus intelligatur. Varia monebat Jo. Schrader., qui et *Cicones matres* malebat, ut Ausoniæ Latinæ, Æn. VII, 400. Possunt hujus modi variationes potius quam restitutiones ejus sententiæ, quæ a poeta profecta esse videri possit, plu-

incerto usu adhibita. Illa tamen observatio huc non spectabat, quandoquidem mirationem facit hoc, quod *inde ab Hebro* idem homo errasse fertur *per Hyperboreos*, *per Tanaim et per montes Rhipæos;* quæ utique Maro ut poeta dixit, non ex geographicis antiquitatis rationibus. — 520. *quo munere*. Cum ipsi libri *quo munere* tueantur (vide var. lect.), videndum, an interpretatione adjuvari ea lectio possit. Et vocis sane *muneris* significatus late patet. Servius nuptiale munus intelligit; quod durum est. Non minus durum est, ut *munus*, donum, sit ipsa Eurydice, *præ hoc munere* spretæ Ciconum matres. *munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos prosequimur, bene dicitur;

Inter sacra deum, nocturnique orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque, marmorea caput a cervice revolsum
Gurgite quum medio portans OEagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;

res afferri: v. e. *Spreto quo carmine; Spretæ Ciconum quando agmine; Spretæ Ciconum, pro numina! matres*; potest *Spretæ* ex glossa natum esse, cum esset: *Actæ cum numine matres;* quibus tamen nihil plane ad certum rerum momentum proficias. Quod proximo loco verbo suppeditare possunt, est: *Spretæ Ciconum quum numine matres*, vi, instinctu numinis, furore ab eo injecto, *Discerptum sparsere*; ita vero *numine* interpositum est alieno loco; aut, idque omnium lenissimum foret: *Spretæ Ciconum quum munera matres Inter sacra deum*; ut sit *inter munera sacra deum*, quod sollenne est apud poetas, ut dona, de sacris. — 521. *nocturnique* omnes fere scripti, inquit Burm.; ita utique optimi Medic. et Rom. et Medic. Pierii. *nocturnaque* pauci cum edd. Add. pr. et sec. et hinc profectis, sed emendatius tert. et Egnat. cf. Bentlei. ad Horat. III, 2, 26. *organa* Zulich. — 522. *juvenem latos* Parrhas. — 523. *Tunc* Boman. *repulsum* Menag. pr. *recisum* Vratisl. — 524. *medius* fragm. Vatic. — 526. *Ha* multi. *Amissam* sec. Menag. *A*

eritque adeo *quo munere*, qua Orphei pietate in conjugem amorisque pertinacia, *spretæ*, sperni se putantes, dum eam, hoc desiderium ereptæ conjugis, in contemtum sui vertebant; quasi noluisset ille ducere aliam mulierem, aut alterius amorem admittere. — 521. Primum genus ponit, ut poetica ratio fert, *Inter sacra deum*, tum subjungit ex iis id sacrum, in quo res acta: *inter orgia*, quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi nocturni*, cujus sacra noctu celebrari solita. Porro Macrob. IV, 3 *Sacer vero locus inprimis pathos movet. Occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum ejus a loco facit: « Inter sacra deum n. o. »* Hæc tandem Grammatico digna in poetam suum observatio! Orgiorum usus a poeta, qui hanc narrationem primus induxit, ingeniose est arcessitus exemplo aliorum poetarum, maxime Tragicorum: qua de re v. ad Æn. VII, 385 et Excurs. IX ad lib. VI. Ceterum poeta non attingit crimen Orpheo impactum flagitii, cujus odio et ira incensæ mulieres eum dilaniarunt: qua de re Phanoclis versus ap. Athenæum noti sunt, quos nuper illustratos dedit Ruhnk. in Epist. Crit. sub f.

523. *marmorea cervice*, candida, ut sæpe alii poetæ. v. Cerda. Lucretio deberi videtur et hoc; aut forte eo antiquioribus; nam jam Nævius in Cypria Iliade dixerat: *Collum marmoreum torques gemmata coercet.* — 524. *Hebrus OEagrius*, ab OEagro, Thraciæ rege, Orphei patre. Caput Orphei in mare et hinc in Lesbum delatum ibique sepultum: Hygin. Poet. Astron. II, 7 unde ibi suavis lusciniarum cantus proditus ap. Antig.

Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
  Hæc Proteus: et se jactu dedit æquor in altum.
Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: namque ultro adfata timentem.
  Nate, licet tristis animo deponere curas.
Hæc omnis morbi caussa; hinc miserabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misere apibus. Tu munera supplex
Tende, petens pacem, et faciles venerare Napæas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.

misera Roman. a m. pr. — 528. *jacto* Gud. a m. pr. — 529. *vortice* edd. nonnullæ. — 530. *est* post *ultro* fragm. Vatic. et Parrhas. ab alia manu. — 531. *componere curas* Medic. a m. pr., ut Æn. IV, 340. 341, frequenti variatione. vid. Burmann. *depellere curas* unus Mead. — 533. *silvis* pro *lucis* fragm. Moret. *discebat in altis* Voss. pro *ducebat*; aut, ut Jo. Schrader., pro, *miscebat*. — 534. *Tum* Medic a m. sec. — 535. *Pende* Rottend. pr. Burmanno *tendere munera* insolitum videbatur; itaque cogitabat: *munere supplex Tende*, abi. *Nate petens* Zulich., unde Burm. legendum putabat: *tu munere supplex*, *Nate*, *petens pacem*, *faciles venerare Napæas*. *Redde* Withof. emend. v. Not. — 536. *iramque* Franc. Goth. pr. Forte præstat interpungere: *Namque dabunt veniam*, *votis irasque remittent*. — 537. *quis sit* ut vulgo loqui solemus, quart. Moret. fragm. Moret., uterque Goth.,

Caryst. 5. Quod de Orphei tumulo in Thracia tradidere alii ap. Pausan. IX, 30. p. 769.

529. *sub vertice*, non capitis, sed, ut vulgo nunc pronuntiant, vortice, quem mota ejus insultu aqua ciebat: δίνη, contorta in se aqua. *torsit sub vertice*, quod vulgari usu, vortice vel in verticem; ita ut vortex fieret. Nec ratio deest, aut analogia. — 530. *At non Cyrene* jactu se in altum dedit et filium reliquit consilii inopem. Respiciunt vs. 423. 4. namque ducto in specus et collocato in latebris filio, *ipsa procul nebulis obscura resistit* in ipsa scopulo. Scilicet Proteus internecionis apum, *morbi caussam* v. 397, tantum exposuerat, non vero fortunæ remedium. Hoc mater subjicit: scilicet culpæ expiationem, Nympharum placationem, sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicæ ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exoritura essent. Fatendum est, ea, quæ a matre monentur, haud paullo graviora esse Protei monitis.

534. *munera supplex Tende*, protende, πρότεινε, offer. Æn. II, 674 *parvumque patri tendebat Iulum*. certe ratione non careret, etiamsi exempla deessent. *munera* autem, ut honores, quocunque deos placamus aut veneramur. *petens pacem*, h. ut propitiæ sint. *faciles*, placabiles. — 536. *votis*,

Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige et intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, et sacrum jugulis demitte cruorem;
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa,

unus Mead. et edd. vett. vid. ad Æn. IV, 294. — 538. *eximio præstantis* Rom. — 540. *Dilige* Longobard. Ed. Mediel. *intactas* Rom. Ed. Ven. Gudianus a m. pr., sed vid. Burm. — 542. *dimitte* Medic. cum ceteris Heins., excepto altero Menag. et Moret. fragm., item tres Burm., uterque Goth. *emitte* sec. Moret. *jugulis sacrum* Goth. sec. — 543. *Corpora quæque* Regius Martin. — 544. *nona dies* alter Menag. *ostenderat* fragm. Moret. *reduxerit ortus* Parrhas. ex v. 552. *induxerit* unus Arundel. — 545. *Orpheo* Roman., ut et v. 553, sed vid. ad. Ecl. IV, 57. *Orphi* Goth. pr. ut et v. 553. Ὀρφεῖ *Letea* al., immo Ληθαῖα ex Λήθη. *mittis* Mentel. pr., ut et v. 553. — 546. *Placatam Eurydicen.* Hunc versum post sequentem : *Et nigram*, exhibent omnia Heinsii exemplaria vetusta, uno excepto, item Burmanni Regius, Edd. Junt., et R. Steph., uterque Goth., uterque Arundel. et Mead. Brunck. Erf. Ed. Norimberg, et aliæ; tandem fragm. Vatic., minus tamen recte ; nam post illa : *Orpheo inferiis factis lucum revises*, ubi victimarum corpora jacent, quomodo subjungi posset, *Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa?* At vulgatum ordinem habent Mediceus, qui plerumque diversam a Romano familiam ducere solet, Longobard. Pierii cum al. scriptis et edd. Habet tamen et hic versuum ordo aliquid parum congrui : Orpheo papavere inferias feres, Eurydicen placabis vitula cæsa et nigra ove. Quæ tandem illæ inferiæ solo papavere? *Nigra ovis* haud dubie ad Orpheum spectat. Adeoque aut delendus est

precibus factis. — 538. *eximios* proprium de victimis; res nota. v. Cerda. — 539. In *Lycæo*, Arcadiæ noto monte, quomodo Aristæus, Thessaliæ agros colens, armenta habere possit, jure miretur aliquis. Hactenus sui oblitus est poeta; etsi enim supra eum Arcadium heroem ediderat, v. 283, non tamen nunc ex Arcadia arcessendæ erant victimæ in Thessaliam. — 540. *cervice intacta*, jugo, ut toties. De numeri caussis quærere non licet; non magis forte quam Ecl. V, 65. ut poeta, certum numerum posuit. At in novenario numero novendiale sacrum cogitare potuit. conf. ad Æn. V, 762. — 541. *dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. *ad delubra* statuuntur aræ, ante templum, in πρόναῳ ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. — 545. *Lethæa papavera* Ge. I, 78 *Lethæo perfusa papavera somno.* Orpheo inferiæ fiunt, cujus Manes immissa lue injuriam Aristæi ulti erant vs. 454. Memorabile illud, quod inferiæ papaveribus feruntur h. l. non lacte, vino, libis. — 546. *Placatam*, quæ placatur, eo modo erit placata.

Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
  Haud mora: continuo matris præcepta facessit.
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis:
Immensasque trahi nubes; jamque arbore summa
Confluere, et lentis uvam demittere ramis.

versus: *Placatam Eurydicen*, quod equidem verum esse arbitror, de Eurydice nec nunc nec 454. 553 agitur, aut ille ante alterum collocandus est hoc modo: *Post, ubi — Placatam Eurydicen — Inferias Orphei Lethæa papavera mittes Et nigram mactabis ovem, lucumque revises*. Ita demum narratio sibi constat. Nam ex seqq. apparet, inferias faciendas fuisse *alio loco*; tum vero, inferiis factis ille 553 *lucum revisit*, in quo fanum Nympharum erat, ad quod victimæ cæsæ fuerant relictæ. — 547. *locumque* Gud., ut Goth. sup. v. 468. *revisens* Zulich. quod expedit locum, si mutato ordine legeris: *Inferias Orphei. Et nigram m. Placatam*. Et video hoc sequi virum doctissimum, Vossium. — 548. *capessit* Medic. et Gud. a m. pr., ut Æn. I, 77. *facissit* Vratisl. Eadem varietas Æn. IV, 295. — 549. *At delubri petit* unus Arundel. *monstratasque* Ven. Parrhas. — 550. *eximio præstanti*. Gud. *præstantis* Rom. a sec. m. et 551. *intactas*, ut sup. 540; quod etiam in Edit. Ven. 1482. — 552. *induxarit* Moret. sec. et quart. Franc. unus Arundel. unus Mead. *induceret* Leid. *intexerat* Rottend. pr. *adduxerat* Ven. *reduxerat* Parrhas. Edit. Ven. *reduxerit* Vratisl. — 553. *misit* Franc. — 554. *Hinc* Erf. *auditu* pro *ac dictu* Moret. fragm. Menag. alter. *ac visum* Zulich. Wakefield. distinxit: *Hic vero (subitum ac dictu mirabile monstrum!) Adspiciunt liquefacta*... — 556. *eruptis* Regius et Cantabrig. — 557. *Inmensamque trahi nubem* tert. Mentel. *Immissasque* Zulichem. *que* post *jam* abest Moret. quart. *trahens* Roman. — 558. *visam demittere* Ven. *dimittere* Medic. cum quatuor aliis. vide v. 542.

550 sq. Iisdem verbis utitur, quibus paullo ante usus erat, Homerico more: cujus ratio tenenda est hæc, ne semel bene et proprie enuntiata aut jejune aut perperam mutentur. conf. Bentlei ad Milton lib. X, 1086. Upton. ad Spencer. *Fœry Queen* pag. 643. 644.

554. Conf. sup. 308 sq. Exposita quoque res ab Ovid. I Fast. 377 sq. Met. XV, 36 sq. *monstrum*, pro re monstrosa, mira. — 555. *liquefacta per viscera*, tabe putredine, dissoluta, v. sup. v. 308. *effervere* voc. Lucretianum II, 929. ἐκζέσαι. — 557. *nubes trahi*, nova examina. conf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., ubi de papavere. — 558. Βοτρυδὸν Iliad. β, 89 adhæsisse arbori.

Hæc super arvorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat jura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,

559. sqq. Suspectum jam olim hunc, etsi ab homine satis ingenioso profectum Epilogum habui, quia a poetarum more alienum est, talia adjungere suis carminibus; contra Grammaticos tali lusu delectatos esse ex pluribus exemplis patet qui in Anthologia poetarum lat. prostant. Nec aliter de Metamorphoseon clausula statuebam. Vidi mox alios viros doctos non aliter statuere, etsi aliis de caussis. Brunckius tanquam insulsum, et poematis ipsiusque Virgilii gravitate indignum rejicit. Etiam Jo. Schrader. offensus erat imprimis illo: *hæc ego canebam—dum fulminat.* Addi possunt alia: *canere super aliqua re.* Alia præclara sunt. — 559. *culto* Gud. a m. pr. *cultum* sec. Moret. *pecorisque* apud Diomedem lib. I. — 561. *Euphraten* Heins. ex optimis. *Euphratem* vulgo. *volantes* Leid. Zulich. — 562. *dat jussa* Zulich. — 563. *Vergilium* Medic. Rom. et al. vid. Pierium, Cerdam, Burmann. *agebat* Rottend. tert. *habebat* Regius Martin. — 564. Expectare Neapoli hoc tribui: *Parthenope studiis florens ignobilis oti. oci* Romanus. *ocii* et *otii* alii apud Burmann. *horti* Moret. sec. *cui* Erf. a m. pr. — 565. *quo* Ven. Parrhas. *quæ* Comm. Cruqu. Horat.

559 sq. De hoc Epilogo v. Vitam Virgilii ad a. U. C. 724. *pecorum* adeo et apum. — 561. 562. *volentes per populos*, quorum legati undique eum convenerant, ut ap. Xenoph. Œcon. 21, 12 ἐθελόντων ἄρχειν. *Olympo*, ad Olympum ad immortalitatem nominis.

564. De Maronis secessu apud Neapolin v. eod. loco. *studiis floret*, et is, qui laudem inde et existimationem fert: ex iis inclarescit, et is, qui iis cum maxime deditus est; *Floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. *Otium* Romanis omne vitæ genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum, proprie tamen quodammodo de Musarum otiis; *ignobile*, respectu gloriæ bellicæ et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486 *inglorius*. De Neapoli studiorum parente conf. Wernsdorf. in Poet. min. T. IV. Exc. IX, p. 395. — 565. *audax juventa*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggrederetur: ut, *audacibus adnue cœptis* Ge. I, 40, non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum. Castelvetrius Oper. Critic. pag. 154., monente Burm., ad duo genera Eclogarum referebat, alterum humile, alterum sublimius, ut Ecl. IV. VI, acute, quod in τῷ *audax* hæsit; at sententia hujus versus quomodo in Castelvetrii opinionem redigi possit, equidem non video.

Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER QUARTUS EXPLICITUS.

Carm. I, 32, sed ad IV, 8 *cui* habet. — 566. *tu* Franc. Menag. *cecinit* Medic. et alii apud Pierium. *cecini patulæ sub* Parrhas. et Ven., item Romanos et alii Pieriani. Ceterum de quatuor postremorum versuum, quamquam illi non inelegantes sunt veritate multo magis me dubitare non diffiteor; sollenne enim aliquando fuit, lacinias hujusmodi poetis attexere; et in Virgilium hujusmodi disticha et tetrasticha in Catalectis invenias. Sed huic forte suspicioni vel propterea adversabuntur viri docti, quod Harduinus eosdem versus, quamquam non iisdem de caussis, rejecit. Nunc Jacobum Bryant video et ipsum hos versus Maroni abjudicare. Verum licet cuilibet judicium suum sequi; neque irascar equidem aliter statuenti, qui caussas irascendi habuissem sexcenties, eum, ut officio interpretis, suas operas retractantis, satisfacerem, viri docti; cujus ingenium et doctrinam semper magni feci, notas, quas ille, nulla unquam injuria mea provocatus cum studiosa et iniqua mei insectatione sermone vernaculo scripsit, evolverem. Magnam ei habeo gratiam, quod animadverti plura, quæ non satis diserte, minus circumscripte ac circumspecte a me erant enuntiata, eaque correxi, nonnulla recte ab eo animadversa cum bona ejus venia adoptavi. Verum debeo ipsi etiam majora in hoc, quod contumeliosa mei insectatio animum meum firmavit in ferendis aliorum injuriis; hæc ipsi me debere, ingenue fateor; quæ ille mihi ex antiqua necessitudine et disciplina mea debeat, ipse viderit!

EXCURSUS I.

De Pleiade Piscem fugiente.

GEORG. IV, 232 *Taygete simul os terris ostendit honestum Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis: Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi Tristior hibernas cœlo descendit in undas.* De Pleiadum ortu et occasu agi, manifestum fit, declaratumque id satis est io Notis ad h. v. Altera tamen pars vix satis expediri posse interpretatione ulla videbatur: hærebamqne in eo ipse, quatenus Pleias occidere dici posset, *fugiens sidus Piscis aquosi.* Etenim in hoc æstuabant Intpp., quale boc sidus sit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Neque enim, sive per grammaticas sive per astronomicas rationes, Servii *Piscis australis*, nec *Pisces*, nec *Scorpius*, nec *Hydra* hic memorari possunt; nt nec *Delphinus*, qui pr. Nonas Januarii exoriebatur ex Cæsaris ratione, v. Plin. XVIII, 26, s. 64, quem adeo nec fugere Pleias videri potest. Nisi forte *Piscis* in *Pristis* mutetur, qno nomine Cetum veteres astronomi appellant; possunt ita Pleiades quadam ratione ejus rictum hiantem videri effugere; uti Orionem fugiunt in co, quem laudavit Gucllins et cum nostro comparavit, loco Quinti Smyrn. Paralip. V, 367 sq. Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύνῃ, ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα. Fuit vir doctus, qui ita sncuurrere volebat, ut distingueret: *Aut eadem, sidus fugiens ubi Piscis aquosi* (scil. est, ubi) *Tristior hibernas descendit in undas:* quod vix reperiet, cui se satis probet. Petitns de LL. Attic. p. 390 (Jnrisprud. Rom. et Att. T. III, p. 483) *Sidus* solem interpretatur; quod satis recte fieri posse, non negem; hunc Vergiliæ fugiunt, cum aversam ab illo et contrariam institnnnt viam. Sole enim e mari emergente illæ in mare descendunt. Hactenus bene. Sed tum jungit *undas piscis aquosi*, nt pro mari dictæ sint; hoc vero nullo modo fieri potest, aut certe jejunissime fieret. Itaque adhærendum forte Petavii judicio Anctar. Op. de Doctr. Temp. p. II, 9, et in Var. Diss. ad Uranolog. lib. II, p. 95, *esse locum* hnnc de piscibns *inextricabilem*. Subjiciam, quæ mihi amicissimus Kæstnerus, hoc de loco consultus, rescripsit. Viri in his litteris principis judicium quis non lubentissime accipiat! (1)

(1) « *Mit dem Fische ist nichts anzufangen. Das übrige würde ich so verstehen:*

Vor etwa 1800 *Jahren standen die Plejaden im* 4 *Grade* ♉. *Wenn Sie einem Globo die Alexandrinische Polhœhe von* 31 *Grad geben, von welcher* Henischius in Sphær. Procl. p. 207 *Virgils Beschreibung nicht hier, sondern* Ge. I, 219 At si triticeam messem etc. *annimmt, und den* 4 *Gr. des* ♉ *etwas über den Morgenhorizont führen: so werden Sie sehen, dass das Ende des* ♉ *etwa unter dem Horizonte ist, und die* ☉ *also darinnen stehen muss, wenn die Plejaden kurz vor ihr aufgehen sollen;*

Ex astronomicis itaque rationibus nullam plane loci interpretationem procedere omnes fatentur. Enimvero re diligentius perpensa, male hoc ipsum fieri vidi, quod rationes nostras astronomicas intulere viri docti. Ex poeticis rationibus lux interpretationi petenda erat. Sollenne est poetis, etiam iis, qui de astronomicis præcipiunt, ut in describendis sideribus tabulas sui temporis cœlestes et asterismos in iis notatos sequantur, formasque et figuras pictas ita exprimant, quasi eæ in cœlo vere conspiciantur, scilicet ut ornatum versibus suis ex earum varietate petant. Est porro poetis commune, ut *fugere* et *sequi se*, *adspiscere* vel *respicere*, dicantur sidera non semper ortus et occasus, successionis et motus respectu, nec alia de caussa, quam quod in tabula cœlesti talis eorum positus occurrit, ut aut ex adverso sibi collocata, aut quocunque modo opposita vel subjecta sint. Sic apud Manilium I, 263. 264 *Aurato princeps Aries in vellere surgens Respicit admirans aversum surgere Taurum.* Præivit statim Homerus in noto versu Iliad. σ, 488, et Odyss. ε, 274, dum Ursam dicit verti circa polum, et Orionem despicere et observare: *καὶ Ὠρίωνα δοκεύει·* atqui is longe ab ea abest, Ursæ tamen ex adverso positus. Ita centies Aratus siderum situm designat, simulque ornatum ex natura animantis vel figuræ, quæ signum facit, petit; ita Orion insequitur Leporem; at Sirius fertur insequenti similis, *φέρεται μετιόντι ἐοικώς, Καί οἱ ἐπαντέλλει, καὶ μιν κατιόντα διώκει.* v. 340 sq. cf. v. 28 sq. 316 sq. Sunt alia innumera exempla apud Manilium, ut in uno loco lib. II, 485 sq. ubi inter alia Taurus *fulgentes videt atque audit per sidera Pisces.* conf. II, 466. 519. 456. lib. I extr. Alia exempla ex Ovidio notare licet. Jam cum apud Virgilium Pleiades dicuntur occidentes *fugere Piscem*, seu Pisces, hoc ad situm siderum in sphæra unice spectat; nam aversum Taurum, adeoque Tauri caput cum Pleiadibus, subsequitur alter Piscium. Simili modo Pleiades occidentes fugere Orionem dicuntur apud Hesiod.

die Jahrszeit dazu ist der May, und der Aufgang der Plejaden, den Virgil hier meynt, geschieht kurz vor der Sonne: Ortus matutinus. *Führen Sie aber eben den 4 Gr.* ♉ *in den Abendhorizont: so steht gegen über im Morgenhorizonte das Ende der* ♎, *wo sich die* ☉ *etwa im October befindet, und Virgil meynt vermuthlich, dass alsdenn die Plejaden mit Anbruche des Tages untergehen, wenn die* ☉ *ihnen gegen über aufgeht.*

Ich glaube, Sie werden finden, dass man den Bienen in Italien das Honig im May und October genommen hat.

Die Fische in der Ekliptik gehen allemahl vor den Plejaden unter, auch der Wallfisch; fliehen also die Plejaden, nicht die Plejaden sie. Der delphin ist noch nicht aufgegangen, wenn die Plejaden untergehen. Also weiss ich diess nicht zu erklæren.

Ich habe viel Bücher darüber nachgeschlagen, diese Stelle aber nicht berührt gefunden, als beym Ricciolius Almag. nov. Tom. I, Lib. VI, c. 22, p. 473, *vom Fische aber hat er gar nichts, und sagt, Virgil habe* ortum matutinum et occasum vespertinum *verstanden. Das erste ist mit mir einerley; das letzte hiesse, die Plejaden sollten kurz nach der Sonne untergehen, da müsste die Sonne etwa im Zeichen der* ♓ *stehen, und das gæbe für die Zeit des Honignehmens etwa den Mærz:* hybernæ undæ *lassen das nicht zu.* »

Ἐ. 619 *Εὖτ' ἂν Πληϊάδες, σθένος ὄβριμον Ὠρίωνος φεύγουσαι, πίπτωσιν ἐς ἠεροειδέα πόντον*, et ap. Quint. Smyrn. V, 367. 368 *Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα δύεθ' ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα*. Ciris 535 *Scorpius alternis clarum fugit Oriona*. Hygin. Astron. II, 26. itaque *constitutum ut, cum Scorpius oriatur, Orion occidat.* Eadem hæc siderum facies habitus ac situs tot fabulis locum fecit, ut v. c huic ipsi Orioni. cf. Schol. Apollonii III, 226. Restat difficultas in epitheto *aquosus*, quod nimis tenue videri potest, si est pro aquatilis. Enimvero *aquosus* est aquas, imbres, eogens, denuntians: ut *aquosus Orion* Æn. IV, 52. *Aries aquosus* Ovid. Met. X, 166. *Eurus aquosus*. Horat. Epod. 16, 54. *Pliades aquosæ* stat., IV 120. imbrifera. Quid quo etiam *hiems aquosa* Ecl. X, 66 Æn. IX, 671, *nubes aquosæ* Æn. VIII, 429. Et jam *Ζέφυρος ἔφυδρος* Odyss. ξ, 458. *Piscem aquosum* ex hoc ipso loco Ovidius petiit: Met. X, 165 *quotiesque repellit Ver hiemem Piscique Aries succedit aquoso*. Ceterum *simul* et *ubi* sibi respondent, pro, quando.

EXCURSUS II.

De Nympharum domo et Penei regia.

Georg. IV, 317 *Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe — Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis* — 321 *Mater quæ gurgitis hujus Ima tenes* — 333 *At mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit* — 359 *simul alta jubet discedere late Flumina qua gressus inferret. At illum Curvata in montis faciem circumstetit unda, Accepitque sinu vasto misitque sub amnem. Jamque domum mirans genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos lucosque sonantis, Ibat et, ingenti motu stupefactus aquarum, Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis — Et caput* etc. Nondum locum vidi alium, qui cum hoc comparari possit, et nova ac mira est rerum facies, quam ex *hoc ipso loco* apud animum adumbrare necesse est; somnia autem, quæ veteres pro suo quisque ingenio de Oceano terram ambiente multis modis effinxerunt, in unum colligere, et ex iis novum aliud somnium iterum fabulari, cui aliud alius ex alio substituat, etsi sagacis ingenii laudem habere potest, non est tamen interpretari. Narrat poeta vastam aliquam sub terra cavernam, e qua omnia flumina orta diversis viis ad terræ superficiem properent, ubi illa suo quodque fonte ex terra prodeant. Adumbrata fere res ad eam speciem, qua in locis inferis posita narrantur ea, quæ supra terram sunt, ut luci, flumina: v. e. Ovid. Met. I, 189. Valer. Flacc. III, 402 sqq., aut quemadmodum Styx et Acheron ex inferis emergunt et supra terram sese effundunt. Comparari potest priscum illud philosophema de magna in terræ visceribus abysso et aquarum receptaculo: de quo secundum antiquiores Plato disputavit in Phædone Tom. I, pag. 112

(Bipont. p. 253 sq.) et contra eum Aristoteles Meteorolog. II, 2, p. 779, B. C. du Vall., cui inniti puto narrationem ap. Senec. Nat. Qu. V, 15 ex Asclepiodoto: *demissos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum — longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia et conceptus aquarum inertium vastos pares nostris — liberæ laxitatis, non sine horrore visos.* Fundum autem mythi aut fecit aut illustrare rem potest Oceanus ap. Homerum vss. sup. ad 381, laud. βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο, Ἐξ, οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα Καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.

Cavernæ hujus immensæ sub terra facies, a poeta adumbrata, videtur esse hæc: ut sint in ea passim speluncæ inque iis lacus inclusi magnæque silvæ, per quas flumina subter terram ex lacubus profluant; ut adeo hi lacus sub terra pro fontibus sint, unde illa ortum habeant, donec aliquantum progressa supra terram emicent fonte unumquodque suo: *Jamque domum mirans* sqq. 363 sqq. Qua vi, quo motu, flumina ita in altum ferantur, ex imo terrarum fundo assurgant, et, quomodo ex uno loco omnes amnes prodire possint, ut doceret, a poeta expectari non poterat; a physico hoc postulares jure.

Jam Caverna hæc pro regia aliqua fluviorum et aquarum non male haberi poterat. Si poeta Oceani regiam eo modo adumbrasset: nihil puto foret quod mirationem faceret. Talis Neptuni regia passim describitur; Iliad. N, 21. conf. Ovid. Met. I, 276 sq., in hac Nereidum Chori apud Eurip. Troad. pr. Nerei domus in mari Ægæo apud Apollon. IV, 772. et Iliad. A, 358. item Thetidis et Eurynomes Iliad. Σ, 402 ubi Vulcanus latuerat. At Maro obscuravit commentum illud poeticum inflexa rerum specie, dum Penei fluminis regiam ad eundem modum adumbravit, quo Oceani vel Nerei aut forte Acheloi, amnium antiquissimi, describi potuisset. Nam per se Flumini deo domus seu regia recte tribuebatur: et in ipso Peneo hoc ex poetarum usu exsequutus est Ovid. Met. I, 568 sq.: *Est nemus Hæmoniæ* etc. — *Hæc domus, hæc sedes, hæc sunt penetralia magni Amnis; in hoc residens, facto de cautibus antro, Undis jura dabat Nymphisque colentibus undas. Conveniunt illic popularia flumina primum, Mox amnes alii.*

Ut ad certam aliquam rerum speciem, quæ quidem animis nostris informari possit, hæc revocem; ex toto mihi loco hæc constitui posse videntur: Fingamus ingentem illam Cavernam late subterranea loca occupare; esse eam Oceani regiam, seu regnum vastissimum. Ut super terra multi sunt terrarum tractus, diversi fines imperiorum, sic in isto subterraneo aquarum regno quaquaversus sunt ingentia aquarum receptacula in marium modum, speluncas dixit, e quibus diversis locis capita ac fontes fluviorum procedunt, aliquantum inter silvas sub terra cursu facto emergunt, et amnium fontes supra terram constituunt. Ex magnorum fluminum numero erat quoque Peneus. Fingamus juvenem per fontem demissum in immensum illud aquarum regnum subterraneum, deductum esse in eam partem, eam cavernam, quæ pro

fonte, et pro regia Penei, esset; puta esse magnum aliquod specus, quale illud Nympharum in aditu Ithacæ apud Homerum. Specus hoc pro *thalamo* Cyrenes, *thalami pendentia pumice tecta* v. 374 : reliqua e vita heroum ac deorum sunt petita: assident ei Nymphæ opus facientes 334 sq., assident *vitreis sedilibus* 350. Ut perveniretur ad illud Penei specus, in magnam illam Cavernam descendendum erat; similem descensum præbere necesse est omnes fluviorum fontes ex specubus prodire solitos. Itaque et Aristæus cum matrem Cyrenen adire vellet, ad fontem Penei accessit: *Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis.* Illa, etsi interiora terræ, specum ac partem magnæ istius Cavernæ, quo loco Penei patris erat domus, inhabitabat, recte tamen sub fonte Penei degere dici poterat *quæ gurgitis hujus Ima tenes;* et, *mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit.* Tum *ante alias Arethusa sorores Prospiciens, summa flavum caput extulit unda* 351. 352, adeoque per fontem prospexit. Quo modo hoc fieri potuerit: recte non attigit poeta: ad sensum enim satis commode res expediri nequit. Nunc mater filium jubet descendere: haud dubie per fontem Penei, dum aquas discedere et viam ei parare edicit: *simul alta jubet discedere late Flumina, qua juvenis gressus inferret:* 359. 360. Nunc traditur modus: aquæ fontis Penei in media sui parte repressæ assurgunt in montis excavati speciem, et tanquam viam, in arcus speciem factam, præbent: *Curvata in montis faciem circumstetit unda Accepitque sinu vasto misitque sub amnem:* 361. 362. Tum ille in magnam illam Cavernam, de qua paullo ante dictum, unde fluminum exordia et fontes procedunt, pervenit et in matris *domum* seu *thalamum* adducitur: 363 sq. Cumulantur hæc in vss. 363 sqq. *miratur domum genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes—Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis*, tanquam in magno regno diversas provincias, regiones, tractus, per cavernarum vastitates patentes, et inter has puta fuisse cavernam illam, quam tenebat Peneus.

EXCURSUS III.

De Ixionis rota ad Orphei cantum subsistente.

IV, 484 *Atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Vexatus locus. Sensus per se apertus est: Ixionis rotam substitisse; sed hæremus in verbis, partim propter usum verborum tropicum et incertum; partim ignoratione mythi, variis modis a poetis narrari et ornari soliti. *Ixioniæ rotæ* alii poetæ, *turbinem*, ut Seneca Herc. OEt. 1069; *vortices*, ut Statius Theb. VIII, 50. 51, tribuunt; *ventum* nemo tribuit, ut ne *auram* quidem, quæ rotationi proprie daretur. *Ventus* autem vel a rota motus esse debet, vel caussa esse rotæ motæ. Jam autem *rotam ventum*

facere, nemo facile dixerit, nec veutum rotæ tribuerit, etsi per se recte fieret, nam motu suo haud dubie rota aerem impellit et ventum hactenus movet. Possis quoque huc vocare Propertii illud IV, 11, 23 *tacent Ixionis orbes*, quos concitatissimo per aerem motu strepitum facere credere licet. Verum usui et sensui poetico repugnat, nescio quo modo, veutus a rota motus. Restat itaque alterum, ut ventus *caussa motus* sit, utque aliquid uarratum fuerit de motu rotæ Ixioniæ ex veuti impulsu. Quod si plura veterum, iuprimis Græcorum, poetarum loca hac de re haberemus, v. c. Euripidis Ixionem (uam et is eum rotæ affixerat, *τῷ τροχῷ προσηλῶσαι* fertur ap. Plutarch. de leg. poet. cap. 4 Opp. Tom. II, pag. 19 E), certiora uos hujus rei argumenta habituros esse haud dubito; novum erat et illud Ge. III, 38 *tortos Ixionis angues;* potuere itaque etiam veuti aliquæ partes esse ea in re. Etsi enim Iliad. ϑ, 481 *Tartarus* sine *vento* esse memoratur: ubi Titanes *οὔτ' αὐγῇς Ὑπερίονος ἠελίοιο τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι*; potuit tamen res variari ab aliis. Ita veutis uon vacat Tartarus ap. Platon. Phæd. p. 83 C Frf., et iu ipso Homero Odyss. λ, 590. 591, ubi Tantalo poma captante *Τὰς δ' ἄνεμος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα.* Venti in Elysio: Æn. VI, 740 et 888 *aeris in campis*, ut iu Pind. Ol. II, 128 iu insulis fortuuatis. A veuto certe caussa non male repetitur, ut ab eo impellatur rota, cum circumacta Ixionem alligatum rotat, utque eo cessante rota stare possit: modo alas rotæ additas cogites ad ventum excipiendum: qua de re in mytho nil occurrit. *In aere* rota circumagi debuit, et proxime accedit, quod Euripidis Scholiastes Phœn. 1192 haud dubie e vetustiore aliquo auctore memorat, Jovem iratum Ixiouem rotæ illigatum permisisse aeri fereudum, et in aere circumagendum: *ὀργισθεὶς δὲ ὁ Ζεὺς ὑποπτέρῳ τροχῷ τὸν Ἰξίονα δήσας ἀφῆκε τῷ ἀέρι φέρεσθαι* — Exscripsisse eum videri debet Schol. Luciani DD. 6, pag. 216, T. I, *Ζεὺς — ὑποπτέρῳ τροχῷ δήσας τὸν Ἰξίονα ἀφῆκε φέρεσθαι διὰ τὸν ἀέρα μαστιζόμενον καὶ λέγοντα, χρὴ τιμᾶν τοὺς εὐεργέτας.* est et in hoc Scholio aliquid novi; *Ἰξίων μαστιζόμενος*, *flagellatus* num a Furiis? *alata* autem h. celeris rota beue dicitur, ut etiam ap. Pindar. l. l. *ἐν πτερόεντι τροχῷ.* Si ad hunc modum *ventus* proprie dictus accipitur; nunc de casu *vento* quæritur: quomodo rota substiterit *vento*. Servius ait: «Deest *cum*, et hoc dicit: cum vento suo rota constitit, id est, cum caussa volubilitatis quievit.» Ellipsis perdura! Melius, puto, ita expones: rotam coustitisse *a vento*, cohibuisse se, quo minus a veuto impelleretur: ut *consistere* aliquis *a cursu;* dum sistit cursum, recte dici videtur, ut in loco Ecl. II, 25 *Quum placidum ventis staret mare.* Ceteras interpretatioues, ut *vento* pro *adventu* aut *cum ventum esset* sit, multo duriores, v. ap. Burm. et reliquos Intpp. Post vocem *vento*, altera dubitatio est de voc. *rota orbis*. Nam *orbis* per se pro rota, et *orbis rotæ* bene dicitur, ut ap. Tibull. I, 5, 10 *orbe rotæ;* enimvero displicet, quod *rota orbis* dicta est, periphrasi quæ alio exemplo probari vel illustrari nequit; nou magis, quam *τροχὸς κύκλου*, pro *κύκλος τροχοῦ*; nisi laudes *rotam rhombi stamineam* Propertii III, 4, 26 (III, 6, 26) pro rhombo

ipso, cui stamina, fila, licia, circumdata sunt: Verum de h. l. mox dicam. Proposueram in altera editione alteram interpretationem: cum rotæ *turbinem* ac *verticem*, δίνην, tribui passim videamus, ut ipsi rotæ Ixioniæ ap. Senec. H. OEt. 1069 *Hæsit non stabilis rota Victo languida turbine.* et Stat. Theb. VIII, 50. 51, *cur autem avidis Ixiona frango verticibus?* videri poetam eodem modo dixisse *ventum*, turbinem, *rotæ*, h. rotationem: hanc eum constitisse dicere vellet, pro vulgari: *ventus*, seu turbo, *Ixionii orbis*, Ixioniæ rotæ, *substitit*, exquisitius dixit: *rota constitit vento*, in rotatione sua, in motu suo. Ipsam *rotam* pro rotatu, rotatione, *orbis*, rotæ, accipere non audebam, quia usum hunc edoctus non eram; pronuntiare autem tanquam ex edicto modestia prohibebat. Relinquendum esse videbam lectoris judicio, utram rationem præferat. Mejerotto priorem amplectebatur in Dubiis p. 12. Et sic alius amplectetur aliam; sunt enim in interpretatione, quam interdum divinationem verius dixeris, innumera, quæ, quia vel rei accurata notio, vel sermonis usus non satis liquet, ex suo quisque sensu constituet in iis, quæ per præcepta critices et hermeneutices non ita constituuntur, ut omni dubitationi occurri possit. Quid igitur est, quod aliter statuens alter alterum insectatur, odio Vatiniano exagitat, calumniatur, sugillat, *non missura cutem nisi plena cruoris hirudo!* hoc non est criticum agere, sed Bellonarium, certe a professione humanitatis est alienum, contra cum atrocitate mentis et morum rusticitate conjunctum, inprimis si memineris, totam hanc artis professionem in tenuibus et minutis versari. Debuit certe aut esse aut fingi a poeta caussa aliqua, cur rota in turbinem circumageretur; atqui quæ caussa magis idonea, quam procella et verticosus ventus! Non enim satis est ὅτι ὁ Ζεὺς — τὸν τροχὸν ἀειδίνητον κατεσκεύασε, quod ap. Schol. Pind. l. c. habetur; poetas tamen, qui animis audientium speciem ac formam aliquam rei, phantasma aliquod proponere debent, excogitasse probabile fit caussam aliquam rotæ motæ ad sensus nostros aptam. In interpretatione autem, utram utram probaveris, manet aliquid duri, *quod poeta novasse*, forte ex græcis adumbrasse, dicendus est. Me tamen profiteor procliviorem esse in eam rationem ut *rotam* pro rotatione, δίνη, dictam putem; eodem modo quo Propertii *rotam rhombi* accipio pro rotatione. Apposuit ille epitheton *stramineam*, poetico more, cum *rhombus* proprie *stamineus*, stamine circumvoluto dicendus esset. In altero Propertii loco IV, 11, 23 ambiguum manet, *tacent Ixionis orbes*, sitne *tacent* docte positum pro quiescit, cessat rota, an de strepitu seu rotæ seu aeris poeta cogitaverit. Ceterum ex iis, quæ Schol. Pindari P. 2, 40 ex Asclepiade ἐν τοῖς τραγῳδουμένοις repetiit, apparet, prima fabulæ stamina ex eo ducta esse, quod Ixionem vetus poeta procella abreptum et in Tartarum præcipitatum ornate dixerat: ὑπὸ γὰρ δίνης καὶ θυελλῶν αὐτὸν ἐξαρπασθέντα φθαρῆναι. At seriores de furiis mentis cupiditatibus agitati cogitarunt,

FINIS VOLUMINIS PRIMI.

VA1 1525509

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google